

**AFYONKARAHİSAR İLİNİN BAŞLICA DOĞAL,
TARİHİ VE KÜLTÜREL KAYNAKLARININ
SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

İsmail KERVANKIRAN

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR

Afyonkarahisar 2011

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**AFYONKARAHİSAR İLİNİN BAŞLICA DOĞAL, TARİHİ VE
KÜLTÜREL KAYNAKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hazırlayan

İsmail KERVANKIRAN

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR

AFYONKARAHİSAR 2011

Bu tez AKÜBAP Birimi Tarafından Desteklenmiştir. Proje No: “10 FEN ED 18”

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Afyonkarahisar İlinin Başlıca Doğal, Tarihi ve Kültürel Kaynaklarının Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi**” adlı bu çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunların atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/12/2011

İmza

İsmail KERVANKIRAN

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof.Dr. M.Ali ÖZDEMİR

Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Hakkı YAZICI

: Doç.Dr. Gözde EMEKLİ

: Doç.Dr. Özer YILMAZ

: Yrd.Doç.Dr. Ünal YILDIRIM

İmza
.....

.....

.....

.....

Coğrafya Anabilim Dalı Doktora öğrencisi İsmail KERVANKIRAN'ın "Afyonkarahisar İlinin Başlıca Doğal, Tarihi ve Kültürel Kaynaklarının Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 23.12.2011 günü saat 14:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖZET

AFYONKARAHİSAR İLİNİN BAŞLICA DOĞAL, TARİHİ VE KÜLTÜREL KAYNAKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İsmail KERVANKIRAN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Aralık 2011

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR

Bu çalışma, Türkiye'nin önemli termal turizm merkezlerinden biri olan Afyonkarahisar ilinin turizme konu olan doğal, tarihi ve kültürel kaynaklarının sürdürülebilirliğinin incelenmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öncelikle ilin mevcut turizm değerleri incelenmiş daha sonra turizm potansiyelinin belirlenmesine yönelik arz, talep, rekabet ve pazar analizleri yapılmıştır.

Çalışmada mevcut turizm değerlerinin belirlenmesinde literatür taraması ve arazi çalışmaları yapılırken, ildeki mevcut ve potansiyel turizm kaynaklarının haritalanması ve etki alanlarının (hinterlandının) oluşturulmasında Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanılmıştır. İlin geçmişten günümüze turizm gelişiminin incelenmesinde yayınlanmış istatistikî verilerden ve ildeki turizm gelişmelerinin çevresel, ekonomik ve toplumsal etkilerinin değerlendirilmesinde ise anket yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada iki anket uygulanmıştır. Yirmi bir sorudan oluşan birinci anket turizmin şehirdeki çevresel, ekonomik ve toplumsal etkilerini ortaya çıkarabilmek amacıyla hazırlanmış ve yerel halktan 1025 kişi üzerinde uygulanmıştır. Turistlerin şehri neden tercih ettikleri, hangi özellikleri görmek istedikleri ve şehirde ne kadar süre kaldıkları gibi 25 soru içeren ve şehrin turist profilini ortaya çıkarmak için hazırlanan ikinci

anket ise 352 yerli turist üzerinde uygulanmıştır. Anket sonuçları SPSS 17.0 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışmada, Afyonkarahisar ilinin toplumsal ve ekonomik olarak kalkınmasında turizmin önemli bir potansiyel taşıdığı ortaya çıkmıştır. Şehrin doğal ve kültürel kaynaklarının turizmin gelişimi için yeterli potansiyele sahip olduğu, ancak turizmin sürdürülebilir olarak gelişimi için bu kaynakların yeterli ölçüde verimli ve etkin kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca Afyonkarahisar'ın termal turizm yönüyle önemli bir çekim merkezi haline getirecek modern tesislerin bulunmasına karşın, ilde bulunan turizm merkezlerindeki hızlı ve düzensiz yapılaşmanın sıcak su kaynaklarının kontrolsüz ve aşırı kullanımına yol açtığı ve ciddi çevre problemlerine neden olduğu, sonuçta da şehrin gelecekte turizmden elde edeceği kazanımları tehdit etmekte olduğu da görülmüştür. Anket sonuçları gösterdiği üzere, Afyonkarahisar'a gelen turistlerin çoğunluğu, dünyada gelişmeye başlayan yeni turizm yaklaşımında olduğu gibi, daha temiz bir çevre, sakin bir doğa, korunan doğal, tarihi ve kültürel yapılar, kaliteli hizmet ve nitelikli tesisler tercih etmektedirler. Bu yeni turizm anlayışına uygun düzenlemeler ve planlamalar yapıldığı takdirde turizmin Afyonkarahisar'da daha fazla gelişeceği beklenmektedir.

Turizm, çevreyi etkileyen ve çevreden etkilenen çok yönlü ilişkilerden oluşmaktadır. Böylesine çok yönlü etkileşimle işleyen turizmin sürdürülebilir ve verimli olması için, öncelikle turizm değerlerinin korunması ve yaşatılması gereklidir. Bu yüzden, Afyonkarahisar'da turizm faaliyetlerinin sağlıklı olarak gerçekleştirilebilmesi ve gelecek kuşakların da bu kaynaklardan yararlanabilmesi için doğal, tarihi ve kültürel kaynakların sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda kullanılmasına dikkat edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, turizm, sürdürülebilir kalkınma, turizm planlaması

ABSTRACT

EVALUATION OF PRIMARLY NATURAL, HISTORICAL AND CULTURAL RESOURCES OF AFYONKARAHISAR PROVINCE IN TERMS OF SUSTAINABLE TOURISM

İsmail KERVANKIRAN

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

December 2011

ADVISOR: Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR

This study was conducted to evaluate sustainability of natural, historical, and cultural resources of Afyonkarahisar province in terms of tourism, which is one of the cities in Turkey with important thermal tourism opportunities. In the study, present tourism values were evaluated in Afyonkarahisar Province first and then supply-demand, competition, and market analysis were conducted to determine tourism potentials in the city.

The present tourism values in the city were determined by literature review and field trips while Remote Sensing and Geographical Information Systems (GIS) were used to map present and potential tourism resources in the city with their areas of influence (hinterland). Various published statistical data were used in the study to investigate developments in the city's tourism from past to present. Survey method was also used to evaluate environmental, economic, and social impacts of tourism developments in the city. Two different surveys were used in the study. The first survey consisted of 21 questions and aimed at identifying

environmental, economic, and social impacts of tourism in the city. This survey was conducted on 1025 people living in the city. The second survey was aimed at revealing the tourist profile of the city by consisting of 25 questions such as why tourists prefer Afyonkarahisar, which characteristics of the city they would like to see and how long they stay in the city. This second survey was conducted on 352 domestic tourists. The survey results were analyzed by SPSS 17.0.

The study revealed that tourism has a great potential for social and economic developments in Afyonkarahisar. As found in the study, natural and cultural resources of the city have enough potential for tourism development; however, they are not being used efficiently and effectively enough to have sustainable growth in tourism. As revealed in the study, despite all the modern facilities which make Afyonkarahisar an important center of attraction for thermal tourism, rapid unplanned urbanization has been threatening what the city can gain from tourism in the future by causing excessive and uncontrolled use of hot springs and serious environmental problems. As the survey results show, majority of the tourists visiting Afyonkarahisar would like to have a cleaner environment, a quite nature, protected natural, historical, and cultural structures, quality service, and qualified touristic facilities as seen in the new developing tourism approach in the world. It is most likely that tourism will develop in Afyonkarahisar further if it is regulated and planned with this new tourism approach.

Tourism comprises of many versatile relationships that affect and are affected by the environment. In order to have a long-lasting and efficient tourism which operates in such a multi-way interaction, tourism values should be preserved and kept alive. Therefore, natural, historical, and cultural sources should be used in accordance with principles of sustainable tourism in Afyonkarahisar in order for tourism activities to continue in a healthy way and to be transferred to the next generations.

Keywords: Afyonkarahisar, tourism, sustainable development, tourism planning

ÖNSÖZ

Turizmin en önemli kaynaklarını oluşturan doğal, tarihi ve kültürel çekicilikler yönüyle zengin potansiyele sahip Afyonkarahisar ilinde turizmin gelişmesi, öncelikle doğal ve kültürel kaynakların rasyonel kullanılmasına bağlıdır. Kaynakları kullanırken doğal çevrenin bozulmaması, dengenin korunması, taşıma kapasitelerinin aşılması, toplumsal desteğin sağlanması ve bu kaynakların bizden sonraki nesillere miras bırakılması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda duyarlı olmak gerekir. Bu konuda duyarlı olmanın yanında, yönetsel olarak da planlamaların yapılması ve belirli kararların alınması gerekir. Bu çalışma, Afyonkarahisar ilinin turizmine ve ilin doğal, tarihi, kültürel kaynakların sürdürülebilirliğine faydalı olması beklentisiyle hazırlanmıştır.

Bu çalışma bilimsel proje olarak üniversitemiz tarafından desteklenmiştir. Katkılarından dolayı üniversitemiz rektörü Prof.Dr. Mustafa SOLAK'a ve fakülte dekanımız Prof.Dr. Kasım TURAN'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışma süresince beni destekleyen ve çalışmalarımı sabırla izleyen danışman hocam ve bölüm başkanımız Prof.Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR'e öncelikle teşekkür etmek isterim. Bu çalışmanın her aşamasında yardımlarını ve katkılarını esirgemeyen değerli hocam Doç.Dr. Gözde EMEKLİ'ye ve araştırma konusunun seçiminde bana yol gösteren, gerek tez aşamasında gerekse doktora ders aşamasında yardımlarını esirgemeyen rektör yardımcımız Prof.Dr. Hakkı YAZICI'ya şükranlarımı sunarım. Doktora tez jürimde yer alan ve sürekli görüşlerinden faydalandığım Doç.Dr. Özer YILMAZ'a ve Y.Doç.Dr. Ünal YILDIRIM'a, çalışma sırasında her türlü desteği veren Doç.Dr. Ali DEMİRCİ ve Y.Doç.Dr. Ahmet KARABURUN'a, verilerin elde edilmesinde yardımlarını esirgemeyen Şükrü İBİLİ'ye, Şükrü TUR'a ve Yusuf İLGAR'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Ayrıca çalışma sürecinde her zaman desteğini yanımda hissettiğim sevgili eşim Nebahat KERVANKIRAN'a ve sevgili kızlarım Betül ve Zeynep'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xxii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xxiv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xxvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AMAÇ, YÖNTEM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, YÖNTEMİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	6
1.1. ÇALIŞMA ALANININ YERİ VE SINIRLARI.....	6
1.2. AMAÇ.....	9
1.3. VERİ KAYNAKLARI VE YÖNTEM	12
1.4. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR VE YAYINLAR	17
1.5. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	25
1.5.1. İl Kavramı	25

1.5.2. Turizm İle İlgili Kavramlar ve Tanımlar	25
1.5.2.1. Turizm ve Rekreasyon	25
1.5.2.2. Turist, Günöbirlikçi ve Ziyaretçi	29
1.5.2.3. Turizm Bölgesi, Turizm Alanı, Turizm Merkezi	30
1.5.2.4. Turizmde Arz Kaynakları	32
1.5.2.5. Turizm Talebi ve Etkileyen Unsurlar	34
1.5.3. Coğrafya - Turizm İlişkisi	36
1.5.4. Turizm Gelişimine Etki Eden Unsurlar	38
1.5.5. Dünyada Ve Türkiye’de Turizmin Tarihsel Gelişimi	40
1.5.6. Turizm Türleri	45
1.5.7. Turizmin Etkileri	49
1.5.7.1. Turizmin Ekonomik Etkileri	51
1.5.7.2. Turizmin Toplumsal-Kültürel Etkileri	54
1.5.7.3. Turizmin Çevresel-Ekolojik Etkileri	56
1.5.8. Sürdürülebilir Turizm	57
1.5.8.1. Sürdürülebilirlik Kavramı	58
1.5.8.2. Sürdürülebilir Kalkınma	59
1.5.8.3. Sürdürülebilir Turizm Kavramı, Amaçları ve İlkeleri	62
1.5.8.4. Türkiye’de Sürdürülebilir Turizme Örnek Çalışmalar	67

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞAL VE BEŞERİ ÇEVRE – TURİZM İLİŞKİSİ

1. AFYONKARAHİSAR İLİ FİZİKİ VE BEŞERİ-EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ İLE TURİZM ÜZERİNE ETKİLERİ	69
1.1. AFYONKARAHİSAR İLİNİN DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ VE TURİZME ÜZERİNE ETKİLERİ	69
1.1.1. Jeomorfolojik Özellikleri ve Etkileri	70
1.1.2. İklim Özellikleri ve Etkileri	78
1.1.3. Su Kaynakları ve Etkileri	84

1.1.4. Bitki Örtüsü ve Etkileri	85
1.2. AFYONKARAHİSAR İLİNİN BEŞERİ-EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ VE TURİZME ÜZERİNE ETKİLERİ	87
1.2.1. Afyonkarahisar İli Nüfusunun Genel Özellikleri	87
1.2.1.1. Afyonkarahisar İlinin İdari Yapısı	88
1.2.1.2. Afyonkarahisar İlinin Nüfus Gelişimi	89
1.2.1.3. Afyonkarahisar İlinin Nüfus Özellikleri	93
1.2.1.4. Afyonkarahisar İli Nüfusunun Yapısal Özellikleri	97
1.2.2. Afyonkarahisar İlinin Yerleşme Özellikleri	101
1.2.3. Afyonkarahisar İlinin Ekonomik Özellikleri	105
1.2.3.1. Arazi Kullanımı	106
1.2.3.2. Tarım ve Hayvancılık	109
1.2.3.3. Sanayi ve Ticaret	112
1.2.3.4. El Sanatları	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. AFYONKARAHİSAR İLİNDE TURİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ ...	116
--	------------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURİZM KAYNAKLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

1. AFYONKARAHİSAR İLİNİN BAŞLICA DOĞAL, TARİHİ VE KÜLTÜREL TURİZM KAYNAKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	123
1.1. AFYONKARAHİSAR İLİ DOĞAL TURİZM VARLIKLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ ..	123
1.1.1. Termal Turizm Kaynakları	124
1.1.1.1. Gazlıgöl Termal Turizm Merkezi	135

1.1.1.2. Ömer – Gecek Termal Turizm Merkezi	142
1.1.1.3. Bolvadin – Heybeli Termal Turizm Merkezi	146
1.1.1.4. Sandıklı – Hüdai Termal Turizm Merkezi	149
1.1.2. Dağlık Alanlar	159
1.1.3. Akarsu.....	161
1.1.4. Göller	162
1.1.5. Peribacaları	167
1.1.6. Mağaralar	170
1.1.7. Yaylalar	172
1.1.8. Milli Parklar	174
1.2. AFYONKARAHİSAR İLİNİN BAŞLICA TARİHİ VE KÜLTÜREL TURİZM VARLIKLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	187
1.2.1. Antik Kalıntılar, Antik Kentler (Ören Yerleri).....	192
1.2.1.1. Frig Vadisi Kaya Yerleşmeleri ve Kaya Anıtları	193
1.2.1.2. Antik Kentler (Ören Yerleri).....	204
1.2.1.3. Höyükler	206
1.2.1.4. Kaleler	207
1.2.2. Kervansaraylar ve Kışla Binası.....	209
1.2.3. Köprüler, Hamamlar ve Çeşmeler.....	212
1.2.4. Camiler, Türbeler ve Külliyeleer	215
1.2.5. Tarihi Afyonkarahisar Evleri.....	223
1.2.6. Savaş Alanları (Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı)	227
1.2.7. Festival, Fuar ve Şenlikler	233
1.2.8. Afyonkarahisar Müzeleri.....	234
1.2.9. Diğer Kültürel Değerler	240

BEŞİNCİ BÖLÜM

TURİZM İŞLETMELERİ

1. AFYONKARAHİSAR İLİNDEKİ TURİZM İŞLETMELERİNİN DURUMU	251
1.1. KONAKLAMA İŞLETMELERİ	252
1.2. YİYECEK, İÇECEK İŞLETMELERİ.....	261
1.3. ULAŞIM HİZMETLERİ	263
1.3.1. Karayolu.....	263
1.3.2. Demiryolu.....	265
1.3.3. Havayolu	266
1.4. SEYAHAT İŞLETMELERİ.....	267
1.5. DİĞER İŞLETMELER.....	267

ALTINCI BÖLÜM

KONAKLAMA DURUMU

1. KONAKLAYAN KİŞİ VE GECELEME SAYILARINA GÖRE AFYONKARAHİSAR TURİZMİ	270
--	------------

YEDİNCİ BÖLÜM

ANKETE KATILANLARA GÖRE AFYONKARAHİSAR TURİZMİ

1. ANKETE KATILAN YEREL HALKA VE YERLİ TURİSTLERE GÖRE AFYONKARAHİSAR TURİZMİ	276
1.1. YEREL HALKA YAPILAN ANKETE GÖRE AFYONKARAHİSAR TURİZMİ	276
1.2. YERLİ TURİSTLERE YAPILAN ANKETE GÖRE AFYONKARAHİSAR TURİZMİ.....	294

1.3. AFYONKARAHİSAR İLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMİNİN SWOT ANALİZİ	308
--	-----

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SORUNLAR VE ÖNERİLER

1. AFYONKARAHİSAR İLİ TURİZMİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	309
1.1. TERMAL KAYNAKLAR İLE İLGİLİ SORUNLAR	309
1.2. ÇEVRE VE ARAZİ KULLANIMI İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	312
1.3. KÜLTÜREL DEĞERLERİN KORUNMASI İLE İLGİLİ SORUNLAR	314
1.4. NİTELİKLİ ELEMAN SORUNU	315
1.5. ALTYAPI SORUNU	316
1.6. TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİDİNİN AZLIĞI SORUNU	317
1.7. TANITIM VE PAZARLAMA SORUNU	318
SONUÇ.....	321
KAYNAKÇA	328
ÖZGEÇMİŞ.....	347

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1: Türkiye’deki 1970-2008 Arası Turizm Hareketleri ve Dünya Turizmi’nden Aldığı Pay	44
Tablo 2: Türkiye’de 1980-2009 Yılları Arasında Turizmin Ödemeler Dengesine Etkisi.....	52
Tablo 3: Afyonkarahisar ve Çevre İlçeleri Ortalama, En Yüksek, En Düşük Sıcaklık ile Yağış Değerleri	80
Tablo 4: Afyonkarahisar İlinin Belediye, Köy ve Mahalle Sayıları	88
Tablo 5: Karahisar-ı Sahip Sancağı’na Bağlı Kazaların 1896 ve 1907 Yılı Salnamesi’ne Göre Nüfus Miktarları	91
Tablo 6: Afyonkarahisar İli 1927-2010 Arası Toplam Nüfusu ve Nüfus Artış Hızı	92
Tablo 7: Türkiye ve Afyonkarahisar’ın 2010 Yılı Nüfuslarının Yaş Yapılarına Göre Oranları	97
Tablo 8: Afyonkarahisar Merkez ve İlçeleri 2010 Yılı Erkek ve Kadın Nüfus Sayıları ile Nüfus Yoğunlukları	98
Tablo 9: Afyonkarahisar ve Türkiye’de Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Türlerine Göre İstihdam Oranları (2000 Yılı).....	98
Tablo 10: 2000-2010 Yılları Afyonkarahisar Eğitim Verileri Karşılaştırması	99
Tablo 11: Afyonkarahisar İlindeki İlçelerin Türkiye Geneli Gelişmişlik Sıralaması	106
Tablo 12: Afyonkarahisar İli Arazi Kullanımı (2009)	107
Tablo 13: Afyonkarahisar İlindeki Sanayi İşletmelerinin Dağılımı.....	113
Tablo 14: Afyonkarahisar İline Ait İhracat ve İthalat Bilgileri.....	113

Tablo 15: Türkiye’deki Bazı Jeotermal Alanların Sıcaklık, Kapasite ve Kullanım Alanları.....	126
Tablo 16: Afyonkarahisar’daki Yaylalar.....	173
Tablo 17: Dünyadaki Bazı Ülkelerdeki Korunan Alan Sayıları ve Ülke Yüzölçümüne Oranları	178
Tablo 18: Afyonkarahisar İli, Milli Parklar, Tabiat Parkları ve Korunan Alanlar	179
Tablo 19: Afyonkarahisar İlindeki Antik Kentler ve Buldukları Yerler.....	204
Tablo 20: Afyonkarahisar İlinde Yapılan Festival, Fuar ve Şenlikler	234
Tablo 21: Afyonkarahisar İlinde Tescilli Taşınmazların İlçelere Göre Dağılımı	235
Tablo 22: 2009 ve 2010 yılları Afyonkarahisar Müzesi’nde bulunan Eser Sayıları	237
Tablo 23: 2006-2010 Yılları Arasında Afyonkarahisar Müzesi Ziyaretçi Sayıları	238
Tablo 24: Afyonkarahisar İli 2010 yılı Taşınmaz Kültür Varlıkları Sayısı	240
Tablo 25: Afyonkarahisar’daki Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesisleri	252
Tablo 26: Afyonkarahisar’daki Turizm Yatırım Belgeli Konaklama Tesisleri	253
Tablo 27: Afyonkarahisar İlinde Belediye Belgeli Kaplıca Tesisleri, Oda ve Yatak Sayıları	254
Tablo 28: Afyonkarahisar İlinde Belediye Belgeli Otellerin İlçelere Göre Dağılımı.....	254

Tablo 29: 1990, 2000 ve 2009 yılları Afyonkarahisar ve Çevresindeki İllerin Konaklama Tesisleri Durumu.....	256
Tablo 30: Afyonkarahisar'daki Turizm Tesislerinin Toplam Yatak Kapasiteleri	256
Tablo 31: 1990-2000-2009 Yıllarında Afyonkarahisar İli Konaklama İşletmelerinin Tesis, Oda, Yatak Sayıları ve Türkiye Turizmi'ndeki Payı	261
Tablo 32: Afyonkarahisar'daki Turizm İşletmesi Belgeli Yeme-İçme Tesisleri	262
Tablo 33: Afyonkarahisar İlinin Diğer İllere Olan Mesafesi (km)	265
Tablo 34: Afyonkarahisar Şehir Merkezinin ilçelere Olan Mesafesi (km).....	265
Tablo 35: Afyonkarahisar İli Devlet ve İl Yolu Uzunlukları (km)	265
Tablo 36: Afyonkarahisar'ın 2000 ve 2009 Yılları Arası Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklama, Geceleme Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı	271
Tablo 37: Afyonkarahisar'ın 2000 ve 2009 Yıllarında Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklama, Geceleme Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı ile Türkiye Turizmi'ndeki Payı.....	272
Tablo 38: Afyonkarahisar'ın 2000 ve 2009 Yıllarında Belediye İşletme Belgeli Tesislerde Konaklama, Geceleme Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı ile Türkiye Turizmi'ndeki Payı.....	273
Tablo 39: Afyonkarahisar ve Komşu İllerin 2009 Yılındaki Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklama, Geceleme Sayıları, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı	274
Tablo 40: 2005 Yılı Afyonkarahisar'a Yabancı Turistlerin Milliyetlerine Göre Durumu.....	274

Tablo 41: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Cinsiyet ve Yaş Dağılımı.....	281
Tablo 42: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Öğrenim Düzeyi ve Medeni Durumu	281
Tablo 43: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Meslek ve Aylık Gelir Dağılımı.....	282
Tablo 44: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Aile Gelirini Değerlendirme Şekli ve Yabancı Dil Bilme Durumu	283
Tablo 45: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Tatil Anlayışı	284
Tablo 46: Ankete Katılan Yerel Halkın Turizmi Algılama Şekli	285
Tablo 47: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının İlin Mevcut Turizm İmkanlarına Bakışı	286
Tablo 48: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının İlin Turizm Yönünden En Önemli Özelliğine Bakışı.....	287
Tablo 49: Ankete Katılan Yerel Halkın Ziyaretçilerle İletişimi	287
Tablo 50: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının İlin Turizminin En Zayıf Yönleri ile İlgili Görüşleri	288
Tablo 51: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının İlin Turizminin Rekabet Avantajları İle İlgili Görüşleri.....	289
Tablo 52: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Afyonkarahisar’da Turizm Gelişiminin Ekonomiye Etkisinin Algılanışı.....	290
Tablo 53: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Afyonkarahisar’da Turizmin Gelişiminin Çevreye Etkisinin Algılanışı.....	291
Tablo 54: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Afyonkarahisar’da Turizm Gelişiminin Sosyo-Kültürel Etkilerinin Algılanışı	292

Tablo 55: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Afyonkarahisar’da Turizmin Gelişimi ile İlgili Görüşleri	293
Tablo 56: Ankete Katılan Turistlerin Cinsiyet ve Yaş Dağılımı.....	296
Tablo 57: Ankete Katılan Turistlerin Öğrenim Düzeyi ve Medeni Durumu	297
Tablo 58: Ankete Katılan Turistlerin Meslek ve Aylık Gelir Dağılımı	297
Tablo 59: Ankete Katılan Turistlerin Daimi Oturdukları Yer ve Gelirken Kullandıkları Ulaşım Sistemi	298
Tablo 60: Ankete Katılan Turistlerin Gelme Sıklığı ve Kalma Süresi	299
Tablo 61: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar’a Gelme Amacı ve Geliş Şekli	299
Tablo 62: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar’ı Tercih Nedeni ve Kaldıkları Yer.....	300
Tablo 63: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar’ı Öğrenme Şekli ve İlden Ayrılırken Alacakları Eşya.....	300
Tablo 64: Ankete Katılan Turistlerin Doğal ve Kültürel Değerleri Ziyaret Etmeme Nedeni ve İlin Turizminin Tanıtımı İle İlgili Görüşleri	302
Tablo 65: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar Kent Merkezi Hakkındaki Görüşleri.....	304
Tablo 66: Ankete Katılan Turistlerin, İlin Turizminin Rekabet Avantajları İle İlgili Görüşleri	305
Tablo 67: Ankete Katılan Turistlerin, İlin Turizminin Zayıf Yönleri İle İlgili Görüşleri	306
Tablo 68: Ankete Katılan Turistlerin, İlin Turizminin Gelişmesi İle İlgili Görüşleri	306

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1: Afyonkarahisar Şehri ile Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi Arasının 2003 ve 2010 Yılı Uydu Görüntüleri	3
Şekil 2: Tezin akış planlaması ve konu başlıklarının akış içerisindeki yeri	15
Şekil 3: Turizm Talebini Etkileyen Unsurlar.....	35
Şekil 4: Turizmin Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler	39
Şekil 5: Turizmin türleri	46
Şekil 6: Turizmin Etkileri	50
Şekil 7: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye'nin Turizm Gelirleri (Milyar dolar)	52
Şekil 8: Turistik Merkez Yaşam Modeli	66
Şekil 9: Afyonkarahisar'ın 35 Yıllık Ortalama, En Yüksek ve En Düşük Sıcaklık Değerleri (1975-2010).....	80
Şekil 10: Afyonkarahisar'ın Aylara Göre Yağış Ortalaması Değerleri (1975-2010)	81
Şekil 11: Afyonkarahisar, Bolvadin, Çay, Emirdağ ve Dinar İstasyonlarının (1975- 2010) Rüzgâr Frekans (%) Diyagramı	82
Şekil 12: Afyonkarahisar İli 1927-2010 Yılları Arası Toplam Nüfus miktarı Grafiği	93
Şekil 13: Afyonkarahisar'ın 1927-2010 Yılları Arası Şehir-Köy Nüfusu ve Nüfus Artış Hızı Grafiği	94
Şekil 14: Afyonkarahisar İli 2010 Yılı Sayım Sonuçlarına Göre Nüfus Piramidi	106

Şekil 15: Afyonkarahisar İli Tarıma Elverişli Alanların Dağılımı	109
Şekil 16: Kültürel Turizm Etkinlikleri.....	189
Şekil 17: Afyonkarahisar’ın 2000 – 2009 Yılları Arası Konaklayan ve Geceleyen Yabancı Ziyaretçi Grafiği.....	271
Şekil 18: Afyonkarahisar’ın 2000 – 2009 Yılları Arası Konaklayan ve Geceleyen Yerli Ziyaretçi Grafiği	272
Şekil 19: Afyonkarahisar İlindeki Turizme Konu Olan Alanların Ankete Katılan Turistlerce Ziyaret Edilme Oranı	301
Şekil 20: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar İli’nin turizm Tanıtımı İle İlgili Görüşü	303
Şekil 21: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar İlinden Memnuniyet Durumu	303

HARİTALAR LİSTESİ

	Sayfa
Harita 1: Çalışma Alanının Lokasyon Haritası	7
Harita 2: Afyonkarahisar İlinin Fiziki Haritası.....	72
Harita 3: Afyonkarahisar İli Fay Hatları ve Turizm İşletmeleri.....	74
Harita 4: Afyonkarahisar İli İdari Haritası	89
Harita 5: Afyonkarahisar İlçeleri 2010 Yılı Nüfus Sayılarına Göre Dağılımı	95
Harita 6: Afyonkarahisar İli Arazi Kullanım Haritası.....	108
Harita 7: Afyonkarahisar İli Doğal, Tarihi ve Kültürel Turizm Varlıkları.....	121
Harita 8: Afyonkarahisar İli Doğal Turizm Varlıkları Haritası	125
Harita 9: Gazlıgöl Termal Turizm Merkezi Etki Alanı İçerisindeki Alternatif Turistik Ürünler	138
Harita 10: Afyonkarahisar İlinin Termal Turizm Merkezleri	140
Harita 11: Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi Etki Alanı İçerisindeki Alternatif Turistik Ürünler	144
Harita 12: Bolvadin-Heybeli Termal Turizm Merkezi Etki Alanı İçerisindeki Alternatif Turistik Ürünler	147
Harita 13: Sandıklı-Hüdai Termal Turizm Merkezi Etki Alanı İçerisindeki Alternatif Turistik Ürünler	150
Harita 14: Afyonkarahisar İli Sit Alanları	181
Harita 15: Afyonkarahisar İlinin Tarihi ve Kültürel Değerleri	190

Harita 16: Afyonkarahisar İli Frig Vadisi Sınırı.....	195
Harita 17: Başkomutan Tarihi Milli Parkı.....	230
Harita 18: Afyonkarahisar İlinde Tescilli Taşınmazların İlçelere Göre Dağılımı	236
Harita 19: Afyonkarahisar ve Çevresindeki İllerin 2009 Yılı Tesis, Oda ve Yatak Sayılarına Göre Karşılaştırması	257
Harita 20: Afyonkarahisar İli Ulaşım Haritası	264

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

	Sayfa
Foto 1: Adını Haşhaş ve Kaleden Alan Afyonkarahisar'ın Geçmiş Yıllardaki Görüntüsü	116
Foto 2: Gazlıgöl Kaplıcası	135
Foto 3: Gazlıgöl'de Yapılan Yeni Termal Otel.....	135
Foto 4: Dere Kenarında Yapılan Tesisler	139
Foto 5: Gazlıgöl'de Villa Tipi Konutlar.....	139
Foto 6: Gazlıgöl Beldesi'nde Açılmış Kaçak Sondaj Kuyusu	142
Foto 7: Gazlıgöl Beldesi'nde Açılmış Kaçak Sondaj Kuyusunun Resmi Kurumlarca Kapatılması	142
Foto 8: Ömer Kaplıcası	143
Foto 9: Gecek Kaplıcası	143
Foto 10: Bolvadin - Heybeli Kaplıcası.....	148
Foto 11: Sandıklı Park Termal Otel.....	149
Foto 12: Ömer-Gecek Jeotermal Alanında Akarçay'a Verilen Jeotermal Su.	155
Foto 13: Gazlıgöl Jeotermal Alanında Alçın Çayına verilen Jeotermal Su.....	155
Foto 14: Sandıklı-Akdağ ve Yılık Atları	161
Foto 15: Sandıklı-Akdağ-Tokalı Kanyonu.....	162
Foto 16: Eber Gölü	165
Foto 17: Acıgöl'de Filamingolar ve Kuş Gözlemevi	166
Foto 18: İhsaniye – Döğer Peribacaları.....	168

Foto 19: İscehisar-Seydiler Peribacaları	168
Foto 20: İhsaniye-Ayazini Peribacaları	168
Foto 21: Kurtini Mağarası	171
Foto 22: Buzluk Mağarası	171
Foto 23: Sandıklı – Kocayayla	173
Foto 24: Kocayayla’da Yılkı Atları	173
Foto 25: İscehisar Kırkinler Kaya Yerleşmeleri	197
Foto 26: Döğer’de AROG Filminin Çekildiği Asarkale	197
Foto 27: Aslantaş Kaya Mezarı	199
Foto 28: Aslankaya Kaya Mezarı	199
Foto 29: Ayazın Kaya Yerleşmeleri	202
Foto 30: Parçalanmış Yılantaş Kaya Mezarı	202
Foto 31: Duvarları Kırılmış ve Duvar Resimleri Tahrip Edilmiş Kırkinler Kaya Yerleşmeleri	202
Foto 32: Emirdağ – Amorium Antik Kenti	205
Foto 33: Afyon Kalesi ve Zafer Anıtı.....	208
Foto 34: Sultandağı Sahipata Kervansarayı’nın Restore Öncesi ve Şimdiki Durum	210
Foto 35: Döğer Kervansarayı	210
Foto 36: Bolvadin-Kırkgöz Köprüsü.....	213
Foto 37: Millet Hamamı’nın (Afyonkarahisar Kültür ve Semt Evi) Restore Öncesi ve Şimdiki Durumu	214

Foto 38: Çavuşbaş Çeşmesi'nin Restore Öncesi ve Şimdiki Durumu	214
Foto 39: Gedik Ahmet Paşa (İmaret) Cami	217
Foto 40: Ulu Cami	217
Foto 41: Mevlevi (Türbe) Cami	219
Foto 42: Afyonkarahisar Mevlevihanesi	219
Foto 43: Afyon Kültür Evi'nin (Çeşmeli Konak) Restore Öncesi ve Şimdiki Durumu.....	225
Foto 44: Restorasyonu Tamamlanmış Tarihi Afyonkarahisar Evi.....	225
Foto 45: Mihrioğlu Konağı	226
Foto 46: Şehitoğlu Konağı	226
Foto 47: Şuhut Hacıvelioğlu Konağı'nın Restore Öncesi ve Şimdiki Durumu ..	226
Foto 48: Büyük Taarruz'un Başladığı Tepedeki Kocatepe Anıtı	229
Foto 49: Büyük Taarruz Şehitliği ve Mustafa Kemal Atatürk Anıtı.....	229
Foto 50: Yüzbaşı Agah Efendi Şehitliği.....	230
Foto 51: Albay Reşat Çiğiltepe Şehitliği	230
Foto 52: Afyon Müzesi	239
Foto 53: Zafer Müzesi (İşaretli Oda, Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Taarruz Sırasında Kaldığı Oda).....	239
Foto 54: Bayat Kilim ve Halıları	242
Foto 55: Afyon Kaymağı ve Ekmek Tatlısı	242
Foto 56: Anemon Afyon Oteli	255

Foto 57: Anemon SPA ünitesi	255
Foto 58: İkbal Otel	255
Foto 59: İkbal Thermal ve Kür Merkezi.....	255
Foto 60: Korel Termal Otel	258
Foto 61: Thermal Resort Oruçoğlu Oteli.....	258

GİRİŞ

Bu çalışmada, Ege Bölgesi İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer alan Afyonkarahisar İlinin turizme konu olan başlıca doğal, tarihi ve kültürel kaynaklarının sürdürülebilirliği ele alınmıştır. Son yıllarda sahada artan termal turizm yatırımları, termal suların kontrolsüz ve aşırı kullanımına, arazide düzensiz yapılaşmaya ve çevre sorunlarına neden olmaktadır. İlin en önemli turizm değeri olan termal suların verimli ve etkin kullanılmaması, kaynakların sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmaktadır. Bazı turizm merkezlerinde kaçak sondaj kuyularının açılması ve altyapı hizmetleri tamamlanmadan tesislerin inşa edilmesi, “*Termal Kent*” olmaya aday Afyonkarahisar ilinin turizm geleceğini tehdit etmektedir.

İnsanoğlu yaşamı boyunca doğal, tarihi ve kültürel kaynakları birçok alanda kullanmış ve kullanmaya devam etmektedir. Son yüzyılın en önemli hizmet sektörlerinden biri haline gelen, küresel ve bölgesel ölçekte ekonomik, sosyo-kültürel, çevresel, siyasal etkisi gittikçe artan; turizm sektörünün varlığı ve gelişimi, doğal, tarihi ve kültürel kaynakların varlığına ve bu kaynakların korunması bağlıdır. Nüfusun, sanayileşmenin ve kentleşmenin hızla arttığı günümüzde, bu kaynaklara duyulan ihtiyacın artması, kaynaklar çevresinde büyük baskı oluşturmaktadır. Turizm geleceği bu kaynakların varlığına bağlı olan Afyonkarahisar ilinde, kaynakların korunması ve rasyonel kullanılması zorunluluk oluşturmaktadır.

Çalışma alanının il sınırı olarak belirlenmesi, turizm faaliyetlerinin bir bütün halinde ele alınması gerekliliğinden kaynaklanmıştır. İncelenen alanın öncelikle turizm potansiyelinin belirlenmesi gerekir. Bölgedeki arz kaynakları, talep durumu, yapılacak turizm yatırımları, mevcut turizm tesisleri, turist profilleri gibi bilgilerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi için idari sınırların dikkate alınması gerekir.

Çalışmanın en önemli konuları, Afyonkarahisar ilindeki başlıca doğal, tarihi ve kültürel turizm kaynaklarının envanterinin çıkarılması, mevcut turizm kaynakları ile potansiyel turizm kaynaklarının belirlenmesi ve haritalanması, bu kaynaklar ile fiziki ve beşeri ortam arasındaki ilişkinin ortaya konulması ve kaynakların kullanımının sürdürülebilirlik göstergeleri açısından değerlendirilmesidir. Bunun yanında, turizm işletmelerinin mevcut ve yatırım durumları, çevre illerle karşılaştırmaları, konaklama ve geceleme istatistikleri, destek turizm işletmelerinin

durumu, turizm işletmelerinin kurulduğu alanlardaki arazi yapısına uygunluğu ve tesislerin çevreye etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca yerel halkın, turizm olayını algılayışı, ildeki turizmin zayıf ve kuvvetli yönlerine bakışı, turizmin çevresel, ekonomik, sosyo-kültürel etkileri ile bölgedeki turizmin geliştirilmesi konusundaki düşüncelerinin belirlenmesi ve bölgeye gelen turistlerin profilinin çıkarılması, bölgedeki turizm mekanlarının ziyaret edilme oranları ile ziyaret edilmeme nedenlerinin turistlerin bakış açıları doğrultusunda belirlenmesi, böylece Afyonkarahisar turizminin mevcut durumunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Böylece ortaya çıkan bulgulardan yola çıkarak, toplum destekli, yerel halkın ve ziyaretçilerin görüşlerine değer veren, çevreye duyarlı ve ekonomik dengeleri gözetilen yaklaşımların belirlenmesi, belirlenen bu yaklaşımlar doğrultusunda gelecekte yapılacak turizm planlamalarına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Araştırma alanı olarak seçilen Afyonkarahisar ilinde turizm yatırımlarının her geçen gün artmakta olduğu gözlemlenmekle birlikte, doğal, tarihi ve kültürel açıdan zengin bir potansiyele sahip bu bölgenin, turizmde istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir. Bunların nedenlerinin belirlenmesi ve sorunlara çözüm önerilerinin getirilmesi çalışmanın sistematigi açısından önemlidir. Bunun için, coğrafi yaklaşım doğrultusunda, bölgedeki turizmin geçmişi incelenerek ve günümüzdeki durumunu gözden geçirerek, geleceğe yönelik önerilerin sunulması gerekir. Bu nedenle Afyonkarahisar ilinin turizm gelişimi için mevcut durumun analiz edilmesi, turizm kaynaklarının tespit edilmesi ve geleceğe yönelik önerilerin getirilmesi şeklinde konuya yaklaşılmıştır. Çalışma, belli bir sistematik düzen içerisinde; kapsam ve yöntemin belirlenmesi, çalışma alanı ve konu ile ilgili bilgilerin toplanması, anket uygulamalarının yapılması, bulguların analiz edilmesi ve yorumlanması ve son olarak değerlendirmelerin yapılması aşamaları ile tamamlanmıştır.

Afyonkarahisar turizmi değerlendirilirken, konuya bütüncül ve sistematik bakmakta yarar vardır. Turizm coğrafyası kapsamında Afyonkarahisar'da böyle bir araştırma yapılmaması ve yapılan çalışmalarda bütüncül olarak değil de, belirli konuların (envanter çalışması, müşteri memnuniyetinin belirlenmesi) çalışılması, konuya olan ilgimizi artırmıştır. Çalışma, coğrafyanın nedensellik, karşılıklı ilişki ve dağılış ilkeleri çerçevesinde, turizm araştırma yöntemleri uygulanarak değerlendirilecektir.

Afyonkarahisar 2003 Yılı Landsat 5 Uydu Görüntüsü

Afyonkarahisar 2010 Yılı Landsat 5 Uydu Görüntüsü

Şekil 1: Afyonkarahisar Şehri ile Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi Arasının 2003 ve 2010 Yılı Uydu Görüntüleri

Kaynak:<http://www.glovis.usgs.gov/>(Erişim Tarihi: 25.06.2011)

Küreselleşme nasıl ki; ekonomik, siyasal ve kültürel değişim dinamikleriyle biçimlenmekte ve **mekansal etkileşim** içinde yayılım göstermekte ve mekan; kent, köy gibi bir yerleşme birimi veya yöre, bölge, ülke, kıta, hatta dağ, havza, kıyı vb. ifade etmekte ise; turizmle ilgili mekan denildiğinde “*turistik kent, turistik merkez,*

turizm bölgesi, her türlü coğrafi birimdeki turizm alanı vb.” anlaşılmaktadır. Aslında bu mekanların hepsi turizm literatüründe “**destinasyon**” adı altında toplanmaktadır. Sonuçta, turizmde küreselleşme ve yerelleşmenin mekansal etkilerinin (destinasyonlar üzerindeki etkileri) araştırılması, turizm coğrafyasının öncelikli konuları arasında yer almaktadır (Emekli vd., 2006).

Turizmin “*mekansal dinamikleri*” turizm coğrafyasını yakından ilgilendirir. Turizmde talep ve bunun ortaya koyduğu mekansal kalıp (turizme katılma talebinin nerede, nasıl ve niçin ortaya çıktığı), turizmde arz ve bunun mekansal özellikleri (çekicilikler, ulaşım ve konaklama kolaylıklarının nerede olduğu), turizm kaynaklarının değerlendirilmesi ile ortaya çıkan turizm alanları (turizm olgusunun nerede yer aldığı), turist hareketleri ve turist akışının yönü (destinasyonu-turistlerin nereye yöneldikleri), turizmin etkilerinin neler olduğu (etkilerin nerede ve nasıl meydana geldiği), turizm mekanlarına ilişkin modeller (çeşitli mekansal büyüklüklerdeki kıyı, dağ gibi alanların yararlanma ve daha iyi kullanmayla ilgili teorilerin neler olduğu) konuları turizm coğrafyasının kendi metodolojisi içerisinde ilgilendiği konulardır (Özgüç, 2007).

Çalışma alanında, turizmle birlikte meydana gelen mekansal değişikliklere örnek olarak, son yıllarda artan turizm yatırımları ile arazi deseninde meydana gelen önemli değişiklikler verilebilir. Çalışma alanına ait 2003 ve 2010 yılı uydu görüntüleri karşılaştırıldığında, 2010 yılında turizm işletmelerinin arttığı görülmektedir (Şekil 1). Ayrıca çok yakın gelecekte yapılması planlanan turizm işletmelerinin faaliyete geçmesi ile birlikte arazi düzeni büyük ölçüde değişecektir. Bu değişimin çevreye, ekonomik ve toplumsal yapıya etkilerinin önceden belirlenmesi ve buna göre önlemlerin alınması konusunda yetkili şahıslara ve kurumlara yardımcı olunması hedeflenmektedir. Bölgede gerçekleşen nitelikli yatırımların olumlu ekonomik ve toplumsal etkileri gözlemlenmekle beraber, plansız, kontrolsüz ve niteliksiz yatırımlar sonucunda olumsuz çevresel, ekolojik ve toplumsal etkileri de şimdiden fark edilmeye başladığı görülmektedir.

Mekansal değişim, gelişim ve etkiler doğal olarak coğrafyanın ilgilendiği konular olduğundan, çalışma alanındaki turizm faaliyetleri mekansal ilişkiler içerisinde değerlendirilmiş ve mekana zarar veren, doğal ortamı bozan gelişmelerin insan yaşamı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Oysa ki bu tür olumsuz

gelişmeler önceden önlem alınmış olsaydı, insana ve çevreye zarar vermeyecekti. Sorunların büyümeden, şimdiden fark edilmesi ve önlemlerin alınması konusunda, bu çalışmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Afyonkarahisar ilinin başlıca doğal, tarihi ve kültürel turizm kaynaklarının potansiyelinin, verimli ve etkin kullanımının, sürdürülebilirliğinin tespit edilmesi, toplanan verilerin analiz edilmesi ve bunun sonucu elde edilen bulgulardan yola çıkarak sorunlara çözüm önerileri getirerek, bölgede yapılacak planlamalara katkı sağlaması amacıyla bu konu ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, YÖNTEMİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde, çalışma alanının yeri, sınırları, konusu, amacı, veri kaynakları, kullanılan yöntemler, önceden yapılmış çalışmalar ve konu ile ilgili kuramsal ve kavramsal tanımlar, özellikler ve bu kavramlarla coğrafya arasındaki ilişkiler anlatılmıştır. Çalışmanın sınırları belirlenerek, sistematığı oluşturulmuş, böylece konu bütünlüğü sağlanmıştır.

1.1. ÇALIŞMA ALANININ YERİ VE SINIRLARI

Afyonkarahisar İli Anadolu'nun batısında Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nün doğusunda, kuzeyinde Şaphane Dağı, güneydoğusunda Sultan Dağları arasında KD-GB yönünde uzantılı bir konumda bulunmaktadır. Kuzeyinde Eskişehir, kuzeybatısında Kütahya, doğusunda Konya, güneyinde Isparta ve Burdur, güneybatısında Denizli ve batısında Uşak illeri ile sınırlıdır (Harita 1).

İl topraklarının büyük kısmı Ege Bölgesi'nde, az bir bölümünde Akdeniz ve İç Anadolu Bölgesi içerisinde bulunmaktadır. Güneyde bulunan Başmakçı, Dazkırı, Dinar ve Evciler ilçelerinin topraklarının bir bölümü Akdeniz Bölgesinde, doğu ve kuzeydoğu kesimindeki Sultandağ'ı ve Emirdağ'ı ilçelerin topraklarının bir bölümü İç Anadolu Bölgesi, kalan büyük bölümü Ege Bölgesi'nde bulunmaktadır. Afyonkarahisar'ın bu konumu geçmişte olduğu gibi günümüzde de kavşak özelliği göstermektedir. Anadolu'nun batısında kuzey, güney, doğu, batı yönlerinden gelen yolların kesiştiği bir konumda bulunması, ilin stratejik önemini artırmaktadır.

Afyonkarahisar İli, 1941 yılında Ankara'da toplanan Birinci Coğrafya Kongresi'nde çizilmiş olan bölge ve bölüm sınırlarına göre; ülkemizin Ege Bölgesi, İç Batı Anadolu Bölümü sınırları içinde yer almaktadır. Afyonkarahisar Şehri, Ege Bölgesi sınırlarının doğuya doğru en fazla sokulduğu yörenin en büyük yerleşim birimi durumundadır (Yılmaz, 2004).

İç Batı Anadolu'nun, doğuya doğru en fazla ilerlediği ve İç Anadolu benzerliğinin en belirli olduğu yöre Afyon yöresidir. Bu yöre güneyde Akdeniz bölgesinin Göller yöresine komşu olur ve Afyon ilinin bir ilçe merkezi olan Emirdağ

kenti doğusunda İç Anadolu'nun Konya ve Yukarı Sakarya bölümleri arasına sokulur. Kuzeyde ve batıda Kütahya yöresine, güneybatıda ise Dumlupınar beli ve Burgaz dağı üzerinden Uşak yöresine komşu olur (Darkot ve Tuncel, 1995).

Bulunduğu konum, ilin jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerini, iklimini, bitki örtüsünü, nüfus dağılışını, yerleşme özelliklerini ve ekonomik faaliyetlerini etkilemiştir. Afyonkarahisar Ovası çevresinde uzanan NW-SE ve N-S. yönlü faylar ve Sandıklı Ovası'nın doğusunda uzanan NE-SW yönlü faylar, bölgede termal suların çıkışına neden olmuşlardır. Yükselti ve denizden uzaklığın etkisi ile yörenin iklim şartlarında İç Anadolu iklimine benzerlik kuvvetlenmiş (Darkot ve Tuncel, 1995), iklimin bu özelliği bitki örtüsünü ve tarımsal faaliyetleri etkilemiştir. Nüfus, bölgenin düz ovalık kesimlerinde yoğunlaşmaktadır, yüksek ve eğimli kesimlerde yayla yerleşmelerine rastlanmaktadır. İlin bulunduğu konumun en önemli sonuçlarından biri de, karayolu ve demiryolu ulaşımı açısından önemli bir kavşak noktasında bulunmasıdır.

Harita 1: Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

Afyonkarahisar, matematik konum olarak 38°C 45' kuzey enlemi ile 30°C 32' doğu boylamının birleştiği yerde bulunmaktadır. İlin yüzölçümü 14.295 km² olup, Türkiye topraklarının % 1.8'ini oluşturmaktadır.

Çalışma alanı, 1/100.000 ölçekli 16 pafta alanı içerisine girmektedir. Bunlar: Eskişehir J-24, 25, 26, 27, Ankara J-27, Uşak K-23, L-23, Afyonkarahisar K- 24, 25, 26, L-24, 25, 26, Ilgın K-27, Denizli M-23, Isparta M-24 paftalarıdır.

Turizm faaliyetleri üzerinde konumun etkisi büyüktür. Afyonkarahisar ili, bulunduğu konum özelliklerinin doğal ve kültürel turizm kaynaklarının çeşitli olmasına neden olduğundan ve ulaşım imkanları bakımından ulaşılabilir olduğundan, turizm faaliyetlerinin gelişimine uygun bir konumda bulunmaktadır. İstanbul, Ankara, Konya, Antalya, İzmir, Eskişehir, Bursa gibi büyük illerin orta noktasında bulunması, hinterlandının geniş olmasına neden olmuştur. İlin sahip olduğu kaynaklar değerlendirilirse, iç ve dış turizm faaliyetlerinin gelişmesi için bir potansiyel ve destekleyici olacaktır.

Araştırma sahası olarak Afyonkarahisar ilinin seçilmesinde birçok faktör etkili olmuştur. Bunlar içerisinde en önemli olanı, ilin sahip olduğu doğal, tarihi, kültürel kaynaklardan ve uygun konumundan dolayı, gelecekte turizm faaliyetlerinin artacağı bölgeye yapılan yatırımların son yıllarda artmasında anlaşılmaktadır. Ancak bu hızlı gelişimin daha planlı, verimli, etkin ve kontrollü olması ve bu süreçte sahip olunan doğal - kültürel mirasın rasyonel kullanılması ve kollanması gerekliliği düşünceci, bu konu ile ilgili ayrıntılı bir araştırma yapma gereğini ve isteğini kuvvetlendirmiştir. İlin turizmi ile ilgili birçok envanter çalışması yapılmış, ancak turizm kaynaklarının bir bütün olarak sürdürülebilirliği konusunda çalışmalarının yapılmamış olması konuyu daha cazip hale getirmiştir. Diğer bir faktör ise, ilin günümüzdeki turizm gelişiminin hak ettiği yerde olmaması ve yeterli yerli ve yabancı ziyaretçi çekememesidir. Son yıllarda ilde yapılan yatırımların, çevre illerden fazla olmasına karşın, ile gelen ziyaretçi sayılarının düşük olması düşündürücüdür. Diğer bir faktör ise, bölgede Kültür ve Turizm Bakanlığı, Afyonkarahisar Valiliği, Afyonkarahisar Belediyesi, kaymakamlıklar, ilçe ve belde belediyelerinin yaptığı turizmi geliştirme çalışmaları ve planlamalarının artmaya başlaması ve Afyonkarahisar turizminin sürdürülebilirliği ile ilgili çalışmaların bu sürece katkı sağlayacağı düşünceci etkili olmuştur.

1.2. AMAÇ

Afyonkarahisar ili, doğal, tarihi, kültürel kaynaklarının çeşitli ve zengin olmasından dolayı, turizm yatırımlarında son dönemlerde artış gözlenmektedir. Çalışmamızın amaçlarını birkaç madde ile şöyle sıralayabiliriz:

- Termal kaynaklar, kaplıca, sağlık turizmi gibi son yıllarda önemi gittikçe artmaya başlayan alternatif turizm imkanları yanında, binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip farklı kültür ve medeniyetlere ait tarihi, kültürel kaynaklar bakımından oldukça zengin olan, ayrıca Türk milletinin kaderini etkileyen tarihi olayların yaşandığı bir mekanda bulunan Afyonkarahisar ilinin, turizme konu olan doğal, tarihi ve kültürel kaynaklarını tespit etmek, bu kaynakları turizm coğrafyası açısından değerlendirmek, şu anda mevcut kullanılan turizm türlerini belirlemek, bu turizm türlerinin yanında il içerisinde turizme konu olabilecek turizm potansiyellerini tespit etmek ayrıca ilin doğal, tarihi ve kültürel turizm kaynaklarını **“sürdürülebilirliği”** açısından değerlendirmektir. Ülkemizde ve dünyada turizm mekanlarını bu amaç doğrultusunda kullanan ve kollayan sürdürülebilir turizm örnekleriyle Afyonkarahisar ilinin turizminin gelişiminin daha kontrollü olmasına yardımcı olmaktadır.

- Bu çalışmada, Afyonkarahisar turizmin Türkiye turizmi içindeki yerini ve turizm potansiyelini belirlemek, bu turizm potansiyeli içinde doğal, tarihi ve kültürel kaynakların turizm çekicilikleri özelliklerinin neler olduğunu ortaya koymak ve bu kaynakların sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda kullanılması konusunda önerilerde bulunarak Afyonkarahisar’ın turizm kaynaklarının gelecek nesillerinde kullanılmasına yardımcı olmak amaçlanmaktadır.

- Afyonkarahisar ilinde, turizmin ekonomik, kültürel ve çevresel olumlu, olumsuz etkilerini belirleyerek, olumlu etkilerinin artırılmasına, olumsuz etkilerinin önlenmesine katkı sağlamaktır.

- Turizm sektörünün neden olduğu ekonomik kazançlardan daha fazla pay isteyen ülkeler ve bölgeler, mevcut yatak kapasitelerinin yanına yeni tesisler yaparak, daha fazla ziyaretçi ve daha fazla turizm geliri hedeflemektedirler. Bunun için mevcut turistik ürünlerinin yanına, doğa turizmi, kültürel turizm, SPA turizmi, yayla turizmi, dağ turizmi gibi alternatif turizm ürünlerini de ekleyerek ürün çeşitlendirmesi yaparak buldukları bölgeyi daha cazip hale getirmeye

çalışmaktadırlar. Bu nedenle Afyonkarahisar’da turizmin ekonomik etkisini artırmak için ürün çeşitlendirme, alan çeşitlendirme, pazar çeşitlendirme için alternatifler belirlenecektir.

- Bir bölgedeki turizmin gelişmişliğinin en önemli göstergeleri arasında, nitelik ve nicelik yönünden zengin turizm işletmelerine sahip olması ve bölgeye gelen ziyaretçilerin konaklama ve geceleme sayılarının fazla olması kabul edilmektedir. Modern turizm işletmelerine sahip ve ziyaretçi sayısının fazla olduğu alanlarda turizm daha fazla gelişme göstermektedir. Bu nedenle çalışma sahamızda turizm işletmelerinin mevcut ve yatırım durumunu, yıllar arasındaki değişimini, konaklama ve geceleme sayıları, ayrıca çevre illerin de turizm tesisleri ve ziyaretçi sayılarının istatistiklerini karşılaştırmalar yaparak, Afyonkarahisar’ın günümüzdeki turizm fotoğrafı ortaya konulacaktır.

- Turizm araştırmalarında en çok kullanılan araştırma tekniklerinden biri de ankettir, bu nedenle araştırma sahamızda ziyaretçilere ve yerel halka anket çalışması yaparak, yerel halkın ve ziyaretçilerin Afyonkarahisar’ın turizmi konusunda düşünceleri alınarak, turizmin sürdürülebilirliğini yerel halkın ve ziyaretçilerin bakış açıları ile ortaya koymayı amaçlıyoruz. Anketlerden çıkan sonuçlar doğrultusunda, turizmin ekonomik, çevresel ve toplumsal etkilerinin olumlu ya da olumsuz etkilerini değerlendirmeyi, planlı bir yaklaşım sergilemek için turizmin hangi türlerinin, ne şekilde ve hangi koşullarda gelişebileceğine ilişkin önerilerde bulunmayı, turistlere sorulacak sorular doğrultusunda Afyonkarahisar’daki turist profilinin nasıl oluştuğunu, turistlerin ilin turizm sorunlarına bakışlarının neler olduğunu anket sonuçlarına göre analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, gelen turistlerin kalış süreleri, gelme sıklıkları, eğitim, yaş ve ekonomik durumları, nereden geldikleri gibi sorulara verilen cevaplar doğrultusunda çizelgeler ve tablolar oluşturmak, ortaya çıkan veriler karşılaştırarak yorumlanacaktır.

- Turizm coğrafyası bakımından ülkemizin sahip olduğu tabii, tarihi ve kültürel mirasın yanında turizme verilen önemin gün geçtikçe artması, turizm yatırımlarını da artırmaktadır. Son yıllarda turizme katılan insanların büyük bir kesimi kıyı turizmi yanında termal turizmi, yayla turizmi, dağ turizmi, eko-turizm, kültürel turizm gibi farklı turizm etkinliklerine katıldığı düşünülürse Afyonkarahisar ilinin alternatif turizm açısından cazip bir mekan olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bir

bütün halinde Afyonkarahisar ilinin turizm coğrafyası açısından çekicilikleri, zorlukları, artıları, eksilerini ortaya koyan bir çalışma olmadığından ilin turizmine bütüncül olarak bakılamamaktadır. Afyonkarahisar ilinin turizmde, fırsat-tehdit ve güçlü-zayıf yönlerinin açıkça bilinmesi ve analiz edilmesi, hedeflere uygun stratejilerin planlanması gerekir. Turizm imkanlarının her zaman değerlendirmeye tabi tutulması, hataların görülmesine ve düzeltilmesine fırsat veren bir araç olan ve bu bağlamda, turizm envanteri çıkarılan destinasyon merkezlerinin tanıtımında, öncelikli destinasyonları ve envanteri çıkarılan ilin mevcut turizm türlerini belirlemek için SWOT analizi yapılması gerekli görülmektedir. Afyonkarahisar turizmde turistik çeşitlendirmenin artırılmasına ve yörenin turizme kazandırılmasına yönelik önerilerin sunulması hedeflenmiştir.

- CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri), yeryüzündeki nesne ve olayları analiz etmek ve haritalamak için geliştirilmiş olan bilgisayar tabanlı bir araçtır. CBS'nin ne olduğu aslında bu sistemin adında, yani "*Coğrafi Bilgi Sistemleri*"nde yatmaktadır. Burada "*Coğrafya*" matematik konuma, yani mekana, "*Bilgi*" bu mekan üzerinde incelenecek olan nesne ve olayların her türlü özelliklerine, "*Sistem*" ise matematik konumları belli olan bu bilgilerin, bilgisayar tabanlı bir sistem dahilinde analiz edilmesine karşılık gelmektedir (Demirci, 2008). CBS, mekâna bağlı olarak sürdürülen çok çeşitli faaliyetleri içerdiğinden dolayı, son yıllarda yaygın olarak turizm coğrafyası çalışmalarında da kullanılmaya başlanmıştır. Beşeri coğrafyacıların alan çalışmalarında harita kullanımından büyük ölçüde yararlandıkları (Özgüç, 1994) ve günümüzde haritalandırma çalışmalarında mekansal teknolojilerin kullanıldığı bir gerçektir. Bundan dolayı çalışmamızda CBS ve Uzaktan Algılama tekniklerini kullanarak, turizmin etki alanlarının ortaya çıkarılması, turizm merkezleri ile jeolojik ve jeomorfolojik birimlerinin ilişkisinin belirlenmesi, mevcut turizm alanlarına destek olabilecek alternatif turistik alanların gösterilmesi, turizm merkezlerinin etki alanlarının (hinterlandı) belirlenerek bu etki alanları içerisinde alternatif turistik ürünlerin önerilmesi, ilin turizminin geçmiş yıllardan günümüze değişiminin haritalandırılması yapılarak, ilin turizminin sorunlarına getirilen çözüm önerilerinin, oluşturulan haritalar, grafikler yardımı ile desteklenmesi amaçlanmaktadır.

1.3. VERİ KAYNAKLARI VE YÖNTEM

Turizm Coğrafyası ile ilgili çalışmalarda çeşitli veriler kullanılmaktadır. Bunlar içerisinde en önemli olanları; turizm araştırmaları, konu ile ilgili istatistikler, çalışma alanına yapılacak arazi çalışmaları sonucu oluşan gözlemler, konu ile ilgili kişilerle mülakat, anketler, birebir görüşmeler, araştırma alanı ile ilgili mekansal değerler, SWOT analizi, CBS ve Uzaktan Algılama'dır.

Turizm Araştırmaları, turizm coğrafyası çalışmalarında önemli bir veri kaynağı olarak kullanılmaktadır. Yerel, ulusal ve uluslararası alanda yapılmış turizm araştırmalarından yararlanılmıştır. Turizmin toplumsal, ekonomik, çevresel, bireysel, mesleki olarak yaklaşımları ile ilgili yapılan turizm araştırmaları çok yönlü olarak araştırılmış, bütün bu yaklaşımların coğrafi bakış açısı ile değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca konunun genişliği ve çok boyutluluğundan dolayı birçok bilimi ilgilendiren, yerli ve yabancı düzeyde çeşitli makale, bildiri, kitap, yüksek lisans ve doktora tezleri araştırılmış olup ve ilgili kısımlar çalışmaya eklenmiştir.

İstatistikler, bir bölgenin turizm yönüyle değişimini görmek açısından önem arz etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistikleri, TÜİK istatistikleri, turizm işletme ve belediye belgeli konaklama ve geceleme istatistikleri, müze ziyaretleri, yerli ve yabancı ziyaretçi istatistikleri, ulaştırma istatistikleri ile çalışma alanının fiziki coğrafi özelliklerinin turizme etkisini değerlendirilmesi açısından meteorolojik istatistikler ve yörenin beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerinin turizme etkisinin değerlendirilmesi açısından nüfus, sanayi ulaşım istatistikleri bu çalışmamızda kullanılmıştır. Bu istatistiki veriler doğrultusunda Afyonkarahisar ilinin mevcut turizm durumu tespit edilerek, potansiyel turizm kaynaklarının da kullanılma durumları değerlendirilmiştir.

CBS ve Uzaktan Algılama, mekâna bağlı olarak sürdürülen çok çeşitli faaliyetleri içerdiğinden dolayı son yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başlandığı alanlardan birisi de turizmdir. Araştırma sahasının lokasyon, fiziki, arazi kullanımı, idari, nüfus, ulaşım haritaları, turizm işletmelerinin karşılaştırma yapmak amacıyla tesis, oda ve yatak sayılarının çevre illerle birlikte grafiklendirilmesi, ilin doğal ve tarihi-kültürel turizm değerlerin haritalarının oluşturulması, turizme konu olan varlıkların envanterlerinin çıkarılması, turizm verilerinin ilçeler bazında haritalanması, turizm merkezlerinin etki alanlarının belirlenmesi ve turizm

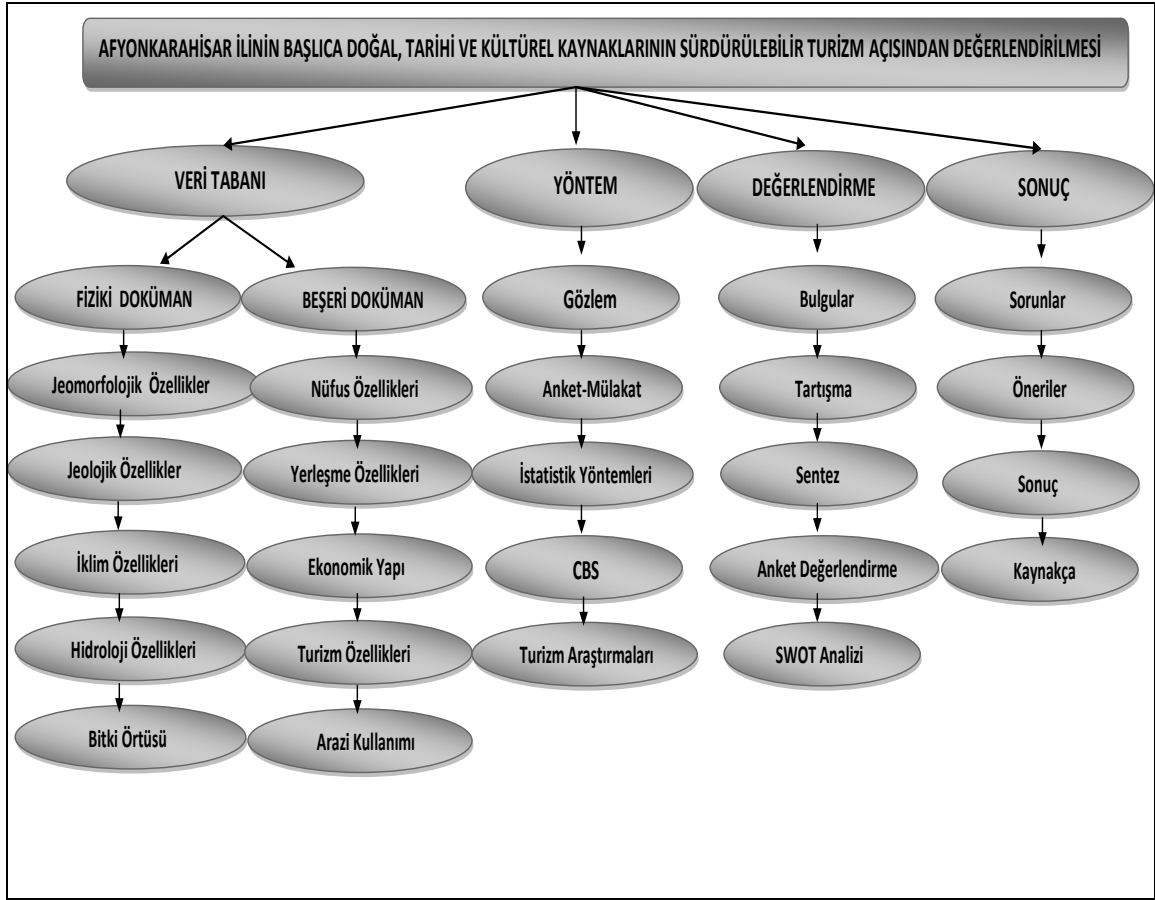
çeşitlendirilmesi için oluşturulacak hinterlandların haritada gösterilmesi çalışmalarının tamamında CBS yönteminden yararlanılmıştır. CBS ortamında hazırlanan haritalardaki bütün semboller, uluslar arası çalışmalarda kullanılan şekil ve sembollerdir. Çalışmada ArcView 9.2 yazılımı kullanılmış ve uydu görüntüleri United States Geological Survey (USGS) kurumunun web sayfasından (<http://glovis.usgs.gov/>) ücretsiz olarak indirilmiştir. Öncelikle ildeki mevcut turizm değerlerinin sayısal olarak CBS ortamına aktarılması sağlanılmış, bu işlem ile Afyonkarahisar ilinin turizm envanterinin CBS ortamına aktarılması gerçekleştirilmiştir. Mevcut turizm değerlerinin grafik ortamda CBS'ye aktarılması işleminden sonra mevcut turizm değerlerine ait bazı veriler (ad, tarih, önemli özellikler vb.) grafik veriler öznitelik tablolarına işlenmiş, öznitelik tablolarındaki verilere göre mevcut turizm varlıkları üzerinde ilçeler ve çevre iller düzeyinde bazı sorgulamalar, karşılaştırmalar yapılmıştır. Sadece envanter oluşturma bölümünde değil, potansiyel turizm varlıklarının belirlenmesi, ilin sürdürülebilir turizm planlamasına öneriler getirilmesi, turizm verilerinin CBS ortamında grafiklerle gösterilmesi, ayrıca CBS ve Uzaktan Algılama teknolojileri kullanılarak ilin geçmişten günümüze mekanlarda gerçekleşen değişiminin görselleştirilmesi aşamasında da, mekansal teknolojiler kullanılmıştır.

Anketler, turizm araştırmalarında yaygın olarak kullanılan araştırma tekniğidir. Turizm olgusunu gerçekleştiren insan olduğu için bu olayı gerçekleştiren insanların ve turizm faaliyetlerinden etkilenen yöre halkının düşünceleri, bakış açıları o bölgenin turizminin sürdürülebilirliğinde önemli yer tutar. Anket hazırlanması sırasında çalışma alanının coğrafi özellikleri, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı dikkate alınmıştır. Ayrıca sorulacak soruların amaca uygun, soruya uygun seçeneklerin hazırlanması, soruların kapalı uçlu olması, sade olması, herkesin anlayabileceği dilde olması, soruların fazla sıkıcı olmaması ve anketin başına açıklayıcı bilgilerin konulması gibi modern anlamda uygulanan anket ilkeleri doğrultusunda turistlere ve yöre halkına anket uygulaması yapılmıştır. Öncelikle Afyonkarahisar ilinde turizmin gelişim süreci içerisinde ekonomik, çevresel ve toplumsal yapı üzerinde değiştirici etkisinin, yerel halk tarafından nasıl bakıldığı, bölgeye gelen turistlerin Afyonkarahisar'ın turizm gelişimine bakış açıları ve gerek

yerel halk gerekse turistlerin ilin doğal ve kültürel turizm kaynaklarının korunmasına yönelik algılarının nasıl olduğu ölçülmeye çalışılmıştır.

Anket çalışmalarına 2009 Mart ayında başlanmış, farklı dönemlerde ve farklı ziyaretçilerle anket yapılması için geniş zamana yayılmış ve 2010 Haziran ayında tamamlanmıştır. Anket için Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Afyonkarahisar Valiliği'nden gerekli izinler alındıktan sonra anket çalışmalarına başlanmıştır. Örneklem büyüklüğü için, 16 yaş üzeri ve turizm merkezleri sınırları belirlenmiş, anket tekniklerinde kullanılan %5'lik hata payıyla 100.000'in üzerindeki nüfus için minimum 400 denek önerisidikkate alınmıştır. Ankete katılanlara özellikle Afyonkarahisar turizminin sürdürülebilirliği açısından önemli olan ekonomik, çevresel ve toplumsal etki sorgulamasına yönelik sorular sorulmuştur. Yerel halka dağıtılan 1.100 anketin 1.025'i, Afyonkarahisar'a gelen ziyaretçilere dağıtılan 400 anketin 352'si değerlendirmeye alınmış. Daha sonra anket verileri "SPSS 17.00 Statistics" programı kullanılarak sayısal hale getirilmişve araştırmanın veri tabanı oluşturularak veriler analiz edilmiştir ve veriler tablolar haline getirilerek yorumlanmıştır.

Gözlem, çeşitli doğal ve fiziki çevre olaylarını, tarihi mekanları ve turizme konu olan kültürel mekanları, varlıkları araştırma ve mekanlardaki turizm-insan-çevre ilişkisinin etkileri, dağılışı, değişiklikleri, diğer faktörlerle bağlantısını yerinde görmek için araştırmalarda kullanılan bir tekniktir. Bu konuda turizmle ilişkisi olan bilim dalları içerisinde en önemli bilim dalı Coğrafya'dır. Turizm Coğrafyası açısından doğal, tarihi ve kültürel varlıkların, mekan üzerindeki dağılışının değerlendirilmesinde bazı ilkeler önemlidir. Dağılış, karşılıklı ilgi, ve nedensellik ilkesi doğrultusunda incelemeler yapılmış, turistik çekim unsurları olan iklim, doğal güzellikler, bitki örtüsü, su kaynakları, termal kaynaklar, tarihi mekanlar ve kültürel varlıkların dağılışı, arazi çalışmaları ile yerinde gözlemlenmiştir. İnsanlığın ortak mirası olan doğal ve kültürel değerlerin korunması, turizm amaçlı kullanımının sağlanması, sürdürülebilir turizm yaklaşımı içerisinde bizden sonraki nesillerinde kullanmasına imkan sağlanması açısından değerlendirmeler yaparken, çalışmamızda önemli mekan ve yapılar fotoğraf ve kamera çekimleri ile kayıt atkına alınarak yörenin problemlerini yerinde görülmüş ve bu gözlemlere göre değerlendirilmeler yapılmıştır.

Şekil 2: Tezin akış planlaması ve konu başlıklarının akış içerisindeki yeri

Coğrafya mekansal ilişkiler üzerinde yoğunlaşan, dinamik bir bilimdir. Mekansal ilişkiler içerisinde insan-çevre etkileşim sistemini, esas olarak zaman içinde mekan açısından ele alır. Fiziksel çevre özellikleri ile insanın dünya üzerinde, mekanda, nasıl dağıldıklarını açıklama yollarını araştırır (Özgüç, 1994). Bu çalışmaya konu olan “Afyonkarahisar İlının Başlıca Doğal, Tarihi ve Kültürel Kaynaklarının Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi”, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya’nın ilkeleri doğrultusunda ele alınmıştır. Çalışmada, coğrafya ilminin temel araştırma yöntem ve teknikleri yanında turizm coğrafyası, yerleşme coğrafyası ve ekonomik coğrafyanın uzmanlık alanlarının kendine has ilkeleri, araştırma yöntemleri ve ifade teknikleri de kullanılmıştır. Bu teknik ve yöntemler kullanılırken aşağıdaki aşamaların izlenmesi, çalışmanın planlaması açısından daha uygun olacaktır:

1. Aşama: Turizm Coğrafyası içerisinde ele alınan bu çalışmanın ilk ayağını Afyonkarahisar İli, turizm ve sürdürülebilirlikle ilgili çalışmalar, konunun kuramsal

çerçevesine ilişkin yayınlar, konu ile ilgili günümüze kadar yapılan yayınlar, makale ve tezler, turizm konusunun çok boyutlu olmasından dolayı turizm coğrafyası dışında başka bilim dallarına ait çalışmalar, dergiler, süreli ve süresiz yayınlar, bültenler, turizmle ilgili yapılan sempozyum çalışmaları, projeler, CBS ve Uzaktan Algılama'ya yönelik çalışmalar ve yayınlar literatür araştırmalarımız içerisinde bulunmaktadır. Yapılacak anket çalışmaları için, günümüzde uygulanan anket metotları, daha önce farklı turistik yörelere ait uygulanan anket çalışmaları literatür araştırması içerisinde bulunmaktadır.

2. Aşama: Kapsamlı literatür taramalarından sonra çalışma alanının yapısına uygun anket soruları hazırlanmış, anketlerin güvenilirliği konusunda konunun uzmanlarından yardım alınmış, anket için resmi kurumlarda izin alınıp turistlere ve yöre halkına bu anketler uygulanmıştır. Çalışmada problemlerin farklı bakış açıları ile görme nedeniyle, Afyonkarahisar'daki resmi ve özel kurum görüşmeler yapılmış, turizmle ilgisi olan yetkililerle birebir görüşmeler yapılmıştır. Araştırma alanının konu ile ilgili haritalarının hazırlanmasında kullanılmak üzere, Afyonkarahisar Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İl Özel İdare Müdürlüğü, Milli Parklar Müdürlüğü gibi resmi kurumlardan veriler temin edilmiştir. Ayrıca turizme konu olan alanlara 2009 Mayıs ve Haziran, 2010 Ocak ve Ağustos, 2011 Mayıs ve Temmuz aylarında gözlemler yapmak, problemleri yerinde görmek amacıyla arazi çalışmaları yapılmış, gözlemler analiz edilmiş ve tüm bu çalışmalar fotoğraf ve kameralarla çekimler kayıt altına alınmıştır. Bu arada çalışmaya konu olan alanlar ile ilgili istatistiki bilgilerin temin edilmesi ile araştırmamızın alt yapısı oluşturulmuştur.

3. Aşama: Alan araştırmalarının sonucunda büro çalışmalarına geçilmiştir. Verilerin bilgisayara aktarılması sonucunda tezin amacına uygun CBS ortamında haritalar ve karşılaştırmalar yapmak amacı ile harita üzerinde grafikler oluşturulmuş ve Uzaktan Algılama yöntemi ile yıllar arasındaki değişim analiz edilmiştir. İstatistiki verilerin bilgisayara yüklenerek tablo ve şekiller oluşturulmuş, çalışma alanının mevcut turizm durumu ile potansiyel turizm kaynaklarının turizme kazandırılması değerlendirilmiştir. Ayrıca anket verileri bilgisayara yüklenerek ve SPSS 17 (Statistical Package Social Sciences) paket programıyla veriler çözümlenmeye çalışılmış, çıkan sonuçlar tablolar haline getirilerek analizler yapılmıştır.

4.Aşama: Yapılan arazi çalışmaları ve ofis çalışmaları birleştirilerek, araştırma sahasındaki turizmin bilimsel yolla yorumlanması için anket sonuçları verileri, arazi çalışmaları sonucu oluşan gözlemler ve konu ile ilgili hazırlanan haritalar, grafikler ve tablolar bir bütün olarak analiz edilmiştir. Afyonkarahisar ilinin doğal ve tarihi-kültürel değerlerinin genel özellikleri ve çalışmamızın asıl önemli kısmını oluşturan turizm kaynaklarının sürdürülebilirliği, çalışmanın bütünlüğünün korunması için aynı bölümde değerlendirilmiştir. Bu bölümde turizm değerlerinin korunmasına yönelik dünyada ve ülkemizde yapılan örnek çalışmalar göz önüne alınarak, çalışma alanına bu tür örneklerin modellemeleri ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Turizm merkezlerinin etki alanlarının ve hinterlandlarının belirlenerek, mevcut turizm ürünlerinin yanına farklı turistik ürünlerinin de entegre olması için öneriler sunulmuştur. Bununla birlikte yöre halkına ve turistlere uygulanan anketler sonucu elde edilen tablolar ve çizelgeler ile daha önce turizmin etkileri konusunda taranan yayınlarda tespit edilen varsayımlar doğrultusunda değerlendirmeler ve karşılaştırmalar yapılmıştır.

5. Aşama: Bütün bu araştırma bulguları sonucunda ortaya çıkan analizlerin değerlendirilmesi ile tezin yazımı tamamlanmıştır. Çalışma alanında belirlenen doğal ortamla insan arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan problemlere, bilimsel olarak çözüm önerileri getirilmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında, özellikle son yıllarda coğrafya çalışmalarında kullanılmaya başlanan, fiziki ve beşeri çevrenin sürdürülebilirliği ile coğrafi mirasın korunmasına yönelik araştırma yöntemleri bir bütün olarak kullanılmış ve tez çalışması coğrafi bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

1.4. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR VE YAYINLAR

Bu bölümde literatür araştırmaları sonucu üç ana başlıkta toplanan çalışmalar ele alınmıştır. Birincisi Afyonkarahisar ili, ikincisi turizm coğrafyası ve üçüncüsü ise, sürdürülebilir turizm ile ilgili çalışmalar ve yayınlar aşağıda yer almaktadır.

GÖNÇER, S., 1971, “Afyon İli Tarihi I-II”, adlı kitabı Afyonkarahisar araştırmalarında en fazla yararlanılan kitaptır. Emekli Müze Müdürü ve aynı zamanda öğretmen olan Gönçer, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Afyonkarahisar’a gönül vermiş ve Afyonkarahisar’ın tarihi ve kültürel özelliklerinin tanıtılması için çok çaba sarfetmiştir. Kitabın hazırlanması için yazar, İstanbul

kütüphanelerinde geniş bir araştırma yapmış, bir çok yerli-yabancı eseri incelemiş ve dönemin yerli-yabancı önemli tarihçi ve arkeologlarından bilgi almıştır. Her şeyden en önemlisi ise sürdürülebilirlik açısından önemli olan tarihi ve kültürel kaynakların araştırılması, toplanması ve korunması amacıyla Afyon Müzesi'nin kurulması çalışmalarıdır. Eserde ilin genel tarihi ve coğrafi özellikleri yanında, arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan eserlerin özellikleri ve ilin unutulmaya başlanmış kültürel değerlerinin (Frig Vadisi gibi) tanıtımı yapılmıştır. Kitabın ikinci cildi ise 1991 yılında basılmış ve kitabın yayına hazırlanmasında Afyonkarahisar'ın kültürel değerlerinin araştırılması ve tanıtımında önemli çalışmaları bulunan, Ahmet İlaslı'nın katkısı büyüktür.

ARDOS, M., 1978, "Afyonkarahisar Bölgesinin Jeomorfolojisi", adlı kitapta çalışma alanı olan Afyonkarahisar ilinin jeomorfolojik etüdü yapılmıştır. Bölgede, orojenik bakımdan Batı Toroslar'ın güneydoğudan gelip, sert bir dirsek çizdikten sonra güneye doğru yöneldiğini, ortasında volkanik bir kütle olan Kumalar Dağı'nın bulunduğunu ve dağın çevresinde birçok ovanın oluştuğunu anlatmıştır. Kitapta sahanın oluşumu, gelişimi, jeomorfolojik özellikleri ve yapı unsurları konularına değinilmiştir. Özellikle Afyonkarahisar Ovası ve ilin diğer ovalarının morfolojik özellikleri geniş bir şekilde değinilmiştir. Bölgenin eski ve yeni gelişen formasyonları ve jeomorfolojik tekamülü haritalarla anlatılmıştır. Sahadan geçen fay hatlarının bulunduğu bölgeler, uzandığı yönler ve bunun sonucu olarak çevrede oluşan morfolojik özellikler ayrı ayrı anlatılmıştır.

KAYA, İ., 1997, "Sürdürülebilir Turizm Kalkınması ve Ülkemiz Açısından Bir Değerlendirme", adlı doktora tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili kavramlar verilmekte ve sürdürülebilir kalkınmanın amaçları, ilkeleri anlatılmaktadır. İkinci bölümde, sürdürülebilir turizmin ortaya çıkış sebepleri, taşıma kapasitesi, turizmin yaşam döngüsü, turizmin ekonomik, ekolojik ve toplumsal etkileri irdelenmiştir. Üçüncü bölümde, sürdürülebilir turizm ile ilgili dünyadan örnekler verilmekte ve bu alanlarda sürdürülebilir turizmin olumlu sonuçları anlatılmaktadır. Son bölümde ise ülkemizde sürdürülebilir turizm ile ilgili projeler değerlendirilmiş ve konu ile ilgili sorunlar ve çözüm önerileri anlatılmıştır.

SWARBROOKE, J., 1998, “Sustainable Tourism Management” adlı kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sürdürülebilir turizmin tarihi arka planı, günümüze kadar gelişimini ve günümüzdeki yeni sürdürülebilir turizm yaklaşımlarını, ikinci bölümde sürdürülebilir turizmin çevresel, ekonomik, sosyal boyutlarını, üçüncü bölümde sürdürülebilir turizmde etkili olan aktörleri, dördüncü bölümde sürdürülebilir turizmin kıyı bölgelerinde ve kırsal alanlarda olması gereken coğrafi mesafeleri, beşinci bölümde sürdürülebilir turizm yönetiminin fonksiyonları, yönetim özellikleri, insan kaynakları, finansal yapısı, nasıl yönetilmesi gerektiği, altıncı bölümde sürdürülebilir turizmin farklı sektörlerle ve turist destinasyonları ile ilişkisi, yedinci bölüm olan sonuç kısmında genel olarak sürdürülebilir turizm yönetimi, sekizinci bölümde ise sürdürülebilir turizmin geleceği hakkında görüşleri yer almaktadır. Yazara göre sürdürülebilir turizm, sadece çevreyi koruyan bir yaklaşım değil, aynı zamanda uzun süreli ekonomik ve sosyal geçerliliğe sahip, geniş katımlı ve hiçbir kesimin zarar görmeyeceği bir yaklaşım tarzıdır.

BUTLER, R. W., 1999., “Sustainable Tourism: A State of the Art Review” adlı çalışmada yazar, *Bizim Ortak Geleceğimiz* raporuna karşı başlayan tartışmalardan yola çıkarak, sürdürülebilir turizmin son yıllarda geldiği durumu açıklamıştır. Yazar coğrafyacı bakış açısı ile sürdürülebilir turizme bakmakta ve bu konunun merkezinde çevrenin olması gerektiğini vurgulamaktadır. Sürdürülebilir turizm ile ilgili tartışmalarda öncelikle, fiziki çevre ve insan çevresi etkileşiminin dikkate alınmasının gerektiğini söylemektedir. Burada taşıma kapasitesinin önemini vurgulayan çalışmada, turizm gelişiminin belirli bir kontrol sistemi ile takip edilmesinin zorunluluk oluşturduğunu, yoksa sürdürülebilir turizmin geleceğinden bahsedilemeyeceğini vurgulamaktadır. Hall, Pearce, Murphy, Mathieson ve Wall gibi Coğrafyacıların uzun dönemdir turizm-çevre ilişkisi ile ilgilendiklerini ve hem fiziki hem de insan etkileşimi açısından sürdürülebilir gelişme üzerinde çalıştıklarını, çevre yönetimi ve kaynakların doğru kullanılmasının temel prensiplerini belirlediklerini söylemiştir. Dünyada birçok turizm alanlarının kullanımında bu prensiplerin dikkate alınmaya başlandığı belirtilmiştir.

EMEKLİ, G., 2001, “Bergama’nın Turizm Coğrafyası ve Turizmin Sosyo-Ekonomik Etkileri” kitabı, turizmin bir bölgedeki gelişiminin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel çevre üzerine etkilerinin coğrafi bakış açısıyla

değerlendirilmesi açısından önemli bir eserdir. Kitapta giriş bölümünde konuyla ilgili tanım ve kavramlar incelenmiş, dünyada ve Türkiye’de turizmin tarihsel gelişimi, turizm türleri, turizmin etkileri açıklanmıştır. Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, turizmin coğrafi çevreyle olan ilişkisi ve Bergama turizmine katkısı değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Bergama’nın beşeri ve iktisadi özellikleri ile bu özelliklerin turizm üzerindeki etkileri incelenmiş, turizm gelişiminin Bergama’da nüfus, yerleşme ve iktisadi olarak nasıl bir mekansal değişikliğe sebep oldukları irdelenmiştir. Burada turizmle ilgilenen diğer bilim dallarından farklı olarak, coğrafyanın dağılışı, karşılıklı ilgi ve nedensellik ilkeleri doğrultusunda konuya yaklaşmıştır. Üçüncü bölümde, Bergama’daki turizmin gelişimi, turizm türleri ve dağılışı, turistik tesisler incelenmiştir ve Bergama’ya gelen ziyaretçilerin turist profilinin incelenmesi amacıyla yapılan anket sonuçları değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde ise turizmin sosyo-ekonomik etkileri ele alınmıştır. Bergama yöre halkına yapılan anketler dikkate alınarak turizmin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik etkileri irdelenmiştir.

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ, 2001, “Afyonkarahisar Kütüğü”, adlı çalışma iki ciltten oluşmaktadır. Birinci ciltte, Afyonkarahisar’ın genel coğrafi özellikleri, jeolojisi, bitki örtüsü özellikleri anlatıldıktan sonra, geniş bir şekilde ilin tarihi ve bu tarihi süreçte oluşan mimari yapılar anlatılmıştır. İkinci ciltte ise, Afyonkarahisar’da yaşamış önemli insanlar tanıtılmış, ilin kültürel değerlerine, günümüzdeki eğitim, sağlık, idari ve iktisadi özellikler ve son bölümde turizm potansiyeli anlatılmıştır. Çalışma ilin genel envanter bilgilerini toplu ve geniş bir şekilde vermesinden dolayı önemli bir eserdir.

DOĞANAY, H.,2001, “Türkiye Turizm Coğrafyası”, kitabında doğal çevre ve beşeri çevre özelliklerinin Türkiye turizmi üzerindeki etkileri, Türkiye’de turizmin gelişim hareketleri, Türkiye’de turistik bölgelerin coğrafi dağılışı ve Turizm Bakanlığı’nın kuruluş amaç ve görevleri geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Türkiye’deki turizm türleri, genel özellikleri, dağılışı haritalandırılarak anlatılmış ve çalışma ülkemizin birçok bölgesine ait fotoğraflarla görselleştirilmiştir. Turizm olgusunun en önemli çekim unsurlarından olan ve insan etkisinin dışında yüzyıllar öncesinde oluşmuş bulunan doğal güzelliklerin oluşumu, dağılışı, mekanla ilişkisi ve

bu coğrafi yapıların insana etkisi anlatılmaktadır. Turizm türleri ayrı ayrı ve bölgelere göre dağılışı dikkate alınarak yorumlanmıştır.

DOĞANER, S.,2001, “Türkiye Turizm Coğrafyası” adlı kitabında Türkiye’de turizm türleri ve bunları etkileyen faktörler ile turizm türlerine göre ülkemizden örnekler vermiştir. Turizmin en önemli kaynaklarını oluşturan doğal ve kültürel değerlerin oluşumu, dağılışı haritalarla ve fotoğraflarla anlatılmıştır. Turizmin gelişimi ile birlikte doğal dengenin bozulmasına örnekler verilmiş, sorunların çözümüne yönelik öneriler sunulmuştur. Özellikle turizmin gelişimi ile coğrafi şekillerde (kıyılar, plajlar, travertenler, kanyonlar, termal kaynaklar, peribacaları, yaylalar, dağlar vs.) oluşan problemlerin gelecekte doğuracağı sorunlar ele alınmış ve bu kaynakların korunması ile ilgili öneriler getirmiştir. Kitabın birçok bölümünde yazar, doğal ve kültürel kaynakların korunması ve sürdürülebilirliğine değinmiş, koruma altına alınmayan kaynakların oluşturduğu çevresel, ekonomik ve toplumsal sorunları anlatmıştır. Coğrafi mekan, şekil ve yapılar ile turizm etkileşimi arasındaki ilişkiyi anlatan önemli bir eserdir.

GUNN, C.A., 2002, “Tourism Planning”adlı kitapta,turizm planlamasında öncelikle, belli fonksiyonların sınıflandırılması gerektiği vurgulayan yazar, kitabı dört bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde turizm planlamasının amacı, ikinci bölümde turizm işletmeleri, turistler, destinasyonlar, ekonomik gelir, yardımcı hizmetler ile birlikte bir bütün halinde turizm sektörü, üçüncü bölümde kalkınma, sürdürülebilirlik ve ekoturizm ilişkisi ve dördüncü bölümde bütün bunları uygulayacak politikaların belirlenmesi şeklinde bölümlere ayırmıştır. Bir bölgede turizmin gelişiminin geleceği bu dört bölümde yer alan prensiplere bağlı olduğunu anlatan yazar, bununla ilgili dünyadan örnekler de vermiştir. Turizm bugün dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olduğunu ve ülkelerin gelişmesinde önemli bir paya sahip olduğunu, ülkelerin hem ekonomik hem de sosyal olarak değişimini geliştiren bir faktör olduğunu, turizm planlamalarında son yıllarda hızlı bir artış görüldüğünü, bundan dolayı turizm planlamalarında çevresel, ekolojik planlamaların gerekli hale geldiğini özellikle vurgulamıştır. Yazar bu açıdan, çevresel, ekonomik, sosyal sürdürülebilirlik ve turizm planlamaları arasında bir dengenin olması gerektiğini, turizm aktörlerinin buna dikkat etmeleri gerektiğini söylemiştir. Kitap, bir bölgede

turizm planlamaları yapılırken dikkat edilmesi gereken durumları da ayrıntılı bir şekilde bahsetmektedir.

ALİAĞAOĞLU, A., 2003, “Afyonkarahisar Şehir Coğrafyası”, isimli doktora tez çalışması 6 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde şehir ve doğal coğrafi özellikler arasındaki etkileşim irdelenmiştir. Şehrin gelişim aşamaları ikinci bölümde anlatılmış, bu bölümde şehir ve çevresinde geçen tarihî olayların anlatımından çok, çeşitli dokümanlardan istifade edilerek şehrin geçmiş devirlerdeki coğrafyası ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde şehir nüfusu ve başlıca özellikleri, şehrin gelişimi açısından ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde Afyonkarahisar şehrinin fonksiyonları ve fonksiyonel donatım analizi yapılmaktadır. Beşinci bölümde şehrsel yerleşmelerin şekilsel elemanları yani morfolojisi ile şehrin hayat sahası yani etki alanı incelenmiştir. Son bölümde şehrin teknik alt yapısı ve bununla ilgili sorunları ele alınmakta, çalışma sonuç ve öneriler ile sonlandırılmaktadır.

AFYON VALİLİĞİ, 2004, “Anadolu’nun Kilidi Afyon”, adlı kitapta Afyonkarahisar ilinin genel coğrafi özellikleri, ilk yerleşmelerden Türklerin Anadolu’ya gelişine kadar geçirdiği tarihi gelişimi, Selçuklu, Osmanlı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde Afyon tarihi, Afyon’un kültür varlıkları, eğitim durumu, edebiyat ve sanatı, yemek kültürü, ulaşım, haberleşme, turizmi ve Afyon ilinde kutlanan belirli gün ve haftaları anlatan konular içermektedir.

SOYKAN, F., 2004, “Kırsal Alanların Turizm Potansiyelinin Saptanması ve Şirince Köyü’ne (İzmir) Uygulanması”, adlı kitabı kıyı turizmine alternatif olarak dünyanın pek çok yerinde birbirine benzer ya da birbirinde farklı aktivitelerle uygulanan kırsal turizmin dünyadaki örnekleri anlatılarak, örnek olarak Türkiye’de Şirince Köyü anlatılmıştır. Çalışmada turizm coğrafyası ve kırsal turizmden yola çıkılarak, kırsal alanlarda turizm potansiyeli saptamanın aşamaları verilmekte ve Şirince Köyü’ne uygulanmaktadır. Kitapta son yıllarda turizm yönüyle gelişme gösteren Şirince Köyü’ndeki mevcut durumu eleştirel bakış açısıyla değerlendirerek, köyün özgün mimariye sahip geleneksel konutların mutlaka korunarak geleceğe taşınması gerekliliği vurgulanarak turizmin sürdürülebilirliğine örnek verilmektedir. Çalışmada Şirince Köyü’ndeki yerel halka anket uygulaması yapılmış ve sonuçları

değerlendirilmiş ve köyün turizm potansiyelini saptamak amacıyla, arz, talep, rekabet ve pazar analizleri yapılmıştır.

ERDOĞAN, S., TİRYAKOĞLU, İ., 2004, “Turizm Tanıtım Faaliyetlerinde CBS Kullanım; Afyon Örneği” adlı çalışmada, Afyonkarahisar’lı’ni tanıtıcı bir rol oynaması düşüncesiyle CBS teknolojisini kullanarak Afyon Turistik Bilgi Sistemi oluşturulmuştur. Yapılan çalışmanın tasarımı ve metodu açıklanarak ortaya çıkan sonuçlar verilmiştir ve klasik yöntemlerle yapılan çalışmalardan üstünlüğü anlatılmıştır. CBS kullanılarak Afyonkarahisar’da daha etkin bir turistik bilgi sistemi oluşturulabileceği anlatılmıştır.

YÜKSEL, İ., 2005, “Afyonkarahisar’da Canlanan Tarih” kitabı Afyonkarahisar’ın tarihi ve kültürel kaynaklarının korunması ve kollanması açısından yapılan örnek çalışmaları anlatmaktadır. Yüksel’in Afyonkarahisar turizm potansiyelinin tanıtımına katkısına olan çalışmalardan biridir. Afyonkarahisar ilinde dönemin valisi olan Muzaffer Dilek’in çabalarıyla gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları anlatılmış, kendi haline terk edilen mekanların restore edilerek düzenlenmesi sonucu turizme kazandırılması ve bu değerlerin korunarak gelecek nesillere ulaştırılması adına yapılan örnek çalışmalar anlatılmaktadır. Eserde tarihi ve kültürel değerlerin eski ve yeni durumları fotoğraflanarak, değişimin fark edilmesi sağlanmış ve bu değerlerin geçmişten günümüze tarihi de anlatılmıştır. Afyonkarahisar’da tarihi ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliğine örnek olarak yapılan faaliyetlerin tanıtılması açısından önemli bir eserdir.

ALAEDDİNOĞLU, F., 2006, “ Van İli’nin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler”, adlı doktora tez çalışmasında, öncelikle Van İli’ne ilişkin coğrafi faktörler irdelenmiş ve bunların turizmi ne ölçüde desteklediği açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonraki bölümlerde de turizm çekicilikleri ve bunların turizm adına kullanılması için turizm altyapısı ve turizmin nasıl algılandığı konuları irdelenmiştir. Çalışma alanının mevcut turizm çekicilikleri ve turizm türleri anlatıldıktan sonra, Van İli’nin turizminin gelişimine dair planlama önerileri de getirilmiştir.

ÖZGÜÇ, N., 2007, “Turizm Coğrafyası”, adlı kitabı; turizm coğrafyası çalışmalarında kullanılan önemli kaynaklarda birini oluşturmaktadır. Genellikle dünyadaki turizm faaliyetlerinin gelişimi, turizmin etkileri, turizm-çevre etkileşimi

sonucu ortaya çıkan sorunlar, turizmin kavramsal çerçevesi, turizm rekreasyon ilişkisi, turizmde arz ve talepler, dünyada turizmin geliştiği ülkelerin turistik ürünleri ile ilgili özellikleri ve Türkiye’de turizm konularını geniş bir şekilde anlatılmıştır. Turizme konu olan doğal, tarihi ve kültürel kaynakların turizm amaçlı kullanımı ile ilgili sınıflandırmalar yapılmış ve coğrafi mekanlarda turizmi geliştirme ve koruma çalışmaları anlatılmıştır.

BULU, M. ve ERASLAN, İ.H., 2007, “Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü, Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar” adlı kitap Uluslar arası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği tarafından hazırlanmış ve kitapta turizm olayı bütün yönleriyle değerlendirilmiştir. 88 akademisyenin yazılarıyla katkı sağladığı kitap, beş temel kısım ve 60 farklı bölümden meydana gelmektedir. I. Kısım, turizm sektörünü makro düzeyde ele alarak incelemiştir. Turizmin çevre, ekonomi, sosyo-kültürel ve tarih ilişkisi değerlendirilmiştir. II. Kısımda, turizm kavramı ve türleri, III. Kısımda turizm endüstrisinin temel fonksiyonları ve kullanılan yönetim teknikleri, IV. Kısımda sektöre yönelik yasal düzenlemeler, V. Kısımda ise dünyada, ülkemizde ve yedi ayrı bölgelerimizde turizm endüstrisi, turizm coğrafyası ve faaliyetleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

İLASLI, A., ÜYÜMEZ, M., 2008, “Afyonkarahisar Müzeleri ve Ören Yerleri” adlı çalışma, Afyonkarahisar’ın tarihini, kültürel değerleri olan sit alanlarını, kaya anıtlarını, antik kentleri, kaya yerleşmelerini, camileri, külliyesi, türbeleri, kervansarayları, hamamları, köprüleri, çeşmeleri, kentsel sit alanlarını, müzeleri ve müzelerdeki değerli eserlerin özellikleri anlatılmaktadır. Kitap hem Türkçe, hem de İngilizce olarak anlatıldığından, yabancı araştırmacıların da kullanmasına imkan tanımaktadır. Kitabın tamamı incelendiğinde, Afyonkarahisar ilinin kültürel zenginliği ve çeşitliliği açıkça görülmektedir.

ÖZDEMİR, M.A. ve ŞENKUL, Ç. 2010, “Tüfler İçerisinde Geçen Hayatlar” adlı makalede, Afyonkarahisar ilinin önemli zenginliklerinden birini oluşturan Frig Vadisi’ne özgü, tüften oluşan ve birer doğal anıt özelliği taşıyan düzlükler, tepeler, vadiler, sırtlar, mağaralar ve peribacalarının oluşumu ve gelişimi anlatılmaktadır. Frigya bölgesindeki bazalt ve andezitlerden oluşan doğal kalelerin Eskiçağdan günümüze birçok uygarlığın yaşadığı ve günümüzün önemli kültürel yapıları olduğu anlatılmıştır.

1.5. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kuramsal çerçevesi içerisinde; il, turizm ve sürdürülebilir turizm kavramları ve bu kavramların genel özellikleri anlatılmıştır. Çalışmanın temelini oluşturan kavramların tanımları, özellikleri, etkileri ile bu kavramların coğrafya ile ilişkilerine değinilmiştir. Kavramların tanımlanmasında ve anlatılmasında, coğrafya temel alınmak kaydıyla, diğer bilimlerin de tanımlamalarından yararlanılmıştır.

1.5.1 “İl” Kavramı

Ülkemizin idari bölümlenmesinde en büyük idari merkez illerdir. Birden fazla ilçe merkezinin bir araya gelmesiyle iller oluşmaktadır. İlçe alanları ise, bucaklar ile bunlara bağlı köy idari ünitelerinden oluşur. Bir il alanı içinde merkezi konumdaki ilçe alanına “*merkez ilçe*” denilmektedir. Merkez İlçe içerisinde yer alan ve hem bu ilçe alanının ilçe merkezliğini, hem de bütünüyle il alanının idari merkezliğini üstlenmiş şehir ve kasaba yerleşmelerine “*İl Merkezi*” denilmektedir (Özçağlar, 1997). Çalışma alanı olan Afyonkarahisar ili, yukarıdaki idari bölümlenmeye göre bir il merkezi, merkez ilçe dâhil 18 ilçe merkezinden oluşmaktadır. Afyonkarahisar ilinde, hem idari alanın adı hem de il merkezinin adı aynıdır ve “*Afyonkarahisar*” olarak kullanılmaktadır. Araştırma alanının geniş olmasından dolayı, başlıca doğal, tarihi ve kültürel kaynaklar değerlendirilmiştir.

1.5.2. Turizmle İlgili Kavramlar ve Tanımlar

Turizmin birçok bilim dalı ile ilişkisi vardır. Coğrafya, ekonomi, hukuk, çevre, spor, sağlık, psikoloji, sosyoloji, eğitim, siyaset bilimi ve daha birçok bilimle turizmin etkileşimi ve ilişkisi gelişmektedir. Biz burada konunun dağılmaması ve konu bütünlüğünü sağlamak için turizm coğrafyası açısından konumuzu ilgilendiren tanımlar üzerinde durmaya çalışacağız.

1.5.2.1. Turizm ve Rekreasyon

“Turizm” kavramı Latince kökeninin geçmişi çok eskilere gitmekle birlikte, İngilizce, “Tour, Touring” yani dolaşmak ve başlangıç yerine tekrar dönmek

sözcüklerinden türemektedir. En basit anlamıyla “*dinlenmek ve tatil geçirmek amacıyla yolculuğa çıkmak*”tır. Ancak dinlenmek ve tatil geçirmek dışındaki amaçlarla yapılan seyahatlerin de turizm kapsamı içerisinde kalması karmaşık tanımlara götürmüştür (Özgüç, 2007). Türk Dil Kurumu’na turizm kavramı "asıl yaşadığı yer dışında başka bir yere eğlence, tatil, kültür, arkadaş ve akraba ziyareti, aktif spor, toplantı, görev, iş, öğrenim, sağlık, transitvb. amaçlarla seyahat etmenin doğurduğu olaylar bütünü"olarak terimler sözlüğünde tanımlanmıştır.

Dinlenme, eğlenme, görme, tanıma, sportif karşılaşmalar yapma, temsil veya konser verme, bilgi ve görgüsünü arttırma gibi amaçlarla; ya da, sadece eğlenmek için (duygusal amaçlarla) yapılan gezi (seyahate çıkma), demektir (Doğanay,2001). Atalay’ın ise “boş zamanları geçirmek için ya da rekreasyon amacı ile seyahat eden kimselerin yolculukları ve geçici süreyle konaklamaları sonucu ortaya çıkan olaylar ve ilişkiler bütünüdür” şeklinde tarif ettiği (Atalay, 2004), turizm kavramı günümüzde olduğu gibi geçmişte de çok fazla uzman tarafından benzer şekilde tanımlandığı görülmektedir; (Hunziker ve Krapf, 1942), (Olalı,1990), (Toskay, 1989), (Pearce, 1995), (Middleton, 1998), (Butler, 1991), (Usta, 1992), (Eralp, 1983).

Turizm olgusunun özellikle XIX. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkması ile birlikte turizm kavramının kapsamı ve içeriğinin belirlenmesi ile ilgili yapılan çalışmalar da artmıştır. Nüfusun hızlı bir şekilde artması, sanayileşme, teknolojik gelişmeler, kitle iletişim ve ulaşım araçlarında meydana gelen gelişmeler, modernleşme, insanların gelir seviyesinde meydana gelen değişimler insanların boş zamanlarını değerlendirebileceği turizm olgusunun ortaya çıkmasına ve geçmiş dönemlerde lüks olarak görülen ancak günümüz açısından ihtiyaç gibi algılanmaya başlanan bir olgu haline gelen turizm, eskiden gelir seviyesi yüksek insanlar tarafından gerçekleştirilirken, günümüzde ise gelir seviyesi orta hatta düşük gelir düzeyli insanların katıldığı bir faaliyet haline gelmiş bulunmaktadır. Önemli bir insan kitlesinin katıldığı bir faaliyet haline gelen turizm, birçok alanda gelişmeye başlamış, birçok alanı etkilemesi ve birçok alandan etkilenmesi ile birlikte, turizm kavramına yaklaşımda farklılaşmalar olmuş ve konu ile ilgilenen her araştırmacının önem verdikleri unsurlara göre turizmi tanımlamaları sonucu olarak, farklı turizm tanımları ortaya çıkmıştır.

E. Guyer Freuler (Demir ve Çevirgen'den, 2006) tarafından yapılan turizm tanımlamasına göre; “turizm, gittikçe artan hava değişimi ve dinlenme gereksinimleri, doğa ve sanatla beslenen göz alıcı güzellikleri tanıma isteğine; doğanın insanlara mutluluk verici inancına dayanan ve özellikle ticaret ve sanayinin gelişmesi ve ulaşım araçlarının kusursuz hale gelmelerinin bir sonucu olarak ulusların ve toplulukların birbirlerine daha çok yaklaşmalarına olanak veren modern çağa özgü bir olay” dır.

Turizm, gittikçe artan hava değişimi, dinlenme ve eğlenme gereksinimleri, doğa ve sanatla beslenen gözcü güzellikleri tanıma isteği, ticaret ve sanayinin gelişmesi, ulaşım araçlarının kusursuz hale gelmesi sonucunda ulusların ve toplulukların birbirlerine daha çok yaklaşmasına olanak veren modern çağa özgü bir olaydır (Kahraman ve Türkay, 2009).

Gerek katılanların sayısı, gerekse ekonomik katkısı gün geçtikçe artan turizm faaliyeti ile ilgili kavramın tanımlanmasında geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de farklılıklar görülmektedir. Bununla birlikte turizmin tanımlanmasında devamlılığı olan iki önemli faktör vardır. Turizm hareketinin gerçekleşmesini ve dinamizmini sağlayan “*seyahat*”faktörü ve turizm olayının gerçekleştiği mekan olan “*konaklama*” faktörü turizmin tanımlanmasında önemli iki kavramdır. Yapılan her seyahat turizm faaliyeti olarak kabul edilmediği gibi, gerçekleştirilen her konaklama faaliyeti de turizm kapsamı içine girmemektedir. Burada önemli olan hangi seyahatlerin ve konaklama faaliyetlerinin turizm faaliyeti olduğu, ayrıca yapılan bu seyahat ve konaklamaların süresi, nerede ve hangi amaçla yapıldığıdır.

Turizmin tanımlanmasında, 1963 yılında Roma’da yapılan Uluslararası Turizm ve Seyahat Konferansı önemli bir yol gösterici olmuştur. Nitekim aşağıdaki turizm tanımı geniş kapsamıyla tüm sorulara ışık tutmaktadır :

- İnsanların sürekli konutlarının bulunduğu yer dışında devamlı yerleşmemek,
- Para kazanma, politik ve askeri amaç izlememek,
- Serbest bir ortam içinde iş, merak, din, sağlık, spor, dinlenme, eğlenme, kültür, deneyim kazanma, snobik amaçlarla ya da dost, akraba ziyareti, kongre, seminerlere katılmak gibi nedenlerle kişisel veya toplu olarak yapılan bir gezi,

- Gittikleri yerde 24 saati aşan konaklama ve en az bir gece gecelemelelerinden ortaya çıkan tüketim olayı, bütünleşmiş bir hizmet ve kültür endüstrisidir (Soykan, 2004).

Turizm olayının meydana gelebilmesi için (a) seyahatin devamlı oturulan, çalışılan ve günlük ihtiyaçların sağlandığı yerler dışına yapılması; (b) konaklama sırasında genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerin talep edilmesi; ve (c) gidilen yerdeki konaklamanın geçici olması gerekmektedir. Nitekim Dünya Turizm Örgütü'nün (World Tourism Organization) 1991'de yaptığı ve yayınladığı turizm tanımı da çok genel bir niteliğe bürünmüştür: "Kendi olağan çevresinin dışında bir yere, belirlenmiş bir süreden daha az kalmak üzere giden ve ana amacı ziyaret ettiği yerde para kazanılan bir faaliyetin denemesi dışında seyahat etmek olan bir kişinin faaliyetleridir" (Özgüç, 2007).

Erdoğan (2003), turizm olayına benzer bir şekilde yaklaşmış ve her turizm faaliyetinde:

a – Bir seyahat ögesi vardır, fakat her seyahat turizm değildir.

b – Turizmde dinlenme veya zevk için seyahatte hiçbir sınır yoktur: İş, seyir, dini amaç, oyun ve spor bunlar içindedir; yeter ki alışılmış rutinler ve iş veya yaşam yerinin dışında olsun.

c - Turistlerin hepsi de bir yere herhangi bir etkinlikte bulunmak için belli bir amaçla gider.

d – Turizm yönetimi ve sürdürülebilirlik daima belli yerlerdeki belli faaliyetlere odaklanır (Erdoğan, 2003).

Turizm faaliyetleri ile birlikte anılan, benzer özelliklerinin yanında, farklı yönleri de bulunan rekreasyon faaliyetleri, günümüzde daha da yaygın hale gelmiş, kentlerin sıkıcı ortamından, çalışma ortamının yorgunluğundan kurtulmak için, insanların işten arta kalan boş zamanlarında yaptığı piknik, çeşitli park ziyaretleri, balık tutmak, sinema, tiyatro, konser ve sanat etkinliklerinde bulunmak, yüzmek, ata binmek, kitap okumak, sahilde yürümek, yemeklere, balolara katılmak gibi memnuniyet verici, eğlendirici, hoşça vakit geçirici, bedenini ve ruhunu dinlendirici faaliyetlerdir.

İnsanların boş zamanlarında eğlence ve tatmin dürtüleri ile gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler biçiminde tanımlanan rekreasyon ile turizm kavramları

beraber anılan kavramlar olmakla birlikte bazı temel noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Her şeyden önce rekreasyon ve turizm etkinliklerinde insanın kendine ayırdığı zaman farklıdır. Rekreasyonel faaliyetler kısa süreli, anlık gün içinde hatta birkaç saatlik olabilmektedir. Rekreasyonda mesafe daha sınırlıdır, gidilecek yerin yakınlığı önemlidir, hatta yürüyüş mesafesinde olması tercih edilir. O nedenle rekreasyonda ikamet edilen yeri terk etmek gerekmezken, turizmde bu şarttır (Emekli, 2001).

Rekreasyon faaliyetleri gelişmekte olan ülkelerde toplumun gelir düzeyi yüksek olan kesimin kırsal alanlarda inşa ettikleri ve daha çok yakın mesafe içinde yer alan ve kısa süreli boş zamanda kullandıkları tatil evleri çevresinde gerçekleştirdikleri denize-göle girme, balık tutmak ve benzeri gibi küçük çaptaki faaliyetlerden oluştuğu halde, gelişmiş ülkelerde çok sayıda insanın katılabildiği, çok çeşitli türlerden oluşan ve büyük harcamaların gerçekleştirildiği dev bir endüstri haline gelmiştir (Özgüç, 2007).

Rekreasyon, insanların boş zamanlarında eğlenmek ve dinlenmek amacıyla tatmin olma esasına dayalı, gönüllü bir turizm çeşididir. Bu turizm çeşidinde insanlar eğlendirici ve dinlendirici motivasyonlar çerçevesinde çeşitli spor etkinliklerine katılır, kaplıca ve güneş banyosu gibi imkanlardan faydalanır, yakın çevre gezilerine, sosyal ve kültürel boyuttaki (sinema, tiyatro, müzik) etkinliklere katılarak işin eğlendirici ve dinlendirici boyutundan faydalanırlar. Asıl amacın dinlenme olduğu bu turizm çeşidinde turizmin belli bir merkeze etkileri üst düzeydedir. Dolayısıyla bu durum o çekim merkezinde planlama yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Avcıkurt, 2009).

1.5.2.2 Turist, Günübiriikçi ve Ziyaretçi

Turizm olayını planlayan ve turizm tanımında verilen faaliyetleri gerçekleştiren kişilere turist denir. Bir insanın turist sayılabilmesi, turizm tanımında olduğu gibi bir süre, amaç ve ekonomik ölçütleri gerçekleştirmesine bağlıdır. Yani her seyahat eden kişi turist değildir.

Dinlenmek, eğlenmek yeni yerler ve toplumlar görüp tanımak, bilgi ve görgüsünü geliştirmek gibi amaçlarla geziye (sayahate) çıkan bireylere, turist denir. Ama bu amaçlara yönelik olarak seyahate çıkan her birey, turist sayılmaz. Çünkü,

gidilen yerde en az bir gün ve daha fazla kalmayan kişiler turist değildir. Bunlara ziyaretçi denir. Gidilen yer veya yerlerde altı aydan fazla kalanlar da turist sayılmazlar (Doğanay, 2001).

Turist kendi içinde, yerli – yabancı turist ve günübirlikçiler şeklinde ayrılmaktadır. Sürekli konaklama yerinin bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye; iş, aile ziyareti, din, kültür, eğitim öğrenim, spor, dinlenme, eğlence, dost ve akraba ziyaretinde bulunma amacıyla seyahat eden ve gittiği ülkede en az 24 saat kalan ve o ülkedeki turistik mal ve hizmetlerden yararlanan kişilere **yabancı turist** denilmektedir. Gittiği ülkede 24 saatten az kalan, geceleme yapmayan kişilere **günübirlikçi (ekskürsionist)** adı verilmektedir. **Yerli turist** ise kendi ülkesi içerisinde daha önce sayılan amaçlar doğrultusunda seyahat eden ve konaklayan kişidir. Devamlı ikamet ettiği yerden başka bir yeri bir gelir elde etme dışında herhangi bir nedenle ziyaret eden kişiye **ziyaretçi** adı verilmektedir. Böylece her turist bir ziyaretçi, ama her ziyaretçi bir turist değildir (Emekli, 2001).

1.5.2.3. Turizm Bölgesi, Turizm Alanı, Turizm Merkezi

12 Mart 1982’de çıkarılan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu’nda turizm hizmeti ile bu hizmetin gereği turizm bölgeleri, turizm alanları ve turizm merkezlerinin tespitine ilişkin hükümler vardır. Bu kanuna göre:

Turizm Bölgesi : Sınırları Turizm Bakanlığı’nın önerisi ve Bakanlar Kurulu kararı ile tespit ve ilan edilen doğal veya sosyo-kültürel değerlerin yoğunlaştığı bölgelere denir.

Turizm Alanı : Turizm Bölgeleri içinde, öncelikle geliştirilmesi öngörülen, mevki ve sınırları Turizm Bakanlığı’nın önerisi, Bakanlar Kurulu kararı ile tespit ve ilan edilen doğal veya sosyo-kültürel değerlerin yoğunlaştığı alanlara denir.

Turizm Merkezleri: Turizm Bölgeleri içinde veya dışında yeri, mevki ve sınırları Turizm Bakanlığı’nın önerisi ve Bakanlar Kurulu’nun kararıyla saptanan ve ilan edilen önemli yer ve bölümlerdir (Özen ve Kuru, 1998).

Turizm Bölgeleri, Turizm Alanları ve Turizm Merkezlerinin belirlenmesi için çalışma gruplarının oluşturulması, görev ve yetkileri ile çalışma şekline ilişkin yönetmelik, 21.07.2001 tarih ve 24469 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır. Turizm merkezleri, turizm alanları ve turizm bölgeleri tespit edilirken ülkenin doğal, tarihi,

arkeolojik ve sosyo-kültürel turizm değerleri, kış, av ve su sporları ve sağlık turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyelinin dikkate alınacağı belirtilmiştir (Erdoğan, 2003).

Ülkemizin doğal, kültürel, tarihi ve coğrafi değerlerini koruma-kullanma dengesi içinde kullanmayı ve turizm alternatiflerini geliştirerek ülkemizin turizmden alacağı payı arttırmayı hedef alan, Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2013'e göre Afyonkarahisar'ında içinde bulunduğu dört termal turizm bölgesi tespit edilmiştir. Buna göre:

Güney Marmara: Balıkesir, Çanakkale, Yalova

Güney Ege: Aydın, Denizli, Manisa, İzmir

Frigya: Afyonkarahisar, Ankara, Uşak, Eskişehir, Kütahya

Orta Anadolu: Aksaray, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Yozgat

Çalışma alanımız olan Afyonkarahisar İli'nin de içinde bulunduğu FRİGYA Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi termal turizmin geliştirilmesi amacıyla ülkemizdeki jeotermal potansiyeller dikkate alınarak başlatılan "Termal Turizm Kentleri Projesi" kapsamında öncelikli geliştirilecek bölgeler arasında yer almaktadır. Frigya turizm bölgesi önemli bir doğa ve kültür turizmi potansiyeline sahiptir. Kültür turizmine yönelik bu potansiyel, kazı, restorasyon, alan düzenlemeleri ve benzeri çalışmalarla turizme kazandırılacaktır. Bölgede kültür ve termal turizme ek olarak turizm çeşitliliğinin sağlanması için 4 adet 18 delikli golf alanının planlanması hedeflenmektedir. Ayrıca bölgede yer alan ufak çaplı kanyon gölet, baraj vb. değerlerin doğa ve macera turizmi kapsamında düzenlenecektir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

Turizm bölgesi, turizme yönelik olay ve ilişkilerin yoğunluk kazandığı, bu açıdan homojen olan, devletin belirlediği turistik amaçlarla korunacak veya turistik yatırımların yönlendirileceği sınırları belirlenmiş bir arazi ünitesidir (Doğanay, 2001).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın planlaması gereği araştırma sahamız Afyonkarahisar ilinde dört termal turizm merkezi belirlenmiş olup, bu merkezlerde termal turizmin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesine yönelik stratejiler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Belirlenen termal turizm merkezleri şunlardır:

- 1 – Ömer - Gecek Termal Turizm Merkezi
- 2 – Gazlıgöl Termal Turizm Merkezi
- 3 – Heybeli Termal Turizm Merkezi
- 4 – Sandıklı – Hüdai Termal Turizm Merkezi (Harita 10).

Burada turizm literatüründe son dönemlerde sıkça kullanılan “*destinasyon*” kavramı üzerinde de durmakta fayda vardır. İnsanların turizm olayına katılmasında farklı unsurlar etkili olduğu daha önce belirtilmişti. Bunlar içerisinde belirgin olan “*çekicilikler*” unsuru, turistik destinasyonu üzerindeki etkisi büyüktür.

Destinasyon kavramı kısaca; turizm bölgesi, turizm alanı, turizm merkezi, turizm yöresi, turistik hedef diye tanımlanmaktadır. Ayrıca, “destinasyonlar, turist denilen tüketici gruba bütünleştirilmiş hizmetler sunan ve turizm ürünlerinin birleşiminden oluşmuş coğrafi bölgedir” diye de tanımlanır (Buharis, 2000). Başka bir tanıma göre; turistin yaşadığı yerden ayrılıp, seyahat nedenleri açısından, geçici olarak bir başka yere gitmek ve orada belli bir süre kalmak, gidilen yerin gezi ihtiyacını karşılama konusunda sahip olduğu özelliklere bağlıdır. Söz konusu yer/mekan; bir ülke, bir bölge ya da her hangi bir turizm merkezi olabilir. Buna turizm ekonomisi ve işletmeciliğinde "destinasyon" denilmektedir (Bahar ve Kozak, 2005).

1.5.2.4. Turizmde Arz Kaynakları

İnsanlar daimi olarak kaldıkları mekanlarda karşılayamadığı gereksinimleri gidermek amacıyla, kendileri açısından cazip olan başka yerlere giderler. Bir ürünün ya da bir bölgenin insanlar için cazip olabilmesi ve işlev görebilmesi için birtakım özellikleri taşıması gerekir. Çekici olması, ulaşılabilir olması, mal ve hizmetlerinden yararlanabileceği turizm işletmelerinin bulunması gibi söz konusu unsurlar turizm ürününü cazip hale getiren temel özellikleri oluşturmaktadır. Ayrıca festival, şenlik, kongre, fuar ve karnaval gibi etkinlikler ile bölgenin ve turizm merkezinin sahip oldukları imaj da turizm arzı içerisinde değerlendirilmektedir. Çekici ve ulaşılabilir olmayan ve turizm işletmelerinin bulunmadığı bölgelerin turizm bölgesi olarak kabul görmesi mümkün değildir. Çekiciliği yüksek olmasına karşılık turizm merkezlerine uzak veya turizm işletmelerine ulaşmak için yeterli altyapı imkanlarının

bulunmaması, o bölgedeki turistik ürünün pazarlamasını güçleştirir. Bir bölgede güzel bir mağara, şelale, farklı bir bitki türü ya da tarihi bir eser bulunabilir, ancak bu bölgenin turistik bir ürün haline gelebilmesi, bu çekiciliğinin yanında ulaşım ve altyapı olanaklarının gelişmiş olmasına ve turizm işletmelerinin var olmasına bağlıdır.

Herhangi bir yerin (ya da ülkenin) turist çekebilme potansiyeli üç şeye bağlıdır: Turizmin temel unsurları ya da turizmin arz kaynakları denilen bu üç şey; çekicilikler, erişim ve konaklamadır. Çekicilikler, turizmin yer seçiminde rol oynayan coğrafi kaynaklardır ve turistin bir alanı ziyaret etme isteğini doğururlar; ulaşım ve iletişim hizmetleri erişimi sağlayarak bu ziyareti gerçekleştirirler; konaklama da, kendisine ekli diğer kolaylıklarla birlikte, turistin gidilen yerde ağırlanmasını sağlar. Bunlara bir de altyapıyı eklemek gerekir ki bu da temel işlevlerin yerine getirileceği garantisini verir (Özgüç, 2007).

Turizm arzını etkileyen faktörlerden biri olan “**çekicilikler**”; *doğal unsurlar* (coğrafi konum, jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, iklim özellikleri, bitki örtüsü, hayvan türleri, doğal güzellikler, çağlayan ve şelaleler, adalar, nehirler, göller, denizler, deniz suyu özellikleri, kıyı tipleri, kaplıca ve şifalı sular), *sosyo-kültürel unsurlar* (gelenek ve görenekler, yemek kültürü, müze, yerel mimari yapı, tarihi yapı ve ibadet yerleri gibi kültürel varlıklar, bölgenin sosyal ve siyasal yapısı), *ekonomik unsurlar* (turistik ürünün fiyatı, alışveriş imkanları, altyapı olanakları, turizm endüstrisinin ekonomik durumu) ve *psikolojik unsurlar* (bölge halkının yaşam tarzı, gelenek ve görenekleri, inançları, moda, alışkanlıklar, eğlence yerleri, sanat etkinlikleri) gibi unsurlara bağlıdır.

Turizm arzını etkileyen diğer faktör **ulaşılabilirliktir**. Taşıma ve ulaştırma araçlarındaki hızlı teknolojik gelişim, günümüz imkanlarındaki gibi yüksek düzeye ulaşmamış olsaydı, turizm dediğimiz olay bugünkü seviyesine gelemezdi. Çünkü, turizm olayının meydana gelmesinde en önemli etken insanların yer değiştirmesidir. Bu açıdan gelişmekte olan ülkelerde turizm faaliyetlerine ait planlama çalışmalarının başarısı bazı özel aktiviteleri gerekli kılmaktadır ki, bunların başında ulaştırma sistemlerinin geliştirilmesi gelmektedir (Pearce, 2000). Benzer bir yaklaşımla Özgüç (2007)’e göre ulaşım, turizmin gelişmesinin etki ve tepkisi olmuştur. İyileşen ulaşım

kolaylıkları turizmi teşvik ederken, turizmin yayılma ve gelişmesi de ulaşımı teşvik etmektedir.

“Ulaşılabilirlik”, turizm bölgelerine ve turizm işletmelerine kolay ulaşmayı sağlayan altyapı imkanlarının varlığıdır. Bölgenin turizm faaliyeti olarak tercih edilmesi için, talep yaratan büyük pazarlara, mümkün olduğu kadar çok ulaşım türü ile erişebilme gücüne sahip olması gerekmektedir. Doğal ya da beşeri güzelliklere sahip bir bölgenin turistik bir ürün olarak kabul görmesi, o bölgeye insanların kolayca ulaşabilmesine bağlıdır. Çünkü çekiciliği yüksek olan bir bölge, turistlerin o bölgeye ulaşabilmesi ile kullanılabilir olacaktır. Gerekli havayolu, karayolu, denizyolu ve demiryolu bağlantısı olan alanların turizm açısından pazarlanması da bu açıdan daha kolay hale gelmektedir. Günümüzde insanlar yılda birkaç kez turizm faaliyetinde bulduklarından, tercih ettikleri bölgenin ulaşım imkanlarını dikkate almaktadırlar ve uzaklık açısından yakın, zaman açısından kısa ve maliyet açısından ucuz olan ulaşım imkanlarına sahip turizm merkezleri daha fazla tercih etmektedirler.

Turizm ürününün başarılı olabilmesi, çekici ve ulaşılabilir olmasının yanında mal ve hizmet üreten **“turizm işletmelerine”** sahip olmasına bağlıdır. Tur operatörleri, ulaştırma işletmeleri, konaklama, yiyecek ve içecek işletmeleri, eğlence ve alışveriş mekanları, banka, sağlık hizmetleri gibi birçok hizmet kollarını içine alan bu işletmeler bölgenin ekonomik yapısına etki etmenin yanında, mekansal olarak da değişmesine neden olmaktadır.

1.5.2.5. Turizm Talebi ve Etkileyen Unsurlar

Turizm talebi, “insanların turizm ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeterli alım gücü ve boş zamanla desteklenmiş olan, turistik ürün ve hizmetleri satın alma isteğinde bulunan insan miktarı” olarak tanımlanmaktadır. Yer değiştirme ve gidilen yerde geçici konaklama turizm talebinin iki önemli unsurudur. Aslında turizm talebini oluşturan kişilerin tercihleri de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Turist, her şeyden önce belirli bir tatil seçeneği ve bu seçeneğe ulaşmak için de, ulaşım şeklini seçecektir. Daha sonra, gideceği yerin kendi yaşadığı yere uzaklığı ve tatil süresi gibi faktörleri göz önüne alacaktır. Bütün bu faktörleri değerlendiren kişi, eğer seyahate karar vermiş ve başka bir ülkeye gitmiş ise, turizm talebi fiilen gerçekleşmiş olacaktır (Bahar ve Kozak, 2005).

Turizme katılan insanların sayıları arttıkça, turizm talepleri de çeşitlenmekte ve destinasyonlar farklı talepleri karşılamak için alternatif turizm türlerine yönelmektedirler. Turizm talebinin artışı, turizm arzının da artışına neden olmaktadır. Artan talep yoğunluğu kaynakların aşırı kullanımına neden olmakta, böylece doğal ve kültürel çevre olumsuz yönde etkilenmektedir.

Şekil 3: *Turizm Talebini Etkileyen Unsurlar (Kozak vd., 2006).*

Turizme katılan insanlar, teknolojinin gelişimi ile birlikte, dünyada ve ülkelerinde meydana gelen gelişmeleri, değişimleri ve yenilikleri kısa sürede öğrenebilmekte ve bu gelişmelerden etkilenmektedirler. Böylece turistler, farklı seçenekleri değerlendirerek, ödediği bedelin karşılığında daha kaliteli, daha çeşitli ve daha verimli hizmet talebinde bulunmaktadırlar. Gün geçtikçe daha fazla bilinçli hale gelen turistler, doğal ve kültürel ortamdaki olumlu ve olumsuz değişimleri takip etmekte ve korunmuş, bozulmamış, özgün ve çekici olan destinasyonları tercih etmektedirler.

Turizm talebinin anlaşılması, turizmin gelişme nedenlerinin, belirli destinasyonlara kimin egemen olduğunun ve müşteri pazarına nelerin çekici gelebileceğinin ortaya konulabilmesi için bir başlangıç noktası oluşturacaktır. Coğrafyacılar talebin genelde mekansal yanıyla ilgilenmekle birlikte, bireylerin seyahat etme güdülerini ile bunu gerçekleştirme becerileri arasındaki ilişkiler açısından da talep üzerinde durmaları gerekmektedir (Özgüç, 2007).

İnsanların turizm talebine yönlendiren birçok unsur bulunmakla birlikte, genel olarak; ekonomik unsurlar (gelir düzeyi, fiyat, uzaklık), toplumsal unsurlar (eğitim, meslek, dil, aile yapısı, kentleşme düzeyi, sosyal faktörler), psikolojik

unsurlar (moda, zevk, alışkanlıklar, kişilik, başkalarına özenme) ve diğer unsurlar (reklam, boş zamanın olması, turizm bilincinin oluşması, sosyal ve siyasal olaylar, güvenlik, terör) turizm talebi üzerinde etkili olan en önemli unsurlardır (Şekil 3).

1.5.3. Coğrafya - Turizm İlişkisi

Turizm en basit bir sistem halinde alınırsa, üç mekansal unsurdan meydana gelir. (a) Turistlerin yaşadığı yerler (turist çıkaran bölgeler); (b) insanların gezmek için gittikleri yerler (turistlerin varış bölgeleri); (c) turist gönderen ve alan yerler arasında yapılan yolculuklar. Turizm coğrafyası da her düzeydeki mekan ölçeğinde turizmin bu üç elemanı ile ilgilidir: Bir şehir içi turizm hareketinden başlayıp kıtalararası turizm hareketlerine kadar her turizm olayı “bir mekan bilimi” olan coğrafyanın inceleme alanı içinde kalır. Zaten turizm olayının kendisi, diğer ekonomik ve toplumsal faaliyetlerin hepsinden daha çok mekansal özelliklerle sıkı sıkıya ilişkilidir (Özgüç, 2007).

En kısa olarak “*Mekan Bilimi*” olarak tanımlanan coğrafya, çok boyutlu, geniş kapsamlı ve karmaşık bir bilimdir. Çünkü mekan diye bilinen yeryüzü, çok geniş alanlar kaplamakta ve bu çok geniş alanda insan, mekanla sürekli etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bu etkileşim sonucu oluşan durumları coğrafya incelemektedir. Coğrafyanın ana konusunu mekan ve insan arasındaki ilişkiler oluşturmakta ve turizm olayı insanla ve doğal ortamla ilişkili olduğuna göre, coğrafya ile turizm arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkinin sonucu ortaya çıkan Turizm Coğrafyası, yeryüzünün birçok bölümüne dağılmış olan turizm alanları ile bu alanların fiziki, beşeri ve ekonomik özelliklerini ortaya koymaktadır.

Turizm coğrafyası doğal ve kültürel turizm varlıklarının coğrafi mekan üzerinde belirlenmesinde *dağılım ilkesi* (turistik değerlerin dağılışı, niteliksel ve niteliksel özelliklerini ifade eder), *ilgi ilkesi* (belirli bölgelerde doğal, kültürel değerlerin varlığı ve bunlar arasındaki karşılıklı etkileşim ilgi ilkesiyle açıklanır) ve *nedensellik ilkesi* (turizm coğrafyasına konu oluşturan olayların neden-sonuç ilişkileridir) doğrultusunda inceler ve bu nedenle turizm coğrafyası turizmde en etkin tanıtım ve pazarlama aracıdır (Emekli, 2001).

Coğrafi değişkenler turizmin gelişebilmesi için geniş bir çerçeve oluşturur. Turizm etkinlikleri bir ülkenin doğal ve kültürel coğrafyasının sahip olduğu fırsatlar

ve kısıtlamalarla yakından ilişkilidir. Fiziksel coğrafya özellikleri, bir ülkedeki turizm çekiciliklerinin çeşidini, kalitesini ve dağılımını belirtmekle kalmaz, aynı zamanda o bölgeye ulaşılabilirliği ve bölge içi ulaşım olanaklarını da kontrolü altında tutar. Sözelimi coğrafi konum, bir yerde turizmin doğuşu ve gelişiminde çok önemli bir faktördür. Yine iklim ile turizm arasında sıkı bir ilişki vardır. İklim turizm türlerinin alansal dağılışını etkilediği gibi, mevsimlik turizm göçünü yönlendirmekte, turizm mevsimi ve kalış süresi üzerinde belirleyici rol oynamakta, kitle turizminin başlıca yaratıcılarından biri olmaktadır. Yerel kültür özellikleri veya evrensel değerler yine turizmin bir yerde doğuşu ve gelişiminde çok önemli diğer faktörlerdir (Soykan, 2004).

Coğrafya, araştırma yöntemleri itibariyle turizm ve kültür ile ilgilenen diğer bilim dallarından farklılık göstermekte, turizm bilimine yöntem olarak da katkıda bulunmaktadır. Alan araştırmaları, gözlem ve görüşme, anket uygulamaları sonucunda elde edilen verilerin; harita, resim, diyagram, grafiklerle neden-sonuç ilişkisi içinde çok boyutlu sunulması coğrafyanın en önemli avantajlarını oluşturmaktadır. Kültür ve turizm ile ilgilenen bilim dallarının coğrafyadan yararlanmalarının en önemli nedenini bu görsel coğrafi malzeme zenginliği oluşturmaktadır. Sözelimi turizmin herhangi bir yerdeki dağılışını ya da yörenin turistik çekiciliklerini, turistik güzergahlarını sayfalarca anlatmak yerine birkaç harita ile göstermek coğrafya ve coğrafyacılar adına önemli bir ayrıcalıktır (Emekli, 2006).

Coğrafya ve turizm bilimlerinin inceleme konuları paralellik arz eder. Her iki bilim dalını birbirinden kesin çizgilerle ayırmak çok güç, hatta hemen hemen imkansızdır. Çünkü hem turizm hem de coğrafyanın inceleme alanları iç içe girmiştir. Örneğin coğrafya bilimi mekanı incelerken, turizm bilimi de coğrafyanın bu özelliklerinden hareketle, turistik mekanları inceleme konusu yapmaktadır. Yakın tarihlere kadar coğrafyacılar tarafından, giderek artan boş zamanlar ve gerçekleştirilen rekreasyonel faaliyetlerin yeryüzündeki yansıması, mekanda oluşturduğu değişiklikler konusunda çok az araştırma yapılmıştır. Bu ihtimalin ardındaki sebepler arasında, belki de insanların boş zamanlarında ne yaptıklarının coğrafyacılar, diğer konularla karşılaştırıldığında daha az önemli imiş gibi gelmesidir (Özgüç, 2007).

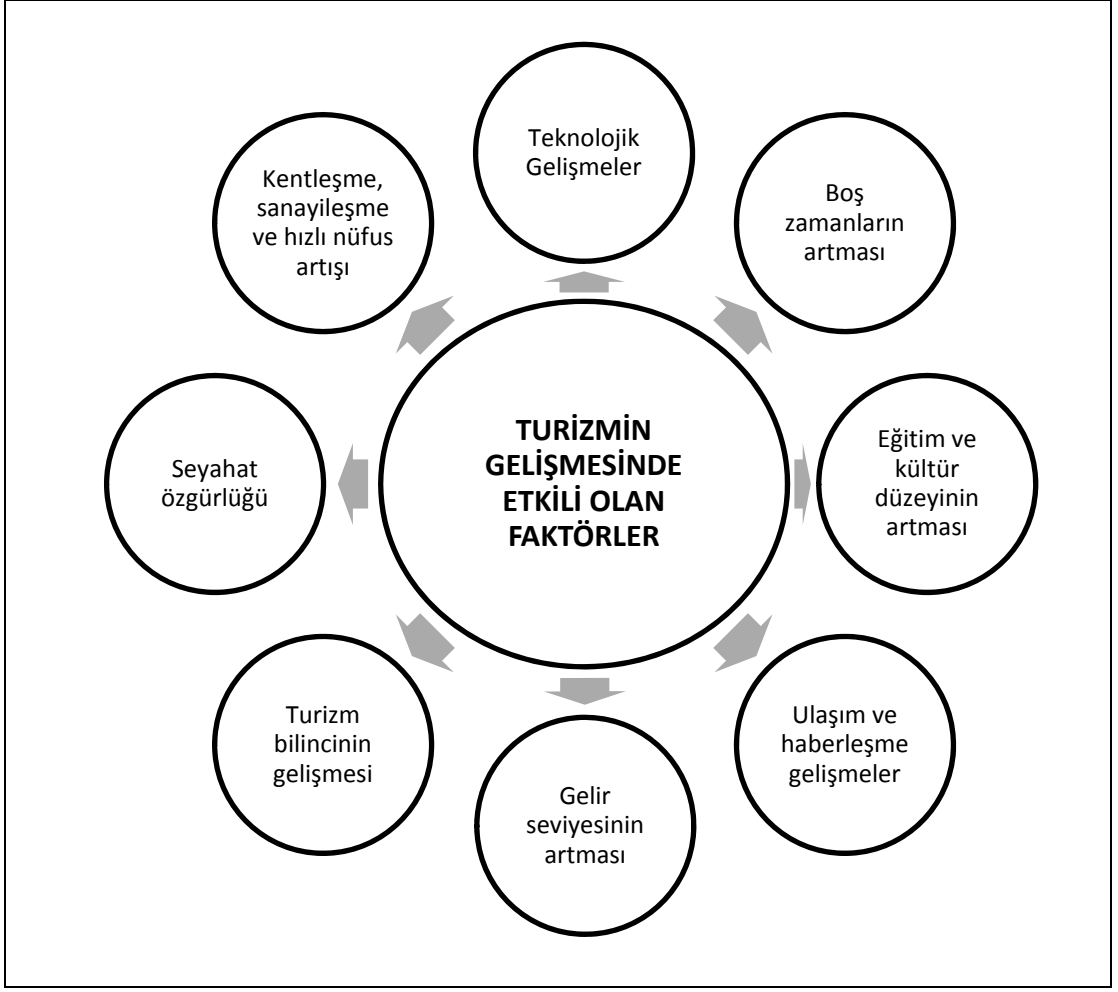
Turizm olayının daha geniş mekanlara yayılmaya başlaması (fiziki), gün geçtikçe daha geniş insan kitlesinin turizme katılması (beşeri) ve turizm sektörünün parasal olarak değerinin her yıl artması (ekonomik), coğrafyanın turizm alanına ilgisini de artırmıştır. Coğrafya kendi prensiplerine göre gelişen bu olayları inceler ve turizm olayına daha geniş ölçekte bakarak, doğal, beşeri ve ekonomik ortamın bütün hatlarıyla değerlendirilmesini sağlar.

1.5.4.Turizmin Gelişmesine Etki Eden Unsurlar

20.yüzyılın ortalarından itibaren hızlı gelişme gösteren turizm sektörü, başlangıçta soylu ve zenginlerin gerçekleştirdiği bir faaliyet iken, günümüzde her kesimden insanın katıldığı bir faaliyet haline gelmiştir. Ulaşım, iletişim ve teknolojik imkanların gelişmesi ve tatil seçeneklerinin artması ve cazip hale gelmesi, insanların fiziksel, zihinsel ve toplumsal ihtiyaçlarını gidermek için sürekli ikamet ettikleri ortamdaki farklı bir ortama doğru yer değiştirmelerine neden olmuştur.

İnsanların turizm olayına katılmasını ekonomik, psikolojik ve sosyolojik olarak değerlendirmenin yanında, gidilecek mekanın fiziki, tarihi ve kültürel özellikleri, nüfusun yaş, eğitim ve sektörel yapısı, yerleşme imkanları ve seyahat yapılan güzergahın durumu (ulaşım), gibi coğrafyanın doğrudan ilgilendiği doğal ve beşeri özellikler açısından da değerlendirmek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Bu açıdan Stringer ve Pearce (1984)'nin "insanlar niçin seyahat ederler?" sorusuna cevap arayan çalışmasında coğrafyacıların konuya daha fazla ilgi göstermeleri gerektiğini söyleyerek, şöyle devam etmektedir: Coğrafyacıların bu aşamada talebin genelde mekansal yanı sıra ilgilenmeleri yanında, bireylerin seyahat etme güdüleri ile bunu gerçekleştirme becerileri arasındaki ilişkiler üzerinde durmaları da beklenmektedir. Bilindiği gibi, seyahat için yeterli boş zamanın olması tatile çıkılmasını tek başına sağlayamaz; kişinin bu seyahati gerçekleştirebilmek için, aynı zamanda masrafları karşılayabilecek gelirin de olması gerekir. Her ikisinin de uygun olması durumunda bile kişinin seyahate çıkma kararı üzerinde eğitim düzeyi ve kültür, yaşı, ailevi durumu, içinde bulunduğu ortam gibi sayısız unsur etki edecektir. Görüldüğü gibi bireylerin turizme katılmasında birçok faktör etki edebilir (Şekil 4).

Şekil 4: Turizmin Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler

Türkiye’de turizmin gelişmesinde her dönemde farklı unsurlar etki etmiştir. 1980 sonrasında deniz-kum-güneş üçlüsüne dayanan dinlenme, boş zamanları değerlendirme unsurları etkili olurken, bunların yanında daha sonra eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesi, bilişim ve iletişim sektöründeki gelişmeler, turizm faaliyetlerinde yapılan yasal düzenlemeler, insanlarda turizm bilincinin gelişmesi gibi unsurlar etkili olmaya başlamıştır. Bu süreçte turizmin gelişmesi ile birlikte bir takım çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamış ve doğal, tarihi, kültürel kaynakların korunması, kullanılması politikalarını uygulama yönünde çalışmalar başlamıştır. Ülkemizde turizmin sürdürülebilirliği konusunda henüz yeterli seviyeye geldiğimiz söylenemez ama bu konuda yapılmaya başlanan yasal düzenlemeler, konunun daha iyi anlaşılması, benimsenmesi adına yapılan araştırmalar, çalışmalar ve insanlarda oluşan turizm varlıklarını koruma bilincinin gittikçe artmaya başlaması sürdürülebilir turizm açısından önemli bir gelişmedir.

1.5.5. Dünyada ve Türkiye’de Turizmin Tarihsel Gelişimi

İnsanoğlu dünyada var olduğu günden beri sürekli olarak seyahat halindedir. Önceleri yiyecek bulma ve tarım amaçlı su kenarlarına yapılan seyahatler, daha sonraları savaş, ticaret, din ve sağlık amaçlı olmuştur. Bugünkü anlamda eğlence amaçlı seyahatler, Romalılar döneminde Nil nehrine yapılan geziler ve Anadolu’ya sağlık amaçlı termal kaynaklardan yararlanmak için yapılan geziler ilk örnekleri oluşturmaktadır. Günümüzde büyük bir ekonomik sektör haline gelen turizmin gelişimi, özellikle Avrupa ülkelerinde boş zaman ve gelir artışının başladığı 19. yüzyıl itibari ile gerçekleşmeye başlamıştır.

Dünyayı keşfetmek ve görmek için yapılan seyahatlerin çok eskilere giden bir geçmişi vardır. Bazılarına göre tekerleğin bulunuşundan (M.Ö. 4000’ler) beri, kısa mesafelerde de olsa insanlar seyahat etmişlerdi. Eski Mısır’da (M.Ö. 3000-2000 yıllarında) piramit ve tapınaklara binlerce kişininziyarete gitmesi, ilk kez konaklama tesislerinin ortaya çıkmasını sağlamış; daha sonraları, Eski Yunan’da Olimpiyat Oyunları’nın başlamasıyla daha büyük kitlelerin seyahat etme olanağı doğmuştu. Roma İmparatorluğu’nun çöküşüyle birlikte güvenliğin ortadan kalkmasıyla seyahatlerde azalmalar oldu. Ancak, M.S. 1000 yıllarında halk, çok az sayıda seyahat etmeye başladı. Orta çağlarda esas olarak seyahat eden olmadığından, hac amacıyla seyahat edildiğinden, seyahat edenler bir ölçüde güvenliğe sahiptiler. Bu durum, yol güzergahı boyunca o dönemin konaklama tesisleri sayılan hanların yapılmasını sağlamıştır. 13. yüzyılda Asya’ya yapılan seyahatler dünyanın bu kesimine ilginin uyanmasında rol oynadı; 16. yüzyıldan itibaren de aynı gelişme yeni keşfedilen Amerika içinde meydana geldi (Özgüç,2007).

Gartner turizm sektörünün gelişme sürecini;

- Medeniyetler dönemi (M.Ö. 8000 - İsa’nın doğumu),
- Ticaret dönemi (Hz. İsa’nın Doğumu – M.S. 1700),
- Endüstri ve teknoloji dönemi (1700 – 1900),
- Turizmin gelişme dönemi (1910 – 1945),
- Kitle turizminin yoğun yaşandığı dönem (1946 – 1990)
- Turizmin olgunluk dönemi (1990 ve sonrası) diye altı döneme ayırır

(Gartner, 1996).

Başlangıçta elit tabakanın katıldığı seyahatler özellikle 1800'lerde geniş kitlelere yayılarak günümüzdeki anlamda turizm faaliyetlerine katılım gittikçe artmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında turizm açısından büyük gelişmeler olmuş ve turizm, bilimsel olarak incelenmeye başlanmıştır. Demiryollarının hızlı gelişimine paralel olarak, 19. yüzyılın ortalarından itibaren deniz ulaşımında yelkenli gemilerin yerini buharlı gemilerin almaya başlaması turizmde büyük bir hareketlenmeyi sağlamıştır. Amerika'ya göç eden milletlerin özellikle İngiliz ve Almanların Avrupa ile ticareti Atlantik seyahatlerinin yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Ayrıca 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması, deniz yoluna yeni hedefler getirmiştir. Bu dönemde 1841'de İngiliz Thomas Cook'un düzenlediği seyahat büyük ilgi görmüş ve turizm tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir (Toskay,1989).

Batı Avrupa ülkelerinde gerçekleşen devrimlerle üretim şekillerinin değişmesi, toplumlara daha fazla hizmet ve mal bulma olanağı sunarken, insanların ve kültürlerin bir yerden bir başka yere seyahatleri ilkçağlardan bu yana inanılmaz derecede hızlandı. Önceleri bireysel olarak yapılan geziler özellikle taşıma araçlarının gelişmesiyle 19.yüzyıla doğru kitlesel bir yapı kazandı. Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, boş zamanların artması, ücretli tatil hakkı, gelir düzeyinin artması gibi unsurlar turizme olan talebi artırırken, 1900'lerin başında yaşanan savaşlar ve ekonomik krizler turizmin gelişme hızını düşürmüştür. Son yıllarda ulaşım ve haberleşme imkanlarının artması, maliyetlerin düşmesi, turizm faaliyetlerinde meydana gelen değişmeler, turizm alternatiflerinin artması, konaklama işletmelerinin ve tur operatörlerinin etkin olmaları, turistlere sağlanan kolaylıklar (taksitlendirme ve kredi imkanı) gibi unsurlar turizme olan talebi artmasında etkili olan unsurlardır. Seyahatlerin yaygınlaşmaya başlaması beraberinde kurumsallaşmayı ve bu kurumların toplumsal zemininin yaratılmasını da gündeme getirdi. 19.Yüzyıl başlarına doğru bütün dünyada organize olmaya başlayan turizm olayı, birçok ülkenin ekonomik yapısını değiştirdiğinden, ülkelerin politikalarını da etkilemiş ve turizme yönelik gerek devlet sektörü (Turizm bakanlıklarının kurulması) olarak gerekse özel sektör (birlik, dernek) olarak kurumsallaşma ve planlamalar artmaya başlamıştır. Turizm, 1950'lerde 25 milyon, 2010'lara gelindiğinde 1 milyar yaklaşan insanın katıldığı önemli bir hizmet sektörü haline gelmiş durumdadır.

Türkiye’de turizmin tarihsel gelişimine baktığımızda; oldukça eskiye dayandığını belirtebiliriz. Anadolu’nun dünya tarihi boyunca uygarlıkların doğuşuna, gelişmesine ve çöküşüne tanıklık ettiği, bu nedenle çok çeşitli ve zengin kültürel mirasa sahip olduğu bilinmektedir. Truvalılar, Asur ticaret kolonileri, Hitiler, Frigyalılar, Efes, Milet ve Preyene’deki Yunan kolonileri, Lidyalılar ve doğudaki Urartu Krallığı tarih sahnesine Anadolu’da çıkmışlardır. Anadolu’da kurulan Selçuklu Devleti iki yüzyıl Anadolu’da egemenlik kurmuş, daha sonra yerini Osmanlı İmparatorluğu almıştır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Anadolu, tarihi ve coğrafi nedenlerle yüzyıllar boyunca seyahat eden insanların ilgisini çekmiştir (Emekli, 2001).

Günümüzdeki anlamda turizm faaliyetleri Cumhuriyet döneminde başladığı bilinmekle birlikte, 19. yüzyılın başlarında Avrupa’dan Anadolu’ya getirilen buharlı gemiler ve İstanbul’da düzenlenen ulusal fuar etkinlikleri ile 20. yüzyılın başlarında Orient Expres’in İstanbul’a sefer düzenlemesi ile otellerin açılmaya başlaması, Türkiye’deki ilk turizm etkinliklerine örnek verilebilir. Cumhuriyetle birlikte ülkenin kalkınması adına bir dizi atılımlar gerçekleşmiş ve turizm faaliyetlerinin gelişmesi adına bazı resmi ve özel kurumlar kurulmaya başlanmıştır. 1923’de iç ve dış seyahatleri düzenlemek amacı ile kurulan *Milli Türk Seyahat Acenteciliği Ziya ve Şürekası*, yine aynı yıl kurulan ve ismini daha sonra Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu olacak olan *Türkiye Seyyahin Cemiyeti*, 1925 yılında açılan ve Türk Havayolları’nın temellerini atan kurum olan *Türk Tayyare Cemiyeti*, 1934 ‘de açılan *Turizm Ofisi*, 1939’da kurulan Ticaret Vekaletine bağlı bir bölüm olan *Turizm Müdürlüğü*, 1955’de kurulan *Türkiye Turizm Bankası A.Ş.*, 1961’de turizmin ilk kez örgün turizm eğitim kurumlarında yer almaya başlaması ile kurulan *Ankara Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi*, 1963 yılında kurulan ve günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı görevlerini yürüten *Turizm ve Kalkınma Bakanlığı* ve 1972 yılında kurulan *Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği*, Türkiye’de turizmin gelişmesinde etkili olan kurumlardır. 1982’de çıkarılan 2634 sayılı *Turizm Teşvik Kanunu* ile Türkiye’de turizm sektöründe o zamana kadar uygulanmayan pek çok teşvik getirilmiş ve izleyen yıllarda turizm ile ilgili aynı kanun içerisinde bazı yönetmelik ve diğer yönetsel düzenlemeler yürürlüğe girmiştir.

1960 sonrası Devlet Planlama Teşkilatı'nın hazırladığı Beş Yıllık Kalkınma Planları ile ülkenin kalkınmasında doğal ve tarihi kaynaklardan daha fazla yararlanılması, gerekli yatırımların yapılması, tanıtım faaliyetlerine önem verilmesi ve ülkeye gelen yabancı turist sayısını artırmak gibi bazı turizm politikaları belirlenmiştir. Planlı dönemde başlangıçta ülkenin doğal ve tarihi kaynaklarından en iyi şekilde yararlanarak turizm gelirlerini artırmak amacı ile planlamalar yapılırken, ilk kez Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile turizmde doğal ve çevre değerlerinin kullanılırken korunması gerektiği vurgulanarak, turizmde sürdürülebilirlik ilkesi dikkate alınmıştır ve izleyen yıllarda hazırlanan planlamalarda sürekli turizmde sürdürülebilirlik ilkesi ön plana çıkarılmıştır. En son hazırlanan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2007-2013) turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımının iyileştirilmesi, hizmet kalitesinin artırılması ve dünya turizminden alınan payın artırılması gibi politikalar izlenirken, doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi kollayıcı ve geliştirici, yani sürdürülebilir turizm yaklaşımının tercih edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Türkiye'de gerek gelen turist sayısı gerekse turizm gelirleri sürekli artış göstermektedir. 1980 sonrası Türkiye'nin turizminde önemli bir artış olduğu görülmektedir. Dünyanın genelinde bu yıllarda ekonomik durgunluk yaşanmasına rağmen Türkiye'ye gelen turist sayısı 1980-1990 arası yaklaşık beş kat artmıştır (Tablo 1). 2000'li yıllarda Türkiye'ye yönelik turizm talebi artışını devam ettirmiş ve 2008 verilerine göre Türkiye dünyada 30,9 milyon kişi ile 9. en fazla turist kabul eden ülke sıralamasına yükselmiş ve 21,9 milyar dolar ile turizm geliri sıralamasında 10. ülke olmuştur. IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda oluşturulan Turizm Eylem Planı amaçları içerisinde 2013 yılı itibari ile Türkiye'ye 38 milyon turist ve 36,4 milyar dolar turizm geliri beklenmektedir. 2023 Turizm Stratejisine göre ise Türkiye'nin hedefi dünyanın en çok turist çeken ve en fazla turizm geliri elde eden ilk 5 ülkesinden biri olmaktadır.

Türkiye'ye gelen turistlerin % 60'ı tatil amaçlı olup, seyahatlerini düzenleme biçimine göre, % 45 paket tur, % 45 bireysel ve % 10'unun diğer bir şekilde geldiği ortaya çıkmaktadır. Gelen yabancı turistlerin içinde yıllara göre değişiklik olmakla birlikte en fazla % 30-35 oranında Almanlar ve % 20-22 oranında Bağımsız Devletler Topluluğu yurttaşları yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye 'de 1970-2008 Arası Turizm Hareketleri ve Dünya Turizmi 'nden Aldığı Pay

Yıllar	Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı (Milyon kişi)	Dünyadaki Turizm Hareketleri (Milyon kişi)	Türkiye'nin Aldığı Pay (%)	Türkiye Turizm Gelirleri (Milyar Dolar)	Dünya Turizm Gelirleri (Milyar Dolar)	Türkiye'nin Aldığı Pay (%)
1970	0,72	165,8	0,0043	0,05	17,4	0,28
1980	1,3	278,1	0,0047	0,32	104,4	0,31
1990	5,3	439,5	1,2	2,7	270,2	0,99
2000	10,4	686,7	1,7	8,1	469,9	1,72
2005	21,1	803,0	2,6	18,1	682,7	2,04
2008	26,3	897,7	2,4	21,9	856,0	2,16

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri verilerinden yararlanılmıştır

Türkiye turizmde geleceğe yönelik eğilimlere bakıldığında;

- Tatile ayrılan zamanlardaki artış ile birlikte iç ve dış turizme katılan kişi sayısı ve turizm gelirlerinde artış olacağı,
- kıyı turizminin yanında yat turizmi, yayla turizmi, termal turizm, kongre turizmi, golf turizmi, spor turizmi, dağ turizmi, kış turizmi, kırsal turizm, eko-turizm, kültürel turizm gibi alternatif turizm faaliyetlerine talebin artacağı,
- son dönemlerde OECD ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turist girişinde düşüşe karşın, Doğu Bloku ülkelerinden giriş yapan turistlerde artışlar olacağı,
- halkta turizm bilincinin yaygınlaşacağı dolayısı ile bilinçli ve deneyimli tüketici grubunun büyüyeceği,
- geleneksel turizm ürünlerine talep azalacak, rekabet artışı, teknolojik yenilikler, hizmet kalitesi, tüketici tatmini gibi nedenlerden dolayı turizm sektörünün de kendini yenilemek zorunda kalacağı,
- ülkemizin gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası düzeyde toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelerden etkileneceği,
- çevreye duyarlı turizm etkinliklerinin gelişeceği ve sürdürülebilir turizm kavramının daha sık gündeme geleceği, gibi özellikler ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'nin sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel değerleri planlı ve verimli bir şekilde değerlendirmesi durumunda gelecekte turizmden alacağı pay da artacaktır. Ancak bu süreçte turizme konu olan alanların korunması ve kollanması gerekmektedir. Hızlı turizm hareketliliği yaşanan bazı bölgelerde (Akdeniz-Ege kıyıları, Ürgüp-Göreme peribacaları vs.) doğal ve kültürel yapıların gerektiği gibi korunamadığından, geri dönüşü olmayan tahribatların olduğunu gördükçe, turizmde sürdürülebilirliğin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bundan dolayı geleceğe yönelik eğilimlerde gerek Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından hazırlanan "Tourism 2020 Vision" gerekse Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan "Türkiye Turizm Stratejisi – 2023" hedefleri içerisinde en önemli hedeflerinden biri, turizmin sürdürülebilirlik ilkeleri içerisinde yürütülmesi vardır.

1.5.6.Turizm Türleri

Dünyanın en hızlı gelişen ve değişen sektörlerden biri haline gelen turizm sektöründe her geçen gün farklı turizm etkinliklerin ortaya çıkması, turizm aktivitelerinin gittikçe çeşitlenmesi, turizmin etki alanını artırdığından, turizmin türleri konusunda birbirinden farklı sınıflandırmaların yapılmasına neden olmaktadır. Turizm sektörünün geçirdiği değişim süreci, farklı beklentilerin ve ilgi alanların doğması klasik turizm etkinliklerinin dışında alternatif turizm türlerini ortaya çıkarmıştır.

Doğal ve kültürel çevre üzerine büyük yaralar açan sert ve klasik turizm anlayışı, giderek çeşitlenmeye başlayarak çevreye karşı duyarlı ve bilinçli turizm aktivitelerine dönüşmektedir. Klasik turizm anlayışına göre alternatif turizm, kitle turizmine göre yumuşak turizm, çevreye karşı duyarlılığından dolayı ekoturizm, özelliklerinden dolayı bilinçli turizm kavramları ortaya çıkmıştır (Doğaner, 1994).

Turizmin tanımında olduğu gibi turizm türlerinde de bazı sorunlar yaşansa da ortak noktalar dikkate alınarak turizm türlerini belli kategorilere ayırmak mümkündür (Şekil 5).

Bununla birlikte yaşam standartlarının değişmesi ve çevreyi koruma bilincinin gelişmesi ile birlikte turizmde de çeşitlilik günden güne artmaktadır. Bunun sonucu olarak yeni ve çeşitli turizm türleri ortaya çıkmaktadır. Deniz, güneş

ve kumdan oluşan klasik turizm anlayışı yerine doğal, tarihi, kültürel ve yerel değerlerin ön plana çıktığı, kitle turizminden daha çok macera, sağlık, eğlence amaçlı turizm anlayışı gelişmektedir.

Şekil 5: Turizmin Türleri (Kaynak: Kozak vd. 2006)

Turizm faaliyetlerinin doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki olumsuz etkileri ve bu etkilerin turizmin kendi geleceğini tehlikeye attığının anlaşılmasına başlanması ve bunun sonucunda daha uzun vadeli kullanıma dayanan sürdürülebilir turizm, alternatif turizm, eko-turizm, sorumlu turizm, yeşil turizm, yumuşak turizm, özel ilgi turizmi ve doğa turizmi gibi içerikleri hemen hemen aynı olan fakat farklı zamanlarda farklı isimlerle adlandırılan turizm türlerini oluşturmuştur (Erdoğan, 2003). Turizm çeşitlendirmesini farklı gruplara ayıran Mc Intosh ve Goeldner'e göre; Turizm çeşitleri, turist tipleri ve turist sayılarıyla yakından ilgilidir ve günümüzde çeşitlendirme çok geniş sınıflandırma içerisinde değerlendirmekle birlikte temel olarak, etnik, kültürel, tarihsel, çevresel, rekreasyon amaçlı ve iş turizmi olarak altı gruba ayrılabilir (Mc Intosh ve Goeldner, 1990).

Deniz-kum-güneş üçlüsünün oluşturduğu plaj turizmi, etkinliğini devam ettirmekle birlikte, turizm sektöründe; kültürel turizm, termal turizm, kırsal turizm, eko-turizm, yayla turizmi, macera turizmi gibi farklı turizm türlerinin her geçen gün arttığı gözlenmektedir.

Sağlık turizminin bir kolu olan termalizm, soğuk ve sıcak mineralli suların sağlık amacıyla içme ve dış tatbiklerle kullanımı için turistlerin ulaşım, konaklama, ağırlama gereksinimlerinin karşılanmasını kapsayan bir turizm çeşididir. Halk arasında “*şifalı sular*” olarak tanımlanan bu kaynaklardan içenler içme ve içmece, dış tatbiklerle kullanılanlar ise ılıca, girme, çermik, hamam, kaynarca, ılısu gibi isimler alırlar. Turizmde ise “kaplıca merkezi” veya “termal merkez” olarak adlandırılırlar (Doğaner, 2001). Kimyasal-fiziksel bileşiminde, insan sağlığına yararlı ve bazı rahatsızlıklarına iyileştirici etkiler yapan doğal sulara “*şifalı sular*” ve bunlarda yapılan kür, yani tedavi uygulamalarına ise, “*termalizm*” denir. Sağlık turizminin termalizm tipi, şifalı kaynakların veya şifalı suların ortaya çıkardığı bir turizm hareketidir. Bu hareket genel olarak kaplıca, çamur ve içme kürleri uygulamasına dayanır (Doğanay, 2001).

Doğal olan ortamlara yapılan seyahatleri ifade eden “doğa turizmi”, “doğaya nispeten daha az rahatsızlık veren turizm türü” olarak kabul edilmektedir. Doğaya dayalı turizm, kırsal mekânlarda yapılan rekreasyonel ve macera türü spor faaliyetlerini içine almaktadır. Tamamen doğal ortamlara bağlı olan bu tür faaliyetler gibi, sessizlik ıssızlık arayan turizm türü de bu tür ortamları gerektirir. Ancak bu tür turizme katılmak isteyenlerin tercih ettikleri ortamların aynı zamanda da kalabalık olmaması gerekmektedir. Dünyanın doğal alanlarının gittikçe azalmakta olması, koruma kaygısını da birlikte getirerek, “*eko-turizm*” i yaratmıştır ve bu tür turizmin dünya turizmindeki payı gittikçe artmaktadır (Özgüç, 2007).

Eko-turizm, insan eli değmemiş doğal güzellikleri, bitki ve hayvan türlerini görme, temiz ve sakin bir ortamda vakit geçirmenin yanında, bölgeye has kültürel değerleri tanıma, görme amaçlı yapılan seyahatlerdir. Eko-turizm açısından yaylalar önemli destinasyonlardır. Bütün yıl şehrin gürültüsünden, kirli havasından, stresinden uzaklaşmak isteyen insanlar, temiz ve sakin bir ortamda bulunmak, dinlenmek, eğlenmek, doğal manzaraları görmek, yaylaların temiz havasını teneffüs etmek ve bölgede bulunan yayla kültürünü, yaşam tarzını yakından görmek için

yaylalara gitmektedirler. Bu amaçla 1990 yılında T.C. Turizm Bakanlığı, hem zaman hem de mekan açısından turizmi çeşitlendirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla, 1990 yılında başlatılan "*Yayla Turizmi Projesi*" kapsamındaki araştırma, planlama ve alt yapı uygulamaları sonucunda, Türkiye’ de 26, Doğu Karadeniz Bölgesinde ise 20 yaylayı "*Turizm Merkezi*" ilan etmiştir. Sonraki yıllarda bu sayı artmıştır.

Coğrafya, kültür ve turizm arasındaki ilişki oldukça güçlüdür ve bu ilişkinin ürünlerinden birini kültürel turizm oluşturmaktadır. Coğrafya turizme kaynak oluşturduğu kadar, turizmin alansal gelişimi ve etkilerini yönlendirmekte, mekânı etkilemektedir. Coğrafya, kültür ve turizm arasındaki ilişki birbirlerinden karşılıklı etkilenen ve diğer bilim dallarını da etkileyen bir güce ve öneme sahiptir. Herhangi bir doğal çevrede milliyetleri, ırkları, dilleri, dinleri, gelenek ve görenekleri farklı olan insanların oluşturduğu kültür ve sanat ürünlerinin ortaya çıkarılması, değerlendirilmesi, korunması coğrafya-kültür ve turizm arasındaki ilişkinin boyutu turizm coğrafyası yaklaşımları ile açıklanabilmektedir (Emekli, 2006).

Bilinmeyen kültürleri tanıma isteği, gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfus oranının artması, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerden dolayı başka kültürlerle ulaşımın kolaylaşması, eğitim seviyesi ile birlikte kültür birikiminin gittikçe artması ve kültür turizminin geliştiği ülke ve bölgelerde artan istihdam ve gelir getirici etkisi gibi faktörlerden dolayı, kültürel turizm uluslar arası turizm hareketlerinde önemli hale gelmeye başlamıştır. Bu amaçla ülkeler tarihi ve kültürel rotalar belirleyerek ülkelerine daha fazla turist çekmeyi ve turizm gelirlerinden daha fazla pay almayı amaçlamaktadırlar. Ayrıca kültürel turizm, kendine has özellikleri ve çekicilikleri ile, kıyı turizminin gelişmediği bölgelerde, turizme katılanlara alternatif turizm imkanları sunmaktadır. Kıyı turizminin geliştiği bölgelerde ise, turistleri daha fazla tutmak ve daha fazla eğlendirmek amacı ile, turizm çeşitlendirmesi olarak önem kazanmaktadır. Bu açıdan kültürel turizm hem turizmin geliştiği, hem de gelişmekte olduğu bölgelerde daha cazip hale gelmeye başlamıştır. Kültürel turizm faaliyetleri çok çeşitli olmakla birlikte kültürel turizmin en önemli bileşenleri şunlardır: Müze, anıtlar, tarihi alanlar, kültürel sergiler, kültür miras alanları, geleneksel mutfak, el sanatları, yerel mimari, dini kutlamalar, karnavallar, şenlikler, festivaller, fuar etkinlikleri, kültürel rotalar, hüzün turizmi, etnik turizm, müzik, sinema, tiyatro etkinlikleri, temalı parklar gibi (Şekil 16).

Turist profilindeki ve tüketim kalıplarındaki değişiklikler ve bu değişikliklerden esinlenerek pazara sunulan yeni ürünler, çevresel değerlerin koruma-kullanma dengesi içinde kullanımını öngören “yumuşak turizm”, “eko-turizm”, “sürdürülebilir turizm” gibi yeni kavramların oluşmasına neden olmaktadır. Bu yeni turizm kavramının özünü, ekonomik yönden verimli, toplumsal açıdan sorumlu ve çevresel açıdan sorun yaratmayan uygulamalar oluşturmaktadır. Bu anlayış çevresel değerlerin turizm açısından önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bunun yanında, bu anlayışla şekillenen ve çevresel kaynakların biçimlendirdiği yeni turizm çeşitleri ortaya çıkmaktadır. Turizmi sektör olarak geliştirme ve bu sektörden daha fazla kazanç elde etme amacıyla olan hükümetler de bu amaçla turizmin çeşitlendirilmesi için değişik politikalar uygulamakta, turizmin ülke geneline ve tüm yıla yaygınlaştırılmasını sağlayacak seçeneklerin gelişimini desteklemektedir (Kahraman ve Türkay, 2009).

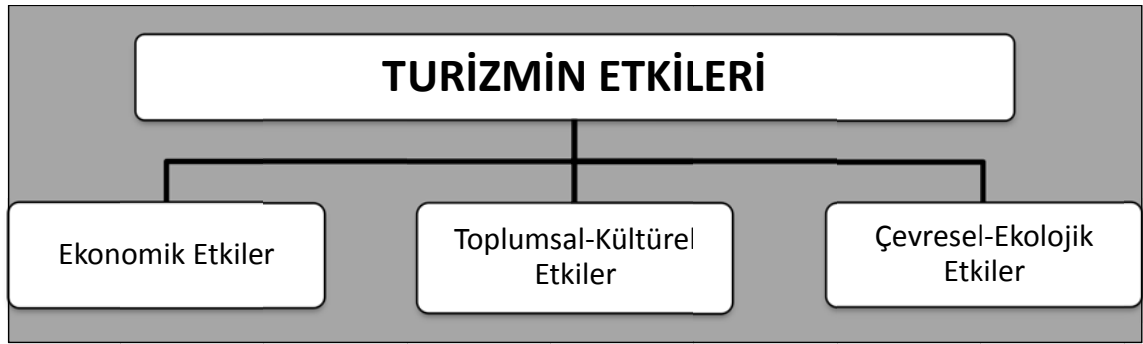
Artan turizm talebi, arz talebinin de artmasına neden olmakta ve işletmeler alternatif turizm türlerine yönelmektedirler. Turizm türleri çeşitlendikçe, kaynakların aşırı kullanımı artmakta, böylece doğal ve kültürel değerlerde olumsuzluklar başlamaktadır. Bunun için, bilinçli turizm politikalarının uygulanması, turizm yatırımlarında koruma-kollama ilkelerinin dikkate alınması zorunluluk hale gelmiştir.

1.5.7. Turizmin Etkileri

Turizmin yer aldığı ya da gelişmeye başladığı ülke ya da bölgenin mekanı üzerinde olduğu kadar, ekonomik ve toplumsal yapısı üzerinde de, yarattığı değişimler nedeniyle, olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Turizmin yarattığı hizmetlerde çeşitli iş olanaklarının ortaya çıkması, belirli bir alan üzerinde olumlu etkiler yarattığı gibi, toplumsal sorunlar ortaya çıkarması, gelen hizmetlerin mekanı değişime uğratarak çevre sorunları yaratması şeklinde olumsuz etkileri de olmaktadır (Özgüç, 2007).

Turizm sektörünün çok yönlülüğü ve karışıklığı etkilerinin tespit edilmesinde de zorluklar çıkarmaktadır. Ekonomistlere göre bir bölgede yapılan turizm yatırımları olumlu bir etki olarak görülürken, doğal ortamın bozulması, çevrede oluşturduğu kirlilik, ormanların tahrip edilerek turizm tesislerinin kurulması gibi

ortamı bozucu sonuçlarından dolayı çevreciler tarafından olumsuz etkisine daha fazla vurgu yapılmaktadır. Doğanay (1992)'ın belirttiği gibi coğrafyacılar ise çevreyi bir bütün olarak algılayabilen, sorunların bölge dışı nedenlerini göz önüne alarak kararlar verebilen, çevre sorunlarını analiz ve sentez edebilen, fiziki, beşeri ve iktisadi coğrafya bilim alanlarını yeterince kavramış olan uzmanlaşmış meslek elemanları olarak turizmin etkilerine farklı bir gözle bakmaktadırlar.

Şekil 6: Turizmin Etkileri

Coğrafyacıların turizmin etkilerine bakış açıları; bölgedeki fiziki yapıda mekansal olarak meydana gelen değişikliklerin, beşeri ve iktisadi yapı üzerinde oluşturduğu olumlu ve olumsuz etkilerin tespit edilmesi ve sorunlara çözüm önerilerin getirilerek, bölgenin kalkınmasına yardımcı olmak şeklinde olmalıdır. Bu amaçları gerçekleştirirken turizmle birlikte bölgesel kalkınmaya yardımcı olurken, doğal, tarihi ve sosyo-kültürel ortamın azami derecede korunmasına önem verilmelidir. Çünkü turizm, bir ülkede ya da bir bölgede ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel yapıya olumlu yönde etki de yapabiliyor ancak bunun yanında turizm gelişmesi dikkatli ve planlı yapılmadığı bölgelerde olumsuz etkilerinin daha fazla oluşmaya başladığı görülmektedir (Şekil 6). Turizmin yeni gelişmeye başladığı bölgelerde turizmin daha çok olumlu yönlerine göre planlama yapılmakta, ancak bölgelerin ekonomik, sosyo-kültürel, psikolojik ve çevresel taşıma kapasiteleri dikkate alınmadan yapılan turizm yatırımları belli bir süre sonra o bölgenin olumsuz olarak etkilenmesine neden olmaktadır. Daha sonra bölgeyi kurtarmaya yönelik yapılan dönüşüm planlamaları maalesef olumsuzlukları ortadan kaldıramamaktadır.

1.5.7.1. Turizmin Ekonomik Etkileri

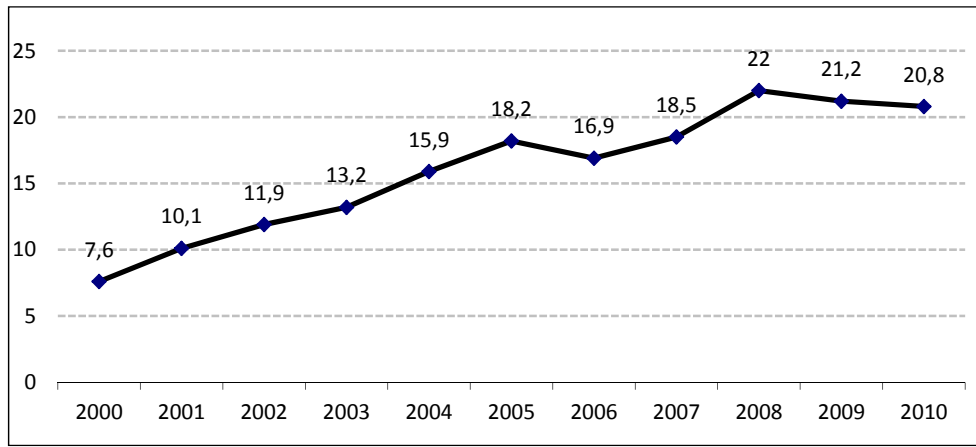
Turizm, ülkelere önemli bir şekilde gelir getirici ve döviz kazandırıcı özelliğinden dolayı ekonomik yönü daha fazla ön plana çıkmaktadır. Özellikle yaşadığımız yüzyılın başlarında ve devam eden dönemlerde dünya genelinde etkili olan ekonomik krizlerden en az hasarla kurtulmada turizm sektörü önemli bir çıkış noktası olmuştur. Birçok ülkenin, bölgenin ve yörenin önemli geçim kaynağı haline gelen turizm sektörünün bireysel, toplumsal ve çevresel etkileri gün geçtikçe artmakta ve günümüzde hemen hemen bütün hizmet sektörleri ile ilişkisi gelişmektedir.

Crouch ve Ritchie (1999), turizmi günümüzde telekomünikasyon ve enformasyondan sonra 21. yüzyıla damgasını vuran, dünyanın üç temel hizmet sektöründen biri olarak görürken, Lundberg vd. (1995) ise turizm ile birlikte bir bölgede birçok yeni iş alanı oluştuğunu, milyonlarca etkileşimin bir arada ortaya çıktığı, kendine özgü tarihi ve dili olan ve çok sayıda insanın katıldığı bir kitle hareketi niteliğini kazandığını ve böylelikle uçak şirketleri, deniz yolları, tren, kiralık araba şirketleri, seyahat pazarlamacıları ile sorunlara çare bulan kişiler, pansiyonlar, restoranlar ve toplantı merkezleri gibi kimi büyük kimi küçük iş kollarından oluşan farklı alt sektörle bağlantılı, bünyesinde yüzlerce yan kuruluşu barındıran bir şemsiye görünümünün çok kompleks bir yapı oluştuğunu vurgulamıştır.

1963 yılında Roma'da toplanan Birleşmiş Milletler Uluslararası Konferansı'nda turizmin uluslar arası ilişkileri geliştirici etkilerinin yanı sıra ekonomik kalkınmadaki önemi üzerinde durulmuştur. Günümüze değin turizm işletmeciliği ve ekonomisi konularında yayınlanan araştırmalarda turizmin ülke ekonomisi üzerindeki olumlu etkileri aşağıdaki şekilde özetlenmiştir;

- ödemeler dengesi üzerindeki etkisi,
- gelir yaratıcı etkisi,
- altyapı ve üstyapının geliştirilmesi etkisi,
- diğer ekonomik sektörlerle etkisi,
- istihdam yaratıcı etkisi,
- bölgeler arası ekonomik dengesizliğin ortadan kaldırılması etkisidir. (Kozak vd. 2006).

Dünya turizm gelirleri özellikle 1980'den sonra artmış, 1950'lerde 2.1 milyar, 2000'lerde 481.6 milyar dolara yükselmiş, 2006'lara geldiğimizde ise 841.9 milyar dolar gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşmıştır. Türkiye'nin de turizm gelirleri artmış; 2000'de 7.6 milyar dolardan 2010'da 20.8 milyar dolara yükselmiştir(Şekil 7).Ülkemizde turizm gelirlerindeki bu artış, turizmin ekonomik etkisinin deartmasına ve uluslar arası, ulusal ve bölgesel olarak turizme verilen önemin de artmasına neden olmaktadır. Ayrıca ülkemizde turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki payı 1980'de %13.8'den 2009'da %20.9'a yükseldiği görülmektedir (Tablo 2).

Şekil 7: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye'nin Turizm Gelirleri (Milyar dolar)

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri, 2011.

Tablo 2: Türkiye'de 1980-2009 Yılları Arasında Turizmin Ödemeler Dengesine Etkisi

Yıllar	İhracat (milyar \$)	Turizm Geliri (milyar \$)	Pay (%)
1980	2.9	0.4	13.8
1985	7.9	1.5	18.6
1990	12.9	3.2	24.9
1995	21.6	4.9	22.9
2000	27.8	7.6	27.5
2001	31.3	10.1	32.1
2002	36.1	11.9	33
2003	47.2	13.2	28.8
2004	63	15.9	25.2
2005	73.4	18.2	24.5
2006	85.5	16.9	19.6
2007	107.3	18.5	17.2
2008	132	22	16.7
2009	102.1	21.2	20.9

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Verilerinden Yararlanılmıştır.

Turizm faaliyetlerinin yakın gelecekte de hızla artacağını düşünen ülkeler ve yerel yönetimler, dış turizmle birlikte iç turizm hareketlerini de dikkate alarak turizme yapılan yatırımlarını artırmaktadırlar. Bölgeyi ziyaret eden turistlerdeki artış ile birlikte yeni alışveriş merkezleri, konaklama, lokanta, rekreasyon tesisleri, bölgedeki turizm varlıklarına uygun yatırımlar, seyahat acentaları ile birlikte bölgenin altyapı ve üstyapı düzenlemeleri de gelişecektir. Bölgeye yapılan bu yatırımlar diğer sektörleri canlandırmakta ve istihdam sağlayarak bölgedeki işsizliği önlemektedir.

Turizm sektörüne yapılan yatırımlar diğer sektörleri de etkilemektedir. Çünkü turizm sektörü, içerisinde konaklama işletmeciliği, seyahat işletmeciliği, yiyecek-içecek işletmeciliği gibi alt grupları olan çok geniş bir yapıdır. Dolayısı ile bu kadar geniş bir etki alanına sahip turizm sektörü, bölgedeki tarım, sanayi, haberleşme, ulaşım, ticaret gibi diğer sektörlerle girdi-çıkı ilişkisi içerisinde bulunmaktadır.

Bölgeye gelen ziyaretçi sayısındaki artış yeni konaklama, yiyecek-içecek ve rekreasyon tesislerinin, alışveriş alanlarının yanı sıra diğer altyapı yatırımlarına olan gereksinimi de artıracaktır. Bütün bu faaliyetler için özel sektör, yerel yönetimler ve devlet yapılacak çalışmalar ve belirlenecek politikalar doğrultusunda yeni yatırımları hedeflemek durumunda kalacaktır. Turizmin ekonomik etkisi sadece sektör içinde kendisini göstermemektedir. Turizmin diğer sektörlerle sıkı işbirliği içinde olması sebebiyle yatırım, istihdam ve gelir çarpanları önemli ölçüde etkili olmaktadır. Turizm sektöründe yapılan bir yatırım diğer sektörler için de bir ekonomik faaliyeti beraberinde getirebilmekte ve yeni istihdam alanlarının yaratılmasına katkıda bulunabilmekte; yaratılan bir birimlik gelir ise, hem turizm sektöründe hem de diğer sektörlerdeki yatırımlara etkide bulunmaktadır. Örneğin; turizm sektöründeki bir yatırım inşaat sektörüne de yansiyabilmekte; bölgeye yönelik artan turist hareketleri ise beraberinde havayolu, karayolu veya denizyolu trafiğini canlandırmaktadır. Turizmin diğer sektörlerle olan ilişkileri nedeniyle, ortaya çıkabilecek olumlu ya da olumsuz gelişmeler, kısa sürede değişen ölçülerde diğer ilgili sektörlerle ve sonuçta da genel olarak ülke ekonomisine yansiyacaktır.

Ekonomide benzer üretim alanları sektör olarak kabul edilmiştir. Turizm sektörü, kendi alt sektörleri olan konaklama işletmeciliği, seyahat işletmeciliği, yiyecek-içecek işletmeciliği gibi alanların yanı sıra tarım ve sanayi gibi diğer

sektörler ile de yakın girdi-çıkı ilişkisi içindedir. Türkiye’de son yıllarda yapılan bir çalışmada, turizm sektörünün 35 alt sektörü ile yakın ilişki içerisinde olduğu ve onların gelişmelerine doğrudan katkıda bulunduğu saptanmıştır. Turizm gelirinin “çoğaltan ve katma değer etkisi” nedeniyle, turizm sektöründen elde edilecek bir birimlik gelir, dolayısıyla diğer sektörlerin de gelirini oluşturacaktır. Turizmin tarım, sanayi ve hizmetler sektörü üzerindeki etkileri şu şekilde açıklanabilir;

* Turizmin tarım sektörü üzerine olan etkileri gelir ve istihdam üzerinde görülür. Turistik bölgelerde artan turizm talebine paralel olarak turistlerin yeme-içme gereksinimlerini karşılayan tarım ürünlerine olan talep artmaktadır. Bu durum, tarım sektöründe gelirlerin artmasına ve tarım ürünlerinin daha kaliteli hale gelmesine de neden olmaktadır. Tarım kesiminde meydana gelen mevsimlik işsizliği veya atıl kapasiteye sağlayacağı istihdam olanakları ile insanları bölgede tutarak iç göçü önlemektedir.

* Turizmin, sanayi sektörü üzerindeki etkisi, tüketim ara malı ve yatırım malı üreten tüm sanayi alanlarında canlandırıcı yöndedir. Örneğin; inşaat malzemeleri, mobilya, dokuma, kimyasal maddeler üreten iş kollarında, otellerin talepleri ile bir iş kapasitesi artışı olmaktadır.

* Turizm içinde bulunduğu hizmetler sektöründe de önemli gelişmelere neden olmaktadır. Turizme bağlı olarak ulaştırma, el sanatları, sağlık, güvenlik, haberleşme konularındaki hizmet dallarında da artışlar söz konusudur.

1.5.7.2.Turizmin Toplumsal-Kültürel Etkileri

Turizmin mekansal ve ekonomik kalkınmadaki rolü ve etkisi en kolay gözlenebilir etkilerdir. Belirlenmesi daha güç olan toplumsal ve kültürel etkilerin incelenmesinde ise göz önünde tutulması gereken başlıca nokta, turizmle ilgili olan çeşitli nüfus gruplarının yapısı ve bileşimi ile bunlar arasındaki karşılıklı ilişkidir. Yani benimsemiş terimleriyle “*ev sahipleri*” ile “*konuklar*” arasındaki ilişkiler (Özgüç, 2007)

Turizm, farklı kültürlerin tanınması için önemli bir araçtır. Ancak; turizm aktiviteleri ile kültürün uyumlu birlikteliklerinin olması gerekir. Aksi takdirde turizm kültürel yapının yozlaşması için olumsuz bir aktör olabilir. Kimliği oluşturan değerlere saygının azalması ile kazanç sağlama arasındaki dengenin kurulamaması durumunda, turizm kültür üzerinde olumsuz etki yapacaktır. Kültür ve turizm

arasında simbiyotik bir ilişkin kurulması zorunludur. Aksi takdirde biri diğzerinin kaynaklarını sürekli olarak sömürürken diğzeride zamanla yok olacaktır. Oysa birinin yok olması, diğzerinin de yaşamını tehdit etmesi anlamındadır (Uslu ve Kiper, 2006).

Turizmin toplumsal ve sosyal yapı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Birçok farklı kültüre, değer yargılarına, geleneklere, hayata bakış açısına, inanişsa sahip insanlar, aynı anda ve aynı mekanda, turizm sayesinde bir araya gelmektedirler. Böyle bir ortamda, mutlaka insanlar birbirlerini etkileyecekler ve birbirlerinden etkileneceklerdir. Bu ortamın doğal sonucu olarak, olumlu yönde etkilenme de gerçekleşebilir, olumsuz yönde etkilenme de gerçekleşebilir. Burada önemli olan, olumlu ortamın oluşabilmesi için ortam hazırlamaktır. Turizmin geliştiğı bölgelerde yaşanan toplumsal olumsuz etkiler genelde bilinmektedir. Bu etkilerin planlanan bölgede yaşanmaması için, olumsuz etki ile sonuçlanan düzenlemelerden kaçınmalıdır. Örneğın, yabancı düşmanlığı, kültürel çatışma, suç oranlarındaki artış, dini ve ahlaki dönüşümler gibi turizmin toplumsal olumsuz etkileri içerisinde yer alan faktörlerin bir turizm bölgesinde yaşanması, o bölgedeki toplumsal taşıma kapasitesinin aşılmasının sonucudur. Turizm bölgelerinde sürdürülebilir ilkeler doğrultusunda planlamalar yapıldığı takdirde olumsuz etkiler daha az oranlara düşecektir.

Küreselleşen dünyada turizmin toplumsal yapı üzerinde olumlu etkisi daha fazla hissedilmektedir. Yerel halkta turizm bilincinin oluşması, kırsal kesimlerin kentleşmesinin hızlanması, insanların farklı kültürlere hoşgörü ile bakması, kadının toplum içerisindeki değerinin artması, farklı dillere, kültürlere merakın artması, ev sahibi toplumun yaşam kalitesinin değişmesi, sanat, müzik, konser, festival, şenlik gibi toplumsal aktivitelerin artması, yerel halkın doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması bilincinin oluşması gibi faktörler toplumsal birliğe, bütünlüğe ve gelişmeye katkı sağlar.

Dünya Turizm Örgütü –WTO- turizmin toplumsal zararlarını önleyebilmek için küresel ölçekte bir kurallar dizisi (*Global Code of Ethics for Tourism*) oluşturmaya çalışmaktadır. Turizmin çok büyük olan ekonomik katkısı kabul edilmekle birlikte, turizmin küresel artışının kendi sorunlarını da beraberinde getirdiğı ve bunlardan bazılarının toplumların ahengini ve ekolojik dengesini tehdit ettiği de WTO tarafından vurgulanmaktadır. Buna göre, turizmde amaç, basit bir

şekilde, “zengin turistler için kapılarının dışında aç insanların dilendiği dünya çapında sayfiyeler yapmak olmadığı“nı kabul etmek ve “*sorumlu turizm*“ anlayışına yönelmektir (Özgüç,2007).

1.5.7.3. Turizmin Çevresel–Ekolojik Etkileri.

Her ne kadar “temiz endüstri” olarak anılıyorsa da, rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin, çevresel unsurların hemen hepsi üzerinde olumlu ama daha çok olumsuz çeşitli etkileri olduğu gözlenmektedir (Özgüç,2007). Çevre Kanunu'nun 2. maddesi çevre kirliliğini, insanların her türlü faaliyetleri sonucu, havada, suda ve toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması ve aynı faaliyetler sonucu ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların çevrede meydana getirdiği arzu edilmeyen sonuçlar şeklinde tanımlamaktadır.

Turizmin bir bölgede gelişme göstermesi ile birlikte olumlu sonuçlar da oluşabilir, olumsuz sonuçlar da oluşabilir. Bunun olumlu ya da olumsuz olmasında, bölgede bulunan idareci, özel sektör işletmeleri, sivil toplum kuruluşları, medya, yerel halk herkes sorumludur.

Turizmin çevresel olumlu etkileri içerisinde; turizm faaliyetlerinin gelişimi ile, tarihi öneme sahip alanların korunma altına alınır, antik yapıtlarda doğal ve beşeri bozulmalara karşı düzenlemeler yapılır, çevrenin ağaçlandırılması ve korunmasına hız verilir ve çevrenin korunmasına yönelik önlemlerin alınması için, planlamalar yapılır.

Bununla birlikte turizmin çevreye olan olumsuz etkisi de her geçen gün artmaktadır; Doğal ortamın tahrip edilmesi, verimli araziler üzerine tesis kurulması, doğal peyzaja ve yerel mimariye uygun olmayan binalar yapılarak uyumun bozulması, hızlı ve denetimsiz yapılaşma, yerel halktan uzak oluşturulan turizm bölgeleri, sıvı ve katı atıklarla artan su ve toprak kirliliğinin oluşması, betonlaşma, aşırı tesis yoğunluğunun oluşturduğu ses kirliliği, çevrede turizmin oluşturduğu olumsuz etkileri oluşturmaktadır. Günümüzde turizmin çevre üzerinde oluşturduğu en büyük olumsuzluk, turizm merkezlerinde çevre koruma bilincinden yoksun, plansız yapılaşmalardır.

Hem turizmin çevreye olan olumsuz etkisini azaltmak, hem de turizm faaliyetlerini geliştirmek için sorumlu ve rasyonel turizm politikalarının uygulanması

gerekir. Bundan dolayı, turizm gelişiminde sürdürülebilir ilkeler ihmal edilmemelidir.

Sürdürülebilir turizm kavramı üzerindeki analizlerin ortaya koyduğu verilerden de yararlanmak suretiyle, turizmin çevresel baskılarını ortadan kaldıracak, bunun yerine çevreyle daha içli dışlı modeller geliştirecek çalışmalar da yapılmaktadır. Artan “*çevre duyarlı turizm talebi*” de bu yönde yeni ürünler üretilmesini özendirilmektedir. Bu yeni çalışmalardan birisi, “*alternatif turizm*” modellerinin geliştirilmesi suretiyle “*kitle turizmi*” ne gerçek anlamda bir alternatif pazar dilimi yaratmak isteğidir. Bu sayede arz ve talep arasındaki optimum karlılığı da sağlayacak bir denge öngörülmektedir. Fakat özellikle gelişmekte olan ülkelerde, küçük ölçekli turizm faaliyetlerinin, “*kitle turizmi*”ne alternatif olamayacağı, aynı ölçüde ekonomik kazanç olanağı yaratamayacağı da açıktır. Ayrıca, buradaki bir başka bakış hatası, kitle turizminin çevresel bozulma ile eşit anlamda görülmesidir. Oysaki planlı bir turizm gelişimi ve kontrollü yürütülen kitle turizmi faaliyetleri de çevre üzerinde en az etki düzeyini yakalayabilir. Kitle turizmi ve alternatif turizm modellerinin çevre ile ilişkilerini ortaya koyan özelliklerinin belirlenmesinde fayda vardır (Kahraman ve Türkay, 2009).

Çevresel bilinç konusunda turistlerin artan talebi, tatil ve seyahatleri belirleyen önemli bir etken haline gelmiştir. Söz konusu çevresel motivasyon aynı zamanda girişimciler için de ekonomik bir hareket noktasıdır. Öyle ki özel operatörler, yerli ve ulusal otoriteler ve hatta yerel topluluklar çevre konusunda geçmişten daha fazla duyarlı olmaya başlamışlardır. Çünkü çevresel koruma orta ve uzun vadeli olarak turizm için oldukça önemlidir (Tuna, 2007).

1.5.8. Sürdürülebilir Turizm

Ekonomik, çevresel, siyasal, toplumsal ve daha birçok alanda kullanılan “Sürdürülebilirlik” kavramı, kısa ve özellikle uzun vadede ilkeleri, stratejileri ve hedefleri olan geniş kapsamlı bir kavramdır. Sürdürülebilir turizm kavramına geçmeden önce, bu kavramın temelini oluşturan, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir gelişme (kalkınma) kavramları üzerinde durmakta yarar vardır.

1.5.8.1. Sürdürülebilirlik Kavramı

Hızlı nüfus artışı ile birlikte sanayileşme ve kentleşme hızı da artmış, doğal çevre artan bu talebi artık karşılayamaz hale gelmiştir. Kaynaklar hızla tüketilmekte, ekosistem bozulmakta, bitkiler tahrip edilmekte, hayvan türlerinin nesli tükenmekte, su, toprak, hava ve çevre kirlenmektedir. Milyarlarca yıldır doğal dengesinde devam eden bu güzel ortam, insanın aşırı, plansız ve dengesiz kullanımı sonucu yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Doğal çevrede oluşan bu değişim, kültürel, toplumsal ve ekonomik çevreyi de etkilemekte ve bütün bu sorunlara sebep olan insan olmakla birlikte, en fazla zararı da insan görmektedir. Kullandığımız kaynakların sınırlı olması, hatta bazı yerlerde tükenmeye başlaması, yeni bir kavram olan “**sürdürülebilirlik**” koşullarının araştırılması ve uygulamaya geçilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bunun için öncelikle; “kaynakların sürekli korunması ve kendilerini yenileme sınırları aşılmadan kullanımı” felsefesi sürdürülebilirliğin temelini oluşturmuştur.

Uluslararası Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1980 yılında yayınlanan Dünya Korumacılığı Stratejisi, 1987'deki Brundtland Raporu, dönemin strateji ve ilke bütünlüğünü oluşturan örgütlü baskı grubu eylemleridir. Bu ve diğer örgütler “**Sürdürülebilirlik**” için;

- Bütüncül planlama ve strateji geliştirme,
- Temel ekolojik süreçleri koruma,
- İnsan mirasını ve bioçeşitliliği koruma,
- Verimliliğin uzun bir döneme yayılmasına ve gelecek kuşaklara ulaşmasına izin veren büyüme modellerini oluşturma,
- Ekonomik büyüme ile doğal kaynaklar arasında dengeyi koruma,
- Ülkelerarası hakça oluş ile imkanlar arasında dengeyi sağlama, gibi ilkeler belirlemişlerdir (Himmetoğlu, 1996).

Sürdürülebilirlik, bir toplumun, eko-sistemin ya da sürekliliği olan herhangi bir sistemin işlerini kesintisiz, bozulmadan, aşırı kullanımla tüketmeden ya da sistemin hayati bağı olan ana kaynaklara aşırı yüklenmeden sürdürülebilmesi yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Karaman, 1996).

Sürdürülebilirlik kavramı çok boyutlu, içinde birçok unsur bulunduran karmaşık bir kavramdır. Kavram, hızlı bir şekilde artan nüfus ve çevre arasındaki

ilişkilerin düzen bozucu, ürkütücü sonuçlarından ortaya çıkmıştır. Toplumlar artık nüfus artışı ve doğal kaynakların giderek artan aşırı tüketimine karşı tavır almış, çevrenin tüketiminde ve büyümede bir sınır olduğunu farketmiştir. Günümüzün en önemli alışkanlıklarından biri olan aşırı ve bilinçsiz tüketim, büyüme, çevre ve insan ihtiyaçları arasında bir dengenin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik gelişme için böyle bir dengenin oluşturulmasını, çevre, büyüme ve kalkınma ilişkilerindeki olumsuz etkilerin yok edilmesini ya da en azından azaltılmasını hedefleyen bir kavram olmuştur (Sarkım, 2007).

Sürdürülebilirliğin merkezinde insan ve çevre bulunmaktadır. İnsanın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi çevreye bağlıdır. Dolayısı ile insan-çevre ilişkisini inceleyen tüm alanlar sürdürülebilirlik ilkelerine göre hareket etmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı, günümüzde coğrafya, biyoloji, ekonomi, siyasal bilimler, sosyoloji, tıp, finans, turizm gibi birçok bilim alanında, sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda çalışmaların arttığı görülmektedir.

1.5.8.2. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir Kalkınma kavramı 20. yüzyılın ortalarından itibaren gündeme gelmeye başlamış, 1980'lerden sonra daha fazla kullanılır olmuştur. Geçmişten günümüze insanlar çevresindeki kaynakları bilinçsiz, sınırsız, kontrolsüz ve hiç bitmeyecekmiş gibi kullanmışlardır. Sorumsuzca tüketim sonucunda bitme noktasına gelen kaynaklar, sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda ekolojik ve toplumsal olarak da sorunlar oluşturmaya başlamıştır. Ülkeler bu sorunların üstesinden gelebilmek için çevrenin ve kaynakların korunması ve verimli kullanılması gerektiği düşüncesini benimsemeye başlamışlardır. Bunun küresel bir sorun olduğu düşüncesi ile, son yıllarda dünyanın bir çok ülkesinin katılımı ile konferanslar düzenlenmekte ve sözleşmeler imzalanmaktadır.

1972 Stockholm Konferansı'nda bölgesel ve küresel olarak çevrenin korunması gerektiğine vurgu yapılmış ve ülkemizin de katıldığı bu konferansta küresel olarak, çevrenin korunmasına yönelik yapılması gereken faaliyetler belirlenmiştir. 1987'de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (WCED) hazırladığı raporda (Brundtland Raporu); insan ve yaşadığı çevre arasındaki uyumun devam etmesini amaçlamaktadır.

1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Zirvesi) geniş katılımı ile (172 ülke ve 17 bin katılımcı) dikkat çekmektedir. Konferansda, “dünya ekonomik sisteminin çevre değerlerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun yapılandırılması” konusunda görüş birliğine varılmıştır. Rio Zirvesi sonucunda, Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman Prensipleri, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve İklim Değişikliği Sözleşmesi konferansa katılan ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Özellikle Gündem 21, insan-çevre etkileşiminde sürdürülebilirliği merkeze koymakta ve doğal ortamı korumanın ancak küresel ortaklık yaklaşımı ile gerçekleştirilebileceği kabul edilmiştir.

Rio Zirvesi'nin sürdürülebilir kalkınma konusunda sağladığı temel katma değer, kuşkusuz, söylem ve kuramların pratik ve politikaya aktarılması eğiliminin gelişmesi şeklinde olmuştur. Söz konusu zirve teknik, bilimsel veya sivil inisiyatiflerin değil, bizzat sürdürülebilir kalkınmanın en temel aktörü olan ulusal hükümetlerin çevre sorunlarının önemi ekseninde uzlaşması üzerine kurulduğundan, sürdürülebilir kalkınmayı yönlendirecek ve yönetecek ulusal ve küresel aktörler, küresel çevre meseleleri üzerinde çözüm üretme ve işbirliği yapma fırsatını yakalamıştır. Bu fırsatın eyleme dönüşmesi, çevre konusundaki sorunlarla daha önce karşılaşarak çözüme yönelik amaç, politika ve araç geliştiren sanayileşmiş ülkelerin ve bu ülkelerin başta Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası olmak üzere uluslar arası etkinliği olan kuruluşların teknik ve finansal desteği ile olanaklı olmuştur (Dulupçu, 2001).

2002 yılında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde (Johannesburg Zirvesi), doğal kaynakların korunması, insanların hayat standartlarının geliştirilmesi ve daha iyi hayat şartlarına kavuşması için gerekli uygulamaların eyleme geçirilmesi amaçlanmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevresel kaliteyi kabul edilebilir bir seviyede tutma ve çevresel kaynakları koruma ihtiyacını vurgulayan bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Ancak, geleneksel ekonomi bakış açısına göre, sürdürülebilirlik düşüncesinin özünde, pazar başarısızlığı ve kaynakların uygun olarak değerlendirilmesi vasıtasıyla bu başarısızlığın giderilmesi durumu sözkonusudur. Ulaşılabilecek bu sonuçla istenen, bireylerin tercih değerlerine bağlı

olarak gerçekleştirilen fiyat düzeltmeleriyle, çevresel kaynakların akılcı kullanımını sağlayan bir strateji oluşturulmasıdır (Bateman ve Turner, 1993).

Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için ekonomik, çevresel ve sosyal ilkelerin hepsinin bir arada, uyumlu bir şekilde uygulanması gerekir. Yoksa sadece ekonomik, çevresel ya da sosyal ilkelerden bir tanesinin uygulanması sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için yeterli olmayacaktır. Her üç başlık altında belirtilen ilkelerden de görülebileceği gibi, sürdürülebilir kalkınma, toplumdaki tüm karar birimlerinin toplumla ilgili bir karar alırken bu kararın uzun vadeli, tüm toplumların çıkarlarını koruyan, çevreyi, doğal kaynakları, insan haklarını, toplumun sosyo-kültürel değerlerini koruyan, herkesin katılımını sağlayan uzlaşmacı olmasını gerektirir (Sarkın, 2007).

Bir bölgede sürdürülebilir kalkınmanın başarılı olabilmesi için, kısa ve uzun vadeli hedeflerin belirlenmesi, stratejik planlamaların yapılması, geniş kapsamlı katılımın olması, karar alma konumunda bulunan şahısların sürdürülebilir kalkınma ilkelerinden olan ekonomik, çevresel ve sosyal ilkelerine uygun kararlar almaları, kararlar toplum merkezli ve doğal-kültürel çevreyi koruyucu olmalı, alınan kararların uygulanmasında kararlı davranmalı, toplum sürdürülebilir kalkınma konusunda bilinçlenmeli ve herkes üzerine düşen sorumlulukları ve görevleri bilmeli, bu doğrultuda hareket etmelidir.

Bir beşeri bilim olan coğrafya, insanın yaşadığı, çalıştığı, bir araya geldiği ve başta kendi yaşama ortamı olmak üzere değiştirmekte olduğu yeryüzünü inceler (Tümer, 1994). İnsanın yaşadığı çevre sürekli değişmekte ve değişen bu çevrede meydana gelen olumsuzluklar insanı etkilemektedir. Coğrafya, oluşan bu etkileri kendi ilkeleri doğrultusunda incelemekte ve buna göre sorunlara çözüm önerileri getirmektedir. Etkilerin olumlu yönde olması, yani doğal ortamın sürdürülebilirliği, coğrafyanın ve coğrafyacıların en önemli hedefleri arasındadır. Ayrıca sürdürülebilirliğin göstergeleri içerisinde yer alan ekonomik, çevresel ve toplumsal sürdürülebilirlik, coğrafyanın bütünlük ilkesi içerisinde değerlendirilir, coğrafya ve coğrafyacılar sadece günümüze yönelik değil, geleceğe yönelik de bütünlüğün devamı ve korunması konusunda etkin rol alır.

1.5.8.3. Sürdürülebilir Turizm Kavramı, Amaçları ve İlkeleri

Modern anlamda turizm gelişmeleri 1950'lerden sonra artış göstermiştir. Geçmiş yıllarda, hem turizme katılan insan sayısı azdı, hem de turizm daha az mekanda yapılan bir faaliyetti. Küreselleşmenin de etkisiyle turizm, çok geniş alanlara yayılmış ve milyonlarca insanın katıldığı bir faaliyet haline gelmiştir. Ekonomik olarak da dev bir sektör haline gelen turizmin, günümüzde en fazla tartışıldığı yönü sürdürülebilirliğidir. Çünkü turizmin en önemli çekiciliklerini oluşturan, doğal ve kültürel kaynaklar üzerinde turizmin baskısı artmakta ve turistik değerler gün geçtikçe çekiciliğini ve özgünlüğünü kaybetmektedir. Dolayısı ile çevresel, toplumsal ve ekonomik baskının hissedilmeye başladığı ülkeler veya bölgeler için sürdürülebilir turizmin önemini ve anlamını tartışılmazdır.

Sürdürülebilir Turizm ile ilgili bir çok uzman tarafından tanım yapılmıştır: (Butler, 1991), (Buhalis ve Fletcher, 1996), (Kozak vd., 2006), (Kozak ve Bahçe, 2009), (Erdoğan, 2003), (Gartner, 1996), (Özbey, 2002), (Çakılcıoğlu, 1996), (Inskeep, 1991), (Joshi ve Dhyani, 2009), (Kahraman ve Türkay, 2009). Yapılan tanımların genelinde Sürdürülebilir Turizm anlayışının ortak noktası şudur: *“Turizm gelişmelerine paralel olarak, doğal, kültürel, ekolojik ve biyolojik tüm kaynakların korunması ve sürekliliğini sağlayarak, turizm faaliyetlerinin planlanması ve yürütülmesidir”*.

Sürdürülebilir turizm; turizm olayını oluşturan etkenlerin ve varlıkların nitelik ve niceliklerini kaybetmeden sürekliliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Turizm hareketleri; ekolojik, jeolojik ve estetik problemleri beraberinde getirmekte; gerekli önlemler alınmadığı takdirde sürdürülebilirlik olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Çevreye yönelik artan duyarlılık, turizmin de giderek başlıca çevre sorunu olarak görülmesine neden olmuştur (Urry,1999).

Sürdürülebilir turizm, insanın etkileşim içinde bulunduğu ya da bulunmadığı çevrenin bozulmadan veya değiştirilmeden korunarak, kültürel bütünlüğün, ekolojik süreçlerin, biyolojik çeşitliliğin ve yaşamı sürdüren sistemlerin idame ettirildiği ve aynı zamanda tüm kaynakların ziyaret edilen bölgedeki insanların ve turistlerin ekonomik, sosyal ve estetik ihtiyaçlarını doyuracak şekilde ve gelecek nesillerin de aynı ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri biçimde yönetildiği bir kalkınma şeklidir (Çakılcıoğlu, 1996).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 1998) tarafından sürdürülebilir turizm şu şekilde tanımlanmaktadır: Sürdürülebilir turizm gelişimi, gelecek yaratmak adına fırsatlar oluştururlarken ve geliştirirlerken şimdinin turistleri ve ev sahibi toplumlarında beklenti ve ihtiyaçlarını karşılar. Bu, kültürel entegrasyon ve özellikle ekolojik maddeler, biyolojik çeşitlilik ve yaşamsal sistemler desteklenirken ekonomik, sosyal ve estetik ihtiyaçların karşılanabileceği yollarda bütün kaynakların yönetilmesinin planlanmasıdır.

Bu tanımlar ışığında *Sürdürülebilir Turizmin Amaçları*'nı şöyle sıralayabiliriz:

- Kaynakların sürdürülebilir kullanımı: Doğal kaynakların sosyal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir bir şekilde korunması,
- Aşırı kullanım ve atıkların azaltılması: Böylece uzun dönemli çevresel tahribin önlenmesi,
- Çeşitliliğin muhafaza edilmesi: Doğal, kültürel ve sosyal çeşitliliğin korunması ve teşviki,
- Yerel toplumu planlamaya dahil etme ve yerel ekonominin desteklenmesi,
- Turizm endüstrisi ve kamu arasında karşılıklı koordinasyon sağlanması,
- Personel eğitimi, turistlerin bilgilendirilmesi,
- Bu konularda araştırmaların yapılması ve desteklenmesi (Erdoğan, 2003).

Gelecekte dünyanın en büyük endüstrisi olacağı tahmin edilen turizmin, çevre üzerindeki baskısı sonucu fiziksel, ekolojik, ekonomik ve toplumsal taşıma kapasitesini aştığı bölgelerde ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Butler'ın (1991) ifade ettiği gibi, bunun sonucunda iki önemli olasılık karşımıza çıkmaktadır. Birinci olasılık, rekabet gücünü kaybederek tamamen turizm piyasasından çekilmesidir. Uzun süre turist çekemeyecek, talep azalacak, ekonomik kaygılardan dolayı turizm işletmeleri el değiştirerek farklı amaçlarda kullanılır hale gelecek ve turizm merkezi gittikçe turistik çekiciliğini de kaybedecektir. İkinci olasılık ise yeni turistik ürünlerin piyasaya girmesi ile turizm merkezleri yeniden canlanacaktır. Turizm bölgelerinin bu duruma gelmesinde en büyük etken taşıma kapasitelerinin aşılmasıdır. Turizm alanında, gelişme ve büyüme dönemlerinde taşıma kapasiteleri göz önüne alınarak planlamalar yapıldığında, turizmin sürdürülebilirliği konusunda sorunlar daha az fark edilmektedir.

Burada sürdürülebilir turizm açısından önemli bir gösterge olan, taşıma kapasitesi üzerinde durmakta fayda vardır. Çünkü bir turistik mekan, arz ve talep durumu çok iyi olsa bile, taşıma kapasitesi konusunda gerekli duyarlılığı göstermezse, turizmin olumsuz etkileri ortaya çıkmaya başlar ve belli bir süre sonra da düşüş başlar.

Taşıma kapasitesi, “bir alanın normal kullanımı için ziyaretçi düzeyi” olarak tanımlanmaktadır. Bu düzeyin belirlenebilmesi bir bölgede turizmin planlanabilmesi için önemli konulardan birisidir. Taşıma kapasitesinin belirlenmesi ile planlama için gereken veriler elde edilmiş olmakta, bu da, bölgenin yaşam dönemini uzatabilmek adına gerekli sınırlamaların uygulanmasını sağlamaktadır. Taşıma kapasitesinin tanımlanmasında sosyal, ekonomik ve ekolojik olmak üzere değişik yaklaşımlar vardır. Turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgelerde taşıma kapasitesinin bilinmesi, yoğunlaşma açısından önemli dayanak noktasıdır. Bu açıdan yaklaşarak taşıma kapasitesini şu şekilde tanımlayabiliriz: “*Bir alanı kullanan, fiziksel çevrede herhangi bir olumsuz değişime ve rekreasyonel olanakların kalitesinde bir bozulmaya neden olmayacak en üst seviyede kişi sayısıdır*” (Kahraman ve Türkay, 2009).

Taşıma kapasitesi, son zamanlarda turizm alanında da giderek artan bir ilgi görmeye başlamıştır. Turizm alanında yapılan ilk çalışmalarda kavrama genellikle fiziksel ve ekolojik açıdan yaklaşımlar yapılmış olmakla birlikte, kavram üzerinde yapılan daha sonraki çalışmalar taşıma kapasitesinin kapsadığı etki alanları olarak ekonomik, toplumsal ve psikolojik taşıma kapasitesi türleri de bulunmaktadır. Çavuş (2008) taşıma kapasitesi türlerini ve kapasite düzeylerini şöyle belirlemiştir:

Ekolojik taşıma kapasitesi konusu, turistik faaliyetlerin kabul edilebilir gelişme düzeyi olup, bu faaliyetlerle eko-sistem arasındaki denge durumunu ifade eder. Dengenin bozulma noktası turizm açısından ekolojik taşıma kapasitesinin aşılmaya başladığını gösterir ki bu aşamadan sonraki turistik faaliyetlerin sürdürülmesi eko-sistem için telafisi zor sonuçlar doğurur.

Fiziksel taşıma kapasitesi, çekim yerindeki gerek genel ve turistik alt ve üst yapı sistemlerin ve tesislerin; gerek eğlence ve dinlenme ortamlarının, gerekse tarihi, kültürel ve sosyal yapıların turistik amaçlı kullanımlardan kaynaklanan bozulma veya aşınmaya bağlayacağı kullanım sınırı şeklinde bir yaklaşım yapılması gerekir. Buna göre, fiziksel taşıma kapasitesi turizmin çekim yerinde ortaya çıkarabileceği

fiziksel sorunların başlangıç noktası olarak düşünölmeli ve bu noktadan sonraki turistik etkinliklerin çekim yerinin fiziksel değerlerine ve varlıklarına zarar verebileceği, diğer bir deyişle, fiziksel taşıma kapasitesinin aşılacağı kabul edilmelidir.

Ekonomik taşıma kapasitesi, turizmden kaynaklanan maliyetlerin veya olumsuz ekonomik etkilerin kabul edilebilir sınırını belirteceğinden, maliyetlerin veya olumsuz ekonomik etkilerin yararları aşmaya başladığı nokta, ekonomik taşıma kapasitesinin aşılacağı anlamına gelir.

Toplumsal taşıma kapasitesi, turistik çekim yerinde yaşayan yerli halkın, turistlerin davranışlarına ve onların varlığından kaynaklanan olumsuzluklara karşı gösterdikleri hoşgörü düzeyleri olarak bilinmekte ve yerel halkın, çekim yerinde kabul edebileceği turistik gelişme ve ziyaret edilme düzeyi olarak tanımlanmaktadır.

Psikolojik taşıma kapasitesi, turistlerin, çekim yerindeki yerli halkın turistlere yönelik tutumlarının olumsuzlaştığını, çekim yerinin kalabalıklaştığını veya fiziki çevrenin bozulduğunu algıladıkları ve böylece kendilerini rahat hissetmedikleri zaman sorunların başladığı düzeydir.

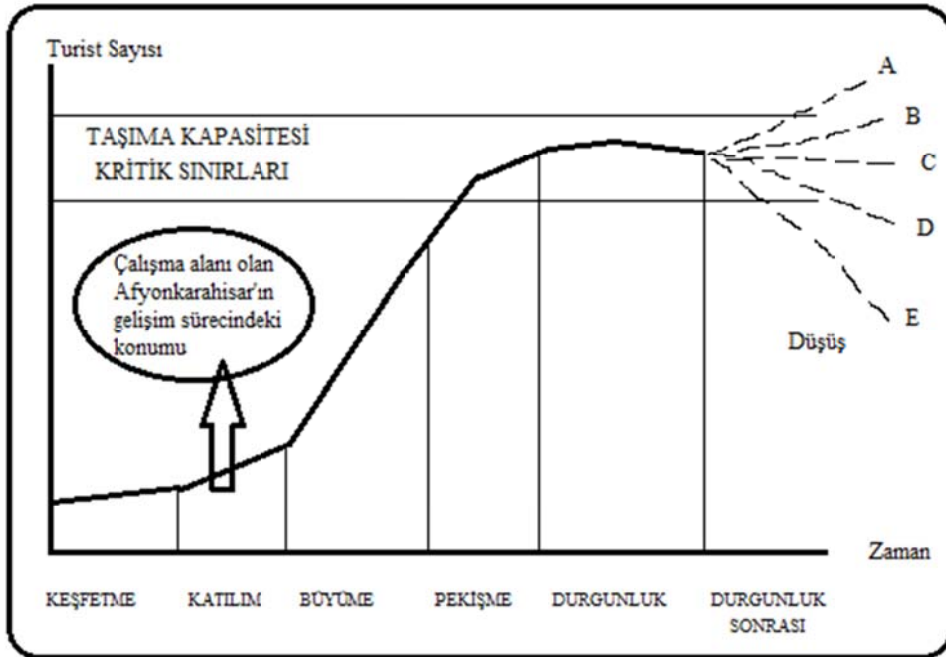
Sürdürülebilir turizm anlayışını daha iyi kavrayabilmekve doğayla uyum içinde bir turizm gelişimini başarmak için eğilimler, sorumluluklar, gelecek bağlamında 10 ilke belirlenmiştir. **Sürdürülebilir Turizm İlkeleri** olarak kabul edilen ilkeler şunlardır:

- Harekete geçmek için ihtiyaçları tanımak,
- Zayıf elemanları, yerleri, toplulukları desteklemek,
- Kurallı bir şekilde gelişmenin amaçlarını oluşturmak,
- Alan ve varlık üzerindeki kontrolü yapmak, alanın gelişimi ve alanın sahibine karşı aktifbir politika izlemek,
- Önceliği yerel halka vermek,
- Doğayı korumak, talebe göre değil arza göre turistik düzenlemelerin yapılması,
- Tarım ve ormanlık alanların kullanımını güçlendirmek,
- Ekonomik aktivitelerin düzenini genişletmek,
- Yerel mimariyi, gelenekler ile kültür ve folklor mirasını korumaya yardım etmek,

- Turizm pazarlamasını, promosyonunu ortaya koymak (Buhalis ve Fletcher, 1996).

Büyük ölçekte turizmde sürdürülebilirliğin sağlanması, doğal ve kültürel kaynakların özgünlüğünü kaybetmeden, akıllı bir şekilde kullanılmasına ve bunun için gerekli önlemlerin önceden bir bütün halinde planlanarak uygulanmasına bağlıdır. Bir turizm bölgesindeki sürdürülebilirliği planlarken, temelde toplum ekseni ve çevreye duyarlı yaklaşımların yanında, sürdürülebilir turizmin diğer ilkeleri de dikkate alınmalıdır.

Turizm merkezlerinde sürdürülebilir turizm planlamasında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer nokta turizm bölgesinin ömrünün öngörülebilmesi ve pazardaki durumunun ve yaşam eğrisinin hangi aşamasında olduğunun kestirilebilmesidir. Bölgede turizm gelişimi bazı aşamalardan geçmektedir. Turizm alanının gelişimi evreleri pazarlama bilimindeki ürün yaşam sürecine benzetilerek R.W.Butler tarafından bir model geliştirilmiştir. Bu modelde turistik bölgenin yaşam dönemi sırasıyla aşağıdaki evreleri kapsamaktadır (Şekil 8):

Şekil 8: Turistik Merkez Yaşam Modeli

Kaynak: Çavuş, Ş. (2008) (Butler, 1980'den aktarılmış)

Keşfetme: Bir bölgenin gelişiminin ilk aşamasıdır. Bu dönemde bölgede büyük kent merkezlerinden uzaklaşmak isteyen, doğayı arayan ve bir ölçüde maceracı özellikleri olan az sayıda ziyaretçi vardır.

Gelişme (Katılım): Bu dönem bölgesel tanıtımın yoğunlaştığı ve turist sayısının yavaş yavaş artmaya başladığı dönemdir.

Büyüme: Bu dönemde turist sayısı oldukça artmıştır. Bölgesel işletmelerin azınlığa düştüğü ve buna bağlı olarak bölge dışından gelen girişimcilerin sayısının önemli oranlara ulaştığı görülür.

Olgunluk(Pekişme): Turistik bölge artık olgunluk düzeyine ulaşır ve ziyaretçi artış hızı yavaşlamaya başlar, bununla birlikte artış devam etmektedir.

Durgunluk: Bu dönemde bölgedeki ziyaretçi sayısı zirveye ulaşmıştır ve bölge artık çekiciliğini yitirmeye başlamıştır.

Durgunluk Sonrası (Gerileme): Bu dönem ziyaretçi sayısının azalma eğilimine girdiği dönemdir. Yeni bölgeler ve turistik merkezler ziyaretçiler tarafından tercih edilmeye başlanmıştır ve bölge çekim gücü özelliğini kaybetmeye başlar. Turizm merkezinin atacağı adımlara göre, gelişebilir ya da düşebilir (Kahraman ve Türkay, 2009).

Uluslararası çalışmalarda sürdürülebilir turizm için her zaman coğrafyaya ve coğrafyacılar ihtiyacı duyulmaktadır. Çünkü herhangi bir yerde turistik çekim kaynağı olan iklim, bitki örtüsü, kıyıları, hidrografik özellikler, termal kaynaklar, gezi ve spor alanları, kültürel yapı, kültürel miras, turistik yatırımlar ve turizmin dağılışı, coğrafya, kültür ve turizmi bir araya getirmekte ve coğrafyacıları turizm alanında söz sahibi yapmaya yetmektedir (Emekli, 2006).

1.5.8.4. Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Çalışmalarına Örnekler

Kuşkusuz her türlü insan faaliyetinin doğal ortam üzerinde bir karşılığı bulunmaktadır. Başka ifade ile insan faaliyetleri en önemli kaynak olarak doğayı tüketme yönünde bir işleve sahiptir. Burada sürdürülebilirlik kavramı, turizm ya da başka tür insan faaliyetlerine veya kullanımına açık alanların korunması ve bu kullanımın devamı için geliştirilmesi şeklinde düşünülmelidir. Bu açıdan sürdürülebilirlik, fiziksel planlama ve yasal tedbirlerle sağlanabilir (Gönençgil, 1998).

Türkiye’de turizmin sürdürülebilirliği konusunda önemli bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlar içerisinde önemli olan çalışmalar şunlardır:

Mavi Bayrak Projesi, kıyılardaki plajlarda ve marinalarda uluslar arası düzeyde nitelikli ve niteliklerinin devamlılığı kanıtlanmış standartların sembolüdür.

Çam Ödülü Projesi, Turizm Bakanlığı tarafından çevrenin korunmasına duyarlılık gösteren işletmelere verilen belgedeki çam simgesi, tesisin doğanın korunması konusunda gösterdiği hassasiyeti, çam sayısı ise duyarlılık derecesini gösteren projedir.

ATAK (Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Kıyı Yönetimi) Projesi, Türkiye’de kıyı turizminin en yaygın olarak yapıldığı Akdeniz ve Ege kıyılarında çevrenin korunmasına ve taşıma kapasitesinin üzerine çıkılmamasına yönelik projedir.

ÇED (Çevresel Etki Değerlendirilmesi), yeni proje ve gelişmelerin çevreye olabilecek sürekli ve geçici potansiyel etkilerini ve sosyal sonuçlarını ve alternatif çözümlerini de içine alacak şekilde analizi ve değerlendirilmesidir.

ISO 14000 ÇYS (Çevre Yönetim Sistemi), konaklama işletmelerinin doğal çevreye olan olumsuz etkilerini en aza indirmesi için, hem bugünün turistik tüketicilerinin en iyi tatil imkanı sağlanmasına, hem de gelecekteki turistik tüketicilerin tatil hakları korunmasına yönelik, turizmde sürdürülebilirliğin sağlanmasına da hizmet eden bir çalışmadır.

Bu çalışmaların yanında Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın “özel projeler” kapsamında, turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm yıla yayılması amacıyla yürüttüğü ve “sürdürülebilir turizm” çalışmaları kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalar ise şunlardır: Kış Sporları ve Kayak Merkezleri Projesi, Termal ve Sağlık Turizmi Projesi, İnanç Turizmi Projesi, İpek Yolu Projesi, Yayla Turizmi Projesi, Dağ ve Doğa Yürüyüşü(Trekking) Projesi, Akarsu Turizmi (Kano-rafting) Projesi, Bisiklet Tur Güzergahlarının Belirlenmesi-Geliştirilmesi Projesi, Atlı Doğa Yürüyüşü Projesi, Antik Kentler ve Tarihi Çekim Merkezleri Projesi, Mağara Turizmi Projesi, Sportif Olta Balıkçılığı Projesi, Kuş Gözlemciliği Projesi, Botanik (Bitki İnceleme) Turizmi Projesi, Av Turizmi Projesi, Yat Turizmi Projesi, Yamaç Paraşütü Projesi, Turizmde Öncelikli Bölgelerde Sinek ve Sivrisinekle Mücadele Projesi (Kültür ve Turizm Bakanlığı) .

İKİNCİ BÖLÜM

1. AFYONKARAHİSAR İLİNİN FİZİKİ VE BEŞERİ-EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ İLE TURİZM ÜZERİNE ETKİLERİ

Bu bölümde çalışma alanı olan Afyonkarahisar ilinin fiziki coğrafya özelliklerini oluşturan; jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri, iklim özellikleri, su kaynakları, bitki örtüsü ve toprak özellikleri ile beşeri-ekonomik coğrafya özelliklerini oluşturan; nüfus ve yerleşme özellikleri, ekonomik coğrafya özellikleri ile bu özelliklerin bölge turizmi ile ilişkisi ortaya konulacaktır. Turizm ile doğal ve beşeri-ekonomik çevre arasında sıkı bir ilişki vardır ve bu ilişkinin ortaya çıkarılması görevi de, doğal çevre ile insan arasındaki karşılıklı etkileşimi inceleyen coğrafya ve coğrafyacılar düşmektedir.

1.1.AFYONKARAHİSAR İLİNİN DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ VE TURİZM ÜZERİNE ETKİLERİ

Coğrafi değişkenler, turizmin gelişebilmesi için geniş bir çerçeve oluşturur. Turizm etkinlikleri, bir ülkenin doğal ve kültürel coğrafyasının sahip olduğu fırsatlar ve kısıtlamalarla yakından ilişkilidir. Fiziksel coğrafya özellikleri, bir bölgedeki turizm çekiciliklerinin çeşidini, kalitesini ve dağılımını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda o bölgeye ulaşılabilirliği ve bölge içi ulaşım olanaklarını da kontrolü altında tutar. Sözelimi coğrafi konum, bir yerde turizmin doğuşu ve gelişiminde çok önemli bir faktördür. Yine iklim ile turizm arasında sıkı bir ilişki vardır. İklim, turizm türlerinin alansal dağılışını etkilediği gibi, mevsimlik turizm göçünü yönlendirmekte, kitle turizminin başlıca yaratıcılarından biri olmaktadır (Soykan, 1998).

Turizm alanlarının yer seçiminde coğrafi görünüm büyük önem taşımaktadır. Coğrafi görünümün başlıca çekici unsurları, yer şekilleri (peribacası, traverten, mağara, krater, kanyon vadi, falez), su kaynakları (deniz, göl, akarsu) ve bitki örtüsüdür. Bunlar arasında turizmi çeken başlıca unsur deniz olmakla beraber, deniz kıyılarında turizmin yığılması, yapılaşmanın artması, turizmi doğal özelliğini kaybetmemiş farklı coğrafi mekanlar aramaya yöneltmiştir (Doğaner, 2001). Coğrafyacılar coğrafi yaklaşım tarzıyla herhangi bir yerin turizm potansiyeli ve çekiciliklerini incelerken, yörenin topografik yapısı, hidrolojik özellikleri, doğal bitki

örtüsü ve iklim koşullarını dikkate almaktadırlar. Turizmin dayandığı temellerden en önemlisi olan doğal kaynaklar, bir bölgede turistik gelişmenin sağlanması için gerekli ön koşul özelliği sunmaktadır (Emekli, 2001).

Turizmin bir bölgede gelişmesinde sosyo-kültürel çevre, ekonomik çevre ve doğal çevre etkili olmaktadır. Bu etkenlerden en fazla öne çıkan ise doğal çevredir. Çünkü, turizm olayı tümüyle doğal çevrede başlamakta ve turizmin bir bölgede gelişmesi, fiziki çevrenin çekiciliğine bağlı olarak değişmektedir. Doğal çevrenin yer şekilleri, bitki türleri, su kaynakları, iklim özellikleri gibi birçok özelliği turistler için bir çekim kaynağıdır. Özellikle son yıllardaki turizm yönelimlerine bakıldığında doğal ortam özellikleri daha fazla önem kazanmaktadır. Ayrıca ulaşım olanakları, turizm işletmelerinin kurulması gibi diğer faktörler de fiziki coğrafi özelliklere bağlıdır. Bu açıdan turizm faaliyetlerinin araştırılmasında, yönlendirilmesinde ve planlanmasında coğrafyacıların olaya yaklaşımı önem kazanmaktadır.

Doğal çevre koşullarına bağlı turizm faaliyetlerini konu alan çalışmalar çok fazladır; (Tuncel ve Doğaner, 1989), (Butler, 1991), (Yazıcı ve Cin, 1997), (Şahin ve Uzun, 2000), (Emekli, 2001), (Soykan, 1999, 2003), (Somuncu, 2004), (Zaman, 2005), (Alaeddinoğlu, 2006), (Şahin ve Uzun, 2009). Çalışma alanı olarak seçilen Afyonkarahisar ilinde turizmin gelişmesinde doğal çevre özelliklerinin etkili olduğu görülmekte, bundan dolayı turizm-doğal çevre etkileşiminin coğrafi bakış açısı ile değerlendirilmesi, bölgedeki turizm faaliyetlerinin sorunlarının belirlenmesi ve çözüm önerilerinin getirilmesinde farklı bir yaklaşım oluşturacağı düşünülmektedir.

1.1.1. Jeomorfolojik Özellikler Ve Etkileri

Afyonkarahisar İli yerşekilleri bakımından engebeli bir araziye sahiptir ve jeomorfolojik birimler kısa mesafelerde büyük değişiklik gösterir (Harita 2). Genelde yüksek ve engebeli bir yapıya sahip olan ilin göze çarpan jeomorfolojik özellikleri:

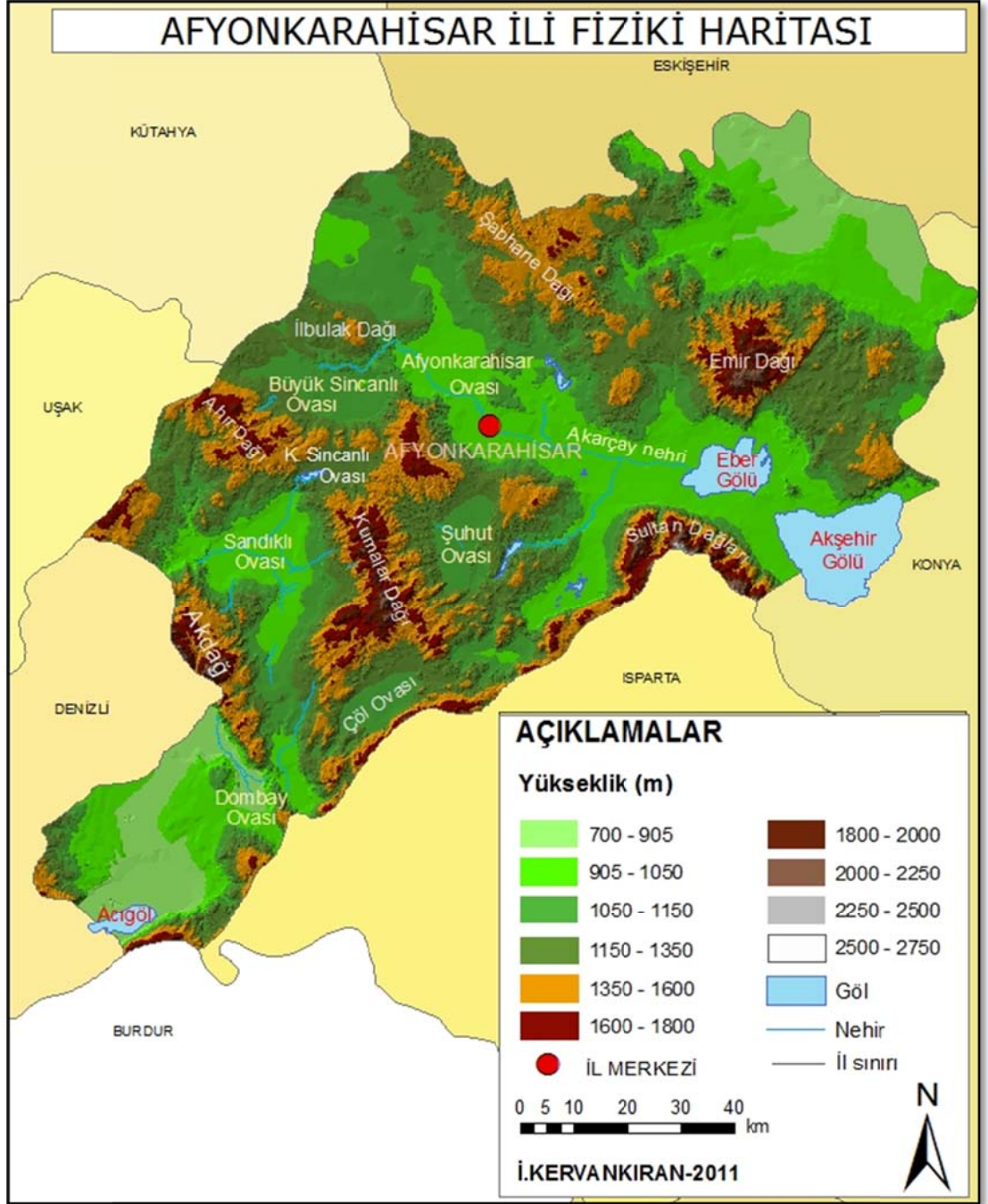
- a – Dağlar,
- b – Platolar,
- c – Ovalar oluşturmaktadır.

Dağlar, ilin en jeomorfolojik birimini oluşturur ve bu dağlar tek kütle şeklinde (Örneğin, Akdağ) bulunduğu gibi, sıradağlar (Örneğin, Sultan Dağları) şeklinde de bulunurlar. Afyonkarahisar ilinin en önemli dağları şunlardır;

güneydoğuda Sultan Dağları, kuzeydoğuda Emirdağı, kuzeyde Şaphane Dağı, batıda Ahır Dağı, güneybatıda Akdağ ve ortada uzanan Kumalar Dağı'dır (Harita 2). Dağlık alanların arasında kalan ovalar, arazinin orta ve güney kesimlerinde bulunmaktadır. Afyonkarahisar Ovası, Sandıklı Ovası, Dombay Ovası, Sincanlı Ovası ve Çöl Ovası ilin en önemli ovalarıdır (Harita 2). Plato alanları ise kuzey kesiminde bulunmaktadır.

Yörenin yer yapısı çok çeşitlidir, temel elemanları içinde eski billursal şistlerden II. Zaman, hatta Eosen fişlerine kadar birçok kıvrımlı elemanlar yer alır. Andezit vb. lav ve tüfleri Afyon'dan güneye doğru yayılır. Neojen tatlı su göl tortularından oluşmuş örtü ise özellikle batıya doğru genişler, İçbatı Anadolu eşiğinin yüksek ekseninde daha parçalı bir görünüş alır. En yüksek dağları, hafif dalgalı yaylalar üzerinde geniş bir tabanla yükselen Emirdağı, Afyon güneybatısında Ahırdağı, Sandıklı doğusunda Kumalar Dağı ve nihayet Çivril Ovası üzerine bir dik yamaçla inen heybetli Akdağ başlıca yüksek kütlelerdir. Bunların arasına da tabanı 1100 metreden alçak ovalar girer: Sandıklı, Büyük ve Küçük Sincanlı, Şuhut ve Afyon ovaları gibi. (Darkot ve Tuncel, 1995).

Dağlık alanların yüksekliği 1600 metre ile 2600 metre arasında değişir ve bunların bir bölümü volkanik oluşumludur. İlin doğu-kuzeydoğusunda Emir Dağları bulunmaktadır ve dağın en yüksek kesimi 2281 metredir. İlin orta bölümünde Afyon şehrinin hemen güneyinden bir duvar gibi başlayıp, Dinar İlçesi'nin kuzeybatısına kadar kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve volkanik kayalardan oluşmuş, çok engebeli bir topografya özellikleri gösteren Kumalar Dağı'nın en yüksek tepesi 2247 metredir. Kumalar Dağı Sincanlı, Şuhut ve Sandıklı ovaları arasındadır. Afyonkarahisar'ın güneydoğusunda Batı Toroslar'ın kuzeye doğru en fazla büküm yaptıkları Karkuş Dağları ve Sultan Dağları uzanmaktadır. Her iki dağ zirveleri hattı aynı zamanda Afyonkarahisar il sınırlarını belirlemekle birlikte İç Anadolu kapalı havzaları ile Akdeniz havzalarını birbirinden ayırırlar. Sultan Dağları'nın kuzeydoğuya bakan yamacı ile ovanın birleştiği hat, bir fay hattına tekabül etmektedir. Bu fay hattı Sultan Dağları ile Afyon Ovası'nın oluşumunda aktif bir rol oynamıştır (Harita 3). İlin bir diğer dağlık sahasını, ilin güneybatısını sınırlayan, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanış gösteren ve en yüksek tepesi 2343 metre olan Akdağ oluşturmaktadır (Yılmaz, 2004).

Harita 2: Afyonkarahisar İlinin Fiziki Haritası

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği verilerinden yararlanılmıştır.

Afyonkarahisar ilinin kuzey bölümünde özellikle Afyon Ovası ile onu çevreleyen dağlar arasında bir geçiş bölümü özelliği taşıyan ve genelde Akarçay'a birleşen dereler tarafından yarılmış, az dalgalı-düze yakın **platolar** bulunmaktadır. Kuzey bölümünde Yazılıkaya Platosu'nun güney uzantısı İhsaniye ve çevresine kadar gelmektedir. 1200 – 1300 m.ler arasında uzanan bu plato İhsaniye ve Anıtkaya

arasında geniş bir alan kaplar. Bu platoya Anıtkaya Platosu da denilebilir. Afyon Ovası'nın kuzeyini sınırlayan Ağın Dağı ve Paşa Dağları'nın güney etekleri ile Afyon Ovası arasında kalan ve İscehisar çevresinde bulunan platolar 1150 ile 1250 m.ler arasında uzanır. Eğim ovaya doğru uzanır. (Yılmaz, 2004).

Ovalar, bölgenin diğer yeryüzü şekillerini oluşturur. Dağlar arasında yer alan genellikle tektonik ve karstik kökenli olaylar sonucu oluşmuş ovalar bulunmaktadır. Bu ovalar içerisinde önemli olanları şunlardır: Afyonkarahisar Ovası, Şuhut Ovası, Sandıklı Ovası, Büyük ve Küçük Sincanlı Ovaları, Dombay Ovası, Çöl Ovası, Çamur Ovası ve karstik kökenli ovalara örnek olan, Dinar Ovası'dır (Harita 2).

Tektonik hareketler sonucunda oluşan bu ovaların en büyüğü, Afyonkarahisar Şehri'nin de içinde bulunduğu *Afyonkarahisar Ovası*'dır. Afyonkarahisar Ovası'nı güneyden Kumalar Dağı, batıdan Kumalar ve İlbulak Dağları ve kuzeyden Şaphane Dağı çevrelemişlerdir (Harita 2). Ovanın doğusunda ise önemli bir dağlık kütle bulunmamaktadır. Afyonkarahisar Ovasını, çevresindeki dağlık kütlelerden kaynaklanan ve Akarçay'a katılan derelerin taşıdığı alüvyonlar doldurmuştur. Akarçay, ovayı besleyen en büyük ve en önemli akarsudur. Akarçay sularını, kapalı havza durumundaki Eber Gölüne boşaltmaktadır (Taş, 2010). Ovanın kuzeyindeki temel arazi, Paleozoik yaşlı formasyonlardan oluşmuştur. Bunların bir kısmı mermer ve mikaşistlerdir. Ova, Pliyosen sonları ile Kuvaterner başlarında NW-SE ve N-S yönlü fayların eşliğinde çökmüş, daha sonra bu çöken kısımlara alüvyonların dolması ile oluşmuş çok genç bir alüvyal çöküntü ovasıdır (Ardos, 1978).

Afyonkarahisar Ovası'nın kuzeybatı- güneydoğu ve kuzey-güney yönünde uzanan fay hatları boyunca, ilin en önemli turizm değeri olan sıcak su kaynakları çıkmaktadır. Ovanın kuzeybatı kesiminde Ömer-Gecek ve Gazlıgöl Jeotermal Alanı, güneydoğu kesiminde ise Heybeli Jeotermal Alanı bulunmaktadır (Harita 3). Ayrıca Gazlıgöl Jeotermal Alanı'nda, çok eski dönemlerden itibaren mineralli su çıkarılmakta ve 1926 yılında kabul edilen Maden Kanunu gereğince, işletilmesi Kızılay Derneği'ne bırakıldığından, "Kızılay Maden Suyu" adıyla üretilmeye başlanmıştır.

Sandıklı ovası, ilin güneybatısında, Kumalar Dağı, Ahır Dağı ve Akdağ arasında bulunmaktadır (Harita 2). Çevresindeki bu dağlardan gelen yüzey suları, Hamam Çayı vasıtasıyla Büyük Menderes'e ulaşır. Ovanın doğusunda N-S yönünde

uzanan fay hattı bulunmaktadır. Fay hattı üzerinde, ilin diğer sıcak su kaynağı olan, Sandıklı-Hüdaî Jeotermal Alanı bulunmaktadır (Harita 3). Sandıklı Ovası'nın güneyinde Dinar İlçesi'nde, güneye eğimli *Dombay Ovası* yer almaktadır. Kumalar Dağı'ndan kaynağını alan Kumalar Çayı, Dombay Ovası'nı kuzey-güney yönlü geçerek Büyük Menderes'e akar.

Harita 3: Afyonkarahisar İli Fay Hatları ve Turizm İşletmeleri

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği ve Ardos (1978) verilerinden derlenmiştir.

Çöl Ovası, Kumalar Dağı'nın güneyinde bulunur ve kapalı bir havza özelliği taşır (Harita 2). Ardos'a (1978) göre; Çöl Ovası'nın güneyinde ve güneybatısında karstik şekiller bulunmaktadır. Polye'ler, dolin ve kuru vadi şekilleri bölgedeki karstik şekilleri oluşturmaktadır. Ovanın güneydoğusunda, NE-SW ve N-S istikametinde iki fay zonu uzanmaktadır (Harita 3). Ayrıca Çöl Ovası'nın kuzeydoğusunda, ovanın devamı niteliğinde, kapalı havza özelliği gösteren *Çamurovası* bulunur.

Şuhut Ovası, etrafı yüksek dağlarla çevrili, kuzey-güney yönlü uzanan ve tektonik çökmelerle meydana gelmiş bir ovadır. Yüksekliği 1100 – 1150 metredir. Sularını Selevir Boğazı'ndan Akarçay'a bıraktığı için kapalı havza özelliği gösterir.

Afyonkarahisar'ın 20-25 km kadar batısında bulunan ve dairesel bir görünümü olan *Büyük Sincanlı Ovası*'nın kuzeyinde az metamorfik kayalardan oluşmuş, 1565 m yüksekliğindeki İlbulak dağı, güneyinde ise Pliyosen tabakalarından oluşmuş 1792 m yüksekliğindeki Ahır dağı yer alır. Ova, batısında, 100-150 m yükseklikteki tepelerle sınırlanmıştır. Doğusunda ise volkanik Kumalar Dağı yer alır. Ovanın oluşumu Miyosenden önce çökmelerle başlamıştır. Tektonik hareketler Pliyosen esnasında zayıflamış hatta durmuştur (Kafalı Yılmaz, 2009).

Büyük Sincanlı Ovası, İlbulak Dağı'nın güneyinde, Ahır Dağı'nın kuzeyinde bulunur (Harita 2). Ovanın doğusunda Kumalar Dağı bulunur. Dağın doğuya gidildikçe yükseltisi artar ve yükselti yer yer 1700 metreyi geçer. Ovadan dağa geçerken birden yükselen tepelere rastlanılır. Ovanın kuzeyinde bulunan önemli akarsular ise Araplı, Nacak, Beşkarış ve Kıran dereleridir. Bu dereler önce Akarçay'a, oradan da Eber-Akşehir kapalı havzasına dökülür (Kervankıran, 2001).

Küçük Sincanlı Ovası ise Büyük Sincanlı Ovası'nın yaklaşık 10 km güneyinde, güneybatı-kuzeydoğu istikametinde uzanır (Harita 2). Yükseltisi kuzeydeki ovadan daha fazladır (1200 m). Kapalı havzayı andıran ovanın etrafı dağlarla çevrilidir ve Sandıklı Ovası ile Büyük Sincanlı Ovası arasında küçük bir ovadır. Ovanın kuzeyinde Ahır Dağı, doğusunda Kumalar Dağı, batısında Çiğil Tepe yer alır. Ovanın suları Serban, Akşehir, Damlalı dereleri vasıtası ile Mahmarı (Taşoluk) Deresi'ne, oradan da Damlalı Boğazı'ndan geçerek Sandıklı Ovası'na ulaşır (Kervankıran, 2001).

Afyonkarahisar bölgesinde görülen faylar, başlıca 2 istikamette gelişmişlerdir: NW-SE ve N-S (Harita 3). Bunlardan birincisi Afyonkarahisar Ovası'nı kuzey ve güneyden sınırlayan faydır. Kuzeyde Eğret Ovası'ndan başlayıp Çobanlar İlçesi'nin kuzeyine uzanan, güneyde ise Ömer-Gecek termal bölgesinin bulunduğu alandan başlayıp Çay İlçesi'ne kadar uzanan bu iki fay arasında kalan blok çökerek Afyonkarahisar Ovası'nın meydana gelmesine sebep olmuştur. İkinci fay Ayazini –Bozhüyük arasında N-S yönlü uzanan ve volkanizmaya neden olan faydır. Ayrıca Sandıklı Ovası'nın doğusunda NE-SW (Kükürt Dağı Fayı) yönünde uzanan faylar bu yörede termal suların çıkışına neden olmuştur (ArDOS, 1978).

Afyonkarahisar ve çevresinde jeotermal kaynaklar ve buna bağlı olarak gelişen turizm faaliyetleri üzerinde, bölgenin jeolojik yapısının ve tektonik hareketler sonucu oluşan fay hatlarının etkisi büyüktür. Bölgede N-S ve NW-SE doğrultusunda uzanan fay hatları üzerinde ve yakınında bulunan Termal Turizm Merkezleri ve termal turizm işletmelerinin varlığı bunun kanıtıdır (Harita 3).

Afyonkarahisar'daki Termal Turizm Merkezleri ve ildeki turizm faaliyetlerinin temelini oluşturan kaplıca alanları ile fay hatları arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı, çalışma alanında yapılacak planlamalarda bu ilişkinin ve bölgenin depremselliğinin dikkate alınması, yatırımların geleceği ve devamlılığı açısından hayati önem taşımaktadır.

Dağlık alanlar dağ turizmi, kış turizmi, alpinizm, yayla turizmi, klimatizm, ekoturizm, doğa yürüyüşü (trekking), kırsal turizm gibi son yıllarda kıyı turizmine alternatif olarak gelişen turizm aktivitelerinin gerçekleştiği önemli topoğrafik alanlardır.

Ülkemizde konumu, doğal özellikleri ve yapısı turizme uygun birçok dağ kütlesi bulunduğu halde, bunlardan bazıları turizm faaliyetlerinde kullanılmaktadır. Afyonkarahisar'da ise dağlar turizmde aktif olarak kullanılmamaktadır. Oysa çalışma sahasındaki dağlarda turizmin doğal çekiciliklerinden olan mağaralar, peribacaları, yaylalar, kanyon vadiler, Milli Park ve Tabiat Parkı alanları, çeşitli bitki ve hayvan türlerinin barındığı alanlar mevcuttur. Ancak bunların turizme dönüştürülmesi için altyapı ve üst yapı olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Afyonkarahisar ilinin savaşı alanları turizmi yönüyle çekiciliğe sahip olan bölge, Batı Anadolu'dan Orta Anadolu'ya geçişte adeta kale görünümünde ve

büyükçe bir set halinde bulunan Kumalar Dağı ve üzerindeki Kocatepe, Tınaztepe ve Çiğiltepe'den oluşan dağlık bir bölgedir (Harita 17) .

Kumalar Dağının kuzey kesimi üzerinde yer alan Kocatepe, Büyük Taarruz'un sevk ve idare edildiği tepelik alan durumundadır (Foto 48). Batıdaki Ahır Dağı ise, milli mücadele esnasında Yunan ordusu ile çatışmaların yaşandığı bir dağlık kütledir. Yörenin sahip olduğu fiziki yapı, Kurtuluş Savaşını da etkilemiştir. Kumalar Dağı üzerinde yer alan Kocatepe, bilinçli olarak seçilmiş stratejik bir tepedir. Kocatepe üzerinden gerek Afyonkarahisar Ovası, gerekse Sincanlı Ovası rahatlıkla gözlenebilmektedir. Bu savaş esnasında böyle bir tepeye hakim olmak, Türk ordusuna herhalde büyük avantaj sağlamış olmalıdır (Taş, 2010). 22 Ağustos 1922 günü saat 05.30'da başlayan Büyük Taarruz hareketiyle birlikte Tınaztepe bölgesinde bulunan Belentepe, Sivritepe, Tınaztepe, İkiztepe sırtlarında amansız savaşların yapıldığı, Yunanlılar tarafından geçilmesi mümkün olmayan bu mevzilerin kısa sürede nasıl düşürüldüğünü anlamak, bölgeyi gezerken insanları hayretler içerisinde bırakmaktadır. Tınaztepe ve Çiğiltepe'de çok şiddetli çarpışmalar olmuş ve bu bölgelerde hâlâ siperler, mevziler, çadır yerleri, karargahlar ve birçok şehidine ait toplu mezarlar bulunmaktadır. Genç nesillerin bu bölgeleri görmeleri sonucu, daha fazla bilinçlenecekler ve daha çok çalışmaları gerektiğine inanacaklardır (Uyan, 2009).

Çalışma alanının orta kesiminde bulunan Kocatepe, Tınaztepe ve Çiğiltepe dağlık bölgelerinin tarihi turizm açısından önemi büyüktür. Türk Ulusunun Malazgirt'ten itibaren Anadolu'da var olduğunu ve kalıcı olduğunu bütün dünyaya ispat ettiği ve yeni Cumhuriyet'in dirilişini sağlayan, Büyük Taarruz'un yaşandığı bu topraklar 1981 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Başkomutanlık Tarihi Milli Parkı olarak kabul edilmiştir (Harita 17).

Tarihi turizm yönüyle önemli bir çekim merkezi olma konumundaki bu alanların, son yıllarda düzenlenen etkinliklerle tanıtımı yapılmasına karşın, Türk tarihi açısından dönüm noktası oluşturan bu alanların hak ettiği değeri alamadığı da bir gerçektir.

1.1.2. İklim Özellikleri Ve Etkileri

Çalışma sahasının iklim koşullarının belirlenmesi, bölgenin turizm faaliyetlerinin planlanması ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bundan dolayı, bu bölümde iklim-turizm ilişkisi ve çalışma alanının iklim özelliklerinin mevcut turizme etkileri anlatılmıştır. Ayrıca yörenin iklim özelliklerinin, alternatif turizm türleri açısından uygunluğuna değinilmiştir.

İklim, coğrafi çevrenin şekillenmesini ve insan yaşamını çok yakından kontrol eden bir etmendir. İnsanların yeryüzündeki dağılışı ve ekonomik etkinlikleri doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak iklime bağlıdır (Erol, 1999). İnsan yaşamı, sağlığı ve etkinlikleri üzerinde iklim koşullarının oldukça önemliver belirleyici olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak, özellikle insan biyoklimatolojisi üzerindeki çalışmalar başta olmak üzere insan yaşamı bakımından en uygun iklim koşullarının belirlenmesine yönelik yeni çalışmalar vardır. Özellikle insan konforu üzerinde yapılan çalışmalarla iklim elemanlarına ilişkin eşik değerler saptanmış ve bazı indisler geliştirilmiştir. Konfor duygusunun sübjektif olduğu ve bu duyguyu etkileyen değişik psikolojik ve fiziksel etkenlerin mevcut olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte eşik değerlerin ve indislerin ortaya konulması bulunulan ortamın iklim koşullarının ortalama ve en uygun değerler açısından mevcut durumunun ve en uygun değerlerden sapma ölçüsünü belirlemede oldukça ilgi çekicidir (Koçman, 1993).

Turistlerin ziyaret ettiği yerlerdeki iklim koşulları, seyahat ve konaklamada oldukça etkili rol oynamaktadır. Turistik yerlerde, turizm türünü, etkinliklerini, turizm sezonunu ve süresini belirleyen en önemli faktör iklim olduğundan, herhangi bir yerde belirli bir turizm türünün geliştirilmesi isteniyorsa mutlaka iklim koşullarının incelenmesi gerekmektedir (Emekli, 2001).

Ülkemizin en önemli destinasyonlarından olan Ege ve Akdeniz kıyılarının cazibe merkezi haline gelmesinde, bölgenin iklim faktörlerinin turizme uygunluğunun etkisi büyüktür. Yine kış turizmi açısından kar yağışı, karın yerde kalma süresi, karın kalınlığı etkilidir. Yayla turizmi, klimatizm, doğa turizmi, dağ turizmi, spor turizmi, kongre turizmi, kültürel turizm gibi turizm türlerinin gelişimi üzerinde de iklim en önemli etkindir.

Aslında iklim bir tatil destinasyonu için başlı başına çekicilik oluşturabilmektedir. İklimin çeşitli unsurlarının turist üzerindeki etkisi de farklı şekillerdedir. Bu açıdan, sıcaklık, nem, rüzgar, yağış, bulutluluk ve gün ışığı gibi iklim faktörlerinin, turizm ve turistle ilişkisinin değerlendirilmesi gerekir (Özgüç, 2007).

Afyonkarahisar ilinin, yükselti ve denizden uzaklık nedeniyle iklim şartlarında İç Anadolu iklimine benzerlik kuvvetlenmiştir. Yöredeki en soğuk ve en sıcak ayların ortalama sıcaklıkları, ekstrem sıcaklıklar, sıcaklığın 0 °C'ye düştüğü günlerin ortalama sayısı, yıllık yağış ortalaması, yağışın mevsimlere dağılışı, kar yağışlı günlerin ortalama sayısı gibi nitelikler İç Anadolu'ya komşuluğu belirtirse de, henüz eşik üzerinde olduğunu da ortaya koyar (Darkot ve Tuncel, 1995).

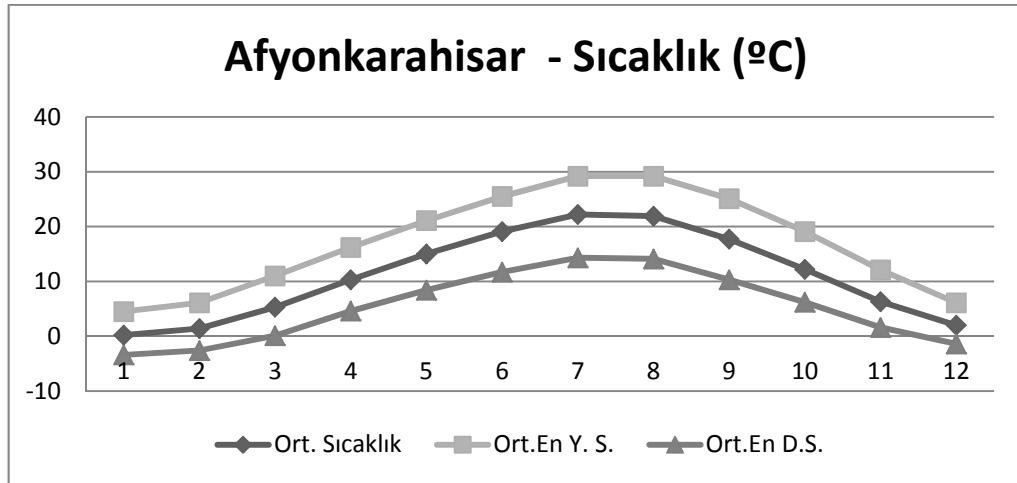
Afyonkarahisar ve çevresi coğrafi konumuna bağlı olarak iklim özellikleri bakımından farklar arz eden kuzeyde “Batı Rüzgarları Sistemi”nin etkisinde bulunan orta ve batı Avrupa'nın her mevsimi yağışlı “İlman İklimi” ile, Doğu Avrupa'nın “karasal iklimi” ve güneyde “Subtropikal Yüksek Basınç Rejimi”nin etkisinde bulunan her mevsimi kurak, tropikal bölge arasında bir geçiş kuşağında yer almaktadır. Diğer yandan Afyon ve çevresi farklı çevrelerden gelen hava akımlarının etkisinde kalmakla beraber, hava koşulları yıl içerisinde sürekli olarak değişiklik gösterir (Yılmaz, 2004).

Afyonkarahisar Şehri'nin yıllık ortalama sıcaklığı 11.1 °C, Emirdağ İlçesi'nin 11.2 °C, Çay İlçesi'nin 11.4 °C, Bolvadin İlçesi'nin 10.9 °C ve daha güneyde bulunan Dinar İlçesi'nin ise 12.7 °C'dir. Dinar İlçesi'nin hem daha güney Akdeniz'e yakın olması, hem de ortalama yüksekliğinin daha az (864 m.) olmasından dolayı, sıcaklık ortalaması daha yüksektir. Yıl içerisinde en yüksek sıcaklık ortalamaları beş istasyonda da haziran, temmuz ve ağustos aylarında arasında görülürken, en düşük sıcaklık ortalamaları aralık, ocak ve şubat aylarında görülür (Tablo 3). Bölgede yaşanan ortalama en düşük sıcaklık Ocak ayında Emirdağ'da (-3.8°C), ortalama en yüksek sıcaklık Ağustos ayında Dinar'da (31.4°C) yaşanmıştır. Genelde sıcaklık değerleri incelendiğinde, kışların soğuk ve bazen eksi derecelere düştüğü, yazların ise sıcak olduğu görülmektedir (Tablo 3). Denizden uzaklık ve yükseltinin etkisi ile yıl içerisindeki sıcaklık farkının da yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 9).

Tablo 3: Afyonkarahisar ve Çevre İlçeleri Ortalama, En Yüksek, En Düşük Sıcaklık ile Yağış Değerleri

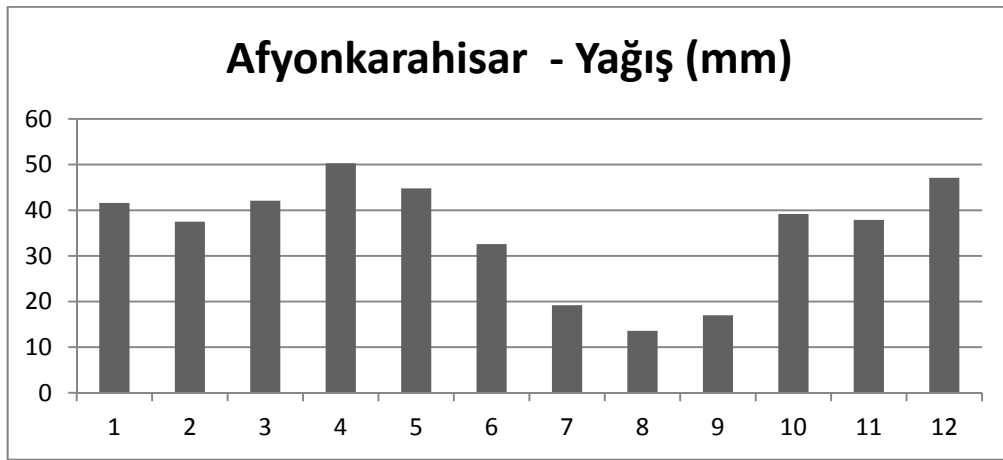
Aylar		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Afyonkarahisar	Ort. Sıc. (°C)	0.2	1.4	5.3	10.3	15	19.1	22.2	21.9	17.7	12.2	6.3	2	11.1
	Ort. E.Y.Sıc.(°C)	4.5	6.1	11	16.2	21.1	25.5	29.2	29.2	25.1	19.1	12.1	6.1	17.1
	Ort. E.D.Sıc.(°C)	-3.4	-2.6	0.1	4.6	8.4	11.7	14.3	14.1	10.3	6.2	1.6	-1.4	5.3
	Yağış (mm)	41.6	37.5	42.1	50.3	44.8	32.6	19.2	13.6	17	39.2	37.9	47.1	422.9
Emirdağ	Ort. Sıc. (°C)	0	1.1	5.3	10.6	15.3	19.5	22.6	22.1	17.8	12.4	6.3	1.7	11.2
	Ort. E.Y.Sıc.(°C)	4.3	6.1	11.4	16.9	21.8	26.3	29.7	29.6	25.6	19.3	12.1	6	17.4
	Ort. E.D.Sıc.(°C)	-3.8	-2.9	0.3	5.1	8.8	12	14.5	14.3	10.7	6.8	1.8	-1.8	5.4
	Yağış (mm)	33.9	34.2	35	47	47.8	38.7	17.3	15.4	15.5	37.7	36.9	45.1	404.5
Çay	Ort. Sıc. (°C)	0.2	1.6	5.9	10.5	15.6	19.5	22.9	23.1	17.7	13.2	6.5	1.2	11.4
	Ort. E.Y.Sıc.(°C)	4.2	5.9	11.2	15.8	21.5	25.6	29.4	30.1	24.4	19.1	12.1	5.3	17
	Ort. E.D.Sıc.(°C)	-3.4	-2.3	1	5.3	9.5	12.6	15.6	15.9	11.2	7.8	1.9	-2.3	6
	Yağış (mm)	41.4	52.2	51.5	65.5	32.8	24.6	10.8	10.1	26.1	40.2	49.2	77	481.4
Bolvadin	Ort. Sıc. (°C)	0	1.1	4.9	10.1	14.7	18.9	22.3	21.9	17.5	12	5.9	1.8	10.9
	Ort. E.Y.Sıc.(°C)	4.4	6.1	10.9	16.2	21.2	25.7	29.3	29.2	25.1	19	12	6.1	17.1
	Ort. E.D.Sıc.(°C)	-3.4	-3.1	-0.3	4.2	7.9	11.3	14.3	14.1	10.1	6.1	1.2	-1.9	5
	Yağış (mm)	35.5	34.7	37.3	47.6	46.1	34	13.7	11.6	14.1	36.5	39.6	44.9	395.6
Dinar	Ort. Sıc. (°C)	2.7	3.5	6.6	11.1	15.8	20.3	23.8	23.5	19	13.7	8.1	4.4	12.7
	Ort. E.Y.Sıc.(°C)	7.8	8.8	12.9	17.5	22.7	27.5	31.3	31.4	27.4	21.5	14.7	9.3	19.4
	Ort. E.D.Sıc.(°C)	-1.2	-0.9	1.1	5.1	8.6	12.3	15.8	15.5	11.1	7.4	3.2	0.5	6.5
	Yağış (mm)	45.2	41	47.3	59.8	46.5	28.1	16.8	13.4	15.2	36.8	47	49.5	446.6

Kaynak: D.M.İ.G.M. verileri

Şekil 9: Afyonkarahisar'ın 35 Yıllık Ortalama, En Yüksek ve En Düşük Sıcaklık Değerleri (1975-2010) (Kaynak: D.M.İ.G.M.)

Çalışma alanında bulunan beş istasyonun yıllık yağış değerleri az da olsa farklılık gösterir. 35 yıllık yağış değerleri ortalamalarına göre, Afyonkarahisar'da yıllık yağış 422.9 mm, Emirdağ'da 404.5 mm, Çay'da 481.4 mm, Bolvadin 'de 395.6 mm ve Dinar'da 446.6 mm'dir. Aylık ortalama yağış 10 mm ile 66 mm arasında değişmektedir. Yağışlar en fazla ilkbahar mevsiminde düşer ve Nisan ve Mayıs ayları yağışın en fazla düştüğü aylardır. Yağışlar en az yaz mevsiminde düşerken, Temmuz ve Ağustos ayları yağışların en az düştüğü aylardır (Şekil 10). Yağış miktarının az olmasında, denizden uzaklık ve nem azlığı en önemli faktörlerdir.

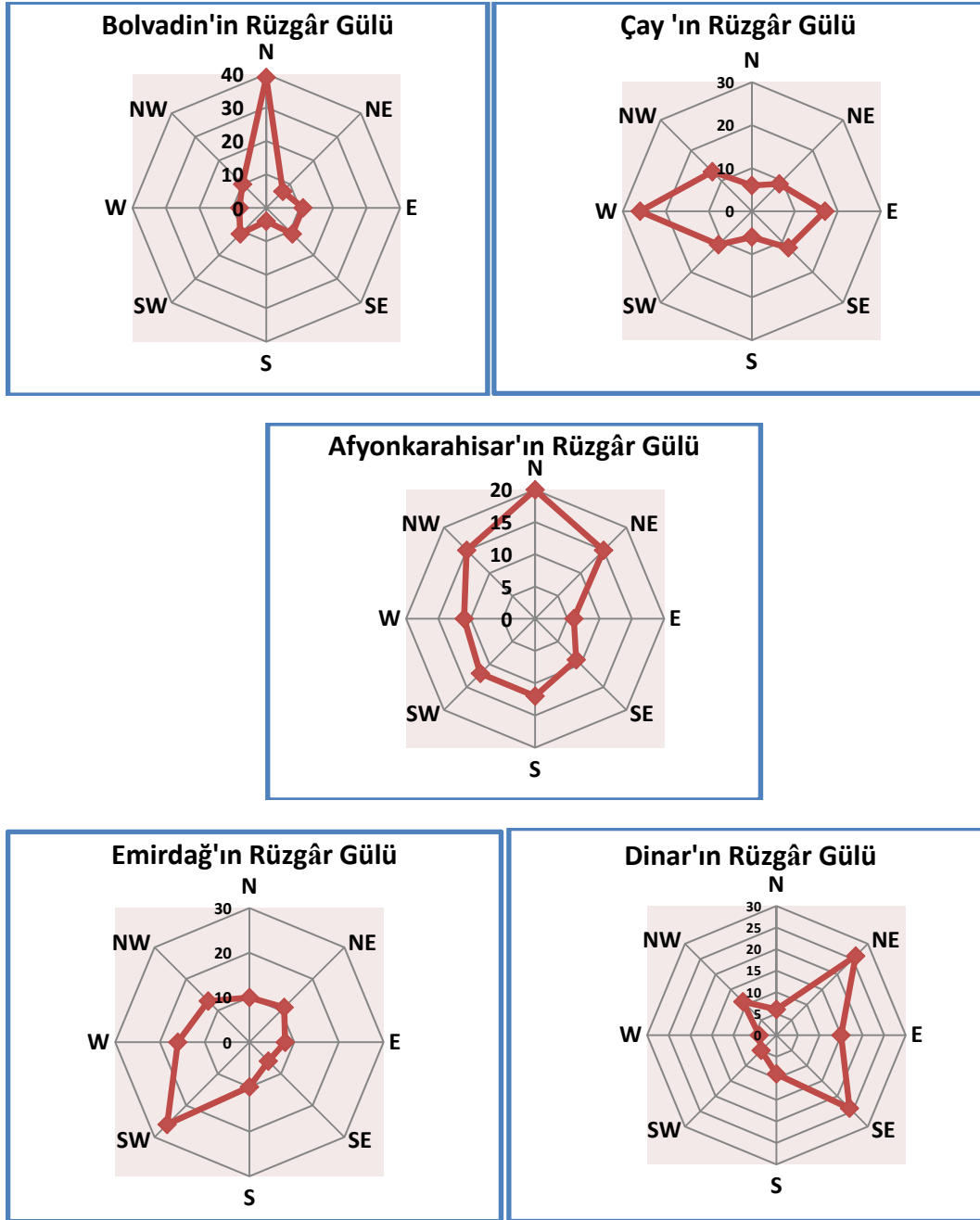

Şekil 10: Afyonkarahisar'ın Aylara Göre Yağış Ortalaması Değerleri (1975-2010)

Kaynak: D.M.İ.G.M.

Sahadaki rüzgâr yön ve hızlarının belirlemede, genel atmosfer sirkülasyonu, cephesel etkiler ve topoğrafik koşullar önemlidir (Kafalı Yılmaz, 2009). Yörede kışın topoğrafik faktörlere göre kuzey ve güney sektörlü rüzgârlar etkili olurken, yazın Anadolu üzerinde egemen olan alçak basınçtan dolayı kuzey sektörlü rüzgârlar etkili olmaktadır. Sahadaki beş meteoroloji istasyonunun yıllık rüzgâr frekansları incelendiğinde, Afyonkarahisar ve Bolvadin'de kuzey, Emirdağ ve Dinar'da güney, Çay'da batı sektörlü rüzgarların etkili olduğu görülmektedir (Şekil 11).

Çalışma alanında yıllık ortalama bağıl nem % 64 kadardır. Yılın büyük bir kısmında (nisan-ekim ayları arasında) bağıl nem ortalamanın altında seyretmekte, kış ayları ve bu mevsime yakın mevsimlerin ilk aylarında (mart ve kasım) ise ortalamanın üzerine çıkmaktadır.

Şekil 11: Afyonkarahisar, Bolvadin, Çay, Emirdağ ve Dinar İstasyonların (1975-2010) Rüzgâr Frekans (%) Diyagramı
Kaynak: D.M.İ.G.M. (2010)

Bu bilgiler değerlendirildiğinde, çalışma sahası olan Afyonkarahisar ilinin iklimi konusunda, Sezer'in karasallık formülünün sınıf değerlerine göre, %26.65 eşkarasallık eğrisi ile çevrelendiği söylenebilir (İç Batı Anadolu Bölümü %28.88). Ayrıca buna ilave olarak sıcaklığın yıl içindeki değişimleri, deniz seviyesine indirgenmiş sıcaklıklar ve amplitüd değerleri de göz önünde bulundurulduğunda, İç

Batı Anadolu Bölümü'nde bulunan Afyonkarahisar İli sıcaklık rejimi bakımından karasal geçiş tipindedir. Daha güneyde yer alan istasyonlarda en fazla yağış ilkbahar mevsiminde düşmektedir. İkinci en fazla yağış alan mevsim ise kıştır.Yağışın bu dağılışı özelliği nedeniyle güney istasyonlarda Akdeniz-İç Anadolu geçiş tipine dahildir. Araştırma sahası, geçiş bölgesinde bulunması nedeniyle, Thornthwite yöntemine göre, Emirdağ ve Bolvadin'de kurak-mezotermal-su fazlası çok az, karasallık etkilerinin az hissedildiği iklim tipi etkili olurken, Afyonkarahisar'da kurak-az nemli iklim tipi etkilidir. Erinç formülünden yararlanarak ortaya konulan yağış indisinde Afyonkarahisar ve ilçeleri (Dinar hariç) Aralık ayından itibaren üç ay çok nemli, ilkbahar ayları genel olarak nemli ve yarı nemlidir, Temmuz ayında ise kurak devre yaşanır (Kafalı Yılmaz, 2009).

Afyon ili mevsimsel olarak kış döneminin çok nemli, ilkbaharın nemli/yarı nemli,yaz mevsiminin tam kurak ve sonbaharınise yarı kurak/yarı nemli iklim koşullarına sahiptir. Böylece Afyon ve çevresi ülkemizin "*Karasal Geçiş Tipi*" iklimi özelliklerini taşır (Yılmaz, 2004).

Araştırma sahasının iklim özellikleri, alternatif turizm olanakları açısından uygundur. Yükseltiden dolayı yaz aylarının serin geçmesi, yayla turizmi, kongre turizmi, spor turizmi açısından avantaj oluşturmaktadır. Özellikle bu bölgede yapılacak yatırımlarla, yazın sıcak ve nemli Akdeniz kıyılarına kamp için giden farklı branşlardaki takımları bu bölgeye çekecek ve termal turizm yanında, spor turizmi olarak da önemli bir destinasyon bölgesi olacaktır.

Hızla değişen dünyada, turizm türleri içerisinde gittikçe önemi artmaya başlayan kongre turizmi olarak da, Afyonkarahisar ilinin iklimi uygundur. Dünyada bilim, teknoloji, ticaret, eğitim, siyaset, sanat ve daha birçok alanda artan kongre ve toplantı organizasyonları, turizm işletmeleri açısından da önemli bir ekonomik gelir kaynağı oluşturmaktadır. Afyonkarahisar İli dört mevsim kongre turizmine hizmet edebilecek potansiyele sahiptir. İlin diğer turizm alanlarına göre, yaz aylarında daha serin hava koşullarına sahip olması, kış aylarında ise termal kaynakların varlığı, önemli bir rekabet avantajı oluşturmaktadır.

Bunun yanında, özellikle yaz ve bahar aylarında bu bölgenin aşırı sıcak ve nemli olmaması, bu yörede bulunan doğal, tarihi ve kültürel turizm alanlarına yapılacak tur ve gezi organizasyonları açısından da uygun iklim koşullarını oluşturur.

1.1.3. Su Kaynakları Ve Etkileri

Sularla ilgili ilimler, genel olarak Coğrafya ilminin, özel olarak da Fiziki Coğrafya anabilim dalının bilim alanıdır. Coğrafi anlamda “Sular Coğrafyası” ya da “Hidrografya” adıyla eğitim öğretimi yapılan bu bilim alanı; yer altı suları, kaynaklar, akarsular, göller, denizler ve okyanuslar olarak beş başlık altında incelenir. Bu konuların turizmle ilişkisi ise, tıbbi turizm, termalizm, klimatizm, kıyı turizmi, denizlerdeki rüzgar sörfü ve dalga sörfü ve benzeri turizm tipleri, temelde bu kaynaklara dayanmaktadır (Doğanay, 2001).

Afyonkarahisar, su kaynakları içerisinde bulunan jeotermal kaynakları turizmde aktif olarak kullanmaktadır. Göllerin ve akarsuların turizm alanında kullanımı sadece rekreasyon amaçlı faaliyetlerde görülmektedir. Göllerin su seviyelerinin sürekli düşmesi, hatta kuruma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaları turizm yönüyle kullanımını olumsuz etkilemektedir. Aslında Almanya, ABD, Avusturya, İtalya gibi termal turizmin geliştiği ülkelerde sıcak su (termal su) ile soğuk su (göl veya akarsu) komple olarak planlanarak yatırımlar yapılmaktadır. Etrafı ormanlarla çevrili göl kenarındaki termal tesislere gelen ziyaretçiler, hem termal sularla, hem de çevredeki sakin, temiz ve yeşil ortamdaki doğal güzelliklerle bedensel ve ruhsal olarak rahatlarlar.

Araştırma sahasının su kaynakları, jeotermal sular, akarsular ve göllerdir. İlin turizm açısından da en değerli varlığını sıcak su kaynaklarıdır. Tektonik hareketlerin etkisiyle oluşan kırıklar boyunca yüzeye çıkan sıcak sular, yüzyıllardır kaplıca olarak kullanılmış ve Afyonkarahisar turizminin günümüze kadar gelişiminde etkili olmuştur. Jeotermal kaynaklar bakımından zengin olan Afyonkarahisar ilinde çıkarılan sıcak sular kaplıca, turizm ve konutların ısıtılması yanında son yıllarda seracılık alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Bölgede dört önemli termal su kaynağı vardır; Gazlıgöl termal kaynağı, Sandıklı-Hüdai termal kaynağı, Heybeli termal kaynağı ve Ömer-Gecek termal kaynağı (Harita 10).

Afyonkarahisar yöresinde akarsular çeşitli yönlere giderler. Afyon batısında Dumlupınar belisi Marmara, Karadeniz ve Akşehir gölü (Akarçay) yönüne su gönderir. Sakarya'nın kaynakları da yörenin kuzeydoğu kenarına kadar sokulur. Özellikle yörenin güney kesiminde kireçli kayaçların geniş yer tuttuğu alanlarda

suların büyük ölçüde yeraltına çekildiği ve akımı bol kaynakları beslediği görülür (Darkot ve Tuncel, 1995).

Araştırma sahasının büyük bölümü kapalı havza özelliği gösterse de, yüzey suların bir kısmı Sandıklı ve Dinar Ovaların'dan Büyük Menderes'e, bir kısmı da Emirdağ civarından Sakarya nehrine ulaşırlar. Afyonkarahisar ilinin en büyük akarsuyu Akarçay'dır (Harita 2). Ahır Dağlarının doruklarından kaynağını alarak, Afyonkarahisar Ovası'ndan geçer ve Eber Gölü'ne dökülür. Kapalı havza özelliği gösteren ve rejimi düzenli olmayan Akarçay'ın, ilkbahar döneminde debisi artmakta, yaz aylarında ise suları çekilmektedir.

Akarçay, AhırDağları'ndan Nacak Suyu adıyla doğar. Gecek Kaplıcaları yakınından, Afyon Ovası'na ulaşır. Burada Gazlıgöl Deresi ile birleşip Bolvadin Ovası'nda menderesler çizerek, Eber gölüne dökülür. Ne var ki, günümüzde, Akarçay ve döküldüğü Eber gölü hızla kirlenmektedir. Bir zamanlar bol balık barındıran ve avlanan Akarçay, günümüzde yerleşim merkezleri ve başta Alkaloit, şeker fabrikası olmak üzere sanayi atıkları ile kirlenmiştir (Özdemir ve Günay, 2005).

Kufi Çayı ise Kumalar Dağı'ndan gelen suları, Sandıklı ve Dinar Ovaları'ndan Büyük Menderes'e ulaştırır. Ayrıca Emirdağ ve Bayat'tan gelen yüzey sularını Sakarya Nehri'ne ulaştıran Çıldırım ve Tuğluk dereleri bulunur.

Su kaynaklarının diğeri ise, ilin doğusunda ve güneybatısında bulunan göllerdir. İlin doğusunda Akşehir ve Eber gölleri, güneydoğusunda Karamık Gölü (Bataklığı), güneybatısında Acıgöl, kuzeyde ise yüzölçümü küçük olan Emre Gölü bulunmaktadır (Harita 2). Bunların yanında sulama amaçlı yapılan baraj gölleri ve göletler de, ilin diğeri su kaynaklarını oluşturur.

1.1.4.Bitki Örtüsü ve Etkileri

Doğal çevre özellikleri içerisinde bulunan bitki örtüsü çeşitliliği ve özellikle ormanların varlığı, turizm açısından önemli bir çekicilik unsurudur. Bu bölgeler hem görsel güzellikler bakımından, hem de insanı rahatlatan, dinlendiren havası nedeniyle, şehirlerin kirli ve stresli ortamından uzaklaşmak isteyen insanların uğrak mekanlarıdır. Ayrıca doğal peyzaj yönüyle zengin olan bölgelerde, yayla turizmi, flora turizmi, kamp-karavan turizmi, yaya ve atlı doğa yürüyüşü (trekking) turizmi,

bisiklet turları, av turizmi gibi birçok turizm aktiviteleri yapılır. Doğa temelli bu tür turizm faaliyetleri gerçekleştirilirken, doğal ortamın korunarak kullanılmasına dikkat edilmelidir. Bu bölgelerin turizm amaçlı planlaması yapılırken, doğal kaynakların uzun dönem korunmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması bölgedeki turizmin sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşımaktadır.

İnceleme alanında ayırt edilebilen belli başlı bitki formasyonları orman, çalı ve antropojen stepdir. Orman formasyonunun hâkim elemanları ise, karaçam ile meşe türleridir. Sahranın iklimi, jeomorfolojisi ve toprak özellikleri, bitki örtüsünün dağılışında önemli olan coğrafi faktörlerin başında gelmekle beraber, beşeri faktörlerin de payı büyüktür. İnceleme alanı içersinde sedir ve karaçamın yanı sıra relikt türlerin de olduğu çeşitli bitki türlerini bir arada görmek mümkündür. Ancak bunların orman formasyonunun hâkim elemanı olan karaçam ormanları, önemli ölçüde tahrip edilmiş ve yerini meşe toplulukları almıştır. Özellikle yerleşmeler çevresindeki sahalarda ise tahribat daha büyük olmuş ve bu alanlar antropojen step sahaları haline dönüşmüştür. Ormanlık alanlar sahanın doğusunda Sultandağları'nda, kuzeyde İhsaniye ile Eğirli Dağı çevresinde, batıda Ahır Dağı ve güneybatıda Akdağ da görülür (Harita 6). Kuru orman karakterinde olan bu sahalarda oldukça dar ve birbirinden bağımsız alanlar halindedir. Karaçam ve meşelerden oluşan kuru ormanların önemli ölçüde tahrip edilmesi, otsu türlerden meydana gelen bir step formasyonunun geniş bir yayılışa sahip olmasına yol açmıştır. Afyon, Şuhut, Sincanlı, Sandıklı, Dinar ovaları ile İhsaniye-Gazlıgöl ve Emirdağ çevresinde orman formasyonunun tahribi sonucunda gelişmiş step formasyonu yaygındır. Bu alçak alanlar yanında inceleme alanında geniş bir yer alan Kumalar Dağı'nda da step vejetasyonunun egemenliği görülür (Yılmaz, 2001c).

Afyonkarahisar'ın iklim özelliklerine göre, doğal bitki örtüsünün yaygın olarak meşe ve karaçam olması gerekir. Ancak antropojen etkilere bağlı olarak doğal bitki örtüsü önemli ölçüde tahrip edilmiş ve bunun yerini özellikle ova tabanında step almıştır. Çevresindeki tepelik alanlarda tahripten korunabilmiş yerlerde ise karaçam, meşe yayılış gösterir. Bunun yanı sıra Sultandağları'nda bu türlerin yanı sıra doğal sedir ağacının da yer aldığı görülür. Sahanın belirtilen genel iklim ve bitki örtüsü özelliklerinin yanı sıra topoğrafik özelliklerinden dolayı lokal iklim farklılığının olması, Afyon veyakın çevresinde bitki çeşitliliğine neden olmuştur. Bu nedenle

kuzeybakan kuytu ve nemli yamaçlarda sahanın doğal bitki örtüsünden farklı olarak kestanelere rastlanılmaktadır (Kafalı Yılmaz, 2001).

Afyonkarahisar'ın doğusundaki Sultandağları, batısındaki Ahır Dağı, güneyindeki Akdağ ve kuzeydeki Şaphane Dağı'nın güney kesimleri, ormanlık alanlarının fazla olmasından dolayı gerek doğal güzellik, gerekse beden ve ruh sağlığı açısından önemli bir turizm potansiyeli olan alanlardır (Harita 6). Bu bölgelere zaman zaman dernekler, klüpler ve vakıflar (Örneğin Tema Vakfı) tarafından geziler düzenlenmektedir. Ayrıca sahadaki bazı dağlık alanların tabiat parkı haline getirilmesi, mesire yerlerinin, yabani hayatın ve doğal peyzaj alanlarının koruma altına alınması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına örnektir.

1.2. AFYONKARAHİSAR İLİNİN BEŞERİ - İKTİSADİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ VE TURİZME ETKİLERİ

Bu bölümde Afyonkarahisar ilinin beşeri ve ekonomik özellikleri anlatılacak ve bu özelliklerle ilin turizmi arasındaki ilişkilere değinilecektir. Turizm olayını gerçekleştiren insandır, turizm olayı ile bir bölgenin yerleşim düzeninde değişiklikler oluşabilir ve turizmin bir bölgeye en önemli etkisi ekonomik etkidir. Bundan dolayı, turizm faaliyetleri ile ilgili yapılan çalışmalarda, nüfus, yerleşme ve ekonomik özellikler mutlaka verilmelidir. Verilmesi gereken bu konular ise, coğrafyanın direk ilgilendiği konulardır.

1.2.1. Afyonkarahisar İli Nüfusunun Genel Özellikleri

Türkiye nüfusunun giderek artmakta olması, özellikle iç turizm hareketinin gelişmesini teşvik etmektedir, ayrıca dış turizm açısından da etkileri vardır. Nüfusumuzun artışı ve sayım dönemlerine göre ulaştığı büyüklüklerin, iç turizm aktivitesinin gelişmesini etkilediği ve teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 1950'de 350 bin dolayında bir nüfusun iç turizme katıldığı, fakat bu sayının, 1970'de 2.7 milyonu, 1980'de 6 milyonu, 1985'te 7.9 milyon ve 1990'da 9.6 milyona yaklaştığı görülmektedir. Bu artışta, şüphesiz nüfusumuzun sosyal ve ekonomik yapısı da etkili olmaktadır. Bunlar arasında; ekonomik düzeyin yükselmesi; tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş eğiliminin giderek belirgin duruma gelmesi ve yorucu iş hayatının, artık birçok aile için tatil yapmayı, bir ihtiyaç haline getirmesi; Türkiye'de

iç turizmin, artık geçmişte olduğu üzere, eş-dost ziyareti aktivitesi olmaktan, çoktan çıkmış bulunması; ulaşım ve ulaştırma araçlarındaki gelişmeler, burada başlıcaları olarak hatırlanabilirler. Ama bütün bunların temelinde, nüfus artışı vardır, diyebiliriz (Doğanay, 2001).

Bir bölgenin turizm potansiyeli belirlenirken, o bölgenin genel nüfus dağılımı, nüfusun yapısı, yerleşme durumu, konut özellikleri gibi etkenlerin dikkate alınması gerekir. Turizm potansiyelinin dört ana unsurundan biri olan Arz Analizi çalışmalarında, destinasyon bir bütün halinde ele alınır. Turizm çalışmalarında, turizm arzını etkileyen faktörlerden olan; doğal ve kültürel varlıkların yanında, turizm bölgesinin nüfusu, yerleşme özellikleri, refah seviyesi, alt ve üst yapı durumu, tarım, sanayi, hammadde özellikleri gibi sosyal ve ekonomik unsurların da bilinmesi gerekir.

1.2.1.1. Afyonkarahisar İlinin İdari Yapısı

Afyonkarahisar ili sınırları içerisinde, ilçe sayısı 18, belediye sayısı 107 ve köy sayısı ise 392'dir. Belde sayısı en fazla olan ilçe Merkez ilçe, ve köy sayısı en fazla olan ilçe ise Emirdağ İlçesi'dir. Emirdağ İlçesi'nin yüzölçümünün fazla olması etkilidir. Çobanlar ilçesinde ise 3 köy yerleşmesi bulunmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: Afyonkarahisar ilinin Belediye, Köy ve Mahalle Sayıları

İlçeler	Belediye Sayısı	Köy Sayısı	Mahalle Sayısı
Merkez	16	31	136
Başmakçı	2	13	10
Bayat	1	12	4
Bolvadin	5	12	70
Çay	9	14	48
Çobanlar	2	3	9
Dazkırı	2	15	8
Dinar	9	56	62
Emirdağ	6	70	25
Evciler	2	6	6
Hocalar	2	14	7
İhsaniye	9	23	18
İscehisar	3	11	12
Kızılören	1	4	2
Sandıklı	11	47	36
Sinanpaşa	13	23	56
Sultandağı	7	7	31
Şuhut	7	31	36
Toplam	107	392	576

Kaynak: Afyonkarahisar İl Tarım Müdürlüğü

Afyonkarahisar 107 belediye ile Türkiye genelinde Konya'dan sonra en çok belediyeye sahip il konumundadır. İlin yüzölçümü en fazla olan ilçeler; Emirdağ, Dinar ve Sandıklı iken, en az olan ilçeler ise; Kızılören, Evciler ve Dazkırı ilçeleridir (Harita 4).

Harita 4: Afyonkarahisar İli İdari Haritası

1.2.1.2. Afyonkarahisar İlinin Nüfus Gelişimi

Afyonkarahisar ilinin bulunduğu coğrafi konumdan dolayı, tarih boyunca farklı medeniyetler bu bölgeye yerleşmişlerdir. Eski Tunç döneminden itibaren yerleşim merkezi olan bu bölge, doğu-batı ve güney-kuzey yönünde geçiş özelliğine

sahip olduğundan, Hititler, Frigler, Persler, Lidyalılar, Romalılar, Bizanslılar ve son olarak Türkler bu bölgeye hakim olmuşlar ve şehirler kurmuşlardır.

Yerleşim merkezi olarak tarihi M.Ö.3.000'li yıllara kadar uzanan Afyonkarahisar İli, Hititler, Frigler, Lidyalılar, İranlılar ve Romalıların egemenliği altında bulunmuştur. M.Ö. 3000-2000 yılları arasında şehirde yoğun bir yerleşim görülmüştür. M.Ö.1800-1200 yıllarında Hitit yönetiminde olan şehir, M.Ö.1200-660 yılları arasında Frig, M.Ö.660-546 yıllarında Lidya, M.Ö.546-333 yıllarında Pers, M.Ö.333-281 yılları arasında Helenistik dönem, M.Ö.281-261 yıllarında Selokid, M.Ö.261-133 yıllarında Bergama Krallığı, M.Ö.133 ve M.S.395 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunmuş, Anadolu'nun Türkleşmesine kadar Bizans hakimiyetinde kalmıştır (Tiryakioğlu, 1996).

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun Selçukluların hakimiyetine geçmesi ile birlikte, Afyonkarahisar'a Türkmenler yerleşmeye başlamıştır. Malazgirt Zaferi'nden sonra 100.000'i aşkın Türkmen Afyonkarahisar'a yerleşmiş, 304 köy ve kasaba kurulmuştur (Yüksel ve Yaşayacak, 2003).

Afyonkarahisar'ın Osmanlı dönemindeki nüfusuyla ilgili ulaşılabildiğimiz ilk sağlıklı veriler XVI. yüzyıla aittir. Buna göre 1528-29'da 1717, 1572-73'de 2106 kayıtlı vergi mükellefine sahip olan Afyonkarahisar'da, aynı tarihte 300'ü Hristiyan, 200'ü yahudi, gerisi müslüman olmak üzere yaklaşık 8.500 kişi; 1572'de ise 8.700'ü müslim, 500'ü hristiyan, 200'ü yahudi olmak üzere yaklaşık 9.400 kişi yaşamaktaydı. Afyonkarahisar bu haliyle Anadolu Eyaleti'nin merkezi Kütahya'dan daha kalabalıktı. Afyonkarahisar'ın bu ölçüde büyümesine muhtemelen, bölgenin tahıl ürünlerindeki üretkenliğinin yanı sıra coğrafi konumu ve ticaret kapasitesi de etkili olmuştur (Uyan, 2001). 1671 yılında Afyonkarahisar'a gelen Evliyâ Çelebi'ye göre, şehirde 4.600 müslüman, 1.000 kadar hristiyan evi bulunmaktadır. Bu bilgiye göre şehirde yaklaşık olarak 23.000 müslüman, 5.000 hristiyan nüfus vardır (İlgar, 2005).

Vilayet yıllıklarına göre; 1870-1874 yıllarında Afyonkarahisar'da toplam 9.410 hanede 22.961'i müslüman, 1.876'sı Ermeni olmak üzere toplam 24.838 kişi yaşamaktadır. 1883 yılında ise hane sayısının 9.326'ya düştüğü, buna karşı müslüman nüfusun 23.749, Ermeni nüfusunun 1.804 kişi olduğu görülmektedir. 1898

yılında şehir merkezi nüfusu; 25.194 İslam, 6.055 Ermeni olmak üzere toplam 31.249 kişidir (Uyan, 2001).

Afyon ve çevresi, 20. Yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmakta ve **“Karahisar-ı Sahip”** adıyla anılmaktadır. **“Karahisar”** adı, yerleşmenin ortasında bulunan koyu renkli volkanik kayadan ve bunun üzerinde bulunan hisardan gelir. **“Sahip”** adı ise, Anadolu Selçukluları’nın son döneminde yaşayan ve Moğol istilası sırasında Karahisar kalesine sığınan Sahib Ata Fahreddin Ali Bey’in adından gelmektedir (Özey, 2002).

20.yüzyılın başlarına ait, Afyon çevresi ile ilgili nüfus verilerine salnamelerde rastlanmaktadır. En ayrıntılı nüfus verileri, 1907 yılı vilayet salnamesinde görülür. Buna göre; Karahisar-ı Sahip Sancağı’nın toplam yüzölçümü 17.850 km² yi bulmaktadır ve nüfusu ise toplam 396.378 kişi kadardır (Tablo 5). Bu nüfusun 265.469’u yerleşik, 130.909’u ise yerleşik olmayan göçebe aşiretlerden oluşmaktadır. Karahisar-Sahip Sancağı’na bağlı kazalardan sadece Karahisar-ı Sahip ve Sandıklı kazalarında Müslüman olmayan nüfus bulunmaktadır. Bu kazalardan Karahisar-Sahip kazasında, 6.325 Ermeni, Sandıklı kazasında ise 63 Ermeni ve 93 Rum nüfus bulunmaktadır. Yani sancak dâhilinde yaşayan gayri Müslimlerin toplam nüfusu 6.481 kişi kadardır. Bunun dışında kalan 389.897 kişi ise Müslüman Türk nüfusunu teşkil etmektedir (Özey, 2002).

Tablo 5: Karahisar-ı Sahip Sancağı’na Bağlı Kazaların 1896 ve 1907 Yılı Salnamesi’ne Göre Nüfus Miktarları

Kazanın Adı	1896			1907		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Karahisar-ı Sahip	43.952	43.665	87.617	48.589	46.887	95.476
Sandıklı	37.940	37.898	75.838	46.223	45.800	92.023
Bolvadin	17.800	17.563	35.363	19.171	18.847	38.018
Aziziye (Emirdağ)	15.198	14.628	29.826	20.577	19.375	39.952
Toplam	114.890	113.754	228.644	134.560	130.909	396.378

Kaynak: Özey, R. (2002). 20.Yüzyılın Başlarında Afyon’un Tarihi Coğrafyası.

1907’de nüfusun dağılımına bakıldığında, Afyon merkez nüfusu ile Sandıklı Sancağı nüfusu birbirine çok yakındır. Böyle olmasında, o dönemde Sandıklı Sancağı’nın yüzölçümünün (6.500 km²) ve köy sayısının (237), Karahisar- Sahip

Sancağı yüzölçümü (4.000 km²) ve köy sayısından (156) fazla olması etkili olmuştur. 1907'den Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar, savaşlar ve göçlerden dolayı Afyonkarahisar nüfusu sürekli azalmıştır.

1914'de nüfus 285.820 iken, 1919'da nüfus 275.000'e, 1926'da ise 253.593'e gerilemiştir. Bunda 1911-1922 tarihleri arasındaki savaş ortamında verilen kayıplarla, Yunan işgali sırasında şehir dışına olan göçler ve işgal sonrasında şehirdeki Ermeni nüfusun Yunanlılarla beraber gitmelerinin de etkisi olmuştur (Yaşar, 2007).

Cumhuriyet dönemine kadar Afyonkarahisar'ın nüfus bilgileri, arazi sayım (tahrir) defterleri, bu yöreye gelen gezginlerin tuttuğu notları, salnameler ve şerhiye sicillerinden elde edilen bilgiler oluşturur. Ülkemizde 1927'de yapılan ilk nüfus sayımı ile birlikte, Afyonkarahisar nüfusu ile ilgili daha sağlıklı bilgiler elde edilmiştir.

Afyonkarahisar ilinin nüfusu, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren genelde sürekli artmıştır. 1927'den 2000 yılına kadar sürekli artış gösteren ilin nüfusu, 2000 - 2010 yılları arasında azaldığı görülmektedir (Tablo 6). 2010 yılında nüfusun azalmasında, adrese dayalı nüfus sayımı sistemine geçilmesinin etkisi vardır.

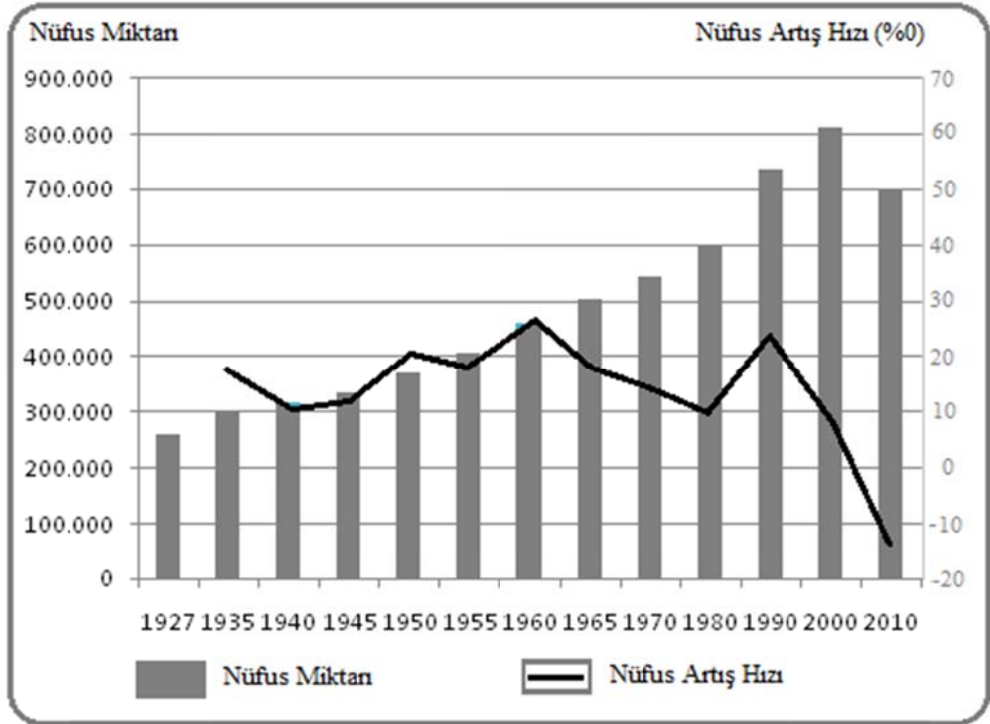
Tablo 6: Afyonkarahisar İli 1927-2010 Arası Toplam Nüfusu ve Nüfus Artış Hızı

Yıllar	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Hızı (%)
1927	258.743	
1935	299.248	18.18
1940	316.034	10.92
1945	335.609	12.02
1950	372.273	20.74
1955	406.166	17.43
1960	459.115	24.51
1965	502.248	17.96
1970	542.111	15.28
1980	597.516	10.21
1990	738.979	23.71
2000	812.416	9.68
2010	697.559	-13.96

Kaynak: DPT Afyon İli Raporu ve TÜİK verilerinden derlenmiştir

1.2.1.3. Afyonkarahisar İlinin Nüfus Özellikleri

Afyonkarahisar İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü'nden alınan 2010 yılı nüfus verilerine göre; 31 Aralık 2010 tarihi itibariyle Afyonkarahisar ilinin nüfus sayısı; 697.559 kişidir. 2010 yılında Afyonkarahisar İlinin yıllık nüfus artış hızı binde -13.96 olarak gerçekleşmiştir (Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı binde 16). Nüfusun % 49,4 (344.822 kişi) erkekler, % 50,6'sını (352.737 kişi) ise kadınlar oluşturmaktadır. 2010 yılında çalışma alanında bulunan 18 ilçeden; 2 ilçenin (Merkez ve Dazkırı ilçeleri) nüfusu bir önceki yıla göre artarken, diğer 16 ilçenin nüfusu azalmıştır. Nüfus artış hızı en düşük olan ilk üç ilçe sırasıyla Sultandağı (%0 -51), Bayat (%0 -35), Kızılören (%0 -33) iken, nüfus artış oranı en yüksek olan ilk iki ilçe ise Dazkırı (%0 14) İlçesi ile Merkez İlçe (%0 9.3)'dir. Toplam nüfusun % 52,4'ü (365.421 kişi) il ve ilçe merkezlerinde ikamet ederken, % 47,6 sı (332.138 kişi) belde ve köylerde ikamet etmektedir (Tablo 6).

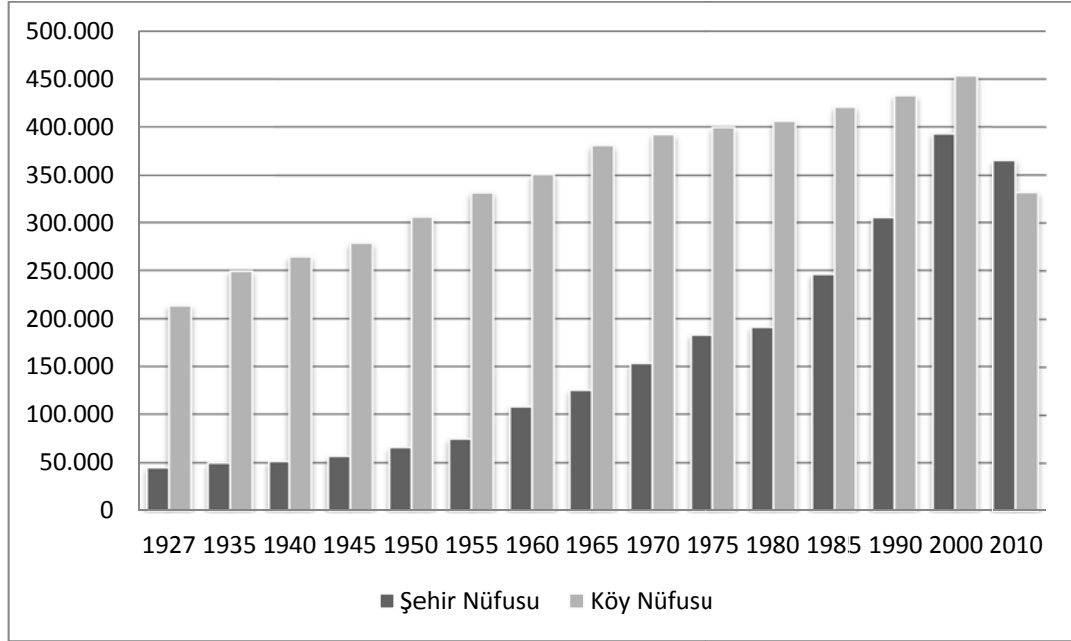

Şekil 12: Afyonkarahisar İli 1927-2010 Yılları Arası Toplam Nüfus Miktarı Grafiği

Kaynak: DPT Afyon İli Raporu ve TÜİK Verilerinden Derlenmiştir.

1927'den 2010' a kadar nüfus artış hızının düzensiz olduğu görülmektedir. En yüksek nüfus artış hızı 1955-1960 arası yıllarda yaşanırken (%0 24.51), en düşük nüfus artış hızı 2000-2010 (%0 -13.96) yılları arasında yaşanmıştır (Tablo 6). Nüfus artış hızı 1960 ve 1980 sonrası yıllarda önemli düşüş yaşamış ve 1980'den günümüze

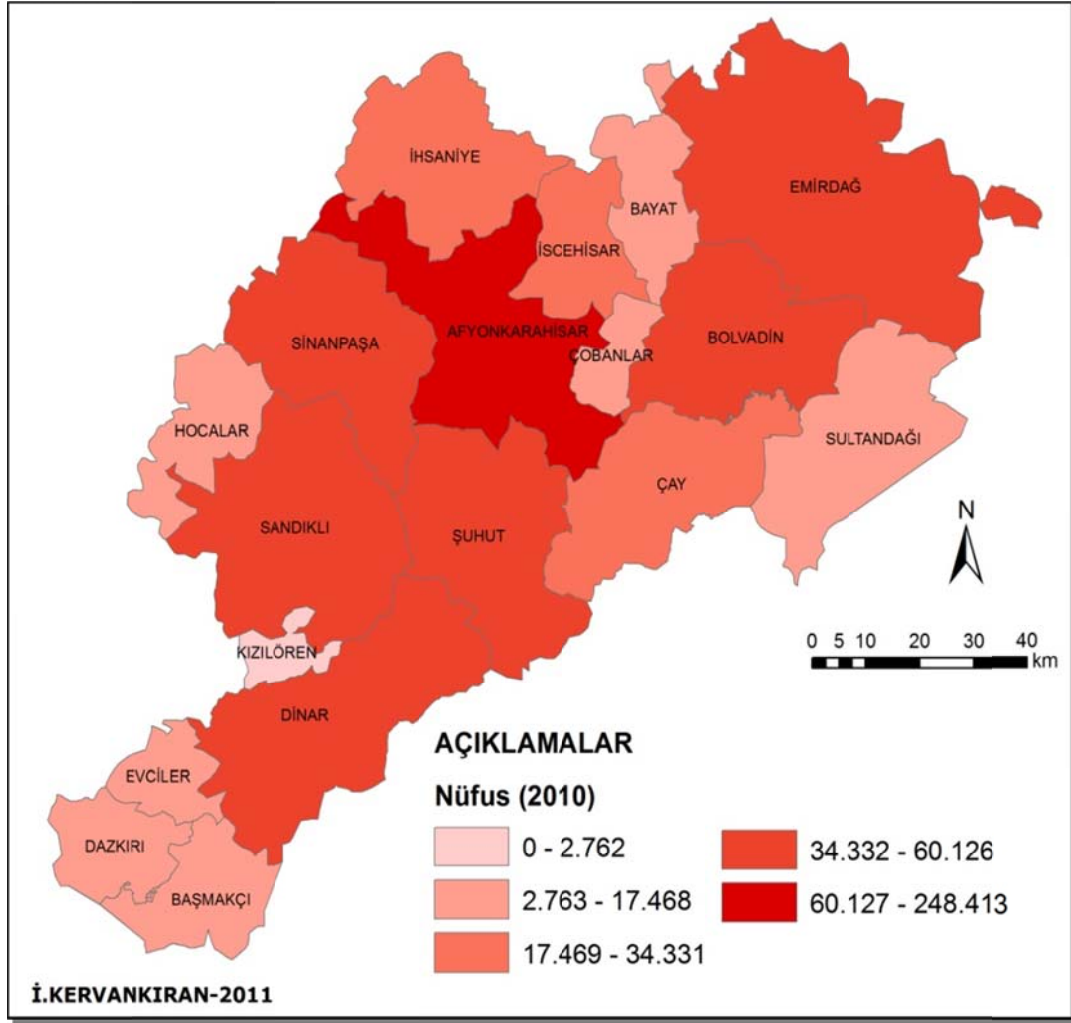
sürekli artış hızı düşmektedir (Şekil 12). Bu düşüşte il dışına olan göçlerin etkisi bulunmaktadır. Afyonkarahisar İli Ege Bölgesi illeri içerisinde en fazla göç veren illerden biridir. Genelde İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlere göçler yaşandığı gibi, Avrupa ülkelerine de göçler yaşanmaktadır.

Şekil 13: Afyonkarahisar'ın 1927-2010 Yılları Arası Şehir-Köy Nüfusu ve Nüfus Artış Hızı Grafiği

Kaynak: TÜİK ve DPT Verilerinden Derlenmiştir

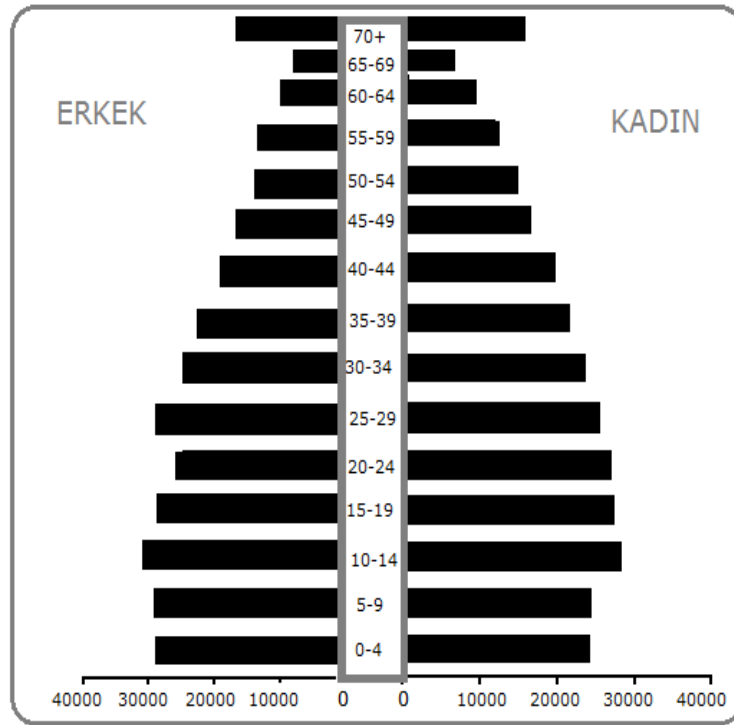
Araştırma sahasındaki ilçeler içerisinde en fazla nüfus Merkez İlçe'de, en az nüfus Kızılören İlçesi'nde ikamet etmektedir (Harita 5). En fazla ve en az nüfusa sahip ilk üç ilçenin sıralaması şöyledir; Merkez (248.413 kişi), Sandıklı (60.126 kişi) ve Dinar (49.410 kişi) ilçeleri en fazla iken, Kızılören (2.762 kişi), Evciler (8.104 kişi) ve Bayat (8.173 kişi) en az nüfusa sahip ilçelerdir. Nüfus yoğunluğu bakımından en fazla ilçeler, Merkez (253 kişi) ve Sandıklı (58 kişi) ilçeleri oluştururken, en az olan ilçeler ise, Kızılören (8 kişi) ve Bayat (15 kişi) ilçeleri oluşturmaktadır. Afyonkarahisar ilinde 2010 yılı nüfus sayısına göre, km²'ye düşen kişi sayısı ise 49'dur. Türkiye'de km²'ye 90 kişi düştüğüne göre, Afyonkarahisar ilinde nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının gerisinde olduğu görülmektedir.

Harita 5: Afyonkarahisar İlçelerinin 2010 Yılı Nüfus Sayılarına Göre Dağılımı

Afyonkarahisar'ın toplumsal ve kültürel değişim sürecinde aile yapısı da önemli ölçüde değişim geçirmiştir. İlde geleneksel kapalı ekonomilere özgü geniş aile yapısından, modern çekirdek aileye doğru hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. 1990 Genel Nüfus Sayımına göre ilde ortalama hane halkı büyüklüğü 5,59'dur. Bu oranla Afyonkarahisar Türkiye genelinde 43'üncü sırada yer almaktadır. Benzer şekilde Afyonkarahisar'da nüfus bağımlılık oranı da düşüş eğilimindedir. Nüfus bağımlılık oranı 68,01 olan Afyonkarahisar, Türkiye genelinde 37'nci sıradadır. Ancak, ilde doğurganlık oranı halen çok yüksektir. Doğurganlık oranına paralel olarak, bebek ölüm oranı da oldukça yüksek bir düzeydedir. Binde 76 düzeyindeki yüksek bebek ölüm oranı ile Afyon, Türkiye sıralamasında en yüksek bebek ölüm oranına sahip iller arasında 19'uncu il durumundadır (<http://ekutup.dpt.gov.tr/>).

Çalışma alanında yapılacak geniş kapsamlı turizm yatırımları, yeni istihdam alanları oluşturacağından, dışarıya olan göçü de engelleyecektir. Çünkü ilde genç nüfus oranının çok olması (Şekil 14) istihdam sorununu da beraberinde getirmektedir. Sahada yaptığımız anket çalışmasında, yerel halka sorulan turizmin ekonomik etkisi ile ilgili soruya, en fazla verilen cevap (%27'si); turizmin bölgede yeni iş imkanlarını artırdığı ve üçüncü en fazla verilen cevap (%14.2) ise, turizm yatırımlarının şehrin ekonomisine canlılık kazandırdığı şeklindedir (Tablo 52). Bölgede turizmin gelişmesi, dışarıya olan göçü azaltacaktır.

Şekil 14: Afyonkarahisar İli 2010 Yılı Sayım Sonuçlarına Göre Nüfus Piramidi

Türkiye hem nüfusu artmaya devam eden ve hem de, nüfusu hızla kentleşen bir ülkedir. Bu değişme, dolaylı olarak iç turizmi de teşvik etmektedir. Çünkü, hatırlanacağı üzere kent hayatı, pek çok nimetleri yanında, insanlarda ruhsal gerginlik, yani stres de yaratmaktadır. Hem ruhsal ve hem de bedensel olarak dinlenmek üzere, artık yaz sezonlarında, özellikle büyük kentlerimizde oturan ailelerin pek çoğu, kent dışı bölgelere gitmektedirler. Kentlerin yatay büyümeleri, giderek yakın çevrelerindeki rekreasyon yerlerinin de, yerleşme semtleri durumuna gelmelerine yol açmaktadır. Bu nedenle büyük kentlerin aileleri, kent dışı tatil yörelerine giderek büyük ilgi göstermektedir (Doğanay, 2001).

1.2.1.4. Afyonkarahisar İli Nüfusunun Yapısal Özellikleri

Turizm araştırmalarında nüfusun yaş yapısını tanımak büyük önem taşır. Herhangi bir yerdeki nüfusun yaş yapısı; doğal nüfus artışı ve aldığı göç hareketleriyle yakından ilişkilidir. Yapılan araştırmalarda özellikle genç nüfusun turizme daha yatkın olduğu, turizm hareketlerine katıldığı, turist ile iletişim kurmaya meraklı olduğu belirtilirken, kırsal kesimdeki yaşlı nüfusun ise turizme ilgisinin daha az olduğu kabul edilmektedir (Emekli, 2001).

Afyonkarahisar ilinin nüfusunun 2010 yılı yaş yapısına bakıldığında, genç nüfusun fazla olduğu göze çarpmaktadır (Şekil 14). Bölgede genç nüfusun fazla olması, doğal nüfus artışından kaynaklanmaktadır. İlin 2010 yılı toplam nüfusunda 0-14 yaş nüfus oranı % 24.7, 15-64 yaş arası nüfus oranı % 66 ve 65 ve üstü yaş nüfus oranı ise % 9.3'dür. 2010 yılı nüfus sayımına göre, araştırma alanındaki nüfusun yaş gruplarına oranı ile Türkiye nüfusunun yaş gruplarına oranı birbirine yakın olması ilginçtir (Tablo 7). Afyonkarahisar nüfusunun yaş yapısı, Türkiye nüfusunun yaş yapısını yansıttığı sonucuna varılabilir.

Tablo 7: Türkiye ve Afyonkarahisar'ın 2010 Yılı Nüfuslarının Yaş Yapılarına Göre Oranları

Yaş grubu	Afyonkarahisar (%)	Türkiye (%)
0 - 14	24.7	25.6
15 - 64	66	67.1
65 yaş üstü	9.3	7.3

Türkiye'nin genelinde olduğu gibi, Afyonkarahisar'da da köy nüfus miktarı, ilk nüfus sayım yıllarında, kent nüfusu oranına göre fazla iken, sonraki yıllarda köy nüfusu ile kent nüfusu arasındaki fark gittikçe azalmış ve 2010 yılında kent nüfus oranı, köy nüfus oranını geçmiştir. 1927 yılında toplam nüfusun, % 17.4'ü şehirlerde, % 82.6'sı köylerde yaşamaktadır. Bu tarihlerde ilin şehirleşme oranı, Türkiye ortalamasının da altında olduğu görülmektedir. Sonraki yıllarda, önce yavaş bir şekilde artış gösteren şehir nüfusu oranı, özellikle 1980'den sonra hızla artmıştır (Şekil 13).

Nüfusunun cinsiyet durumuna bakıldığında, Afyonkarahisar göç veren bir il olmasından dolayı kadın nüfusu erkek nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Bütün ilçelerde kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır (Tablo 8).

Tablo 8: Afyonkarahisar Merkez ve İlçeleri 2010 Yılı Erkek ve Kadın Nüfus Sayıları ile Nüfus Yoğunlukları

Afyonkarahisar	Erkek	Kadın	Toplam	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	123.479	124.934	248.413	253
Bolvadin	22.922	23.027	45.949	42
Çay	16.889	17.442	34.331	43
Dazkırı	5.562	5.654	11.306	33
Dinar	24.319	25.091	49.410	39
Emirdağ	20.866	21.245	42.111	20
İhsaniye	14.057	14.381	28.438	31
Sandıklı	29.365	30.761	60.126	58
Sinanpaşa	20.752	21.542	42.294	50
Sultandağı	8.352	9.116	17.468	24
Şuhut	19.438	19.983	39.421	34
Başmakçı	5.352	5.482	10.854	36
Bayat	4.057	4.116	8.173	15
İscehisar	11.846	11.998	23.844	50
Çobanlar	6.621	6.743	13.364	34
Evciler	4.033	4.071	8.104	40
Hocalar	5.513	5.698	11.211	20
Kızılören	1.309	1.453	2.762	8
Toplam	344.822	352.737	697.559	49

Kaynak: TÜİK ve DPT Afyon İli Raporu Verilerinden Derlenmiştir

D.P.T.'nin Afyonkarahisar İli raporuna göre, 2000 yılı, çalışan nüfusun iş kollarına dağılımına bakıldığında, Birincil Ekonomik Faaliyetler'de (tarım, hayvancılık, madencilik, ormancılık, balıkçılık) 241.590 kişi (%70.4), İkincil Ekonomik Faaliyetler'de (sanayi, enerji) 27.748 kişi (% 8.1) ve Üçüncül Ekonomik Faaliyetler'de (ticaret, ulaştırma, haberleşme, sigortacılık, toplumsal ve yardımcı hizmetler) ise 73.495 kişi (% 21.4) çalışmaktadır. Afyonkarahisar'ın tarım sektöründe çalışan nüfus oranı Türkiye'nin üzerinde, sanayi ve hizmet sektörlerinde ise çok gerisinde olduğu görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9: Afyonkarahisar ve Türkiye'de Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Türlerine Göre İstihdam Oranları (2000 Yılı)

Ekonomik Faaliyet Türleri	Afyonkarahisar (%)	Türkiye (%)
Birincil Ekonomik Faaliyetler (Tarım)	70.4	48.4
İkincil Ekonomik Faaliyetler (Sanayi)	8.1	17.9
Üçüncül Ekonomik Faaliyetler (Hizmet)	21.4	33.5

Kaynak: D.P.T. Afyonkarahisar Raporu ve Afyonkarahisar Valiliği

Yörenin kalkınması için sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan nüfus oranının, Türkiye ortalamasını yakalaması gerekir. Çünkü geçmiş yılların sektörel dağılımına bakıldığında, Türkiye ve Afyonkarahisar'ın oranları birbirine yakın iken, özellikle 1980'den sonra, Türkiye'nin Sanayi ve Hizmet sektörlerindeki oranı hızla artarken, Afyonkarahisar'daki artış daha yavaş gerçekleşmiştir. Yani Afyonkarahisar, Türkiye'nin hızına ayak uyduramamıştır. Çalışan nüfusun yaklaşık % 60'ını erkekler ve % 40'ını kadınlar oluşturmaktadır.

Afyonkarahisar Valiliği'nden ilin eğitimi ile ilgili alınan verilere göre; ilin eğitim gelişmişlik endeksi 2000'li yıllardan 2010 yılına gelindiği zaman, temel gelişmişlik endeksinde yer alan bileşenlerden oluşan ve yukarıdaki Tablo 9'da gösterilen bileşenlere bakıldığında, değerlerin arttığı görülmektedir. Okuryazar nüfus oranı ile okuryazar kadın nüfusun, toplam kadın nüfusa oranlanmasında çok ciddi gelişmeler artışlar görülme de, özellikle ortaöğretimde, meslek ve teknik liselerdeki okullaşma oranlarında sürekli yükselen bir ivme gözlemlenmektedir. Buna göre yaklaşık, ortaöğretimdeki okullaşma oranında %35'e varan artışlar yaşanırken, mesleki ve teknik liselerdeki okullaşma oranında yüzde %48'e varan artışlar yaşanmıştır (Tablo 10).

Tablo 10: 2000-2010 Yılları Afyonkarahisar Eğitim Verileri Karşılaştırması

Yıllar	Okur Yazar Oranı	Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı	İlköğretimde Okullaşma Oranı	Ortaöğretimde Okullaşma Oranı	Meslek ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı
2000	88.26	81.47	80.09	21.35	18.32
2010	88.30	82.88	96.72	61.38	37.87

Kaynak: DPT Müsteşarlığı, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Afyonkarahisar Valiliği

2010-2011 Öğretim yılında Afyonkarahisar ilinde 20 anaokulu, 5'i özel toplam 429 ilköğretim okulu, 2'si özel 102 lise ve dengi okul bulunmaktadır. Anaokulunda 10.677, ilköğretimde 95.781 ve orta öğretimde 34.327 öğrenci eğitim-öğretim görmektedir. 2010-2011 verilerine göre okullaşma oranı 3-5 yaş grubu için %31, 4-5 yaş grubu için % 46, 5 yaş grubu için % 74, ilköğretimde % 97, orta öğretimde % 65'dir.

1992 tarihinde kurulan Afyon Kocatepe Üniversitesi (AKÜ) bünyesinde, 2011 yılı değerlerine göre, 11 Fakülte, 3 Enstitü, 5 Yüksekokul, 15 Meslek Yüksek Okulu, 1 Konservatuvar, 14 Araştırma ve Uygulama Merkezi bulunmaktadır. Afyonkarahisar ilindeki birimlerde 1.074'ü akademik, 633'ü idari olmak üzere toplam 1.707 personel istihdam edilmekte ve 33.114 öğrenci ile eğitim-öğretim yapılmaktadır.

Turist, gezdiği ülke veya bölgeyi tanıyıp anlamak ister. Turistin gezdiği bölge veya ülkede oturan kişilerin bu gayeye uygun bir tutum içerisinde olmaları, turiste karşı anlayışlı ve saygılı olmalarını gerektirir. Bu ise ancak, halkın turizm konusunda eğitilmesi ile mümkün olur (Ünlüönen, 1993). Halkın genel eğitim seviyesi yanında, mesleki turizm eğitiminin de önemi büyüktür. Turizm sektöründe, planlama çalışmalarından başlamak üzere turistik mal ve hizmetlerinturiste sunulmasına kadar geçen uzun süreçte en yetkilisinden, tabandaki kitleye kadar herkademedede, turizm eğitimini gerektirir (Olalı, 1990). Hizmet sektörü içerisinde yer alan turizm faaliyetlerin sürdürülebilirliği, turistlerin memnuniyetine ve gelecek yıllarda tekrar bölgeyi ziyaret etmesine bağlıdır. Hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti ile bu sektörde çalışan insanların temel ve mesleki eğitimi arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Çalışan insanların nitelikleri arttıkça, memnuniyet oranı da artmaktadır.

Çalışma alanının genelinde halkın % 96'sı okuma-yazma bilmelerine karşın, orta öğretimde ve yüksek öğretimde eğitim düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Herhangi bir bölgede artan eğitim düzeyi ile turizme katılma oranı paralellik gösterdiği bilinen bir gerçektir. Sahada yapılan anketlerde, bu bölgede turizm faaliyetlerinin gelişmesi için, yerel halkta turizm bilincinin oluşması düşüncesi, yüksek oranda kabul görmüştür. Turizm yatırımlarının gelişmesine paralel olarak mesleki eğitim düzeyinin de artması gerekmektedir. Ancak Afyonkarahisar turizm işletmelerinde, mevcut tesislerde mesleki eğitim sıkıntısı olduğu düşünülürse, gelecekte artması beklenen işletmelerde çalışacak, nitelikli mesleki eğitim almış eleman bulma sorunu daha da artacaktır. Bunun için özellikle Afyon Kocatepe Üniversitesi bünyesindeki Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Bölümleri ile Afyonkarahisar Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, turizm dernekleri, örgütleri ve turizm işletmeleri tarafından koordineli olarak sorunun çözümü için kısa ve uzun vadeli planlar, projeler yapılmalıdır.

1.2.2. Afyonkarahisar İlinin Yerleşme Özellikleri

Çalışma alanının coğrafi konum özelliklerinden dolayı, Ege ve Akdeniz'den Anadolu'ya geçişte kapı özelliği göstermektedir. Ege Bölgesi'nin en yüksek kesiminde bulunan bu bölge, avantajlı konumundan dolayı çok eski tarihi dönemlerden beri önemli bir yerleşim merkezidir. Ege, Akdeniz, Marmara ve Orta Anadolu'dan gelen yolların kesiştiği bir konumda bulunan Afyonkarahisar İli, tarihte Kral Yolu Bölgenin yerleşim merkezi olarak seçilmesinde; coğrafi konumu, toprak özellikleri, su kaynakları, ulaşım ve güvenlik faktörleri etki etmiştir.

Eski tarihi dönemlerden başlayarak, günümüze kadar yerleşim yeri olan Afyonkarahisar İli sınırları içerisinde Hitit, Frig, Grek, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi medeniyetler yaşamıştır. Bölgeye göçebe gelen insanlar, sonraki dönemlerde yerleşik hayata geçmişlerdir. Bölgede ilk yerleşmeler mağara (kaya) yerleşmeleri ve höyük yerleşmeleri şeklindedir. Sahada volkanik kayalar geniş alan kapladığı için, kayalar oyularak yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Örneğin; Ayazın, Kırkinler (İscehisar), İnpazarcık (Bayat), Ağın İleri (İscehisar), Memeç Kayalıkları (Döğer), Asar Kayalığı (Döğer) ve birçok alanda bu tür yerleşmelere rastlanılmaktadır. Bu yerleşmeler, Frig Turizm Kuşağı diye adlandırılan bölgede bulunmaktadır. Kaya yerleşmelerinin bulunduğu bölgeler, akarsu kenarları ve hafif yamaçlı alanlardır. Afyonkarahisar ilinde yapılan arkeolojik kazılarda birçok höyük yerleşmeleri ortaya çıkarılmıştır (Kusura ve Sandıklı Höyüğü, Şuhut Höyüğü, Eğret Höyüğü gibi). M.Ö. 3000 yılından itibaren, yerleşim yeri olarak kullanıldığı tahmin edilen bu bölgelerde, kazılarda ortaya çıkan birçok antik eserden anlaşıldığı üzere, bölge toplu yerleşim yeri olarak kullanılmış ve farklı yerlerde antik kentler (Harita 15) oluşturulmuştur (Synnada, Apemeia, Amorium, Metropolis vs.). O dönemde yerleşim yeri olarak kullanılan bu bölgeler, çalışma alanının en önemli Kültürel Turizm kaynaklarını oluşturmaktadır.

Çalışma alanının yerleşim yeri olarak kullanılmasında Frigya bölgesinin önemi büyüktür. Frig Vadisi, Frig Krallığı'na ev sahipliği yapmış olması sebebiyle Frig tarihi kentleri ve eserleri barındırmaktadır ve tarihi, kültürel ve doğal kaynaklara sahiptir. Alanda Frigler, Romalılar ve Bizanslılara ait yerleşimlerin kalıntıları bulunmakta olup, tarihi açıdan zengin bir dokuya sahiptir. Vadi, Romalılar ve Bizanslılar tarafından iskan edilmiştir ve çok geniş bir alanı kapsamaktadır, kaya

oyma ve yontma mağaralar, Bizans döneminde bunlara eklenmiş olan kilise ve şapeller, kaleler, yer altı şehirleri, kaya mezarları antik kentler ve doğal peyzaj unsurları yer almaktadır (Harita 15). Önemli bir doğa ve kültür turizmi potansiyeline sahiptir. Bölgenin sağlık ve termal turizm çerçevesinde termal kentlerin ve nitelikli kür ve tedavi merkezlerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bölge, Türkiye'deki termal turizmin geliştirilmesi amacıyla başlatılan "Termal Turizm Kentleri Projesi" kapsamında jeotermal potansiyelleri diğer turizm türleri ile entegre olabilecek ve turizm bölgesi oluşturabilecek kapasiteye sahip olması nedeniyle öncelikli geliştirilecek bölgeler arasında yer almaktadır, ancak hâlihazırda turizmden neredeyse hiç pay alamamaktadır (Çıracı, 2008).

Türklerin 1071 yılında Anadolu'yu fethinden sonra, Afyonkarahisar Türk egemenliğine geçmiştir. Bu tarihten itibaren Afyonkarahisar; sırasıyla Selçuklu Devleti Sahipoğulları Beyliği, Germiyanogulları Beyliği hükümdarlığı altında yaşadıkdan sonra 1428'de Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır.

Karahisar-ı Sahip, 1428-1660 yıllarında merkezi Ankara olan Anadolu Beylerbeyi'ne bağlı bir sancak olarak yönetilmiştir. Daha sonra Kütahya'ya bağlanmıştır. 1839 yılında Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı sancak olmuş ve 1840'da her sancağın kaymakamlık olması kararlaştırılmıştır. 1867 yılında, eyaletler vilayete dönüştürülmüş ve Hüdavendigâr valiliği kurulmuş, Karahisar Mutasarrıflık olmuştur. Karahisar-ı Sahip, 1917'de bağımsızlık mutasarrıflık olmuştur (Özey, 2002).

Bu dönemde kurulan yerleşim yerleri incelendiğinde, yerleşmelerin özellikle akarsuya yakın, verimli topraklara sahip ve ulaşım açısından uygun olan hafif yamaçlı yerler olduğu görülmektedir. Bu dönemde kent yerleşmelerinin sayısı gittikçe artmış ve tarım ve hayvancılık şehirlerinin yanında, farklı fonksiyonlara sahip şehirlerin geliştiği görülmektedir.

Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yıllarına ait mimari, tarihi ve dini yapılar, çalışma alanındaki termal turizmin yanına, dini ve kültürel turizm çeşitlendirmesi yapma avantajını sağlarlar. Bu alanların çoğu tarihi sit alanı haline getirilmiş, bir kısmı da turizm amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Yerleşme alanlarındaki konutlarda kullanılan taş ve ahşap malzemeli yapılar, gelen ziyaretçiler açısından dikkatle incelenmektedir.

Afyonkarahisar ilindeki eski mahalle ve sokak yerleşmeleri, bölgenin doğal, sosyal ve kültürel yapısına göre şekillenmiştir. Hafif yamaçlı alanlarda kurulduğundan, dar sokaklardan ve bitişik evlerden oluşmaktadır. Taş, ahşap ve toprak malzemelerin kullanıldığı evlerde kışın ısıyı tutucu, yazın serinletici ortam oluşur. Evlerin tarihi, kültürel ve mimari özelliği dolayısı ile, Afyonkarahisar Valiliği bu bölgeleri kentsel sit alanı haline getirerek restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Eski yerleşim yerlerindeki konutlar, Afyonkarahisar'a gelenler tarafından ziyaret edilen önemli turizm mekanlarıdır.

Çalışma alanında günümüzdeki yerleşmeler kentsel ve kırsal yerleşmeler diye ikiye ayrılır. Kentsel yerleşmeler genelde ova tabanlarında ve anayollara yakın yerlerde ve dağınık bir şekilde kurulmuştur. Kırsal yerleşmeler ise genelde toplu yerleşmeler şeklinde, dağ ve vadi yamaçlarında, akarsu kenarlarında ve az bir kısmı da yüksek yerlerde kurulmuştur. Köy yerleşmelerinde nüfusun büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu yerleşmeler içerisinde geçici köy yerleşmelerinden yaylalar, Emirdağ, Bayat, Sultandağı, Sandıklı gibi ilçelerde bulunmaktadır. Köy yerleşmelerinden ilkbahar döneminde yaylaya çıkılır ve Eylül ayı sonu itibari ile tekrar geri dönülür.

Afyonkarahisar ilinde, yükselti ile birlikte, yerleşmelerin dokusu, tipi ve sayısında birtakım değişimler gözlenmektedir. Afyonkarahisar ilinin yüzölçümünün nispeten büyük olması ve çok sayıda ilçe idari alanına sahip olması, beraberinde yerleşmelerin sayısının da artmasına neden olmuştur. Yüzey şekilleri bakımından da çeşitlilik gösteren Afyonkarahisar ilinde yerleşmelerin belirli kuşaklarda kümелendiği gözlenir. Özellikle ova alanları ile bu ovaların kenar kesimleri, dağlık kütlelerin yamaçları ve plato alanları yerleşmelerin büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapan yer şekillerini oluşturur. Buna karşın dağlık kütleler, yerleşmelerin seyrekleştiği hatta belirli bir yükseltinin üzerinde ortadan kaybolduğu alanlara karşılık gelmektedir. Bu durum, Afyonkarahisar ilinde doğal koşulların insan yaşamı ve yerleşmeler üzerinde ne derece etkili olduğunu göstermektedir. 1400 m yükseltinin üzerindeki dik eğimli dağ kütlelerinin, taşlık-kayalık alanlardan oluşması, bu kesimlerin ekonomik anlamda kullanılamamasına neden olduğundan yerleşmelerden mahrumdurlar. Mevcut yerleşmeler ise hayvancılıkla uğraşan, dağınık dokulu, az nüfuslu, göç veren köylerden oluşmaktadır (Taş ve Yakar, 2009).

Eskiden yamaçlara kurulan yerleşim merkezleri, günümüzde verimli topraklardan oluşan ovalık alanlara doğru kaymaktadır. Örneğin Afyonkarahisar Şehri Afyonkarahisar Ovası'na doğru, Sandıklı İlçesi Sandıklı Ovası'na doğru, Dinar İlçesi Dombay Ova'ya doğru, Şuhut İlçesi Şuhut İlçesi'ne doğru ilerlemekte ve verimli tarım arazileri yerleşme ve sanayi yapıları ile doldurulmaktadır. Bunun sonucu olarak yerleşime açılan arazilerde sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Yeni yerleşime açılan arazilerde oluşan sorunlara örnek olarak Afyonkarahisar şehri verilebilir. Güvenlik fonksiyonuna bağlı olarak kurulan kale şehirlere güzel bir örnek oluşturan Afyonkarahisar, zamanla bu özelliğini kaybetmiş, hizmetler sınıfının, özellikle de ulaşım fonksiyonunun öne çıkmasıyla ovaya doğru gelişme göstermiştir. Halbuki Akarçay tarafından yeterli drene edilemeyen ovada taban suyu ve sızılaşma sorunu bulunmaktadır. Yörenin ikinci derece deprem sahası oluşu dikkate alındığında, gevşek alüvyonlardan oluşan ova arazilerinin yerleşmeye açılması çok büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Yazıcı vd., 2007).

Afyonkarahisar ilinde turizm yatırımları, özellikle son yıllarda gelişme göstermektedir. Bunun en önemli kanıtı ise, on yıl öncesine kadar yerleşimin olmadığı alanlarda, özellikle Ömer-Gecek Turizm Merkezi ile Afyonkarahisar şehri arasında, anayolların kenarlarında, turizm tesislerinin artmasıdır (Şekil 1). Bir taraftan turizmin gelişmesi için yatırımlar yapılmakta, ancak diğer taraftan doğal kaynakların kullanımının yanlış planlanması sonucu sorunlar oluşmaktadır.

Diğer yandan jeotermal enerji bakımından zengin olan Afyon ilinde, termal merkezlerinin çevresinde de hızla gelişen bir kooperatifleşmenin olduğunu ve verimli tarım topraklarının amaç dışı kullanılarak yüksek berrantın ortaya çıktığını görmekteyiz. Afyon'da bulunan hemen her termal kaynağın uğradığı bu süreç, hem bu doğal kaynağın paylaşım oranını azalttığı gibi, konut yapımıyla da verimli tarım alanlarını elden çıkarmaktadır (Yılmaz, 2001b).

Özellikle Gazlıgöl'de, Turizm Merkezi'ne yakışmayan yanlış yerleşme görüntüleri oluşmuştur. Turizm olarak gelişmeyi hedefleyen Afyonkarahisar ilinde, bu tür yanlış uygulamaların yapılması, yöredeki turizmin geleceğini tehdit etmektedir. Afyonkarahisar'ın "*Termal Kent*" olarak marka şehir haline gelmesi için; modern, nitelikli, ferah, yeşilin bol olduğu, her türlü kirlilikten uzak ve çevreye duyarlı düzenlemelerin yapılması zorunluluk oluşturmaktadır.

1.2.3. Afyonkarahisar İlinin Ekonomik Özellikleri

Tarihi boyunca, ekonomik coğrafya, nüfus ile ekonomi ve kaynaklar arasındaki ilişkiler; insanların hayatlarını kazanmaları bakımından yerden yere olan farklılık ve benzerlikler; ekonomik faaliyetlerin yer seçiminde tercihleri belirleyen faktörler; bölgesel uzmanlaşmalar ve bu uzmanlaşmanın yarattığı ticaret akışlarının nedenleri; ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarındaki farklılıkların açıklanması gibi çok sayıda konu üzerinde durmuştur (Tümertekin ve Özgüç, 2005).

Afyonkarahisar ilinin bulunduğu bölgede, yerleşik hayata geçişten günümüze kadar geçen sürede, temel ekonomik faaliyetler tarım ve hayvancılık olmuştur. Tarih öncesi döneme ait eserlere bakıldığında, haşhaş resimleri, tarım aletleri ve hayvan figürleri görülmektedir. Günümüze gelinceye kadar farklı ekonomik etkinlikler (mermer işleme, kilim dokuma, demircilik, bakırcılık, Yemencilik, at arabacılığı, koşumculuk, keçecilik) yapılsa da, bunlar atölye türü küçük ekonomik etkinliklerdir ve bu etkinliklerin çoğu tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Günümüzde de bölgede yaşayan insanların temel geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Nüfusun sektörel dağılımına bakıldığında, nüfusun % 70'inin tarım ve hayvancılığın içinde bulunduğu Birincil Ekonomik Faaliyetler'de çalışması, bunun en açık delilidir. Son yıllarda mermer, gıda, lastik, çimento, kağıt, tuğla, tekstil gibi sanayi türleri, ticaret ve turizm de gelişme göstermektedir.

2003 yılında DPT tarafından yapılan "*İllerin ve Bölgelerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*"daki gelişmişlik endeksine göre, iller 5 dereceye ayrılmış olup, Afyonkarahisar ili üçüncü derece iller arasındadır. Ege Bölgesi'ndeki iller arasında ise, 8. sırada yer almaktadır. Türkiye'de kişi başına milli gelire göre ise 55. sıradadır. 3. derece gelişmiş iller arasında Afyonkarahisar 19. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin gayri safi yurt içi hasılasına Afyonkarahisar'ın katkısı ise, %0.7 düzeyindedir. İl GSYİH'sı içinde hizmet sektörü %58, tarım sektörü %28, sanayi sektörü %14 paya sahiptir. Hizmetler sektörünün payı Türkiye genel payından düşük, sanayi ve tarım payı ise ülke ortalamasının üzerindedir (Afyonkarahisar Valiliği 2010 Raporu).

Devlet Planlama Teşkilatının "*İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırması 2003*" çalışmalarına göre illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında Afyonkarahisar 44. sırada, İmalat sanayi gelişmişlik sıralamasında 26.

sırada yer almaktadır. 2001 yılında ülkemizde kişi başına düşen milli gelir 2.146 \$ iken, Afyonkarahisar'ın kişi başına düşen milli geliri 1.263 \$'dır.İldeki kişi başına düşen milli gelir, Türkiye ortalamasının altındadır. İlçelerin gelişmiş sıralamasında Merkez İlçe 59. sırada ve ikinci derece gelişmiş grubundadır. En düşük ise Hocalar İlçesi olup 736. Sırada ve beşinci derece grupta yer alır (Tablo 11).

Tablo 11: Afyonkarahisar İlçelerin Türkiye Geneli Gelişmişlik Sıralaması

İlçeler	Gelişmişlik Sıralaması	Gelişmişlik Grubu
Merkez	59	2
Başmakçı	361	3
Bolvadin	242	3
Çay	373	3
Dazkırı	261	3
Dinar	369	3
Emirdağ	390	3
Evciler	425	3
İscehisar	381	3
Sandıklı	304	3
Sultandağı	461	3
Bayat	568	4
Çobanlar	602	4
İhsaniye	620	4
Kızılören	487	4
Sinanpaşa	612	4
Şuhut	574	4
Hocalar	736	5

Kaynak: DPT Verileri

1.2.3.1. Arazi Kullanımı

Çalışma alanının yükselti, yerçekimleri ve iklim özellikleri arazi kullanımını etkilemektedir. Yükseltinin ve eğimin artması, iklim şartlarını da değiştirmekte ve tarım için gerekli olan, verimli arazinin oranını azaltmaktadır. Yerçekillerinin kısa mesafelerde değişiklik göstermesi, yöredeki diğer ekonomik faaliyetleri de etkilemektedir.

İlde genel arazi kullanımı deseni, doğal ortam özelliklerine bağlı olarak şekillenmekle birlikte beşeri faktörlerin de katkısı olmuştur. Yükseltiyle birlikte yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, toprak ve su kaynakları gibi fiziki faktörlerin yanında ilde yerleşme ve nüfusun zamanla gösterdiği değişim, yürütülen ekonomik faaliyetlerin değişimi ve dağılışı, toprağın üretim ve işlenme yöntemleri, teknolojiye ulaşılan seviye ve bilgi birikimi gibi pek çok faktör arazi kullanımını şekillendirmektedir. Ayrıca son zamanlarda başta çevre koruma yaklaşımları olmak

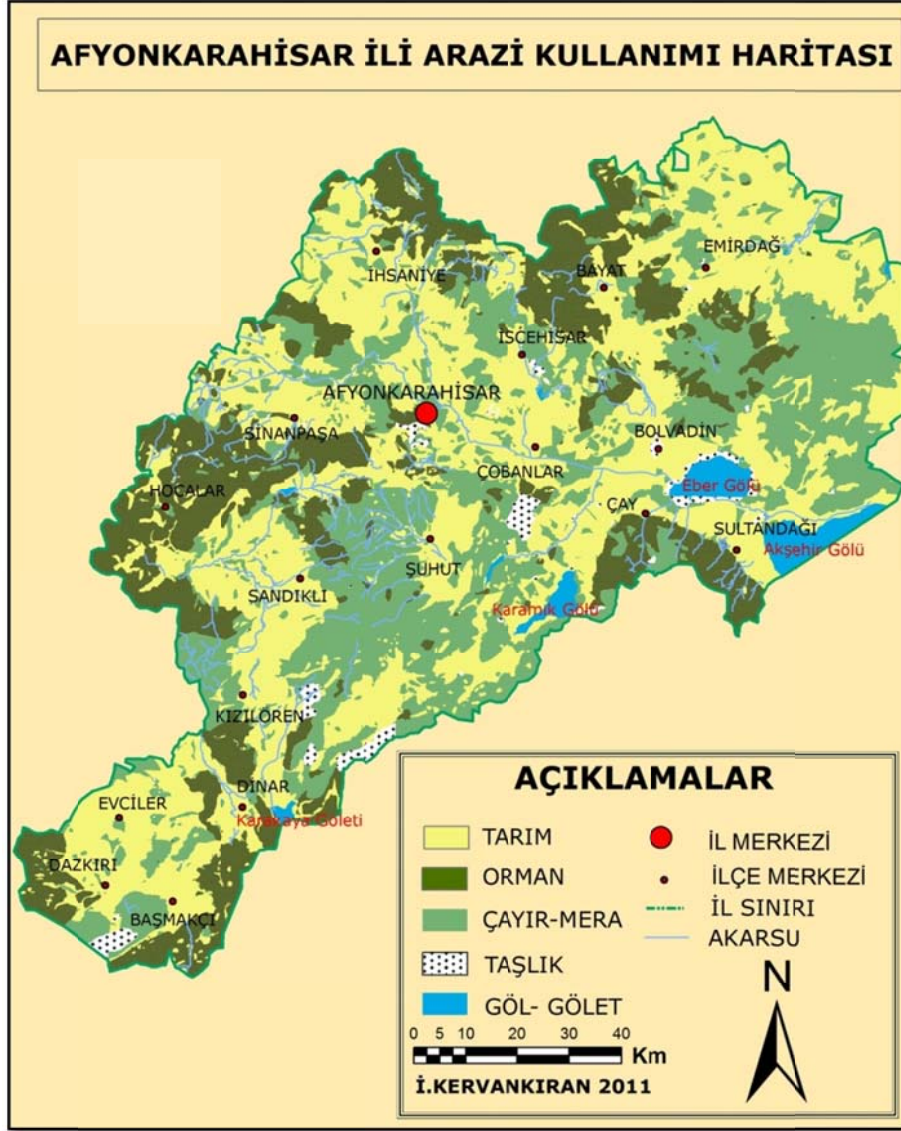
üzere toprağa dayalı üretimleri yönlendiren plan ve politikalar arazi kullanımında etkili olmaya başlamıştır. İldeki tarım alanlarının dağılımına bakıldığında ova ve plato karakterindeki düzlük alanlar da geniş yer tuttuğu görülür. Tarım alanları içinde, bu alanları çevreleyen eğimli sahaların arazi kullanım biçimini otlak alanları oluşturmaktadır (Harita 6). Diğer önemli arazi kullanım şekli olan orman alanları ise dağlık alanların yamaçları ile yüksek kesimlerde yoğunlaşmaktadır. İlde gerçek anlamda orman alanları çok daha dardır. Fundalıklar ve bozuk baltalık koruluk alanlar ile seyrek ağaçlık alanlar haritalamada orman alanı olarak kabul edilmiştir. Su yüzeyleri, bataklıklar, sanayi alanları ve kayalık alanları içine alan diğer alanlar içinde ele alınmakla birlikte her biri haritalarda ayrı ayrı gösterilmiştir (Taş, ve Yakar, 2020).

Afyonkarahisar topraklarının % 34'ü tarım arazisi, % 16'sı çayır-mera, % 20'si ormanlık-fundalık, % 30'u diğer alanlarda kullanılmaktadır (Tablo 12). Nüfusun hızla artması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi, yerleşme alanlarının genişlemesi gibi faktörlerden dolayı, arazinin kullanım amaçları her geçen yıl değişmektedir. Bu değişim tarım alanlarının azalması şeklinde olduğu gibi, uygulanan korumacı politikalarla ormanlık alanların artırılması şeklinde de olabilmektedir.

Tablo 12: Afyonkarahisar İli Arazi Kullanımı (2009)

Kullanım Şekli	Alanı (ha)	Toplam Alana Oranı (%)
Sulu Tarım Arazisi	191.651	34
Kuru Tarım Arazisi	294.417	
Çayır-Mera	232.329	16
Ormanlık-Fundalık	290.000	20
Diğer	421.103	30
Toplam	1.392.662	100

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği ve İl Tarım Müdürlüğü Verileri

Harita 6: Afyonkarahisar İli Arazi Kullanım Haritası

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği Verilerinden Derlenmiştir.

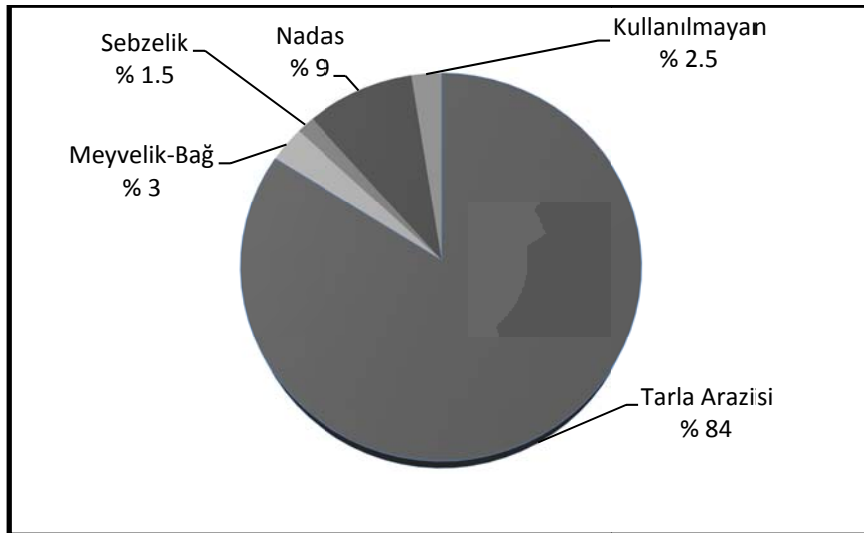
Doğal kaynakların sürdürülebilirliğine örnek olarak yörede, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından başlatılan Ağaçlandırma Seferberliği Eylem Planı Çalışmaları sonucu ormanlık alanlarda ciddi bir artış yaşanmıştır. Nitekim; 207.000 ha. civarında olan ormanlık alan 2011 yılında 290.000 ha. alana yükselerek %30 oranında bir artış yaşanmıştır. 2008-2012 kapsamında Afyonkarahisar’da 2008 yılında 9.535 hektar, 2009 yılında 10.492 hektar ve 2010 yılında 11.000 hektar alanın ağaçlandırma çalışması yapılmıştır. 2002 yılından bu yana ormanlık alanda 73.668 hektar, yani Hocalar İlçesi büyüklüğünde artış olmuştur. (Afyonkarahisar Valiliği 2011 Brifingi).

1.2.3.2. Tarım ve Hayvancılık

İlin en önemli geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Tarım daha çok dağların arasında kalmış geniş ovalık alanlarda yapılmaktadır. Hayvancılık faaliyetleri ise meralarda ve ahır hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. İlde özellikle sucuk ve et ticareti geliştiğinden, büyükbaş ahır hayvancılığı daha fazla yapılmaktadır. Yörede yetiştirilen başlıca tarımsal ürünler; buğday, arpa, şeker pancarı, mercimek, patates, kiraz, vişne, ay çekirdeği, elma, sebze ve meyvedir. Bölgedeki iklim şartları tahıl ve soğuğa dayanıklı tarım ürünlerine uygundur. Ancak son yıllarda bölgede iklim şartlarından bağımsız jeotermal seracılık faaliyetleri de artma göstermektedir.

Afyonkarahisar ilinin topraklarının 486.068 hektarı (% 34) tarıma uygun alanlardan oluşurken, 906.594 hektarı (%65) tarıma uygun olmaya topraklardan oluşmaktadır. Tarıma elverişli alanlarının kullanım amaçlarına göre dağılımında, tarla alanları 405.881 ha'lık (% 84) kısım ile ilk sırada yer almaktadır.

Tarım alanlarında yetiştirilen ürünlerin dağılımına bakıldığında, gerek üretim alanı olarak, gerekse üretim miktarı olarak tahıllar en öndedir. Tahıllar içerisinde ise en fazla buğday üretimi yapılmaktadır. Bölgede yaz aylarının kurak geçmesi ve su sıkıntısından dolayı nadas tarım alanları % 9 alan kaplamakla birlikte, son yıllarda yapılan göletlerle, nadas tarım alanları azalacağı tahmin edilmektedir. Sebze ve bağ ekim alanları diğer ürünlere göre çok az oran oluşturmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15: Afyonkarahisar İli Tarıma Elverişli Alanların Dağılımı

Kaynak: D.P.T Verileri

Tahıl üretiminde ilk sırada Emirdağ (70 bin hektar), ikinci sırada Merkez ilçe (45.206 hektar), üçüncü ve dördüncü sıralarda Sandıklı (44.730 hektar) ve Dinar (44.610 hektar) ilçeleri bulunmaktadır. Yem bitkileri üretiminde ise ilk sırada Sandıklı (2.120 hektar), ikinci sırada Sincanlı (1.250 hektar) ilçeleri yer almaktadır. Diğer ilçelerin yem bitkileri üretimi 1.000 hektarın altındadır. Baklagiller’de, Çay (2.690 hektar) ve Şuhut (1.840 hektar) ilçeleri ilk sıralarda yer almaktadır. Yumrulu bitkilerde, 3.317 hektarlık arazi genişliği ile Şuhut ilçesi ilk sırada yer almaktadır. Bu arazi genişliği ile Şuhut il genelinde yumrulu bitkiler arazisinin yaklaşık 1/3’üne sahiptir. Endüstri bitkileri üretiminde 8.700 hektarlık arazi genişliğiyle Dinar ilk sırada bulunmaktadır. Dinar’ı 3.250 hektar ile Sandıklı izlemektedir. Yağlı tohumlarda Merkez İlçe (3.299 hektar) ve Şuhut ilçesi (3.260hektar) ilk sıralarda bulunmaktadır. Sebze arazisi itibariyle ilk sırada merkez ilçe yer almaktadır. İl genelinde toplam sebze arazisi 7.500 hektardır. Meyve arazisi itibariyle ilk sırada Sultandağı (3.249 hektar), ikinci sırada Çay ilçesi (1.490 hektar) bulunmaktadır. Bağcılıkta, 315 hektar ile ilk sırada Dinar ilçesi vardır. Dinar’ı 250 hektarla Başmakçı izlemektedir (DPT Afyon İli Raporu).

Ayrıca, Avrupa Birliği fonlarından yararlanmak üzere, yörede tarımsal işletmelerin Avrupa Birliği standartlarına yükseltilmesi, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının geliştirilmesi, üretici grupların kurulmasına dair desteklemenin yapılması ve kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla Tarım İl Müdürlüğü bünyesinde, “*Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Ajansı İl Koordinatörlüğü*” kurulmuştur. İlin ekonomisine büyük katkı sağlayan et, süt ve balıkçılık sektörünün altyapılarını iyileştirecek projeler sayesinde hibe şeklinde krediler alınacak ve bu sayede sektörün standartlarını Avrupa Birliği normlarına yükselterek, üretim yapması sağlanmış olacaktır. Bu çerçevede; süt ve et üreten tarım işletmelerine yatırım ile süt ve süt ürünleri ile et ve et ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması konularındaki proje çağruları 30 Kasım 2010 tarihi itibariyle sonlandırılmış olup, sonuçları beklenmektedir (Afyonkarahisar Valiliği 2011 Yılı İl Brifingi).

Afyonkarahisar İli jeotermal seracılık bakımından Türkiye’nin önemli yörelerinden birini oluşturmaktadır. Jeolojik yapısı sonucu fay hatları boyunca çıkan sıcak termal sular kaplıca, turizm ve evlerin ısıtılması yanında seracılık

faaliyetlerinde de kullanıma uygundur. Ayrıca güneşlenme süresi ve nem oranı bakımından uygun iklim şartlarına sahip bölgede, seraların ısıtılması için gerekli sıcak su kaynaklarının hazır bulunması üretim maliyetini düşürdüğünden, bölgede seracılık faaliyetini avantajlı duruma getirmektedir. Bundan dolayı seracılık yatırımları, son yıllarda Antalya ve Mersin gibi seracılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı illerden, uygun iklim şartlarının yaşandığı ve sıcak su kaynaklarına yakın Afyonkarahisar gibi illere doğru yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. Bölgede seracılık faaliyetlerinin artması, bölgenin beşeri ve ekonomik yapısını etkilediği gibi, mekansal yapısında da değişiklikler meydana getirmektedir.

Bununla birlikte, gelecekte tarımsal faaliyetlerde ciddi sorunlara yol açacak, yanlış arazi kullanım politikalarının da uygulandığı görülmektedir. Tarım yapılan ovalık arazilerin yerleşme ve sanayi alanları olarak tahsis edilmeleri, verimli toprakların gittikçe azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, toprakların nüfus artışıyla küçük parçalara bölünmesi, tuğla fabrikaları için tarlalardaki toprağın üst kısımlarının taşınması, toprak kirliliğinin gittikçe artması, tarım alanlarından elde edilen verimi düşürmektedir.

Tarım dışı arazi kullanımlarında kısa vadede rant veya kazanç oranı yüksek olabilmektedir. Buna ülkede izlenen tarım politikası ve özellikle de tarımsal fiyat ve destekleme politikasının olumsuz etkileri de eklenince tarım topraklarının elden çıkması hız kazanmaktadır. Böylece büyük yerleşim yerleri (şehirler) ve kıyılarda, yetenek sınıfları öncelikle tarımsal faaliyetlere daha uygun verimli topraklar, yeni sanayi ve yeni konut alanları kurma, kamu alt yapı tesisleri ve turizm yatırımları yapma ve diğer çeşitli amaçlarla gelecekteki ihtiyaçlar gözetilmeden tarım dışına çıkarılmaktadır (Yılmaz, 2001b).

Yörenin hayvancılık alanında geliştiğini söyleyebiliriz. Özellikle, büyükbaş besi hayvancılığı, küçükbaş hayvancılığı, yumurta ve tavuk yetiştiriciliği ve arıcılık bölgede gelişmiş olan hayvancılık türleridir. Türkiye'nin 412.599 ton et üretiminin %4'ünü Afyonkarahisar ili karşılamaktadır. Toplam büyükbaş hayvan sayısı 273.868 adettir. Bunun, 270.703'ü sığır ve 3.165'i mandadır. Ülkemizde birçok insan tarafından, "*Afyonkarahisar kaymağı*" olarak ünlenen ürün, manda sütünden üretilen kaymaktır.

1.2.3.3. Sanayi ve Ticaret

Çalışma alanının sahip olduğu kaynaklar ve bulunduğu konum avantajı ile, sanayi ve ticaretin gelişimine müsait olmasına karşın, bölgenin bu konuda gelişmiş olduğu söylenemez. Afyonkarahisar yöresinde sanayinin gelişmesi için uygun coğrafik şartlar bulunmaktadır. Özellikle sanayinin gerek duyduğu tarımsal ve hayvansal hammaddenin bol olması ve yoğun nüfuslu kentlere ulaşımın kolay olması, sanayinin gelişimini mümkün kılacak faktörlerdir. İncehisar yöresinde çıkarılan mermer, ilin en önemli madensel hammaddeye dayalı sanayi kolunu oluşturur. Yörede mermer sanayi yanında, imalat sanayi (sucuk, et, süt, yumurta, kaymak, kaymaklı şeker, lokum, pişmaniye) makarna, un, yağ, şeker, yem, maden suyu, beton travers, tuğla, çimento, alkollü içkiler, lastik, tekstil, makine ve metal eşya sanayisi bulunmaktadır.

Afyonkarahisar’da sanayi faaliyetleri, geçmiş yıllarda el sanatlarına dayalı olarak ve ev tipi atölyelerde yapılmaktaydı. Çevresindeki illere göre, sanayi yatırımlarına daha geç kavuşan ilde, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, önce şeker, kağıt, alkaloid, beton travers, çimento ve Kızılay Maden Suyu fabrikaları, kamu yatırımları şeklinde kurulmuştur. Daha sonra, tarıma dayalı gıda sanayi ve mermer sanayi, özel sektörün yatırımları sonucu gelişme göstermiştir. 2004 yılına kadar çok yavaş gelişen sanayi yatırımları, 2004 yılında, Afyonkarahisar’ın “*Kalkınmada Öncelikli Yörelere*” kapsamına alınması ile birlikte hızla gelişmeye başlamıştır.

Afyonkarahisar ilinde sanayi siciline kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 740’dır ve ilde kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı ise 17.074 kişidir. Genel Türkiye ölçeğinde Afyonkarahisar ilinde bulunan sanayi işletmelerinin % 46’sı mikro ölçekli, % 45’i küçük ölçekli, % 8’i orta ölçekli ve % 1’i büyük ölçekli işletmelerdir (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2011 İl Durum Raporu). İlde bulunan sanayi işletmelerinin dağılımına baktığımızda, % 45 madencilik ve taşocakçılığı imalatı, % 23 gıda ürünleri imalatı, % 13 metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı sektörleri ilk sıralarda yer almaktadır (Tablo 13).

Çalışma alanında ilk Organize Sanayi Bölgesi 1994 yılında, şehir merkezine 4 km. uzaklıkta ve 465 hektar alan üzerine kurulmuştur. Afyonkarahisar OSB’nin yanında yapımı tamamlanan diğer Organize Sanayi Bölgeleri, Bolvadin OSB,

Sandıklı OSB, İscehisar-Mermer OSB, Dinar OSB, Emirdağ OSB'dir. Yapımı devam eden OSB'ler, İscehisar-Mermer OSB ve Bolvadin Süt Sığırcılığı İhtisas OSB alanlarıdır. Yatırım programında yer almayan OSB projeleri ise, Merkez II. OSB, Merkez Sera OSB, Dazkırı Dokuma-Konfeksiyon OSB, Çay OSB ve Şuhut OSB'dir.

Tablo 13: Afyonkarahisar ilindeki Sanayi İşletmelerinin Dağılımı

Sektörler	Oranı (%)
Maden ve taşocağı imalatı	45
Gıda ürünleri imalatı	23
Mineral ürünler imalatı	13
Makine, metal imalatı	7
Ağaç, mobilya imalatı	3
Giyim, tekstil,deri imalatı	3
Kauçuk ve plastik ürünleri imalatı	1
İçecek imalatı	1
Tarım aletleri imalatı (Römork)	1
Diğer	3

Kaynak: T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2011 İl Durum Raporu

Afyonkarahisar ilinin ihracat-ithalat durumuna bakıldığında, ihracat değerinin, ithalat değerinden yüksek olduğu görülmektedir. İhracat geliri son iki yılda düşmesine karşın, ithalat gideri iki yılda iki kat artmaktadır (Tablo 14). Ülke dışına ihraç edilen ürünler içerisinde en önde mermer ve mermere dayalı ürünler gelmektedir.

Tablo 14: Afyonkarahisar İline Ait İhracat ve İthalat Bilgileri

YIL	İHRACATÇI FİRMA SAYISI	İHRACAT DEĞERİ (1.000 USD)	İTHALATÇI FİRMA SAYISI	İTHALAT DEĞERİ (1.000 USD)
2008	201	237.839	106	34.370
2009	213	208.636	110	40.512
2010	209	217.277	125	72.653

Kaynak: T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2011 İl Durum Raporu

2009 yılı içinde madencilik sektöründe %20 daralma, tarım sektöründe %23 artış sağlanmışken, sanayi sektöründe çok fazla bir değişim yaşanmamıştır. 2009 yılında gerçekleşen ihracat kalemlerinden, doğaltaş ürünleri 160 Milyon Dolar, konveyör band ve malzemeleri 24 Milyon Dolar, yumurta 20.6 Milyon Dolarlık ihracat gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise 294 Milyon Dolarlık bir ihracat tutarına

ulaşılması ve 63 ülkeye ihracat gerçekleştirilmiştir. 81 il ve serbest bölgelerden gerçekleştirilen ihracat değerlendirmesinde Afyonkarahisar İli 29. sırada yer almaktadır. Yine Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin illerin sektörel verilerine göre, Afyonkarahisar İli maden sektöründe (2004-2010 yılları arası-2006 hariç) en fazla ihracat yapan İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra sektör dördüncüsüdür. Toplam ihracat içerisinde maden-doğaltaş sektörü 197.7 Milyon Dolar, sanayi sektörü 35.2 Milyon Dolar, Tarım sektörü ise 61.6 Milyon Dolar ihracat hacmine sahiptir. Sektörel değerlendirme ise; maden sektörü % 23'lük ve tarım sektörü % 3'lük bir büyüme kaydetmiş olup, sanayi sektöründe yüzde 24'lük bir azalma görülmüştür (Afyonkarahisar Valiliği 2011 Yılı Brifingi).

Çalışma alanının bulunduğu bölge, önemli şehir merkezlerini birbirine bağlayan karayolu ve demiryolu ağının kavşak noktasında olması, ilin ticari faaliyetlerdeki önemini artırmaktadır. Bu avantajının farkına varan dış yatırımcılar, anayollar kenarında çeşitli ticaret merkezleri ve konaklama tesisleri kurmaya başlamışlar ve kurulan bu işletmeler ilin ticaretini daha fazla canlandırmıştır. Afyonkarahisar'dan diğer illere satışı yapılan mallar; çimento, canlı hayvan, lastik ayakkabı, sucuk, taze et, yün ve yapağı, sebze ve meyve, lokum ve kaymak, hububat, un, bitkisel yağ, hayvan yemi, çeşitli tohumlar, malt, konveyör bandı, inşaat tuğlası ve bunun gibi mallardan oluşmaktadır. Diğer illerden Afyon'a giriş yapılan mallar ise; manifatura, konfeksiyon, tuhafiyeye, inşaat malzemeleri, sebze ve meyve, gıda maddeleri, oto yedek parçaları, sanayi hammaddeleri, ilaç, mefruşat, kösele ve kavafiye gibi ürünlerdir.

Dış turizm aktivitesiyle birlikte iç turizmde ülke ticaretinin gelişmesini teşvik etmektedir. Turizm sezonunda, yurdumuzun turistik bölgelerindeki ticari aktivitenin, büyük bir canlılık kazandığı göze çarpar. Bunda, yabancı turistlerin katkısı yanında, iç turizme katılanların da büyük rolü vardır. Hatta bazı turizm bölgelerinde esas rolü, dış turizmden ziyade iç turistik aktivite oynar. Nitekim dağ turizmi, yayla turizmi ve termal turizm merkezlerinde durum böyledir. Aynı şekilde, dış turizmin giderek önem kazandığı turistik bölgelerimizi ziyaret eden turist sayısının, %40 ile %50'si yine yerli turist sayısından oluşur (Doğanay, 2001).

1.2.3.4. El Sanatları

Çalışma alanındaki el sanatları, ekonomik olarak büyük bir yekün tutmasa da kırsal ekonomiye önemli katkı sağladığını söyleyebiliriz. Bölgede maden, tarım ve hayvancılığa dayalı el sanatları gelişmiştir. Sınırlı pazarı olan bu tür malların üretimi genelde KOBİ'ler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda yer alan faaliyetlerden bölgede en yaygın olanları; “mermer işlemeciliği” ile “kilim ve halıcılık”tır. Bunların yanında, kaybolmaya başlamış ve yörede sadece bir ya da birkaç kişinin yapımı için uğraştığı el sanatlarından olan; keçecilik, koşumculuk, demircilik, bakırcılık, at arabacılığı, yemencilik gibi faaliyetler de bulunmaktadır.

Mermer rezervleri ve üretim potansiyeli yüksek olan yörede üretim; plaka mermer, mozaik ve mıcır gibi ürünlerde yoğunlaşmıştır. İlde en fazla mermer rezervinin bulunduğu İncehisar ilçesi'nde, ihracat ürünü olarak ekonomiye katkı sağlamasının yanında, turistik tesislerde, peyzaj mimaride, hediyelik ve süs eşya yapımında kullanılır. Mermer üretim sürecinde ortaya çıkan katı atıkların da değerlendirilmesine yönelik olarak mermercilikte el sanatlarının teşvik edilmesi ve geliştirilmesi, ekonomik ve çevresel maliyetleri azaltacağı gibi, aynı zamanda gelir getirici bir faaliyet olacaktır.

Yörede kırsal kesimde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yaygın olduğundan, geleneksel kilim ve halıcılıkta da Afyonkarahisar gelişmiştir. Özellikle Bayat ve Emirdağ, kök boya ile üretilen kilim ve halılarda oldukça gelişmiş ve uzmanlaşmıştır. Bu bölgelerde üretilen el sanatları ürünlerine yerli ve yabancı turistlerin yoğun ilgisi vardır. Mevcut durumda yöre ekonomisine döviz getirerek canlılık katan bu sektör, alternatif pazar araştırmaları ile beraber, ürün tasarımı ve deseninde oluşturulacak çeşitlilikler ve yeniliklerle daha da gelişmesi ve kırsal kalkınmaya yardımcı olması söz konusudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. AFYONKARAHİSAR İLİ'NDE TURİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Adını volkanik kayalardan oluşan kaleden (*Karahisar*) ve ilk defa “*Synnada*” antik kenti sikkelerin de karşımıza çıkan haşhaş (*Opium-Afyon*)’dan alan Afyonkarahisar (Foto 1), M.Ö. 2.000 yıllarına kadar uzanan bir tarih şeridi yaşatır. Bölgede Hititler’den sonra Anadolu’da uygarlık kurmuş olan Frigler’in izlerine rastlanır. Roma ve Bizans döneminde Asya ve Anadolu eyaletine bağlı bir yerleşim yeri olan ilimizin adı, “*Akronium*” (Yüksek Tepe)’dir. Bu dönemde, kaplıcaları, *Frigya Salutaris* (Şifalı Frigya) adıyla ün yapmıştır. Afyonkarahisar, asıl önemine “*Selçuklular*” döneminde kavuşmuştur (Gönçer, 1971).

Foto 1: Adını Haşhaş ve Kaleden Alan Afyonkarahisar'ın Geçmiş Yillardaki Görüntüsü (Kaynak: Şefika Atay Fotoğraf Arşivi)

Sarp kayalar üzerindeki kalesi sağlam ve güvenilir olan Afyonkarahisar’da Selçuklu Devleti’nin hazineleri saklanır olmuş ve adına da “*Karahisar-ı Devle*” denilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti’nin 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında Moğolların hâkimiyetine girmesiyle Afyonkarahisar’da Sahipata Beyliği kurulmuş, daha sonra sırayla Eşrefoğulları, Germiyanogulları ve Karamanoğulları Beylikleri egemenliğinde kalmıştır. Şehir, Osmanlı İmparatorluğu döneminde genişleyerek

büyümüştür. İstiklâl Savaşı yıllarında Afyonkarahisar, Başkomutanlık karargâhı olmuş, Millî Mücadeleyi zafere ulaştıran Başkomutanlık Meydan Savaşı, Afyonkarahisar'da da verilmiştir. Kurtuluş Savaşında, Büyük Taarruzdan bir gün sonra 27 Ağustos 1922 günü, saat:17.00'de, Türk orduları Afyonkarahisar'a girmiş, bundan sonra Başkomutanlık ve Garp Cephesi Karargâhı Afyonkarahisar'a taşınmış ve karargâh olarak kullanılmıştır. Atatürk, 28 Ağustos 1922 günü Afyonkarahisar'daki karargâhına gelmiş, büyük zafere kadar çalışmalarını buradan idare etmiştir. Bu açıdan Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında Afyonkarahisar'ın yeri önemlidir (Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2008).

Afyonkarahisar'da turizm hareketlerinin ne zaman başladığı kesin olmamakla birlikte, bölgenin en önemli turizm varlığını oluşturan kaplıcaların çok eski dönemlerden itibaren şifa kaynağı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısı ile ilin turizm tarihinin çok eski olduğu ve ilk turizm faaliyetlerinin kaplıcalarla başladığı anlaşılmaktadır. Özellikle Gazlıgöl Kaplıcası çevresinde Afyon Müze Müdürlüğü'nce yapılan kazılardan ve çıkan bulgulardan buranın eski bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Kaplıcaların çevrelerinde yerleşim merkezleri, ibadethaneler kurulmuştur.

Bizans döneminde bölgedeki kaplıcaların aktif olarak kullanıldığı, hatta bazı kaplıcaların yakınlarında kiliselerin bulunmasından dolayı eski adlarının farklı olduğu görülmektedir (Örneğin Heybeli kaplıcasının eski adı Kızıl Kilise Kaplıcası olduğu gibi).

Eskiden Afyon havalisine "Filiçya Salotaris" denmesinin sebebi kaplıca ve maden sularının bulunmasından ileri gelmiştir. Sen Mişel bu bölgeye gelen hastaların, ruhbanların şifa bulduklarını ahaliye telkin etmiştir. Afyon kaplıcalarına sediyeye ile gelip yürüyerek gidenler daima görülen şeylerdir. Ancak bu kadar tesirli ve önemli bu kaplıcalar Osmanlı imparatorluğu zamanında kimsesiz, metruk ve yerleşim alanlarından uzak olduğundan, haydutların korkusundan hamama gündüz giderler ve akşamdan evvel şehre dönmek zaruri idi. Cumhuriyet hükümeti ile birlikte asayişsizlikleri bertaraf ettiğinden şimdi sıhhat ve rahat kaynağı haline gelmiştir. Hükümetin bayındırlığı konuya ehemmiyet vermesinden dolayı Ömer, Gecek, Kızıl Kilise (Heybeli), Gazlıgöl kaplıcaları modern bir şekilde olmasa bile

sihhi ve kullanışlı odaları ile mümkün mertebe ziyaretçilerin rahatları temin edilmiştir. Ve gün geçtikçe de noksanları ikmal edilmektedir. Kaplıcalarımızda medeniyet ve refah vasıtaları ile dolu tam manası ile konforlu dört beş yerde ikişer yüz yataklık büyük oteller ile gazino, sinema, kütüphane gibi yatırımlarla buralar canlanacak ve memleketimiz için yeni bir medeniyet örneği olacaktır. Bunun için Gazlıgöl Kaplıcası'nda tetkikat ve tehliat yapılmış ve Kızılay'ın himayesinde çalışmalara başlanmıştır. Gecek kaplıcasında ağaçlandırma yapılmaktadır. Burası sonraları güzel bir manzara arzedeceğinden iyi bir gezi mahalli olabilir. Sonuçta kaplıcalarımız medeni bir adamın yaşayabileceği bir tarzda asri bir şekle girdiği günden itibaren Afyon ekonomisinde önemli bir değişiklik oluşturacaktır (Görktan, 1936).

Osmanlı döneminde ise bölgedeki kaplıcalar hem Türkler, hem de Avrupalılar tarafından sağlık amacıyla kullanılmıştır. 17. yüzyılda yaşamış meşhur Türk seyyahı Evliya Çelebi Seyahatname'sinde, Afyonkarahisar ve Sandıklı hamamları hakkında bilgi verir ve bu hamamlara girenlerin şifa bulduklarını söyler. 1900'lü yılların başında Falih Rıfkı Atay, Gazlıgöl'ün suyunun kimyasal özellikler bakımından Avrupa'daki suların hepsini geride bırakacağından, Gazlıgöl'e gereken önemin verilmesi gerektiğini söylemiştir (Uyan, 2001).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ilde turizm yatırımlarının arttığını görmekteyiz. 1935 yılında Ömer hamamı inşaatı tamamlanmış ve törenle açılmıştır. Ayrıca kaplıca tesislerinin yenilenmesi, ek binaların yapılması, kaplıca çevresinde otellerin inşa edilmesi ve kaplıcaların yakınlarında demiryolu hattının kurulması ile birlikte bölgeye gelen insan sayısı da artmaya başlamıştır. Bununla birlikte yine Cumhuriyetin ilk yıllarında kültürel turizm etkinlikleri yapıldığı görülmektedir. Gönçer (1935) "*Frigya abidelerine doğru bir gezinti*" yazısında öğretmenlerle birlikte Afyon'un kültürel değerlerini tanımak amacı ile dört güzergah belirlendiğini belirtmiştir. Ayazın Köyü, Göynüş mevkii, Aslan Kaya yerleşmeleri ve Frikyalıların en büyük dini merkezlerinden biri olan Yazılı Kayamevkii (Kral Midas'ın mezarı, Eskişehir sınırlarında bulunur) olarak belirlenen güzergahta yapılan gezi sırasında gözlemler yapılmış, fotoğraflar çekilmiş ve makale haline getirilmiştir (Makalenin sonundaki o döneme ait Kral Midas'ın mezarı, Arslan Kaya ve Göynüş mevkiindeki yerleşmelere ait fotoğraflara bakıldığı zaman, günümüzdeki durumları ile

karşılaştırıldığında bir hayli tahrip olduğu görülmektedir). Bunun yanında Cumhuriyetin ilk yıllarında, 26-30 Ağustos tarihlerinde Kocatepe ve Çiğiltepe gibi Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın yapıldığı alanlara, Ankara'dan gelen heyetlerle birlikte her yıl ziyaretler yapılmıştır (Gönçer, 1935).

Bölgenin turizm gelişiminde değinilmesi gereken iki önemli faaliyet vardır. Bunlardan birincisi, Afyonkarahisar ve çevresinin tarihi ve kültürel varlıklarının ortaya çıkarılması için kazı çalışmalarının yapılması, ikincisi de müze oluşturma çalışmalarıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, önce Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti, daha sonra Halkevi bünyesinde 1928 yılında bir müze oluşturma ve il tarihini yazma çalışmalarına başlanmıştır. Süleyman Hilmi Gönçer ve Oğuz Günel beylerin öncülüğünde başlatılan bu çalışmalar sonucunda, bulunan eserler Taş Medrese'de depolanmıştır. 1931 yılında kurulan Müze Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür ve bölge müzesi haline gelmiştir. Çünkü o dönemde Bursa ve Konya müzeleri dışında çevrede başka müze yoktur. Uşak, Burdur, Isparta ve Aydın çevrelerinden arkeolojik, Aydın ve Kütahya çevrelerinden etnografik eserler toplanmıştır (İlaslı ve Üyümez, 2008)

1930-1940 yıllarında konaklama olarak şehir merkezinde bulunan iki otel, o döneme ait turizm tesislerini oluşturmaktadır. Ancak bu otellerde kaç kişinin, ne kadar süre kaldığı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Görüldüğü gibi Afyonkarahisar ilindeki ilk turizm hareketleri genellikle iç turizme yönelik başladığı ve çevre illerden küçük gruplar halinde ya da bireysel olarak turistlerin geldiğini söylenebilir. Bunun yanında müzecilik faaliyetlerinin 1930'lu yıllarda başlanması ve tarihi-kültürel varlıkların koruma altına alınması, turizm varlıklarının sürdürülebilirliğine ilk örnek oluşturmaktadır. Sadece Afyonkarahisar ili değil, çevre illerdeki tarihi ve kültürel eserlerde koruma altına alınmıştır. Günümüzde Afyonkarahisar Müzesi'nin Türkiye'nin en önemli müzelerinden birisi haline gelmesinde, geçmiş dönemlerde başlayan turizm varlıklarını koruma düşüncesi etkili olmuştur.

1965 – 1980 yılları arasında ilin turizminde gelişmeler olduğu görülür. Döneme ait kaynaklar incelendiğinde, ilin turizminin gelişmesi için planlar yapılmış, hedefler belirlenmiş, geziler ve turizm güzergahları düzenlenmiş ve otel sayıları artırılmıştır. İlin doğal, tarihi ve kültürel değerlerini gösteren haritaların ilk olarak bu dönemde hazırlandığı ve planlı bir şekilde dört gün boyunca saatleri belirlenmiş bir

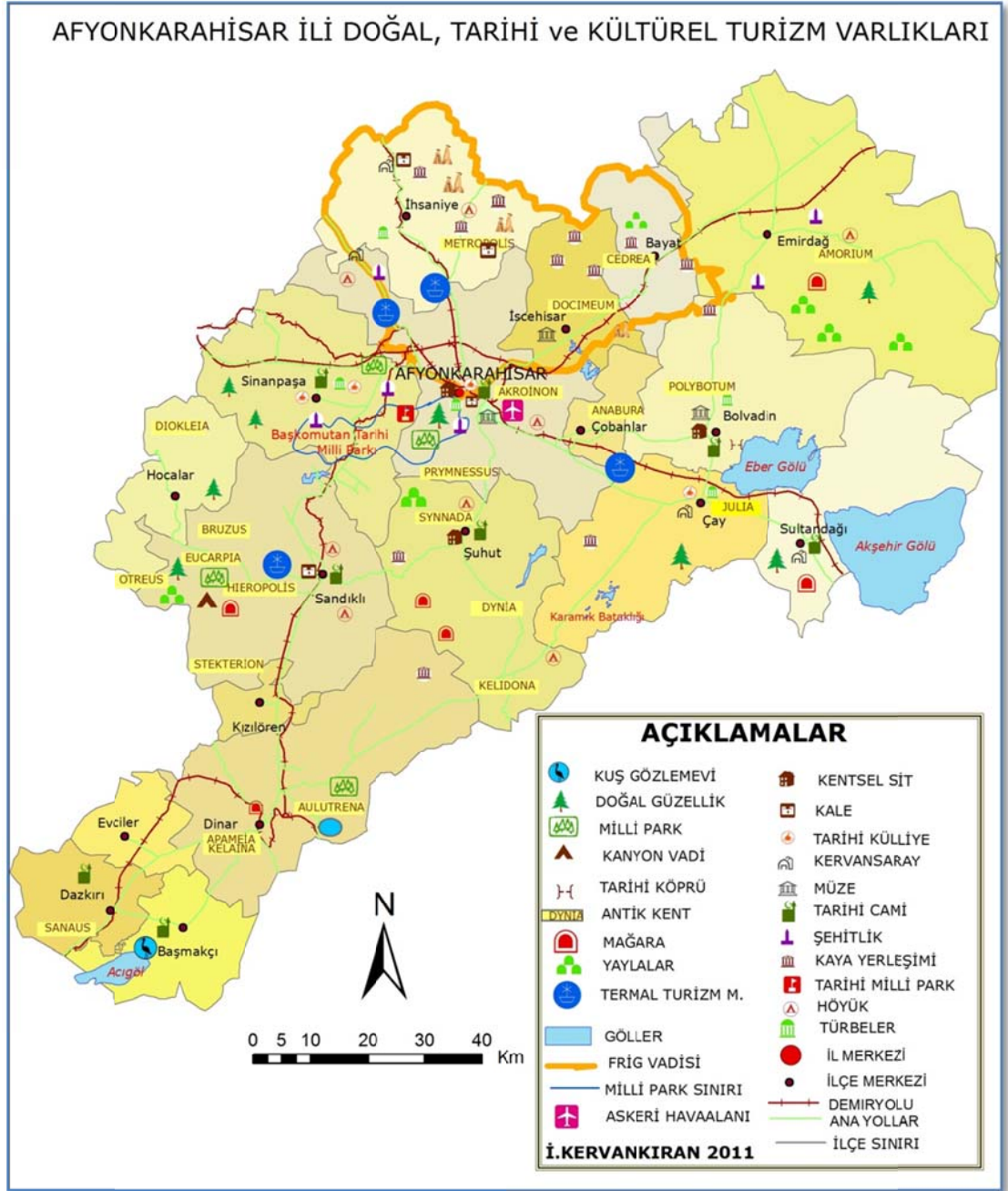
şekilde program yapıldığı görülmektedir. İlin turizminin gelişmesi için tanıtım faaliyetleri yapılmış ve ilin turizm değerleri, özellikleri, kaplıcaların konumları, nasıl gelineceği, nerelerde kalınabileceği gibi bilgiler verilmiştir. Turizm-Tanıtma Derneği 26-30 Ağustos tarihleri arasında beş gün süren Zafer Haftası şenlikleri kapsamında askeri törenler yanında, sergiler, geziler, konserler tertiplemiştir. Devam eden günlerde bu faaliyet Zafer Fuarı haline dönüştürülmüş ve günümüzde de devam etmektedir. Bu dönemde şehir merkezinde 11 otel (Emek Oteli, Sağlam Palas, Afyon Palas, İpek, Turunç, Kalın, Nur, Gönen, Konak, Uzun ve Şafak Otelleri) ve 2 turistik lokanta (İkbal ve Emek Lokantası) bulunmaktadır (Taşpınar Dergisi, 1968).

1968 yılında Turizm-Tanıtım Derneği tarafından özel olarak bastırılan Taşpınar Dergisi'ndeki bilgilere göre, bu dönemde tarihi-kültürel değerleri korumak amacı ile kurulmuş iki önemli müze bulunmaktadır:

– İstiklal Harbi Müzesi: Başkomutanlık Meydan Savaşına sahne olmuş, Afyon civarındaki olayları dile getiren resim, tablo ve savaş malzemeleri ile dolu olan müze, eski belediye binasında kurulmuş ve bu binada 29-30 Ağustos 1922 tarihlerinde Mustafa Kemal Atatürk misafir olarak kalmıştır. Günümüzde burası Zafer Müzesi olarak işlevini yürütmektedir.

– Arkeoloji Müzesi : Eski eserlerle birlikte Türk-İslam dönemine ait eserler ve Etnoğrafik eşyaları içine alan bu müze, Afyon İli çevresindeki illerden toplanan eserlerden meydana gelmiştir. Bu eserler Gedik Ahmet Paşa Külliyesi'ndeki Taş Medrese içinde teşhir edilmiştir. Arşiv kayıtlarına göre müzenin mevcudu 7.800 civarındadır.

1980 sonrasında ilin turizmde önemli gelişmeler olmuştur. Bu tarihten sonra kaplıcalardaki klasik hamamların yakınında, turistik tesis sayısında artış gözlenmektedir. Kaplıcalardaki hamamlar restore edilerek daha fazla kullanışlı hale getirilmiş ve bu tesislerin yanına yeni hamamlar, havuzlar ve çamur banyoları eklenerek kapasiteleri artırılmıştır. Ömer-Gecek, Gazlıgöl ve Sandıklı-Hüdayi Kaplıcalarında, Afyonkarahisar Valiliği İl Özel İdaresi ve belediyelerin katkılarıyla turistik tesislerin artmaya başlaması, bölgeye olan talebi de artırmıştır. Ülkemizde son yıllarda alternatif turizm türlerinden olan termal turizmin öneminin gittikçe artması, termal kaynaklar yönüyle zengin potansiyele sahip Afyonkarahisar'da özellikle 2000'den sonra termal turistik tesislerin artışına neden olmuştur.

Harita 7: Afyonkarahisar İli Doğal, Tarihi ve Kültürel Turizm Varlıkları

Afyonkarahisar'daki dört önemli kaplıca alanı, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca, 06.01.2005 tarih ve 25692 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Gazlıgöl, Ömer-Gecek, Sandıklı-Hüdayi ve Bolvadin Heybeli Kaplıca alanları **"Turizm Merkezi"** ilan edilmiştir. Bu alanların turizm merkezi ilan edilmesi ile birlikte, il içerisinde ve il dışından bölgeye olan yatırımlar artmış ve termal turizm ile birlikte kültürel turizm planlamaları da yapılmaya başlanmıştır.

Çalışma alanı olan Afyonkarahisar ili turizm çekicilikleri yönüyle zengin bir potansiyele sahiptir. İlin en önemli turistik çekiciliğini termal kaynaklar oluşturur. İl, termal turizm kaynakları yanında alternatif turizm imkânları açısından da zengindir. Birçok medeniyetin kalıntılarının bulunduğu Frig Vadisi, Türk milletinin tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturan; Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi'ne sahne olan savaş alanları, yıllardır şehrin ortasında sağlam ve dik duran Afyon Kalesi, Afyonkarahisar Mevlevihanesi, tarihi evleri, peribacaları, milli parkları, tabiat parkları, gölleri, yaylaları, mağaraları, Akdağ Kanyonu, binlerce tarihi ve kültürel eser sayısına sahip müzeleri, festivalleri, yemekleri, el sanatları, ilde termal turizmi destekleyen diğer potansiyel turizm varlıklarını oluşturur (Harita 7). Ayrıca Afyonkarahisar'ın Ege, İç Anadolu ve Akdeniz bölgeleri arasında, önemli bir kavşak noktasında bulunması, ilin turizminin gelişimi için önemli bir avantaj oluşturmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. AFYONKARAHİSAR İLİNİN BAŞLICA DOĞAL, TARİHİ VE KÜLTÜREL KAYNAKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, Afyonkarahisar ilinde turizme konu olan başlıca doğal, tarihi ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliği anlatılmış ve çalışmanın en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Çalışma alanının turizminin tarihsel gelişimi, turizm faaliyetleri olarak mevcut durumu ve genel olarak turizm potansiyeli anlatılmış, böylece turizm envanteri çıkarılmıştır. Ayrıca Afyonkarahisar ilinin turizm çekiciliklerinin analizleri yapılmış ve bölüm iki kısım halinde değerlendirilmiştir. Birinci kısımda, ilin turizm arzını oluşturan doğal çekicilikler anlatılmış, analiz edilmiş ve bu çekiciliklerin turizmde sürdürülebilirliği ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci kısımda ise, ilin turizm arzını oluşturan tarihi ve kültürel çekicilikler anlatılmış, analiz edilmiş ve sürdürülebilir turizm açısından durumu değerlendirilmiştir.

1.1. AFYONKARAHİSAR İLİ DOĞAL TURİZM VARLIKLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Turizm alanlarının yer seçiminde coğrafi görünüm büyük önem taşımaktadır. Coğrafi görünümün başlıca çekici unsurları yer şekilleri (peribacası, traverten, mağara, krater, kanyon vadi, falez), su kaynakları (deniz, göl, akarsu), ve bitki örtüsüdür. Doğa anıtları veya doğal harikalar olarak adlandırılan yer şekilleri, turizm için zengin kaynak alanlar oluşturmaktadır (Doğaner, 2001). Çekicilikler turizmin yer seçiminde rol oynayan coğrafi kaynaklardır ve turistlerin bir alanı ziyaret etme isteğini doğururlar; araziye meydana getiren ve biçimlendiren yer şekli ve jeoloji, su kaynakları, iklim, doğal bitki örtüsü ve hayvan türleri doğal çekicilikleri oluşturan önemli coğrafi mekan unsurlarıdır (Özgüç, 2007).

Doğa turizminde doğal anıtların görsel olarak değerlendirilmesi, düzenlenmiş patikalarda gezilmesi ve manzara seyir yerlerinden seyredilmesi şeklinde olmaktadır. Bu yerler önce çekim gücünün yoğunlaştığı noktalarda, kendiliğinden oluşur. Uygun görülen yerlere seyir terasları düzenlenir (Doğaner, 1996).

Yerküre üzerinde milyonlarca yıldır, coğrafi faktörler ve iklim özelliklerinin etkisi ile farklı türde ve birbirinden farklı zenginlikte birçok doğal kaynak oluşmuş ve insanların hizmetine sunulmuştur. 20.yüzyılın en önemli hizmet sektörlerinden birini oluşturan turizm sektörünün gelişmesi de doğal kaynakların etkisiyle olmuştur. Dünyada birçok ülke, kendi ülkesinde var olan doğal değerleri turizme kazandırmak için çalışmalar yapmaktadır.

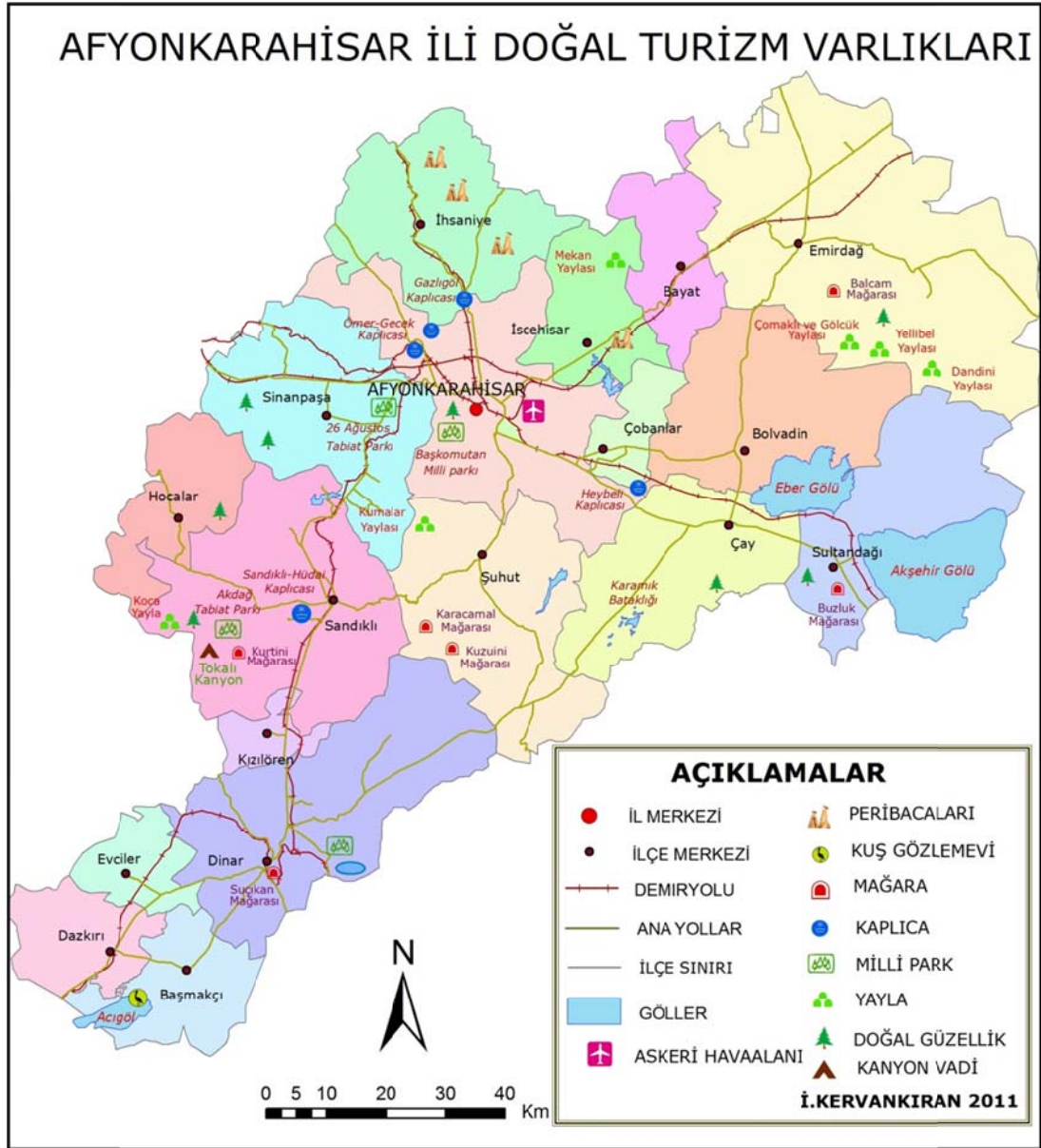
Ülkemizin de bulunduğu konumu, jeolojik, jeomorfolojik, hidrolojik ve klimatolojik özellikleri, doğal güzellikler bakımından zengin bir yapıya sahip olmasında etkili olmuştur. Büyüleyici güzelliğe sahip kıyıları, mağaraları, şelaleleri, sanki insan eliyle şekillenmiş gibi duran peribacaları, travertenleri, falezleri, seyrine doyum olmayan yaylaları, doğal hazineler olan ormanlardaki en nadide bitki türleri, en güzel hayvan türleri ve yüzyıllardır insanoğluna şifa dağıtan sıcak-soğuk suları, Türkiye'nin turizminin geçmişten günümüze kadar gelişmesinde etkili olan en önemli doğal çekiciliklerini oluşturmaktadır. Turizm açısından değer taşıyan bu güzelliklerin oluşumu, yaşı, boyutu, dağılışı, türleri ve mekana etkisi coğrafyanın konusu içerisinde bulunmaktadır. Dolayısı ile konunun coğrafi bakış açısı ile değerlendirilmesi, yorumlanması ve etkilerinin ortaya çıkarılması, turizm çalışmalarına farklı bir boyut kazandıracaktır.

Afyonkarahisar ilinde turizmin günümüze kadar gelişiminde en önemli etken doğal çekicilikler oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde en önde gelen doğal çekicilik termal kaynaklardır. Peribacaları, göller, yaylalar, milli parklar, mağaralar diğer doğal çekicilikleri oluşturan unsurlardır (Harita 8).

1.1.1.Termal Turizm Kaynakları

İnsanların yaşadığı ortamı bırakıp, başka mekanlara gitmesine sebep olan en önemli faktör çekiciliklerdir. Her turizm bölgesinin kendine has bir çekiciliği bulunmaktadır. Trabzon'da yaylaların, Denizli'de travertenlerin, Nevşehir'de peribacalarının, Antalya'da deniz kıyılarının, Burdur'da mağaranın, Bursa'da Uludağ'ın, Bolu'da göllerin doğal çekiciliğinden dolayı turizm bu yerlerde gelişmiştir. Çalışma alanı olan Afyonkarahisar ilinde de turizmin gelişiminde etkili olan en önemli çekicilik termal kaynaklarıdır. Bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin öncelikle Afyonkarahisar'ı tercih etme nedeni de zengin termal

kaynakların bulunmasıdır. Yani termal kaynaklar Afyonkarahisar ilinin turizminin can damarıdır. Yapılan yatırımlara bakıldığında, çoğunlukla termal turizme yönelik olduğu görülmektedir. Bundan dolayı termal turizm üzerinde daha fazla durmakta yarar vardır.

Harita 8: Afyonkarahisar İli Doğal Turizm Varlıkları Haritası

Jeotermal kaynakların kökeninde büyük ölçüde yüzeyden yeraltına sızan sular ile az miktarda juvenil sular (magmatik sular) vardır. Magmatik sular, volkanizmahareketleri sırasında magmadan ayrılan gazların yoğunlaşması sonucu oluşurlar. Yüzeyden sızan sular (meteorik sular), yer kabuğunun derinliklerine inerek ısınırlar ve tekrar sıcak olarak yeryüzüne çıkarlar (Hoşgören, 1979). Ülkemizde

faylarla parçalanmış olan Kuzey ve Doğu Anadolu fay kuşakları boyunca, Ege Bölgesi'nde özellikle Gediz Grabeni dahilinde, İzmir ve Çeşme civarında, Pamukkale, Bursa, Yalova, Afyonkarahisar, Haymana, Nevşehir, Acıgöl, Kızılcahamam, Doğu Anadolu'da Ilıca, Dumlulu (Erzurum), Pasinler, Erzincan, Muş, Çermik (Diyarbakır), Çiftehane (Pozantı) civarında sıcak su kaynakları çıkmaktadır (Tablo 15). Bu kaynaklar kırık hatlar boyunca yeraltına sızan suların derinlerde ısınarak ve bünyesine erimiş halde mineral maddeleri olarak yüzeye çıkmaları ile oluşmaktadır (Atalay, 1994). Yerin derinlerinden gelen sıcak suların içerisinde farklı mineraller bulunduğundan, bu kaynaklar çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır.

Tablo 15: Türkiye'deki Bazı Jeotermal Alanların Sıcaklık, Kapasite ve Kullanım Alanları

Jeotermal Alan	Sıcaklık (°C)	Kapasite (MW)	Kullanım Alanı
Germencik-Aydın	232	0.1	Sera
Kızıldere-Denizli	212	22.8	Elektrik üretimi-sera
Tuzla-Çanakkale	174	9	Sera
Simav-Kütahya	163	61.6	Balneoloji, Isıtma, Sera
Dikili-İzmir	130	2	Sera
Balçova-İzmir	124	143.3	Balneoloji, Isıtma, Sera
Hisaralan-Balıkesir	100	0.49	Sera
Ömer Gecek-Afyon	98	2.6	Balneoloji, Isıtma
Salihli-Manisa	98	0.37	Balneoloji, Isıtma
Kozaklı-Nevşehir	93	14.9	Isıtma, Sera
Çamköy-Aydın	90	0.7	Balneoloji, Isıtma

Kaynak: www.enerji.gov.tr

Termalizm daha geniş kapsamlı olan sağlık turizminin bir alt dalıdır. Sağlık turizmi geleneksel sağlık hizmetleri (ameliyat, tedavi, check-up gibi) ile birlikte, tamamlayıcı tedaviler, masaj, estetik operasyonlar, cilt bakımı, herbal tedaviler gibi kendini iyi hissettirme ve sağlıklı yaşamaya odaklanmış, hem zihinsel hem de fiziksel olarak rahatlığı amaçlayan etkinlikleri kapsamaktadır. Sağlık turizminin en eski ve en yaygın olan türü şifalı sularda yapılan termal turizmdir.

Aslında birbirinden çok farklı olan termal turizm, sağlık turizmi, SPA (Salus Per Aqua yani Sudan Gelen Sağlık) ve medikal turizm günümüzde aynı amaca hizmet eden türler haline gelmiştir. Önemli olan hepsinin insanların sağlıklarına kavuşması veya koruması amacıyla turizmin yarattığı ortamları, aynı amaç için kullanılabilen ekonomik bir faaliyet olmasıdır (Bennet, vd. 2004). SPA turizmi kaplıca veya termal turizmin modern ve bilimsel şeklidir. Özellikle ABD’de resort SPA merkezleri sadece sağlık amaçlı değil aynı zamanda rekreasyonel ve sosyal aktivitelerin sunulduğu merkezler olarak görülmekte ve pazar payının % 12,2 olduğu tahmin edilmektedir (Kozak ve Bahçe, 2009).

Termal kaynaklar, turizm çeşitliliği açısından daha önemli avantajlar sağlamakta ve diğer turizm alternatifleri ile entegre olma üstünlüğüne sahip olmaktadır. Dağcılık ve ormancılık aktivitelerinin gerçekleştirilebileceği bölgelerde bulunan termal kaynaklar, sundukları çevre ve doğa kullanımı olanakları ile farklı çekici unsurlara sahip olmaktadır. Kültür turizmine kaynak oluşturan kültürel ve tarihi değerlere sahip çevrelerde yer alan termal kaynaklar ise sağlık, kültür ve kongre turizmi olanaklarını bir arada ve yıl boyu sunan yöreler olmaktadır. Termal turizmin diğer turizm türlerine göre sağladığı olanaklardan bazıları;

- 12 ay boyunca turizm imkanı sunması,
- Tesislerde yüksek doluluk oranına ulaşılması,
- Yüksek oranda istihdam oluşturmaları,
- Diğer alternatif turizm türleri ile kolayca entegrasyonunun sağlanarak bölgesel dengeli turizm gelişiminin sağlanması,
- Termal tesislerde insan sağlığını iyileştirici aktivitelerin yanı sıra dinlenme ve eğlenme imkanlarının bulunması,
- Kür merkezi (tedavi) entegrasyonuna sahip tesislerin maliyetini hızlı bir şekilde geri ödeyen karlı ve rekabet gücüne sahip yatırımlar olmasıdır (Erdoğan ve Aklanoğlu, 2008).

İlk insanlar sağlık nedenleri ile kullandıkları şifalı sulara ilahî anlam yüklemişlerdir. Dünyada termal suları sistemli bir şekilde ilk kullanan toplum Mısırlılardır. Anadolu’da yaşayan ilk çağ devletlerinin de termal kaynaklardan faydalandığı bilinmektedir. Örneğin, Hititler döneminde Ankara’nın Haymana, Bolu’nun Aşağı Babas, Kırşehir’in Karakurt ve Çiçekdağı’nın Bulamaçlı Kaplıcaları,

Eski Ege Medeniyetleri döneminde Manisa Sart ve Denizli Pamukkale Kaplıcaları insanlığa hizmet vermiştir. Frigler döneminde ise Afyon Gazlıgöl ve Sivrihisar Çardak Kaplıcaları kullanılmaktaydı. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere termal tesislerin kullanımı Romalılardan çok önceleri başlamaktadır. Ancak kaplıcalara asıl önem Romalılar zamanında verilmiş ve şifalı suların üzerine kubbeli hamamlar inşa edilerek tedavi yeri olarak kullanılmıştır (Aygen, 1979).

Antik dönemlerde özellikle doğal sıcak su kaynaklarına özel önem verilmiştir. Bu tür kaynaklar hem maliyetsiz ve zahmetsiz temizlik, hem de bir çok hastalığın tedavisi gibi çok cazip olanaklar sunması nedeni ile gereken değeri görmüşlerdir. Kentler, bu tür kaynakların çevresine kurularak hastalıkların tedavisi amacı ile özel kaplıcalar inşa edilmiştir. Bunların inşasına özel önem verilmiş ve gerekli görülen hiçbir konfordan kaçınılmamıştır. Roma ve Bizans dönemlerinde Hippocrates başta olmak üzere tıp bilimi ile uğraşan pek çok hekim, doğal sıcak su kaynaklarının tedavi amacı ile kullanılmasında önemli adımlar atmışlardır. Başlangıçta sadece temizlenme aracı olarak kullanılan doğal sıcak su kaynakları, tedavi edici ve iyileştirici özelliklerinin de keşfedilmesiyle, antik dönemlerden günümüze kadar kaplıcalar olarak da kullanılmıştır. Bu yönü öyle itibar görmüştür ki günümüzden yaklaşık 2000-2500 yıl öncesinden itibaren kalan mimari kalıntılar, İspanya'dan Suriye'ye, İngiltere'den Kuzey Afrika'ya kadar Anadolu dahil çok geniş bir coğrafi alan üzerine yayılmıştır (Üyümez ve İlaslı, 2009).

Dünyada termal turizm yönüyle gelişmiş ülkelerde turist sayılarının oldukça fazla olduğu ve termal turizme yapılan yatırımlarının her geçen gün arttığı görülmektedir. Küreselleşme sonucu termal turizm merkezlerinde rekabet gücü de artmış, işletmeler klasik hamam işletmeciliğinden, daha konforlu, modern ve içerisinde hem tatil hem de sağlık hizmeti veren işletmecilik sektörüne doğru yönelmişlerdir. Değişen bu şartlara ayak uydurabilen, fiziki, ekonomik, ekolojik ve sosyo-kültürel kapasitesini verimli kullanabilen ve kendini zamanın şartlarına göre yenileyebilen termal turizm merkezleri sürdürülebilir gelişme gösterirken, kapasitesini plansız ve bilinçsizce kullanan ve kendini yenileyemeyen merkezler küresel rekabete ayak uyduramayıp sıkıntı yaşayacaklardır. Ülkemizdeki termal tesislerin potansiyelini ve durumunu görmek için dünyadaki ve Avrupa'daki ülkelerdeki örneklerle bakmakta yarar vardır.

Almanya’da toplam 269 kaplıca ve sağlık tesisi mevcuttur, bu tesislerden 35’i özel, 22’si kamu, diğerleri ise yerel otoriteler tarafından işletilmektedir, 1994 yılında 14 yaş ve üzeri toplam 1.400.000 Alman vatandaşı kaplıca tesislerinde dzenli olarak konaklamıştır. 13 milyon kişi ise hayatlarının çeşitli zamanlarında kaplıca tesislerinin mşişterisi olmuş, bunun yanında, Avrupa kaplıca pazarının % 50’si ele geçirilmiştir. İtalya’da iyi donanımlı 180 termal merkezin yarısını devlet, yarısını özel sektör işletmektedir. *İtalyan* kaplıca merkezlerinde toplam üç milyon kişi, 16 milyon geceleme yapmaktadır, buna ek olarak konukların hepsi kür amaçlı kullanıcı özelliği sergilememekte ve istatistiklere dahil edilmemektedir. Avrupa’daki kaplıca merkezleri ele alındığında İtalya, yılda sekiz milyon kişinin ziyaret ettiği Almanya’dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. *Macaristan’da* günde 4 milyar litre su üreten 1289 kayıtlı termal kaynak vardır ve 270’i banyo amaçlı kullanılmaktadır. 2001 yılında ÷lke çapında 49 termal otel faaliyet göstermekteydi ve 39 işletme, termal banyo standardına ulaşmış olarak değerlendirilen kür merkezine sahiptir. *Bulgaristan’da* birer sosyo-kültürel merkez olma özelliğine de sahip büyük spa merkezlerinde, termal suların M.Ö. I. ile IV. yüzyıllar arasında da kullanıldığına dair bulgular vardır. 1990’a kadar, bütün spa merkezleri sağlık sistemi dahilinde değerlendirilmiş ve dzenli olarak devlet teşviki almıştır. Günümüzde bu merkezlerle ilgili, özelleştirme ve yeniden yapılanma çalışmaları sürmektedir (elik, 2009).

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın yaptığı çalışmaya göre; Termal turizm amaçlı olarak Almanya ve Macaristan’a 10 milyon kişi, Rusya’ya 8 milyon kişi, Fransa’ya yaklaşık 700 bin, İsviçre’ye 800 bin ve İspanya’ya 400 bin kişi gitmektedir. 126 milyon nüfuslu Japonya’nın sadece Beppu şehrine 12-13 milyon kişi termal turizm amaçlı olarak gelmektedir ve Japonya’da 1500 adet kaplıcada 100 milyon kişi termal turizme katılmaktadır. Münih’e 100 km mesafede bulunan Bad Füssing termal tesisleri bir şehir özelliğindedir. 5 tane büyük kür merkezi, bir kaplıca şehrinin ihtiyacı olan oteller, kür parkları, binicilik parkları, sanatoryum, hastane, klinik oteller, konser salonları, ibadet yerleri ile bir bütün olup, 70 km²’lik bir alana yerleşen Bad Füssing’de 23.000 yatak bulunmaktadır. Ayrıca bölgede bulunan, bazı otellerin içerisinde kaplıca ve termal su tedavisi ile ilgili birimler bulunmaktadır. Bazı oteller ise bu tür ihtiyaçlarını ve hizmetlerini otel dışında bulunan tedavi maksatlı tesislerden almaktadırlar. Bad Füssing tam bir kaplıca şehridir. Jeotermal su

sıcaklığı 57°C'dir ve bir şebeke ile termal su dağıtılmaktadır. Termal su üretim ve dağıtımını bir birlik üstlenmiştir. Ağırlıklı olarak kamudan oluşan bu birlik; Valilik, Belediye ve bu suyu kullananlardan oluşmuştur. Bad Füssing termal tesisleri Avrupa'nın en büyüklerinden birisidir. Bir kür merkezindeki büyük termal havuzların toplam alanı, 10.000 m²'ye kadar ulaşmaktadır. Bunlar yerel yönetimler tarafından yapılmıştır. Oteller ise özel sektörün kurduğu tesislerdir. Bad Füssing tesisleri yaz-kış çalışmaktadır ve buraya gelen insanların tedavi, dinlenme ve eğlenme ihtiyaçlarını burada giderilmektedirler. Almanya'daki Kür ve Tedavi Merkezlerinin sayısı 241'dir. Bu tesislerdeki geceleme sayısı 65 milyon, toplam ziyaretçi sayısı ise 12 milyon'dur. Bununla birlikte Almanya'da, doktorların teşhisi ve raporu olması koşuluyla, kaplıca tedavilerinin hem özel hemde kamu sağlık sigorta şirketleri tarafından tam veya kısmen karşılanmaktadır.

Bir başka örnek ise, İtalya'nın Padova bölgesinde bulunan Abano Termal'de 130 tane otel bulunmaktadır. Otellerin çoğunda kendi içerisinde kaplıcaları, tedavi, çamur banyoları termal havuzları, inhalasyon birimleri, küvet birimleri bulunmaktadır. Buraya yılda gelen turist sayısı ile birlikte bu bölgenin turizmde sağlamış olduğu gelir 4,5 Milyar \$ civarında hesap edilmiştir. Abano Terme bir Termal Kent özelliğindedir. Burada da yine tedavi birimleri, oteller, oteller içerisindeki kaplıcalar, konser salonları, ibadet yerleri, bir şehirde bulunması gereken her türlü alışveriş, eğlenme ve dinlenme birimleri ile Abano Terme bir termal şehri olmuştur ve oteller kendi büyüklüklerine göre ihtiyaçlarına göre arsa seçmişler ve o bölgeye yerleşmişlerdir. 200'ün üzerinde jeotermal kuyu açılmış ve burada yer alan jeotermal kuyular birbirine bir şebeke ile bağlanarak kullanılmaktadır. Oteller bu termal su ile de ısınma yapmaktadırlar. Abano Terme ile Bad Füssing Termal Turizm Şehri Avrupa'nın en büyüklerindedir ve bu termal şehirlere gelen konaklayan insanların en az %70'i kaplıca maksatlı olarak, tedavi amaçlı olarak gelmektedir. Bu tesisler yaz-kış doludur. Tedavi ve konaklama giderleri Türkiye ile kıyaslanamayacak kadar yüksektir. 4 yıldızlı bir otelin indirimli sadece konaklama bedeli 100 Euro'nun üzerindedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008).

ISPA (Uluslararası Kaplıcalar Birliği)'nin rakamlarına göre ABD'de 2007 yılında 14.600 termal merkezi 138 milyon turist ziyaret etmiştir. Bu ziyaretçilerin bu merkezlerde yaptıkları harcama tutarı ise 10,9 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir.

ABD'deki 14.600 termal merkezde 2008 yılında 303.700 kişinin istihdam edildiği tahmin edilmektedir.

Türkiye'de termal turizm merkezlerinin gelişmesi için her türlü imkan (termal su, uygun iklim) mevcuttur. Sağlıklı olmak, stresten uzaklaşmak, daha zinde kalmak, güzelleşmek, fiziksel ve zihinsel olarak dinlenmek amacıyla kaplıcalara rağbet tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de artmaktadır. Jeotermal kaynak zenginliği açısından dünyada ilk 7 ülke, Avrupa'da birincisırada yer alan Türkiye'nin termal suları, hem debi ve sıcaklıkları hem de çeşitli fiziksel ve kimyasal özellikleri ile Avrupa'daki termal sulardan daha üstün nitelikler taşımaktadır. Türkiye'de, 240 adet kaplıcadan yılda 10 milyon kişi birçok hastalığın tedavisinde, rehabilitasyon ve dinlenme (tatil) amaçlı olarak faydalanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008). 10 milyon kişinin büyük çoğunluğunu yerli turist oluşturmaktadır. Çünkü 2007 yılında Türkiye'ye gelen 23 milyon turistin ziyaret amaçlarına bakıldığında, sağlık amacıyla gelenlerin oranı % 0.67'dir.

Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin termal turizm kaynaklarından yeteri kadar yararlanamadığı görülmektedir. Bu amaçla DPT 9. Kalkınma Planı'nda, Türkiye Jeotermal Derneği'nin koordinasyonu ile hazırlanmış olan Jeotermal Çalışma Grubu Raporu'na göre 2013 yılında Türkiye'nin Termal Turizm hedefleri ve buna göre beklenen ekonomik katkı şöyledir:

- Şubat 2006 itibariyle 402 MWt olan termal turizm kullanımının 2013 yılında 1100 MWt'a ulaşması beklenmektedir.
- Türkiye 2013 yılında termal turizm (kaplıca) yatağı kapasitesini 250.000 yatağa çıkarmalıdır. 2004 yılı itibariyle bu değer yaklaşık 40.000'dir. Ayrıca, yine 2013 yılında halen yılda 10.000 kişi civarında olan yabancı termal turist sayısı Avrupa Birliğine girilmesi durumunda 250.000 kişiye çıkarmaktır.
- Şu anda 10 milyon kişi olan iç termal turist (kaplıcada) sayısının 15 milyon kişiye çıkarılması hedeflenmelidir. Yani Termal Turizm'de hedef 250.000 yabancı ve 15 milyon yerli termal turist olmalıdır.

Buna göre beklenen ekonomik katkı:

Yerli termal turist; 12 Milyar USD (Termal tedavi süresi 15 gün olarak alınmıştır)

Yabancı termal turist; 625 Milyon USD (Termal tedavi süresi 15 gün olarak alınmıştır).

Bu hedeflere ulaşılması durumunda, termal turizm sektörü ülkemize yılda toplam 12 Milyar 625 Milyon USD ek ekonomik katkı sağlamış olacaktır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Türkiye Turizm Stratejisi- 2023 hedefleri içinde, turizm sezonunun bütün bir yıla yayılması, turizm ürününün çeşitlenmesi, bu kapsamda öncelikli olarak belirlenen turizm türleri desteklenerek gelişmeleri bulunmaktadır. 2023 yılı hedefleri içinde alternatif turizm türleri arasında en önemli türleri sağlık turizmi - termal turizm ve kültürel turizm oluşturmaktadır. Bu amaçla sağlık turizmi ve termal turizmin 2023 hedefleri şöyle belirlenmiştir:

- “Troya, Frigya ve Afrodisya bölgelerinin her biri termal ve kültür temalı bölgesel varış noktası olarak geliştirilecek, termal ve kültür turizmi kapasitesinin alternatif turizm türleri ile bütünleşmesi sağlanarak yakın çevredeki diğer kültürel ve doğal değerlerle de ilişkilendirilecektir.
- Jeotermal kaynakların bulunduğu bölgeler dikkate alınarak etaplamalar şeklinde tüm kaynakların değerlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca bugüne kadar ilan edilen termal turizm merkezlerine ilişkin imar planları ve revizyon imar planlama çalışmaları tamamlanacaktır.
- Avrupa'da termal turizm konusunda birinci varış noktası olması sağlanacaktır.
- Jeotermal suyun etkin bir şekilde dağıtım amacıyla belirlenen pilot bölgelerde mahalli idareler birliği ve dağıtım şirketleri kurulması yönünde çalışmalar yapılacaktır.

Jeotermal kaynak odaklı ‘Turizm Merkezi’ ve/veya “Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” ilan edilebilecek alanlar belirlenerek fiziki planlarının tamamlanmasından sonra turizm yatırımcılarına tahsisi kısa bir sürede gerçekleştirilecektir”.

Türkiye’de, Marmara ve Ege Bölgeleri’nde yoğunlaşan termal alanlar, son yıllarda yerli ve yabancı ziyaretçiler tarafından çok fazla tercih edilen mekanlardır. Ülkemizin termal turizminde müşterilerin çoğunluğu yerli turistlerden oluşmaktadır.

Çoğu kaplıca merkezleri klasik hamam mantığı ile işletilmekte ve içerisinde kür merkezi, eğlence parkları, konser alanları, kliniklerin olduğu; “*Termal Kent*” diye anılan mekanlar bulunmamaktadır.

Aslında termal turizm tesislerinden elde edilen gelir diğer turizm çeşitlerinden daha yüksektir. Bunun en önemli nedeni, termal tesislerde kalış süresinin uzun olması, bütün yıl hizmet verme imkanına sahip olması ve termal turizme katılanların genelde tedavi amaçlı olarak gelen turistler olmasıdır. Çünkü kaplıca merkezlerinde tatil imkanlarının yanında kür tedavileri yapılmakta ve genellikle kür tedavi süreleri 15 günle 21 gün arasında değişmektedir. Tedavinin doğal yollarla yapılması tercih sebebidir. Tatil süresinin uzaması maliyeti de artırmaktadır. Ancak buna rağmen kaplıcalar daha fazla tercih edilmektedir.

Ülkemizde turizmin en fazla geliştiği Akdeniz, Ege kıyılarında, rekabetten dolayı uygun fiyatla tatil imkanı bulabilirken, termal tesislerde özellikle yaz döneminde tatil maliyeti oldukça yüksek olmasına karşın yine de doluluk oranı oldukça yüksektir. Termal turizme yönelik talep oldukça fazladır. Bundan dolayı, ülkemizde bundan sonra yapılacak termal turizm yatırımları, geniş kapsamlı, daha nitelikli ve kompleks şekilde planlanmalıdır.

Bu amaçla çalışma alanı olarak seçilen Afyonkarahisar ilinde en önde gelen turizm ürünü termal kaynaklar olduğuna göre, çalışmanın amaçlarından birisi de, bölgedeki termal kaynakların sorunlarını belirleyerek yetkililerin dikkatini çekmek, kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasına yardımcı olmak, yerel halkın ve tesislere gelen turistlerin bölgenin turizmi ile ilgili düşüncelerini ortaya koymak ve en önemlisi de termal kaynakların kullanımında sürdürülebilir turizm temelli gelişimine yardımcı olmaktır. Çünkü Afyonkarahisar İli gelecekte termal turizm yönüyle Türkiye'nin önde gelen merkezlerinden birisi olmaya adaydır. Bölgede son yıllarda yapılan yatırımlar ve özellikle il dışından gelen özel sektör temsilcilerinin bölgeye olan ilgisi bunun önemli bir göstergesidir. Bölgedeki kaynakların potansiyelinin tespit edilip, fiziki, ekolojik, ekonomik ve sosyal taşıma kapasitesinin belirlenerek, buna göre altyapı (elektrik, su, iletişim, ulaşım olanakları, v.b.) ve üstyapı (turistik tesisler, aktivite, alışveriş olanakları v.b) yatırımların planlanması, bölgedeki turizmin geleceği açısından gereklidir.

Afyon Sanayi ve Ticaret Odası'nın yaptığı bir çalışmaya göre, Türkiye'deki termal kaynak potansiyelinin ancak % 5'ini kullandığını belirtilmiştir. Türkiye'de en fazla termal kaynak Ege Bölgesi'nde bulunmaktadır (Tablo 15). Ege Bölgesi'nde bulunan 81 kaynağın 31'i (% 38.3) Afyonkarahisar ilinde bulunmaktadır.

Eski çağlardan beri varlığı bilinen sıcak su kaynaklarımız birçok medeniyetin insanına yüzyıllardır şifalı su ve kaplıca olarak hizmet vermektedir. Afyonkarahisar ilinde en eski termal kaynaklardan olan, Gazlıgöl ve Hüdai kaplıcaları Frig döneminden itibaren insanların şifa aradığı ve bulduğu yerlerdir. Kaplıca ve ılıca alanları eski tıp tedavilerinde kullanılmış ve dönemin doktorları tarafından tavsiye edilmiştir. Sıcak su kaynaklarına yakın alanlarda antik kentler kurulmuş (Hieropolis, Metropolis, vd.) ibadethaneler inşa edilmiş (Kızıl Kilise gibi) ve bu alanlarda yerleşme hızla büyümüştür (Harita 8). Bundan dolayı birçok kaplıca merkezlerinin yanında antik kentlere de rastlanmaktadır.

Yüzyıllardır geleneksel kaplıca tedavisi veya hamam ihtiyacı için gidilen kaplıcalar günümüzde zamanın şartlarına göre değişim göstermiş ve gelişim sürecine girerek termal tedavi ve rehabilitasyon merkezleri haline dönüşmeye başlamıştır. Bunun yanında klasik hamam türü ile devam eden kaplıcalarımızda vardır. Gelir seviyesi düşük ve çevre köy beldelerden gelen insanlara hizmet veren bu tür tesislerin olması sosyal turizm açısından önem taşımaktadır.

Afyonkarahisar İli, Türkiye'de kaplıca kaynakları yönünden zengindir ve bu yönüyle üne kavuşmuştur (Harita 8). Ayrıca ilin turizm yönünden en önemli çekiciliğini termal kaynaklar oluşturmaktadır. Afyonkarahisar'a gelen turistlerin büyük çoğunluğu (%67.3) "*geliş nedeni olarak termal tesislerden yararlanma*" şeklinde görüş bildirmesi, ilin en önemli turizm değerinin termal kaynaklar olduğunu göstermektedir (Tablo 61).

Afyonkarahisar ilinde özellikle 2000 yılından sonra modern kaplıca tesislerinin artmaya başladığı görülmektedir (Tablo 29). Yerel yönetimlerin de bu konudaki çalışmaları ile bölgedeki tesis, oda sayısı ve yatak kapasitesi artırılmış ve klasik hamam işletmeciliğinden, uzman doktorlar yönetiminde fizik tedavi, rehabilitasyon, hidroterapi, psikoterapi, egzersiz, diyet, cilt bakımı gibi destek tedavi ünitelerinin olduğu modern termal yatırımların yapıldığı turizm merkezleri oluşturulmuştur. Son yıllarda termal turizm yatırımcılarının cazibe merkezi haline

gelen bu bölgedeki tesislerde hem tatil yapma, hem de hastalıklara alternatif tedavi imkanı sunulmaktadır. Yeni yapılan tesislerde klasik Türk hamamı ve saunası yanında, yüzme havuzları, çamur ve buhar banyoları, masaj üniteleri, tedavi havuzları ve fizik tedavi odaları, gelen ziyaretçilere en iyi hizmeti vermeyi amaçlanmaktadır.

Afyonkarahisar ilinde *Gazlıgöl, Sandıklı-Hüdai, Heybeli (Kızıl Kilise) ve Ömer - Gecek kaplıcaları* olmak üzere 4 adet kaplıca olup, bunların tamamı Kültür ve Turizm Bakanlığı'na "*Turizm Merkezi*" ilan edilmiştir (Harita 10).

1.1.1.1. Gazlıgöl Termal Turizm Merkezi

Gazlıgöl Turizm merkezi Afyonkarahisar şehir merkezinin 22 km. kuzeyinde, İhsaniye İlçesi sınırları içerisinde bulunur (Harita 9). Termal Turizm Merkezi'nin toplam alanı 460 ha.'dır. Türkiye'nin en eski kaplıcalarından biridir ve Afyonkarahisar'da termal turizmin gelişmesinde kaplıcanın önemli bir yeri vardır (Foto 2). Antik kent olan Metropolis'in yakınında bulunan kaplıca, Frig, Lidya, Pers, Helen, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi bir çok medeniyet tarafından şifa kaynağı olarak kullanılmıştır.

Foto 2: Gazlıgöl Kaplıcası

Foto 3: Gazlıgöl'de Yapılan Yeni Termal Otel

Frigler, Gazlıgöl sıcak su kaynağını, kaplıcaya dönüştürmüşlerdir. Halk, zamanla bu kaplıcayı Tanrıca Kubele'nin aslanlarıyla anar olmuş ve Leonto Kome (Aslanlı Su Kaynağı Köyü) olarak adlandırmıştır (Drew Bear, 1992). Şifalar ülkesi Frigya Salutaris'in (Şifalı Frigya) şifa kaynağı olan sıcak suları efsaneye göre ilk kez Frig kralının kızının Gazlıgöl'deki termal kaynağa girip vücudunu kaplayan çıbanların iyileşmesiyle insanlara şifa dağıtmaya başlamıştır (Yüksel, 2004).

Kaplıca ile ilgili rivayete göre; Kral Midas her şeye sahip olmasına rağmen hiç çocuğu yokmuş. Nihayet Kral Midas'ın güzel bir kızı doğmuş ve adını Suna koymuş. Suna genç kızlığa adım attığı yıllarda vücudunda çıbanlar çıkmış ve bu hastalığı hiçbir hekim iyileştirememiş. Bir türlü iyileşmeyen güzel kız Suna, yollara düşmüş ve kralın toprakları içindeki Afyon yakınlarına kadar gelmiş, yaz aylarında olduğu için Suna çok susamış, biraz su içebilmek için su aramış, susuzluktan kavru lan kızcağız çevresindeki bataklığa aldırma dan koşmuş suya. Eğilerek o çamurlu sudan içmiş ve bakmış suyun değdiği yerlerde iyileşmeler hissetmiş ve uyumaya başlamış. Suna uyandığında ağrıların kalmadığını, çıbanlarının kurumaya başladığını görmüş. O suyun yanında bir hafta kalmış. Bir hafta sonra çıbanları, yaraları tamamen geçmiş. Babasının yanına dönünce kral, kızının bu iyileşmiş halini görünce çok sevinmiş ve kızına:

-“Seni hangi hekim iyileştirdi, söyle onu hekim başı yapayım” demiş. Kızı da:

-“Beni hekim değil, ülkendeki sıcak su iyileştirdi” demiş. Bunun üzerine kral:

-“Tez oraya bir hamam yapılsın ve gelen geçen dertlilere derman dağıtsın” diye ferman eylemiş ve oraya hamam yapılmış. O dönemden beri bu bölgede çıkan sıcak su kaplıca olarak kullanılmaktadır (Aygen, 1979).

Gazlıgöl Kaplıcası Frigyalılar ve Romalılar zamanından beri kullanılmaktadır (Foto 2). Eski hamamın 1992 yılında yapılan restore çalışmalarında bulunan eski hamam kalıntılarında ve yapı tarzından Roma dönemine ait olduğu kesinlik kazanmıştır ve günümüzde burası Roma Hamamı olarak tescillenmiştir. Osmanlı döneminde Fatih Sultan Mehmet Karamanoğulları üzerine sefere çıkarken burada konakladığı ve hamamın gelirini Okçular Tekkesi'ne vakfettiği bilinmektedir. IV. Murat ise buranın işletmesini Hekim Mustafa Efendi'ye devretmiştir. 1895 yılında Anadolu-Bağdat demiryolu hattının buradan geçmesi önemini artırmış. 1900'lü yıllarda İsveç mimarisi tarzında otellerin yapılması planlanmış ancak uygulanamamış. Sultan II. Abdülhamit'in Yıldız Albümleri'nde aynı yıllara ait bir çok fotoğraf vardır. 1906'da Gazlıgöl Hamamı, İzmir adlı oteli çalıştıran Filibeli Ahmet Hilmi Efendi'ye kiralanması kaplıcanın 20. Yüzyılın başlarından itibaren turizm amaçlı işletildiğini göstermektedir.

Ancak Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan ordusu doğuya doğru ilerleyip Afyonkarahisar'ın bazı yerleşim merkezlerini ele geçirmiş ve köyleri, kasabaları

yakmıştır. Afyonkarahisar'daki 28 Ağustos tarihli teyyare raporları da Yunanlıların şehirden kaçarken çıkardıkları yangınları gözler önüne sermektedir. 28 Ağustos tarihli öğleden sonraki teyyare raporlarına göre: "Gazlıgöl'den itibaren garbe doğru düşman köyleri ve harman yığınlarını yakmaktadır"(Üçüncü, 2010). 1930'dan sonra özellikle Gazlıgöl ve Gecek kaplıcalarındaki tahrip olmuş hamamların restore edildiği (Görktan, 1936) yönündeki haberlere bakıldığında Kurtuluş Savaşı yıllarında bu bölgedeki doğal ve tarihi-kültürel yapıların büyük oranda zarar gördüğü anlaşılmaktadır.

Kaplıcanın tanınmasında ve turizm merkezi olarak işlevinin artmasında 1958 yılında belediyeye devredilmesi ile kaplıca suyunun termal kaynak olarak turizme yönelik planlamaların yapılması etkili olmuştur. Buna göre;

- Gazlıgöl Kaplıca tesislerinin modern bir zihniyetle ve turistik amaçla, sıhhi esasların icap ettiği bir şekilde işletilmesini sağlamak,
- Kaplıcanın turistik bir tesis haline gelmesini sağlamak için lüzumlu tesislerin en geç beş yıl içinde yaptırılması, hedefleri belirlenmiştir (Özpınar, 2010).

Ulaşım imkanları geniş olup, hem karayolu hem de demiryolu ile kaplıcaya ulaşılabilir. Afyon Seyitgazi - Eskişehir karayolu ve Afyon – Kütahya - Eskişehir demiryolu kaplıcanın yakınında bulunmaktadır (Harita 10).

Gazlıgöl kaplıcasının 45-68 °C sıcaklıktaki suyunun debisi 9 lt/sn.dir. Kimyasal özelliği ise hiperterm, hipotenik, alketihir karbonatlı ve hafif radyoaktif bileşiminden oluşmaktadır. Şifa özellikleri iki türlü uygulanmaktadır. **İçme Tedavisi:** Kaplıcada içme suyu olarak kullanılan şifalı su sodyum bikarbonatlı sular grubundandır. Bu suyun ılık şekilde içilmesi halinde ağrılı ve spazmalı böbrek hastalıklarına mide rahatsızlıklarına, karaciğer, safra yolları ve bağırsağın spastik ağrılarına tavsiye edilmektedir. **Banyo Tedavisi:** Romatizma, nevralji, nevrit, artroz, kadın hastalıkları ve saboreik deri hastalıklarına tavsiye edilmektedir. **Tedavi Tesisleri:** Kaplıcada halen 5 adet umumi havuzlu hamam, 4 adet havuzlu dubleks villa, 16 adet de çift odalı küvet tipi banyolu üniteler bulunmaktadır. 5 adet umumi havuzlu hamamlardan bir adedi tarihi ve şifalı içme suyuna havi, diğeri ise cilt hamamı olarak adlandırılan ve özel kaynak suyu bulunan hamamdır. Bu iki hamamda hem kaynak suyu hem de sondaj suyu mevcuttur. Tedavi sıcak su içilerek

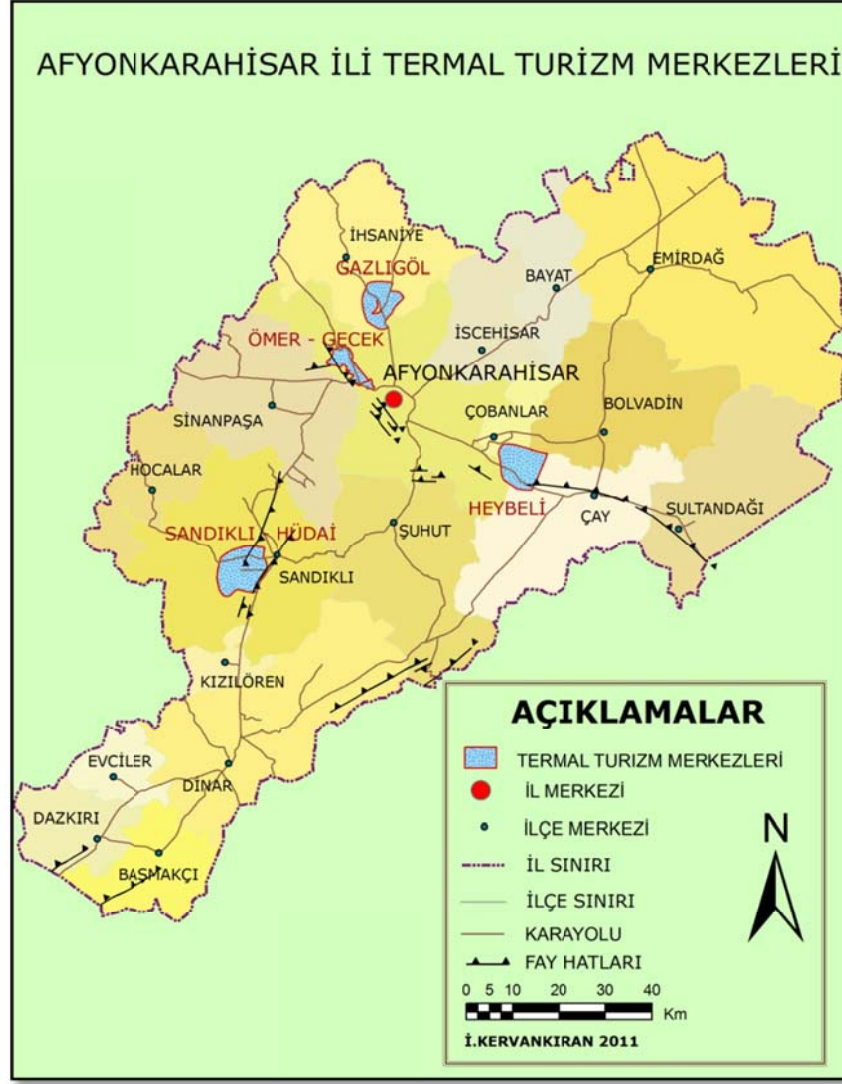
sıcaklık gittikçe düşmektedir. Ömer-Gecek sahasının aksine bu bölgede termal akışkanın debisi ve sıcaklığı azaldıkça kuyu derinliği artırılmakta ve çoğu kooperatif termal akışkanı Alçın Çayı'na deşarj etmektedir (Foto 4). Açılan bütün kuyular sağlık turizmi amaçlı olduğu için üretilen suyun reenjeksiyonu mümkün olmadığı için zaten sığ olan rezervuar hızla tüketilmektedir (Türker vd., 2008).

2000'li yıllardan sonra kaplıca ve çevresinde plansız yapılaşma sonucunda, birçok termal villa yapılmış, çevre planı yapılmadan ve altyapı tamamlanmadan termal kaynaklar bilinçsizce kullanılmaya başlanmıştır (Foto 4). Bu süreçte birçok kaçak sondaj kuyuları açılmış ve ruhsatsız bir şekilde sıcak sular kullanılmıştır. Bölgedeki termal kaynakların sürdürülebilir kullanımı açısından büyük tehdit oluşturan bu gibi yanlış uygulamalar, sıcak suların taşıma kapasitelerinin üzerine çıkmasına neden olmuş, bunun sonucunda bölgenin turizminin geleceğinde sıkıntı oluşmaya başlamıştır. Maalesef bölgeye yapılan yatırımlarda öncelik ekonomik çıkar olduğundan, termal kaynakların ve çevrenin değerlerini korunarak kullanılmasına özen gösterilmemiş ve gelecek nesillerin bu kaynakları kullanması zorlaşmıştır. Son yıllarda özellikle Afyonkarahisar Valiliği ve İhsaniye Kaymakamlığı'nın kaçak yapılaşmayı ve kaçak sondajları önlemeye yönelik çalışmaları (Foto 6-7), bölgedeki termal kaynakların sürdürülebilir kullanımı açısından büyük önem taşımaktadır.

Foto 4: Dere Kenarında Yapılan Tesisler **Foto 5:** Gazlıgöl'de Villa Tipi Konutlar

Gazlıgöl Termal Turizm Merkezi'nde belediye belgeli, 9 villa, 4 apart daire, 9 otel, 5 pansiyonda, toplam 1.830 yatak kapasitesi ile gelen ziyaretçilere hizmet verilmektedir. Bunun yanında Gazlıgöl termal alanında 2000'den sonra hızla artan özel sektörün ve kooperatiflerin yaptırdığı termal villalar bulunmaktadır (Foto 5). Ancak bu villaların bir kısmı yeterli altyapı tamamlanmadan inşa edilmektedir. Bazı tesislerde ise kaçak sondaj ile termal su çıkarılmaktadır.

Harita 10: Afyonkarahisar İlinin Termal Turizm Merkezleri

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği verilerinden yararlanılmıştır.

Bölgede önemli bir rant alanı haline gelen villaların bir kısmı ikinci konut olarak kullanılmakta, bir kısmı ise devre mülk olarak satılmaktadır. Ancak bu alandaki düzensiz yapılaşma, Gazlıgöl havzasındaki termal turizmin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Çalışma alanında yapılan arazi çalışmalarında, bazı villalarda 2-3 yıl geçmeden sıcak suların bulanık aktığı gözlemlenmiştir. Kaçak sondajlar sonucu alandaki diğer kuyuların debisi de etkilenmekte ve gittikçe termal suyun sıcaklığı düşerken, kuyu derinliği artmaktadır. Afyonkarahisar ilindeki termal turizm merkezleri arasında bulunan özellikle Gazlıgöl termal alanındaki olumsuzluklar Afyonkarahisar Valiliği'ni ve İhsaniye Kaymakamlığı'ni harekete

geçirmiş ve jeotermal kaynakların korunmasına yönelik çalışmalar hızla başlamıştır (Foto 6-7).

Mart ve Nisan (2011) aylarında İhsaniye İlçesi, Gazlıgöl ve Yaylabağı beldelerinde, termal su israfının önlenmesi, gereksiz kullanımın önüne geçilmesi, sıcak suyun tek elden sevk ve idare edilmesi amacı ile Afyonkarahisar Valisi, Belediye Başkanı, jeotermal havzasında bulunan belde belediye başkanları, termal tesis sahipleri, yöneticileri ve termal tesis yatırımcılarıyla birlikte toplantı yapılmıştır. Afyonkarahisar Valisi İrfan Balkanlıoğlu'nun toplantıda söyledikleri bölgedeki kaynakların gelecekte oluşturacağı tehlikeler açısından ciddi önem taşımaktadır. Vali Bey; enerji kaynağımızın sınırsız olmadığını, akıllıca kullanılmazsa bir gün bizi yarı yolda bırakabileceği yönünde bilimsel verilerin olduğunu, onun için bu enerjiyi tasarruflu kullanmamız gerektiğini, önceden 15-20 metrede çıkan sıcak suyun artık yüzlerce metre derinlikten çıkarıldığını, bu termal havzamızdaki suların gelişi güzel, kontrolsüz, anormal şekilde ihtiyacın da üzerinde kullanılması doğru olmadığını, bu suyun, minimum düzeyde kullanılarak ihtiyacın giderilmesi, uzun yıllar devam edecek bir sistemin oluşması gerektiğini belirterek, bununla ilgili bilimsel anlamda araştırmalar yaptırıldığı ve projeler oluşturulduğunu, konuyu tek elden sevk ve idare edilmesini istediklerini, böylelikle bölgedeki kaynakların kontrolsüzce kullanılmasının önüne geçileceğini söylemiştir. Ayrıca toplantıda yapılan sunumda sürdürülebilir kalkınma için Gazlıgöl jeotermal havzasında yapılması gereken çalışmalar şöyle özetlendi: Gazlıgöl jeotermal havzasının mevcut durumunun “bölgesel hidrojeolojik yapısı, rezervuar kayaç, örtü kayaç, ısıtıcı kayaç ilişkileri, bunların yanal ve düşey yöndeki dağılımları ve jeotermal suların hidrojeokimyasal özellikleri, sondaj kuyularında basınç, sıcaklık ve seviye değişimlerinin gözlem kuyuları vasıtasıyla izlenmesi” yönünde ortaya konması. Jeotermal suyun kullanım sonrası reenjeksiyonla rezervuara basılması koşullarının araştırılması. Jeotermal suyun tek elden ve kontrollü kullanımının sağlanması (www.gazete3.com.tr). Bu yaklaşım, kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile ilgili, kamu kurumlarının üzerine düşen görevleri yapmaları konusunda güzel bir örnek oluşturmuş ve bölgedeki termal kaynakların denetimi artırılmış, kontrolsüz sıcak su kullanımının ve izinsiz sondaj kuyusu açmanın önüne geçilmiştir.

Foto 6: Gazlıgöl Beldesi'nde Açılmış Kaçak Sondaj Kuyusu **Foto 7:** Gazlıgöl Beldesi'nde Açılmış Kaçak Sondaj Kuyusunun Resmi Kurumlarca Kapatılması

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği İl Özel İdaresi

Gazlıgöl Termal Turizm Merkezi'nde, Harita 9'da gösterilen güzergahlarda turizmi çeşitlendirmeye yönelik olarak destinasyonlar oluşturulabilir. Gazlıgöl'den Ayazın ve Döğer güzergahına doğru kültürel turizm ve doğa turizmi (peribacaları) turları düzenlenebilir. Kocatepe, Çiğiltepe ve Tınaztepe yönünde savaş alanlarını görmek için tarihi turizm turları ve Afyonkarahisar şehir merkezine doğru Tarihi Afyonkarahisar Evleri(kültürel turizm), Afyonkarahisar Mevlevihanesi (inanç turizmi) ve Afyon Kalesi gezilebilecek diğer destinasyonları oluşturur (Harita 9).

1.1.1.2. Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi

Ömer-Gecek Kaplıcaları Afyon-Kütahya yolu üzerinde, Afyonkarahisar şehir merkezine 15 kilometre uzaklıkta olup, yıllardır hizmet veren şifalı kaplıcalarımızdandır (Foto 8-9). Termal Turizm Merkezi'nin toplam alanı 2600 ha. ile Afyonkarahisar ilinin en geniş termal turizm merkezini oluşturmaktadır (Harita 10). İlin termal turizminin gelişiminde, modern bir görünüm kazanmasında Ömer-Gecek Turizm Merkezi'nde termalizme yapılan yatırımların önemi büyüktür.

Ömer-Gecek kaplıcaları (Foto 8-9), ilde mevcut kaplıcalardan şehre yakın olmaları ile ayrılmakta ve önem taşımaktadırlar. Banyo tedavisi yanında içmece olarak da kullanılmaktadırlar. Gecek Kaplıcası şehrin mesire yeri olması bakımından da önem taşımaktadır. Hatta Afyonkarahisarlılar "Gazlıgöl şifa, Gecek sefa" sözcüğünü sıkça tekrarlarlar. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre halen mevcut olan çeşmenin arkasındaki sırtta Ömerbey köyü bulunmaktadır. Evliya Çelebi bu köyde misafir kalmış, Ömer hamamının suyunu da methetmiştir. Kaplıca suyunun

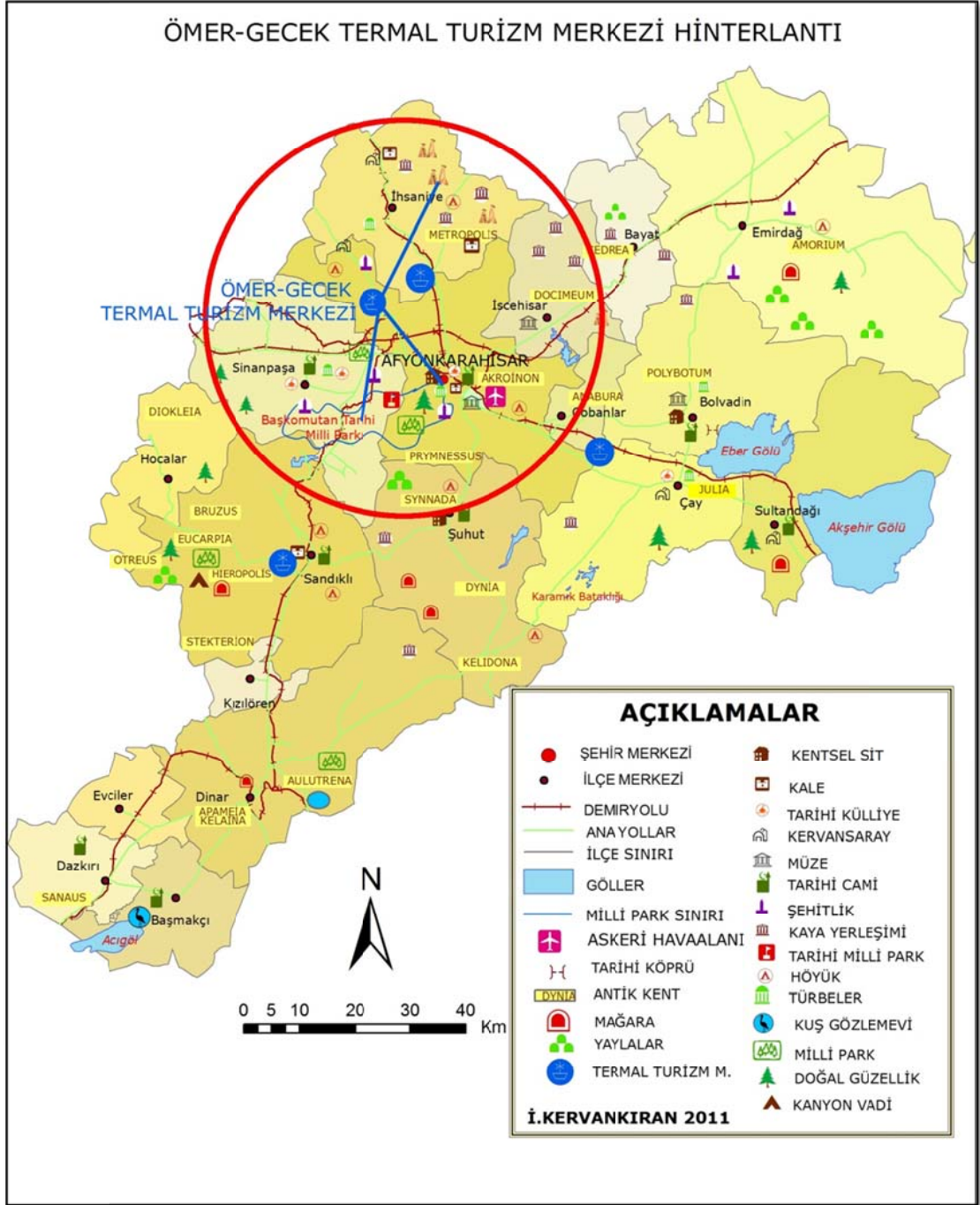
birikmesinden meydana gelen bataklığın sıtma menbaı olduğu, Ömer köyünün bundan dolayı harabiyete uğradığı anlaşılmaktadır. Rivayete göre Afyon Sancak beyinin romatizmaları kaplıcanın çamurundan şifa bulmuş ve buraya küçük bir havuz yaptırmıştır. Büyük havuzu ise Tütüncüzade Hacı Hasan adında bir zat yaptırmış olup kitabesi ve tarihi vardır (Aygen, 1979).

Foto 8: Ömer Kaplıcası

Foto 9: Gecek Kaplıcası

Harita 11: Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi Etki Alanı İçerisindeki Alternatif Turistik Ürünler

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Ömer kaplıcasının adını Ömer Dede yatırından aldığını, kaplıcanın yakınında Ömer Bey Köyü bulunduğunu ve kendisinin bu köyde misafir olduğunu söylemiştir.

Kaplıcanın su sıcaklığı 46-71°C olup debisi 17 lt/sn.dir. Kaplıca suyunun kimyasal özelliği sodyum klorür, bikarbonat ve hipertermal içermektedir. Su ayrıca

litrede 1 gr.dan fazla CO2 ihtiva etmesi nedeniyle gazlı sular grubuna girmektedir. Gecek kaplıcasının suyu sodyum klorür ve bikarbonat bileşiminden oluşmaktadır. Suyun sıcaklığı 46-71 °C, debisi ise 20 lt/sn.dir. Ömer ve Gecek kaplıca suyu birçok hastalıkların tedavisinde kullanılır, özellikle romatizmal hastalıklar, solunum yolu hastalıkları, deri hastalıkları, kadın hastalıkları, beslenme bozuklukları, kemik ve kireçlenme rahatsızlıkları, ortopedik rahatsızlıklar, sinir ve kas yorgunluklarına iyi gelmektedir.

Sahada şu an toplam farklı derinliklerdeki 25 adet kuyudan 340 lt/sn akışkan üretilmektedir. Bu jeotermal akışkanın 160 lt/sn şehir ısıtmasında, geriye kalan kısmı ise termal otellerde kullanılmaktadır. Bu kuyudan 2 tanesi Afjet tarafından reenjeksiyon için kullanılmaktadır. Bu sahada gözlenen en belirgin durum ise şu ana kadar açılan termal kuyuların derinliklerinin sığ olarak bırakıldığı ve rezervuar tam olarak kesilemediği için mevcut termal sudan fazla yararlanılmadığını göstermektedir. Sahanın mevcut durumuna bakılırsa 98-100 C deki suların bulunduğu saha sınırlıdır. Kuyuların ortak özelliği ise birçoğunun çeşitli nedenlerle sığ olarak bitirilmiş olmasıdır (Türker vd., 2008).

Afyonkarahisar şehir merkezini ısıtma amacına yönelik olarak kurulan jeotermal sistemin (AFJET) jeotermal alanını, Ömer-Gecek kaplıcaları ve çevresidir. 1997 yılından itibaren Afyonkarahisar şehir merkezindeki bazı mahallelerdeki konutların ısıtılması amacıyla kurulan AFJET merkezi ısıtma sisteminin yararları yanında, ileride karşımıza büyük maliyetleri olabilecek zararlarının da olabileceği göz önüne alınarak ve çevre koşulları da gözetilerek akıllı kullanım biçimlerinin uygulanması gerekmektedir (Yılmaz, 1999). Başlangıçta şehir merkezindeki hava kirliliğini önlemeye yönelik olarak kurulan AFJET'in, son yıllarda konutların ısıtılacağı alanı genişleterek daha fazla jeotermal suyun kullanması, bölgede turizmin geleceği açısından tehlike oluşturmaktadır.

Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi'nde belediye belgeli, 49 villa, 20 apart daire, 35 odalı 1 otel, 45 devremülk ile toplam 450 yatak kapasitesi ve turizm işletme belgeli 5 yıldızlı 4 termal otelin ve 2 yıldızlı 1 otelin toplam 2.490 yatak kapasitesi ile gelen ziyaretçilere hizmet verilmektedir. Ömer-Gecek termal havzasından beslenen Thermal Resort Oruçoğlu Oteli 624 (Foto 61), İkbâl Otel 604 (Foto 58), Korel Termal Otel 780 (Foto 60), Anemon Afyon Oteli 390 (Foto 57) yatak

kapasitesi ile yurt içi ve yurt dışından gelen ziyaretçilere hizmet veren 5 yıldızlı otellerdir. Bu oteller klasik hamam işletmeciliğinden farklı daha modern tesislerdir. Uzman doktorlar yönetiminde SPA merkezlerine gelen ziyaretçilere belirli programlar dahilinde hizmet verilmektedir. SPA merkezlerinde Türk hamamı, termal havuzlar, yüzme havuzları, sauna, jakuzi, buhar banyoları, kuaför, masaj odaları, bitki banyoları (aroma terapi), çamur banyoları, yosunlu çamur ve kil bakımı, cilt ve vücut bakımları ile zayıflama üniteleri hizmet vermektedir. Kongre Turizmine imkan sağlayan tesisler, son yıllarda Afyonkarahisar'ın termal turizminin tanıtımına önemli katkı yapmaktadırlar.

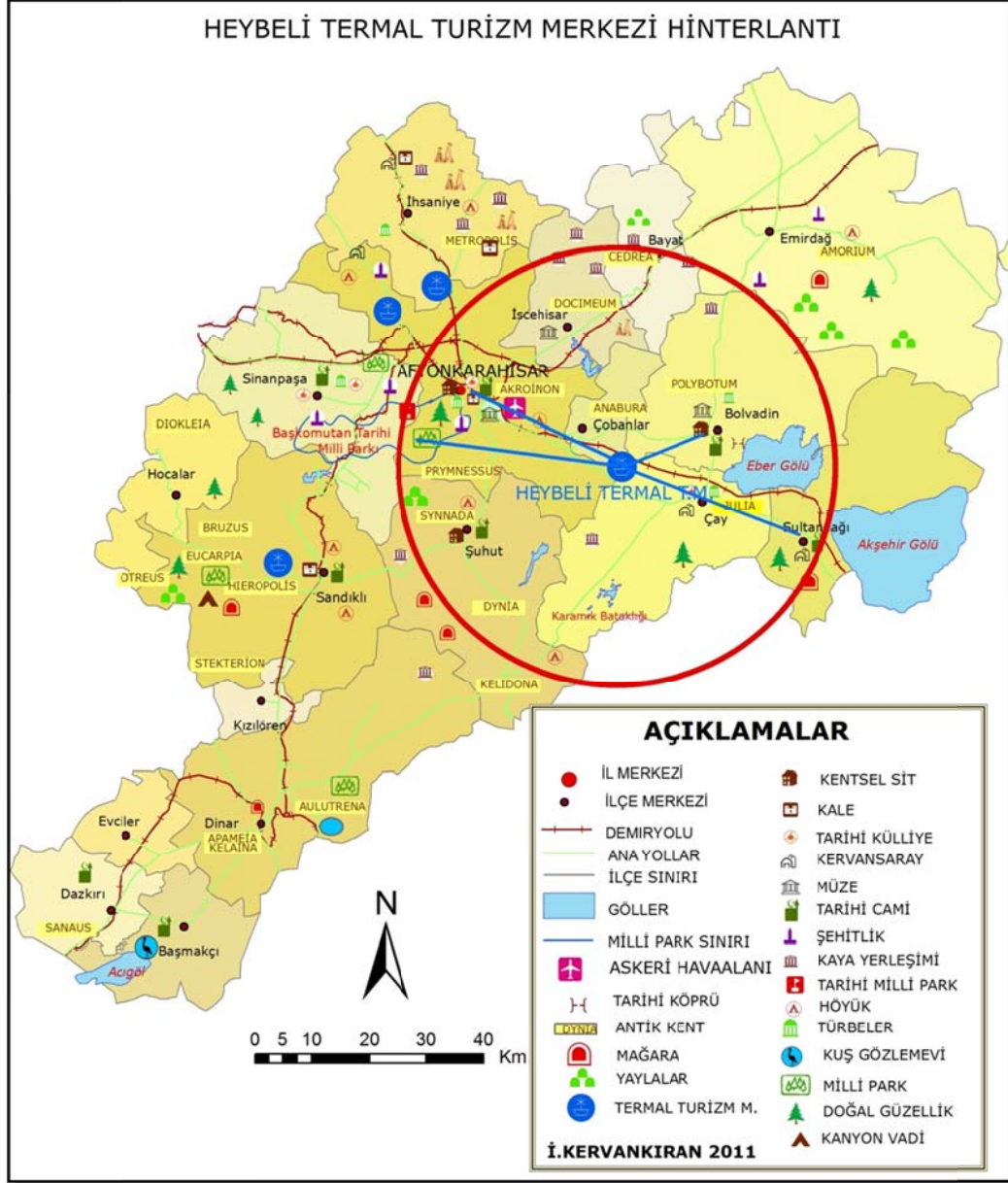
Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi'nde, Harita 11'de gösterilen yönlerde, turizmi çeşitlendirmeye yönelik olarak destinasyonlar oluşturulabilir. Ömer-Gecek'den Ayazın ve Döğür yönüne doğru kültürel turizm ve doğa turizmi (peribacaları) turları düzenlenebilir. Kocatepe, Çiğiltepe ve Tınaztepe yönünde savaş alanlarını görmek için tarihi turizm turları ve Afyonkarahisar şehir merkezine doğru Tarihi Afyonkarahisar Evleri(kültürel turizm), Afyonkarahisar Mevlevihanesi (inanç turizmi) ve Afyon Kalesi gezilebilecek diğer destinasyonları oluşturur. Ömer-Gecek Turizm Merkezi şehre yakın olduğundan, farklı turizm aktiviteleri olarak daha avantajlıdır (Harita 11).

1.1.1.3. Bolvadin Heybeli Termal Turizm Merkezi

Bolvadin belediyesine ait olan Heybeli Kaplıcası Afyon şehir merkezine 30 km., Bolvadin İlçe merkezine 20 km., Çobanlar İlçe merkezine 3 km. mesafede Afyonkarahisar-Konya karayolu üzerinde bulunmaktadır (Foto 10). Eskiden "Kızılkilise" diye anılırken, günümüzde "*Heybeli Kaplıcası*" olarak bilinmektedir. Termal Turizm Merkezi'nin toplam alanı 270 ha'dır (Harita 10).

Heybeli kaplıcalarının, su sıcaklığı 46 °C ile 52 °C arasında değişmekte olup, pH değeri 6,8'dir. Kimyasal sınıflandırılması sodyumlu, bikarbonatlı, kalsiyum sülfatlı olarak yapılan kaplıca suyunun içerisinde, ayrıca sodyum iyonu, kalsiyum, magnezyum, demir gibi katyonlar ile klorür, sülfat iyonu, hidrokarbonat ve metasilikat asidi gibi anyonlar da bulunmaktadır. Bu özelliklere sahip olan kaplıca suyu, romatizmal, metabolizmal, sindirim, kadın ve cilt hastalıkları, eklem sertliği, kronik ağrılar, egzema ve bel ağrılarının tedavisinde kullanılmaktadır. Gerek yurt içi

ve gerekse yurt dışından gelen turistler tarafından tercih edilen Heybeli Termal Tesisleri'nde, dört mevsim konaklamak mümkündür. Kaplıcanın, Bolvadin'in ekonomik gelişimine katkısı her geçen yıl artmaktadır. Nitekim 1993'te yaklaşık 2,7 milyar olan kaplıca geliri, 8 yılda neredeyse 74 kat artarak 571 milyara ulaşmıştır. Yeni tesislerin tamamlanması ve tanıtımı sayesinde bu katkı daha da artacaktır (Özdemir ve Günay, 2005).

Harita 12: Bolvadin-Heybeli Termal Turizm Merkezi Etki Alanı İçerisindeki Alternatif Turistik Ürünler

Foto 10: Bolvadin - Heybeli Kaplıcası

Heybeli Termal Sahası'nda Çobanlar Belediyesine ait 4 adet, Bolvadin Belediyesine ait 5 adet olmak üzere toplam 9 adet kuyudan 189 lt/sn akışkan üretilmektedir. Derinlere süzülen meteorik kökenli sular, ısıtıcı kütle tarafından ısıtıldıktan sonra KB-GD doğrultulu eğim atımlı faylarla yüzeye kadar ulaşmaktadır. Bu fay grubu Heybeli fay grubu olarak isimlendirilmiştir. Sahada toplam 9 adet kuyu bulunmaktadır. Bu sahada genellikle düşük entalpili 50-70 C sıcaklıkta akışkanlar bulunmaktadır (Türker vd., 2008).

Heybeli Termal Turizm Merkezi'nde belediye belgeli, 74 apart daire, 60 halk tipi daire, 25 odalı 1 otelde, toplam 650 yatak kapasitesi ile gelen ziyaretçilere hizmet verilmektedir (Tablo 27).

Heybeli Termal Turizm Merkezi'nde, Harita 12'de gösterilen yönlerde, turizm çeşitlendirmesi yapılabilir. Heybeli Turizm merkezinden, Çay ve Bolvadin yönüne doğru kültürel turizm ve doğa turizmi (Sultan Dağları) turları düzenlenebilir. Kocatepe, Çiğiltepe ve Tınaztepe yönünde savaş alanlarını görmek için tarihi turizm turları ve Afyonkarahisar şehir merkezine doğru Tarihi Afyonkarahisar Evleri(kültürel turizm), Afyonkarahisar Mevlevihanesi (inanç turizmi) ve Afyon Kalesi gezilebilecek diğer destinasyonları oluşturur. Heybeli Turizm Merkezi'nde nitelikli tesislerin bulunmaması, mevcut tesislerde hijyen sorunu ve yeterli altyapının olmaması (kanalizasyon suları sorunu) gibi sorunlar önemli handikaplarını oluşturur.

Daha çok orta kesime hitap eden kaplıçalarda, hafta sonları ve yaz aylarında yoğunluktan dolayı ortak kullanılan havuz ve hamamlarda ciddi temizlik sorunu oluşmaktadır. Şifa için gelen ziyaretçiler, belki de hastalık kaparak evlerine dönmektedirler. Ortak kullanım alanlarında taşıma kapasiteleri belirlenmeli, havuzların büyüklüklerine göre belirlenen kişi sayının üzerine çıkılmamalı ve bu konuda belirli kararlar alınmalıdır.

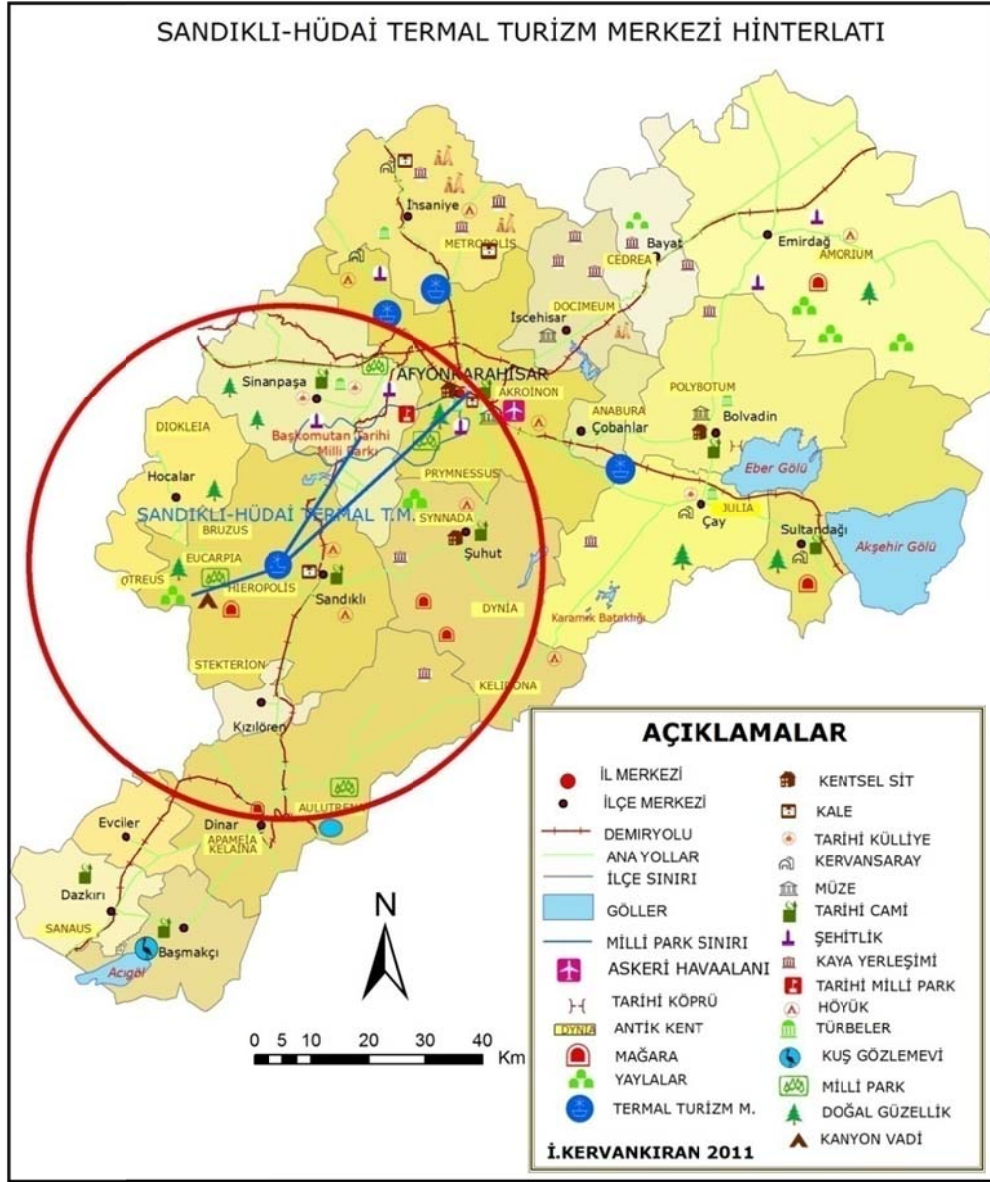
1.1.1.4. Sandıklı - Hüdai Termal Turizm Merkezi

Sandıklı - Hüdai Kaplıcası Afyonkarahisar-Antalya karayolu üzerinde Sandıklı İlçe merkezinin yakınında bulunmaktadır. Ayrıca kaplıca yakınından Denizli - Afyonkarahisar – Eskişehir - İstanbul hatlı demiryolu da geçmektedir. Termal Turizm Merkezi'nin toplam alanı 660 ha'dır (Harita 10).

Sandıklı şehrinin güneyinde yer alan Hüdai kaplıcası Türkiye'de en meşhur çamur tedavisinin yapıldığı kaplıçalardan biridir. Neojende oluşmuş kıvrımların hâkim olduğu yöredeki N-S yönlü bir faydan gelen sular, alüvyonlar arasından çıkan kaynaklar boyunca sıralanmış olup yer yer çamurluk alan oluştururlar. Yüksek derecede radyoaktiviteye sahip kaplıca sağlık fonksiyonları açısından önemli bir yere sahiptir. Bu alanda Friglere ait oldu tespit edilen hamamlar ve çamur banyoları dikkat çekicidir (Özav ve Yasak, 2005).

Foto 11: Sandıklı - Park Termal Otel

Harita 13: Sandıklı-Hüdaî Termal Turizm Merkezi Etki Alanı İçerisindeki Alternatif Turistik Ürünler

Sandıklı Ovası'ndaki Roma dönemi Pentapolis kentlerinden olan Hieropolis (kutsal kent) adını bu sıcak su kaynağının yakınında kurulmasından almıştır. Yine bu dönemlerde sıcak suyun, aziz Aberkios'un dualarıyla ortaya çıktığı mucizesine inanılmaktadır ve adı Agros Thermon'dur (GÖNÇER, 1971). Çok eski dönemlerden beri kullanılan bir kaplıcadır. Kaplıcanın, termal tedavi üniteleri arasında gerek kapasite gerekse uygulanan tedavi ve etkinliği yönünden önemli yer tutar. Bu özelliği kaplıcadaki suyun kaynaktaki sıcaklığının yüksek olmasından ve sudaki asidik, bazik minerallerinin uygun oranda bulunmasıyla, radyoaktivitenin de yüksek

olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca çamur banyolarının bulunması da kaplıcadaki çekiciliği artırmaktadır. Kaplıca, Türkiye’de değeri ve turizm potansiyeli açısından yeni anlaşılmaya başlamıştır. Kaplıcaya olan talep gün geçtikçe artmakta, yeni ve modern tesislerin ilave edilmesi ile ülkemizin önemli tatil ve tedavi merkezi haline gelmeye başlamıştır.

Hüdaî kaplıcasının önemli ünitelerinden birini oluşturan çamur banyosunun özellikleri şöyledir; Toprak 68 derecelik şifalı su ile karıştırıldığında 40-45 derecelik bir çamur ortaya çıkar. Bu toprak kaplıca yakınlarından sağlanan çok az kumlu kıvılcık bir kildir. Çamur banyosu küvetin 30 cm. kalınlığında doldurulan kil, üzerinden geçirilen sıcak kaplıca suyu ile çamur haline getirilerek ve ayrıca ayakla çiğnenerek banyoya hazır halde getirilmektedir. Sıcak kaplıca suyu çamurun üzerinde 3-5 cm. kalınlığında bir süre bekletildikten sonra kesilerek küvetten tamamen akıtılmaktadır. Daha sonra kürekle açılan çamurun içine hasta başı yukarıda kalacak şekilde uzanmakta, üstü çamur ile örtülmektedir. Belirli bir süre çamurun içinde kalan hasta için günde bir defa bu işlem uygulanmaktadır. Bu çamur banyosu da her türlü romatizma, nevralsi, nevralsi, polinevralsi, kırık çıkık tedavilerinde, çocuk felçleri ve kadın hastalıklarında faydalı olduğu doktor raporuyla onaylanmıştır.

Kaplıcadaki sıcak sular ihtiva ettiği mineraller itibariyle halk arasında kükürtlü ve çelikli olarak bilinir. Suların yüklendiği radyoaktif gazların bünye üzerinde aktif biyolojik etkileri ve bundan dolayı da bu tip suların gençleştirici özelliğinden dolayı tercih edilmektedir. Hüdaî Kaplıcasının çamur ve su banyolarının her türlü romatizma, nevralsi, kırık ve çıkık, çocuk felçleri, kadın hastalıkları, siyatik ve mialji için yararlı olduğu uzmanlar tarafından tespit edilmiştir.

Yurtdışı ve yurtdışı turizme yönelik kaplıcada yaz aylarında nüfus günde ortalama 8000-9000 arasında değişmektedir. Bu nüfusun konaklama tesislerinden faydalanma, dinlenme ve diğer ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla kaplıcada sürekli olarak yapılanmalar olmaktadır. Konaklama üniteleri alt, orta ve yüksek gelir düzeyinde mensup ziyaretçilerin sosyo-ekonomik durumları dikkate alınarak geliştirilmiştir. Bu nedendir ki çadırli konaklama gruplarından, 5 yıldızli termal turistik otele kadar çeşitlilik arz eden tesisler mevcuttur (Foto 11). Sandıklı – Hüdaî Termal Turizm Merkezi’nde belediye belgeli, 12 lüks apart, 6 villa, 271 apart daire, 84 banyosuz daire, 132 ve 34 odalı 2 otelde toplam 2.047 yatak kapasitesi ve turizm

işletme belgeli 5 yıldızlı 1 termal otelde 380 yatak kapasitesi ile gelen ziyaretçilere hizmet verilmektedir (Tablo 27).

Termal merkezin daha planlı bir düzenleme ile, insanların tesislerde kaldığı sürece yürüyüş yapabileceği, gezebileceği mekanlar, koşu yolu, ağaçlandırılmış yeşil alan yapılması, ziyaretçilerin memnuniyet derecesini artıracaktır. Bu konuda Kundakçı'nın (2007) Hüdai Kaplıcası'nda yaptığı müşteri memnuniyeti anketindeki değerlendirmeler daha net bilgiler vermektedir; "Daha modern bir yapılaşma, bir tesisten çok bir kompleks yapısına sahip olma, tesisi müşteri beklentilerinin karşılanması yönünde benzerlerinden farklı kılacaktır. Müşteriler sayfiyedeki bir tesiste yaşayabilecekleri her şeyi bu tesislerde de yaşayabilecekler. Termal tesislerle ilgili en çok şikayet edilen konuların başında gelen can sıkıntısı ve boş zamanları değerlendirememeye problemine çözüm getirilecektir."

Sandıklı termal turizminin mevcut durumu bile iyi durumda olmasına karşın, daha iyi konuma getirilmesi ve termal kaynaklardan çok yönlü yararlanma yoluna gidilebilir. Çamur banyoları ile ünlü Hüdai Kaplıcalarının tanıtımının yeterli düzeyde yapılmadığı görülmektedir. Afyonkarahisar il merkezindeki termal tesislerin gölgesinde kalan ve tanıtım eksikliği bulunan kaplıcanın ulusal düzeyde tanıtımının yapılması, daha fazla turisti ilçeye çekecektir. Ulaşım olanaklarının elverişliliği bu potansiyelin daha iyi kullanılabilirliğini artırmaktadır (Taş, 2010).

Sandıklı-Hüdai jeotermal alanında 12 adet sıcak su kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyuların derinliği 49 m - 520 m. arasında değişmektedir. Hüdai kaplıcasının bulunduğu alanda Hamam Çayı dere yatağı kirletici unsurlardan korunmalı ve DSİ tarafından soğuk su açma amaçlı izin verilen ancak sıcak su elde edilen ve izinsiz açılıp kullanılan sıcak su sondajları kapatılmalıdır (Akan vd., 2008). Buradaki termal merkezde de Gazlıgöl'e benzer kaçak sondaj kuyularının açılması, turizm merkezinin geleceğini tehdit etmektedir.

Sandıklı-Hüdai Termal Turizm Merkezi, farklı turistik ürünleri kullanma konusundan avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Gerek alan, gerekse ürün çeşitlendirmesi yönüyle önemli bir potansiyele sahiptir. Harita 11'de gösterilen yönlerde, turizmi çeşitlendirmeye yönelik olarak destinasyonlar oluşturulabilir. Sandıklı-Hüdai Turizm Merkezi'nden Akdağ yönüne doğru eko-turizm, doğa turizmi (yaylalar, kanyon vadi, mağaralar) ve kırsal turizm turları düzenlenebilir. Kocatepe,

Çiğiltepe ve Tınaztepe yönünde savaş alanlarını görmek için tarihi turizm turları ve Afyonkarahisar şehir merkezine doğru Tarihi Afyonkarahisar Evleri(kültürel turizm), Afyonkarahisar Mevlevihanesi (inanç turizmi) ve Afyon Kalesi gezilebilecek diğer destinasyonları oluşturur.

Buraya kadar, Afyonkarahisar turizminin temel turistik ürünü olan termal turizminin arz analizi yapılmış, alternatif turistik ürünlerin güzergahları oluşturulmuş, termal turizm merkezleri, farklı turizm türleri ve farklı turizm mekanları ile ürün ve alan çeşitlendirmeleri yapılmış ve merkezlerin ayrı ayrı sürdürülebilir turizmi değerlendirilmiştir. Bunun yanında çalışma alanının termal turizminin sürdürülebilirliğine genel olarak bakmakta fayda vardır.

Yukarıda değinildiği gibi çalışma alanı olan Afyonkarahisar İli jeotermal kaynaklar bakımından yeterli kapasiteye sahiptir (Harita 10). Ancak her geçen gün doğal dengenin bozulması dünyayı tehdit etmekte ve canlı yaşamını tehlikeye sokmakta, bu olumsuz gelişmelerden en fazla etkilenecek olanların başında da insan gelmektedir. Bu açıdan elde var olan doğal kaynakların daha kontrollü, daha verimli kullanılması ve kaynakların korunarak kullanılması konusunda daha ciddi adımlar atılması, tedbirler alınması, planlamalar yapılması, doğal kaynakların sürdürülebilirliği açısından zorunluluk oluşturmaktadır.

Afyonkarahisar'ın temel turizm ürününü termal turizm oluşturmaktadır. İlin turizm amaçlı kaynak arz yapısı, turistik amaçlı üst yapısı ve Afyonkarahisar iline yönelik talebin geliş amaçları incelendiğinde bu açıkça görülmektedir. İl sınırları içerisinde turizm merkezi ilan edilmiş dört bölgenin tamamının termal turizm bölgeleri olmaları bu durumu destekleyen bir diğer göstergedir (Emir vd., 2008). Bundan dolayı Afyonkarahisar ilinin turizminin en önemli ürünü termal turizm olduğuna göre, ildeki turizmin sürdürülebilirliği, termal kaynakların sürdürülebilirliğine bağlıdır.

Jeotermal kaynakların kullanım alanlarının giderek artması (turizm, ısıtma, enerji, seracılık vs.), jeotermal kaynaklara olan ilgiyi de artırmaktadır. Soğuk meteorik sularla beslenen rezervuarın (termal akifer), beslenme ve boşalım ilişkisi dengede tutulduğu zaman ve sürdürülebilirlik esaslarından olan kaynakların kendini yenileme sınırının aşılardan kullanılması sağlandığı zaman jeotermal kaynakların sürdürülebilirliği sağlanmış olur. Gereğinde fazla termal suyun yüzeye çıkarılması,

belirli bir süre sonra termal kaynakların ömrünü azaltacaktır. Bunun için öncelikli olarak, jeotermal kaynaklardaki rezervuar parametrelerinin (sıcaklık, basınç) belirli aralıklarla izlenmesi gerekmektedir. Bir diğer koruma yöntemi ise rezervuarın, yüzeysel etkiler nedeniyle yeraltına sızan kirletici unsurlardan korunmasıdır. Jeotermal kaynakların bulunduğu alandaki faylar ve kırık hatları, yüzeysel suların yeraltına en hızlı akışa geçtiği alanlar olduğu için, bu alanlarda aşırı yapılaşmaya izin verilmemeli, kirliliğe sebep olacak çöp, evsel atık, gübre, kimyasal atık (Foto 12-13) birikimleri önlenmeli ve özellikle kuyuların etrafı çevresel kirlilikten korunmalıdır. Bunun için jeotermal suların kullanıldıktan sonra re-enjeksiyon işlemi ile tekrar yeraltına gönderilmesi sağlanmalıdır.

MTA'nın 2005 yılında yayınlanan Türkiye Jeotermal Kaynakları Envanteri'nin Afyon İli Jeotermal Alanları bölümünde jeotermal alanlardaki sondaj bilgilerine bakıldığında, re-enjeksiyon işleminin sadece Ömer-Gecek havzasında belirli kuyularda yapıldığı, diğer alanlarda bu işlemin yapılmadığı görülmektedir. Şunu da belirtmekte fayda vardır. Re-enjeksiyon işlemi hem teknolojik altyapı, hem de yüksek maliyet gerektirmektedir. Ancak kaynakların uzun yıllar kullanımının sağlanması ve en önemlisi de içerisinde ağır metaller bulunan jeotermal suların yüzey akışı sırasında çevreye zarar vermesinin ve yeraltına süzülmesinde de yer altı su havzalarına karışımının engellenmesi açısından re-enjeksiyon işlemi hayati önem taşımaktadır.

Jeotermal alanlarda yer alan doğal sıcak su çıkışları, artezyenik olmayan kuyular ve zayıf zonlar jeotermal sistemin kirlenmeye açık alanlarıdır. Bu alanların yapılacak olan jeolojik, hidrojeolojik ve jeokimyasal veriler ışığında korunması gereken kısımlarının belirlenip, alınması gereken tedbirlerin önerilmesi ve bunlara uyulması gerekmektedir. Jeotermal kaynak alanlarının korunması, kaynağın sürdürülebilirliğinin sağlanması, kirletici unsurlardan korunması, ayrıca kullanımı ve tesis yönüyle de korunması amacıyla jeotermal sahalarda koruma alanlarının belirlenmesi ve bu alanlarda belirlenen önlemlere uyulması, gerek arama ve gerekse işletme dönemlerinde büyük önem taşımaktadır. Jeotermal akışkanlar içerisinde insan ve hayvan sağlığını tehdit eden Arsenik, Civa, Kadmiyum, Kurşun, Krom vb. ağır metaller bulunmaktadır. Bu yüzden içme ve kullanma suyu temin edilen yüzeysel ve yer altı sularına jeotermal akışkanların karışması halinde bu suların

kalitesinin bozulmasına, hatta kullanılamaz hale gelmesine sebep olmaktadır (Eroğlu, 2008).

Foto 12: Ömer-Gecek Jeotermal Alanında Akarçay'a Verilen Jeotermal Su.

Foto 13: Gazlıgöl Jeotermal Alanında Alçın Çayına Verilen Jeotermal Su

13 Haziran 2007 tarihli ve 5686 sayılı “Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu” ile jeotermal kaynakların sürdürülebilirliği amaçlanmaktadır. Bu kanunun uygulaması ile ilgili usul ve esasları belirleyen yönetmelik gereğince jeotermal kuyu açma, rezervuar üretimi, yönetimi ve izleme programı oluşturmak için gerekli fiziksel ve kimyasal ölçümlerin tespiti için bu testlerin yapılması ve bir rapor halinde İl Özel İdare'ye sunulması istenmektedir. Ancak çalışma alanında bu tarihten sonra bile bazı termal alanlarda (özellikle Gazlıgöl termal alanı) kaçak, kontrolsüz ve gerekli ölçümler yapmadan tesisler yapıldığı görülmüştür.

Ömer-Gecek, Gazlıgöl, Hüdai ve Heybeli jeotermal kaynaklarının dışında farklı alanlarda da termal suların varlığı muhtemeldir. İlin farklı bölgelerinden geçen fay hatları (Harita 3), sıcak su kaynaklarının bu bölgelerde de olabileceği tahminini güçlendirmektedir. Bununla ilgili İscehisar ve Susuz bölgelerinde sondaj çalışmaları yapılmış olup, sonuçlar olumludur. Gelecekte daha teknolojik ve daha detaylı yapılacak sondaj çalışmaları sonucunda, bu bölgelerde de termal suyun kullanımı sağlanmış olacak ve alternatif termal alanların açılmasıyla diğer termal merkezlerdeki yoğunluk azaltılarak, bu bölgelerdeki jeotermal suların korunması sağlanmış olacaktır.

Afyonkarahisar ve çevresinde jeotermal-mineralli sular ve maden kaynaklarıyla ilgili olarak bilimsel çalışmalar yapmak amacıyla Afyon Kocatepe Üniversitesi (AKÜ) bünyesinde, 2009 tarihinde Jeotermal-Mineralli Sular ve Maden

Kaynakları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (JUAM) kurulması, jeotermal kaynakların bilimsel olarak izlenmesine, değerlendirilmesine, analiz edilmesine önemli katkı sağlayacaktır. Jeotermal-Mineralli Sular ve Maden Kaynakları Uygulama ve Araştırma Merkezi (JUAM), öncelikle Ömer-Gecek havzası olmak üzere bölgedeki önemli jeotermal alanlarda arazi çalışmalarına başlamış ve bu çalışmalarla Afyonkarahisar ve çevresindeki derin jeotermal yapıyı ortaya çıkarmak ve bölgedeki jeotermal havza veya havzaların yanal ve düşey yöndeki dağılımını belirlemek amaçlanmıştır. Diğer bir çalışma alanı da Heybeli Termal Tesisleri içerisinde bulunduğu bölgede yapılan çalışmaların amacı jeotermal rezervuar, ısıtıcı kayaç, örtü kayaç ve tektonik hatlar gibi jeotermal sistemin önemli parçalarının bölgedeki yayılımının belirlenmesidir. Jeotermal kaynakların sürdürülebilirliği, taşıma kapasitesinin belirlenmesine bağlıdır. Bunun için bilimsel olarak yapılacak ölçümler, testler gerekmektedir. Jeotermal-Mineralli Sular ve Maden Kaynakları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (JUAM) yapacağı bilimsel değerlendirmeler, bölgenin jeotermal su kapasitesinin belirlenmesi ve bölgeye yapılacak yatırımlar açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye Turizm Stratejisi'nde, termal turizmin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesine yönelik, özel sektörü teşvik amacıyla kamu arazisi ve termal su tahsisleri ve termal projeler için mutlaka uzman kurum ve kişilere fizibilite etütleri yaptırılarak, termal tesisler bir kompleks şeklinde planlanarak, otel ve kür merkezleri etrafında yeşil alanlar, koşu ve gezi parkurları, eğlence mekanları düzenlenerek, imar planlarına otel+kür merkezi+kür parkı entegrasyonunun iyi kurulması amaçlanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2008). Türkiye'nin iç kesimlerindeki termal turizm alanlarının en büyük dezavantajı, yeşil alan imkanlarından yoksun olmasıdır. Otellere sağlık amacıyla gelen ziyaretçiler genelde uzun süre otelde kalmak zorunda kalıyorlar. Önceleri otelin havuzunu, hamamını, kür ünitelerini kullanan ziyaretçilerde, birkaç gün sonunda can sıkıntısı başlamaktadır. Bu amaçla gelen insanların sıkıntılarının giderilmesi amacı ile ürün çeşitliliğinin artırılması, termal turizme farklı turizm aktivitelerinin entegre edilmesi problemin çözümüne katkı sağlayacaktır.

Turizm sektöründe rekabet avantajı oluşturulabilmesi başarılı bir bağlı ve destek endüstrisinin varlığı ile mümkündür. Turizm, yaklaşık 41 sektör ve alt

sektörlerle iç içedir. Turizm sektörü, oteller, restoranlar, seyahat acenteleri, tur operatörleri, gezi rehberliği gibi özel hizmetler ve ulaşım, işletme, dağıtım, rekreasyonel, kültürel ve sportif faaliyetler gibi genel hizmetler sektörleri ile faaliyet halindedir. Bu hizmet sektörlerinin koordineli olarak bir sistem bütünlüğü içinde, turistin arzu ettiği ve rekabet gücü yaratabilecek bir turistik ürün sunabilmeleri, turizm sektöründe görüldüğünden çok daha zor bir üretim sürecinin olduğunu göstermektedir (Bahar ve Kozak, 2005). Termal turizm alternatif bir turizm türüdür. Termal turizmin herhangi bir destinasyonda bir turizm ürünü olarak sunulabilmesi için o destinasyonda termal turizm ile ilgili doğal bir altyapının bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla, termal turizm, her ülkenin veya destinasyonun kolayca rekabet üstünlüğü elde edebileceği bir alan değildir (Kanibir, ve Kaşlı, 2007).

Dolayısı ile özellikle termal turizm merkezleri küresel rekabet ortamında faaliyetlerini devam ettirebilmek ve sürdürülebilir gelişimini sağlayabilmek için, turizm merkezlerindeki kaynakların nelerden oluştuğu, bu kaynaklara hangi ürünlerin monte edilebileceği ve bunların uzun süre nasıl verimli ve etkin kullanılabileceğine ilişkin strateji ve politika geliştirmesi gerekir. Bu strateji ve politikaları planlarken, yerel halk, kamu ve özel sektör temsilcilerinin uyum içerisinde bir bütün olarak çalışmalarına, ziyaretçilerin zamanla değişen taleplerin karşılanmasına, müşterilerin memnun edilmesine, hizmet kalitesinin artırılmasına, sektörde çalışan insanların eğitilmiş olmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca uygulanacak politikalar sürdürülebilir turizm ilkelerine uygun olmalıdır. Bu ilkelerden uzak stratejiler kısa süreli ve aldatıcı sonuçlar verebilmektedir.

Kaplıcada tesisler kurulurken, topografyaya ve güneş ışınlarının durumuna, tesisin bulunduğu yerin doğal güzelliğine, alt yapı ve mimari tarzına dikkat edilmelidir. Ayrıca mevcut tesislerde masa tenisi, bilardo ve jimnastik gibi spor ve oyun salonları, basketbol, voleybol ve futbol gibi spor sahaları, yürüyüş parkları ve alışveriş merkezleri yapılmalıdır. Turistlerin ekonomik durumları dikkate alınmalı yüksek gelire hitap eden modern otellerden, orta ve düşük gelire hitap eden alt yapı sorununun olmadığı bungalov ve çadır yerleşmelerine kadar çok fazla çeşitlilik sunan konaklama seçenekleri olmalıdır. Yine kaplıcalara gelen turistlerin kalma süreleri dikkate alınarak gezi programları ve eğlenceler düzenlenmelidir (Akbulut, 2010).

Termal turizm, bilinen klasik deniz-kum-güneş ve eğlenceye dayalı olarak sürdürülen turizm anlayışını da belli ölçülerde kapsamaktadır. Dünyanın birçok termal turizm merkezinin aynı zamanda bir eğlence merkezi olmasının yanı sıra, ülkenin ya da yörenin parkı (bahçesi) konumunda bulunduğu gerçeği de vardır. Bu yönüyle termal turizm, klasik turizme ciddi bir alternatif olarak görünmekte ve gelişmektedir, dolayısı ile turizm talebinin giderek artan bir eğilimle termalizme doğru yöneldiği izlenmektedir. Bu bağlamda ülkelerin adeta marka yaratırcasına termal merkezler oluşturduğu gözlenmektedir. Örneğin;

- Beau Nash (İngiltere),
- Baden Baden (Almanya),
- Baden (Avusturya),
- Bains Les Bains (Fransa),
- Lucca (İtalya),
- White Sulphur ve Saratoga (Kuzey Amerika) gibi termal merkezler dünyada ve bu ülkelerde marka haline gelmişlerdir (Kozak, 1996).

Afyonkarahisar ilinin termal kaynakları hem potansiyel olarak, hem de içerdiği mineraller bakımından, önemli kaynaklar olmasına karşın, henüz marka haline geldiği söylenemez. Bunun için bölgedeki termal turizmi geliştirmek için, Türkiye’de ve dünyada marka haline getirmek için daha kapsamlı master planlarının yapılmasına ihtiyaç vardır. Dünyadaki örneklerinden yola çıkılarak, tedaviye yönelik kür merkezleri, konaklama tesisleri ile eğlenme ve dinlenmeye yönelik rekreasyon ünitelerini kapsayan, daha konforlu ve kompleks yapıların çevresinde, gelen ziyaretçilerin günde birkaç saat süren kür merkezleri ve havuz faaliyetlerinden arta kalan zamanlarını, otelde hapsolünüp kalınmadan, yürüyüş ve koşu gibi sportif aktiviteleri ile çevrede eğlenmelerini ve oyalanmalarını sağlayan yeşil alanların oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Temiz ve güzel ortam, sakin çevre ve yeşillikler içerisinde doğal alanların oluşturulduğu mekanlarda, hem turizmin geliştirilmesi hem de sürdürülebilirliği sağlanmış olacaktır.

Termal tesis işletmelerinin çoğu belediyeler veya özel idare tarafından işletilmektedir. Rekabet gücünü artıracak özel sektörün termal işletme alanında yapacağı yatırımlar, turizm sektörünü canlandıracaktır. Böylece tesisler belediyelerin işletmecilik zihniyetinden kurtarılmış olacak, hizmetlerde nitelik artacak, rekabet

gücü geliŒecek, hatta zincir otellerin devreye girmesi ile ulusal ve uluslar arası imaj oluŒturulmuŒ olacak ve termal kaynaklar hak ettiği değeri alacaktır.

Kaplıca tesislerinde mimarinin tarihsel ve yerel mimariye uygun bir Œekilde yapılması, bu sayede özellikle dıŒ turizm talebini arttırıcı görünüm kazandırılması sağlanarak, tanıtım amaçlı broŒrlerde termal tesis ve termal su varlığı ile bilinen yrelerimize ağırlık verilerek, termal turizm öncelikli teŒvikler arasında yer alınarak, yabancı ülkelerdeki sağlık ve sosyal yardım kuruluŒları ile iliŒkiler kurularak, özel sektör ve toplumun bilgilendirilmesi için ulusal ve uluslar arası düzeyde toplantı, seminer ve tanıtım programları yapılarak stratejilerin hayata geçirilmesi dŒnlmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2007). alıŒma alanındaki termal tesislerin yöreye uygun mimari ile düzenlenmesi, özgünlük oluŒturacađından daha fazla ilgi çekecektir. Ayrıca termal turizm destekli yapılacak daha büyük komplekslerle, Afyonkarahisar ilinde spor turizmi ve kongre turizmi ürünlerini de turizme kazandıracak büyük yatırımların yapılması, ilin turizminin geliŒimine etki edecektir.

1.1.2. Dağlık Alanlar

İnsanoğlu yakın zamana kadar dağlık alanları ulaŒılması g ya da ulaŒılmaz, korkunç, vahŒi hayvanların yaŒadıđı alanlar olarak grmŒ ve bu sahalara gerekli ilgiyi gstermemiŒtir. Dağlık alanlar insanları ilk olarak hayvancılık faaliyeti ve yaylaya çıkma gibi, daha sonraları turizmde rol oynayacak faaliyetlerle kendisine ekmiŒtir. Ancak dağların turizm amacıyla değerlendirilmesi, dağcılık sporu sayesinde olmuŒtur (Doğaner, 1991). BirleŒmiŒ Milletler Genel Kurulu 1998 yılında gerekleŒtirdiđi oturumda, 2002 yılını Uluslar arası "*Dağlar Yılı*" ilan etmiŒtir. Bu yılın amacı dağların; evrebilim ile ilgili, ekonomik, kültürel ve sosyal önemine dikkat çekmek; sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çabaları arttırmak ve ayrıca dağların doğal kaynak zenginliğini bozmadan dağ topluluklarının yaŒamlarını iyileŒtirmek olarak aıklanmıŒtır (Doumandji, 2002).

Günümüzün turizm anlayıŒı, bozulmamıŒ doğa, özgün kültürel kimlik ve aktif tatile sempatiyle bakmaya baŒladıđından turizm sektörü yeni bir geliŒme sürecine girmiŒtir. lkeler turizm faaliyetlerini ülke sathına yayabilmek, turizmin bölgesel sosyo-ekonomik geliŒmeye sağlayabileceği katkılardan yararlanabilmek için evre

bilinci gelişen turistlerin doğaya yönelme isteğini göz önünde bulundurarak turizm arzını çeşitlendirmeyi hedeflemektedirler. Yıl boyunca teknolojik gelişmeler ve modern hayatın sebep olduğu gerilimlerden belirli bir süre uzaklaşmak arzusunu taşıyan insanlar, doğaya dönme isteklerini doğa yürüyüşü, dağ sporları, kış turizmi, yayla turizmi gibi turizm çeşitleri ile karşılamaktadırlar (Akova, 1995).

Dağlar ülkemizin önemli jeomorfolojik birimlerden birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin ortalama yükseltisinin fazla ve engebeli olması, dağların turizm amacı ile kullanımına imkan sağlamaktadır. Dağlık alanların bozulmamış doğası, insanı rahatlatan havası ve kendine özgü bitki ve hayvan türlerini barındırması ile her geçen gün alternatif turizm açısından çekiciliğini artırmaktadır.

18. yüzyılda başlayıp hızla gelişen dağcılık, günümüzde bütün dünyada yaygın şekilde yapılmakta olan bir aktivitedir ve bugünkü haliyle kitlesel bir turizm hareketine dönüşmüştür. Dağ turizminin küresel ölçekteki gelişimi sürmektedir. Yüksek dağlık alanlarda yaşayan ve ekonomik kaynakları yetersiz toplumlar açısından turizm bir şans olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de kıt kaynaklara sahip olan geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde, turizmin sağladığı ekonomik yarar belirgin bir şekilde görülmektedir. Ancak hassas ekosistemler olan dağlık alanlardaki doğal kaynaklar doğru kullanılmadığı takdirde doğal çevre zarar görmektedir (Somuncu, 2004).

Çalışma alanı olan Afyonkarahisar İli'nde dağlık alanların yüksekliği 1.600 metre ile 2600 metre arasında değişir ve bunların bir bölümü volkanik oluşumludur (Yılmaz, 2004). İlin yüzölçümünün yaklaşık yarısını dağlık arazi oluşturmaktadır (%47,5). Bu dağlar içerisinde en önemli olanları şunlardır: Sultan Dağları (2.531 m.), Akdağ (2.446 m.), Karakuş Dağları (2.350 m.), Emirdağları (2.307 m.), Kumalar Dağı (2.247 m.), Ahır Dağı (1.915 m.). Bu dağlar içerisinde eko-turizm olanakları bakımından en uygun olanı Sandıklı İlçesi'nde bulunan Akdağ'dır (Foto 14). Akdağ 2000'de Orman Bakanlığı'nca Tabiat Parkı ilan edilmiştir. Bununla birlikte bölgede termal kaynaklara yakın (Örneğin, Hüdai Kaplıcasına yakın Akdağ gibi) dağlarda, dağ ve doğa yürüyüşü, eko-turizm, yabani hayvan izleme, kuş gözlemciliği, gibi farklı turizm aktiviteleri gerçekleştirilebilir. Böylelikle turizm ürünü çeşitlenmiş ve gelen insanların doğayla buluşmalarına imkan sağlanmış olacaktır.

Foto 14: Sandıklı-Akdağ ve Yılık Atları

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Çalışma alanında dağlık bölgelerde turizm aktiviteleri yaygın olmadığından, kısa vadede turizmin olumsuz etkisinden bahsedilemez. Ancak doğal güzellikler yönüyle zengin, bitki ve hayvan türleri bakımından çeşitlilik gösteren bölgelerin başka amaçlarla tahrip edilmesi söz konusu olduğundan, bu gibi yerlerde doğal güzelliklerin sürdürülebilirliğinin sağlanması için, bu alanların koruma altına alınıp, turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekir.

1.1.3. Akarsu

Akarsular da denizler ve göller gibi suyun estetiğinden kaynaklanan çekiciliğe sahiptir. Yer şekilleri (kanyon ve benzeri), bitki örtüsü ve çağlayanlarla artan bu çekicilik doğa turizmine konu olurken, insanın akarsu kıyılarında yarattığı kültürlerinkalıntıları kültür turizminin ilgi alanı içine girmektedir (Doğaner, 2001).

Afyonkarahisar İlinde akarsuların debilerinin düşük olması, genellikle kapalı havza özelliği göstermeleri, boylarının kısa olması ve yaz dönemlerinde kurumaları gibi sebeplerden dolayı turizm açısından çekicilik oluşturmamaktadır. İle akarsuların oluşturduğu turizm değerleri içerisinde en önemli olanı Akdağ (Tokalı) Kanyonu'dur (Foto 15).

Afyon'un Sandıklı ilçesi ile Denizli'nin Çivril ilçesinin tam sınır bölgesinde bulunan Akdağ Kanyonu, kuş uçuşu 12 kilometrelik bir uzunluğa sahiptir. Sandıklı'nın Akdağlar bölgesinden Karanlık Dere ile Akçay'ın birleştiği yerden başlayıp Çivril'in eski adı Homa olan, Gümüşsu beldesine kadar uzanır. Akdağ

Kanyonu yüksekliği yer yer 200 metreyi geçen, sanki bıçakla kesilmiş gibi dümdüz kaya kütlelerinin arasında; tabanında 1,5 metreye kadar daralan bir derenin aktığı bir harikadır. Eğer gerektiğinde buz gibi kaynak suyundan yüzmeyi, tırmanmayı, kayaların üzerinden kaymayı, en azından 6,5-7 saat yürümeyi göze alabiliyorsanız; doğanın el değmemiş vahşi güzelliğini, sporu heyecanı ve macerayı seviyorsanız, Akdağ Kanyonu'nu görmenizi tavsiye ederiz (Yüksel, 1995).

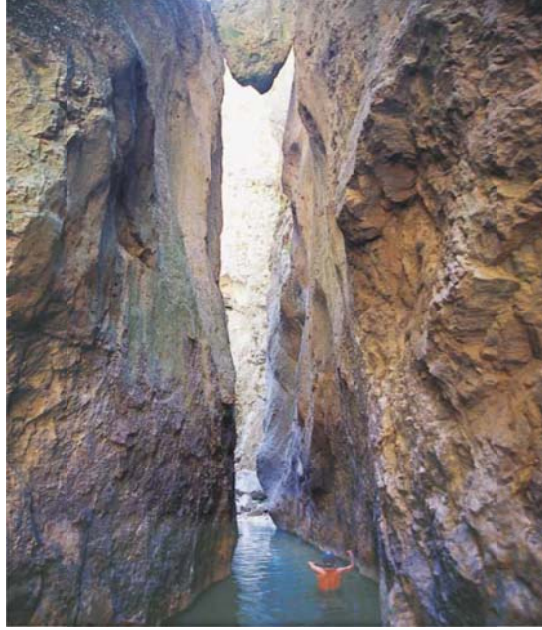

Foto 15: Sandıklı-Akdağ-Tokalı Kanyonu

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Akdağ Kanyonu, Orman Bakanlığı, Millî Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğünce, “Yaban Hayatını Koruma Alanı” ilan edilmiştir (Tablo 18). Ulaşım imkanlarının zor olması ve belirli bir yerden sonra yürüyerek gidildiğinden dolayı macera turizmi açısından çekicilik oluşturmaktadır.

1.1.4. Gller

Gller, hem başlı başına birer doğa harikaları olmaları ve hem de birer doğa turizmi potansiyeli merkezi olmaları nedeniyle, bir çoğu doğal turistik kaynak olarak değerlendirilebilirler. Bu çevrelerin turistik aktiviteye açılmaları, şüphesiz bazı önemli tedbirlerin alınmış olmasına bağlıdır: Bunların başında, altyapı hizmetleri ve özellikle de ulaşım sorununun zmlenmiş olması gelir. Ayrıca konaklama tesisleri, kamping ve piknik yerleri ile diğer hizmet tesisleri ve vre uygunsa, düzenlenmiş plaj yerleri bulunmalıdır. Söz konusu bu hizmetlerin verilmiş olması kaydıyla, esas

çekim gücü göller olan ve bu çekim gücü potansiyelinden kaynaklanan turizm tipi, **göl turizmi** diye tanımlanır (Doğanay, 2001).

Özellikle kıtalar arasında, güney-kuzey ve kuzey-güney, bazen doğu-batı ve batı-doğu yönünde göç eden kuşların kullandıkları köprülerden en önemlilerinden biri, belki de en önemlisi Anadolu'dur denebilir. Gerek kara gerekse su habitatlarıyla bu kuşlara, yılda en az iki kez ev sahipliği, bir çoğuna ise üremeleri için konak görevi yapan kara parçası yine Anadolu'dur. Türkiye RAMSAR sözleşmesine taraf olmuş ve uluslar arası öneme sahip pek çok Ramsar sitesi (sulak alanı) bulunmakta ve bu bölgelerde pek çok kuş türü kışlayıp, üremektedir (Bal, 2004).

Afyonkarahisar ve çevresinin güney kesiminde, Batı Toroslar Kuşağı'na yakın yerlerde göller yoğunlaşmıştır. Bölgenin jeomorfolojik yapısından dolayı sularını denizlere ulaştıramadığından, göllerin tamamı kapalı havza özelliği göstermektedir. Akşehir Gölü, Eber Gölü, Karakuyu Gölü, Karamık Gölü ve Acıgöl en önemli göllerdir (Harita 2).

Akşehir Gölü, Afyonkarahisar-Konya il sınırları içerisinde bulunan Akşehir Gölü'nün 304,4 km²'lik yüzölçümünün 211,7 km²'lik bölümü Afyonkarahisar'ın Sultandağı İlçesi sınırları içerisinde kalmaktadır (Harita 2). Derinliği 4,5 metre, denizden yüksekliği 956,19 m.dir. Göl, Eber Gölü ve Sultandağı akarsularıyla beslenmektedir. Göl içinde turna ve sazan balığı yetişmekte olup, yaban ördeği, yaban kazı, karabatak ve karameke gibi göçmen kuşlar bulunmaktadır. Doğanay'a (2001) göre; Akşehir Gölü ve çevresi, ornitolojik özellikler bakımından önemlidir. Milletler arası kriterlere göre A sınıfı (birinci sınıf) sulak alandır. Çevrede yuvalanıp kuluçkaya yatan, kışlayan ve konaklayan kuş sayısı binlerle ifade edildiğinden, su kuşları popülasyon zenginliği ve eko-turizm alanı olarak önem taşımaktadır. Ciddi kirlenme tehlikesi ile karşı karşıya kalan göl, 1992'de 1.Derecede Doğal Sit Alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır.

Sultan Dağları'nın kuzeyinde, bir çöküntü içinde yer alan göllerde (Akşehir ve Eber) çeşitli tatlı su ve tuzlu su bitki topluluklarıyla nadir kuş türleri yaşar. Endemik *Thermopsis turcica* adlı bitkinin popülasyonu alanın en önemli özelliğidir. Aynı zamanda kuş zenginliğiyle değer kazanan alanda küçük karabatak ürer. Bir zamanlar 15 bin sarkarcanın kışladığı, göç sırasında akpelikanların konakladığı bu göller doğal güzelliklerini hızla yitirmektedir. DSI'nin Akarçay üzerinde yaptığı

barajlar nedeniyle göl alanı son yıllarda ileri derece de küçülmüş, 2001 yılında göller tamamen kurumuştur. Doğal sit alanı olarak bir dereceye kadar korunmasına karşın, gölleri besleyen akarsu ve nehirlerin tarım alanlarını sulamak için kullanılması, başta Eber Gölü olmak üzere, sulak alan sisteminin önemli ölçüde kirlenmesiyle ve göl sularında tuzluluk oranının artmasıyla sonuçlanmıştır (Kılıç, 2003).

Karakuyu Gölü, Dinar İlçesi sınırları içerisinde, Isparta sınırında bulunmaktadır (Harita 2). 1994 yılında Orman Bakanlığı Karakuyu Gölü'nü "göller bölgesinde bulunması ve kuşların göç yolları üzerinde yer alması nedeniyle nesli tehlikede olduğu için koruma altında bulunan, başta dikkuyruk olmak üzere çeşitli su kuşları için uygun bir yaşama ortamı ve emin bir sığınak konumunda bulunduğu" gerekçesiyle "Yaban hayatı koruma sahası" ilan etti. Ardından Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu da gölü, 1. Derece Sit Alanı, gölün içerisinde bulunan höyüğü de 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan etti. Böylelikle Karakuyu, kuş cenneti olma yolunda yasal bir statüye kavuşmuş oldu. Şu anda gölde her türlü avlanma ve göl çevresine fiziki müdahalede bulunmak yasak. İlk etapta keklik, güvercin, yeşilbaş ördek, dikkuyruk, leylek, alaca balıkçıl, beyaz balıkçıl, su tavuğu, saz horozu, sakarmeke, Macar ördeği, yaz ördeği, boz-kaz, toy, kuğu, yumurta piçi, yalı çapkını, tarla kuşu, kızıl şahin, akbaba, puhu gibi kuşlarla tilki, çakal, sansar, tavşan, yaban domuzu, porsuk, kurt, su samuru gibi memelilerin tespit edildiği Karakuyu Gölü, korunmaya alınmasından sonra kuş cinsi ve sayısı her geçen gün artıyor (Yüksel, 1995).

Eber Gölü, Bolvadin çevresindeki en önemli sulak alanlarından birisidir (Foto 16). Sultan Dağları'nın kuzeybatı yamaçlarıyla, Emirdağları'nın güney uzantıları arasında, Akarçay-Eber kapalı havzası içinde yer alan tektonik bir göldür (Harita 2). Eber gölünün suları, Devlet Su İşleri'nin yaptığı bir kanalla, Taşköprü köyü yakınlarında, Akşehir gölüne boşaltılmaktadır. Deniz seviyesinden 965 m. yükseklikteki gölün çevresinde, alüvyal düzlükler yer alır. Akşehir gölünden yüksekliği 7 m. olan gölün, güney kıyıları, doğu-batı istikametinde 18 km. olup, gölün alanı yaklaşık 125 km² dir (Atalay, 1977).

Foto16: Eber Gölü (Foto: Mehmet Ali Özdemir)

Göl alanının, hemen hemen dörtte biri su yüzeyi, geri kalanı sazlık ve kamışlıktır. Eber gölünde yetişen kamış ve hasır otunun işlenmesi ile çevredeki köylüler geçimlerini sağlamaktadır. Göl'de, sazan ve turna balığı gibi balık türleri de bulunmaktadır. Göl'ün doğal bir av merkezi oluşu, çıkarılan balık türlerinin Bolvadin ve yakın çevre illerde satılması, dolayısıyla kentin gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bolvadin başta olmak üzere, kanalizasyonların Akarçay'a, oradan da Eber gölüne dökülmesi, kirlilik problemini ortaya çıkarmıştır. Bu durum, Eber sulak alanını tehdit etmektedir. Sulak alanları tehdit, fabrika atıkları ve plansız aşırı kullanım gibi sebeplerle, su kirliliği başlayarak balık türlerinin azaldığı göl, kuş cenneti ve av merkezi olma özelliğini kaybetmekle karşı karşıyadır. Gölün ilçeye yapmış olduğu ekonomik katkının sürdürülebilir olması, kirlilik sorununun çözülmesine bağlıdır (Özdemir ve Günay, 2005).

Karamık Gölü (Bataklığı), Çay ilçesi sınırları içinde yer alan Karamık Gölü, Dinar-Çay karayolu güzergâhındadır (Harita 2). Yüzölçümü 40 km², en derin noktası 3 m. ve denizden yüksekliği de 1.001 metredir. Sularını güneydeki düden (suyutan) aracılığıyla Eğirdir Gölü'ne akıtır. Bataklıkta; saz ve kamış üretimiyle sazan ve turna balığı yetişmektedir. Bir zamanlar kerevit çıktığı halde bataklığın kirlenmesiyle nesli tükenmiş olup, çulluk, karabatak, yaban ördeği gibi kuş türleri bulunmaktadır.

Acıgöl, Afyonkarahisar ve Denizli il sınırları içerisinde ve Afyonkarahisar'ın en güneyinde bulunan gölün genel yüzölçümü 41,5 km²'dir (Harita 2). Bunun 20 km²'si Başmakçı ve Dazkırı ilçeleri sınırları içerisinde bulunmaktadır. Derinliği ise 150 cm. ile 210 cm. arasındadır. Denizden yüksekliği 842 m.dir. Suyu acı olan gölden ihracatı da yapılmakta olan sodyum sülfat üretilmektedir. Gölün doğusunda bulunan dağlarda yırtıcı kuşlar ile turna, yaban ördeği, yaban kazı ve flamingo kuşları gibi göçmen kuşlar bulunmaktadır (Foto 17).

Acıgöl'ün kuruma sürecine girmiş olması, tuz üretiminin sürdürülebilir olmasını gelecekte tehlikeye sokacaktır. Ayrıca gölün kuruyup çekildiği alanlarda oluşan tuz ve kum tortularının rüzgârla taşınması ve tarım arazilerine zarar vermesi, rüzgâr erozyonunun etki derecesini artıracaktır. Uzun yıllardan beri ormanlarda yapılan kesimin orman yetişmesi için kritik durumda olan sahada ormansızlaşmayı, artan kuraklık mera ve su kaynaklarında verimin düşürmesini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle havzada hayvancılık gelecekte zor şartlarda yapılmak zorunda kalacaktır. Dolayısıyla bütün bu şartlar havzada taşıma kapasitesinin zorlanması anlamına gelecektir (Bahadır, 2011).

Foto 17: Acıgöl'de Filamingolar ve Kuş Gözlemevi

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Nüfusun hızla artması, kentlerde artan hava, su ve çevre kirliliği, insanoğlunu doğal ortamlara doğru seyahat etmeye yönlendirmekte ve macera turizmi, yaban hayatı turizmi, bisiklet turu, su kayağı ve kuş gözlemciliği gibi yeni ve farklı özel ilgi turizm türlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu türler içerisinde kuş gözlemciliği (aviturizm), gelişmiş Avrupa ve Amerika kıtası ülkelerinde yaygın olarak yapılmaktadır ve her geçen yıl Özel Kuş Alanları'nın (ÖKA) sayısı artmaktadır.

Afyonkarahisar ilinde Acıgöl, Karakuyu Gölü, Eber Gölü gibi sulak alanlar kuş gözlemciliği açısından avantajlı alanlardır. Bununla ilgili 2004-2005 yıllarında dönemin Afyonkarahisar Valisi Muzaffer Dilek'in çabaları ile ildeki turizmi çeşitlendirmek amacı ile kuş gözlemevi açılması planlanmıştır. İlimiz Başmakçı ilçesinde bulunan "Acı Göl"e Kuş Gözetleme Kulesi yapılması için Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Koruma Müdürlüğünden alınan izin doğrultusunda Afyonkarahisar Valiliğince proje çalışmaları tamamlanan "Kuş Gözetleme Kulesi" Afyonkarahisar-Antalya-Denizli geçiş yolu güzergahında, Başmakçı ilçesine bağlı Akpınar köyü sınırları içerisinde bulunan göldeki kuş türlerinin gözlenebileceği en hakim dağın yamacına 110 metre uzunluğunda kayalıklar üzerine kurulmuştur (Foto 17). Afyonkarahisar Valiliği Köylere Hizmet Götürme Birliği tarafından çalışmalar tamamen doğal dengeyi bozmayacak şekilde çevreye uygun taşlarla örülerek doğadaki bütünlük sağlanarak inşaat bölümü tamamlanmıştır. Ahşap kamelyanın yapılması ile birlikte ziyaretçilerin hizmetine sunulmuştur.

Afyonkarahisar ve çevresinde bulunan göllerden turizm yönünden yararlanılmasa da, rekreasyonel faaliyet alanları olarak kullanılmaktadır. Göllerin havzalarından gelen suların yetersiz olması, uygulanan yanlış politikalar ve bilinçli ve bilinçsizce göllerin kirlenmesi, ekolojik dengesinin bozulmasına, bölgeye gelen göçmen kuşların azalmasına ve bazı göllerin kuruma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

1.1.5. Peribacaları

Peribacaları, badlands topografyasının bir türü olup ve bunları sel yarınları arasında münferit olarak sütun biçiminde bazı şekillerin yükselmesi şeklinde karakterize eder (Erinç, 1982). Yeryüzünde ilginç ve ender görülen yer şekli, bitki, şelale vb. doğanın sağladığı koşulların hazırlamış olduğu doğal görünümün başlıca çekici unsurları, doğa turizminin başlıca kaynaklarıdır. Bunlar turizmde, bir yeri diğerinden ayıran özellik olarak, başlıca çekim gücünü oluşturur. Bunlar arasında doğanın milyonlarca yılda oluşturduğu, insan gücüyle yapımı olanaksız olan yer şekilleri, jeolojik dönemlerin belgeleri olarak araştırmacıları çektiği kadar, şehir yaşamından doğaya yönelen insanları da büyük ölçüde çekmektedir. Doğa

turizmde görsel kaynak olarak kullanılan ve “doğa anıtları” olarak kabul edilen yerşekillerinden ender görülenlerden biri peribacalarıdır. (Doğaner, 1995).

Ülkemizde peribacalarına benzer yer şekilleri Kapadokya yöresi dışında, yoğun olarak Afyon il merkezi kuzeyinde görülür (Ardos, 1978). Afyonkarahisar Valilliği’ce oluşturulan “Turizm Kuşağı” içerisinde, İscehisar İlçesi Seydiler Kasabası’ndan başlayıp, İhsaniye İlçesi Döğür Kasabası’na kadar uzanan geniş coğrafyada peribacaları şekillerine rastlanılmaktadır (Harita 8). İhsaniye, İscehisar ve Bayat İlçeleri’nde yoğun olarak bulunan peribacalarının (Foto 18-19-20) oluşumunda, sel rejimli akarsuların hafif eğimli arazideki volkanik tüfleri, zamanla aşındırması etkili olmuştur.

Foto 18: İhsaniye – Döğür Peribacaları

Foto 19: İscehisar-Seydiler Peribacaları

Foto 20: İhsaniye-Ayazini Peribacaları

Dağlık Frigya bölgesindeki İsehisar yöresinde bulunan tüflerin ortaya çıkardığı doğal oluşum ve şekillenme süreci hâlâ devam ediyor. Eşine az rastlanır güzellikte, boyu birkaç metreden 30 m'ye kadar ulaşan konik, şapkalı veya lale, kavuk, lamba şekilli, grup halinde, tek veya yamaçtan dışarı doğru çıkmış halde bulunan çok sayıda peribacası barındırıyor. Genç jeomorfolojinin doğal oluşumları bütün canlılığı ile devam ediyor, peribacalarının oluşum süreci burada ayrıntılarıyla görülebiliyor. Afyonkarahisar-Ankara karayolunun 20. kilometresi, değişik açılardan bakıldığında kimi vezir, kimi lale, kimi de genç bir kadın silüetini andıran ve birbirinden bağımsız farklı görüntüler veren bir yapıya sahip (Foto 19). Böylece Anadolu'nun en önemli jeoparklarından birinin emsalsiz ortaya çıkış serüveni tamamlanmak üzere (Özdemir ve Şenku, 2010).

Peribacalarının içinde geliştiği volkanik formasyonlarının başlıcalarını asit karakterli tüfler(genellikle riyolitik ve dasitik), ignimbritler ve bunları hemen her yerde örten bazaltlar oluşturur. İgnimbritlerin, Ayazini çevresinde en güzel örneklerini görmek mümkündür (Foto 20). Özellikle Üçlerkayası, Döğer (Foto18), Bayramaliler ve Demirli'yi de içine alan geniş bir alan, tuf, tüfit ve ignimbritler örtülmüştür. Peribacaları, koni şeklinde bir gövde ile çoğunlukla tepe kısmında bulunan bir bloğun oluşturduğu takke olmak üzere iki bölümden meydana gelir. Genel olarak takke durumundaki bloğu oluşturan kayanın litolojik yapısı, görelî olarak gövdeyi oluşturan kayaç topluluğuna oranla, aşınmaya karşı daha dayanıklıdır. Peribacalarının şekillenmesinde ve gelişmesinde jeolojik etmenler kadar bu yörenin jeomorfolojik yapısı ve aşınım süreçlerinin de önem taşıdığı görülmüştür. Yörede peribacalarının en güzel örnekleri Üçlerkayası ve Bayramaliler çevresindedir. Bu yöredeki jeolojik ve jeomorfolojik koşulların ortak işlevleri sonucu peribacaları meydana gelmektedir. Döğer – İhsaniye-Ayazını yöresindeki peribacalarının oluşumunda ve gösterdikleri farklı biçim değişikliklerinde, bahsedilen jeolojik etmenlerin hemen hepsinin rolü bulunmaktadır (Yılmaz, 2001).

Afyonkarahisar İli'de, yaklaşık 110 kilometrelik Turizm Kuşağı üzerinde, insan eli değmeden şekillenen doğal anıtlar olan peribacaları ile birlikte, insanların şekillendirdiği kayaların bulunduğu antik yerleşmelerin bir arada bulunması, bu bölgede önemli bir çekicilik oluşturmaktadır. Bu çekiciliğin turizm faaliyetlerinde kullanılabilmesi bazı faktörlere bağlıdır. Bunlar içerisinde en önemlisi ise ulaşım

imkanlarının geliştirilmesidir. Bölgeye Eylül 2010 ve Nisan 2011 tarihlerinde iki kez arazi çalışması çıkmıştır. Seydiler ve Ayazini bölgelerindeki peribacalarına ulaşmak, arazinin engebeli olmasından ve ulaşım imkanlarının yeterli olmamasından dolayı oldukça zordur (Foto 19-20). İhsaniye, Döğer ve Bayramaliler’de yollarda iyileştirmeler yapılmış, ancak yollar yağmur suları ile birlikte tekrar bozulmaktadır. Özellikle yazın yolların aşırı tozlu olması, ayrıca ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak tuvalet, dinlenme yerleri gibi yapıların eksikliği, gelen ziyaretçiler tarafından eleştirilmektedir. Bölgenin turizme kazandırılması ve doğal anıtların korunması için yerel halkın desteğine ihtiyaç vardır. Yerel halk turizmin içine çekilmeli, halkı teşvik etmeli, eğitmeli ve bu konuda istekli olanlara destek verilmelidir.

1.1.6. Mağaralar

Mağaraların doğa turizmi açısından en önemli özelliği, mağara ortamında oluşmuş şekillerin biçim, renk ve boyutları açısından sunduğu görselliktir. Doğa turizminde mağaralar, görsel amaçlı ve sportif amaçlı olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır. Görsel amaçlı kullanımlar için, sarkıt, dikit ve sütunlar bakımından zengin, dolaşımın kolay olması için yatay yönde gelişmiş ve ulaşım imkanlarının gelişmiş olduğu mağaralar seçilir (Doğaner, 2001).

Afyonkarahisar İli sınırları içerisinde büyüklü küçüklü birçok mağara bulunmaktadır (Harita 8). Ulaşım olanaklarının yetersizliği dolayısı ile mağaralar turizm faaliyetlerinde kullanılamamaktadır. İl sınırları içerisinde bulunan mağaraların envanteri de kesin olarak yapılmış değildir. Afyonkarahisar İli içerisindeki önemli olanları, Kurtini Mağarası, Dipevler/İnsuyu Mağarası, Suçikan Mağarası, Buzluk Mağarası, Balcam Mağarası, Karacamal ve Dipsiz Mağarası’dır (Harita 8).

Buzluk Mağarası, Sultandağı ilçesine bağlı Dereçine Kasabası’nın güneyinde Sultandağları’nın 2.519 m ile en yüksek yeri olan kuzeybatı zirvelerinde yer alan doğa harikasıdır. Afyonkarahisar-Konya karayolu ile Buzluk Mağarası’na gitmek mümkündür (Harita 8). Mağaranın dar bir girişi vardır. Düşey doğrultuda gelişen mağarada yazın duvarlardan sızan su, serin boşluklar ile dışarıya arasındaki ısı farkı yüzünden güçlü hava dolaşımıyla buharlaşması sonucu meydana gelen sıcaklık kaybı

soğumaya ve sonuçta mağara duvarlarının buz tabakası ile kaplanmasına yol açmaktadır.

Buzluk Mağarası'nın girişi sadece bir kişinin geçebileceği genişlikte ve yukarıya doğru gittikçe üçgen biçiminde daralmakta (Foto 22). Düşey doğrultuda gelişen mağara, girişten itibaren 25 m. bulan 3 kademedan oluşuyor. Mağaranın ağzında sizi karşılayan serin hava, aşağıya doğru inildikçe daha da soğuyor ve girişin 5. metresinden itibaren yerlerdeki buzlanmayı görebiliyorsunuz. Mağaranın tabanında ise bir bölümünde duvarlarından aşağıya doğru sarkan ve kayaların üzerini yorgan gibi örttükten sonra aşağıya doğru sarkıtlar oluşturan buzlarla karşılaşıyorsunuz. Öteki bölümde ise nohut büyüklüğünde milyonlarca buz kristali, sanki bir elmas definesi izlenimi veriyor. Kışın içerisi ile dışarı arasındaki sıcaklık farkı azaldığından kesinlikle buzlanma olmuyor. Yöre halkının söylediğine göre, yazın buzlanmanın olduğu mağaradan kışın buhar çıkıyor (Yüksel, 1995).

Foto 21: Kurtini Mağarası

Foto 22: Buzluk Mağarası

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Kurtini Mağarası, Sandıklı ilçemize 34 km., Kocayayla'dan 6 km. uzaklıkta bulunmaktadır (Harita 8). 1700 m. yükseklikte, orman içinde bulunan mağara tahminen 300 m. uzunluğundadır (Foto 21). Daha uzun olduğu tahmin edilen mağaranın tavanının göçmesinden dolayı ikinci bölümüne girilememiştir.

Dipevler/İnsuyu Mağarası, Bolvadin'e 7 km. uzaklıkta (Harita 8), Dipevler köyü-Karayokuş mevkiindedir. İki kat olan mağarada sarkıt ve dikitlerin yanı sıra, tatlı su kaynağı da vardır.

Suçıkan Mağarası, Dinar İlçesi girişinde bulunan Suçıkan Park Otelı'nin arkasından girilen mağaranın çok büyük olduğu sanılmaktadır (Harita 8).

Balcam Mağarası, Emirdağ İlçe'sine 10 km. uzaklıkta Balcam köyüne yakın bir yerdedir (Harita 8). Derinlemesine uzanan galerilerden meydana gelen bir mağaradır.

Karacamal ve Dipsiz Mağarası, Şuhut İlçe'sinin Balçıkhisar kasabasına 5 km. uzaklıkta Kocadere mevkiinde bulunmaktadır (Harita 8).

Bunların yanında, Sandıklı İlçesi'nde Oktur Mağarası ve Sultandağı İlçesi'nde Gelincik Ana Mağarası bulunmaktadır.

1.1.7. Yaylalar

Fiziki Coğrafya terimi olarak yayla, akarsularla derin bir şekilde yarılmış, parçalanmış fakat üzerinde düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu yeryüzü şeklidir (İzbrak, 1992). Beşeri Coğrafya terimi olarak ise yayla, yazın çıkılıp, yerleşilen yüksek ve serin yer, bir geçici yerleşme şekli ve ekonomik faaliyet alanıdır (Doğanay, 1997). Bu ekonomik faydalanma yakın zamana kadar daha çok hayvan otlatmaya dayalı iken, 1980'li yıllardan sonra yaylalardaki turistik aktivite dikkat çekicidir. Özellikle Karadeniz ve Akdeniz bölgeleri yaylalardaki turistik aktivitenin gelecekte ülke genelinde yaygınlaşacağı beklenen bir durumdur. Giderek önem kazanan dağlar ve yaylalar iklimik özellikleri dolayısıyla aynı zamanda birer tedavi merkezleridir. Gerçekten de havası temiz (bol oksijenli) ve suları serin olan bu alanlar dinlenmenin yanında, insan sağlığı açısından da elverişli şartlara sahiptir. Bunun yanında, yayladaki aktiviteler artırılırken kullanma-koruma dengesi mutlaka göz önünde bulundurulmalı ve çevreyi korumak amacıyla çeşitli yasal ve gönüllü kuruluşlar oluşturulmalıdır (Başbüyük vd., 2001).

Çalışma alanındaki yüksek dağlık kesimlerde, özellikle Emirdağ, Sandıklı, Sultandağı, Bayat, İsehisar ve Şuhut gibi ilçelerdeki yaylalarda (Harita 8) çoğunlukla hayvancılık yapılmaktadır (Foto 23-24). Bununla birlikte yaylalar şenliklerin ve festivallerin yapıldığı mekanlardır. Sandıklı'da bulunan Kocayayla farklı bitki ve hayvan türlerini barındırması dolayısı ile eko-turizm olanakları geniş bir mekandır (Tablo 16).

Foto 23: Sandıklı – Kocayayla

Foto 24: Kocayayla'da Yılkı Atları

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Çalışma alanında termal turizmin yanında yayla turizminin entegre olması ile, doğa yürüyüşü, atlı doğa yürüyüşü, akarsu turizmi, sportif olta balıkçılığı, av turizmi, kültür turizmi, iklim tedavisi (klimatizm), dağ turizmi (alpinizm), bitki gözlemlemek (botanik), yaban hayatı gözlemek, ayrıca bunun yanında yayla kültürünü, tarihi eserlerini, doğal güzelliklerini, florasını, faunasını, ormanlarını, derelerini, kanyonlarını görmek, temiz dağ havasını almak, suyunu içmek gibi insanı rahatlatan aktivitelerin artması, bölgede turizm çeşitlendirilmesinin de artmasına neden olacağından, alternatif turizm imkanları açısından turistik çekim merkezi haline gelecektir.

Tablo 16: Afyonkarahisar'daki Yaylalar

Bulunduğu Yer	Adı
Merkez	Kocatepe ve Kalecik Yaylaları
Emirdağ	Yelibel, Gölcük, Çomaklı, Yassıyurt Yaylaları
Bayat	Mekan Yaylası
Sandıklı	Kocayayla, Oktur, Kilimatan Yaylaları
Şuhut	Kumalar, Başören, Şaahbendi Yaylaları
Sultandağı	Kirazlı, Manastır Yaylaları
İscehisar	Ağın ve Çatağıl Yaylaları
Hocalar	Eldizan Yaylası
Dinar	İncebel ve Cerit Yaylaları
Başmakçı	Çığrı Yaylası

Bununla birlikte, doğal koruma alanlarının ekoturizm akımı yüzünden yavaş yavaş kalabalıklaşmaya başlaması da endişeleri artırmaktadır. Teorik olarak “bir turistin istenmeyen ekolojik sonuçlar meydana getirebilme miktarıyla, bu sonuçların faaliyetin ne kadar azaltılmasıyla düzenlenebileceği” hesaplanabilmektedir. Özellikle kolay bozulabilir çevreler (örneğin kumullar, sıcak/soğuk çöller), otlaklar ya da ormanlık alanlara göre daha az taşıma kapasitesine sahiptirler. Buna karşılık, uygulamada turistlerin yaratabilecekleri olumsuz etki, sayıları kadar davranışlarına da bağlı olduğundan, gerçek bir hesaplama yapmak mümkün değildir. Buralarda meydana gelen bozulma yıllarca sürebilmektedir. Eğer turistlerin olumsuz etkileri (örneğin bitki örtüsünde bozulma, bırakılan büyük miktarda çöp) doğanın kendisini yenileme hızından daha fazla olursa, birikimli etki de birdenbire büyük ölçekli bir çevre değişimi ya da sorununa dönüşebilir (Özgüç, 2007). Bu açıdan ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesi aşamasında doğal dengenin korunması, sosyal, fiziki ve ekolojik taşıma kapasitesinin aşılmamasına azami dikkat edilmelidir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, ekoturizm uygulamaları ile ilgili güzel örnekler dünyada rastlamak mümkündür, ama ülkemizde bu tür uygulamalar yenidir. Ülkemizde ekoturizm uygulamalarında kısa vadede çok yüksek gelir beklentisinin olması, ekolojik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik kaygıların olması gelişmesini olumsuz yönde etkileyebiliyor. Ekoturizm aslında, turizmin olumsuz etkilerini azaltan, olumlu etkilerini artıran, yerel halkın kabul edeceği ve halkın faydasına olan faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu yönüyle koruma ve sürdürülebilir gelişme daha fazla ön plandadır. Dolayısı ile ekoturizm uygulamalarının bu ilkeler doğrultusunda, ilgili tüm taraflarla işbirliği içerisinde, kontrollü ve planlı olması zorunludur. Yoksa daha büyük tehlike ile karşı karşıya kalınabilir.

1.1.8. Milli Parklar

Milli parklar; bilimsel ve estetik bakımdan milli ve milletler arası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarıdır (T.C. Orman Bakanlığı, 1993). İnsan işgali ve işletmesi ve bir veya birkaç ekosistemi değişikliğe uğramamış bitki ve hayvan türleri, jeomorfolojik alanlar ve habitatları yönünden özel bir bilimsel, eğitsel ve rekreasyonel değer taşıyan ya da doğal peyzajın olağanüstü güzellikte olduğu,

ülkenin en yüksek yetkili kuruluşunda; tüm alanda işletme veya işgali önlemek ya da kaldırma ve alanın milli olarak ayrılmasına neden olan ekolojik, jeomorfolojik veya estetik özelliklerine olan saygınlığı güçlendirerek etkili bir şekilde uygulamak için gerekli önlemlerin alınmakta olduğu, ziyaretçilerin esinlenme, eğitsel, kültürel ve rekreasyonel amaçlarla yararlanmaları için özel koşullar altında kullanmalarına izin verilen yerlerdir (Demir, 2004).

Milli parkçılığın taşıdığı anlam ve içerik ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Örneğin ABD Ve Kanada'da, milli parklar sadece devlete aittir ve park sınırları içerisinde, ziyaretçilere yönelik hizmet veren tesislerin dışında hiçbir gelişmeye izin verilmez iken; İngiltere'de özel şahıslara ait mülkiyetlere, tarım faaliyetlerine ve köy türü gelişmelere kontrollü bir şekilde izin verilebilmektedir (Inskeep, 1991).

Tarihin ilk çağlarından beri insanlar daha mutlu, daha müreffeh hayat yaşamak için birbirleri ile sürekli mücadele etmiştir. Bu devletlerarası olduğu gibi kendi aralarında da gerçekleşmiştir. Daha iyi ekonomik seviyeye ulaşmak için, doğal kaynaklar büyük bir hırsla tüketilmiş ve doğanın dengesi bozulmaya başlamıştır. Sınırlı olan bu alanların, sınırsız kazanma arzusu sonucu sayıları gittikçe azalmaya başlamıştır. İnsan eli değmemiş ve eşsiz güzellikleri barındıran bu alanların çoğu, nüfusun ve sanayileşmenin hızla artması ile birlikte yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Dünya mirası olarak tarif edilen bu alanların korunması da, sorumsuzca doğal kaynakları tüketen insanın elindedir. Doğayı korumanın en etkin yöntemlerinden birisi, miras coğrafyalarda "milli park" ve benzeri koruma alanlarının oluşturulmasıdır. Doğal ve kültürel değerlerin sürdürülebilirliğinde milli park sisteminin çok büyük katkısı vardır. Bunun farkına varan toplumlar yıllar önce gerekli düzenlemeleri yaparak, koruma-kullanma dengesi içerisinde bu alanların günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Koruma altına alınan bu alanlar, günümüzün en önemli rekreasyon alanlarını oluşturmaktadır.

UNEP Dünya Korunan Alanlar Takip Merkezi (WCMC), dünyada korunan alanları 1a,1b, II, III, IV,V, ve VI şeklinde sınıflandırıyor ve bu kategorilerdeki alanları koruma altında kabul ediyor.

Ia- mutlak koruma altındaki doğal rezervleri,

Ib- vahşi yaşam alanlarını,

II- milli parkları,

III- tabiat anıtlarını,

IV-habitat ve tür yönetim alanlarını,

V- koruma altındaki karasal ve denizlere ait güzellikleri,

VI- yönetilen kaynak koruma alanlarını gösteriyor. Türkiye’de korunan alanların oranlarının az olması yetmiyormuş gibi bu alanlarda özellikle de milli parklardaki yapılanma ve yönetim yapıları da gelişmiş ülkelerdekini çokgerisinde kalıyor. Örneğin, yüzbinlerce turistin ziyaret ettiği Köprülü Kanyon Milli Parkı’nda koruma sadece sözde var. Bu milli parkımızda pratikte hiç bir milli park faaliyeti bulunmuyor. Milli parklarımızın çoğunda da durum bundan öteye gitmiyor (Türsab, 2007).

Dünyada birçok ülke, sahip olduğu kaynaklarını hızla artan sanayi ve nüfusun oluşturacağı zararlardan korumak amacıyla koruma altına almak için düzenlemeler yapmaktadırlar. 357.046 km²’lik alana sahip olan Almanya, yüzölçümünün yaklaşık üçte birini koruma altına almıştır. İsviçre, ABD, Brezilya, İngiltere, Malezya gibi ülkelerin korunan alanların ülke yüzölçümlerine oranları en fazla olan ülkelerdir. Türkiye’nin diğer ülkelerle karşılaştırıldığında alt seviyelerde olduğu görülmektedir ve korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı % 3.92’dir. Dünyanın ortalaması %12.83 iken, Türkiye’nin oranının çok düşük olması, gelecekte dünyanın önemli turizm destinasyonlarından biri olmaya aday bir ülke için oldukça düşündürücüdür (Tablo 17).

Aslında dünyada birçok ülke bunu başarmış ve hem koruma konusunda başarılı olmuş hem de korunan alanları turizme kazandırarak kırsal turizmin gelişimini sağlamıştır. Buna Türsab’ın (2007) raporunda güzel bir örnek vardır: Roma’nın güneyinde bulunan ve 50 bin hektar arazi üzerine kurulu olan Abruzzo Ulusal Parkı’nda Park yönetimi bölgenin en yüksek mülki amiri statüsünde. Bu Parkta mutlak koruma alanları, tarımsal bölgeler, tampon bölgeler, turistlerin girebileceği bölge ve güzergahlar farklı statüler kazandırılarak ayrılmış bulunuyor. Mutlak korunan alanların önemli bir bölümü köylüye ait arazilerden oluşuyor. Devlet koruma altına aldığı bu topraklar için köylülere yılda 500 bin Avro kira ödüyor. İçinde dokuz adet köy bulunan parkta, yönetim her köyde farklı temalar işleyen müzeler açmış. Müze binaları otantik yöresel binaların restorasyonu sonucu parka

kazandırılmış. Park yeterli düzeyde koruma görevlileri ile korunuyor. Köylüler park sayesinde hem kira geliri, hem de turizm geliri elde ettikleri için parktan yana tavır alıyorlar ve parkı koruyorlar. Şimdi, çevre köyler de parksınırları içine dahil olmak istiyorlar.

Etkili bir şekilde planlandığı ve korunduğu takdirde özelliklerini koruyacak olan milli parklar önemli bir turist çekim merkezi olmaya devam ederek gelecek kuşaklara da bozulmadan aktarılmaları sağlanacaktır. Turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin temelini oluşturan dağ, nehir, göl, orman gibi doğal kaynaklar, bu faaliyetler ile birer ekonomik unsur haline gelebilmekte ve toplumların ferah seviyesinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, turizm rekreasyon faaliyetlerinin kontrolsüz olarak gerçekleştirilmesi, bu alanları büyük tehdit altına sokabilmektedir. Önemli bir ekonomik faaliyet olan turizm ve rekreasyon faaliyetleri için çevrenin kullanılmasında koruma-kullanma dengesi göz önüne alınarak, bu kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir (Demir, 2004).

Dünyada ilk olarak ABD’de başlayan milli park sistemi ile 1872 yılında Yellowstone Milli Parkı koruma altına alınmış ve ABD’yi sırasıyla 1879 yılında Avustralya, 1885 yılında Kanada, 1894 Yeni Zelanda izlenmiştir. Türkiye’de ise ilk olarak milli park çalışmaları, 1983 yılında çıkarılan 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ile hukuki statüye kavuşmuştur. Türkiye’nin ilk milli parkı, 1958’de ilan edilen Yozgat Çamlığı’dır. Dünyada 6.555 milli parkın 42’si Türkiye’de bulunmaktadır.

Ülkemiz doğal, tarihi ve kültürel kaynaklar yönüyle çok büyük potansiyele sahiptir. Bu kaynakların gelecek nesillere ulaştırılması için daha fazla alanın korunması ve bu konuda daha fazla kararlı olunması gerekmektedir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, turizmin sürdürülebilirliği için daha fazla alanın koruma altına alınması ve dünya ortalamasının üzerine çıkılması, Türkiye’nin en önemli hedeflerinden birisi olmalıdır. Ayrıca korunan alanların pasif durumda kalmaması için farklı projelerin geliştirilmesi ve bu mekanların turizme kazandırılması ile birlikte hem kırsal kalkınmaya yardımcı olunacak, hem de doğal ve kültürel değerler korunmuş olacaktır.

Doğal değerlerin korunması turizmle mümkün olacaktır. Turizm, gerek bölgesel ve gerekse ulusal ölçekte doğal alanların veyaban hayatın korunmasına yardımcı olur. Çünkü bu alanlar turizm amaçlı kullanılmadıkları sürece başka amaçlı

kullanılacak ve bu alanların ekolojik dengeleri bozulacaktır hatta yok olacaktır. Bunu önlemek ve bu çevresel mirasın kaybına yol açmamak için, turizm teşvik edilmeli ve var olan bu doğal değerler turizmle korunmalıdır (Inskeep, 1991).

Tablo 17: Dünyadaki Bazı Ülkelerdeki Korunan Alan Sayıları ve Ülke Yüzölçümüne Oranları

Ülkeler	Korunan Alan Sayısı	Korunan alanların toplam yüzölçümü (km ²)	Korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı (%)
Almanya	7.243	112.450	29.95
İsviçre	2.190	11.852	28,70
ABD	7889	2.747.926	26.36
Brezilya	1.287	1.638.547	18.69
İngiltere	7.722	75.188	18.29
Malezya	748	85.419	17.72
Çek Cumh.	1.768	12.451	15.79
Çin	2.027	1.467.363	14.81
Hollanda	1.596	7.844	14.33
İtalya	750	57.221	12.52
Fransa	1.327	73.518	12.52
Ürdün	36	9.734	10.9
Bulgaristan	754	11.184	9.53
İsveç	5.004	48.891	9.13
Mısır	50	95.816	9.51
Meksika	193	195.950	8.71
Japonya	961	64.312	8.56
Rusya	11.196	1.560.361	8.48
Finlandiya	3.466	30.698	7.81
İspanya	602	48.335	7.77
Kanada	5.427	866.353	6.77
İran	152	114.638	6.71
Hırvatistan	200	5.721	6.48
G.Afrika C.	569	79.219	6.11
Hindistan	670	178.282	5.12
Romanya	181	12.277	5.41
Portekiz	68	7.639	4.89
Norveç	1.795	20.703	4.79
Türkiye	477	33.532	3.92
Ukrayna	5.198	22.468	3.42
Belçika	618	1.052	3.29
Yunanistan	147	6.884	2.79
Suriye	28	3.583	1,90
Dünya Ortalama			12.83

Kaynak: Türsab AR-GE Departmanı

Afyonkarahisar ilinde ilk olarak ilan edilen milli park, 1981 yılında 35.500 ha. alan kaplayan Başkomutan Tarihi Milli Parkı'dır. Tarihi Milli Park ile ilgili daha geniş bilgi ilerleyen sayfalarda verilmiştir (Tablo 18).

Çalışma alanı olan Afyonkarahisar ilinde, Akdağ Tabiat Parkı 29.06.2000 tarihinde ve 26 Ağustos Tabiat Parkı 03.04.2008 tarihinde tabiat parkı olarak ilan edilmiştir (Tablo 18).

Afyonkarahisar ilinin yüzölçümü 14.295 km², ilin toplam korunan alanı 673 km²'dir ve korunan alanların ilin yüzölçümüne oranı ise % 4.70'dir. Çalışma alanımızın Türkiye'deki korunan alanların oranının üzerinde olduğu ancak yine de bunun yeterli olmadığı düşüncesindeyiz. Türkiye'nin korunan alanların toplam yüzölçümü 33.532 km² iken, çalışma alanımızın 673 km²'dir. Yani Afyonkarahisar'ın korunan alanlar toplamı, Türkiye'nin toplam korunan alanlar toplamının % 2'dir.

Tablo 18: Afyonkarahisar İli Milli Parklar, Tabiat Parkları ve Korunan Alanlar

İlan Tarihi	Niteliği	Adı	Alan (Ha)
01.08.1981	Milli Park	Başkomutan T. Mil. Parkı	20.440
02.10.2001	Tabiat Parkı	Akdağ Tabiat Parkı	14.781
31.08.1994	Tabiatı Koruma Alanı	Dandindere Tabiatı Kor. Al.	260
03.04.2008	Tabiat Parkı	26 Ağustos Tabiat Parkı	65
1994	Yaban Hayvan Geliş. Saha	Karakuyu G. Yab. Hay. Gel.S.	1.840
07.09.2005	Yaban Hayvan Geliş. Saha	Akdağ Yaban Hayatı Geliş. Sah	24.894
25.08.2009	Yaban Hay Üret İstasyonu	Şuhut Kanatlı Yaban Hay. Ürt.İ.	5
2005	Örnek Avlak	Anıtkaya Olucak Örnek Avlığı	4.897
1987	Mesire Yeri	Köroğlubeli Mesire Yeri	5
08.05.2008	Mesire Yeri	Bayat Yaylası Mesire Yeri	17
01.06.2010	Mesire Yeri	Sultandağı Palamutluk M.Y.	23
20.05.2010	Mesire Yeri	Balçıkhisar-Abdal Dağı M. Y.	17
20.05.2010	Mesire Yeri	Haydarlı-Kumalar Mesire Yeri	28
01.06.2010	Mesire Yeri	Menteş-Okturdere Mesire Yeri	26
	Toplam		67.338

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği 2011 Brifing Raporu

Akdağ Tabiat Parkı, Sandıklı İlçe merkezine 35 km. uzaklıkta Afyonkarahisar-Antalya karayolunun sağında kalan Hocalar ilçesi yoluyla Sorkun Kasabası güzergahında bulunmaktadır (Harita 8). Sorkun Kasabası'ndan itibaren stabilize orman yoluyla meşe ormanlarıyla başlayan ve yükseldikçe çam ağaçlarının yoğunlaştığı virajlı yollarla dağa çıkılmaktadır. Afyonkarahisar'ın kurak ortamından

farklı, yeşil ormanları, su kaynakları, mağaraları, kanyonları, çayırları, yayları, bitki ve hayvan çeşitliliği ile önemli bir rekreasyon alanıdır.

Akdağ Tabiat Parkı, Afyonkarahisar ve Denizli sınırları içerisinde bulunmaktadır. Toplam yüzölçümünün (14.781 ha.) büyük kısmı Afyonkarahisar sınırları (8.535,5 ha.) içerisinde bulunmaktadır. Akdağ Tabiat Parkı'nın doğal ve kültürel kaynakları, eko-turizmin gelişimine uygun olanaklara sahiptir. Bu alanda, yaylacılık, dağcılık, bisikletli, atlı ve yaya yürüyüşleri, kuş ve yaban hayatı gözlemciliği, mağara ve kanyon gezileri gibi imkanları ile önemli bir eko-turizm alanı olma özelliği taşımaktadır. Milli parkın yemyeşil ormanları, su kaynakları, Tokalı Kanyonu, sakın ve güzel yaylaları, kültürel değerleri, zengin flora ve fauna (yılık atları, geyik, sakallı akbaba, kızıl akbaba, tilki, kurt v.s.) özellikleri, anıt ağaçları, doğal peyzaj özellikleri ile doğa turizmi açısından önemli potansiyele sahip bir alandır (Dönmez, 2008).

Akdağ, Sandıklı İlçesi'ndeki Hüdai Kaplıcası'na yakın olması avantaj oluşturmaktadır. Hüdai Termal Turizm Merkezi'ne hem ürün çeşitlendirmesi, hem de alan çeşitlendirmesi bakımından destek olabilecek bir mekan olan Akdağ'ın, Hüdai Kaplıcaları'nın hinterlandı içerisine alınarak planlanması durumunda bölgede eko-turizmin gelişmesi muhtemeldir. Böylece bu bölgede kaplıca turizmi ile birlikte farklı turizm etkinlikleri de gelişmiş olacaktır (Harita 13).

26 Ağustos Tabiat Parkı, Afyon şehir merkezine 17 km. uzaklıkta, Sinanpaşa İlçesi, Akören kasabası, Gecekgediği mevkiinde bulunmakta ve 65 ha. alan kaplamaktadır (Harita 15). 87 adet bitki türü ve ova kurbağası ile angıt, sakarmeke, yeşilbaş ördek, serçe ve kırlangıç gibi kuş türleri ile zengin bitki örtüsü ve hayvan varlığı yanı sıra, göl alanı ile halkın dinlenme ve eğlenmesine imkan sağlamaktadır. Sahanın hemen doğusunda Büyük Taaruz Şehitliği ve Başkomutan Mustafa Kemal Anıtı yer almaktadır. Ayrıca saha içerisinde yer alan gözetleme kulesinden Başkomutan Meydan Muharebesinin ve Büyük Taaruz Harekatının cereyan ettiği tepeler görülmektedir.

Dandindere Tabiatı Koruma Alanı, Emirdağ ilçesi sınırları içerisinde bulunmakta ve 260 ha. alan kaplamaktadır. Yurdumuzda genel olarak güney ve güney batısında yayılış gösteren Toros Sediri, İç Batı Anadolu'da bozkır geçiş

zonunun en kuzey sınırına sokulabilmiş ve bu yörede izole halde yaşamını sürdürmüştür (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2008).

Koruma alanı olarak ilan edilen alanlardan sadece Başkomutan Tarihi Milli Parkı (Harita 15), Afyonkarahisar turizminde son yıllarda aktif olarak kullanılmaktadır, ancak beklenilenin çok altındadır. Bunun yanında Sandıklı Akdağ Tabiat Parkı zengin bitki ve hayvan türleri barındırmasından dolayı, bilim adamları tarafından bilimsel ve eğitsel amaçlı ziyaret edilmektedir. Daha çok bu alanı yerli ziyaretçiler mesire yeri olarak kullanmaktadırlar. Günümüzde koruma altına alınan bu alanlar turizmde etkin bir şekilde kullanılmasa da, milli park ilan edilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Harita 14: Afyonkarahisar İli Sit Alanları

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği Verilerinden Yararlanılmıştır

Gelecek yıllarda Afyonkarahisar turizminin gelişimine katkı sağlayacağı beklenen milli parkların ve tabiat parklarının şimdiden koruma planlarının

yapılmasında fayda vardır. Bir çok ülkede yapılan, milli parklarda turizm ve rekreasyon faaliyetlerine izin vermeden önce muhtemel çevresel etkilerin belirlenmesi ve doğal ortamı bozacak aktivitelere şimdiden tedbir alınması, turizmin sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşımaktadır. Ülkemizde maalesef bunun örnekleri çoktur. Gelibolu, Kaçkar, Ürgüp-Göreme Milli Parkları'nda yaşanan olumsuzluklar ve doğal dengeyi bozan faaliyetler, günümüzde önü alınamaz şekilde artmıştır. Bu konudaki uyarılar, çalışmalar dikkate alınmadan ve turizmde devamlılık gözetilmeden yapılan planlamalar, çevresel ve kültürel değerlerin tahrip olması, hatta yok olması ile sonuçlanmaktadır.

Afyonkarahisar ilinde turizm arzını oluşturan doğal varlıkların özellikleri ayrı ayrı anlatıldıktan sonra, doğal kaynakların turizm açısından sürdürülebilirliğine yönelik genel değerlendirmeler yapmak, çalışmamızın amacına uygun olacaktır.

Koruma bilincinin artık bir uygarlık göstergesi olduğunu belirten Tankut (2005), konunun önemini şöyle vurgulamaktadır: 21. yüzyılda ülkelerin doğal ve tarihi çevrelerini koruma becerisi ve başarısı sadece doğal ve kültürel zenginlik olarak değil, aynı zamanda siyasal bir güç ve prestij kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Bu kültür değerlerinin yansıma düzlemleri de kuşkusuz kentler olacaktır. Sahip olduğu kültürel ve doğal varlıklarının değeri ve kapsamı düşünülürse, Türkiye'nin tarihi ve doğal çevreyi koruma konusunda sağlayabileceği başarı uygarlık yarışındaki en önemli ve değerli gücü olacaktır.

UNESCO tarafından 17 Ekim2003'te kabul edilen *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini*, bir toplumun kendi kültürel kimliğinin bir parçası olarak gördüğü ve kuşaktan kuşağa aktarmak suretiyle günümüze kadar getirdiği somut olmayan kültürel mirasının korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları olarak tanımlanmaktadır. *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme*'sine göre bir bölgenin sahip olduğu kültürel ve doğal miras değerlerinin korunması ve sürdürülebilir olması, ilgili devletin önemli görevleri arasındadır (UNESCO 2009).

Dünyada 18. yüzyılda başlayan doğal kaynakların korunması düşüncesi, nüfusun, sanayileşmenin ve kentleşmenin hızla arttığı 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında hız kazanmış ve birçok ülke doğal değerlerini koruma altına almak için gerekli yasal düzenlemeler yapmaya başlamışlardır. Dünyada doğanın hızlı bir

şekilde tahrip olmaya başlaması, ülkelerin ortak karar almalarını zorunlu hale getirmiş ve bu amaçla 1933'de Londra'da yapılan Afrika'nın Flora ve Faunasının Korunması Kongresi'de doğal mirasın, milli parkların korunmasının gerekliliği kabul edilmiştir. 1972 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü bünyesinde "Birleşmiş Milletler Çevre Programı" çevre ile ilgili çalışmalarını yürütmek üzere kurulmuştur. 1987'de Rio De Janeiro'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu devlet başkanlarının temsili ile toplanmış ve doğal kaynakların korunmasını küresel ölçekçe kabul görmesine neden olmuştur. Bu süreçte ülkeler Rio Deklerasyonu, Gündem 21, Orman Prensipleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmeleri ile çevrenin korunmasına yönelik birçok anlaşmaya imza atmışlardır.

Doğal kaynaklar içerisinde bulunan ve doğal kaynakların korunması ile ilgili farklı yaklaşım tarzı benimseyen "Jeolojik Miras"ın koruma çalışmaları ilk olarak 1991 yılında Fransa'nın Digne kentinde yapılan Jeolojik Mirası Koruma Sempozyumu ile başladı. Bu sempozyumda alınan kararlar yayınlanarak tüm ülkelere jeolojik mirası korumak için çağrı yapıldı. Sempozyum sonucunda yeryuvarının haklarına saygı gösterilmesi için jeolojik mirasın korunması gerektiği ortaya konuldu. Bu sempozyum sonunda yayınlanan bildiri otuz ülke tarafından kabul edildi. Türkiye'de de 1999 yılında kurulan JEMİRKO (Jeolojik Mirası Koruma Derneği) ülkemizin jeolojik miras envanterini çıkararak bu doğal anıtların korunmaya alınması için çalışmalar yapılıyor. Bu bağlamda Türkiye'de birçok yerdeki jeolojik oluşumların korunması amaçlanıyor fakat bunun için de bir yasa gerekiyor. Böyle bir yasa çıkmadığı takdirde her yıl birkaç değerli doğal anıt, inşaat hırsına kurban edilecek. Yeryuvarının bize vermek istediği mesajların kanıtlarını yavaş yavaş yok edeceğiz. Doğal oluşumları korumak, milyarlarca yıl yaşadığı yeryuvarının geçmişine bir saygı belirtisidir. Korumanın yolu da insanlığın bir doğa kültürünü yeniden kazanmasından geçiyor (Güngör, 2003).

Dünya, doğanın ve insanlığın aynı şartlarda tekrar yapmasına olanak olmayan doğal ve kültürel kaynaklarla doludur. Milyonlarca yıl öncesine uzanan jeolojik dönemlerin ve jeomorfolojik belgeleri olan vadi, mağara, volkan, falez vb. şekiller, doğal kaynak olarak dünyanın, antik ve tarihi dönemlerin coğrafyasında yer almış şehir kalıntıları ve tarihi yapılar ise, kültürel kaynaklar olarak, insanlığın gelecek nesillere mirasıdır. Doğal ve kültürel kaynaklar, günümüzde deprem, sel vb. doğal

olayların tahribiyle birlikte, nüfusun artmasıyla gittikçe artış gösteren insan tahribatı sonucu büyük ölçüde tahrip olarak gelebilmiştir. İnsanlık, önceki nesillerden devraldığı doğal ve kültürel kaynakların, sonraki nesillere kalmasının sağlanması konusunda, ülkeler arasında gittikçe yaygınlaşan bir bilinçlenme içerisinde. Bu bilinçlenme, sadece ülke sınırları içinde kaynakların korunması değil "Dünya Mirası" şeklinde bütün dünyayı ilgi alanı içine almaktır (Doğaner, 1996). Ancak unutulmaması gereken en önemli konu turistlerin bozulmamış ve sağlıklı koşulları içeren bir doğayı tercih ettiğidir. Çünkü çevre, turizmin var olması ve sürdürülebilmesi için en temel kaynaktır. Evrensel bir boyut alan çevreye duyarlılık, özellikle son yıllarda sıkça gündeme gelmekte ve turizm destinasyonlarının en önemli gündemlerini oluşturmaktadır (Alaeddinoğlu, 2006).

Dünyada özellikle son yıllarda çevreye karşı duyarlı insanların sayısının artması ve kitle turizminin çevreye verdiği zararların farkedilmesi ile birlikte, çevreyi daha akıllı kullanarak, çevreye zarar vermeden, hatta çevreyi koruyarak seyahat etmenin yolları araştırılmaya başlanmıştır. Bunun sonucu kitle turizmi yerine, doğal ve kültürel çevreye zarar vermeyen, aksine bu değerleri koruyan, alternatif turizm türlerine talep artmaktadır. Ülkemizde turizm faaliyetleri Akdeniz ve Ege kıyılarında "deniz-güneş-kum" ağırlıklı olarak gelişmiş ve başlangıçta doğal ve kültürel değerlerin sürekliliği gözetilmeden yapılan yatırımlar, plansız yapılaşma, aşırı yoğunluk, çevresel tahribat, deniz kirliliği ile sonuçlanmıştır. Uzun yıllar turizmin ekonomik etkisi gözetilerek ve çevresel etkileri göz ardı edilerek gerçekleşen turizm faaliyetlerinin olumsuz sonuçlarını düzeltmek için birçok çalışma yapılmaktadır. Çünkü her geçen gün turizm talepleri değişmekte ve bu değişimi okuyabilen, bu değişime göre kendini yenileyebilen ve buna uygun düzenlemeleri yapabilen ülkeler ve bölgeler gelecekte turizmden pay alabileceklerdir.

Doğa anıtları olarak kabul edilen jeomorfolojik şekiller öncelikle turizm açısından değerlendirilmektedir. Bunlar jeolojik ve jeomorfolojik geçmişin belgeleri olarak bilim adamlarının açık hava laboratuvarlarıdır. Turizm, bilimsel önemi olan bu yerlere zarar vermektedir. Bu gibi yerler öncelikle koruma tedbirleri alınarak ve yanında bir doğa müzesi kurularak turizme açılmıştır. Arkeolojik kalıntılar kazı ekibi tarafından hazırlanan izah panolarıyla turistlere tanıtılmaktadır. Aynı şekilde doğal

çekiciliklerin de doğa anıtı olarak önemlerini izah eden panolara yer verilmelidir. Koruma bilincinin geliştirilmesi ancak bu şekilde olacaktır (Doğaner, 1996).

Başlangıçta turizmin hızlı geliştiği kıyı kesimlerinde artan doğal çevre tahribatı, daha sonra iç kesimlerde, Denizli-Pamukkale, Nevşehir-Ürgüp-Göreme, Karadeniz yaylaları gibi yerlerde de fark edilir duruma gelmiştir. Turizmin kontrolsüz büyümesinin olumsuz örnekleri açısından bu alanlar güzel örneklerdir. Günümüzde ise bu alanlardaki doğal güzellikleri koruyabilmek için daha büyük maliyet ve çaba gerektirmektedir. Bunun için, turizme konu olan doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda daha fazla hassasiyet gösterilmesi lazımdır. Turizmin yeni geliştiği yerlerde öncelikli beklenti ekonomik kazanç olduğu için, doğal çevre ihmal edilebiliyor. Ancak bilinmeli ki, ekonomik süreklilik, doğal ve kültürel kaynakların sürekliliğine bağlıdır.

Teknolojik ilerlemeler, bilgisayar ve haberleşmedeki gelişmeler küresel rekabet gücünün artmasına neden olmuş ve insanlar yeni, bozulmamış, sakin, renkli ve canlı mekanlar aramaya başlamışlardır. Aslında bu ülkemiz açısından bir avantaj oluşturmaktadır. Çünkü Türkiye’de turizmin diğer ülkelere göre geç başlaması, doğanın bozulmasının da geç gerçekleşmesine neden olmuştur. Turizmin geliştiği diğer ülkelere nazaran ülkemiz, doğal ve kültürel değerler yönüyle önemli bir turizm destinasyonu olma özelliğini korumaktadır. Ancak bunun yolu planlı ve kontrollü büyümeyi sağlamaktır. Bunun içinde sürdürülebilir turizm politikalarının uygulanması gerekir.

Bugün, doğa koruma çalışmalarında katılımcı ve yerinden yönetim yaklaşımı benimsenirken, insanla birlikte koruma ön plana çıkmıştır. Yine korumada ekolojik kaygıların yanı sıra sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik kaygılar da taşınmaktadır. Dünyanın taşıma kapasitesi, sürdürülebilirlik gündeme gelirken, birlikte ve yerinden yönetim uygulanmaya çalışılmaktadır. Daha etkin bir koruma için bu alanlar içerisinde ve çevresinde yaşayanlar için alternatif gelir getirici faaliyetler desteklenmektedir. Ekoturizm, ekolojik tarım, yöresel mutfak ve el sanatlarının değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Çünkü insana rağmen koruma yaklaşımının yerine sürdürülebilir bir koruma – kullanma dengesi içerisinde birlikte yönetim bir zorunluluk olarak benimsenmiştir (Küçük vd., 2004).

Çalışma alanı olan Afyonkarahisar ilinin daha öncede belirtildiği gibi, en önemli turizm ürününü termal kaynaklar oluşturmaktadır. Dünyanın en önemli doğal kaynaklarından biri haline gelen termal kaynakların birçok kullanım alanı bulunmaktadır. Bunlar arasında ısıtma, sera ve turizm en önemli kullanım alanlarıdır. Afyonkarahisar turizmi termal suların varlığına bağlıdır. Bu kaynakların akıllıca kullanımı planlanmalı, beslenme-boşaltım dengesi sağlanmalı ve kısa vadeli değil, uzun vadeli ekonomik getirisi olan yatırımlara önem verilmelidir. Yatırımların ekonomik yönünün yanında, çevresel ve sosyo-kültürel yönü de dikkate alınmalıdır.

Ancak bölgede son yıllarda artan turizm yatırımlarında öncelikli beklenti ekonomik olduğu görülmektedir. Bölgede turizm faaliyetleri izlendiğinde, doğal çevrenin korunması, kaynakların daha etkin ve verimli şekilde kullanımı konusunda yeterli hassasiyet gösterilmemektedir. Dünyada birçok ülkedeki turizm merkezlerinde terk edilen ve hatta turizm merkezleri dışına çıkarılan ikinci konut yatırımları, maalesef ildeki turizm alanlarında artış göstermektedir. Bu konutların bir kısmında kaçak sondajlarla sıcak su çıkarması, bölgenin yeraltındaki rezervuarın basıncını, sıcaklığını ve derinliğini etkilediğinden, gelecekte bölgenin turizm gelişimini olumsuz olarak etkileyecektir.

Çalışma alanında doğal ve kültürel turizm kaynaklarının korunması amacıyla “Sit Alanı” olarak tescillenmiş yapılar ve alanlar bulunmaktadır (Harita 14). Bu yapı ve alanlarla birlikte, Afyonkarahisar’da turizme konu olabilecek doğa alanlarının milli park haline getirilmesi, göllerin kirlenmesine ve kurummasına sebep olan yanlış politikaların önüne geçilmesi, göl çevrelerinin ağaçlandırılarak rekreasyon alanlarının oluşturulması, doğa anıtları olan peribacaları gibi şekillerin bulunduğu bölgelerin ulaşım problemlerinin çözümlenmesi, bu alanlarda yerel halkın şekillere zarar vermesinin engellenmesi ve doğal değerlerin termal turizme entegre edilmesi bu bölgedeki turizmin gelişmesi açısından gereklidir. Bunlar yapıldığı takdirde doğal değerlerin sürdürülebilirliği de sağlanmış olacaktır.

Jeotermal kaynak bakımından zengin olan Ömer-Gecek havzasında gerek kamu kuruluşları gerekse de özel teşebbüs tarafından, turizm amaçlı olarak geniş verimli tarım toprakları işgal edilmiş ve edilmektedir. Hatta havza dışında bile konutlaşma, verimli tarım topraklarının aleyhine süratle devam etmektedir. Bu tür alanlar çevre düzenlemelerinden yoksun olması ile de görüntü kirliliğine neden

olmaktadırlar (Yılmaz, 2001b). Turizm yatırımlarının diğer hizmet sektörlerine vereceği zararların önceden tahmin edilmesi ve buna göre önlem alınması gerekir. Arazi planlaması yaparken verimli tarım alanları korunmalıdır. En önemli doğal kaynaklardan olan toprakların korunması, sürdürülebilir kalkınma açısından hayati önem taşımaktadır.

1.2. TARİHİ VE KÜLTÜREL TURİZM VARLIKLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

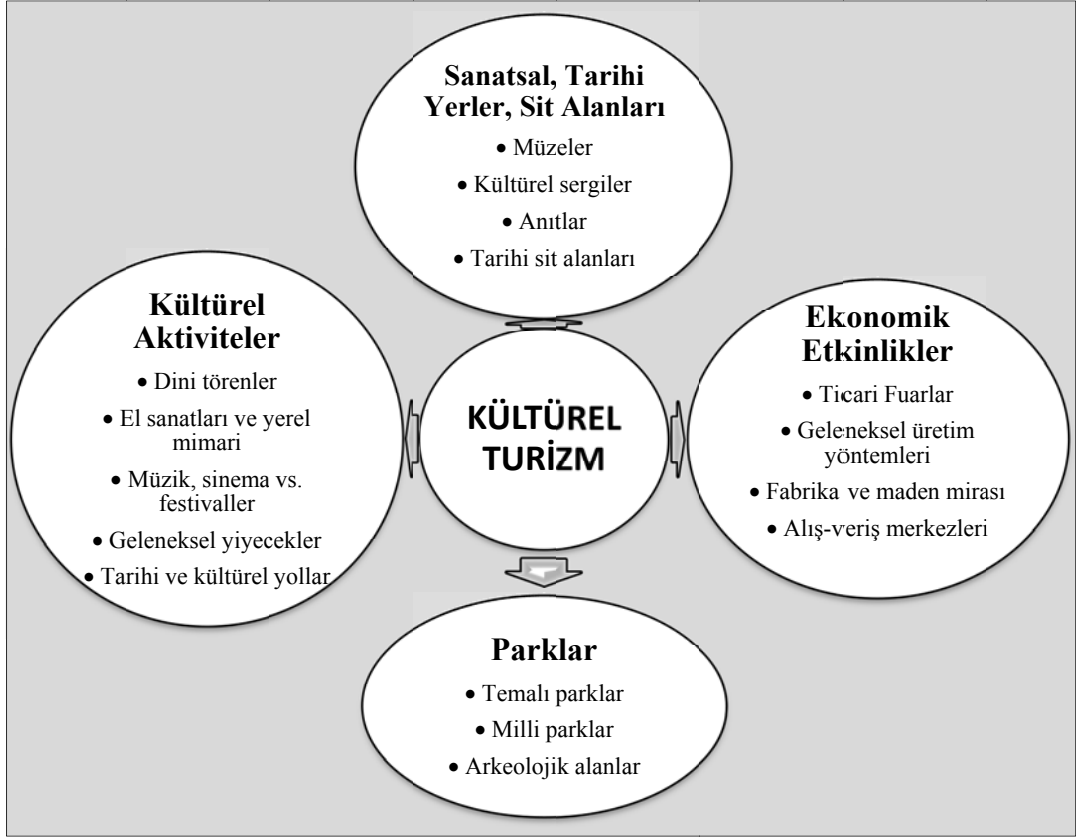
Coğrafya, doğal ve kültürel mirası kucaklayan bir kavramdır. Sözelimi ülkemizde delta ve traverten alanlarında antik kent kalıntıları gibi doğal ve kültürel mirasın iç içe olduğu alanlar bulunmaktadır. Pamukkale travertenlerindeki Hierapolis kenti, Büyük Menderes deltasındaki Milet ve Priene kentleri, Küçük Menderes deltasındaki Efes kenti doğal ve kültürel kaynakların sentezini gerçekleştiren örneklerdir (Doğaner, 2001).

Kültürel turizm kavramı aslında çok karmaşıktır ve çok çeşitli turizm faaliyetlerini içine alan bir kavramdır (Şekil 16). Bir ulus ya da etnik grubun “kültür”ü hayat tarzı, değer yargıları ve normlarıyla tanımlanabilir; yani, dini, dili, gelenek ve davranışları, sanatı icra yolları (müzik, dans ve tiyatro) ile siyasal ve toplumsal örgütlenme yollarının bütünlüğünden oluşur. Kültürel turizm, bu nedenle, insanların kendi kültürlerinin eğlence yanlarıyla birlikte, diğer grupların kültürlerine de açık olan yanlarıyla ilgili turizm faaliyetlerinin tümünü kapsar (Özgüç, 2007). Sosyal faaliyetler, mutfak, giyim, gelenek, din, kutsal eşyalar, sanat eserleri, müzik, dans, folklor, arkeolojik ve tarihi yapı ve alanlar sosyo-kültürel miras içerisinde değerlendirilmektedir ve kültür turizminin alt grubunu oluşturmaktadır (Doğaner, 2003).

Kızılırmak ve Kurtuldu (2005) kültür turizmini, “eski sanat eserlerinin, tarihi yapıların ve onlara ait kalıntıların görülmesi amacı, araştırma, keşif ve dini amaçlı seyahatler, yerel mimari ve orijinal özellikler, kütüphaneler, yerel mutfak, festivaller ve fuarlar, tiyatro ve sinema, müzik ve dans, lisans ve edebi çalışmalar ve alt kültürleri tanıma amacı ile yapılan seyahatler kişilerin bilgi ve görgülerini arttırmakta ve kültür turizmi içinde yer almaktadır” şeklinde tanımlamaktadırlar. Kültür turizminin klasik anlayışın dışına çıkılarak, gün geçtikçe farklı algılanmaya

başlandığını belirten Richards'a (2007) göre; kültürel turizmin gelişimi, kültürel turizmin klasik imajının halen güçlü bir şekildedir alanların ve müzelerin pasif tüketimini içeren Avrupa modeline sıkı sıkıya bağlı kalıyor gibi görünse de, dünyanın diğer bölgelerinde seyrek de olsa farklı kültürel turizm türleri ortaya çıkmaktadır.

OECD'nin 2009'daki "*Turizm'de Kültürün Etkisi*" raporuna göre; Birleşmiş Milletler'in yaptığı bir çalışmada yerli turistlerin% 30'u kültür turizmini tercih ettikleri ve gidecekleri yer seçimi yaparken tarihi, sanatsal ve kültürel miras alanlarından etkilenen kişiler olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, kültür ve turizm arasındaki sıkı bağdan dolayı yönetim yapısı da beraber değerlendirilerek, kültür ve turizm benzer yönetsel yapı altında (dünya çapında 25 ülkede, OECD ülkelerinde ise 4 ülkede) bakanlık düzeyinde örgütlenmektedir. Türkiye'de de kültür ve turizm bakanlık olarak aynı çatı altında değerlendirilmektedir. Dünya Turizm Örgütü'nün 2006 yılı raporuna göre, dünyada 2006 yılında kültürel turizm seyahati 338 milyona ulaşmış ve uluslar arası seyahat toplamının % 40'ını oluşturmaktadır. Oysa bu oran 1995 yılında 199 milyon ile toplam seyahatlerin % 37'sini oluşturmaktaydı. Dünya genelinde kültürel turizme katılanlar, genellikle eğitim seviyesi yüksek, genç ve orta üstü-yüksek gelirli kişilerden oluşmaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Kültür ve Bilim Kurulu (UNESCO)'nun 1998 yılında Kalkınma için Kültür Politikaları kapsamında hükümetler arası eylem planı hazırlaması, 2002 yılında Birleşmiş Milletler Kültürel Miras Yılı ilan etmesi ve 2008 yılının Avrupa Birliği tarafından Kültürlerarası Diyalog Yılı seçilmesi, kültürel turizmin uluslar arası olarak gelişmesinde, farklı kültürlerin tanınmasında ve ülkelerin kültürel turizme verdikleri önemin artmasında etkili olmuştur. Özellikle Avrupa ülkeleri ve ABD'de müze ziyaretleri, yerel festivaller ve kültürel etkinlikler, sanat galerilerini ziyaret, tarihi şehir ve kalıntılara geziler gibi kültürel turizm etkinlikler çok yaygın olarak yapılmaktadır. Avrupa Kültür Başkenti girişimlerinin başlatılması ile, kültür başkenti olan merkez, cazip varış noktası olarak kabul edilmekte, kültürel kalınmaya yönelik avantajlar oluşmakta, sergiler, etkinlikler, festivaller, kültürel ve sanatsal faaliyetler artmaktadır.

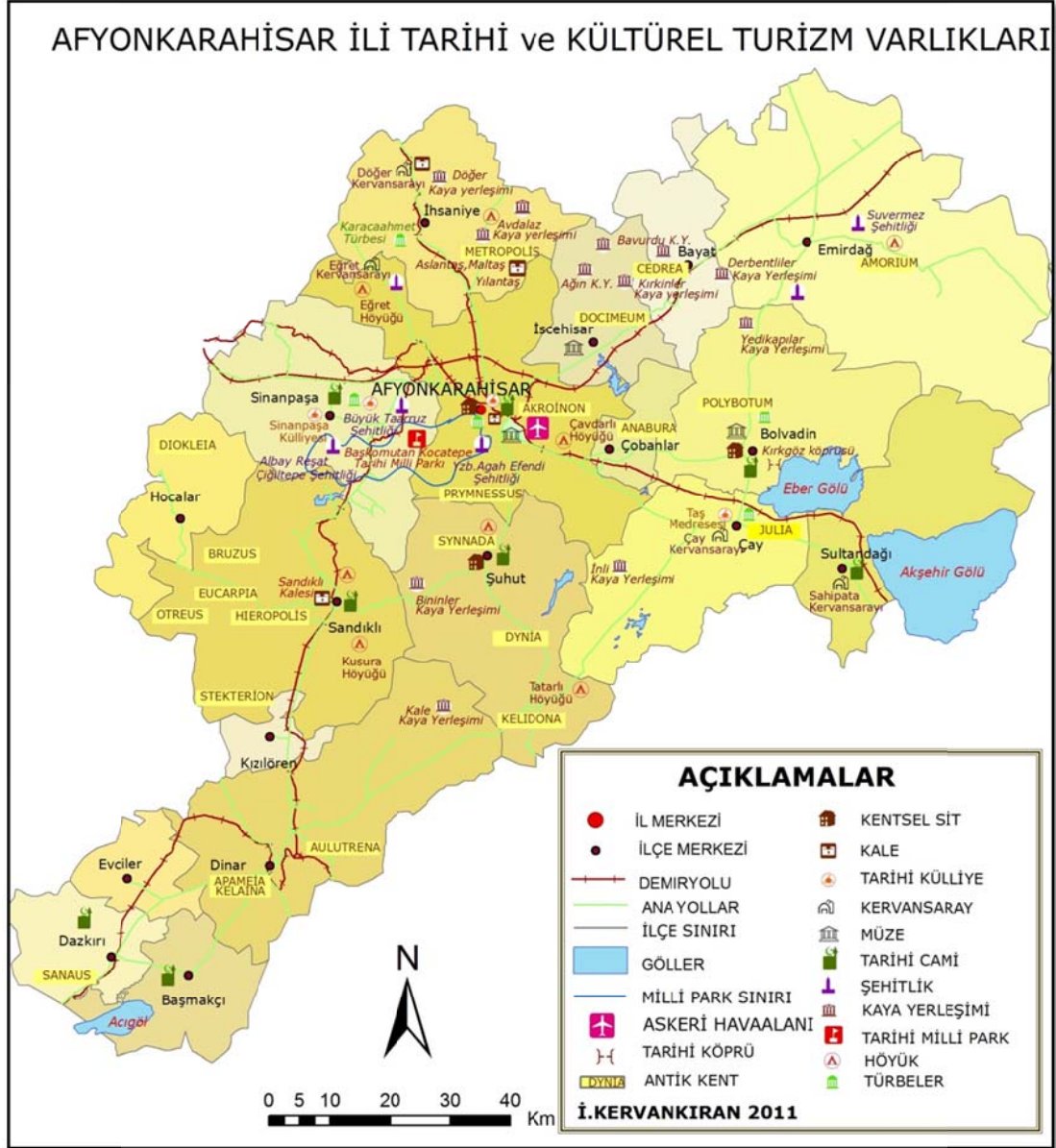
Şekil 16: *Kültürel Turizm Etkinlikleri*

Kaynak: Richards, Gerry. (2007). Cultural Tourism: Global and Local Perspectives, Newyork: The Howard Hospitality Pres.)

Mevcut kültürel değerlerin tanınması ve turistik ürün çeşitlendirmesinde aktif olarak kullanılması, bölgenin yerel kimliğinin de değeri artırmaktadır, hatta yok olamaya başlamış yerel değerlerin yeniden canlanmasına yardımcı olmaktadır.

ABD’de yapılan bir çalışmada, 50 mil veya daha uzağa seyahat eden 146.6 milyon erişkinin % 81’i söz konusu seyahati kültür turizmi amacıyla gerçekleştirdiği ve kültür turizminde kişilerin diğer turistlere göre çok daha fazla harcama yaptıkları ortaya çıkmıştır. Ülkede kültür turizmini geliştirmeye yönelik beş yıllık strateji oluşturma, kültür sanayi, ekonomisi ve kurumlarına yönelik eylem alanlarını belirlemek amacı ile planlamalar yapılmaktadır. Bu amaçla kültürel turizmin geliştirilmesinde bilimsel verilere ve çalışmalara büyük önem verilmekte, bu alanda bilimsel ve akademik çalışmaların yaygınlaşması desteklenmekte, teknolojiye önem verilmekte, özellikle internet üzerinden sunulan kültür turizmi içerikleri ve yenilikçi teknolojilerle desteklenen hizmetlerin (Coğrafi Bilgi Sistemleri, cep telefonları, CPS cihazı) kullanımı artırılmakta, altyapı ve konaklama yanında, eğitim hizmetleri

yaygınlaştırılmaktadır. Avrupa ülkelerinde kültür ve turizm, ekonomik büyümenin ve sosyal uyumun itici güçleri olarak kabul edilmekte ve kültür turizmini, sadece ekonomik kalkınma olarak değil, sosyal gelişim ve bölgesel büyüme kapsamında değerlendirilmekte ve bu amaçla kültürel alanların korunmasına önem verilmektedir (Bulu, 2007).

Harita 15: Afyonkarahisar İlinin Tarihi ve Kültürel Değerleri

Dünyada 1970'lerden itibaren başlayan kültürel turizmin gelişimi Türkiye'de strateji geliştirme, uzun süreli planlama ve kültürel turizme yönelik politikaların üretilmesi yönüyle yenidir. Aslında Türkiye "Kültürel Varlıkların kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirler"

ile ilgili sözleşmeyi 1981 yılında, “*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması*” ile ilgili sözleşmeyi 1982 yılında onaylamıştır. 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi-2023 ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013), genelde turizmin geliştirilmesi için planlamalar ile birlikte özelde kültürel turizme daha fazla önem verilmekte ve kültürel turizm bölgeleri oluşturularak, bu bölgelerdeki fiziksel planlamalar, yasal düzenlemeler, örgütsel yapılanmalar, teşvik imkanları, bölgedeki tarihi, kültürel ve sanatsal varlıkların ortaya çıkarılması, korunması, kollanması, toplumsal bilincin oturtulması gibi hem kültürel turizm bölgelerindeki turizm hareketliliğini sağlama hem de turizmde sürdürülebilirliği sağlama amaçlı planlamalar yapılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi-2023 planlamasında kültürel turizme önem verilmesi ve bu amaçla planlamaların yapılması amaçlanmaktadır. Buna göre kültür turizmi ile ilgili hedefler şöyle belirlenmiştir:

- Ankara, İstanbul, İzmir ve Antalya’da şehir turizmini geliştirmeye yönelik plan ve projeleri yaşama geçirilecektir.
- Adıyaman, Amasya, Bursa, Edirne, Gaziantep, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Kars, Mardin, Sivas, Şanlıurfa ve Trabzon illerinde kültür turizmi canlandırılarak marka kültür kentleri oluşturulacaktır.
- İç ve dış turizmde kültür turizmi hareketini artırmak için her yıl Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bir şehir “Kültür Turizmi Kenti” olarak ilan edilecektir.
- Tarihi, kültürel ve mimari özelliği olan yapıların ve ören yerlerinin restorasyonu yaptırılacaktır.
- Yöresel etkinlikler uluslararası standartlara uygun biçimde geliştirilecektir.
- Kültürel ve sanatsal gösterilerin sergileneceği tesisler ve mekanlar yapılacaktır.
- Yerel halkın soyut ve somut kültürel mirasın değeri ve korunması konusunda bilinçlendirilmesi sağlanacaktır.
- Şehirlerimizin zengin kültürel mirasını vurgulayan ulusal, uluslar arası düzeyde tanıtım ve pazarlama yapılması sağlanacaktır.

Çalışma alanı olan Afyonkarahisar İli tarihi ve kültürel değerler yönüyle zengin bir bölgedir (Harita 15). Farklı milletlerin birçok devlet kurduğu Anadolu'da muhtelif medeniyetlere ait tarihî ve kültürel kalıntıların bir bölümü de Afyonkarahisar'da bulunmaktadır. Afyonkarahisar'daki tarih ve kültür değerlerini Hitit, Frig, Lidya, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemi eserleri oluşturmaktadır. Afyonkarahisar İli bu eserlerin süslediği bir açık hava müzesi konumundadır. Bunların yanında tarihi evleri, geleneksel el ve halı işlemleri, mutfak kültürü, yakın tarihi olayların geçtiği ve Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı en önemli alan olan Başkomutanlık Tarihi Milli Park'ı, Konya'dan sonra ikinci derecede öneme sahip olan Mevlevihanesi, ilin çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen fuarlar, festivaller, şenlikler ilin kültürel zenginliklerini oluşturmaktadır (Harita 15).

1.2.1. Antik Kalıntılar, Antik kentler (Ören Yerleri)

Termal turizm kaynakları yönüyle zengin olan Afyonkarahisar İli, yaklaşık M.Ö. 3000'den itibaren Hitit, Frig, Lidya, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin yerleşim alanı kullandığı bir bölgede bulunmaktadır. Dolayısı ile bu medeniyetlere ait antik kent, ören yerleri, kaya yerleşmeleri, mezar odaları ve ibadethaneler gibi antik kalıntılar yönüyle de zengin olan bölge kültürel turizm yönüyle önemli çekiciliklere sahiptir (Harita 15).

Afyonkarahisar'a gelen turistlere, turistik çekim gücü sağlayan kaynaklardan biri de antik yapılar ve ören yerleridir. Tabii ki bölgenin en önemli turistik çekim gücünü termal turizm oluşturmaktadır. Alternatif turizm imkanlarının sağlanmasında ve bölgeye gelen turistlerin termal otellerden çıkarılıp, tatilleri daha zevkli hale getirmek ve çeşitlendirmek açısından, adeta açık hava müzesi özelliği gösteren bu antik yapılar önemli yer tutar. Afyonkarahisar ilinin turizminin tek bir turizm kaynağına bağlı kalmaktan çıkarılması, bölgedeki doğal ve kültürel turizm varlıklarının bir arada bulunduğu bu antik yerleşmelerin turizme kazandırılmasına bağlıdır. Kontrollü ve planlı bir şekilde yapılacak turizm çeşitlendirmesi ve farklı turistik ürünlerin turizme kazandırılması, bölgede canlanmaya neden olacaktır.

Günümüzde turizm; deniz, kum, güneş üçlüsünden farklı çekicilikleri aklı getirmektedir. Doğaya saygılı, insana duyarlı ve ekonomiye katkılı olarak

nitelendirebileceğimiz turizm türleri ve turistik ürünler ön plana geçmektedir. Turizmin çeşitlendirilmesinde;

- Zaman ve mekân olarak çeşitlenmeye, turistik çekiciliklere sahip kuruluş yeri açısından üstünlük arz eden alanların değerlendirilmesine dikkat edilmeye başlanmıştır.
- Doğayı, kültürü koruma, geliştirme ve tanıtmaya uygulamalarına yer verilmektedir.
- Birçok turizm türü ya da turistik alan aynı anda turizme açılmamalı, öncelikle mevcut turizm türleri ve alanları verimli kullanılmalıdır.
- Çeşitlendirme çalışmalarında niceliksel gelişmelerle birlikte niteliksel (hizmet kalitesi) gelişmeler de sağlanmalıdır (Emekli, 2005b).

1.2.1.1. Frig Vadisi Kaya Yerleşmeleri ve Kaya Anıtları:

Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya illerini kapsayan Frig Vadisi'nin topraklarının büyük kısmı Afyonkarahisar İli sınırları içerisinde ve çalışma alanının kuzeyinde yer alır (Harita 16). Frig kültürünü yansıtan geometrik kaya anıtlarının en önemli örneklerini bu bölgede görmekteyiz. Çünkü bu bölge milattan önceki yıllarda önemli yerleşim merkezlerine, Mezopotamya'dan kuzeyde İstanbul'a ve batıda Ege medeniyetlerine geçiş özelliği gösterdiğinden dolayı değişik medeniyetlerin yaşamış olduğu ve medeniyetlere ait antik yerleşmelerin ve anıtsal yapıların bulunduğu bir bölgedir. Ancak doğal ve kültürel zenginliğe sahip olmasına karşın yeteri kadar tanındığı söylenemez. Bu amaçla hem yerel hem de ulusal olarak bölgenin tanıtılması amacı ile çalışmalar yapılmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın (2007) Türkiye Turizm Stratejisi- 2023'de, öncelikli olarak Türkiye'de dört bölge için termal turizm master planı hazırlanması hedeflenmekte ve bu dört bölge içinde "*Frigya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi*" bulunmaktadır. Afyonkarahisar, Eskişehir, Kütahya ve Uşak illerini kapsayan bölgede kültür ve termal turizme dayalı olarak turizmin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Buna göre:

- Bölge, termal turizmin geliştirilmesi amacıyla ülkemizdeki jeotermal potansiyeller dikkate alınarak başlatılan "*Termal Turizm Kentleri Projesi*" kapsamında öncelikli geliştirilecek bölgeler arasında yer almaktadır.

- Bölgede, 20'ye yakın jeotermal kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklar esas alınarak, termal kentlerin ve nitelikli kür ve tedavi merkezlerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

- Frigya turizm bölgesi önemli bir doğa ve kültür turizmi potansiyeline sahiptir. Kültür turizmine yönelik bu potansiyel, kazı, restorasyon, alan düzenlemeleri ve benzeri çalışmalarla turizme kazandırılacaktır.

- Bölgede kültür ve termal turizme ek olarak turizm çeşitliliğinin sağlanması için 4 adet 18 delikli golf alanının planlanması hedeflenmektedir. Ayrıca bölgede yer alan ufak çaplı kanyon gölet, baraj vb. değerlerin doğa ve macera turizmi kapsamında düzenlenecektir.

- Bölgenin diğer turizm türleri ile entegrasyonu sağlanacak ve Frigya Turizm Gelişim Bölgesinde, ulaşım bağlantılarının çeşitlendirilmesi ve niteliklerinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar yapılarak büyük çaplı **“Termal Turizm Kentleri”** gerçekleştirilecektir.

- Bölge içinde yer alan jeotermal kaynak odaklı **“Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi”** ilan edilebilecek alanlar belirlenerek, fiziki planların tamamlanmasının ardından turizm yatırımcılarına tahsisler stratejik plan kapsamında tamamlanacaktır.

- Sonuç olarak, bölgenin orta ve uzun vadede termal turizmde ülkemizin ve dünyanın en önemli turizm bölgesi olması için Kütahya –Altıntaş’a havaalanı önerisi yer almaktadır. Bölgede, mevcut konaklama kapasitesinin termal, kültür ve ekoturizme yönelik yapılacak planlama ve uygulamalarla artırılacaktır.

Benzer yaklaşım Türsab Ar-Ge Departmanı Mayıs-2006 raporunda da görmek mümkündür; Frig Vadisi, “İkinci Kapadokya” olarak anılmasına karşın turizmden yeterince pay alamıyor. Bölge, kültür, sağlık turizmi açısından oldukça dikkate değer birçok tarihi, doğal ve kültürel kaynağa sahip olmasına karşın, bu değerlerini henüz yeterince turizme açabilmiş değil. Konaklama olanaklarının azlığı, tanıtım eksikliği, turizm kaynaklarının yeterince korunamaması, alt ve üst yapılarda birçok eksiklik bölgenin önemli handikapları olarak duruyor. Bununla birlikte, Afyon, Eskişehir ve Kütahya’da valilikler, belediyeler, çeşitli meslek örgütleri ve

üniversiteler nezdinde bu sorunların giderilmesine yönelik çok ciddi çalışmalar da yürütülüyor. Bu çalışmaların tek bir kanaldan organize edilerek devam ettirilmesiyle yörede çok daha ciddi adımlar atılabileceği düşünülüyor (Türsab, 2010).

Harita 16: Afyonkarahisar İli Frig Vadisi Sınırı

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği Verilerinden Yararlanılmıştır.

Frigya bölgesi zengin turistik ve kültürel değerlere sahip olmasına rağmen, bir turistik destinasyon olarak algılanması istenilen düzeyde değildir. Son birkaç yılda Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde bölgenin turizm açısından geliştirilebilmesi amacıyla çeşitli projeler yürütülmektedir. Bu aşamada, bölgenin gelişiminin planlı ve sürdürülebilir bir bakış açısıyla ele alınmasında bölgeye yönelik olarak yapılan çeşitli çalışmaların katkısının olacağı düşünülmektedir (Kozak ve Yılmaz, 2010).

Geçmiş yıllarda Afyonkarahisar İli, bulunduğu konumu ve coğrafi özelliklerinden dolayı (Harita 20), yerleşme konusunda daima kilit kent olma özelliğini taşımıştır. Afyonkarahisar ve çevresi, önemli yollar üzerinde bulunması, geçiş bölgesinde bulunması, korunma ve barınma amacına uygun, kolayca şekillendirilen kayaçların varlığından dolayı, antik çağlarda eski medeniyetler tarafından tercih edilmesine neden olmuştur. Genellikle tercih ettikleri yerlerin ortak özelliği, bulunduğu arazinin kayaç yapısının tüflerden oluşması, tarım arazilerine yakınlık ve vadi kenarları olmasıdır. Volkanik tüflü kayaçları oymuşlar, kat kat odalar oluşturarak korunmuşlar, kilise ve şapeller yaparak ibadet mekanları inşa etmişler ve krallarına verdikleri önemden dolayı, değişik figürler ve sembollerle kayaları kabartarak, şekillendirerek kral mezarları oluşturmuşlardır. Afyonkarahisar'ın kültürel turizmi açısından önemli yer tutan bu kaya yerleşmelerini, Frig vadisi boyunca görmek mümkündür ve bu bölge Afyonkarahisar'ın kültürel olarak zenginliğinin de kanıtıdır. Bu kaya yerleşmelerine örnek olarak (Harita 15):

- Koca İner Kaya Yerleşmeleri (İhsaniye- Bayramaliler),
- Yumrutepe Kayalıkları (İhsaniye),
- Kızkapanı Kayalıkları (İhsaniye),
- Kırkmerdiven Kayalıkları (İhsaniye),
- Memeç Kayalıkları Kaya Yerleşmeleri (İhsaniye-Döğür),
- Göynüş Kalesi Kaya Yerleşmeleri (İhsaniye-Döğür),
- Alacaasma Kaya Yerleşmeleri (İhsaniye-Döğür),
- Nallıkaya Kaya Yerleşmeleri (İhsaniye-Döğür),
- Urumkuş Kaya Yerleşmeleri (İhsaniye-Döğür),
- Kırkinler Kaya Yerleşmeleri (İscehisar)(Foto 28),
- Seydiler Kalesi Kaya Yerleşmeleri (İscehisar),
- Ayazin Kaya Yerleşmeleri (İhsaniye),
- İnpazarcık Kaya Yerleşmeleri (Bayat).

Dağlık Frigya bölgesinde Frig vadisi olarak bilinen ve yerleşim alanlarının yoğun olduğu bölgelerin başında İscehisar ve çevresi gelir. Frigler'in günümüze kadar ulaşan mimari eserleri ise bölge genelinde yaygın olan ve işlenmesi kolay tüfler üzerindedir. Bu eserler kaleler, mezar odaları, tapınaklar, evler ve ağıllardır.

Demirden yapılmış araç gereçle tüfleri oyarak yapılan bu eserler günümüze kadar gelmiş anıtlardır. Bu alandaki dev kaya anıtları ve kale tipi yerleşmeler Frigler'den kalma en önemli doğal anıt eserlerdir. Frig Vadisi sınırları içerisinde bulunan önemli kaya yerleşmeleri arasında, Seydiler'de, Ornaş'ta ve Selimiye'de olduğu gibi tüflerin oyulmasıyla oluşturulmuş evler vardır. Bu dağlık alan kale benzeri yerleşimlerde barındırır. Yerleşimin merkezi konumunda bulunan yapılar, kayalara oyulmuş mekânlar, silolar, kült anıtlar ve mezar odalarıdır (Özdemir ve Şenkul, 2010).

Foto 25: *İscehisar Kırkinler Kaya Yerleşmeleri*

Foto 26: *Döğer'de AROG Filminin Çekildiği Asarkale*

Frig Vadisi bölgesi kültürel kaya anıtları yönünden de zengindir. Bunlar içerisinde en önemli olanları şunlardır:

Kapıkaya I : İhsaniye ilçesine bağlı Döğer kasabasından Leğen köyüne giden yol üzerindedir. M.Ö. 7. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Tek parça bir kayanın doğu yüzü ve yanları kesilerek sade ve üçgen çatılı bir tapınak cephesi yapılmıştır. Cephenin alt ortasındaki niş içinde, ayakta durur vaziyette tanrıça Kübele, kabartma olarak işlenmiştir. Kabartmanın altına dört basamak merdiven yapılmıştır.

Kapıkaya II: İkinci Kapıkaya aynı bölgede Emre Gölü kıyısından Bayramaliler köyüne doğru uzanan kayaların arasındadır. Üst başı erimiş bir kaya parçasının batı yüzü kesilerek yapılmış ahşap bir tapınak benzetmesidir. Kayanın yapısı gevşek olduğu için üstteki üçgen çatı bölümü erimiştir. Ön yüzde süslü iki bölüm arasında bir niş açılmış, içine tanrıça Kübele'nin ayakta kabartması yapılmıştır. Anıtın önünde dinî törenler için bir sahanlık vardır.

Aslankaya: İhsaniye İlçesi'nin Emre Gölü'ne yakın, Döğer Kasabası ile Üçler kayası köyü arasında, küçük bir vadinin yakınında bulunmaktadır (Foto 28). Büyükçe bir kayanın aslan şeklinde kabartılmasından dolayı bu isim verilmiştir ve anıt kaya yüksek olduğundan uzaktan görülebilmektedir. Ön yüzü çeşitli modellerle süslenmiştir. Üstü üçgen çatı şeklinde şekillendirilmiş, orta kısımda dolap gözü gibi oyulmuş bölgede kadın figürü (Branderburg'a (1936) göre *Kybele Tanrıçası*) ile sağında ve solunda iki sfenks (insan başlı aslan) yükselmektedir. Anıtın iki yan yüzleri de kesilmiş, bir yüzünde kükremiş ve iki ayağı üzerine ayağa kalkmış bir aslan yapılmıştır. Ne yazık ki oyulmuş kesimin çevresindeki semboller tahribattan dolayı seçilemeyecek durumdadır. Ayrıca orta kısımdaki kabartılmış tanrıça şekli kırılmış ve iki sfenks ile yan yüzeydeki aslan şekillerinin bazı bölümleri tahrip edilmiştir.

Aslantaş: Eski bir akarsu yatağının kenarında, yaklaşık yüksekliği ve genişliği 10 metre civarında vekayalık arazide bulunmaktadır (Foto 27). Kayanın ön yönü ve iki kenarı önce düzleştirilmiş sonra kabartmalar oluşturulmuştur. Kayanın sağında ve solunda iki aslan, birbirlerine doğru ön ayakları kalkmış halde durmakta, ağızları açık, arka ayaklar ve kuyruğu kabartılmış ve ayakları altında birer küçük aslan yavrusu bulunmaktadır. 1900'lü yıllarda bölgede araştırma yapan Dr. Erich Brandenburg'un (1936) gözlemlerine göre; kabartmanın ön yüzünde iki büyük

aslanın orta kesiminde oyulmuşkapı boşluğu, döneme ait önemli bir kralın mezar odası olduğu ve M.Ö. VII. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Üçgen tavanlı, sol tarafta küçük bir odası bulunan mezar odası üzerinde bulunan mantara benzeyen şekil bolluk ya da ölümsüzlük sembolü olarak kullanılır.

Bu anıtın hemen yanında parçalanmış aslan mezarı bulunmakta ve bu sanat eseri bugün kısmen görülmekte ve taş parçalarının bir yığını halinde kalmıştır. İç girilen deliğin üzerinde bir ejderha başı bulunmaktadır ki sağdan ve soldan iki savaşçı tarafından atılan oklarla korkutulmaktadır. Ne yazık ki bu yapı günümüzde tamamen parçalanmış ve parçalarının bazı bölümleri topraktan çıkarılmıştır. Ancak antik yapı deprem, yağmur suları gibi fiziki faktörler ile beşeri faktörlerin etkisi ile ikiye ayrılmış ve önemli derecede tahribata uğramıştır. Kaya üzerinde insanların yaptığı tahribat belirgin bir şekilde görülmektedir. Kabartmalar demir ve taş gibi sert maddelerle tahribata uğratılmış, bazı kabartmalar tamamen yok edilmiştir. Kabartmaların kırılan, parçalanan aslan başı, kuyruğu, ağzı ve burnu gibi kısımları ayrı ayrı yerlerde ve bazıları kayanın uzağında bulunabilmektedir (Foto 27).

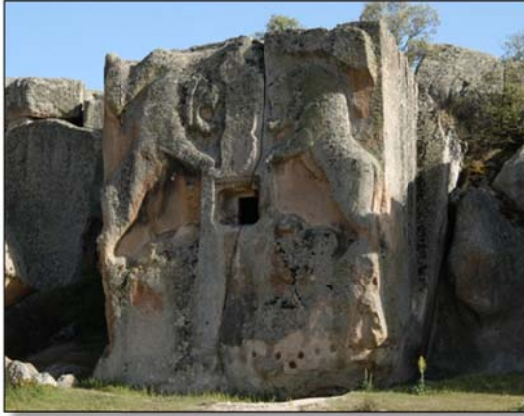

Foto 27: *Aslantaş Kaya Mezarı*

Foto 28: *Aslankaya Kaya Mezarı*

Yılantaş: Aslantaş'ın batısında bulunmaktadır. Anıtın büyük bölümü tahrip olmuş, aslan kabartmasının başı yere düşmüş ve bir ayağı görülebilmektedir (Foto 30).

Maltaş: Şekil olarak Aslankaya'ya benzemektedir. Anıtın sadece yukarı kesimi görülebilmekte, görülen kısım üçgen çatılı sembollerle şekillendirilmiş ve Aslantaş ve Yılantaş anıtlarından yaklaşık olarak 500 m. uzaklıkta bulunmaktadır. Anıtın alt kısmı toprak altındadır.

Bölgenin değerlerinin bugüne kadar yeterince algılanmamış olması, envanter bilgilerinin yeterli düzey ve kapsamda var olmaması, gerek yönetim kademelerinden kaynaklanan koordinasyon sorunları gerekse bilimsel planlama kademeleri ile bağdaşmayan girişimler sonucu bölge hak etmiş olduğu kimliğe kavuşamamıştır. Bunun yanı sıra sahip olduğu kültürel ve doğal değerlerin yitirilmesi, tahrip edilmesi ve geri dönüşü olmayan bir sürece girilmesi tehlikesi de kuvvetle muhtemel bir risktir (Çıracı vd., 2008).

Eskişehir, Ayfonkarahisar ve Kütahya valilerinin öncülüğünde kurulan Frigya Kültürel Mirasını Koruma ve Kalkınma Birliği (FRİGKÜM), Frig Vadisi'nde turizmin gelişmesi amacıyla, bölgedeki doğal, tarihi ve kültürel varlıkların tanıtılması ve turizme kazandırılması amacı ile faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bazı faaliyetler üç ilin valilikleri ile birlikte ortaklaşa yapılırken,(Frig Vadileri Fotoğraf Yarışması, Frig Vadileri Dağ Bisikleti Yarışı, Kültürel Yollar ve Rotalar Eğitim Çalıştayı) bazıları ise sadece Afyonkarahisar Valiliği, yerel belediyeler ve özellikle İhsaniye Kaymakamlığı organizasyonu (İhsaniye Kaymakamlığı'nın organize ettiği 1.Frig Spor Festivali, Ayazın Belediyesi Kültür ve Turizm Şenliği, Döğer Belediyesi 1.Frig-Döğer atış yarışması) ile yerel olarak gerçekleştirilmektedir.

22 Şubat 2011'de Kültür ve Turizm Bakanlığı, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, FRİGKÜM Girişimi ve Bilkent Üniversitesi işbirliği ile Kültürel Yollar ve Rotalar Eğitim Çalıştayı'nın ikincisi Afyonkarahisar ilinde gerçekleştirilmiştir. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Kültürlerarası Diyalog Komitesi Başkanı Kalpaklı Frig Vadisi ile ilgili bazı önemli bilgiler vermiştir. Kalpaklı'ya göre: "Şimdiye kadar UNESCO'ya başvuran iki yol olan Frig Yolu ve Evliya Çelebi Yolu'nun UNESCO rotasını kullanım hakkı kazanmıştır ve Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, UNESCO ve çeşitli yürüyüş yolu uzmanlarının Frig Vadisi'nin tamamını incelemek için çalışmalara başlanılacaktır" (www.gazete3.com.tr, 2011). Bölgenin yerel, ulusal ve uluslar arası etkinliklerle tanıtılması, bölgenin gelecekte turizmden aldığı payı artıracaktır.

Bununla birlikte Afyonkarahisar Valisi'nin talimatlarıyla ve himayelerinde, Acil Durum Yönetimi ve Bilgi İşlem Merkezi'nde (ADUYBİM), ilin resmi kurumlarında çalışan personellerin katılımıyla bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubu Frig Vadisi'nin ilimiz sınırları içerisinde kalan bölümünde öncelikle saha çalışmaları yapmış, saha çalışmalarının tamamlanmasından sonra elde edilen verilerin değerlendirilmesi çalışmalarını yapmıştır. Bu kapsamda yapılan iş ve işlemler, öncelikle il sınırları içerisinde bulunan tarihi, kültürel ve doğal varlıkların bilimsel esaslara uygun olarak belirlenmesi, sınıflandırılması, tescil durumlarının belirlenmesi, korunması ve tanıtılması sürecinde ilin ekonomik ve sosyal boyutlarının da belirlenerek; ulaşım, konaklama ve etkinlikler ile birlikte turizm potansiyelin ortaya çıkarılması, mevcut eksikliklerin belirlenerek ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde bölgenin ekonomiye kazandırılmasına ilişkin kriterleri kapsamaktadır.

Bir bölgede doğal ya da kültürel değerlerin varlığı, o bölgenin turizminin hemen gelişeceği anlamına gelmemektedir. Bu yönüyle Türkiye'nin birçok bölgesinde kendine özgü doğal ve kültürel varlıklar bulunmakla birlikte, her bölgede turizmin geliştiğini söyleyemeyiz. Turizm çekiciliklerinin yanında, bölgenin yeteri kadar tanınmış olması, ulaşım olanaklarının uygun olması ve turizm işletmelerinin var olması gibi faktörlerin de bulunması ile birlikte, o bölgede turizmin gelişmesi söz konusu olabilir.

Gerek Kültür ve Turizm Bakanlığı, gerekse yerel yönetimler bölgedeki turizm çekiciliklerinin turizme kazandırılması ile ilgili planlı çalışmalara son yıllarda önem vermeye başlamıştır. Geçmiş yıllarda bölgenin kültürel değerlerinin tanıtılması ile ilgili çalışmalar maalesef bireysel olarak yapılmış ve bu konu, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün dikkatini son yıllarda çekmeye başlamıştır, dolayısı ile Frig Vadisi ulusal ve yerel ölçekte yeni tanınmaya başlamıştır. Hatta Frig Vadisi'nin doğal ve kültürel çekicilikleri, Afyonkarahisar ili ve çevresinde yaşayan yerel halk tarafından bile, tam olarak bilindiği söylenemez ve büyük çoğunluğu da bölgenin zenginliklerini görmek için ziyaret etmemiştir.

Bunun yanında Afyonkarahisar'a gelen turistler tarafından da Frig Vadisi'nin gezilme oranı çok düşüktür (Yapılan ankete göre 352 kişinin sadece 31'i (% 8.8'i) Frig Vadisi'ni ziyaret etmiştir). Sonuç olarak yeni tanınmaya başlanan bir bölgede

turizm hareketliliğinin hemen başlamasını beklemek mümkün değildir. Zamanla bölgenin doğal ve kültürel değerleri tanınacaktır ve bölgede turizm gelişecektir, ancak doğal ve kültürel çekicilikler turizme kazandırıldığı ve korunduğu sürece.

Çalışma alanında yapılan arazi çalışmalarında, maalesef eski dönemlere ait kültürel değerlerin yeteri kadar korunamadığı gözlenmiştir. Özellikle defne avcıları tarafından tarihi yapılar büyük tahribe uğramış, kırılmış, dinamitlenmiş, parçalanmış, ve yapılardaki figürlerin çoğu tanınamaz hale gelmiştir (Foto 30-31). Bazıları yerel halk tarafından depo ve hayvan barınakları olarak halen kullanılmaktadır (Foto 29).

Foto 29: Ayazın Kaya Yerleşmeleri

Foto 30: Parçalanmış Yılantaş Kaya Mezarı

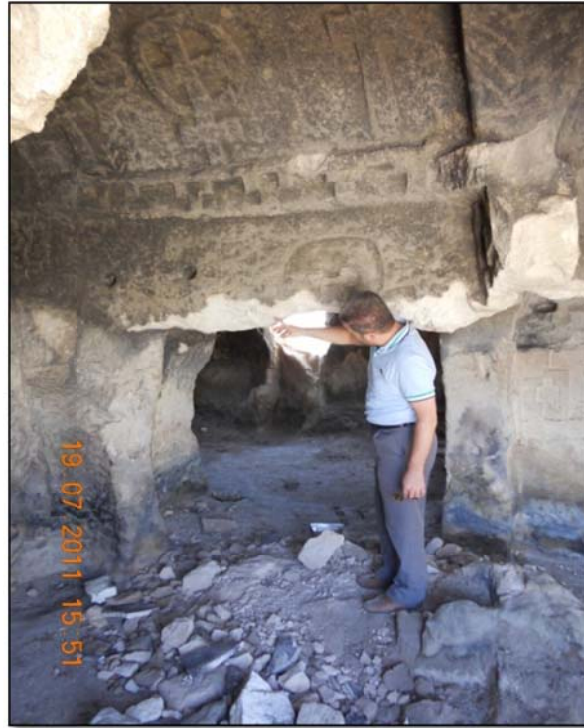

Foto 31: Duvarları Kırılmış ve Duvar Resimleri Tahrip Edilmiş Kırkinler Kaya Yerleşmeleri

Afyonkarahisar'ın kültürel kaynaklar yönüyle zengin olduğunu iddia ediyoruz, ama farklı medeniyetlere ait bu kültürel değerleri bile koruyamıyoruz. Bu konuda daha duyarlı ülkelerde 200-300 yıllık kültürel değerler bile koruma altına alınırken, maalesef ilimizdeki 1.000 - 2.000 yıllık tarihi yapılar kendi haline terk edilmiş durumdadır. Antik yapıların gerek fiziki yollarla, gerekse beşeri yollarla oluşabilecek hasarlara karşı korunmasına yönelik güzel örnekler bulunmaktadır (Tepecik Nekropolü'nün tel örgü içine alınması gibi).

Kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar iki ana başlık altında özetlenebilir:

1. *Doğal yollarla oluşabilecek tahribata yönelik çalışmalar:*

- Bitki tahribatlarına karşı yürütülen mücadele
- Su baskınlarının önlenmesi,
- Toprak kaymalarının önlenmesi,
- Kum fırtınalarına karşı alınan önlemler,

2. *Kazı veya yüzey araştırmalarında ortaya çıkartılan tarihi eserlerin korunmasına yönelik çalışmalar:*

- Taşınmaz tarihi eserlerin yerinde korunması (tel örgü içine alma, bazı yapıların üstlerinin çatıyla örtülmesi, bazı yapıların destek verilerek sağlamlaştırılması, duvar resimlerinin korunması),
- Restorasyon çalışmaları,
- Taşınır tarihi eserlerin yerinde korunması,
- Taşınır eserlerin koruma amaçlı müzelere götürülmesi (Korkut, 2004).

Çalışma alanındaki doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik yukarıda belirtilen koruma yöntemleri çalışmaları yapılabilir. Bu önlemler içerisinde acil yapılması gereken, özellikle kültürel değer taşıyan anıtların yağmur, kar, rüzgar gibi doğal tahribata karşı üzerinin çatı ile örtülmesi ve kaçak kazı gibi beşeri tahribata karşı ise tel örgü ile örülmesidir.

Bölgede tarihi ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliği sağlamak için öncelikle yapılması gereken, bölgenin toprak altındaki kültürel kalıntılarını ortaya çıkarmak ve bunu yaparken Frig Vadisi'nin mevcut doğal ve kültürel varlıklarının

korunmasını sağlamak, tahrip olmasını önlemek, halkın ve yetkili kurumların bu konudaki farkındalığını artırmaktır.

1.2.1.2. Antik Kentler (Ören Yerleri)

Afyonkarahisar İli ve çevresinde Eski Tunç, Frig, Roma ve Türk dönemlerinde çok yoğun bir yerleşim ağı kurulduğu görülmektedir (Harita 15). Aynı yerlerde yeni yerleşimler oluşturulduğu gibi, terk edilen yerlerin bitişiğine, yakınına veya yeni bir yere başka yerleşimler de kurulmuştur. Sandıklı ve Şuhut ilçe merkezleri ile Emirdağ Hisarköy M.Ö. 3000, Karahisar M.Ö. 1500, Dinar M.Ö. 500 yıllarından itibaren sürekli yerleri olmuştur. İscehisar merkezi ise M.Ö 700 yıllarında iskan görmüş, M.Ö. 300 yıllarından bu güne kadar mermer sanayinin merkezi olma konumunu hep sürdürmüştür. Bu günkü Şuhut, Dinar, İscehisar ve Hisarköy gibi birkaç büyük antik kent dışında, köy ve kasaba türü harabeler ile mezar veya mezarlıklar, hemen hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır (İlâslı ve Üyümez, 2008).

Afyonkarahisar ilindeki en önemli antik kentler ve buldukları bölgeler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Harita 15).

Tablo 19: Afyonkarahisar ilindeki Antik Kentler ve Buldukları Yerler

Antik kent	Bulduğu yer	Antik kent	Bulduğu yer
Apameia	Dinar	Metropolis	İhsaniye
Synnada	Şuhut	Pentapolis	Sandıklı
Lysias	Şuhut	Brouzos	Sandıklı
Ococleia	Şuhut	Eukarpia	Sandıklı
Amorium	Emirdağ	Stekterion	Sandıklı
Dokimeion	İscehisar	Hierapolis	Sandıklı
Prymnessos	Sülün Köyü	Otrous	Hocalar
Kidyessos	Küçükhöyük K.	Polybotos	Bolvadin
Julia	Çay-Bolvadin	Pyhia	Bolvadin
Sanasos	Dazkırı	Aulukrene	Dinar
Diokleia	Hocalar	İpsos	Çayırbağ Kasabası

Kaynak: İlâslı ve Üyümez, 2008, Afyonkarahisar Müzeleri ve Ören Yerleri.

Bu antik kentler içerisinde Apameia Afyonkarahisar-Denizli karayolu üzerinde bulunmaktadır (Harita 15). Eski adı *Geleneia*'dır. Şehir daha sonraları M.Ö.6. yüzyıldan itibaren önemli bir merkez olmuştur. Bu dönemde genellikle akropol kesiminde yerleşim olduğu dikkat çekmektedir. Daha sonraları Klasik, Helenistik ve Roma dönemlerinde gelişerek şehir bugünkü yerleşim yerine doğru inmiş ve "*Apameia*" adını almıştır (Harita 15). Tarihî eserlerden olan stadyum ve tiyatro kısmen özelliğini koruyarak kalmıştır. Bu dönemlerde şehir bir bakıma ticaret merkezi olmuş, Doğu-Batı arasındaki ilişkileri sağlayan "Kral Yolu" da buradan geçmiştir. Bizans döneminde de kısmen özelliğini korumuş, Osmanlı döneminin son yıllarından itibaren bugünkü durumunu almıştır. 1986-89 yılları arasında Afyonkarahisar Müze Müdürlüğüne tiyatro kurtarma kazısı yapılmıştır (İlaslı ve Üyümez, 2008).

Foto 32: *Emirdağ – Amorium Antik Kenti*

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Metropolis antik kenti Afyonkarahisar-Eskişehir karayolu üzerinde Ayazın köyünde bulunmaktadır (Harita 15). Arazi volkanik tüflerden oluştuğundan ve burada bulunan tüflerin şekillenmesi ve işlenmesi kolay olduğundan eski dönemlerden beri yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Hatta bu bölgenin taşı çevre yerleşim yerlerinde de kullanılmış ve "Ayazın Taşı" olarak ünlenmiştir. Şehir

merkezindeki eski yapılarda da (Örneğin Gedik Ahmet Paşa Külliyesi) aynı taş kullanılmıştır. Bir akarsu yatağının iki yamacında kurulmuş eski bir yerleşim yeri olan bölge, Frigler döneminden beri kullanıldığı bilinmektedir. Roma ve Bizans dönemlerinde “*Metropolis*” adını alan bölgede kayalar oyularak ve şekillendirilerek kiliseler, kabartmalı, aslanlı mezarlar, odalar ve çok sayıda katlı yerleşim mekanları oluşturulmuştur. Mezar odalarının mimari özellikleri birbirine benzemektedir; büyükçe bir taşın bir yüzünün üçgen biçiminde şekillendirilmesi ve aslan simgeli kabartmaların oluşturulması, dönemin mitolojik inanışlarından kaynaklanmaktadır. Buranın eskiden dini merkezlerden biri olduğu anlaşılmaktadır (İlaslı ve Üyümez, 2008). Arazinin volkanik tuf özelliğinden dolayı Seydiler’den başlayıp Döğür Kasabası’na kadar uzanan peribacaları, bölgenin en önemli doğal turizm değerlerini oluşturmaktadır.

Şuhut ilçe merkezinde bulunan *Synnada* antik kenti, Hitit, Frig, Helen, Roma ve Bizans dönemlerinde yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Bu döneme ait antik sikkelere bakıldığında haşhaş ve buğday sembolleri bulunmaktadır (Harita 15). Amorium şehri, Emirdağ ilçesi-Hisar köyünde bulunmaktadır (Harita 15). “*Amorium*” şehri, geniş bir bölgenin pazarı, ekim alanı ve ticaret merkezi idi. Bir parasında, elinde başak ve haşhaş kellesi tutan şehir sembolü bulunması, Synnada gibi burada da haşhaş bitkisinin ekiminin yapıldığını gösterir (İlaslı ve Üyümez, 2008).

1.2.1.3. Höyükler

M.Ö. 3000-2000 yıllarını kapsayan Eski Tunç Dönemi’nden itibaren Afyonkarahisar ilinde yoğun bir yerleşim olduğu görülüyor. Hemen hemen her köyde bir höyük veya düz yerleşim yeri bulmak mümkündür. Özellikle höyük yerleşimlerinin Eski Tunç Çağı’yla başlamış olsa da, Bolvadin, Bayat, Emirdağ arasındaki yüksek plato üzerinde yapılan yeni yüzey araştırmaları Kalkolitik, hatta Neolitik çağların da olduğunu göstermektedir. Bunların en önemli olanı, Kusura Höyük’tür (İlaslı ve Üyümez, 2008).

Afyonkarahisar ilinde en eski höyüklerden biri Sandıklı İlçesi Kusura Kasabası’nda bulunan *Kusura Höyüğü*’dür (Harita 15). M.Ö. 3000 yılından beri yerleşim yeri olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Yine Sandıklı İlçesi’nde bulunan bir diğer höyük, *Sandıklı (Hisar) Höyüğü* olup, ilçe merkezinde

bulunmaktadır. Şuhut İlçe merkezinde bulunan Şuhut Hisar Höyüğü, geniş bir alana yayılmıştır ve antik Synada kentinin bulunduğu bölgede yer alır. Afyonkarahisar İli içerisindeki ilçe, belde ve köylerinde höyük veya ören yeri özelliği gösteren yerler çoktur, hatta bazıları bu isimlerle (Küçükhöyük Kasabası, Kızılören Köyü gibi) adlandırılmışlardır.

Bölgenin tarihinin çok eski tarihlere kadar gitmesi ve antik değeri olan eserlerin bölgede yaygın olması, bu alanın daha fazla korunması gerektiğini göstermektedir. Özellikle kaya mezarlarını bulunduğu bölgelerde mezarlarda değerli hazinelerin bulunduğu ya da kralların mezarlara hazinelerle gömüldüğü efsaneleri halk arasında yaygındır. Bundan dolayı bölgede geçmiş dönemlerde bir çok kaçak kazı yapıldığını gösteren çukurlara rastlamak mümkündür. Bölgede yapılan arazi çalışmasında antik yapıların, kaya yerleşmelerinin ve antik şehirlerin yeteri kadar korunamadığı ve bölgede define avcılarının bilerek yaptığı tahribatın yanında, yerel halkın hayvanlarını barındırma, boyama, çivi çakma ve yerleşme yeri olarak kullanma gibi bilerek veya bilmeyerek yapılan tahribatlarla tarihi ve kültürel varlıklar ciddi zarara uğramıştır.

1.2.1.4. Kaleler

Afyonkarahisar Kalesi, volkanik kayalardan trakit özelliği gösteren kale, Afyonkarahisar şehrinin bu bölgede kurulması ve gelişmesinde etkili olmuştur (Foto 33). Oavadan itibaren 226 metre yükseltideki volkanik kaya üzerinde surlar, burçlar ve kule günümüze kadar ulaşan eserlerdir. Kale üzerinde eskiden var olan saraylar, binalar ve mescitler ise yok olmuştur.

İlaslı'dan aktaran Yüksel (2005), kalenin M.Ö. 1340 yıllarında Hitit Kralı II.Murşil tarafından, Arzava seferi sırasında, askerlerin kışı geçirmesi için yaptırıldığından ve isminin o dönemde "*Hapanuwa*", Bizanslar döneminde "*Akronium*" olduğunu ve Hititler'den başlayarak Osmanlılara kadar gelen tarihi süreç içerisinde, her dönemin en önemli istihkamlarından biri olmasının yanı sıra, iskan, güvenlik, zenginlik kaynaklarının korunması, suçluların hapsedirmesi gibi amaçlarla ilgili olarak kullanıldığını, belirtmiştir.

Foto 33: Afyon Kalesi ve Zafer Anıtı

Kale zirvesinde M.Ö.1200-700 tarihleri arasında Anadolu’da yaşamış olan Frigler dönemine ait kültür izlerine rastlanmakta olup, Ana Tanrıça Kübele’ye adanmış birçok tapınma yerleri ile 4 adet büyük sarnıç (su çukurları) bulunmaktadır. Surları Seçuklu Sultanı Alâaddin Keykubat zamanında kale dizdarı olan mimar Bedrettin Gevhertaş tarafından 1235 yılında onarılmış, ayrıca kaleye küçük bir mescit ile yanına saray yaptırılmıştır. 1573’te Osmanlı Sultanı II.Selim’in emri ile Mahmut Bey tarafından burçları, sarnıçları ve kulesi tekrar onarılmıştır (Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Raporu, 2008).

15. yüzyılda Anadolu’yu gezerken Afyonkarahisar’a uğrayan Fransız seyyah Brokiyer en fazla Afyon Kalesi’nden etkilendiğinden bahsetmiştir. 18. yüzyılda bölgeye gelen Fransız arkeolog Charles Texier ise kalenin resmini çizmiş ve resimde kale surları, burçları ve çıkış yolu belirgin olduğu görülmektedir. Kaleye Evliya Çelebi 1671 yılında çıkmış ve kalenin sert, dik, eski ve büyük olduğunu, aşağıdaki Ulu Cami’den başlayıp en yüksekteki Hünkar Camisi’ne varıncaya kadar iki saat geçtiğini ve çok yorulduğunu söyler (Uyan, 2001).

Kale Afyonkarahisar ile özdeşleşmiş ve Afyonkarahisar şehrinin en önemli simgelerinden birini oluşturmaktadır. Dik, yüksek ve çıkması zor olmasına rağmen, Afyonkarahisar’a gelen turistlerin ziyaret ettiği mekanlardandır. Kalenin en tepe

kısmına çıkıldığında temiz bir hava ve güzel bir Afyonkarahisar manzarası ile karşılaşılır.

Kalenin turizm açısından değerlendirilmesi, koruma ve kollanmasında ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında dönemin valisi Ahmet Özyurt büyük çaba harcamıştır. 1999 yılından itibaren başlayan restorasyon çalışmalarında surların, burçların ve merdivenlerin onarımı yapılmış ve yüksek bir bütçe ayrılarak, kale çevresindeki göçme tehlikesi olan yerler sağlamlaştırılmıştır.

Avdalas Kalesi, Afyonkarahisar- Eskişehir yolu üzerinde Gazlıgöl Kaplıcası'ndan 10 km uzaklıktaki Ayazın köyündedir. Büyükçe volkanik tüf özelliği gösteren bir kaya oyulmuş, katlardan ve odalardan oluşan hem barınma hem de savunma amaçlı yerleşim yeri oluşturulmuştur. Odalarda sekiler ve yiyecek asmak için askılar bulunmaktadır. Bizans dönemine ait bir yapıdır.

Bayramaliler Kalesi, İhsaniye ilçesinin Döğür kasabası ile Bayramaliler köyü arasında, Sarıcaova köyü yolu üzerindedir. Bizans döneminde Leonto Kefal adlı bir yerleşim yeridir. Doğal bir tepe düzlüğüne yapılmış surlarla çevrili kaledir. Kale'nin içinde çok sayıda yapılar ait temel kalıntıları, tepenin eteklerinde ise yer yer oyulmuş kaya yerleşim yerleri vardır. *Demirli Kalesi*, İhsaniye ilçesi Demirli köyünün bir km kadar kuzeyinde, doğal yükseltili bir kaya kütesidir. Kütlenin alt ortasında, ana tanrıça Kübele'nin basamaklı koltuğu olan kaya tapınım yeri vardır. Kayalığın içi, Bizans döneminde oyulup yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. *Asar Kalesi (Kedrea)*, Bayat İlçesi'nin 4 km kadar batısında, Köroğlu dağı eteklerinde doğal yükseltili bir kaya kütesi olup, üzeri surla çevrelenmiştir. Sur içinde tonozlu sarnıç, dinsel ve idari yapılara ait temeller bulunmaktadır. Bizans döneminde Kedrea adlı önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Bugünkü Ankara- Afyon yolu olarak da kullanılan doğu-batı yolunu, Bizans döneminde koruyan, savunan bir güvenlik kentidir (İlaslı vd. 2004). Ayrıca Sandıklı İlçesi'nde bir höyük üzerine sur ile çevrilmiş küçük bir kale olan, *Sandıklı Kalesi'nin* çok az bir parçası kalmıştır.

1.2.2. Kervansaraylar ve Kışla Binası

Selçuklular, Türkistan'dan getirdikleri kervansaray geleneğini, takip ettikleri devletçilik anlayışının gereği olarak ülkenin her yanına yaymışlar, hatta bunu devletin menfaati icabı saymıştır. Bu yüzden Selçuklu devri mimarî yapılarının

başında kervansaraylar gelmektedir. Kervansaray inşası beylikler devrinde de devam etmiş, Osmanlılarda ticaret yolları önemini koruduğu sürece bu kervansarayların devamına çalışmışlardır. Afyonkarahisar, XIII. yüzyıl başlarından itibaren Selçukluların bu yapılanmasının önemli bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Afyonkarahisar Vilâyeti olduğundan dolayı imar hareketleri daha ziyade Selçuklu ümerasınca yürütülmüştür (Küpelî, 2001). Afyonkarahisar ili, geçmişte önemli ticaret yolları üzerinde bulunduğu için kervansaray yönünden zengindir. Ancak bu tarihi yapılar korunamadığından bir kısmı yok olmuş, bir kısmı tahribe uğradığından kendi haline terk edilmiştir. Afyonkarahisar ilindeki kervansarayların bazıları, özellikle 2000'den sonra onarım yapılmış ve günümüzde ziyaret edilen mekanlar haline getirilmiştir (Harita 15).

Foto 34: Sultandağı Sahipata Kervansarayı'nın Restore Öncesi ve Şimdiki Durumu

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Foto 35: Döğeri Kervansarayı

Sultandağı Kervansarayı (Sahipata Kervansarayı), Sultandağı ilçesinde bulunmaktadır. Sultandağı ve Çay yerleşim bölgeleri eskiden Orta Anadolu'dan Ege kıyılarına geçişte kavşak nokta olduğundan, ticaretle uğraşanların önemli uğrak mekanlarındandır (Foto 34). Bundan dolayı buralarda kervansaraylar çoktur. 1249 yılında Sahipata Fahreddin Ali bin el-Hüseyin tarafından yaptırılmıştır. Kervansayda dinlenme odaları, atların ve develerin beklediği odalar ve mescit bulunmaktadır. 1964-1967 yıllarında bazı bölümleri onarılan Sahipata Kervansarayı 1983 yılında korunması gerekli eski eser olarak tescil edilmiştir (Foto 34). 2002'ye kadar harap durumda olan, belli dönemlerde ambar, depo olarak kullanılan ve duvarları yıkılmaya başlayan yapının, 2004 yılında restorasyonu tamamlanarak, günümüzde Sultandağı İlçesi'ne gelen turistlerin uğrak mekanlarından biri haline getirilmiştir.

Çay Kervansarayı, Çay ilçesinde bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde yapılmış, kare şeklinde bir yapıdır. Avlulu ve kapalı bir kervansaray özelliğindedir. **Anıtkaya (Eğret) Kervansarayı**, Anıtkaya kasabasında bulunmaktadır. Germiyanogulları tarafından XIV. yüzyılda yaptırılmıştır. Üç sahanlı olup orta sahanı daha büyüktür. Kesme taş kaplı, iki sıra fil ayakları üzerine ortası geniş, yanları dar tonoz kemerlerle örtülüdür. Yanları çift mermer sütunlarla süslü taç kapılıdır. **Döğer Kervansarayı**, İhsaniye ilçesine bağlı Döğer kasabasında bulunmaktadır (Foto 35). II. Murat tarafından yaptırılmış bir Osmanlı eseridir. İki katlı han binası ile yanında develiği bulunan iki bölümden meydana gelir. İki katlı hanın üst odaları yolcuların yatma, alt kat ise dinlenme yeridir. Odalardan ikisi kubbeli diğeri tonoz kemerlidir. Ortadaki eyvanı, mescittir. Bina yerli tuf kesme taş ile kaplıdır (Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Raporu, 2008). 1991 yılında restore edilmiştir. Kervansarayın ulusal bir dizide ve filmde mekan olarak kullanılması tanınmasını artırmıştır.

Yanık Kışla, Bolvadin İlçesi'nde bulunmaktadır. Osmanlı son dönemi eserlerinden olup, çeşitli savaflara katılan ve kahramanlıklar gösteren Bolvadin Taburu anısına Bolvadin halkı tarafından yaptırılmıştır. Yunan orduları tarafından 1921 yılında yakılan bina 1950 yılında onarılmış ve 1980 yılında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Kışla binasının asıl restore çalışmaları Afyonkarahisar Valiliği ve ÇEKÜL Vakfı tarafından hazırlanan projesi gereğince 2003 yılında yapılmıştır ve bina sosyal, kültürel ve sanatsal etkinliklerde kullanılmak

amacı için düzenlenmiştir, Kültür Evi haline getirilmiş ve Bolvadin İlçesi'ne gelen ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmektedir (Yüksel, 2005). Binanın harap durumdan kurtulması ve sosyal, kültürel, sanatsal amaçlı yeniden hizmete açılması, kültürel varlıkların korunarak-kullanılması açısından güzel bir örnek oluşturmaktadır. Yoksa tarihi ve kültürel değere sahip mekanlar yok olup gidecektir. Burada tarihi ve kültürel kaynakların hem korunmasında, hem de kullanılmasında kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının ortak organizasyonunun etkisi görülmektedir. Kültürel varlıkların sürdürülebilirliğinde, karar alma merkezlerinin aktifliği büyük önem taşımaktadır.

1.2.3. Köprüler, Hamamlar ve eŐmeler

Kırkgöz Köprüsü, Bolvadin İlçesi'nde Akarçay Nehri'nin Eber Gölü'ne yaklaştığı kısımda, Bizanslılar döneminde metamorfik mermer ve dış püskürük bazalt kayalarından yapılmış ve kırk göz halinde bulunan ve tanınan bir köprüdür (Harita 15). Daha sonra Osmanlı döneminde Mimar Sinan tarafından restore edilmiş ve 24 göz daha eklenmiştir (Foto 36). Köprünün kuzey kesimine namazgah ve yazılı taş koydurmuŐtur. Ancak günümüzde namazgahın tahrip edildiği görülmektedir. Yazılı taş ise Afyon Müzesi'nde bulunmaktadır.

Antik Kral Yolu ve tarihi İpek Yolu'nun geçtiği bu bölge asırlar boyunca doğuyu batıya bağlayan en önemli yolların tek geçiş noktasıdır. Bu yolların  zerindeki Akarçay üstüne çeşitli zamanlarda muhtelif köprüler yapılmıştır. Bu köprülerden Kırkgöz Köprüsü Anadolu'nun en eski ve en uzun taş k pr lerindedir. Kırkgöz Köprüsü ile ilgili en eski kayıtlar M.Ő. 1344 tarihli olup, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndedir. Kırkgöz Köprüsü ile ilgili vesikayı ünlü arkeolog Calder "Asia Minoris Antiqua-1" isimli eserinde yayınlamıŐtır. M.Ő. 301 yılında yapılan İpsos savaŐları sırasında İskender'in ordusu yenilir, savaş sırasında köprü baŐtan baŐa tahrip olur ve savaş sonrasında Şehir tamamen yakılır, bundan dolayı bu bölgeye Parereos Phrigia (Yanık Frigya) ismi verilir. 1070 yılında Malazgirt Savaşı'ndan bir yıl önce Bizans Kralı Diyogene yolları tamir ettirirken, Kırkgöz Köprüsü'n  de tamir ettirdi. Kanuni Sultan Süleyman Revan Seferi'ne çıkmadan önce Mimar Sinan'ı bölgeye göndererek köprüyü tamir ettirdi ve yeni gözler ilave ettirerek göz sayısını 64'e çıkarıldı. 1921'de Yunan askeri köprünün bir kısmını

dinamitle uçurdular, daha sonraki yıl 1922’de köprünün yıkılan kısmı tamir edildi. Köprü 2003 yılında restore edildi. Mevcut köprü biri Ortaçağ, diğeri 16. asır Osmanlı olmak üzere iki parçanın birleşmesi ile meydana gelmiştir. 4 bin yıllık geçmişi olan köprünün uzunluğu 400 metre, genişliği 4 metre olup, 64 göz olarak yapılan köprü restorasyon sırasında 7 gözü kapatılmış, şimdi 57 gözü vardır (Bayar, 2010).

Foto 36: Bolvadin- Kırgöz Köprüsü (Foto: Mehmet Ali Özdemir)

Akarçay üzerinde kurulmuş Altıgöz Köprüsü, Cenkçi Köprüsü ve Harmancık Köprüsü, Şuhut İlçesi’ndeki Dörtgöz Köprüsü ve İscehisar İlçesi’ndeki İscehisar (Koca) Köprüsü Afyonkarahisar ilinin diğeri tarihi özellikteki köprüleridir. Bu köprülerden Altıgöz Köprüsü ve İscehisar Köprüsü Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Afyonkarahisar İli kaplıcaları ile ünlü olduğundan hamam kültürünün de geliştiği bir ildir. Şehir merkezinde Gedik Ahmet Paşa (İmaret) Hamamı, Kadı Hamamı, Kasımpaşa (Alaca) Hamamı, Millet (Gavur) Hamamı (Foto 37), Yeni Hamam, Dabak Hamamı, Bolvadin İlçesi’nde Rüstem Paşa Hamamı, Sinanpaşa İlçesi’nde Sinanpaşa Hamamı, Sultandağı İlçesi’nde Çifte Hamam ve Sandıklı İlçesi’nde Sorkun Hamamı tarihi hamam özelliği göstermektedirler. İlçe ve beldelerin hemen hemen tamamında hamamlara rastlamak mümkündür. Hatta düğünlerde damat tarafı, gelinin ailesini, akrabalarını arkadaşlarını düğün sırasında hamama götürmeleri geleneği, köy ve beldelerde hâlâ devam etmektedir. Şehir merkezinde tarihi hamam özelliği gösteren birçok yapı bulunmaktadır. Bu yapıların

bir kısmı hâlâ hamam olarak kullanılmaktadır, bir kısmı tahrip olmuş ve restore edilerek tekrar hamam olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Foto 37: Millet Hamamı'nın (Afyonkarahisar Kültür ve Semtevi) Restore Öncesi ve Şimdiki Durumu (Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Foto 38: Çavuşbaşı Çeşmesi'nin Restore Öncesi ve Şimdiki Durumu

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Millet hamamı ise, 2003 yılında Afyonkarahisar Valiliği Restorasyon ve Proje Bürosu tarafından restore edilmiş ve farklı hizmetlerde kullanılmaya başlanmıştır. Yıkılmaya yüz tutan hamam, sanatsal ve kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere restore edilerek, Afyonkarahisar Kültür ve Sanat Evi haline getirilmiştir (Foto 37). Günümüzde bu yapı boyama, iğne oyası, mozaik, biçki-dikiş gibi kursların yapıldığı bir mekan olmasının yanında, kaleye çıkan ve Afyonkarahisar tarihi evlerini gezen yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilmektedir. Bu

yönüyle Millet Hamamı'nın turizme kazandırılmış olması ilin turizminin sürdürülebilirliğine de katkı yapan bir örnektir.

Afyonkarahisar'da su kültürü ile alakalı olarak 57 çeşme tespit edilmiştir. Hakkında bilgi bulunamayan yahut vakfı olmayan başka çeşmelerin varlığını kabul etmek gerekir. Bunlardan 35 tanesi günümüze kadar ulaşmasına karşılık, 23 çeşme muhtelif sebeplerden dolayı yok olmuşlardır. Günümüzde bulunanlardan en eski tarihli Hüdâlı Çeşme (1250) ile Ali Ağa çeşmesi (1438)'dir (Karazeybek vd. 2005). Bunlardan başka tarihi çeşme özelliği gösterenler ise: Burmalı Çeşme, Çavuşbaş Çeşmesi, Hacı Afdal Çeşmesi, Halime Kadın Çeşmesi, Küp Çeşme, Olucak Çeşmesi, Sülüm Çeşmesi, Alaca Çeşme, Taş Çeşme, Ali Çavuş Çeşmesi ve Taşpınar Çeşmesi'dir. Bu çeşmelerden Sülüm Çeşmesi, Çavuşbaş Çeşmesi (Foto 38) 2004 yılında, Küp Çeşme ise 2005 yılında restore edilmiştir.

1.2.4. Camiler, Türbeler ve Külliyeler

İnsanların devamlı ikamet ettikleri yerlerden, dini ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile yaptıkları seyahatler, turizm olgusu içerisinde inanç turizmi olarak değerlendirilmektedir. İnsanoğlu dünyada var olduğu günden bu güne bir şeye inanmış, inandığı değerlerin bulunduğu merkezleri kutsal kabul etmiş ve bu merkezlere sürekli ya da belli dönemlerde seyahat etmiştir, dolayısı ile yeni bir alternatif turizm çeşidinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dinlerin hemen hepsinde yılın ya da haftanın belirli zamanlarında toplu ibadetler yapılır ve bu ibadetler evrensel olduğundan, dünyanın birçok ülkesinden farklı milletlerden insanlar inanç merkezlerine seyahat ederler. Bu seyahatler çoğu zaman milyonları bulankitlesele bir hareket olup, kutsal mekanların çekiciliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Müslümanların Mekke ve Medine'ye hac ibadeti yapmak amacıyla ziyaretleri, Hristiyanların Vatikan'ı aralık ayından sonra bir hafta süre ile ziyaretleri gibi. İnanç turizmi, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik etkisi vardır, ayrıca kültürler arası etkileşimi ve dünya barışının sağlanmasına katkı yapmaktadır. Anadolu doğal turizm kaynaklarının zenginliği yanında, birçok medeniyetin ve milletin yaşadığı bir bölgede olduğundan, üç büyük dinin kutsal saydığı mekanlara sahiptir. Bu avantajı dolayısı ile Türkiye, küresel turizm pazarında rekabet gücünü artırmaktadır

ve turistik ürün çeşitlendirmesi ile ülke turizmini bütün yıla yayarak inanç turizmi açısından çekim merkezi haline gelmektedir.

Türkiye alternatif turistik ürünler ve kaynaklar bakımından bulunduğu coğrafyada ve dünyada çok önemli üstünlüklere sahiptir. Türkiye destinasyonunda bulunan ve ikamesi mümkün olmayan kaynaklardan biri; üç semavi dinin mensupları tarafından önemsenen ve kutsallık atfedilen birçok yaşam alanı ve mekanın varlığıdır. Bu durum geliştirilebilecek alternatif turizm faaliyetleri arasında inanç turizmini doğrudan gündeme getirmektedir. Hıristiyan dünyasının kutsal olarak kabul ettikleri 8 dini merkezin 6'sı (*Selçuk, Demre, Tarsus, Hatay, İznik, Kapadokya*) Türkiye sınırları içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Müslümanlar açısından önemli olan İstanbul, Konya ve Şanlıurfa illeri inanç turizm merkezlerini oluşturmaktadır (Kanbir ve Kaşlı, 2007).

Çalışma alanı olan Afyonkarahisar ilinde de inanç turizmi açısından değerlendirilebilecek Afyonkarahisar Mevlevihanesi, camiler, külliyeler ve türbeler bulunmaktadır (Harita 15). Bu eserlerin çoğu Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait eserlerdir. Kurulduğu dönemde vakıflar bünyesinde kurulmuş ve gelişmiş, günümüze kadar bazıları ulaşmış, bazıları ise tahrip olmuştur. Ayrıca Roma ve Bizans dönemlerine ait kiliseler de bulunmaktadır. Bu antik yapıların çoğu maalesef tahrip olmuş ve günümüze kadar çok az kısmı ulaşabilmiştir.

Ulu Cami, Afyon Kalesinin eteğinde ve Afyonkarahisar'ın ilk yerleşim bölgesinde kurulmuş Ulu Cami, Anadolu Selçukluları devrinde, 1272-1277 yıllarında inşa edilmiştir (Foto 40). İlgar ve Karazeybek'e (2001) göre cami, 19. Yüzyıla kadar "Hocabey Camii" diye anılmış, sonra da "Camii Kebir" (Ulu Camii) olarak anılmıştır. Afyonkarahisar'ın en eski ve en büyük camilerinden biridir. Kırk ağaç sütun üzerine ahşap ve toprak dam oturtulmuş, daha sonra bu dam bakır ile örtülmüş ve sağlamlaştırılmıştır. Kırk ağaç sütun işlenmiştir ve ağaç sütunlar üzerine konan ahşap sütun başlıkları, sarkıt ve baklava dilimlidir. Mimari ve sanat değerini artıran en önemli özelliği ağaç işçiliğidir. Üç kapısı vardır ve kuzeye, doğuya ve batıya açılır. İşlenmiş ahşap kapısı üzerindeki kitabede ilk yapım tarihi ve sureler vardır. Mimarı Emir Hacı Bey'dir. 1341 yılında ilk büyük tamirat yapılmış ve doğudaki kapının üzerine onarım tarihi yazılmıştır. Camide 2005 yılından sonra da büyük bir

onarım yapılmıştır ve cami çevresinde caminin görüntüsünü kapatan, birbirlerine bitişik durumdaki evler yıkılmış ve caminin görüntüsü ortaya çıkmıştır.

Foto 39: *Gedik Ahmet Paşa (İmaret) Cami*

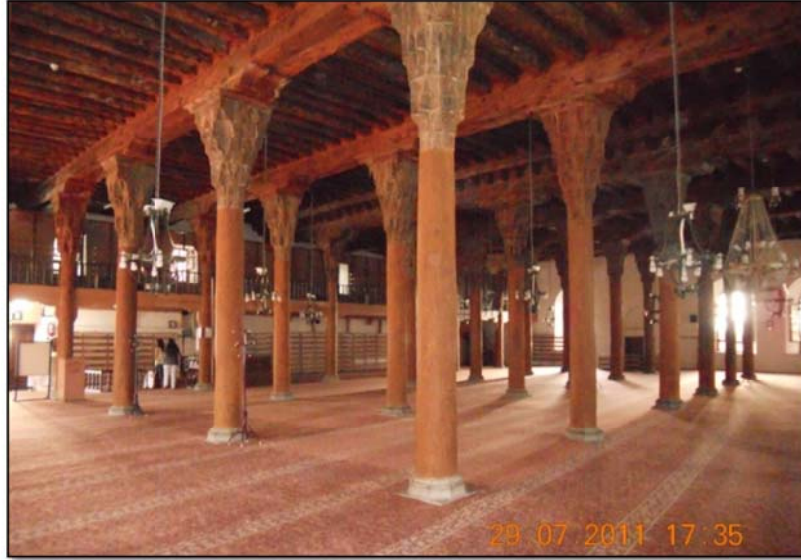

Foto 40: *Ulu Cami*

Gedik Ahmet Paşa (İmaret) Cami, Gedik Ahmet Paşa(İmaret) Külliyesi'nin bir yapısıdır. Halk arasında "İmaret Camisi" adıyla anılmaktadır (Foto 39). 1472 yılında Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamı Gedik Ahmet Paşa, Mimar Ayaz Ağa'ya yaptırmıştır. Cami "ters T" planlıdır. Düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. İki kanatlı ahşap kapısı ile pencere iç kapakları ağaç oymacılığının nadir

örneklerindedir. Kapının iki yanında küçük ve zarif hücreler vardır. Köşelerde bulunan kum saatleri ise yivli ve bademlidir. Caminin içi Abdüssamed oğlu Hasan tarafından yapılmış kalemî yazı ve geometrik desenlerle, üst sıra pencereleri ise renkli camlarla süslenmiştir. Tek şerefeli minaresi, yivli burma biçimlerle süslü olup, yivlerin arası lacivert renkli tuğlarla kaplıdır. Caminin giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre, 1795 tarihinde onarım geçirmiştir. 1940 yılında da Vakıflar İdaresince restore ettirilmiştir (İlaslı ve Üyümez, 2008).

Cami Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde şöyle anlatılmaktadır: İmaret Camisi, kurşun örtülüdür. Minberi gayet sanatkaranedir, taşra yan sofaları altı sütun üzerine kubbelidir. Avlusunun etrafı yüksek ağaçlarla süslüdür. Bu avluya bitişik güzel bir hamamı ve yetmiş hücreli bir medresesi vardır.

Mevlevî (Türbe) Camii, şehrin ilk yerleşim merkezi olan kale çevresinde inşa edilen cami, halk arasında “Türbe” ve “Mevlevî Camisi” adlarıyla da anılmaktadır (Foto 41-42). Afyonkarahisar Mevlevihanesi, Mevlevilik kültüründe, Konya Mevlevihanesi'nden sonra ikinci sırada yer alır. Bundan dolayı gerek şehir içi, gerekse şehir dışından ziyaret edilen önemli mekanlardan biridir. Hatta Afyonkarahisar'ın inanç turizmi olarak en fazla çekiciliği olan yerdir. 5000 metrekaarelik alan üzerine kurulmuş yapıda cami, şadırvan, derviş odaları, matbah ve mezarlık bulunmaktadır. Ana yapıyı oluşturan camide, ibadethane, semahane ve türbe bir arada bulunmaktadır. Türbede Mevlevî şeyhlerine ait on iki ahşap sanduka bulunmaktadır. Mevlâna'nın torunlarından Âbâ Pûş-i Veli, Sultan Dîvanî (Mehmet Semâi Çelebi), Hızır Şah Çelebi gibi Mevlevî büyükleri ile Şah İsmail'in oğlu Elkas Mirza da burada yatmaktadır. Depremler ve yangınlar sonucu hasar oluşan cami, 1905 yılında II. Abdülhamid tarafından restorasyon yaptırılmıştır. En son 2008 yılında onarım yapılan caminin dışındaki matbah ve derviş odaları müze olarak düzenlenmiştir ve şehir dışından gelenler tarafından ziyaret edilmektedir (İlgar, 2008).

Foto 41: Mevlevi (Türbe) Cami

Foto 42: Afyonkarahisar Mevlevihanesi

Afyonkarahisar ilinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait başka tarihi camiler de vardır. Bunlar:

Afyonkarahisar merkezde: Kale Cami, Kuyulu Cami, Kubbeli Mescit, Mısıri Camisi, Otpazarı Camisi,

Sandıklı İlçesi'nde: Ulu Cami,

Dazkırı İlçesi'nde: Hilal (Cuma) Camisi, Kızılören Camisi,

Dinar İlçesi'nde: Bademli Köyü Camisi,

Sinanpaşa İlçesi'nde: Sinanpaşa Camisi.

Afyonkarahisar ilinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait türbeler bulunmaktadır. Türbeler dini turizm açısından ziyaret edilen mekanlardır. Çalışma alanında çok fazla türbe olmakla birlikte en önemli olanları şunlardır:

Kadınana Türbesi, XIII.yüzyılda Selçuklu Sultanı III. Alaaddin Keykubat'ın üç kızından biri olan Asiye Hatun için yapılmış tek kubbeli kare plânlı bir yapı olup 1940'ta onarım görmüştür. Kemerli kapısı doğuya bakar. Türbede tek sanduka vardır. *Abdürrahim Karahisarî Türbesi*, Mısrî Mahallesi'nde, Mısrî Camisi'nin güney duvarına bitişiktir. Kare plânlı büyük bir kubbeyle örtülü olan türbede, XV.yüzyılda yaşamış olan Akşemseddin'in halifesi, mutasavvıf Şeyh Abdürrahim Karahisarî ile damadının sandukaları bulunmaktadır. *Mevlevî Türbesi*, Zaviye Mahallesi'ndeki Türbe Camisi'ndedir (Foto 41-42). Cami içinin sol yanını kaplar. Burada 12 Mevlevî sandukası yer alır. Bu sandukalar, Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin altıncı kuşaktan torunu Mehmet Semâî, sekizinci kuşaktan torunu Hızır Şah, Muğla Mevlevî Şeyhi Şahidî İbrahim Dedeve Şah İsmail'in oğlu Elkas Mirza ile diğer şahıslara aittir. *Esirüddin Ebherî Türbesi*, Çay-Eber kasabasında Selçuklu tarzında bir kümbettir. Alt katı taş duvarlı, üst katı tuğladan örülmüş sekiz köşeli kümbet tipi bir anıt mezardır. Esirüddin Ebheri adındaki bu kişi, Selçuklu Devletinin son zamanlarında yaşamış bir bilgin olup "İsagoci" adlı mantık kitabı yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur. *Karacaahmet Türbesi*, İhsaniye ilçesi, Karacaahmet kasabasındaki camiye bitişik olan türbe içinde, Karacaahmet ve müridlerine ait mezar yerleri bulunmaktadır. *Abdülkadir Ceylanî Türbesi*, Bolvadin ilçesi, Ağılönü mahallesinde Abdülkadir Geylanî'nin torunlarından olan Abdülkadir Geylânî'ye ait bir türbe ve yanında camisi bulunmaktadır. *Kureyş Baba Türbesi*, Sinanpaşa ilçesi, Boyalı köyünde, Akkoyunlu beylerinden Kureyş Bey'e ait olduğu söylenen alt kısmı kare, üst kısmı sekizgen gövde ve sivri külâhlı bir yapı olup, Selçuklu dönemi taş işçiliği ile önem kazanmış kümbet tipi bir anıt mezardır (Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Raporu).

Külliyeler, merkezinde bulunan camilerle bir ibadet merkezi, mektep ve medreseleriyle bireğitim merkezi, imaretleriyle sağlıktan beslenmeye kadar sosyal hizmet merkezi ve yine bünyesinde bulunan çarşı, han ve dükkanlarla birer ticari merkez konumunda fonksiyonel yapılarıdır. Afyonkarahisar merkezde külliye vasfını taşıyan dört eser bulunmaktadır. Gedik Ahmet Paşa, Kasım Paşa, Umur Bey ve Yeni

Camii külliyelerinden oluşan bu eserlerden bir kısmı tamamen yok olmuş, bir kısmının ise bazı binaları günümüze ulaşabilmiştir. Mesela Umur Bey Külliyesi'ndengeriye hiçbir eser kalmamıştır. Gedik Ahmet Paşa Külliyesinin, cami, hamam ve medrese kısımları hala mevcut iken, diğer kısımları varlığını ancak tarihi kayıtlardan takip edebilmektedir. Kasım Paşa Külliyesi'nin cami ve hamamı, Yeni Cami Külliyesi'nin cami, kütüphane odası ve muvakkathane bölümleri günümüze ulaşabilen eserlerdir (Karazeybek vd. 2005). İlçelerinde ise Çay külliyesi, Boyalı Külliyesi ve Sinanpaşa Külliyesi bulunmaktadır.

Gedik Ahmet Paşa (İmaret) Külliyesi, cami, medrese, ve hamamdan oluşur ve Osmanlı döneminde Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamlarından Gedik Ahmet Paşa tarafından, mimar Ayaz Ağa'ya 1472 yılında yaptırılmıştır. Yapıldığı dönem zengin kitap kapasitesine sahip külliye, çağının yüksek bir kültür kaynağını oluşturmuştur. Cami, Osmanlı mimarisinin örneklerini taşır, iki kubbeli olarak yapılmıştır (Foto 39). Caminin yapımında kullanılan taşlar, Seydiler bölgesinden getirilen magmatik kökenli taşlar ve mermerdir. Halk arasında "Taş Medrese" denilen medrese yapısı, caminin yanında, bir avlu etrafında kütüphane, derslikler ve küçük odalardan oluşur. Camide kullanılan taşlar, medrese yapımında da kullanılmıştır. Osmanlı döneminde dini ve ilmi derslerin yapıldığı medrese, bir dönem müze olarak da kullanılmıştır. Yapı Kurtuluş Savaşı yıllarında Afyonkarahisar'ın bir bölümünü işgal eden Yunan askerleri tarafından depo ve hapisane olarak kullanılmıştır. Hamam binası, kuzeyi erkeklere ve güneyi kadınlara şeklinde inşa edilmiştir. Yapı 1938 ve 1965 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir ve günümüzde hamam olarak kullanılmaktadır.

Çay/Taş Külliyesi, medrese (cami), çeşme, hamam ve kervansaraydan meydana gelen Selçuklu dönemi eserler topluluğudur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev emriyle, Yakup oğlu Yusuf Bey tarafından Mimar Oğul Bey'e 1278 yılında yaptırılmıştır. Tuğla ve çini bezemeli olarak yapılan medrese, daha sonra camiye dönüştürülmüş, çeşme, hamam ve kervansarayın avlusu yıkılmış, yalnızca kışlık bölümü kalmıştır. Taşhan olarak bilinen bu kışlık bölüm, ayaklar üzerinde tonoz örtülü bir yapıdır. **Boyalı Külliyesi**, Sinanpaşa ilçesi, Boyalı köyünde bulunmaktadır. Kümbet ve eyvan tipi iki anıt mezardan meydana gelen Selçuklu dönemi eser topluluğudur. Sivri kemerli tonozlu eyvan tipi mezar odası ile hanikah hakkında fazla

bir bilgi yoktur. Sekizgen planlı ve külahlı kümbetin Kureyş Bey'e ait bir anıtmezar olduğu sanılmaktadır. **Sinanpaşa Külliyesi** ise, Sinanpaşa ilçe merkezinde Osmanlı vezirlerinden Celâleddin Sinan Paşa tarafından M.1525 yılında cami, imaret, sıbyan mektebi ve hamam yaptırılmıştır. Bu yapı topluluğu çevresinde daha sonra bugünkü Sincanlı yerleşimi kurulmuştur (Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Raporu).

Türkiye, semavi dinlere ait bütün önemli eserleri vetarihi değerleri bir arada barındıran istisnai bir ülkedir. Bupotansiyeli turizme kazandırmak ve inanç turizmini geliştirmekiçin bu yerler koruma altına alınmalı, ihtiyaç duyulduğu taktirderestorasyon çalışmaları yapılmalıdır. Bunun yanı sıra çevre düzenleme çalışmaları sürdürülmelidir. Din ve tatil amaçlıturizm iç içe kullanılan kavramlardır. Ülkemizde nerede dini amaçlı merkezler varsa hemen yakınında turistlere yönelik işletmeler mevcut olmalıdır. Özellikle, günübirlik ziyaretlerde temel ihtiyaçların sağlanacağı, yeme-içme ihtiyaçlarının giderileceği, gerekli hallerde insanların dinlenebileceği mekanların yapılması, buralara yönelik turizm trafiğini cazip ve sürekli hale getirecektir. Ayrıca buralarda yaşayan yerel halka inanç turizmi merkezleri yakınlarında ticarethaneler açabilmeleri için gerekli alt yapılar sağlanmalıdır. Böylece bu merkezlerde yaşayan yerel halk için ekonomik anlamda bir kaynak oluşturulmuş olup, buralardan yoğun bir şekilde büyük şehirlere olan göç engellenmiş olacaktır (Koçoğlu, 2006).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tahminlerine göre, dünya genelinde her yıl 300 milyon turist dini amaçlı olarak seyahat etmektedir. Bu seyahatlerin ekonomik olarak değeri ise yaklaşık 18 milyar dolardır. Buna ek olarak inanç turizminin içinde bulunduğu pazarda turistik hareketlerin 2020 yılına kadar % 20 artacağı tahmin edilmektedir. Bütün bunlar göstermektedir ki, inanç turizmi gelecekte önemli alternatif turizm türlerinden birini oluşturacaktır. Küresel turizm pazarında rekabet edebilmek ve turizmde sürdürülebilirliği sağlayabilmek için, inanç turizmi açısından çekiciliği olan mekanların altyapı ve üstyapı imkanlarını geliştirmek ve turistik ürünün ulusal ve uluslar arası pazarlarda tanıtımının iyi yapılması gerekmektedir.

1.2.5. Tarihi Afyonkarahisar Evleri

Turizm, yerel kimliğin öne çıkarılmasını mümkün kılar. Kültürel çeşitliliğe özgünlüğün korunması için araçtır. Çünkü kültür turizmi, büyük oranda yerel kimliğe ve özgünlüğe dayalıdır. Turizm yerel kalkınmanın sağlanması ve yerel halkın yaşam kalitesini arttırarak pozitif etkilerde bulunmaktadır. Budurum yerel halk için gelir artışı, yatırımcı için kar ve yerel yönetimler için vergi artışı yolu ile gelir elde etmek demektir. Ayrıca; yerel halkın kendi kültürel kaynaklarından dolayı gurur duyması, bu kaynakların geliştirilmesi ve korunması için katılımında bulunmasını sağlar (Uslu ve Kiper, 2006).

Afyonkarahisar ilinde, “*Geleneksel Afyonkarahisar Evleri*” diye tanımlanan, kendine özgü sokak-mahalle yapısı ve meskenleri olan tarihi evler (Foto 43), Afyonkarahisar şehir merkezi ve ilçelerinde yaygın bir şekilde bulunmaktadır (Harita 14). Şehir merkezinde geleneksel evlerin bulunduğu kesim, ilk yerleşimin olduğu kale çevresidir. Bu alanda bulunan evler, geçmişte şehirde yaşayan zengin insanların evleri iken, daha sonra zenginler ovaya doğru yapılan evlere yerleşmiş ve tarihi evler çevre köy ve kasabalardan göç eden insanlar tarafından mesken olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise bu olay tersine dönmüş, restore edilen bu evler otantik yapısından dolayı yüksek gelirli insanların tercih ettiği mekanlar haline gelmiştir. Tarihi evler 20. Yüzyılın başlarında Afyonkarahisar’da meydana gelen büyük yangında bir kısmı tahrip olmuş ve şehir adeta yeniden yapılandırılmıştır. Evler birbirine bitişik ve iki ya da üç katlı olup sokakları dardır. Evlerin yapı malzemesi genellikle ahşap ve kerpiçtir (Foto 44).

Afyonkarahisar’da evler; bitişik nizamda iki ya da üç katlı olarak yapılmıştır (Foto 44). Nadiren de olsa tek katlı avlulu evlere de rastlanmaktadır. Bitişik düzende yapılan evler, genellikle iki cephelidir. Evin ön cephesi yola (sokağa), arka cephesi ise bahçeye veya avluya bakmaktadır. Evlerin temel duvarları moloz taş veya kesme taş ile yapılmıştır. Evlerin zemin katları ve üst katları genellikle ahşap karkas olarak yapılarak araları kerpiç ile doldurulmuş, üzerleri sıvanarak boyanmıştır. Gerek cephe düzenindeki mimariye bağlı unsurlarda ve gerekse iç süslemelerde Barok etkisi görülür. Cephelerdeki çıkmalar (cumbalar), cepheye hareket ve zenginlik kazandırmaktadır. Evlerin dış cephe özelliğini; çift kanatlı ahşap giriş kapısı, esas kata çıkan taş basamaklı ve demir korkuluklu merdivenile girişin üzerinde yer alan

“*cihannüma*” denilen çatı odası oluşturur. Üst katlar, orta sofalı ve çoğunlukla da dört odalıdır. Sofaların sokağa bakan cephelerinde sedirler yerleştirilmiştir. Sofanın diğer tarafında katlar arasında ilişkiyi sağlayan ahşap merdiven yer alır. Sofaların ahşap döşemesi ve tavanı gayet sade ve basit görünümündedir. Sofaların aydınlanmasını sağlayan pencereler oda pencerelerine oranla daha sık ve büyüktür. Dış sofalı tiplerde sofa, avluya bakmaktadır. Pencereler zemin kat ve üst katlarda farklılıklar göstermektedir. Zemin kat pencereleri, güvenlik açısından yüksekte, demir parmaklıklı yapılmıştır. Ayrıca ahşaptan yapılmış kafesler yerleştirilmiştir. Üst kat pencereleri, alt kat pencerelerinden daha fazla ve cepheye düzgün bir şekilde sıralanmıştır. Pencereler sarıçam’dan yapılmıştır. Üst katlarda pencerelerin önünde, pencere yüksekliğinin yarısını kapatan ahşap kafesler vardır (Sel, 2001).

Afyon şehri geleneksel konutların günümüze kadar ulaşmalarında başlıca üç faktörün önemli olduğu görülmektedir. Bunlardan biri, belki de en önemlisi, Türkiye genelinde olduğu gibi Afyon şehrinde de 1950’lere kadar şehirleşmenin yavaş şekilde gerçekleşmesi, dolayısıyla şehirde fazla konuta ihtiyaç duyulmamasıdır. Bu tarihten sonra başlayan ve büyük ölçüde olmayan şehirleşmenin ortaya çıkardığı konut sorunu imar planlarıyla başka alanlara doğru kaydırılmış ve 1980’li yıllarda geleneksel konutların bulunduğu alanın sit alanı olarak ilan edilmesi korunmanın başka nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Bu korumaya karşı esas sorun, Anadolu-Türk mimarisinin eşsiz güzelliklerinin sergilendiği bu evlerin, içinde yaşayanlarla sosyo-ekonomik açıdan bütünleşememiş oluşudur. Çoğunlukla ev sahiplerinin düşük gelirli oluşu, bu durumun ana nedenidir (Aliağaoğlu, 2003).

Afyonkarahisar ilindeki tarihi-kentsel doku ilk olarak 1988 yılında Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından Kentsel Sit Alanı içerisine alınmıştır. Daha sonra Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü tarafından 1992 yılı yatırım projesi kapsamında Koruma Amaçlı İmar Planı yaptırılmıştır. Plan 1994 yılında tamamlanarak Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nca uygun bulunmuş ve Afyon Belediye Meclisince 1995 yılında onaylanmıştır.

“*Afyonkarahisar Kentsel Siti*” içerisinde 18 mahalle mevcuttur. Bu alanda 214 konut, 16 cami, 10 türbe, 14 çeşme, 3 hamam, 1 Han, 1 bedesten, 1 kilise kalıntısı mevcuttur. Kentsel Sit alanı içerisindeki konutların bir kısmı restore edilmiş olup,

çevreden ve il dışından gelenler tarafından ziyaret edilmektedir. Genellikle Afyon Kalesi'ne çıkan turistler şehir merkezine doğru inerken Afyonkarahisar Tarihi Evleri'ni de ziyaret etmektedirler. Bu alandaki bazı konaklar (Örneğin Mihrioğlu Konağı, Şehitoğlu Konağı gibi) turizme açılmıştır ve gelen ziyaretçilerin dinlenebileceği ve Afyonkarahisar yöresine özgü yemeklerin de bulunduğu turistik tesisler haline getirilmiştir (Foto 45-46).

Foto 43: Afyon Kültür Evi'nin (Çeşmeli Konak) Restore Öncesi ve Şimdiki Durumu

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Foto 44: Restorasyonu Tamamlanmış Tarihi Afyonkarahisar Evi

Kültürel turizm ürünlerinin ticarileşmesi kontrollü olmasa, beraberinde bazı yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Kültürel turistik ürünün özgünlüğü, yerelliği korunarak turizm amaçlı kullanılmalıdır. Yoksa dış görüntüsü yerel, otantik, çekici ama içerisi ise sahte ve mekanın özüne uygun özgünlükten yoksun, modern çağın dokusu ile dizayn edilirse, o mekan kendine özgü değerlerini zamanla kaybeder ve

ekonomik kazanç uğruna yüzyılların yıpratamadığı kültürel yapılar bir anda kimliksizleşebilir, hatta yok olabilir. Bunun için çalışma alanında da artmaya başlayan eski yapıların restore edilerek, ticari mekan oluşturma yatırımları konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir.

Foto 45: Mihrioğlu Konağı

Foto 46: Şehitoğlu Konağı

Foto 47: Şuhut Hacivelioglu Konağı'nun Restore Öncesi ve Şimdiki Durumu

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Şuhut Hacivelioglu Konağı(*Atatürk Kültür ve Sanat Evi*), Şuhut'ta 1896 - 1897 tarihlerinde yapılmış ve 20. yüzyılın başı sivil mimari özelliklerini taşımaktadır. Ancak mekanın esas önemli olmasında, TBMM Orduları Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal'in Büyük Taarruz'dan bir gün önce 25 Ağustos 1922'de bu evi karargah olarak kullanmasıdır. Atatürk Nutuk'ta bu olayı şöyle anlatmaktadır: “ 24 Ağustos 1922'de karargahımızı Akşehir'den, taarruz cephesi gerisindeki Şuhut Kasabası'na getirttik, 25 Ağustos sabahı da Şuhut'tan savaşı idare ettiğimiz Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırlı orduğaha naklettik 26 Ağustos sabahı Kocatepe'de hazır bulunuyorduk. Sabah saat 5:30'da topçu ateşimizle taarruz

başladı.” diyerek Büyük Taarruz’a saatler kala Şuhut’ta konakladığı yer Hacıvelioğlu Evi’dir (Yüksel, 2005).

Şuhut Hacıvelioğlu Konağı (Atatürk Kültür ve Sanat Evi),1999 yılında Kültür Bakanlığı'nca kamulaştırılan bina "Atatürk Evi" olarak Afyonkarahisar İl Özel İdare Müdürlüğü adına tahsis edilmiştir. Kültür Bakanlığı'nca yapılan onarım projesi doğrultusunda, Afyonkarahisar Valiliği İl Özel İdaresi ve Şuhut Kaymakamlığı'nın işbirliği ile büyük çapta onarım yapılmıştır.570 m² kapalı alana sahip konak 2003-2004 yıllarında restore edilerek eğitim ve kültür amaçlı olarak kullanılmakta ve tarihi Zafer Yolu’na gelen turistler tarafından ziyaret edilmektedir (Foto 47).

Şehirlerin nüfus artışı ile birlikte hızla büyümesi, tarihi kimliklerini kaybetmesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Eski yerleşim alanlarının tarihi dokusu korunmassa, yeni yerleşim alanları geleneksel dokuya zarar vermekte, hatta yok etmektedir. Kendine has kültürel özellikler taşıyan ve bölgenin yerel mimari yapısını yansıtan tarihi evler önlem alınmadığında, tarihi ve kültürel kent kimliğine saygısı olmayan, beton yapılardan oluşan yeni yerleşim alanlarına dönüşebilmektedir. Bu açıdan Afyonkarahisar ilindeki özgün yerel mekanları oluşturan tarihi evlerin planlaması yapılırken, bu mekanların kültürel turizm açısından önemi dikkate alınmalı, sürdürülebilir koruma-geliştirme stratejileri ile yeniden imar ve canlandırma sürecinde kentle sosyal ve ekonomik bütünleşmeyi sağlamalı, yerel kimlik değerlerinin korunarak tanıtılmasına önem verilmelidir.

Afyonkarahisar kültürünün önemli bir ögesi olan “Afyonkarahisar Tarihi Evleri”in koruma altına alınması yanında, ulusal ve uluslar arası tanınabilirliği açısından, kültürel miras alanı olarak değerlendirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

1.2.6. Savaş Alanları (Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı)

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal’in nutkunda; *"her safhasıyla düşünülmüş, ihzar, idare ve zaferle intaç edilmiş olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk zabitan ve kumanda heyetinin, yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tespit eden muazzam bir eserdir. Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklal fikrinin lâyemut abidesidir..."* (Atatürk, 1989) şeklinde tarif ettiği bu büyük zafer, Anadolu'nun sonsuza kadar Türk yurdu olarak kalacağını tüm dünyaya duyurduğu bir zaferdir. Bu zaferin Türk milleti açısından önemi büyüktür. Türk tarihine yön veren bu büyük

meydan savaşı Afyonkarahisar ve Kütahya illeri sınırları içerisinde gerçekleşmiştir. Büyük Taarruz ve Başkomutan savaşlarının yaşandığı alanlar 1981 yılında Bakanlar Kurulu kararı Başkomutan Tarihi Milli Parkı olarak Kocatepe ve Dumlupınar olmak üzere iki kısım halinde kurulmuştur (Harita 17). Tarihi Milli Park'ın toplam alanı 40.769 hektar olup, milli park içerisinde 10 adet şehitlik ve anıt bulunmaktadır. 2000 yılında 1. Derecede Tarihi Sit alanı ilan edilen Milli Parkın 20.440 hektarı ile, anıt ve şehitliklerin 4'ü Afyonkarahisar İli sınırları içerisinde bulunmaktadır (Harita 14-15).

Kocatepe Anıtı, 1953 yılında Milli Savunma Bakanlığı'nca kesme taştan yapılmış ve anıtın üzerine çiçek kabartmalı mermer yazıt konulmuştur. 1993 yılında ise Kültür Bakanlığı tarafından Atatürk Anıtı ve çevre düzenlemesi yapılarak ziyarete açılmıştır (Foto 48). 4 ton ağırlığındaki Kocatepe Anıtı bronzdan yapılmış olup, kaidesi ile beraber 7.5 metre yüksekliğindedir. Afyon'da her yıl 26-30 ağustos tarihleri arasında yapılan Zafer Haftası kutlamaları, 26 ağustos günü Kocatepe'de yapılan ilk tören ile başlayarak 5 gün sürmektedir. Böylesine büyük bir öneme sahip olmasına rağmen ziyaretçi yoğunluğu oldukça düşüktür. Kocatepe'ye Uzun Devreli Gelişme Planı çerçevesinde; tören alanı, otopark, helikopter pisti, karargâh çadırları, savaş alanı tanıtımı, siperler, WC, su deposu ve çeşmeleri kapsayacak tesisler yapılacaktır (Yıldız, 2004).

Yüzbaşı Agah Efendi Şehitliği, şehir merkezine 12 km uzaklıkta Büyük Kalecik kasabasında bulunmaktadır (Foto 50). Yüzbaşı Agah Efendi ve ile birlikte şehit olan 103 silah arkadaşı anısına yapılmıştır. 1993 yılında Kültür Bakanlığı tarafından şehit mezarları, anıt ve tören alanı yapılmış, Yüzbaşı Agah ve Üsteğmen Feyzullah'ın mezarlarının üzeri kemerli bir kubbe ile kapatılmıştır.

Büyük Taarruz Şehitliği ve Mustafa Kemal Atatürk Anıtı, Afyon'a 17 km. uzaklıkta, Afyon-İzmir karayolu üzerinde, şehit düşen 275 subay ve 2150 Mehmetçik anısına yapılmıştır (Foto 49). 3000 m²'lik alan kaplayan şehitlikte 500 şehidin mezarı ve 18 metre yüksekliğinde Mustafa Kemal Atatürk'ün anıtı bulunmaktadır.

Foto 48: Büyük Taarruz'un Başladığı Tepedeki Kocatepe Anıtı

Albay Reşat Çiğiltepe Şehitliği, Afyonkarahisar-Antalya karayolu üzerindeki Sinanpaşa ilçesinde, 1.591 rakımlı Çiğiltepe üzerinde bulunmaktadır (Foto 51). Büyük Taarruz'dan devam ederken 57. Tümen Komutanı Miralay Reşat Bey, Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk'e Çiğiltepe'yi yarım saat içerisinde alacağına söz verir, ancak sözünü yerine getiremez ve intihar eder. Ancak kısa bir süre sonra Türk askeri Çiğiltepe'yi ele geçirir. Albay Reşat Çiğiltepe'nin bronzdan yapılmış büstü ve şehit mezarlarından oluşan şehitlik 1996 yılında açılmıştır.

Foto 49: Büyük Taarruz Şehitliği ve Mustafa Kemal Atatürk Anıtı

Foto 50: Yüzbaşı Agah Efendi Şehitliği

Foto 51: Albay Reşat Çiğiltepe Şehitlik

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Harita 17: Başkomutan Tarihi Milli Parkı

Kaynak:(www.afyon-cevreorman.gov.tr)

Kocatepe ve Dumlupınar'da gerçekleşen ve Türkiye tarihi açısından şeref, onur ve kahramanlıklarla yâd edilecek olan bu zafer şüphesiz ki geçmişte ve bugün olduğu gibi gelecek nesillere de bir miras olarak kalacaktır. Bu mirasın doğru algılanabilmesi, söz konusu savaş alanlarına atıf edilmiş yazılı, çizili veya bir şekilde oluşturulmuş eserlerin yanında, bizzat savaş alanlarının kendilerinin o günkü

atmosferi yansıtacak bir özelliğe kavuşturulması ile mümkündür. Bu anlamda Başkomutan Tarihî Milli Parkı gelişim planında düzenlenmesi düşünülen “*yaşayan tarih*” düşüncesi yaklaşım olarak doğru, fakat teknik ve yorum açısından eksik bırakılmıştır. Bu duruma bağlı olarak, alanların fiziki olarak algısal boyutta bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği vardır. Çünkü savaş öncesi ve savaş sırasında başlayan süreçleri ile Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesinin yoğun bir şekilde yaşandığı savaş alanları dünya tarihinde ender rastlanan bir savaşa tanıklık etmiştir. Bu alanlarda savaşın izleri gerek doğanın ve gerekse insanoğlunun ihmal ve yanlış kullanımı sonucu yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bunun içindir ki sözkonusu savaş alanları içinde yer alan ve günümüze kadar gelen siper ve diğer savaş gereçleri (düşman siperleri, teçhizat örnekleri, şehit kemikleri, tahkimat kalıntıları) korunmalı ve savaşı ve onun enstrümanlarını demonstratif olarak anlatan yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Belki de savaş alanlarına tanık olmak isteyen ziyaretçilere o günün şartlarına uygun askerî malzemeler giydirilmek suretiyle, farklı deneyimler yaşamaları sağlanmalıdır (Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu, 2007).

Ancak bölgedeki turizm ürün çeşitlendirmesi açısından alternatif turizm türü olan alanda yeterli bilincin oluşmadığı bir gerçektir. Türk milletinin tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturan, Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi’ne sahne olan bu alanların daha fazla bilinir ve ziyaret edilir olması gerekirken, maalesef gerekli ilgiyi gördüğü söylenemez. Yerli turistlere yaptığımız anket çalışmasında, ankete katılan 352 kişinin 47 (%13.3)’si bu mekanları ziyaret ettiği ortaya çıkmıştır (Şekil 19).

Bununla birlikte son yıllarda gerçekleştirilen Zafer Yürüyüşü etkinliği, bölgenin tanınması açısından önemlidir. Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörlüğü’nün başlattığı ve ilk olarak 2005 yılında başlayan, her yıl 26-30 Ağustos tarihleri arasında kutlanan Zafer Haftası etkinlikleri çerçevesinde 25 Ağustos’u 26 Ağustos’a bağlayan gece, Şuhut ilçesinden başlayıp, sabah Kocatepe’de biten ve her yıl katılımın arttığı önemli bir faaliyettir.

Büyük Taarruz’un cereyan ettiği coğrafyanın yerinde incelenmesi, Zafer Müzesi, Kocatepe anıtı ve Zafer anıtı gibi mekanların ve eserlerin görülmesi, Büyük Taarruz Şehitliği yanında savaşın gidişatına etki eden Yüzbaşı Agah Efendi ve Albay Reşat Çiğiltepe gibi şahsiyetlerin şehitliklerinin gezilmesi, Atatürk’ün liderlik ve

komutanlık vasıflarının anlaşılması açısından “*Zafer Yürüyüşü*” son derece önem kazanmaktadır. Ayrıca bu etkinlik; katılan gruplar için, bağımsızlığımızın ne zor şartlarda kazanıldığının anlaşılmasını, Atatürk ilke ve inkılaplarının öneminin kavranmasını, böylece milli bir tarih bilincinin oluşturulmasını sağlamaktadır. Ancak kanaatimizce söz konusu etkinliğin, bir başka yönünün daha ön plana çıkarılması gerekmektedir. O da bu organizasyonun, bölgenin turizm potansiyeline yapacağı katkılardır. Son zamanlarda dünyada ve ülkemizde savaş turizmine olan ilginin artması da göz önüne alınırsa, Kocatepe Zafer Yürüyüşünün, Büyük Taarruz savaş alanlarının yanında Afyonkarahisar şehrinin doğal ve tarihi mekanlarının da yerli ve yabancı turizme açılmasında önemli katkılar sağlayacağı muhakkaktır. Kocatepe ve Büyük Taarruz savaş alanlarının turizm açısından önem kazanması, Afyonkarahisar şehri için bir fırsat olarak değerlendirilebilir ve de değerlendirilmelidir. Elimizde kesin rakamlar olmamakla birlikte 2006 ve 2007 yıllarında da gerçekleştirilen bu yürüyüş sırasında, etkinliğe yaklaşık 5.000-5.500 kişilik bir vatandaş topluluğunun katıldığı ifade edilmektedir. Bu rakamlara bakarak, Zafer Yürüyüşünün, şehrin turizm potansiyeline önemli bir katkı sağladığı söylenebilir. Yürüyüş etkinliği her yıl, katılım ve heyecanı artarak devam etmektedir (Şahin, 2008).

Başkomutan Tarihi Milli Parkı bitki ve hayvan çeşitliliği yönünde de zengindir. Milli Park adeta tarih ile doğanın bütünleştiği bir mekandır. Orman, çalı ve step formasyon türleri barındıran milli park içerisinde, farklı hayvan türleri de yaşamaktadır. Bu bölgedeki turizm gelişimi planlanırken, doğal, tarihi ve kültürel ortamın korunmasına dikkat edilmelidir. Savaş alanları turizmine örnek olan Gelibolu Tarihi Milli Parkı’nda oluşmaya başlayan olumsuzlukların, bu bölgede yaşanmaması için önceden önlemler alınmalıdır.

Milli parkların doğal yapısında tahribata neden olan en önemli faktörler arasında, parkın ekolojik yapısına uygun olmayan turizm ve rekreasyon faaliyetleri bulunmaktadır. İyi planlanmamış turizm ve rekreasyon faaliyetleri milli parkların flora, fauna, hava, su ve kıyı/sahilleri üzerine önemli olumsuz çevresel etkiler yapmaktadır. Bu olumsuz etkilerin boyutlarının gün geçtikçe artması, bu alanlarda sürdürülebilir gelişmenin nasıl sağlanabileceği sorusunun akla getirmekte ve bilimsel araştırmaların yapılmasına neden olmaktadır. Günümüzde birçok bilim adamı, milli park ve benzeri koruma alanlarını tehdit eden unsurları ortadan kaldırmaya da kabul

edilebilir seviyeye çekebilmek için çeşitli araştırmalar gerçekleştirmektedir. Bu araştırmaların ortak yönü, milli park ve çevresinde gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilecek olan faaliyetlerin ve yapılaşmaların milli parkların ekosistemine verebileceği tahribatın boyutunun önceden belirlenerek tedbirler almaya yönelik olmasıdır (Demir, 2004).

1.2.7. Festival, Fuar ve Şenlikler

Kültürel turizmde genel olarak, turist kendisinden farklı, olağandışı olan bir kültürü kendi turizm deneyiminin önemli bir parçası olarak görür; onun için önemli olan kültürel uygulamalara gösterilecek özel ilgi değil, yerel renkleri, festivaller ve giysilerdir (zg, 2007).

Dünyada ve ülkemizde yıl içerisinde düzenlenen ve düzenlendiği yörenin geleneğini, göreneğini, kültürünü, yaşantısını ve ticari hayatını yansıtan yerel etkinlikler, önemli bir turistik potansiyel olarak görülmektedir. Söz konusu yerel etkinlikler, sanayinin ve ticari faaliyetlerin fazla gelişmediği bölgelerde, gelenek, görenek ve toplumsal boyuttaki kültürel etkinliklerin, gelişmiş bölgelere göre daha fazla korunarak, yaşatılmaya çalışılması ve belirli bir ekonomik beklentinin karşılanması için yapılmaktadır (Orhan, 2010).

Kültür turizmi kapsamında destekleyici veya olay çekiciliğine sahip festivallerde önemli bir turizm olayıdır. Festivaller, hem dünya insanları arasındaki dostluğu pekiştirirken, hem de tanışılan yeni kültürlere ve yaşamlara duyulan merakı körükleyerek insanları yeniyerleri görmeye teşvik etmektedir (ulha, 2008).

Çalışma alanı olarak seçilen Afyonkarahisar, kaymak, lokum, sucuk, mermer, kiraz gibi yerel ürünler bakımından tanınan bir şehirdir. Bölgeye özgü bu ürünlerin tanıtılması amacı ile şehir merkezi ve evre yerleşim alanlarında festivaller, fuarlar ve şenliklerle düzenlenmektedir (Tablo 20). Bu tür sosyal aktiviteler genellikle mayıs, haziran, temmuz ve ağustos aylarında düzenlenmekte ve bir ile dört gün arasında sürmektedir.

Tablo 20: Afyonkarahisar ilinde Yapılan Festival, Fuar ve Şenlikler

Festival, Şenlik, Fuar Adı	Yapıldığı Yer
Zafer Haftası Etkinlikleri	Afyonkarahisar
Sanayi ve Ticaret Fuarı	Afyonkarahisar
Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu	Afyonkarahisar
Sultan-ı Divani ve Mevlevilik Sempozyumu	Afyonkarahisar
Sultan Divani'yi Anma ve Aşure Günü	Afyonkarahisar
Geleneksel Uçurtma Şenliği	Afyonkarahisar
Taşpınar Şiir ve Hikaye Akşamları	Afyonkarahisar
Hıdırlık Yaz Akşamları Etkinlikleri	Afyonkarahisar
Afyonkarahisar Caz Festivali	Afyonkarahisar
Bezelye ve Barbunya Festivali	Sinanpaşa
Yörük Ayran Şenlikleri	Sinanpaşa
Geleneksel Kaymak Festivali	Bolvadin
Geleneksel Vişne Festivali	Çay
Hıdırellez Şenlikleri	Dazkırı
Afşar Köyü Vişne Şenliği	Dinar
Yörük Türkmen Şöleni	Dinar
Ayazini Turizm Şenliği	İhsaniye
Frig Spor Festivali	İhsaniye
Frig Döğer Atış Yarışması	İhsaniye
Frig Vadileri Fotoğraf Yarışması	Afyon-Eskişehir,Kütahya
Mermer El Sanatları Festivali	İscehisar
Yunus Emre ve Tabduk Emre'yi Anma Etkinlikleri	Sandıklı
Kiraz Festivali	Sultandağı
Geleneksel Yağlı Pehlivan Güreşleri	Karaadilli-Şuhut
Hamza Şeyh Dede'yi Anma ve Hıdırellez Kültür Bayr.	Şuhut
Flamingo ve Yumurta Festivali	Başmakçı
Hıdırellez Bahar Şenlikleri	Başmakçı

1.2.8. Afyonkarahisar Müzeleri

Müzeler geçmişe ilişkin her türlü bilgi, belge ve yapıtı saklamak, korumak, sergilemekve tanıtmak amacıyla oluşturulmuş bilimsel kuruluşlar olmakla birlikte bu kuruluşlar ziyaretçilerini bilinçlendirmenin yanı sıra yapmış oldukları bilimsel çalışmalarla da evrensel kültürün önemli unsurları olarak dikkat çekmektedirler (Kültür Bakanlığı, 2002). Müzeler turizm kavramının ortaya çıktığı günden bugüne

insanların ilgisini çekmiştir ve bundan sonra da çekmeye devam edecektir. Müzeler ve anıtsal yapılar gibi kültürel çekicilikler Avrupa’da en büyük çekicilik alanı oluşturdukları gibi, şehir ve kırsal kesimin gelişim, planlama ve imaj zenginleştirme, arttırma çabalarının da merkezinde bulunurlar (Richard, 2001).

Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de 188 adet müze bulunmaktadır ancak yabancı turistlerin müzeleri ziyaret etme oranı % 25’dir. Çoğu ülke tarihi alanlarını ve müzelerini ülkeye turist çekme amacıyla kullanırken, Türkiye’ye gelmiş olan turistleri dahi müzelere çekebilmekte başarı sağlanamamaktadır. Örneğin 2007 Antalya’ya gelen yedi milyondan fazla turist sadece %1,4’ü Antalya Müzesi’ni ziyaret etmiştir (Sezer, 2010).

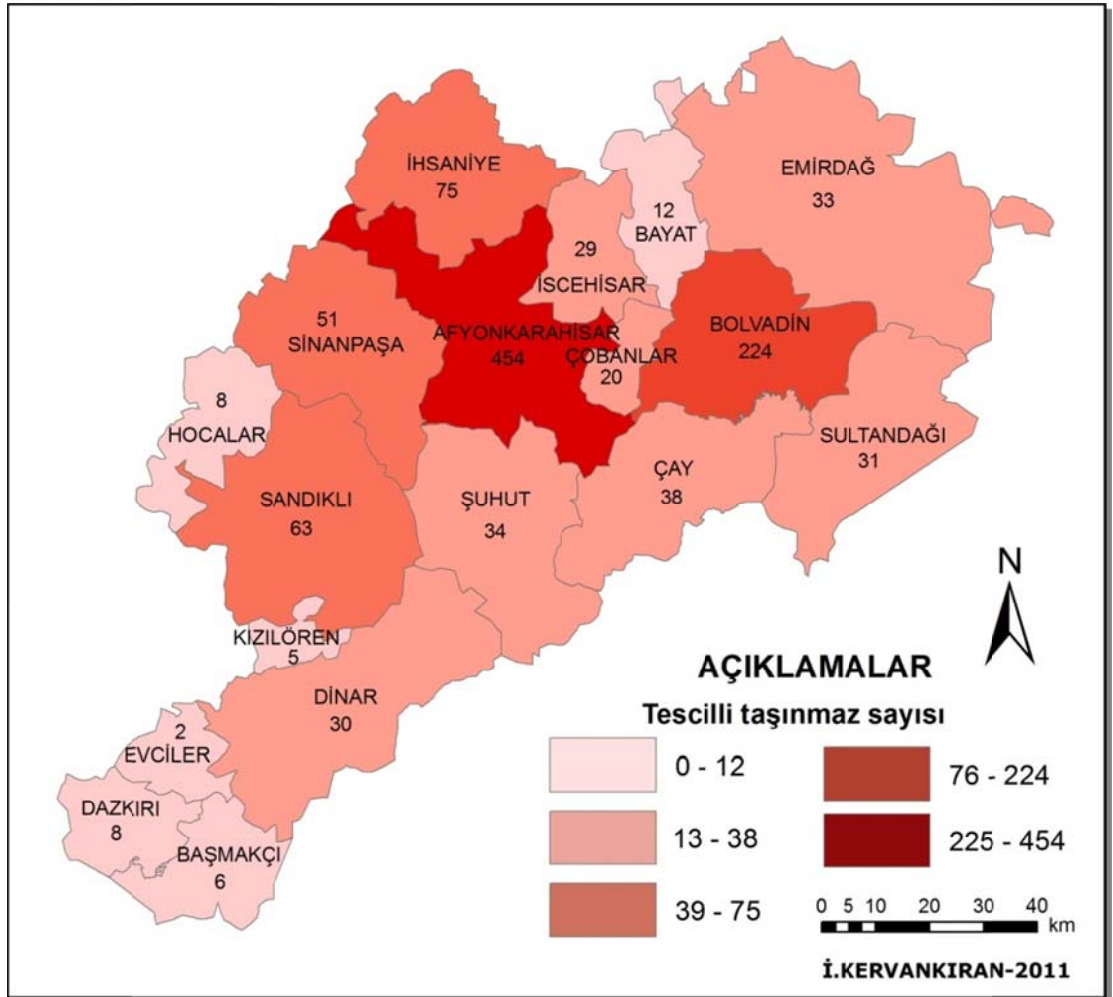
Eğlence ve seyahat sektörünün hızla gelişmesiyle birlikte müzeler de kendilerine olan ilgiyi canlı tutabilmek amacıyla değişime gitmektedirler. Müzeler gitgide ticari girişimlere benzetilmektedir. Bu durum müzelere ticari bir işletmeden farklı kimlik kazandırmaya çalışan müze çalışanları açısından hoş karşılanmamaktadır. Artık ziyaretçilerden müzedeki eserlere huşu içerisinde bakmaları beklenmemektedir. Ziyaretçi katılımına daha fazla vurgu yapılmaktadır. “Yaşayan müzeler” “ölü müzeler”in yerini almaktadır (Urry, 2009).

Tablo 21: Afyonkarahisar ilinde Tescilli Taşınmazların İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Sayı
Merkez	454
Bolvadin	224
Çay	38
Dinar	30
Emirdağ	33
Sandıklı	63
Sinanpaşa	51
Sultandağı	31
Başmakçı	6
Bayat	12
Çobanlar	20
Dazkırı	8
Evciler	2
Hocalar	8
İhsaniye	75
İscehisar	29
Kızılören	5
Şuhut	34
Genel Toplam	1.116

Kaynak: Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü, 2011

Müzeciliğin çağdaş yaklaşımı sürdürülebilir turizm ilkeleri ile uyum sağlamakta, ölü müzelerin yapılan etkinliklerle yaşayan müze haline gelmelerinde etkili olmaktadır. Özellikle 1980 yılından sonra gündeme gelen “sürdürülebilirlik” kavramı ile “kullanırken koruma ve kollama” bilinci müzecilik alanında da gelişmiştir. Günümüzde müzelerde, tarihi ve kültürel değerleri toplama, koruma, saklama, belgeleme ve sergileme gibi faaliyetlerinin yanında akademik çalışma, eğitim, eğlence, beceri ve sanat eğitimi, sosyal ve toplumsal çalışma ve özel etkinlikler de yapılmaktadır. Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkeler müzecilik anlayışını modern anlamda geliştirdiklerinden her yıl milyonlarca insan sadece bu ülkelerdeki müzeleri ziyaret etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, fiziki taşıma kapasitesinin aşılmamasıdır.

Harita 18: Afyonkarahisar İlinde Tescilli Taşınmazların İlçelere Göre Dağılımı

Afyonkarahisar ilinde müzecilik faaliyetlerinin Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlaması turizm açısından önem taşımaktadır. Çünkü 1928'li yıllarda

Afyonkarahisar ve çevre illerde yapılan arkeolojik kazılarda toplanan eserler koruma altına alınmaya başlanmıştır ve bu eserler günümüze kadar ulaşmıştır. İlçelerde bulunan önemli kültürel varlıklar tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır (Tablo 21). Çalışma alanında turizm varlıklarının sürdürülebilirliğine örnek, kültürel varlıkların koruma altına alınmasıdır (Tablo 24). En fazla tescilli taşınmaz varlıklar, Afyonkarahisar Merkez ve Bolvadin İlçesi'nde bulunmaktadır (Harita 18). Geçmiş yıllarda yapılan kazılarda çıkarılan eserler, bir süre Afyon Müzesi'nde sergilendikten sonra, Uşak, Kütahya, Eskişehir, Konya gibi çevre illerin müzelerine gönderilmiştir. Afyonkarahisar ilinde günümüzde faaliyette olan müzeler; Afyon Müzesi, Zafer Müzesi, Bolvadin Müzesi, Sandıklı Hüdaî Açık hava Müzesi, İncehisar Açık hava Müzesi ve Afyonkarahisar Mevlana Müzesi'dir.

Tablo 22: 2009 ve 2010 yılları Afyonkarahisar Müzesi'nde bulunan eser sayıları

Envanter Durumu	Arkeolojik	Etnoğrafik	Sikke	Arşiv Vesikası	El Yazması Kitap	Toplam
2009	13.361	4.484	26.888	26	33	44.792
2010	13.421	4.484	26.936	26	33	44.900

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011

Afyon Müzesi, 1971 yılında Konya yolu kavşağında Arkeoloji Müzesi binasının yapılması ile hizmet vermeye başlamıştır. Müze binası tek katlıdır. Müze'de birbirine bağlı 9 sergi salonundan ayrı, büro kesiminde 5 oda, bir kitaplık, bir konferans salonu, alt katlarda 5 depo, bir fotoğraf atölyesi ile laboratuvar yer almaktadır. Müzede, Taş-Maden (kalkolitik) çağından Bizans çağına kadar Afyonkarahisar ve çevresinden bulunmuş olan arkeolojik eserler, kronolojik bir sıra esas alınarak sergilenmektedir (Foto 52).

Zafer Müzesi, Afyon şehir merkezindeki Anıtpark'ın karşısında, Milli Birlik Caddesi'ndedir. Müze'de Kurtuluş Savaşı ile ilgili bilgiler, fotoğraflar, topoğrafik harita, pano, belge ile silahlar, savunma telleri, konserve kutuları gibi savaşta kullanılan malzemeler ile Zafer Anıtı'nın açılışı için özel olarak yaptırılmış gümüş makas, olmak üzere 213 adet eser Atatürk, İsmet İnönü, Mustafa Fevzi Çakmak, Tevfik Bıyıkoğlu ve diğer komutanların anılarına kaldıkları odalar da yeniden düzenlenerek 1995 yılında hizmet vermeye başlamıştır (Foto 53).

Bolvadin Müzesi, Bolvadin ilçe merkezinde bulunmaktadır. Araştırmacı-yazar Muharrem Bayar'ın özel ilgi ve çabasıyla kurulan müzede, Bolvadin merkez

ve köylerinden toplanmış Eski Tunç çağından günümüze kadar arkeolojik, etnoğrafik, sikke, arşiv vesikası olmak üzere toplam 848 eser bulunmaktadır. Özellikle Bolvadin kaymakçılığı, hasırcılığı, el sanatçılığı gibi yerel özellikler sergilenmektedir. *Sandıklı Hüdaî Açık hava Müzesi*, Sandıklı ilçe merkezinde kaplıca alanında 94 adet eser, *İscehisar Açık hava Müzesi'nde* ise 358 mermer eser sergilenmektedir (İlaslı, 2004).

Afyonkarahisar Mevlana Müzesi, 2008 yılında hizmete girmiştir. Müze, Konya Mevlevihanesi'nden sonra gelen Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin bir bölümü olan derviş odalarının restorasyonu ile oluşturulmuştur (Foto 42). Müzede, nevniyaz, kazancı dede, halvet odası, somat sofrası, post makamı ve postnişin, sema odası, mesnevihan ve hattat gibi bölümler bulunmaktadır. Müze yetkililerinden alınan bilgiye göre, özellikle ramazan ayında ziyaretler artmaktadır ve yılda yaklaşık 15.000 kişi müzeyi ziyaret etmektedir. Afyonkarahisar'da inanç turizminin geliştirilebileceği mekanlardan biridir.

Tablo 23: 2006-2010 Yılları Arasında Afyonkarahisar Müzesi Ziyaretçi Sayıları

Yıllar	Yerli	Yabancı	Müze Karthı	Toplam
2006	9.305	329	-----	9.634
2007	8.394	228	-----	8.622
2008	7.889	136	51	8.076
2009	8.112	115	-----	8.227
2010	8.118	244	348	8.710

Kaynak: Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü, 2011

Kültürel turizmin gelişmesi için müzelerin, daha etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Çünkü müzelerin işlevi sadece turizmle sınırlı değildir, müzeler ekonomik, kültürel, sosyal rolleri ulusların kültürlerine ilişkin dilsel, ırksal kimlikleri, gelenek-görenekleri yansıtması bakımından da önemlidirler. Bölgesel, yerel ve milli kimliği yansıtan müzeler, geleneksel kültürel değerlerdeki değişimi objektif bir yaklaşımla izleyen yerlerdir. Bu amaçla müzede ve çevresinde sinema, konser salonu, tiyatro ve kütüphane gibi mekanların düzenlenmesi hem turistlerin hem de yerli halkın yararınadır. Müzenin görünümü, konforu, dostça ve kibar hizmet veren eğitimli personelinin de önem taşıdığı dikkate alınmalıdır (Emekli,2003).

Foto 52: Afyon Müzesi

Foto 53: Zafer Müzesi (İşaretli Oda, Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Taaruz Sırasında Kaldığı Oda)

Afyonkarahisar ilinde müzecilik Cumhuriyet'in ilk yılları ile birlikte başlamış ve günümüze kadar binlerce eser toplanmıştır. Türkiye'nin en fazla tarihi ve kültürel eser sayısına sahip müzelerinden biri olmasına karşın, fiziki yetersizlikten dolayı 45.000'e yakın eserin sadece 5.000'e yakını sergilenabilmektedir (Tablo 22). Ayrıca bu kadar zengin tarihi ve kültürel eserlere sahip müzenin, yıllık ortalama olarak yerli ve yabancı ziyaretçi sayısı 8.000 kişidir (Tablo 23). Afyonkarahisar Müzesi'nin bulunduğu bina yetersiz kaldığından yeni bir müze binası yapılması planlanmaktadır. Yapılacak yeni müze binası modern müze anlayışına uygun, antik eserlerin sergilenmesi yanında, eğitim, sanat ve sosyal etkinliklerin yapılacağı bir mekan olacaktır.

Tablo 24: Afyonkarahisar İli 2010 yılı Taşınmaz Kültür Varlıkları Sayısı

Tek Yapılar	Sayı	Sit Alanları	Sayı
Askeri yapılar	5	Arkeolojik sit	243
Kültürel yapılar	326	Kentsel sit	2
İdari yapılar	38	Tarihi sit	6
Sivil mimari örnekleri	349	Doğal sit	29
Endüstriyel yapılar	1		
Doğal anıtlar	19		
Toplam	738	Toplam	280

Kaynak: Afyonkarahisar Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011

1.2.9. Diğer Kültürel Değerler

Türkiye'nin destinasyon imajı genel olarak deniz-kum-güneş ya da alternatif olarak geniş kırsal destinasyonlarıyla tarihi ve egzotik bir ülke olma etrafında toplanmaktadır. Türkiye, seyahat edenlere sunmak için birçok ürüne sahiptir ve daha çok destinasyonu tanıtmaya gereksinmesi vardır. Destinasyonların ürün demetleri, somut ya da soyut birçok değişik mal ve hizmetten oluşmaktadır (Yurtseven, 2007). Destinasyon yönetimi, salt destinasyona ziyarete gelen kişilerin sayısını arttırmayı amaçlamamalıdır. Aynı zamanda destinasyonun turizm gelişimini ve sürdürülebilirliğini desteklemelidir. Destinasyonun temel özelliğini anlamak, her bir destinasyon farklı tipteki turistleri etkileyeceği için önemlidir. Her bir destinasyon, kendine ait somut ya da soyut ürünleri belirlemeli ve kendisini farklılaştırmalıdır (Buhalis, 2000).

Bu amaçla son yıllarda, geleneksel turizm faaliyetlerinin yanında, yerel değerler taşıyan, kendine özgü özellikleri olan ve ziyaretçiler açısından çekicilik oluşturan kırsal turizm değerleri, yöresel yemekler, folklorik değerler, giysiler, el sanatları, gelenekler ve düğünler gibi etkinlikler turistik ürün çeşitlendirmeleri olarak kullanılmakta ve turizmin sürdürülebilirliğine katkı yapmaktadır. Ayrıca turizmde yöresel değerlerin kullanılması, bölgenin tanıtımı yapılarak turizminin gelişimine etki ederken, yok olmaya başlamış yöresel ürünlerin tekrar ortaya çıkmasına, bu ürünlerin pazarlanmasına ve halkın ekonomik gelişiminin atmasına neden olmaktadır.

Afyonkarahisar ilinde yöresel kıyafetler köylerde, beldelerde genellikle düğünlerde giyilir. Bunlar arasında kadınların el işlemlerinin ürünü olan giysiler

şunlardır: Şalvar, pullu sıkma, göynek, zıbın, kuşak, örme çorap, birlak, alaca, üç etek ve peştamal.

Yemek kültürü yönüyle zengin olan Afyonkarahisar ilinde, kent imajı olarak da ilk akla gelen Afyon kaymağı, Afyon lokumu ve Afyon sucuğu gibi yemeğe dayalı türlerdir. Bölgeye gelen ziyaretçiler ya da günübürlük olarak şehre uğrayanlar, ilden ayrılırken mutlaka lokum, sucuk ve kaymak gibi ürünler alırlar. Bunların yanında yöreye özgü yemekler de vardır; keşkek, katmer, Afyon kebabı, patlıcan böreği, ilibada dolması, sırt dolması, arabaşı, ağzıaçık, bükme, bazlama, haşhaşlı börek, ocak bükmesi, hamuraşı, haşhaş helvası, ekmeğin tatlısı (Foto 55), kaymaklı şeker, kaymaklı lokum vs. Yöresel yemeklerde genellikle hamur, haşhaş ve et çok fazla kullanılmaktadır. Bölgenin iklim özelliklerinden dolayı buğday ve haşhaş ekiminin fazla olması ve bölgede büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin çok olması, ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayalı olması, yöresel yemek kültüründe bu ürünlerin daha fazla kullanılmasında etkili olmuştur.

Afyon yemek kültüründe yemekler alışlagelmiş menüden farklı olarak sunulur. Meydan sofralarında toplu yenen bu yemeğe “*sıra yemeği*” adı verilir. Sıra yemeğinde yemek çeşidi, verilen davetin özelliğine göre 10-15 çeşit yemekten 40 çeşit yemeğe kadar çıkabilmektedir. Sıra yemeğinde verilen yemeklerin fazla sayıda olmasının yaratacağı sindirim sorunlarını gidermek amacıyla yemeklerin sonunda Bamya (bamyacı çorbacı) verilmesi Afyon yemek kültürünün önemli bir farklılığıdır (Baytok, 2004).

Afyonkarahisar ilinde günümüzde de yapılan yöresel el sanatları arasında, halıcılık, mermercilik, demircilik, bakırcılık, kilimcilik, keçecilik, yemenicilik, örgücülük gibi faaliyetler bulunmaktadır. Emirdağ, Bayat, Dazkırı, Sandıklı, Şuhut ve Dinar ilçelerinde el tezgahlarında kök boyasından yapılan el halıcılığı, kırsal kalkınmaya yardımcı olmaktadır. Halıcılık bu merkezlerde aile ekonomisine katkı sağlamakta ve gelir sağlamaktadır.

Özellikle Bayat İlçesi’nde yöre insanının emeği ile üretilen halılar, turistlerin ilgisini çekmekte, Afyonkarahisar ve çevre şehirlerde satılmaktadır (Foto 54). Yüzyıllardır devam eden bir kültürü yansıtan ve kök boyasından elle dokunan halılar, doğal bitkilerden elde edilen kök boyası ile boyanır, yıkandığı zaman renk vermez, kullandıkça ve yıkandıkça parlaklığı artar ve bu yörenin kültürel özelliklerine has

zengin motifler kullanılarak, desenler verilerek dokunur. Bayat İlçesi Kaymakamlığı'na bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın Kilim Atölyesi'nde genç kızlara hem kurs verilmesi, hem de halı dokunarak aile bütçesine katkı sağlaması, Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmaya örnek teşkil etmektedir. 1987 yılında hizmete açılmış, hatta Türkiye'nin kök boyasından elde edilen kilim patentini almış ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın izniyle 120 yıl garantili satış yapmaktadır. Yazın 50-55, kışın ise 90-100 kişi kilim dokuma atölyesinde çalışmakta ve bir halının dokunması 15 gün ile 1,5 ay arasında değişmektedir.

Foto 54: Bayat Kilim ve Halıları

Foto 55: Afyon Kaymağı ve Ekmek Tatlısı

Bölge halkının bir kısmı küçükbaş hayvancılıkla uğraştığından, keçecilik eskisine göre azalsa da devam etmektedir. Koyun çobanlarının gece kullandığı ve adına “kepenek” denen giysi, yüzlerce yıldır küçükbaş hayvan yününden üretilmekte ve bu yörenin kültürel bir değerini oluşturmaktadır. İncehisar İlçesi'nde ise hediyelik eşya ve el sanatlarında mermer kullanılmaktadır. Mermer atölyelerinde üretilen ürünler, yurtiçi ve yurtdışında satılmaktadır.

Soyut yada manevi kültür değerleri olarak ele alınan gelenek görenekler, folklorik değerler, dini inanış ve ibadetler, müzik, dans, yeme-içme alışkanlıkları da kültürü oluşturan diğer öğeler arasında bulunmakta ve kültürel turizmi tamamlayan unsurlar olarak ilgi çekmektedir (Emekli, 2006).

Afyonkarahisar kültürünü yansıtan bir diğer unsur olan, folklor ve oyunlarının genel karakterlerine bakıldığında oyunlarda Ege'nin zeybek figürleri ve zeybek oyunlarının yavaşlığı, duruşları görülür. Buna karşılık aynı oyunlarda İç Anadolu'nun kıvrak ve hareketli figürlerine de rastlanır. İç ve Güney Anadolu oyunlarının karakteristiği olan “kaşık” Afyonkarahisar oyunlarına girmiştir. Dinar ve Dazkırı çevresindeki oyunlar, teke yöresinin oyunlarını andırır. Sincanlı, Dinar ve

Dazkırı çevresindeki zeybekler Ege'nin etkisini gösterir. Sultandağı, Çay, Bolvadin ve Emirdağ oyunlarındaki Orta Anadolu kaşık havalarının etkisi açıktır. Afyonkarahisar oyunlarındaki bu çeşitlilik, halk bilimi yöntemleriyle değerlendirildiğinde, yöre halkının çevresine etkin bir biçimde bazı şeyler verdiğini, çevreden de bir çok değerler aldığını kanıtlar nitelikte olduğu görülür (Yüksel ve Yaşayacak, 2004).

Afyonkarahisar kültürünü oluşturan bir diğer unsur ise **“gezekler”**dir. Haftanın belli günlerinde gezeklere katılanların sırası ile evlerinde, bağ ve bahçelerde, köy odalarında, sohbet amaçlı, dayanışma ve yardımlaşmayı artıran organizasyonlardır. Akraba gezekleri, esnaf gezekleri, dini gezekler, köy gezekleri gibi farklı türleri olan gezeklerde, günlük meseleler, iş hayatı, dini konular konuşulur ve beraberce yemek yenir ve çay içilir, bazı gezeklerde fasıllar okunur, şarkı ve türkü söylenir. Akrabalık, dostluk, esnaflık, arkadaşlık ilişkilerinin güçlenmesi, kaybolmaya başlamış değerlerin gençlerce devamı ve Afyonkarahisar kültürel değerlerinin unutulmaması, sürdürülebilirliği açısından faydalı olan, bu yöreye özgü faaliyetlerdir.

Halk oyunları, türküler, giysiler, yemekler geleneksel yaşamı yansıtmakla birlikte son günlerde turizmde dikkat çekmeye başlamıştır. Geleneksel yaşam özelliklerinin tanıtılması turizmde kullanılan bir yöntem olmakla birlikte, ülkemizde çok yaygın değildir. Yöre insanını incitmeden bu tür çekiciliklerden yararlanılması, turizm açısından önemli bir ayrıcalık yaratacaktır. Örneğin, köy düğününe katılma, halı dokuma, köy sofrasında yemek yeme, ürün toplama gibi. Ancak bu ürünlerden turizmde yararlanılırken yöre halkının geleneksel yaşam şekline zarar verilmemeli, özgünlük mutlaka korunmalıdır (Emekli, 2003).

Yeni turizm anlayışı açısından fantastik, egzotik, özgünlük gibi ziyaretçiler açısından daha fazla çekiciliğe sahip özellikler dikkate alındığı düşünülürse, çalışma alanı olarak seçilen Afyonkarahisar ilinde bu özelliklerin var olduğu görülmektedir. Ancak bunların planlı bir şekilde turizme kazandırılması için, bölgede mevcut olan termal turizmin yanına, kültürel turizm, köy turizmi, tarım turizmi, çiftlik turizmi gibi kırsal turizm türlerinin entegre olması gerekmektedir.

Rogers (2002)'e göre; bazı yazarlar; kırsal alanların ve yaşam tarzlarının turizme yönelik bir ürün olarak sunulmasının zamanla ticaretleşme nedeni ile yerel

yaşam hikayelerinin ve kimliklerinin özgünlüklerini kaybettiğini vurgular. Aksini savunan bazı yazarlar ise; modern toplumlarda gittikçe homojenleşen ve özgünlüğünü kaybeden kırsal alanların turizm nedeni ile; farkındalığın arttığını ve yerel kimliğin sürdürülmesi ve canlandırılmasında turizmin önemli ve olumlu etkilerde bulunduğunu belirtmektedir.

Afyonkarahisar ilinde yöresel ürünler genellikle kırsal yerleşmelerde bulunmaktadır. Aslında turizmde ürün çeşitlendirmesi açısından yöreye özgü ürünlerin ve etkinliklerin turizmde kullanılmaya başlaması, bölgede kırsal turizmin de gelişmesine neden olabilir. Soykan (2004) kırsal turizmi şöyle tanımlamaktadır: *“Doğal ortamlarda dinlenmek ve değişik kültürlerle bir arada olmak amacıyla bir kırsal yerleşmeye gidip konaklama ve o yöreye özgü etkinlikleri izleme, öğrenme ve katılmayla gerçekleşen, bir turizm türüdür.”* Kırsal turizmin gelişebilmesi için, erişilebilirlik, doğal güzellik ve tarihsel - kültürel değerler ve korunmuşluk, konaklama olanakları, kırsal-geleneksel ürünler, kırsal halkın turizme istekliliği ve yatkınlığı, yakın çevrenin kırsal turizmi desteklemesi, yerel örgütlenme, organizasyon ve gelişme kolaylığına sahip ortamlar gibi temel koşulların olması gerekir (Soykan, 2004).

Ancak araştırma alanı olan Afyonkarahisar ilinde bu şartların çoğu bulunmamaktadır. Aslında ildeki turizm tesislerinin çoğu kırsal yerleşmelere çok yakın yerlerde kurulmuş ve tesislerin bir- iki kilometre yakınında köy ve beldeler bulunmaktadır. Köylerde, beldelerde günlük ev, tarla, bahçe, hasat işleri, etkinlikler, düğünler hâlâ geleneksel adetler ve göreneklerle yapılmaktadır.

Afyonkarahisar’a gelen turistlerin büyük çoğunluğu termal otellere geldiklerinden ve termal otellerde kalan turistler belli bir süre sonra sıkılmaya başladıklarından dolayı, turistlerin ilgisini çekecek, tatilini daha zevkli hale getirecek ve kalma sürelerini artıracak kırsal turizm etkinliklere ihtiyaç vardır. Bunun için yerel halkın, yöneticilerin ve turizm işletmelerinin örgütlü bir şekilde ortak organizasyonları ile plan ve programların yapılması, turistleri memnun edecek etkinliklerin ve turistlere kaliteli hizmet verebilecek ortamın oluşturulması gerekir. Bunlar yapılırken kültürel ve çevre özelliklerini korumaya, yöreye özgü ortamın bozulmamasına dikkat edilmelidir. Böylelikle hem gelen ziyaretçiler için zaman,

mekan ve ürün çeşitlendirilmesi artırılarak, hem de yerel halkın ekonomisine katkı yaparak Afyonkarahisar turizminin sürdürülebilirliği sağlanmış olacaktır.

Buraya kadar Afyonkarahisar ilindeki tarihi ve kültürel varlıkların genel özellikleri ile bu değerlerin korunması ve sürdürülebilirliği ile ilgili ayrı ayrı değerlendirmeler yapılmıştır. Turizm faaliyetlerinde, tarihi ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliği konusunda genel bir değerlendirme yapmak konunun bütünlüğü açısından faydalı olacağı kanısındayız.

Günümüzde maddi ve manevi değerlerden oluşan kültür mirası üzerindeki çalışmalar ve koruma yönündeki antlaşmalar-sözleşmeler giderek önem kazanmaktadır. Kültür ve tabiat varlıklarından, tarihi, arkeolojik, kentsel ve doğal sitler, anıt, örenyeri, höyük, tümülüs, külliye, cami, kilise gibi maddesel kültür kalıntıları kültürel mirası oluşturan unsurlardır ve bu unsurlar yasalarda korunması gereken yerler olarak belirtilmektedir (Doğaner, 2003). Unutmamak gerekir ki kültür turizmi de sürdürülebilirlik ilkelerine dayalı planlarla geliştirilemezse, yörelerin sahip olduğu kültürel varlıklar üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise, yerel kültürel varlıkların bozulması, özüne yabancılaşması ve kendine özgü yapısını kaybetmesi söz konusu olmaktadır (Uygur ve Başkan, 2007).

Söz konusu olasılıklar dikkate alındığında kültür mirasının turistik kullanımında koruma-kullanma arasındaki dengeyi oluşturmanın oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle Kültür varlıklarını ya da kültür mirasını ortak ilkeler doğrultusunda evrensel boyutta korumak amacıyla oluşturulan önemli uluslararası kuruluşlar ve sözleşmeler vardır. UNESCO kültürel mirasın korunması amacıyla çalışan kuruluşların başında yer almaktadır. 1975 yılında yürürlüğe giren Dünya Kültür ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi halen yürürlükte olup sürekli güncellenmekte ve birçok ülkenin katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır (Tütengil, 1995).

Birçok ülkede ve bölgede turizmin ilk gelişim aşamasında ekonomik getirisi düşünülerek planlamalar ve yatırımlar yapılmakta, gelişimin sürdürülebilir olmasına dikkat edilmemektedir. Bundan dolayı kitle turizmi teşvik edilmektedir. Ancak, kitle turizminin olumsuz etkilerinin gitgide artması, ciddi olarak doğal ortamın bozulmasına ve sosyo-kültürel sorunlara neden olmaktadır. Bundan dolayı birçok ülkede, kitle turizmine alternatif olarak kültür turizmini geliştirecek politikalar

üretilmektedir. Türkiye'nin gelecekteki turizm politikaları incelendiğinde kültürel turizme yönelik planlamaların daha fazla olduğu görülmektedir. Çünkü, kültür turizmi, yüzyıllardır devam eden ve özgünlüğünü koruyan kültürel değerlerin tanınmak istenmesinden, sanatsal faaliyetlere ve festivallere katılmaya, farklı yemeklerin ve içeceklerin tadılmasına, müzelerin ve tarihi alanların ziyaret edilmesine kadar pek çok faaliyeti içeren, turizmi hem zaman bakımından hem de mekan bakımından sürdürülebilir kılacak bir turizm türüdür.

Dünyada kültür mirasının koruma–kullanma temel ilkesi ışığında kültürel turizm aracılığı ile değerlendirilmesine ilişkin yapılan çalışmalar sıralanarak ülkemizde kültürel turizmi geliştirmek için temel oluşturulabilir. Kültürel turizmde turistik ürünü çeşitlendirme ve pazar olanaklarını genişletme açısından da bu ilkeler önem taşımaktadır:

- Kültür mirasını oluşturan envanter çalışmalarının tamamlanması,
- Antik kentlerin turizm amaçlı kullanımı, ziyarete açılması,
- Türk dönemi eserlerine ilgi çekilmesi, ziyaretlerin artırılması
- Geleneksel mimari özelliklerin korunması ve turizme kazandırılması
- Geleneksel yaşam tarzını yansıtan öğelerin turizmde kullanılması
- Önemli kişi ve kahramanların-olayların tanıtılması,
- İnanç turizmine ilişkin değerlerin saptanması,
- Müzelerin daha etkin kullanımının sağlanması,
- Geleneksel tarım ürünlerinin ve yemek çeşitlerinin tanıtılması,
- El sanatlarına turistik ürün niteliği kazandırılması (Emekli, 2005a).

Kültürel turizm, ekonomik olarak kazanç sağladığı gibi, geliştiği yerlerin tarihi ve kültürel değerlerinin korunmasına da yardımcı olmaktadır. Hatta kültürel turizm faaliyetleri sürdürülebilirlik ilke ve politikaları ile geliştirilirse, yerel, kültürel değerler yeniden hatırlanmakta, kaybolmaya başlamış değerlerin yok olmasını engelleyici bir özelliğe sahip olmaktadır. Fakat kültürel turizmin gelişiminde, sürdürülebilir turizm ilkelerine dikkat edilmez ise, yerel kültürel değerlerin değişmesine ve modern kültürel değerlerin baskısı ile karşı karşıya kalmasına neden olabilir. Bunun sonucunda ise, kültürel değerlerin dejenerasyonu, yabancılaşma, özgünlüğünü yitirme, yerel kültürel varlıkların bozulması gibi olumsuz sonuçlar söz konusu olabilir.

Literatürde; doğal ve kültürel mirasın korunmasında koruma kavramının geliştirme ve değerlendirme ile bütünleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca; korumanın sağlanması için yasa ve kuruluşun tek başına yeterli olamayacağı, değerlerin korunması ve yaşatılmasında çok sayıda kişi ve kuruluşları (yerel halk, sivil toplum, devlet, turizm sektörü vb.) ilgilendirdiği vurgulanmaktadır (Gürpınar 2001). Kültürel kaynakların korunması konusundan tüm turizm aktörlerinin üzerine düşen görevleri yapmadığı takdirde, Ürgüp-Göreme, Cumalıkazık örneklerinde olduğu gibi önü alınamaz sorunlarla karşılaşılabilir. Ancak Ankara-Bey pazarı, Safranbolu, İstanbul-Soğukçeşme Sokağı gibi yerleşim yerlerinde olduğu gibi hem kültürel turizm faaliyetlerinde artış olmakta, hem de yerel kimlik ve özgünlük korunmakta, geliştirilmekte ve turizmde devamlılık sağlanmaktadır. Bu süreçte yerel halk, sivil toplum, devlet kurumları, turizm işletmecileri, turist rehberleri ve turistler yerel kimliğe saygılı bir şekilde faaliyetlerini yürütmektedirler.

Çalışma alanı olan Afyonkarahisar İli, tarih boyunca çok çeşitli uygarlık ve kültürlerin yaşadığı bir konumda bulunduğu için, kültürel değerler bakımından zengindir (Harita 15). Hitit, Frig, Lidya, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı uygarlıklarına ait kültürel eserler, ilin muhtelif yerlerinde bulunmaktadır. Bu çeşitlilik ve zenginlik, kültürel mirasın korunmasını ve gelecek nesillere ulaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak bu eserlere yeteri kadar değer verilmediğinden çeşitli sebeplerden dolayı tahrip olmuş hatta bazıları yok olmuştur. Elde kalan değerlerin korunması konusunda daha fazla çaba gösterilmeli, daha etkili kararlar alınmalı ve bu konuda daha fazla akademik çalışmalar yapılmalıdır.

Afyonkarahisar ilinde kültürel mirasın korunması konusunda geçmişte yaşanan olumsuzlukların tekrar yaşanmaması için, makro düzeyde planlama yapılması ve bu konuda kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirlenmelidir. Bölgede turizm yatırımlarının artırılması ve bölgenin turizminin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bundan dolayı turizme kaynak oluşturacak tarihi ve kültürel değerlerin korunması bölgenin turizminin geleceği açısından önemli hale gelmektedir.

Bölgedeki tarihi ve kültürel değerlerin korunmasında hem genelde devletin, hem de özelden yerel yönetimlerin görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Ülkemizde, tarihi ve kültürel varlıkların korunmasında en yetkili kurum Kültür ve

Turizm Bakanlığı'dır. Ayrıca, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, valilikler bünyesindeki il özel idareleri, belediyeler ve mülkiyetinde tarihi ve kültürel varlıklar bulunan tüm özel ve resmi kişi ve kurumlar, kanunen tarihi ve kültürel değerlerin korunmasından doğrudan ya da dolaylı olarak sorumludur.

Ülkemizde kültürel değerlerin korunması için yerel yönetimlere de sorumluluk veren kanuni düzenlemeler bulunmaktadır. Bu amaçla, 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Yasası'nın10. Maddesi ve 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 4. maddesinde; "Büyükşehir belediyeleri, valilikler, Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere sanat tarihi, mimarlık, şehir plânlama, mühendislik, arkeoloji gibi meslek alanlarından uzmanların görev alacağı koruma, uygulama ve denetim büroları kurulur. Ayrıca, il özel idareleri bünyesinde, kültür varlıklarının korunmasına yönelik rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerini hazırlayacak ve uygulayacak proje büroları ve sertifikalı yapı ustalarını yetiştirecek eğitim birimleri kurulur. Bu bürolar koruma bölge kurulları tarafından uygun görülen koruma amaçlı imar plâni, proje ve malzeme değişiklikleri ile inşaat denetimi de dahil olmak üzere uygulamayı denetlemekle yükümlüdürler." Ancak kültürel değerlerin korunması konusunda yerel yönetimlerin etkinliği yasalarla artırılmasına karşın, şehir, ilçe ve belde belediyelerinde gerekli düzenlemelerin yapılmadığı görülmektedir.

Afyonkarahisar'ın en önemli kültürel turizm unsurlarını oluşturan Frig Vadisi Antik kalıntıları (Harita 15), kaya yerleşmeleri, kiliseler, şapeller, kaya mezarları yerinde koruma yapılması gerektiğinden, bu eserlerin fiziki ve beşeri faktörlerden kaynaklanan tahribatı önlenmelidir. Bunun için en uygun yöntem kültürel anıtların ve yapıların tel örgü ile örülmesi ve üzerlerine çatının konulmasıdır. Bu bölgelere ziyaretçilerin gelmesi için ulaşım imkanlarının geliştirilmesi ve gerekli altyapının oluşturulması gerekmektedir.

Ayrıca bölgedeki kültürel kaynakların turizme kazandırılması, kültürel varlıkların korunmasına daha fazla etkisi olacaktır. Antik kalıntılar, ören yerleri, antik kentler, Afyonkarahisar Kentsel Sit'i içerisindeki tarihi evler, savaş turizmine yönelik Kurtuluş Savaşı'nın gerçekleştiği mekanlar, müzeler, inanç turizmine

yönelik camiler, külliyyeler, Afyonkarahisar Mevlevihanesi, yerel mimari, el sanatları, mutfak ürünleri, festivaller, şenlikler turizm kaynağı olarak kullanılmalrı sağlanmalıdır. Turizme kazandırıldığında bir değer, turistik bir ürün olan bu varlıklar, kendi haline bırakıldıklarında sıradan bir taş olarak, mesken olarak ya da bir mekan olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye turizminde son yıllarda bir ilke ve slogan haline gelen “turizmin çeşitlendirilmesi ve 12 aya yayılması” politikası, birçok yeni yerinturizme açılması, birçok doğal ve kültürel kaynağın turistik ürüne dönüştürülmesini amaçlamaktadır. Bu politikanın arkasında “*turizmde kutuplaşmayı dağıtmak, yerel kalkınmada turizmden yararlanmak*” yatmaktadır. Ancak göz ardı edilmemesi gereken konu; Türkiye’nin turizmde rekabet gücünü kaybetmemesi için “**yerelliğini korumasının**” sonderece önemli olduğudur. Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesindeki yöresel kaynaklar son derece çeşitlidir. Özellikle kırsal kültür (etkinlikler, mimari, gelenekler, yemek, müzik, folklor, el sanatları vb.), turizmin çeşitlendirilmesinde önemli bir güçtür ve ondan çok sayıda fırsatlar ve ürünler yaratılabilir. Bu durumda; hangi yerel değer, nerede, ne zaman, kimler için turizme açılacağı, nasıl korunacağı, nasıl pazarlanacağı sorularının yanıtlanmasıdır (Emekli vd., 2006).

Çalışma alanında kültürel turizmin sürdürülebilirliği açısından önemli çalışmalar geçmişte yapıldığı gibi, günümüzde de bu çalışmalar devam etmektedir. Bölgede Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yapılan kazılar, ortaya çıkarılan antik eserlerin müzelerde saklanması ve günümüze kadar ulaştırılması kültürel değerlerin devamlılığı için önemli bir örnektir. Sonraki yıllarda tarihi ve kültürel değerlerin korunması amacıyla restorasyon işlemleri yapılmış ve bu değerlerin korunması için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Kültürel değerlerin korunmasına örnek olarak şunlar verilebilir:

- Frig Vadisi’nin turizme kazandırılması için Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya Valilikleri’nin ortak çalışmaları
- Afyonkarahisar’lı’ndeki tarihi evlerin restorasyonu(Foto 44)
- Şuhut Atatürk Evi restorasyonu(Foto 47)
- Afyon Kültür Evi (Çeşmeli Konak) restorasyonu(Foto 43)
- Birlik Evi onarımı ve restorasyonu
- Afyonkarahisar Lisesi ve Kadınana İlköğretim Okulu restorasyonu

- Tarihi çeşmelerin onarımı (Foto 38)
- Kurtuluş Savaşı Panoraması
- Frig Vadisi'ne yol, tuvalet yapımı
- Şehitliklerin onarımı (Foto 48)
- Millet Hamamı restore edilerek Afyonkarahisar Kültür ve Semt Evi haline getirilmesi (Foto 37)
- Kentsel Sit alanındaki sokakların sağlamlaştırılması,
- Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin düzenlenerek İnanç turizmine kazandırılması (Foto 42),
- Yanık Kışla restorasyonu(Foto 36)
- Taşhan'ın (Merkez) restorasyonu
- Sahipata(Sultandağı), Döğer, Çay ve Eğret (Anıtkaya) kervansaraylarının restore edilmesi (Foto 34-35)
- Afyon Kalesi'ne merdivenlerin yapılması ve kalenin onarılması
- Ulu Cami ve Mevlevi Camisinin çevre düzenlemelerinin yapılması
- İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Afyonkarahisar Belediyesi, ilçe ve belde belediyeleri, kaymakamlıkların düzenledikleri konserler, şenlikler ve festivaller
- Zafer Yolu Projesi
- Frig Gezi Yolu Projesi

Kültürel değerlerin tanıtımı için kitaplar basılmış ve broşürler hazırlanmıştır. Yörenin geleneksel el sanatlarının (halı, kilim, mermer vs.) tanıtımı için sergiler düzenlenmesi, Frig Vadisi kültürel değerlerinin tanıtımı için fotoğraf yarışmaları, spor müsabakaları, bisiklet yarışları yapılması, ilin ve ilçelerin tarihi ve kültürel özelliklerinin araştırılması için sempozyumlar düzenlenmesi kültürel turizmin sürdürülebilirliği açısından takdir edilmesi gereken faaliyetlerdir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. AFYONKARAHİSAR İLİNDEKİ TURİZM İŞLETMELERİ

Bu bölümde, ilin turizm arzını oluşturan turizm işletmeleri, ulaşım durumu ve diğer hizmetler analiz edilmiş, ayrıca talep analizleri ile birlikte ilin pazar ve rekabet analizleri bu kısımda yapılarak, bu unsurların sürdürülebilir turizm ile ilişkisi değerlendirilmiştir.

Turizm kaynakları *“kaynağa dayalı”* ve *“kullanıma dayalı”* olarak iki şekilde değerlendirilir. Doğanın kendisine ait ya da geçmişten kalan tarihsel eserler ve eşsiz güzellikler kaynağa dayalı ürünlerdir. Bir ülkenin bu tür kaynaklara sahip olması, o ülkeye yapılacak olan turizm talebini de artırır. Turistlerin yararlanması için yapılmış olan altyapı, konaklama tesisleri, teçhizat, ulaştırma gibi ise kullanıma dayalı ürünlerdir. Kaynağa dayalı ürünler yönüyle zengin bir bölgede kullanıma dönük tesislerin bulunmaması, o bölgede turizmi geliştirmeyecektir (Heath, 2003). Turizm açısından iki olgu ön plana çıkmaktadır; birincisi *“yapay ortam”*, ikincisi *“doğal ortam”*. Doğal ortam başlı başına turizm faaliyetlerinin geliştiği doğal çevrenin bir parçası iken, yapay ortam, turistik tesisler, hizmet, fiyat, siyasal istikrar gibi bazı objektif ve subjektif olgulardır (Gönençgil, 1998).

Bir turizm bölgesindeki tesislerin niteliği, ulaşım durumu, hizmet kalitesi, yiyecek-içecek, eğlence olanakları, o merkezdeki turizm talebi artıran faktörlerdendir. Turizm talebinin artması, konaklama tesislerinin arzın bulunduğu bölgeye doğru çekmektedir. Turistik tesisler fiyatının uygunluğu, turistlerin aradığı özellikleri taşıması, kolay ulaşılması gibi faktörleri gerçekleştirebilirse, tesisin kar etmesi ve doluluk oranının artması söz konusu olabilir.

Turizm işletmelerini sınıflandırmada farklı kriterler kullanılsa da, genelde aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür;

- Konaklama işletmeleri,
- Yiyecek-içecek işletmeleri,
- Ulaştırma işletmeleri,
- Seyahat işletmeleri,
- Diğer işletmeler (Hediyelik eşya, rekreasyon vs.).

1.1. KONAKLAMA İŞLETMELERİ

Afyonkarahisar ilinde konaklama işletmeleri içerisinde en önde gelenler, termal oteller, kaplıca tesisleri, apart daireler, oteller, pansiyonlar ve villalardır. Termal otellerin yoğunlaştığı yer ise Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi'dir. Sandıklı'daki Termal Park Otel (Foto 11) haricindeki diğer 5 yıldızlı otellerin tamamı bu sahada bulunmaktadır. Oruçoğlu Termal Otel (Foto 61), Korel Termal Otel (Foto 60), İkbal Otel (Foto 58) ve Anemon Afyon Oteli (Foto 57) ile Sandıklı İlçesi'ndeki Termal Park Otel hem dış turizme yönelik, hem de iç turizme yönelik hizmet veren ve tesisleri içinde havuzları, hamamları, kür merkezleri, çamur banyoları, eğlence üniteleri, kongre salonları bulunan 5 yıldızlı otellerdir (Tablo 25).

Tablo 25: Afyonkarahisar'daki Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesisleri

Tesisin Adı	Yatak Sayısı	Türü
Thermal Resort Oruçoğlu Oteli	624	5 Yıldız
İkbal Otel	604	5 Yıldız
Korel Termal	780	5 Yıldız
Anemon Afyon Oteli	390	5 Yıldız
Sandıklı Termal Park Otel	380	5 Yıldız
Çakmak Marble Otel	195	4 Yıldız
Grand Kadem Otel	120	3 Yıldız
Amarium Otel	104	3 Yıldız
Kolaylı Otel	92	2 Yıldız
Ekiz Otel	30	1 Yıldız
Şehitoğlu Konağı	18	
Toplam	3.337	

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011.

Bu oteller aynı zamanda kongre turizmi olarak da kullanılmaktadır. Afyonkarahisar'ın modern turizm tesislerini oluşturan bu oteller, ilin turizminin dışarıda tanıtılmasında da öncü olmaktadır. Bu oteller içerisinde Afyonkarahisar şehir merkezindeki Çakmak Marble Otel 4 yıldızlı ve 195 yatak kapasitesine sahiptir. Termal su Ömer-Gecek havzasından tankerlerle otele taşınır ve ziyaretçilere otelde termal su imkanı sağlanmış olur.

2011 yılı yatırım belgeli ve işletme belgeli tesisler dikkate alındığında, Afyonkarahisar ve çevresindeki illerin yatak kapasiteleri arası fark daha da artmaktadır. Çünkü işletilen ve yapımı devam eden yatırımlarla birlikte ilin yatak sayısı 12.722'ye ulaşacaktır (Tablo 26). Yani Afyonkarahisar İli 1990'dan günümüze 21 yıllık süreçte yatak kapasitesini 40 kattan daha fazla artırdığı görülmektedir. İldeki hızla artan turizm yatırımları ile beraber, hizmet kalitesi ve nitelik de artarsa, bölgeye olan talepte her geçen gün artacaktır. Ancak hızlı gelişim, nitelik olarak artışa sebep olmuyorsa, ilerde ciddi sorunlar yaşanabilir. Bölgeye olan yatırımlar her geçen gün artmakta, bundan dolayı ildeki turizmin sürdürülebilirliği ile ilgili çalışmalar ve planlamaların da artması, turizmin geleceği açısından önemlidir.

Tablo 26: Afyonkarahisar'daki Turizm Yatırım Belgeli Konaklama Tesisleri

Tesisin Adı	Yatak Sayısı	Türü
Salutaris Otel	1.492	5 Yıldız
Akronia Resort Wellness Town	1.018	5 Yıldız
Sidar Termal Otel & Spa	640	5 Yıldız
Pala's Premium Termal Otel	286	5 Yıldız
Fuar Termal Otel	860	5 Yıldız
Alilia Royal Termal Otel & Spa	672	5 Yıldız
Alilia Nil Termal Otel & Spa İşl.	456	5 Yıldız
Kırkpınar Termal Otel	440	5 Yıldız
Doğuş Golf Turizm Kompleksi	652	5 Yıldız
Durkaya Afyon Resolt Otel	351	4 Yıldız
Safran Aqua Resort Termak Otel	648	4 Yıldız
Budan Residence	232	4 Yıldız
Güral Afyon	900	4 Yıldız
Burkay Otel	210	4 Yıldız
Vahapoğlu Resolt Otel	100	3 Yıldız
Yıldırım Gazlıgöl Apart Otel	428	Apart Otel
Toplam	9.385	

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011.

Termal turistik tesisler özellikle son yıllarda artış göstermektedir. İlde şu anda Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgeli konaklama tesislerinde 3.337, belediye belgeli kaplıca tesislerinde 5.077 (Tablo 27) ve belediye belgeli otellerde 3.120 yatak kapasitesi mevcut olup (Tablo 28), ilin toplam yatak kapasitesi 11.534'dür.

Tablo 27: Afyonkarahisar ilinde Belediye Belgeli Kaplıca Tesisleri, Oda ve Yatak Sayıları

Kaplıcanın Adı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Merkez/Ömer Kaplıcaları	49 Villa Otel 35 Oda 20 Apart Daire	270
Merkez/Gecek Kaplıcaları	45 Devremülk	180
Merkez/Hayat Termal Tesisleri	25 Apart Daire	100
İhsaniye/Gazlıgöl Kaplıcaları	9 Villa 4 Apart 9 Otel 5 Pansiyon	1.830
Sandıklı/Hüdayi Kaplıcaları	12 Lüks Apart 6 Villa 271 Apart Daire 84 Daire Otel 132 Oda Otel 34 Oda	2.047
Bolvadin/Heybeli Kaplıcaları	74 Apart Daire 60 Halk Tipi Ev Otel 25 Oda	650
Toplam		5.077

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011.

Tablo 28: Afyonkarahisar ilinde Belediye Belgeli Otellerin İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Tesis Sayısı	Yatak Kapasitesi
Merkez	16	1.301
Bolvadin	2	71
Çay	2	51
Dinar	16	674
Emirdağ	5	279
Sandıklı	10	563
Sinanpaşa	1	104
Sultandağı	3	77
Genel Toplam	36	3.120

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği, 2011.

Foto 56: Anemon Afyon Oteli

Foto 57: Anemon SPA ünitesi

Kaynak: www.anemonhotels.com

Foto 58: İkbal Otel

Foto 59: İkbal Thermal ve Kür Merkezi

Kaynak: www.ikbal.com.tr

Bir bölgedeki konaklama tesislerinin niteliği ve niceliği, o bölgedeki turizmin gelişmişliği hakkında bilgi verebilir. Çünkü turistik ürünlere talep arttıkça, konaklama tesisi sayısı ve kalitesi de artmaktadır. Bundan dolayı yıllar arası konaklama tesisi istatistiklerine bakılarak, o bölgedeki turizmin geleceği hakkında yorum yapılabilir. Afyonkarahisar ve çevresindeki illerin farklı 1990-2009 yılları arası tesis, oda ve yatak sayısı durumuna bakıldığında en yüksek artışın Afyonkarahisar ilinde olduğu görülmektedir. Afyonkarahisar'da 1990-2009 yılları arası Turizm işletme belgeli tesis sayısı 3 kate yakın artarken (4'den 11'e yükselmiş), oda sayısı 10 kattan fazla artmış (142'den 1547'ye yükselmiş) ve yatak sayısı da 10 kattan fazla (308'den 3.272'ye yükselmiştir) artmıştır (Tablo 29). Afyonkarahisar İli 1990'da yatak sayısı bakımından 7 il içerisinde Denizli, Konya, Kütahya ve

Eskişehir’den sonra 5. sırada yer alırken, 2009 yılında Denizli’den sonra ikinci sırada bulunmaktadır.

Tablo 29: 1990, 2000 ve 2009 yılları Afyonkarahisar ve Çevresindeki İllerin Konaklama Tesisi Durumu

1990	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli		
	İller	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı	Tesis Sayı	Oda Sayı
Afyonkarahisar	6	590	1.260	4	142	308
Denizli	37	2.452	5.030	16	1.017	2.007
Kütahya	3	253	524	8	365	713
Uşak	1	40	101	3	113	214
Eskişehir	2	100	200	8	358	653
Konya	6	363	732	11	541	1.021
Burdur	2	34	65	1	30	63

2000	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli		
	İller	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı	Tesis Sayı	Oda Sayı
Afyonkarahisar	7	761	1.992	6	399	795
Denizli	10	346	707	20	1.745	3.530
Kütahya	5	341	690	4	216	426
Uşak	3	115	227	4	105	198
Eskişehir	1	82	182	8	355	678
Konya	8	687	1.466	12	768	1.562
Burdur	1	51	105	1	20	36

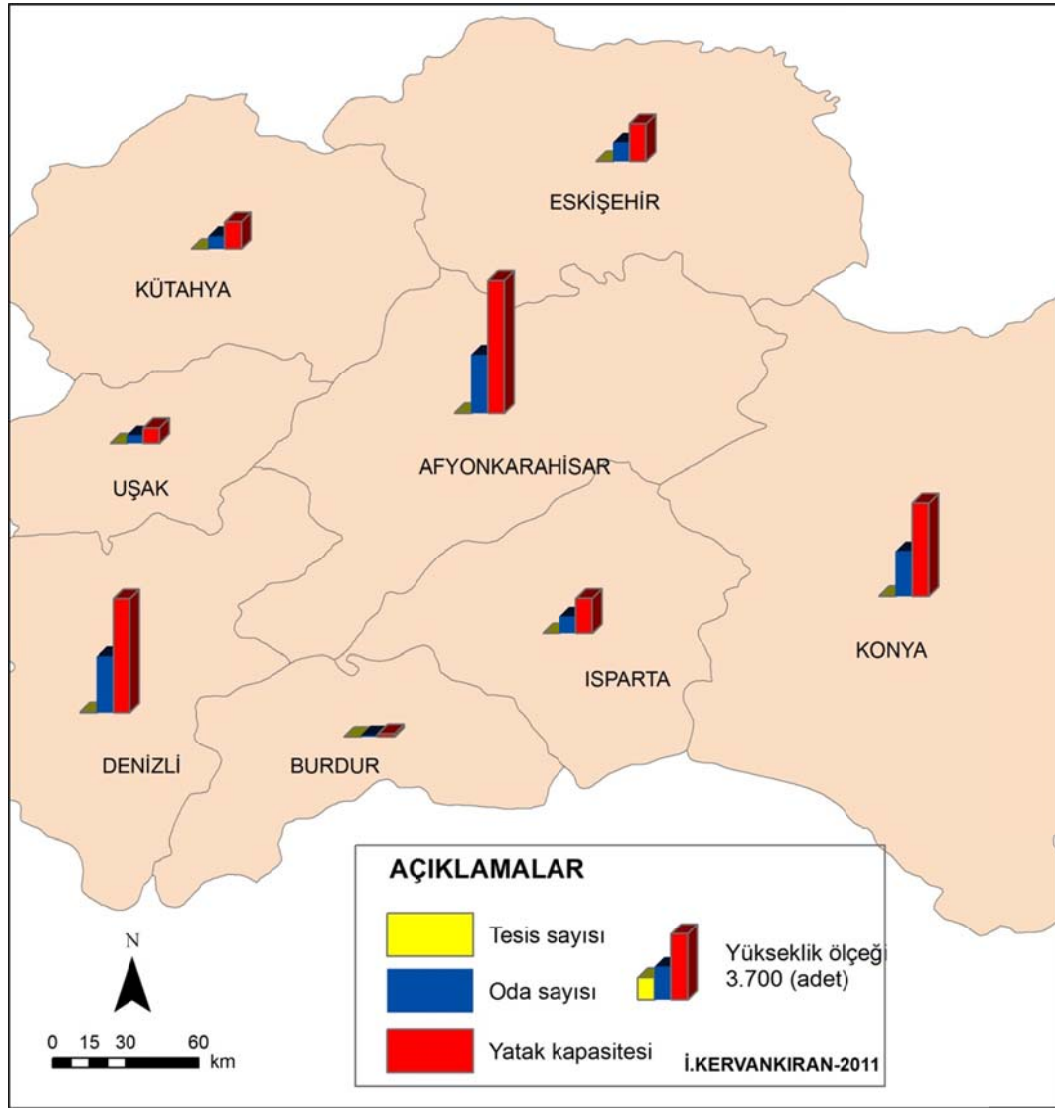
2009	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli		
	İller	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı	Tesis Sayı	Oda Sayı
Afyonkarahisar	7	1.710	4.053	11	1.547	3.272
Denizli	6	481	908	21	2.615	5.332
Kütahya	3	308	692	6	400	810
Uşak	3	223	444	6	224	418
Eskişehir	2	119	235	14	922	1.826
Konya	9	959	1.943	21	1.567	3.246
Burdur	-	-	-	2	90	173

Kaynak: Kültür ve Turizm Müdürlüğü İstatistikleri, 2010.

19 yıllık geçen sürede Afyonkarahisar İli tesis, oda ve yatak sayısı artışı olarak Denizli ve Konya gibi rakiplerine büyük fark atmıştır. Bu süre içerisinde çevredeki illerdeki artış çok düşük seyrederken, Afyonkarahisar’a yapılan yatırımlarla bu bölgenin en fazla yatak sayısına sahip ili konumuna gelmiştir. 2009 yılı itibari ile Turizm yatırım belgeli ve işletme belgeli toplam oda ve yatak kapasitesi en fazla il Afyonkarahisar’dır (Harita 19). Afyonkarahisar İli oda toplam

yatak sayısı, 7.325 iken, en yakın rakibi olan Denizli'nin yatak sayısı, 6.240'dır (Tablo 29).

Tablo 29 incelendiğinde ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Gelişmişlik seviyesi yüksek olan Eskişehir ve Konya gibi illerin yatak kapasiteleri Afyonkarahisar'dan daha düşüktür. Ayrıca çevre illerle 2009 yılı Afyonkarahisar'ın yatırım belgeli tesisler karşılaştırıldığında büyük fark ortaya çıkmaktadır. Afyonkarahisar iline yapılan yatırımların nitelik ve yatak kapasiteleri bakımından yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 29).

Harita 19: Afyonkarahisar ve çevresindeki illerin 2009 yılı tesis, oda ve yatak kapasiteleri durumu

Foto 60: Korel Termal Otel

Foto 61: Thermal Resort Oruçoğlu Oteli

Bir diğer ilginç sonuç ise, Afyonkarahisar'ın termal turizmi açısından rakiplerinden olan Kütahya İli'nin 1990-2009 arası istatistiklerine bakıldığında ciddi bir artışın olmadığı görülmektedir. Kütahya İli'nde işletme belgeli tesislerde 1990'da tesis sayısı 8 ve yatak sayısı 713 iken, 2009'da tesis sayısı 6'ya düşmüş ve yatak sayısı 19 yıl içerisinde çok fazla artmamış ve 810'a yükselmiştir.

Şehir merkezi ve ilçelerdeki oteller diğer konaklama işletmeleri içerisinde yer alırlar. Bu tesisler şehir merkezinde 16 adet ve ilçelerle birlikte toplam 36 adet olup, toplam yatak kapasitesi 3.120'dir (Tablo 28). Afyonkarahisar ilindeki ilçelerin çoğunda belediye belgeli otellerin bulunmaması, ilde turizm hareketliliğinin belli merkezlerde toplandığını göstermektedir. Diğer konaklama tesisleri ise, kaplıca kaynaklarına yakın apart daireler, villalar, pansiyonlar ve devremülk konutlarıdır

(Tablo 27). Bu tip işletmelerin yoğunlaştığı merkezler ise Gazlıgöl ve Sandıklı - Hüdai Kaplıcaları'dır. Yaz aylarında özellikle hafta sonraları, çevre ilçe ve illerden kaplıca tesislerinden yararlanmak amacı ile ziyaretçilerin geldikleri bu tesisleri yerel belediyeler ve özel sektör işletmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı yatırım belgeli konaklama tesisleri de 9.385 yatak (16 konaklama tesisi) hizmete açıldığında ildeki toplam yatak sayısı 20.919'a ulaşacaktır (Tablo 30). 2011 yılı itibari ile 5 yıldızlı 5 adet termal otel gelen ziyaretçilere hizmet vermektedir. Yatırım belgeli tesislerin bitmesi ile birlikte 5 yıldızlı 14 adet termal otelle hizmet verecek duruma gelecektir. Afyonkarahisar sahip olduğu yatak kapasitesi bakımından Türkiye'nin termal turizmi olarak en fazla yatak kapasitesine sahip ilidir. Gelecek yıllarda yapılacak termal tesislerle Türkiye'nin önemli sağlık turizmi merkezlerden biri olması tahmin edilen ilde her geçen gün yatırım yapmak için teklifler artmaktadır.

Tablo 30: Afyonkarahisar'daki Turizm Tesislerinin Toplam Yatak Kapasiteleri

Tesisler	Yatak Kapasitesi
Turizm İşletme Belgeli Oteller	3.337
Yatırım Belgeli Tesisler	9.385
Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri	3.120
Belediye Belgeli Kaplıca Tesisleri	5.077
Genel Toplam	20.919

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011.

Bir turizm bölgesinin aşırı büyümesi, genellikle bir süre sonra düşüşe teslim olur. Hızla artan turizm faaliyetleri, çevre ve turizm kaynaklarının yıkımına neden olduğundan, o bölgenin değer kaybetmesine neden olur. Turizmde taşıma kapasitesi vardır. Çevrenin direnci, turizm aktivitelerin yoğunluğuna ve ev sahibi toplumun sosyolojik özelliklerine bağlıdır. Bu nedenle, uzun ömürlü turizm faaliyetleri için, doğal çevre ve sosyo-kültürel alanlarda sürdürülebilirlik hedef anlayışı benimsenmelidir (Joshi ve Dhyani, 2009).

Turistik tesislerin ve çevrelerinin belli bir kalitede ve hatta üstünde olma zorunluluğu vardır. Çünkü turist sayısını ve kalitesini belirlemede, turistik tesislerin konforları, sundukları hizmet kalitesi ve hizmetin çeşidi önemli bir

belirleyicidir. Ancak en az bunlar kadar önemli olan diğer bir faktör ise genel hijyen ve çevre sağlığıdır. Diğer bir ifadeyle turistler tarafından kullanılan oteller, restoranlar, barlar ve diğer yeme, içme ve eğlenme tesisleri, başta fiziksel çekiciliği ve konfor düzeyi olmak üzere, hijyen seviyesi, servis kalitesi, yiyecek ve içeceklerin fiyat seviyesi, sunulan mutfak tipleri ve çeşitleri ve tesislerin yerleşimi gibi konularda dikkatli bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır (Inskeep 1991).

Afyonkarahisar ilindeki 5 yıldızlı otellerlerde servis, konfor, hijyen, yiyecek, içecek hizmetleri gibi alanlarda belli standartların oluşturulduğu görülmektedir. Kaplıcalar çevresindeki tesisler daha çok çevreden gelen insanlara hitap etmekte ve bu tesislerde yukarıda belirtilen hizmetler konusunda gerekli hassasiyet gösterilmemektedir. Özellikle kaplıca çevrelerindeki işletmelerde servis hizmeti ve hijyen konusunda daha fazla özen gösterilmelidir. Çünkü bu tesislerde yaşanan bir olumsuzluk, Afyonkarahisar'daki diğer turizm tesislerini de etkilemektedir. Nasıl ki Türkiye'nin her hangi bir yerinde turistlere yapılan yanlış bir davranışın tüm Türkiye'yi bağlaması gibi. Özellikle kaplıcalardaki havuzlara ve hamamlara bazı dönemlerde insanların çok yoğun olarak girdikleri, bu mekanlarda gerekli hijyenik şartların olmadığı, kaplıcalardan çıkan suların ve kaplıcalardaki tesislerin kanalizasyonunun çevreye verilmesi ile zamanla ciddi sağlık ve çevre sorunlarının oluşabileceği gözlemlenmiştir.

Afyonkarahisar ilinde turizminin gelişme gösterdiğinin en önemli kanıtı, 1990'dan 2009'a kadar 19 yıllık süreçte konaklama işletmelerindeki tesis, oda ve yatak sayılarının Türkiye'deki payının sürekli artmasıdır. 1990-2009 yılları arası Afyonkarahisar'ın konaklama tesislerinin Türkiye turizmindeki payına bakıldığında, tesis sayısı payı % 0.31'den % 0.41'e, oda sayısı payı % 0.16'dan % 0.53'e ve yatak sayısı payı % 0.17'den % 0.53'e yükselmiştir. Asıl artış yatırım tesislerinde olduğu görülmektedir. Örneğin 1990'da Afyonkarahisar'ın yatak sayısının Türkiye'deki toplam yatak sayısına göre payı % 0.38 iken, 2009'larda bu oran % 1.75'lere yükselmiştir. Rakam olarak % 1.75 düşük gibi gelse de Afyonkarahisar açısından büyük değer taşımaktadır (Tablo 31).

Tablo 31: 1990-2000-2009 Yıllarında Afyonkarahisar İli Konaklama İşletmelerinin Tesis, Oda, Yatak Sayıları ve Türkiye Turizmi'ndeki Payı

	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli		
	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı
1990						
Afyonkarahisar	6	590	1.260	4	142	308
Türkiye Toplam	1.921	156.702	325.515	1.260	83.953	173.227
Afyon Payı (%)	0.31	0.37	0.38	0.31	0.16	0.17
	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli		
	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı
2000						
Afyonkarahisar	7	761	1.992	6	768	1.607
Türkiye Toplam	1.300	113.452	243.794	1.824	156.367	325.168
Afyon Payı (%)	0.53	0.67	0.81	0.32	0.51	0.49
	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli		
	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı
2009						
Afyonkarahisar	7	1.710	4.053	11	1.547	3.272
Türkiye Toplam	754	103.119	231.456	2.625	289.383	608.765
Afyon Payı (%)	0.92	1.65	1.75	0.41	0.53	0.53

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, 2010.

Tablo 31'den çıkarılacak önemli bir sonuçta şudur; 1990-2009 arası Türkiye'deki toplam tesis, oda ve yatak sayıları 19 yıllık süreçte oran olarak 2 veya 3 kat artarken, Afyonkarahisar ilinde bu artış oranı 10 kattan daha fazladır. Yani artış hızı çok yüksektir. Bunun olumlu yönü de vardır, ancak kontrolsüz büyüme devam ederse, beraberinde sorunları da getirecektir. Bundan dolayı şimdiden muhtemel sorunların belirlenmesi ve sorunlar daha fazla büyümeden önlem alınması, en doğru yaklaşım olacaktır.

1.2. YIYECEK, İÇECEK İŞLETMELERİ

Turizme katılan insanlar açısından yiyecek, içecek işletmeleri önemli bir tercih nedenidir. İnsanlar seyahate çıkmadan önce beklenti içerisine girerler, yapacakları harcamaları bu beklentilerine göre planlarlar ve beklentilerini karşılayacak işletmeleri seçerler. Bu işletmelerden biri de turizm sektörüne aracı hizmetler sunan yiyecek, içecek işletmeleridir. İşletmeler verdikleri hizmetin karşılığında gelişme gösterirler. Daha iyi hizmet veren işletmelerin kısa zamanda daha fazla tanındığı ve yeni yatırımlarla büyüdüğü görülmektedir.

Müşteri memnuniyeti, işletmenin başarısındaki önemli etkenlerden biridir. İşletmede duydukları, gördükleri ve hissettiklerinden memnun olan müşteriler işletmeyi tekrar tercih edecekler ve beklentileri karşılandığı ölçüde tatmin edilmiş olacaklardır. Beklentiler, müşterinin daha önceden işletme ve rakiplerinin ürünleri ile ilgili olan deneyimine dayanmaktadır. Müşteri tatminine doğru ürünün, doğru fiyat ve bulunurluğunun sağlanması ile ulaşılmaktadır. Bu yüzden müşteriler; ürünün özellikleri, fonksiyonları, kullanılabilirliği, performansı, güvenilirliği, fiyatı ve bulunabilirliği ile ilgilenmektedirler (Tayfun ve Kara, 2007).

Afyonkarahisar İli, Anadolu'nun batısının tam ortasında, önemli bir kavşak noktasında bulunduğundan dolayı, kuzeyden-güneye, batıdan-doğuya giden birçok insanın geçtiği bir konumda bulunmaktadır. Bu konumundan dolayı yiyecek- içecek işletmeleri fazladır. Bunlar içerisinde İzmir-Ankara-Antalya kavşağında bulunan Özdilek tesisleri ve İkbâl Otel çevresindeki "Afium" işletmeleri buradan geçen ziyaretçilerin en fazla uğradığı mekanlardandır. Bunların yanında İzmir-Antalya kavşağındaki Varan ve Cumhuriyet Tesisleri, Konya yolu üzerindeki Kirazlı Dinlenme Tesisleri önemli uğrak yerlerindedir (Tablo 32). Bu tesislerde çevre köy ve beldelerinden gelenler çalışmakta, böylelikle bu yerleşim yerlerine ekonomik katkı sağlamaktadırlar.

Tablo 32: Afyonkarahisar'daki Turizm İşletmesi Belgeli Yeme-İçme Tesisleri

Tesisin Adı	Türü
Varan Konaklama Tesisi	1.Sınıf Lokanta
Dereçine Kirazlı Dinlenme Tesisleri	Kafeterya
Kadaifçioğlu Lokantası	1.Sınıf Lokanta
Özdilek Alışveriş Merkezi	2.Sınıf Lok-Kafe
Bababalım Kaptan Lokantası	1.Sınıf Lokanta
Kolaylı Cumhuriyet Tesisleri	Mola Noktası
Cansın Restaurant	1.Sınıf Lokanta
Dempet Lokantası	1.Sınıf Lokanta

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011.

1.3. ULAŞIM HİZMETLERİ

Ulaşım hizmetleri, çeşitli amaçlarla turizme katılan insanların hareketlerini kolaylaştıran ve turistlerin başlangıç ve varış noktaları arası bağlantıyı sağlayan aracı hizmetlerdir. Bir bölgedeki turizmin gelişmesi ulaştırma altyapısının gelişmiş olmasına bağlıdır. Turizmin gelişimine etki eden unsurlarda "*erişilebilirlik*" özelliği ulaşım hizmetleri ile doğrudan ilişkilidir. Küreselleşen dünyada insanlar ulaşmak istedikleri yerlere hem kısa sürede, hem de rahat bir şekilde ulaşmak istiyorlar. Bu amaçla doğal - kültürel değerlerin ve turizm işletmelerinin varlığı ile birlikte ulaşım imkanlarının yeterli olduğu mekanlarda turizmin geliştiği görülmektedir.

Turizmin temel unsurlarından birisini oluşturan erişilebilirlik, ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerin dünyayı iyice küçülmesiyle artık küresel ölçekte sağlanmış; böylece turizmin yapısı ve ölçeğini değiştirmiştir (Özgüç, 2007). Turizm planlamasında ulaşılabilirlik (mesafe, maliyet, zaman) ve çekiciliğin yeri önemlidir. Dolayısıyla önemli turizm merkezleri ve pazarlarının uzağında kalan turizm alanları için mesafesinin derecesi bir çok açıdan önemlidir. Zira, mesafenin derecesi yatırım kararlarını, yönetim ile ilgili uygulamaları ve pazarlama stratejilerini etkilemektedir. Çünkü uzaklık arttıkça, turist çekebilmek için çekiciliklerin derecesi, eşsizliği ve farklılık derecesi de artmalıdır. Aksi takdirde turistlerin seyahat kararlarını daha yakın alanlara yönlendirme durumu ortaya çıkar (Prideaux, 2003).

Çalışma alanımız çok eski dönemlerden beri önemli yol güzergahlarında bulunmaktadır. Kral Yolu il sınırları içerisinde geçmektedir ve bu yola ait izler hala bulunmaktadır. Anadolu'nun Türk hakimiyetine geçmesi ile birlikte, Afyonkarahisar ili yoğun bir şekilde ulaşımda kullanıldığı görülmektedir. Bunun en önemli kanıtı ise, ilin birçok yerinde kervansaraylara rastlanmasıdır. Günümüzde de Afyonkarahisar hem karayolu, hem de demiryolu ulaşımı açısından Türkiye'nin en hayati konumunda bulunmaktadır (Harita 20).

1.3.1. Karayolu

Çalışma alanında önceki bölümlerde anlatılan doğal-kültürel kaynaklar yönüyle zenginlik ve turizm işletmelerindeki artış ile birlikte karayolu ulaşım imkanlarının da gelişmiş olduğu görülmektedir. Afyonkarahisar İli Türkiye'nin önemli kavşak noktalarından birini oluşturmaktadır (Harita 20).

Harita 20: Afyonkarahisar İli Ulaşım Haritası

İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir, Kütahya, Konya, Isparta, Burdur, Denizli ve Antalya ile direkt ve yakın bağlantısı vardır (Tablo 33). Bu yönüyle ulaşım yönünden son derece avantajlı konuma sahiptir. İlin konumu gereğince, şehir merkezinin bazı ilçelere uzaklığı çok fazladır. İl merkezine en uzak ilçe 144 km ile Dazkırı ilçesidir (Tablo 34).

Tablo 33: Afyonkarahisar ilinin Diğer İllere Olan Mesafesi (km)

İl	Mesafe (km)	İl	Mesafe (km)
Ankara	257	Kütahya	96
İstanbul	456	Denizli	221
İzmir	323	Eskişehir	146
Antalya	288	Isparta	165
Konya	223	Uşak	112

Tablo 34: Afyonkarahisar Şehir Merkezinin ilçelere Olan Mesafesi (km)

İlçe	Mesafe (km)	İlçe	Mesafe (km)
Evciler	137	Başmakçı	132
Bayat	45	Hocalar	101
İhsaniye	37	Bolvadin	48
İncehisar	22	Dazkırı	144
Çobanlar	24	Kızılören	90
Dinar	111	Sandıklı	64
Sinanpaşa	34	Çay	47
Emirdağ	71	Sultandağı	67
Şuhut	27		

Afyonkarahisar'ın yol ağının geniş olması nedeniyle Karayolları 3. ve 13. Bölge Müdürlüklerini kapsamaktadır. Buna göre; 3. Bölge Müdürlüğü'nün 418 km devlet yolu 374 km il yolu olmak üzere toplam 790 km yol ağı bulunmaktadır. Toplam yol ağının %99.8 km asfalt, %0.2'si toprak yoldur. Karayolları 13. Bölge Müdürlüğü'nün 136 km devlet yolu ve 105 km de il yolu bulunmaktadır (Tablo 35).

Tablo 35: Afyonkarahisar İli Devlet ve İl Yolu Uzunlukları (km)

Afyonkarahisar	3. Bölge Müdürlüğü	13. Bölge Müdürlüğü	Toplam
Devlet Yolu	418	136	554
İl Yolu	374	105	479

Kaynak: Afyonkarahisar Valiliği, 2011.

1.3.2. Demiryolu

Demiryolu olarak da avantajlı konumda bulunan Afyonkarahisar İli, dört yönden gelen demiryollarının birleştiği kavşakta, bir merkez durumunda olduğu için ulaşım ağı içinde bir transit geçiş merkezi konumunda bulunmaktadır (Harita 20). İstanbul'dan Denizli'ye giden Pamukkale treni, İstanbul'dan Adana'ya giden İç

Anadolu Mavi treni, İstanbul'dan Konya'ya giden Meram treni ve belli günlerde Güneydoğu Bölgesine giden trenler ile birlikte Kütahya, Eskişehir ve İzmir'e giden bölgesel trenler bulunmaktadır. İlde dört farklı demiryolu hattı vardır.

Afyonkarahisar – Konya Hattı : 80 km

Afyonkarahisar – Kütahya Hattı : 51 km

Afyonkarahisar – Uşak Hattı : 50 km

Afyonkarahisar – Alsancak (İzmir) :203 km. il sınırlarında

bulunmaktadır.

Ayrıca, Ankara-İzmir-Afyonkarahisar arası Hızlı Tren Projesi ulaştırma yatırımlarının önemli bir ayağını teşkil etmektedir. Bu proje sayesinde Ankara-Afyonkarahisar 1 saat 15 dakikaya düşmesi planlanmaktadır. 2011 yılı içerisinde Ankara-Afyonkarahisar-İzmir Hızlı tren projesinin Ankara-Afyonkarahisar kesiminin altyapı ihalesine çıkılacaktır.

1.3.3. Havayolu

Merkeze yakın Afyonkarahisar-Bolvadin arasında askeri bir havaalanı vardır (Harita 20). Afyonkarahisar dış turizmi açısından önemli olan sivil havaalanı şu an bulunmamaktadır. Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşak illeri arası yapımı devam eden Zafer Havaalanının açılması ile birlikte yurt dışından da turistlerin bölgeye gelmesi sağlanmış olacaktır. Zafer Havaalanının açılışı ile birlikte bu bölge Avrupa ve dünyaya açılacaktır. Bu bölgede planlanan büyük yatırımlar ve havaalanı ile daha cazip bir konuma geleceği ve Avrupa ülkelerinde termal tesislerin çok pahalı olması olmasından dolayı Afyonkarahisar termal turizmde önemli bir pazar haline gelecektir.

Afyonkarahisar, Uşak ve Kütahya illerine eşit mesafede bulunan, Kütahya'nın Altıntaş İlçesi'nde inşa edilecek Bölgesel Zafer Havalimanı'nın faaliyete geçmesi ile birlikte, özellikle dış turizmin hareketlenmesi beklenmektedir. Kütahya, Afyonkarahisar ve Uşak illerinin ihtiyacını karşılaması amacıyla, Yap-İşlet-Devret modeliyle yapılması planlanan Zafer Bölgesel Havaalanı'nın temeli 22 Nisan 2011 tarihinde atıldı. Yıllık 5 milyon yolcu kapasitesine sahip olacak Zafer Havaalanı 3 milyon 700 bin metrekare alan üzerine kurulacak. Havaalanına 3 bin 500 metre uzunluğunda ve 60 metre genişliğinde pist yapılacak. Terminal binası, teknik

blok ve kule, itfaiye ve garaj binası, alışveriş bölümleri inşa edilecek. Uluslararası uçuşların yapılabileceği, konvansiyonel bir havalimanı olacak olan Zafer Bölgesel Havalimanınının 30 Ağustos 2013'te hizmete girmesi planlanmaktadır (Harita 20).

1.4. SEYAHAT İŞLETMELERİ

Turizm sektörü içerisinde seyahat işletmelerinin rolü ve sorumlulukları vardır. Seyahat işletmeleri turistik talebin yönlendirilmesi, turistin istek, ihtiyaç ve beklentilerine uygun ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi çalışmalarında aracılık yaparak turistik ürünün tüketicilere ulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Gerek iç turizm hareketleri, gerekse ağırlama hizmetleri ve bu hizmetlerin organizasyonu ile ilgili tüm faaliyetler seyahat işletmeleri tarafından karşılanmaktadır. Sürdürülebilir turizm için, rekabet olanakları yaratılmış seyahat işletmelerine her zaman ihtiyaç duyulacaktır (Hacıoğlu, 2007). Günümüzde birçok insan yapacağı seyahati, kalacağı yeri, bilet, yeme-içme, eğlence, konser gibi işlemleri seyahat acenteleri vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Böylece insanlar hem zaman kazanmış, hem de birçok seçenek içerisinde kendine en uygun olanı seçmiş olmaktadır. Seyahat acenteleri bu yönüyle turizm sektöründe aracı işlemini görmektedir.

Afyonkarahisar ilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli toplam 18 seyahat acentesi bulunmaktadır. Bunların 17'si A sınıfı, 1'i AG sınıfı acentelerdir. Seyahat acentelerininin 13'ü şehir merkezinde ve kalan 5'i ise Emirdağ ilçelerinde hizmet vermektedir. İlde mevcut bulunan seyahat acenteleri genellikle diğer bölgelere gezi ve hac organizasyonları gibi hizmetler vermektedirler.

1.5. DİĞER İŞLETMELER

Turizm sektörüne destek olan alış-veriş merkezleri, hediyelik eşya işletmeleri ve turizme yönelik mal ve hizmet üreten işletmelerdir. Çalışma alanı içerisinde bu tür işletmeler Afyonkarahisar şehir merkezi ve ilçe merkezleri ile ana yollar üzerindeki dinlenme tesislerinde bulunmaktadır. İlde turizmin gelişimi ile birlikte turizm işletmelerine mal ve hizmet üreten işletmelerin sayısı da artmakta, böylece yerel halkın ekonomisine katkı sağlamış olmaktadır. Turizm tesislerinin şehir merkezi dışında olması bu tür işletmelerin satışlarını düşürmektedir.

Çoğu ziyaretçi hediyelik eşya ve ihtiyaçlarını ana yollar üzerinde bulunan alış-veriş tesislerinden yapmaları, şehir merkezindeki işletmelere rağbeti azaltmaktadır. Yerel halkın turizmin nimetlerinden yararlanmasını sağlamak için ziyaretçileri şehir merkezine getirecek projeler geliştirilmelidir. Yoksa ekonomik sürdürülebilirlik kesintiye uğramakta, şehir ve ilçe merkezlerindeki esnaf, büyük alış-veriş merkezleri ile rekabet edemez duruma gelmekte ve yerel halk bundan büyük zarar görmeye başlamaktadır. Hatta yerli esnaflarla görüşmelerimizde, bazı işletmelerin bundan dolayı kapandığı belirtilmiştir. Bunun sonucunda yerel halkın turizme tepkisi oluşmakta, bu da turizmin sürdürülebilirliği açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Turizm işletmelerinin genel durumu ile ilgili bilgiler yukarıda verilmiştir. Bununla birlikte, turizm bölgelerindeki işletmelerde çalışan personelin eğitimi, müşterilere karşı davranışları gibi özellikler ziyaretçiler açısından önemli olduğundan, bu konuda turizm işletmeleri gerekli hassasiyeti göstermelidirler. Afyon Kocatepe Üniversitesi bünyesinde gerek şehir merkezinde, gerekse ilçelerde Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nun bulunması önemli bir avantajdır. Ancak mezun olan öğrencilerin çoğu, Akdeniz ve Ege kıyılarındaki turistik şehirlerde çalışmak için gittiklerinden, Afyonkarahisar'daki turizm işletmelerinde mesleki eğitim almış personel sayısı azalmaktadır.

Çalışma alanındaki işletmelerde yapılan gözlemlerde personelin genellikle çevre yerleşim yerlerinden gelenlerin oluşturması, turizmin istihdam oluşturmaya etkisi açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak personelin mesleki eğitimi yönüyle yeterli standartlarda olmaması işletmelerin devamlılığı açısından gelecekte sorunlar oluşturabilir. Gözlemlerimize göre yönetici seviyesinde çalışan personel, mesleki eğitim yönüyle yeterli standartlara sahipken, servislerde çalışan personel mesleki eğitim yönüyle zayıftır. Çetin'in (2009) Afyonkarahisar ilindeki 5 ve 4 yıldızlı termal otellerde çalışan personellere yaptığı ankette gözlemimizi doğrulayacak sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ankete katılan 402 otel çalışanının % 62.6'sı herhangi bir mesleki eğitim almadıklarını, % 21.9'u ise kısa süreli mesleki eğitim kursuna katıldıklarını beyan etmişlerdir.

Kaplıca tesisleri, apart daireler, pansiyon gibi işletmelerde ise durum daha fazla sıkıntılıdır. Düşük ücretli ve eğitimsiz personelin işletmelerde çalıştırılması ilin

turizminin geleceğini olumsuz yönde etkileyebilir. Tesislerin niteliği yanında verilen hizmetin kalitesi de önemlidir. Çünkü ziyaretçilerle direk muhatap olan personelin meslekle ilgili gerekli donanıma sahip olması, müşteri memnuniyetini artıran bir faktördür.

Ulaşım ile başlayıp konaklama tesisleri ve restoranlarda yemeklerin kaliteli ve sağlıklı olmasına kadar, bir çok süreçte devam eden turizm hizmetleri, bir destinasyonun rekabet gücünü arttırdığı gibi turizm olgusunun sürekliliğini sağlamada önemli belirleyicilerden biridir. Zira, bilinçli turist hem üründe hem de hizmette kalite istemektedir. Bu bağlamda, turizm işletmelerinin fiziksel standartlarının oluşturulması ve geliştirilmesi önemli olmakla beraber çalışan personelin nitelik ve nicelik olarak standartlara uygun olması da oldukça önemlidir. Bu nedendir ki, turizm işletmelerinden hizmet almak durumunda olan turistin, beklenti ve ihtiyaçlarını etkin ve kaliteli bir şekilde karşılayabilecek, dil bilen, eğitilmiş, donanımlı ve gerçek anlamda bu işi dinamik bir düşünce ile yapabilecek personele ihtiyaç vardır (Alaeddinoğlu, 2006).

Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yetkililerinden alınan bilgiye göre, müdürlüğe kayıtlı profesyonel turist rehberi bulunmamaktadır. Bölgeye gelen turlar kendi rehberleriyle birlikte gelmektedirler ve kendi rehberleri bölgeyi tanıtmaktadırlar. Kültürel turizm yönüyle zengin olan ilin anlatımında yerel turist rehberlerinin bulunması, daha doğru bilgi verilmesi açısından önemlidir. Ayrıca Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından birini oluşturan bu bölgenin uzman ve eğitilmiş rehberlerce anlatılması, Kurtuluş Savaşı'nın daha iyi anlaşılmasına ve tarih bilincimizin daha fazla pekişmesine neden olacaktır.

ALTINCI BÖLÜM

1. KONAKLAYAN KİŞİ VE GECELEME SAYILARINA GÖRE AFYONKARAHİSAR TURİZMİ

Bu bölümde, Afyonkarahisar ilinin talep durumu analiz edilmiştir. Konaklama ve geceleme istatistikleri, bu değerlerin çevre illerle karşılaştırılması, konaklama ve geceleme sayıları açısından ilin Türkiye'deki yeri ve Afyonkarahisar'a gelen yabancı turistlerin geldiği ülkelere göre durumları değerlendirilmiştir.

Turizm merkezlerinde konaklayan ve geceleleyen kişi sayıları, bölgedeki turizmin geleceği hakkında bilgi vermesi dolayısı ile önemlidir. Turizm merkezleri ne kadar çok ziyaret edilirse, ekonomik getirisi de o kadar fazla olmaktadır. Bununla birlikte işletmelerin doluluk oranları ve işletmelerde ortalama kalış süreleri, ziyaretçilerin memnuniyet derecelerini göstermektedir. Turizm işletmeleri, gelen ziyaretçileri daha fazla tesislerde tuttukça ve dört mevsim tesislerini doldurdukça, ekonomik devamlılığını sağlayabilirler. Yoksa rakiplerinin rekabet gücüne karşı koyamayacak ve piyasadan çekilecektir.

Afyonkarahisar ilinde turizm yatırımları ve son yıllardaki nitelikli tesis artışı ile ilgili durumu, ilin turizm işletmeleri bölümünde değinilmişti. Orada özellikle ildeki turizm işletmelerindeki yatırımlarda son 19 yılda büyük artış gerçekleştiği ve komşu iller içerisinde oran olarak ya da yatak kapasitesi olarak Afyonkarahisar'ın en önde olduğu belirtilmişti. Ancak, turizm bölgelerinin gelişmişliği konusunda kriter alınan bir diğer istatistik olan, konaklama ve geceleme sayılarına bakıldığında, aynı iyimser yorumu yapamıyoruz.

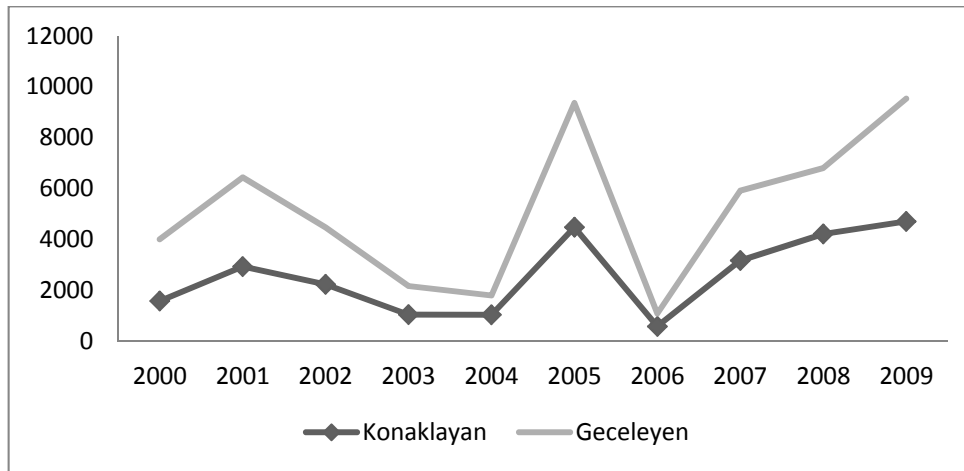
İldeki son 10 yıldaki tesis sayısı iki kat, oda ve yatak kapasitesi dört kattan fazla artmasına karşın, konaklama ve geceleme sayılarında çok düşük seviyede bir artış gerçekleşmiştir (Şekil 17-18). Tesis sayısı artmasına karşın konaklama sayısının beklenen seviyede artmamış olması (Tablo 36), ilin turizminde pazarlama ve tanıtım problemleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, hem işletme belgeli tesislerde, hem de belediye belgeli tesislerde konaklayan ve geceleleyen yabancı ziyaretçi sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir (Tablo 37). Bu da şunu göstermektedir ki, yabancı ziyaretçiyi bölgeye getirecek pazarlama stratejilerinin geliştirmesi gerekmektedir.

Tablo 36: Afyonkarahisar'ın 2000 ve 2009 Yılları Arası Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklama, Geceleme Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı

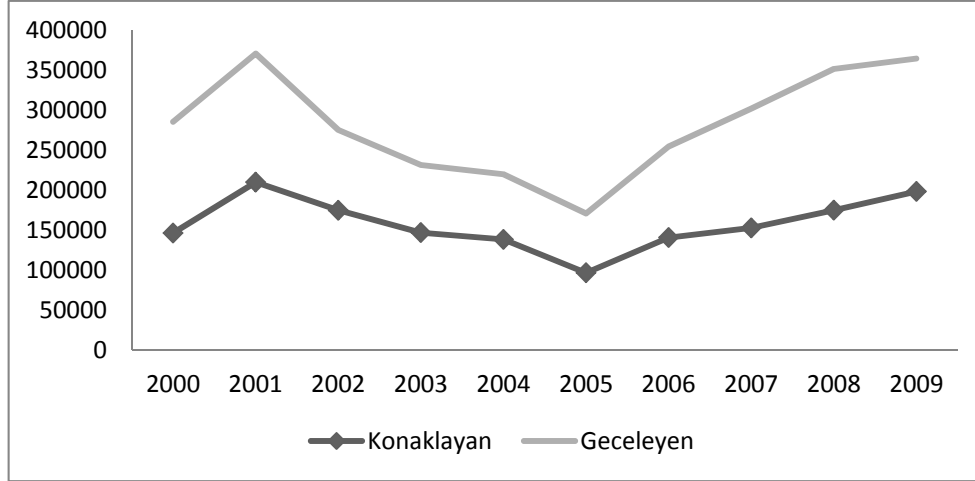
Yıllar	Konaklama Sayısı			Geceleme Sayısı			Ort. Kalış Süre	Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam		
2000	1.583	146.430	148.013	4.011	285.850	289.861	2,0	78.96
2001	2.939	210.133	213.072	6.444	371.110	377.554	1.8	65.22
2002	2.238	174.915	177.153	4.476	275.469	279.945	1.6	47.46
2003	1.050	146.975	148.025	2.176	231.776	233.952	1.6	42.11
2004	1.042	138.480	139.522	1.804	220.003	221.807	1.6	39.82
2005	4.481	96.668	101.149	9.363	170.863	180.226	1.8	36.93
2006	588	140.741	141.329	1.093	254.768	255.861	1.8	49.05
2007	3.173	152.863	156.036	5.923	302.275	308.198	2,0	44.76
2008	4.217	175.019	179.236	6.805	351.938	358.743	2,0	44.62
2009	4.710	198.455	203.165	9.534	364.951	374.485	1.8	35.12

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, 2010.

Gerek yerli, gerekse yabancı ziyaretçi konaklama ve geceleme sayıları grafiğine bakıldığında, artışın düzensiz olduğu, yıllar arasında belirgin dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir (Şekil 17-18).

Şekil 17: Afyonkarahisar'ın 2000-2009 Yılları Arası Konaklayan ve Geceleyen Yabancı Ziyaretçi Grafiği (Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, 2010)

Şekil 18: Afyonkarahisar'ın 2000-2009 Yılları Arası Konaklayan ve Geceleyen Yerli Ziyaretçi Grafiği (Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, 2010)

Afyonkarahisar'ın konaklama ve geceleme sayıları bakımından Türkiye'deki durumuna bakıldığında yine benzer durum karşımıza çıkmaktadır. Yerli ziyaretçi sayılarının Türkiye turizmindeki payının normal olduğu (% 1.63 ve 1.59), ancak yabancı ziyaretçi sayılarının oldukça düşük (% 0.03 - % 0.01) olduğu görülmektedir (Tablo 37).

Tablo 37: Afyonkarahisar'ın 2000 ve 2009 Yıllarında Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklama, Geceleme Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı ile Türkiye Turizmi'ndeki Payı

	Konaklama Sayısı			Geceleme Sayısı			Ort. Kalış Süre	Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam		
2000								
Afyon	1.583	146.430	148.013	4.011	285.850	289.861	2,0	78,96
Türkiye	6.804.076	8.855.902	15.659.978	28.510.906	16.475.699	44.986.605	2,9	36,82
Pay (%)	0,02	1,65	0,94	0,02	1,73	0,64		
2009								
Afyon	4.710	198.455	203.165	9.534	364.951	374.485	1,8	35,12
Türkiye	14.388.998	12.137.822	26.526.820	59.986.967	22.929.508	82.916.475	3,1	48,90
Pay (%)	0,03	1,63	0,76	0,01	1,59	0,45		

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, 2010.

Gelen turistlerin ortalama kalış süreleri Türkiye ortalamasının oldukça aşağısında bulunmaktadır. Aslında termal turizm merkezlerinde ziyaretçiler daha fazla tesislerde kalmaları gerekmektedir. Çünkü termal su ile tedavi ya da kür süreleri 15 – 20 gün arasında yapılmaktadır. Bundan dolayı turizm türleri içerisinde

termal turizmin daha fazla gelir getirdiği daha önceki bölümlerde belirtilmişti. Buradan şu sonuç çıkmaktadır; Afyonkarahisar'daki turizm işletmeleri ziyaretçileri turizm mekanlarında uzun süreli tutamamaktadır. Termal turizmin yanında turistik ürün çeşitliliği yapılırsa, ziyaretçilerin işletmelerde daha fazla kalmaları sağlanmış olabilir.

Doluluk oranlarına göre, 2000 yılında Türkiye ortalamasının çok üzerinde iken (Türkiye %36.82, Afyonkarahisar %78.96), 2009 yılına gelindiğinde Türkiye ortalamasının altına (Türkiye %48.90, Afyonkarahisar %35.12) düşmüştür (Tablo 38).

Belediye işletmeli tesislerdeki durum biraz daha iyimser görülmektedir. Zira, ilin 2009 itibar ile yerli ziyaretçi sayılarında Türkiye'deki payı; konaklama % 2.44, geceleme % 3.65 şeklindedir. Ancak burada da yabancı ziyaretçi oranları oldukça düşük olduğu görülmektedir (Tablo 38).

Tablo 38: Afyonkarahisar'ın 2000 ve 2009 Yıllarında Belediye İşletme Belgeli Tesislerde Konaklama, Geceleme Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı ile Türkiye Turizmi'ndeki Payı

	Konaklama Sayısı			Geceleme Sayısı			Ort. Kalış Süre	Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam		
2000								
Afyon	758	218.007	218.765	925	701.151	702.076	3.2	37.75
Türkiye	1.662.005	9.515.085	11.177.090	5.993.602	15.487.749	21.481.351	1.9	20.37
Pay (%)	0.04	2.29	1.95	0.01	4.52	3.26		
	Konaklama Sayısı			Geceleme Sayısı			Ort. Kalış Süre	Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam		
2009								
Afyon	5.522	337.348	342.870	6.924	797.374	804.298	2.3	41.81
Türkiye	4.916.424	13.822.817	18.638.341	19.683.341	21.788.789	41.472.742	2.2	32.78
Pay (%)	0.1	2.44	1.83	0.03	3.65	1.93		

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, 2010.

2009 yılı konaklama ve geceleme sayıları bakımından Afyonkarahisar'ı komşu illerle karşılaştırdığımızda, Afyonkarahisar ilinin Denizli ve Konya gibi illerin gerisinde olduğu görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer istatistiki gösterge, yabancı ziyaretçi bakımından Denizli ve Konya arasında çok fazla fark olduğu, ayrıca Eskişehir ve Isparta'nın da gerisinde olduğudur. Yani yabancı ziyaretçi Afyonkarahisar'a gelmiyor. Bununla ilgili çalışmalar yapıлып, dış turizmin canlanması yönünde stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Ziyaretçilerin

ortalama kalış sürelerine bakıldığında Afyonkarahisar ili diğer 6 il içerisinde en önde bulunmaktadır (Tablo 39).

Tablo 39: Afyonkarahisar ve Komşu İllerin 2009 Yılındaki Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklama, Geceleme Sayıları, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı

2009	Konaklama Sayısı			Geceleme Sayısı			Ort. Kalış Süre	Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam		
Afyon	4.710	198.455	203.165	9.534	364.951	374.485	1.8	35.12
Burdur	979	5.122	6.101	2.065	8.366	10.431	1.7	16.52
Denizli	616.757	216.177	832.934	629.788	286.973	916.761	1.1	48.51
Eskişehir	6.038	148.396	154.434	16.818	222.172	238.990	1.5	35.86
Isparta	6.071	85.856	91.927	8.143	109.216	117.362	1.3	33.08
Konya	118.717	234.306	353.023	144.069	325.314	469.383	1.3	39.62
Kütahya	2.820	57.751	60.591	5.270	92.904	98.174	1.6	27.45

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, 2010.

Bununla birlikte şunu da belirtmekte fayda vardır. Afyonkarahisar’da turizm işletmelerindeki artışın çevre illere göre fazla olmasına karşın, konaklama ve geceleme sayılarının diğer illere göre beklenilenin altında olmasının bir nedeni de, Afyonkarahisar’daki yapılan nitelikli yatırımların yeni olmasıdır.

Tablo 40: 2005 Yılı Afyonkarahisar’a Yabancı Turistlerin Milliyetlerine Göre Durumu

Ülkeler	Konaklama Sayısı	Geceleme Sayısı	Ortalama Kalış Süresi
Almanya	69	148	2.1
Avusturya	12	24	2
Fransa	23	43	1.9
İngiltere	4	5	1.3
İtalya	17	35	2.1
Yunanistan	1	7	7
Polonya	7	50	7.1
Benelux Ülkeleri	81	183	2.3
İskandinav Ülkeleri	8	18	2.3
A.B.D	20	38	1.9
Avustralya	2	2	1.1
Japonya	2	2	1
Kanada	3	5	1.7
B.D.T.	4.206	8.772	2.1
Yugoslavya	2	2	1
Bulgaristan	4	4	1
Birleşik Arap Emirlikleri	1	1	1
Suudi Arabistan	3	3	1
Suriye	7	7	1
K.K.T.C.	1	1	1
İsrail	5	10	2
Çin	3	3	1
Toplam	4.481	9.363	2.1

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, 2010.

Toplamda Afyonkarahisar'a gelen yabancı ziyaretçi sayısı düşüktür. İlin turizm yatırımları komşu illere göre fazla olmasına karşı, gelen yabancı sayısının düşük olması, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında imaj probleminin olduğunu göstermektedir. 2005 yılı itibari ile Afyonkarahisar'a en fazla yabancı ziyaretçi Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden, daha sonra Benelux ülkeleri ve Almanya'dan gelmiştir. Çok az da olsa Arap ülkelerinden ziyaretçi Afyonkarahisar'ı ziyaret ettiği görülmektedir (Tablo 40).

YEDİNCİ BÖLÜM

1. ANKETE KATILANLARA GÖRE AFYONKARAHİSAR TURİZMİ

Bu bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde Afyonkarahisar ilinde yaşayan yerel halkın, genel olarak turizme, ildeki turizm faaliyetlerine, turizmin ekonomik, çevresel, sosyo-kültürel etkilerine, ilin turistik değerlerinin kuvvetli ve zayıf yönlerine ve gelecekte bölgede turizmin gelişmesi için yapılması gerekenler konusunda bakış açılarını anlamak amacıyla yapılan anket çalışması oluşturmaktadır. İkinci bölümde, Afyonkarahisar iline gelen yerli turistlerin, ekonomik, sosyal ve demografik profilleri, ilin turizmi konusundaki düşüncelerini, ziyaret ettikleri mekanları, ilin turizminin daha iyi gelişmesi konusundaki görüşlerini belirlemeye yönelik yapılan anket çalışması oluşturmaktadır. Yerel halkın ve turistlerin, bölge turizmi ile ilgili benzer düşüncelerini, ya da farklı düşüncelerini ortaya koyarak, bölgede yapılacak turizm planlamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktayız. Üçüncü bölümde ise, çalışma alanı olan Afyonkarahisar ilinin sürdürülebilir turizminin güçlü ve zayıf yanları ile fırsat ve tehditlerini içeren SWOT analizi yer almaktadır.

1.1. YEREL HALKA YAPILAN ANKETE GÖRE AFYONKARAHİSAR İLİNİN TURİZMİ

21. yüzyılın gelişme gösteren en önemli hizmet sektörlerinden biri turizmdir. İnsanların gelir düzeylerinin artması, ulaşım ve haberleşmede meydana gelen teknolojik gelişmelerin, insanların hayatlarının kolaylaştırılmasıyla ortaya çıkan boş zamanlarını değerlendirme isteği gibi nedenlerden dolayı hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde turizme katılım sürekli artmaktadır. Güneş, deniz ve kum üçlüsünün oluşturduğu kıyı turizmi günümüzde de hakim olup, değişen ilgi ve istekler doğrultusunda turizmde yenilik ve çeşitlilik arayışları da artmaktadır. Bunun sonucu olarak önceleri kıyılarda gelişen turizm, yeni turizm akımlarının gelişmesinin sonucu olarak iç kesimlere yönelerek, iç kesimlerde alternatif turizm mekanlarının oluşmasına neden olmuştur. Doğal, tarihi ve kültürel yönden önemli potansiyele sahip iç kesimlerdeki turizm alanlarında, turizmin gelişmesiyle birlikte mekansal değişiklikler olmakta, çevre ve kültürel yapıya olan etkileri gün geçtikçe artmaktadır.

Turizmin yer aldığı ya da gelişmeye başladığı ülke ya da bölgenin mekanı üzerinde olduğu kadar, ekonomik ve toplumsal yapısı üzerinde de, yarattığı değişimler nedeniyle, olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Turizmin yarattığı hizmetlerde çeşitli iş olanaklarının ortaya çıkması belirli bir alan üzerinde olumlu etkiler yarattığı gibi, toplumsal sorunlar ortaya çıkarması, gelen hizmetlerin mekanı değişime uğratarak çevre sorunları yaratması da olumsuz etkiler olmaktadır (Özgüç, 2007).

Çevresel başlıca **“olumlu etkiler”** doğal, arkeolojik ve tarihi alanların korunması, çevre kalitesinin iyileştirilmesi, çevrenin değerinin artırılması, altyapı olanaklarının geliştirilmesi, çevrenin ön plana çıkarılması; başlıca **“olumsuz etkiler”** su, hava ve gürültü kirlilikleri, görsel kirlenme, katı atıklar, ekolojik bozulmalar ve biyolojik çeşitliliğin azalması, arkeolojik ve tarihi alanların zarar görmesi ile alan kullanım sorunlarıdır. Sosyo-ekonomik **“olumlu etkiler”** ekonomik yararlar, kültürel mirasın korunması, kültürel değerlerin yenilenmesi, karşılıklı kültürel değişim; **“olumsuz etkiler”** potansiyel ekonomik yararların kaybolması, ekonomi ve istihdam bozulmaları, aşırı kalabalık ve yerli halkın ayrıcalıklarının kaybolması, olumsuz kültürel etkiler ve sosyal sorunlardır (Inskeep, 1991). Olumlu ya da olumsuz gerçekleşen bu değişikliklerden en çok etkilenen kesim ise o bölgede yaşayan yerel halktır. Bu açıdan yerel halkın bölge turizmine bakış açısı önemlidir. Gelişmekte olan bir turizm bölgesinde turizmin bölge halkı üzerindeki etkilerinin olumlu mu, yoksa olumsuz mu olduğunun ölçülmesi o bölgedeki turizmin gelişmesi açısından önemlidir.

Turizmde doğal ve kültürel özelliklerin kullanılmaya başlanması ile turistlerin çevre dostu aktiviteleri tercih etmesi, çevrenin korunmasına ve yerel halkın ekonomik olarak kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece turizm geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik gelirlerini artırmada önemli bir sektör haline gelmeye başlamıştır. Ekonomik, sosyal, kültürel pek çok yararı olan turizm sektörü, aşırı doğal kaynak kullanımı ve yanlış yer seçimleri nedeniyle doğal alanların, tarihsel değerlerin ve kıyı alanlarının tahrip edilmesine yol açabilmektedir. Turizm potansiyelinin temelini oluşturan doğal, kültürel ve tarihi değerlerin, uzun vadede korunabilmesi için turizm yörelerinde yapılacak planlama çalışmalarının her aşamasına yerel halkın katılımının sağlanması önem taşımaktadır (Mansuroğlu, 2006). Yerel halkın kültürel yapısının da korunması gerektiği amaçlanmalıdır. Çevre

sorunlarının geri dönülemeyecek boyuta ulaşması, orada yaşayanların yaşam kalitesini düşürdüğü gibi, turizmin o bölgede ekonomik fayda getirmesini de engelleyecektir. Turizmin hızlı ve aşırı gelişmesinin yarattığı çevre sorunları arttıkça hem turistler hem de yörede yaşayan yerli halkın da sorunlar yaşaması kaçınılmaz hale gelecektir (Tekeli, 1992).

Yerel halkı turizm gelişim sürecine dahil etmek, onların bu konudaki görüş ve önerilerini almak, fikir alışverişinde bulunmak ve gelecekteki turizm gelişmesini teşvik yönünde karşılıklı fikir alışverişi yapmak yerel halkın karar merkezlerini etkileyebilmesi ve kendilerini turizmin bir parçası olarak hissetmeleri açısından oldukça önemlidir. Eğer turizmin sürdürülebilir kılınması isteniyorsa planlanan turizmin, gelişme şekli, ölçeği ve konumu ile ilgili olarak yöre toplumunun kabulünü kazanması gerekmektedir (Avcıkurt, 2009). Bu temel etmenin dikkate alınmaması durumunda turizmin geliştirilmesi ve turizm gelirlerinin artırılması veya diğer bir ifadeyle sürdürülebilir bir turizm gelişim modelinin hayata geçirilmesi imkânsızdır. Halka rağmen turizmi geliştirme çabası hiçbir anlam ifade etmez ve halkın istemediği hiçbir oluşum başarılı olamaz. Çünkü yerel toplumun değerleri ve beklentileri dikkate alınmadan, yapılan salt ekonomik planlama yaklaşımları başarılı olamaz. Bu nedendir ki, olumlu yönlerin artması, sürdürülebilir turizm şeklinin gerçekleşebilmesi ve olumlu etkilerin en üst düzeye çıkarılması için planlama çalışmalarına yerel halkın mutlaka dâhil edilmesi ve onların görüş ve önerileri doğrultusunda şekillenmesinin sağlanması gereklidir (Gunn, 1988).

Turizm sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasal, çevresel etkileri olan, toplumu ve sosyal yapıyı ilgilendiren bir olaydır. Bu nedenle turizmin etkilerini incelerken gelir getirici, döviz kazandırıcı etkileri gibi maddi ve ekonomik sonuçları yanında sosyal ve kültürel yansımaların da irdelenmesi önem taşır. Turizmin coğrafi mekanı şekillendirmesi, bireysel davranış, aile ilişkileri, toplu yaşam tarzları, ahlaki tutumlar, örf-adetler, geleneksel törenler, değer yargıları ve toplum örgütlenmesine katkıları, sosyal ve kültürel yolla gerçekleşmektedir (Emekli, 2001).

Bu çalışma ile yukarıda açıklanan turizme kaynak oluşturan doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, turizmde sürdürülebilirliğin sağlanması amacı ile bölgede yaşayan yerel halkın turizm konusundaki görüşlerini tespit etmek, turizmle

birlikte çevreye, bölgenin ekonomisine ve kültürel yapısına olan etkileri belirlemek ve çıkan sonuçları analiz ederek yerel halkın turizme bakış açısını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırma alanı, Türkiye'nin son yıllarda özellikle termal turizm faaliyetlerinin ve termal turizm yatırımlarının arttığı, termal turizmle birlikte doğal, tarihi ve kültürel turizm değerlerinin de gün geçtikçe turizme kazanmaya başladığı alanlardan biri olan Afyonkarahisar İli'dir. Çalışma alanının seçilmesinde doğal, tarihsel ve kültürel özelliklerinin bölgedeki turizm faaliyetlerinin bütün yıla yayılarak çeşitlendirilmesine ve artık insanların deniz turizminin yanında daha sakin ve rahat ortamlarda dinlenebileceği, alternatif turizm faaliyetlerinden biri olan termal turizm alanlarının gelişmesine katkıda bulunulacağı düşüncesi etkili olmuştur. Çalışma alanının coğrafi yapısının bir sonucu gelişme gösteren sağlık turizmi, tarihi ve kültürel değerleri bakımından sahip olduğu turizm potansiyeli ve bunların yanında spor turizmi, kongre turizmi gibi alternatif turizm imkanlarının geliştirilmesi ile Türkiye'de turizmin çeşitlendirilmesi bakımından örnek olabilecek bir alan olduğu yapılan çalışmalarda görülmektedir.

Bir yörede turizmin faaliyetlerinin geliştirilmesi ve turizm olayının sürdürülebilirliği birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörler, yerel halkın turizme bakış açısı, turizmi nasıl algıladığı, turizmin gelişmesine hazır olup olmadığı, gelen turistlerle iletişimin nasıl olduğu, turizm olayından beklentisinin neler olduğu gibi yerel halkın turizmi algılayış tarzıdır. Bu gibi soruların cevaplarını ortaya koyabilmenin en önemli araçlarından biri yerel halka uygulanacak ankettir. Bu amaçla, Afyonkarahisar İli Merkez, Sandıklı, Bolvadin, Erkmn, Şuhut, Bayat, Döğr, İhsaniye, Çay, İncehisar, Sinanpaşa yerleşim alanlarına, 2009 Mart ayında başlayarak, farklı dönemlerde ve farklı deneklere anket yapılması için geniş zamana yayılmış ve 2010 Haziran ayında tamamlanmıştır. Anketler rastlantısal olarak, kişisel görüşme yolu ile yapılmış ve yerel halkın turizm gelişmeleri konusundaki görüşlerinin belirlenmesinde standart formlar aracılığı ile yerinde anket yöntemi kullanılmıştır. Anket için Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Afyonkarahisar Valiliği'nden gerekli izinler alındıktan sonra anket çalışmalarına başlanmıştır. Örneklem büyüklüğü için, 16 yaş üzeri ve turizm merkezleri sınırları belirlenmiş, anket tekniklerinde kullanılan %5'lik hata payıyla 100.000'in üzerindeki nüfus için

minimum 400 denek önerisi dikkate alınmıştır. Anket yapılacak denek sayısı 1.100 olarak saptanmış, ancak anketlerin bir kısmı cevaplanmadığından ya da boş bırakıldığından 1.025 kişi değerlendirilmeye alınmıştır. Hazırlanan anket soruları rastlantısal olarak seçilen 50 kişiye uygulanmış ve böylece anket ön elemeyden geçirilmiştir ve elde edilen görüşler doğrultusunda ankette bazı küçük değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmiştir. Anket, bazı resmi dairelere, öğrenci velilerine, meslek örgütlerine, sivil toplum örgütlerine, esnaflara, serbest meslek sahiplerine, ev hanımlarına ve öğrencilere uygulanmıştır. Anket formunda yer alan sorular toplam 21 adet olup, anket soruları kapalı uçlu, açık uçlu ve üçlü değerlendirmeli şekilde hazırlanmıştır. Ankete katılanlara özellikle Afyonkarahisar turizminin sürdürülebilirliği açısından önemli olan ekonomik, çevresel ve toplumsal etki sorgulamasına yönelik sorular sorulmuştur. Anket iki aşamadan oluşmaktadır. Birincisi, yerel halka uygulanan anket sonucunda demografik ve sosyal yapıyı belirlemek, ikincisi ise, turizmin gelişiminin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel olarak etkisinin yerel halk tarafından algılanışını ortaya koyabilmektir. Afyonkarahisar ilinde uygulanan bu anketlerin değerlendirilmesinde “SPSS 17.00 Statistics” programı kullanılmıştır.

Afyonkarahisar ilinde yapılan çalışmada ankete katılan toplam 1.025 kişiye sorulan ilk soru “cinsiyet” sorusudur. Araştırmaya katılan yerel halkın cinsiyet dağılımı Tablo 41’de verilmiştir. Buna göre ankete katılan yerel halkın cinsiyet durumları birbirine çok yakın olup, %49.3’ünü erkekler, %49.7’sini kadınlar oluşturmaktadır. Ankete 11 kişi (%1.1) cevap vermemiştir. Ankete katılanlara sorulan ikinci soru ise “yaş” sorusudur. Her yaş grubundan kişilere anket uygulanmasına özen gösterilmiştir. Ancak gençlerin turizme ilgisinin daha fazla, yaşlıların ilgisinin daha az olduğu bilinmektedir. Tablo 41’e göre 18 altı yaş %2.1 oluştururken lise ve dengi okullarda okuyanların da turizm hakkındaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. 18 – 30 arası %22.2 ve en fazla oranı oluşturan 31 – 40 yaş arası ankete katılanların yarısını (%50.8) oluştururken, 41 – 50 arası yaş grubu %19.2 ve 51 üstü yaş grubu ise ankete katılanların %4.8’ini oluşturduğu anlaşılmaktadır. 8 kişi yaş sorusuna cevap vermemiştir. Turizmin bir hizmet sektörü olmasının yanında genç ve dinamik bir sektör olması açısından ankete katılanların genellikle gençlerden oluşması (%75’e yakın 40 yaş ve altı), anlamlıdır.

Tablo 41: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Cinsiyet ve Yaş Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	(%)	Yaş	Frekans	(%)
Erkek	505	49.3	- 18	22	2.1
Kadın	509	49.7	18-30	228	22.2
Cevap vermeyen	11	1.1	31-40	521	50.8
Genel Toplam	1025	100.0	41-50	197	19.2
			+ 51	49	4.8
			Cevap Vermeyen	8	0.8
			Genel Toplam	1025	100.0

Ankete katılanların medeni durumlarına ilişkin sonuçlar ise, %80.5'i evli, %17.4'ü bekar ve %1.5'i diğer şeklindedir. İlin turizminin gelişmesinde ve turizme bakışta en önemli belirleyicilerden ve değişkenlerden kabul edilen öğrenim düzeyi, meslek durumu ve gelir düzeyine bakıldığında ankete katılanların büyük çoğunluğunun üniversite (%45.3) ve lise (%29.1) öğrenim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Tatil düşüncesinin gelişmesi, yeni yerler görme, boş zamanlarını değerlendirme ve turizme karşı istekli olma ile kişilerin öğrenim düzeyleri arasında yakın ilişki olduğu bilinmektedir. Bu açıdan ankete katılanların öğrenim düzeylerinin yarısından fazlasının üniversite (%45.3) ve lisansüstü (%8.8) olması önemlidir (Tablo 42).

Tablo 42: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Öğrenim Düzeyi ve Medeni Durumu

Öğrenim Düzeyi	Frekans	%	Medeni durum	Frekans	%
İlkokul	103	10.0	Evli	825	80.5
Ortaokul	67	6.5	Bekar	178	17.4
Lise	298	29.1	Diğer	15	1.5
Üniversite	464	45.3	Cevap vermeyen	7	0.7
Lisansüstü	90	8.8	Genel Toplam	1025	100.0
Cevap vermeyen	3	0.3			
Genel Toplam	1025	100.0			

Meslek gruplarına göre turizme katılma oranları değişmektedir. Örneğin, işçilerin, çiftçilerin yeterli zamanı ve geliri olmadığı için turizme fazla katılamamalarının yanı sıra, tatil alışkanlıklarının da olmadığı bilinmektedir. Buna karşın kamu çalışanları, üst düzey görevliler, serbest meslek sahipleri, öğretmen ve öğrencilerin turizme daha fazla katıldıkları ileri sürülmektedir (Emekli, 2001). Turizme bakışın belirleyicilerinden olan meslek durumuna bakıldığında, ankete katılanların büyük çoğunluğunu memur (%37.8), ev hanımı (%20.6) ve serbest meslek (%14.3) olduğu görülmektedir. Ayrıca ankete katılanların içinde “diğer”

meslekler grubunu işaretleyen 22 kişinin 17'si öğretim üyesi, 4'ü işsiz ve 1'i bürokrattır. Turizmin en önemli bileşeni ekonomidir. Gelir seviyesi ve sosyal statü turizm faaliyeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Turizm olayını gerçekleştiren kişilerin büyük çoğunluğunun gelir düzeyinin iyi olduğu bilinmektedir. Afyonkarahisar İli yerel halkına uygulanan ankete bakıldığında ankete katılanların çoğunluğunu 1.000 - 2.000 TL arası (%40.3) ve 1.000 TL altı (%22.6) gelire sahip kişilerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca ankete katılanlar içerisinde ev hanımları ve öğrenciler de bulunduğundan “gelirim yok” maddesini işaretleyenlerin oranı %12.8'dir. Örneklem olarak alınan kişilerin gelir düzeylerine genel olarak bakıldığında orta gelir seviyesine sahip oldukları görülmektedir (Tablo 43).

Tablo 43: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Meslek ve Aylık Gelir Dağılımı

<i>Meslek</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Aylık Gelir</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
İşçi	92	9.0	1.000 TL altı	232	22.6
Memur	387	37.8	1.001 – 2.000 TL	413	40.3
Emekli	39	3.8	2.001 – 4.000 TL	165	16.5
Ev hanımı	211	20.6	4.001 TL üstü	73	7.1
Öğrenci	82	8.0	Gelirim yok	131	12.8
Tüccar	43	4.2	Cevap vermeyen	11	1.1
Serbest meslek	147	14.3	Genel Toplam	1025	100.0
Diğer	22	2.1			
Cevap vermeyen	2	0.2			
Genel Toplam	1025	100.0			

Ailenin gelirinin belirlenmesindeki amaç bölgedeki turizmin geleceği açısından yerel halkın gelirini nasıl değerlendirdiğinin tespit edilmesidir. Yapılan ankete göre bölge halkının genelde gelirini döviz, banka, altın (%30.9) ve gayrimenkul alma (%23.7) şeklinde değerlendirdiğinden pasif yatırımcı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ankete katılanların verilenler dışında “diğer” bölümünü işaretleyenlerin %18.1'i gelirlerini ihtiyaçları giderme, %3.2'si eğitim şeklinde değerlendirmeleri herhangi bir yatırım yapamadıklarını göstermektedir. Ankete katılanlara sorulan “Yabancı dil biliyor musunuz?” sorusuna %80'i hayır, %19.7'si evet cevabını vermiştir. “Evet” diyen 202 kişinin 168'i İngilizce (%83), 21'u almanca (%10.3), kalanları ise arapca, rusca, kazakca oluşturmaktadır (Tablo 44). Buna göre çalışma alanında, yabancı dil bilme ve aktif yatırımcı olma konusunda oranların düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 44: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Aile Gelirini Değerlendirme Şekli ve Yabancı Dil Bilme Durumu

Aile gelirini değerlendirme	Frekans	%	Yabancı dil biliyor musunuz?	Frekans	%
Gayrimenkul alma	243	23.7	Evet	202	19.7
Toprak alımı	56	5.5	Hayır	820	80.0
Yapılan işi büyütme	185	18.0	Cevap vermeyen	3	0.3
Döviz-banka-altın	317	30.9	Genel Toplam	1025	100.0
Diğer	220	21.5			
Cevap vermeyen	4	0.4			
Genel Toplam	1025	100.0			

Kırsal alanlar; peyzaj özellikleri, yerelyaşam biçimleri ve özgünlükleri ile turizmaktiviteleri için çekici noktalardır. Turizminözellikle kırsal alanlarda yoğunlaşması, bazıaraştırmacılar için yerel kültürlerin veözgünlüğün yok edilmesine neden olurken, tersini savunan araştırmacılar için ise; turizm, yerel kültürlerin korunması ve geliştirilmesindeönemli ve pozitif etkilere sahiptir. Aynı zamanda turizm, yerel kimliğin öneçıkartılmasını mümkün kılar. Kültürel çeşitliliğive özgünlüğün korunması için araçtır. Çünkü, kültür turizmi, büyük oranda yerel kimliğe veözgünlüğe dayalıdır. Turizm yerel kalkınmanınsağlanması ve yerel halkın yaşam kalitesiniarttırarak pozitif etkilerde bulunmaktadır. Budurum yerel halk için gelir artışı, yatırımcı içinkar ve yerel yönetimler için vergi artışı yolu ilegelir elde etmek demektir. Ayrıca; yerel halkinkendi kültürel kaynaklarından dolayı gururduyması, bu kaynakların geliştirilmesi vekorunması için katılımında bulunmasını sağlar (Uslu ve Kiper, 2006).

Afyonkarahisar ili yerel halkına uygulanan anketin ikinci bölümünde halkın turizmi algılama şekli, tatil anlayışı, bölgeye gelen turistlerle iletişimi, ilin mevcut turizm imkanlarına bakışı, turizm faaliyetlerinin çevreye, ekonomiye, sosyo-kültürel yapıya etkileri ve Afyonkarahisar'da turizmin gelişmesi için öncelikli olarak yapılması gerekenlerle ilgili görüşlerini değerlendirmiştir. Böylece bölgedeki turizmin sürdürülebilirliği konusunda, yerel halkın hazır olup-olmadıklarını tespit etmek amaçlanmıştır. Çünkü, dünyanın genelinde olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda, doğal ve kültürel değerleri keşfedilmemiş kırsal kesimler, turizm yönüyle gelişme eğilimindeki yörelerdir. Bu alanlarda turizmin gelişmeye başlaması, olumlu ya da olumsuz anlamda en fazla yerel halkı etkileyecektir. Bu açıdan yerel halkın gelişme eğilimindeki turizm olayına bakışının tespit edilerek, ve halkın görüşü

dikkate alınarak planlanan turizm bölgelerinde, turizmin daha fazla sürdürülebilir olacağı unutulmamalıdır.

Bu bölümde Afyonkarahisar halkının tatile gidip-gitmedikleri ve tatilde nerelere gidildiği ile ilgili sorular sorulmuş olup, ilginç cevaplar elde edilmiştir. Ankete katılanların %77.8 gibi büyük çoğunluğu tatile gittiklerini, %21.9'unun tatile gitmedikleri anlaşılmaktadır. Tatil zamanlarını Afyonkarahisar dışında geçirenlerin oranı yaklaşık %70 civarındadır. Afyon ve çevresinde tatilini geçirenlerin oranı %30.3 olup, ankete katılanların çoğunluğu tatillerini Akdeniz Bölgesi'nde (%33.1) ve Ege Bölgesi'nde (%24.2) geçirdikleri görülmektedir. Çok azda olsa 1.025 kişi içerisinde 22 kişinin tatilini yurt dışında geçirmeleri orta büyüklükteki bir il olan Afyonkarahisar açısından önemlidir (Tablo 45). Verilen cevaplara bakıldığında halkın turizm olayına sıcak baktığı, hatta turizme katılımın yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bir bölgede turizm yatırımlarının gelişmesi kadar halkta turizm düşüncesinin oluşması ve halkın turizme katılması da bölgedeki turizm faaliyetlerinin gelişmesini olumlu etkiler. Afyonkarahisar halkının turizm faaliyetlerine katılması, ildeki turizmin gelişmesi açısından olumlu bir durumdur.

Tablo 45: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Tatil Anlayışı

Tatile gider misiniz?	Frekans	%	Tatilde nereye gidersiniz?	Frekans	%
Evet	797	77.8	Afyon ve çevresi	311	30.3
Hayır	224	21.9	Ege Bölgesi	248	24.2
Cevap vermeyen	4	0.4	Akdeniz Bölgesi	339	33.1
Genel Toplam	1025	100.0	Diğer bölgeler	101	9.9
			Yurt dışı	22	2.1
			Cevap vermeyen	4	0.4
			Genel Toplam	1025	100.0

Turizmin bölge ekonomisine katkısı yanında bu katkının yerel otoriteler ve halk arasında eşit dağılımının sağlanması da önemlidir. Aksi halde, turizm gelişimi uzun vadede yerel halktan olumsuz bir tepki alabilir. Yerel halkın ve tüm toplumsal grupların turizm gelişiminde eşit pay alabilmeleri için, turizmin gelişme ve planlanmasında bölgedeki turizm faaliyetlerine katılan, bu faaliyetlerde payı olan bireyler ya da toplumsal unsurlar önemli ölçüde yer almalıdır. Turizm gelişiminde pay sahibi olanlar, bölgede turizmin etkilediği ya da turizmin gelişimi ve planlaması üzerinde etkili olacak potansiyele sahip kişi ya da kuruluşlardır (Kahraman ve Türkay, 2009).

Turizmin bölgeye etkisi bir çok açıdan olabilmektedir. Ekonomik açıdan gelişmesine, çevrenin düzenlemelerine, kültürün artmasına, doğal ve kültürel değerlerin korunmasına neden olduğu gibi, doğal güzelliklerin tahrip olmasına, çevreyi kirletmesine, toplumun değer yargılarının bozulmasına ve yerel sektörlerin gerilemesine de neden olabilir. Bu açıdan Afyonkarahisar yerel halkının turizme bakışının ekonomik bir yarar mı, kültürel bir faaliyet mi, çevreyi güzelleştiren bir faaliyet mi, tarihi dokuyu, kültürel değerleri koruyan bir faaliyet mi, yoksa olumlu etkilerinin yanında diğer sektörleri gerileten, toplumun ahlakını bozan, çevreyi kirleten bir faaliyet mi olduğunu öğrenmek için yerel halka; “*Size göre turizm ne demektir?*” sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların yarısından fazlası (%52.4) turizmi ekonomiyi geliştiren bir faaliyet olarak değerlendirirken, %17.4’ü kültürün artmasını sağlayan bir faaliyet, %15.7’si doğayı, tarihi ve kültürel değerleri koruyan bir faaliyet olarak görmektedir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu turizme olumlu bakmakta, olumsuz olarak bakanların oranı ise %2.8 gibi bir azınlık oluşturmaktadır (Tablo 46). Çalışmaya göre yerel halk turizmle birlikte ekonominin gelişeceğini, doğal, tarihi ve kültürel değerlerin tannacağını, korunacağını ve kültürel çeşitliliğe neden olacağını beklemektedir. Turizme doğal, kültürel, ekonomik ve toplumsal değerleri bozan, tahrip eden, gerileten olumsuz bir faaliyet olarak bakılmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 46: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Turizmi Algılama Şekli

Turizmi algılama şekli	Frekans	%
Ekonomiyi geliştiren bir faaliyet	537	52.4
Kültürün artmasını sağlayan bir faaliyet	178	17.4
İnsanları kaynaştıran bir faaliyet	98	9.6
Çevreyi güzelleştiren bir faaliyet	15	1.5
Doğayı, tarihi ve kültürel değerleri koruyan bir faaliyet	161	15.7
Toplumun ahlakını bozan bir faaliyet	21	2.0
Diğer sektörleri gerileten bir faaliyet	3	0.3
Çevreyi kirleten bir faaliyet	5	0.5
Diğer	1	0.1
Cevap vermeyen	6	0.6
Genel Toplam	1025	100.0

Ankete katılanlara sorulan; “*Afyonkarahisar’ın mevcut turizm imkanlarını nasıl buluyorsunuz?*” soruya katılımcıların %24.7’si termal turizm yatırımlarının çoğaltılması, %24.6’sı tarihi ve kültürel kaynakların turizme kazandırılması, %23’ü tesislerin iyileştirilmesi ve hizmet kalitesinin artırılması yönünde düşüncelerini söylerlerken, mevcut turizm imkanlarını çekici bulmadıklarını söyleyenlerin oranı ise %16’dır. Turizm imkanlarını yeterli bulanların oranı ise %11.2’dir. (Tablo 47).

Tablo 47: *Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının İlin Mevcut Turizm İmkanlarına Bakışı*

<i>Afyonkarahisar’ın mevcut turizm imkanlarını nasıl buluyorsunuz?</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Turizm imkanlarını çekici bulmuyorum	164	16,0
Yeterli buluyorum	115	11,2
Mevcut tesisler iyileştirilmeli ve kalite artırılmalı	236	23,0
Termal turizm yatırımları çoğaltılmalı	253	24,7
Tarihi ve diğer kültürel kaynaklar turizme kazandırılmalı	252	24,6
Cevap vermeyen	5	0,5
Genel Toplam	1025	100,0

Buna göre yerel halk termal turizm imkanlarının artırılması yanında, doğal, tarihi ve kültürel kaynaklarının turizme kazandırılmasını ve mevcut tesislerde ise hizmet kalitesinin artırılmasını istemektedir. Ayrıca ankete katılanlar, Afyonkarahisar’ın en önemli turizm varlığı olan termal turizmin yanında turizm çeşitlendirilmesine gidilmesini, termal turizm yanında kültürel, tarihi, kırsal, dağ ve eko-turizm gibi turizme konu olan varlıkların turizme kazandırılması ilin turizminin gelişmesine katkı sağlayacağını savunmaktadırlar. “*Afyonkarahisar’ın turizm yönünden en önemli özelliği nedir?*” sorusuna ankete katılanların büyük çoğunluğu (%76.1) termal turizm yönünden zenginlik cevabını vermişlerdir. Ulaşım faktörünü dikkate alarak, yolların kesiştiği yerde bulunması cevabını verenlerin oranı ise, %14 oluşturmaktadır (Tablo 48).

Tablo 48: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının İlin Turizm Yönünden En Önemli Özelliğine Bakışı

Afyonkarahisar'ın turizm yönünden en önemli özelliği nedir?	Frekans	%
Termal turizm yönünden zenginlik	780	76,1
Alternatif turizme uygun zengin doğal güzellikler	28	2,7
Tarihsel kültürel kaynaklar yönünden zenginlik	53	5,2
Sakin ve güvenli bir ortam	13	1,3
Yolların kesiştiği yerde bulunması	144	14,0
Cevap vermeyen	7	0,7
Genel Toplam	1025	100,0

Yapılan çalışmada yerel halka Afyonkarahisar'a gelen turistlerle iletişimi sorulmuş ve ankete katılanların %38.1'i iletişim kurmadıklarını, %45.6'sı ise tesadüfî diyaloglar şeklinde iletişim kurdukları söylemişlerdir. Halkın turistlerle iletişim kuramamasındaki en önemli faktör ise turistik mekanların şehir merkezlerinin uzağında olmasıdır. Ankette Afyonkarahisar'a gelen turist profillerinin kimlerin oluşturması gerektiği sorulmuş, %45.8'i yerli-yabancı-karışık cevabını verirken, %16.7'si Afyonkarahisar halkı cevabını vermişlerdir (Tablo 49). Yöre halkının turistleri benimsediği ve turistlerle iletişim sorunu olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 49: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Ziyaretçilerle İletişimi

Afyonkarahisar'a gelen turistlerle iletişiminiz nasıl?	Frekans	%	Afyonkarahisar'ın turist profilini kimler oluşturmaktadır?	Frekans	%
İletişim kurmuyorum	391	38,1	Afyonkarahisar halkı	171	16,7
Tesadüfî diyaloglar	467	45,6	Şehir dışından gelen turist	260	25,4
Ayaküstü sohbet etme	82	8,0	Yabancı turist	118	11,5
Misafir olarak ağırlama	41	4,0	Yerli-yabancı karışık	469	45,8
İş bağlantısı	36	3,5	Cevap vermeyen	7	0,7
Cevap vermeyen	8	0,8	Genel Toplam	1025	100,0
Genel Toplam	1025	100,0			

Ankete katılanlara ilin turizminin en zayıf yönleri içerisinde en önemli ilk üçü sorulmuş ve yerel halkın verdiği cevaplara göre; “Afyonkarahisar halkının turizm bilincinin gelişmemiş olması” görüşü %18.1 ile en zayıf yönünü oluşturmaktadır. Diğer ikisi ise, “Doğal-kültürel kaynakların turistik ürüne çevrilememiş olması” görüşü (%13), ve “Turizm gelişimi için altyapı ve üstyapının yeterli olmayışı”

görüşü (%12.8), yerel halkın ilin turizminin zayıf yönlerine dair düşüncelerini oluşturmaktadır (Tablo 50). İlin, yeterli turizm potansiyeline rağmen, turizm gelişmelerinde istenilen düzeyde olmamasında, yerel halk kendilerini de sorumlu tutmaktadır.

Tablo 50: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının İlin Turizminin En Zayıf Yönleri ile İlgili Görüşleri

<i>Size göre Afyonkarahisar ili turizminin en zayıf yönleri nelerdir? (En önemli ilk üçü)</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Turizm gelişimi için altyapı ve üstyapının yeterli olmayışı	395	12.8
Turizm yatırımlarının yeterli olmayışı	340	11.0
Turizm çeşitlendirmesinin az olması	244	7.9
Afyon halkının turizm bilincinin gelişmemiş olması	556	18.1
Kamu ve özel kurumların turizm gelişimi için istekli olmayışı	253	8.2
Doğal-kültürel kaynakların turistik ürüne çevrilememiş olması	399	13.0
Tanıtımın ve reklamının yeterli olmaması	314	10.3
Ulaşım imkanları bakımından yeterli olmayışı	257	8.3
Doğal tarihsel ve kültürel yapının korunamamış olması	91	3.0
Turistik hizmet kalitesinin yeterli olmayışı	213	7.0
Diğer	3	0.1
Cevap vermeyen	10	0.3
Genel Toplam		100.0

Küreselleşen dünyada diğer hizmet sektörlerinde olduğu gibi, turizm sektöründe de rekabet gün geçtikçe artmaktadır. Artık turizm bölgeleri tek tip turistik ürün yerine, çok çeşitli ve çok zengin turistik ürünler sunma gereğini hissetmektedirler. Turizm alanları, ne kadar fazla turistik ürünü ziyaretçilerin hizmetine sunabilirse, o kadar rekabet gücünü artırmakta ve piyasada tutunabilmektedir. Tabii ki bu durum bazı olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Oldukça hızlı gelişen turizmdeki rekabet gücüne ayak uydurabilmek için, doğal ve kültürel kaynaklar plansız ve kontrolsüz bir şekilde kullanılmaktadır. Bunu önlemenin yolu da turizm gelişiminin, koruma-kollama düşüncesine bağlı olarak sürdürülmesini sağlamaktır.

Ankete katılanlara Afyonkarahisar ilinin turizmine konu olan unsurlardan, rekabet avantajı oluşturan en önemli üç unsur sorulmuştur. Verilen cevaplara göre ankete katılan yerel halkın %29,6'sı “Termal turizmin gelişmiş olması”, %24.7 “Ulaşımın kolay olması”, %17.2'si “Kurtuluş savaşının yaşandığı yer olması”

unsurlarını en önemli rekabet avantajı olarak görülmektedirler. Özellikle burada savaş alanları turizminin gelişmesine yönelik yerel halkında beklentisi olduğu görülmektedir. Ancak Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı mekanların bu bölgede bulunması önemli bir rekabet avantajı oluşturmasına karşın, Afyonkarahisar'da savaş alanları turizminin yeteri kadar gelişmediği görülmektedir. Afyonkarahisar'a gelen turistlere uygulanan ankete göre; Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı mekanları ziyaret eden turist sayısı oldukça düşüktür. Anket uygulanan 352 kişinin yalnızca 47'si (%13.3'ü), bu mekanları ziyaret ettikleri görülmektedir (Tablo 51).

Tablo 51: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının İlin Turizminin Rekabet Avantajları İle İlgili Görüşleri

<i>Size göre Afyonkarahisar ili turizminin rekabet avantajları nelerdir? (En önemli ilk üçü)</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Ulaşımın kolay olması	761	24.7
Sakin ve güvenli bir ortam	333	10.8
Tarihi ve kültürel yapıların korunmuş olması	139	4.5
Doğal güzelliklerin korunmuş olması	62	2.0
Termal turizmin gelişmiş olması	905	29.6
Yakın çevrede turistik bir yer olmaması	109	3.5
Kurtuluş savaşının yaşandığı yer olması	529	17.2
Tatil imkanlarının ucuz olması	206	6.7
Cevap vermeyen	31	1.0
Genel Toplam		100.0

Turizmin gelişiminin ekonomik etki bakımından olumlu sonuçları olduğu gibi olumsuz sonuçlarının da olduğunu daha önceki bölümlerde bahsedilmişti. Afyonkarahisar İli gibi turizmin yeni gelişmeye başladığı bölgelerde genelde turizmin ekonomi üzerine olumlu yönleri daha fazla hissedilmektedir. Ankete katılan yerel halka turizmin gelişiminin ekonomik etkisini tespit etmek amacıyla, turizmin yerel ekonomi üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olan ve 11 maddeden oluşan unsurlardan en önemli 3'ü sorulmuştur. Verilen cevaplara göre yerel halkın büyük çoğunluğu turizmin ekonomik yapı üzerine olumlu etkisi yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Ankete katılanların % 27'si "*Kişilere yeni iş kaynakları doğmuştur*", % 15.2'si "*Yerel ürünler değer kazanmıştır*" ve % 14.2'si "*Dış yatırımcılar şehre canlılık kazandırmıştır*" görüşlerini bildirmişleridir. Turizmin gelişimi ile birlikte ekonomik anlamda olumsuz etkinin olduğuna dair görüş bildirenler çok azdır. Örneğin, deneklerin % 1.2'si "*Diğer sektörler gerilemiştir*" ve % 3.3'ü "*Yerel ve*

küçük esnaf sıkıntıya düşmüştür” şeklindeki turizmin olumsuz ekonomik etkileri konusunda görüş bildirmişlerdir (Tablo 52).

Tablo 52: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Afyonkarahisar’da Turizm Gelişiminin Ekonomiye Etkisinin Algulanışı

<i>Size göre Afyonkarahisar ili turizminin gelişmesi hangi ekonomik etkilere yol açmıştır? (En önemli ilk üçü)</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Gelirimiz artmıştır	323	10.6
Kişilere yeni iş kaynakları doğmuştur	827	27.0
Diğer sektörler gelişmiştir	196	6.4
Eski meslekler canlanmıştır	63	2.0
Yerel ürünler değer kazanmıştır	464	15.2
Şehrimiz kalkınmıştır	418	13.6
Dış yatırımcılar şehre canlılık kazandırmıştır	437	14.2
Yerel ve küçük esnaf sıkıntıya düşmüştür	104	3.3
Fiyatlar artmıştır	100	3.2
Ticaret ahlaki bozulmuştur	62	2.0
Diğer sektörler gerilemiştir	39	1.2
Diğer	9	0.2
Cevap vermeyen	33	1.1
Genel Toplam		100.0

Hızla değişen turist profili ve tüketim kalıpları, farklı ve yeni ürünlerin pazara sunulmasına neden olmuş ve çevresel unsurlar daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Zamanla çevresel değerleri kollama-akıllıca kullanma düşüncesinin gelişmesi ile birlikte **“sürdürülebilir turizm”** kavramı önemli hale gelmeye başlamıştır. Yeni gelişen turizm anlayışına göre; ekonomik olarak etkin ve verimli, toplumsal olarak sorumlu ve çevresel olarak da kontrollü, korumacı ve kollamacı uygulamalar daha fazla rağbet görmektedir. Bu açıdan yeni turizm anlayışında çevrenin önemi daha fazla artmaktadır.

Turizmin çevresel etkilerini belirlemek amacıyla Afyonkarahisar yerel halkına, turizmin çevre üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinden olan ve 12 maddeden oluşan faktörlerden en önemli üçü sorulmuştur. Ankete katılanların, %21.1’i **“Tarihi ve kültürel yapılar koruma altına alınmıştır”**, %14’ü **“Halkın doğal-kültürel kaynaklara ilişkin farkındalığı artmıştır”** ve %13.2’si **“Turizme konu olan alanlar plansız, geliş güzel büyümüştür”** şeklinde görüş bildirmişlerdir (Tablo 53). Yerel halkın büyük çoğunluğu turizmin ekonomik olarak etkisini olumlu olarak değerlendirirken, çevresel etkiye daha dikkatli yaklaştıkları görülmektedir. Yerel

halk turizmle birlikte tarihi ve kültürel değerlerin koruma altına alındığı görüşüyle birlikte, turizmin gelişimi ile turizm alanlarının plansız, kontrolsüz büyüdüğü görüşünü de belirtmekle, turizmin çevreye olumsuz etkilerinin olduğunu düşünmektedir.

Tablo 53: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Afyonkarahisar’da Turizmin Gelişiminin Çevreye Etkisinin Algulanışı

<i>Size göre Afyonkarahisar ili turizminin gelişmesi hangi çevresel etkilere yol açmıştır? (En önemli ilk üçü)</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Doğal çekicilikler koruma altına alınmıştır	198	6.4
Tarihi ve kültürel yapılar koruma altına alınmıştır	645	21.1
Doğal ortam korunmuştur	160	5.2
Yolların kalitesi iyileşmiştir	356	11.6
Kentsel hizmetler iyileşmiştir	239	7.7
Çevre düzenlemeleri artmıştır	387	12.5
Halkın doğal-kültürel kaynaklara ilişkin farkındalığı artmıştır	428	14.0
Çöp ve çevre temizliği sorunları artmıştır	86	2.8
Doğal, tarihi ve kültürel güzellikler tahrip edilmiştir	29	0.9
Turizme konu olan alanlar plansız, gelişigüzel büyümüştür	408	13.2
Kalabalık ve gürültü artmıştır	59	1.9
Tarihi yapılar bozulmuştur	39	1.2
Diğer	10	0.3
Cevap vermeyen	31	1.0
Genel Toplam		100.0

Turizm olayı günümüzde toplumsal bir olay olarak değerlendirildiğinden, turizmin ekonomik ve çevresel etkileri yanında toplumsal etkilerinin de ölçülmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Turizmin sosyo-kültürel olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesi ve toplumsal altyapının hazır hale getirilmesi, turizmin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Çünkü bir bölgede, toplumsal uzlaşıdan uzak olarak gelişen turizm sektörü “*sürdürülebilir*” olmaktan da uzaktır. Bu açıdan turizmin toplumsal etkilerinin, yapılacak çalışmalarla sürekli izlenmesi gerekmektedir.

Yerel halka uygulanan anket sonucunda, halkın turizmin toplumsal etkilerine yaklaşımı şöyledir: Ankete katılanların, %19.9’u “*İlin doğal ve kültürel değerlerinin tanınması artmıştır*”, %19.5’i “*Doğal, tarihi, kültürel kaynakları koruma bilinci gelişmiştir*” ve %17.7’si “*Kültürel etkinlikler artmıştır*” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Afyonkarahisar yerel halkının büyük çoğunluğu, turizmin ilde gelişiminin, sosyo-kültürel açıdan olumlu yönde gelişeceği görüşünü paylaşmaktadırlar. Turizmin sosyo-kültürel yönden olumsuz etkileri olduğu görüşüne

sahip deneklerin çok az olduğu görülmektedir. Buradan, Afyonkarahisar halkının turizmin toplumsal gelişimine olumlu yaklaştıkları sonucunu çıkarabiliriz (Tablo 54).

Tablo 54: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Afyonkarahisar’da Turizm Gelişiminin Sosyo-Kültürel Etkilerinin Algılanışı

<i>Size göre Afyonkarahisar ili turizminin gelişmesi hangi sosyo-kültürel etkilere yol açmıştır? (En önemli ilk üçü)</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
İlin nüfusu artmıştır	122	3.9
Doğal, tarihi, kültürel kaynakları koruma bilinci gelişmiştir	598	19.5
Halkın yaşam standardı yükselmiştir	182	5.9
Kültürel etkinlikler artmıştır	544	17.7
İlin doğal ve kültürel değerlerinin tanınması artmıştır	611	19.9
Halkın davranış şekli ve yaşam biçimi değişti	284	9.3
Halkın turizm anlayışında değişmeye neden olmuştur	435	14.3
Toplumsal değerler olumsuz yönde değişmiştir	89	2.9
Gelenekler kaybolmaya başlamıştır	95	3.0
Afyonkarahisar kimliği kaybolmaya başlamıştır	54	1.7
Diğer	12	0.3
Cevap vermeyen	49	1.6
Genel Toplam		100.0

Termal turizm, sağlık turizmi gibi alternatif turizm imkanlarının son yıllarda artmaya başladığı Afyonkarahisar ilinde, turizmin gelişmesi için yapılacak planlamada özel ve kamu yönetimi, turizm sektörü temsilcileri ve en önemlisi de yerel halkın görüşlerinin alınması gerekir. Bu açıdan bizde son olarak yerel halka Afyonkarahisar’da turizmin gelişmesi için öncelikli olarak nelerin yapılması gerektiği sorduk. Ankete katılanlara bizim oluşturduğumuz 12 maddelik faktörlerden en önemli olan üç faktörün işaretlenmesi istenmiştir. Buna göre ankete katılanların verdiği cevaplar içinde, Afyonkarahisar’da turizmin gelişmesi için gerekli olan en önemli üç faktör arasında; %17.5’u “*mevcut turistik tesislerinin iyileştirilmesi ve hizmet kalitesinin artırılması*”, %14.1’i “*çevrenin ağaçlandırılmasına, yeşillendirilmesine önem verilmesi*”, %14’ü ise “*yerel halkta turizm bilinci oluşturulmalı*” maddeleri yer almaktadır. Ayrıca, deneklerin %10.5’i “*turizm mevsiminin bütün yıla yayacak plan ve projeler geliştirilmeli*”, %8.7’si “*daha etkili tanıtım ve pazarlama yapılmalıdır*” şeklinde düşünceleri aktardığı görülmektedir. Buna rağmen ankete katılanların çok az bir kesimi (%1.4’ü) Afyonkarahisar’da turizmin gelişmemesi gerektiği konusunda görüş bildirmeleri, ilde turizmin gelişmesini istemeyenlerin çok az da olsa olduğunu göstermektedir, yine de

Afyonkarahisar halkının geneli turizmin gelişiminden memnun olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca verilen cevaplara göre, mevcut turizm değerlerinin yanına potansiyel turizm değerlerinin de eklenmesiyle daha fazla gelişebileceği görüşü hakimdir (Tablo 55).

Tablo 55: Ankete Katılan Afyonkarahisar Yerel Halkının Afyonkarahisar'da Turizmin Gelişimi ile İlgili Görüşleri

Size göre Afyonkarahisar ili turizminin gelişmesi için neler yapılmalıdır? (En önemli ilk üçü)	Frekans	%
Daha fazla gelişmemelidir	45	1.4
Mevcut tesisler iyileştirilmeli ve hizmet kalitesi arttırılmalı	539	17.5
Konaklama tesisleri çoğaltılmalı	248	8.0
Çevrenin ağaçlandırılmasına, yeşillendirilmesine önem verilmeli	429	14.1
Fiyatlar ucuzlatılmalı	161	5.2
Yerel halkta turizm bilinci oluşturulmalı	427	14.0
Yenileme ve restorasyona önem verilmeli	145	4.7
Kültür, kongre turizm gibi yeni turizm türleri oluşturulmalı	218	7.1
Turizm mevsiminin bütün yıla yayacak plan ve projeler geliştirilmeli	323	10.5
Turizm alanlarını kullanırken sürdürülebilirliği sağlamalı	119	3.8
Ulaşım olanakları geliştirilmelidir	142	4.6
Daha etkili tanıtım ve pazarlama yapılmalıdır	268	8.7
Diğer	2	0.1
Cevap vermeyen	9	0.3
Genel Toplam		100.0

Afyonkarahisar halkına uygulanan anket sonucunda verilen cevaplardan ortaya çıkan tablo, halkın turizm faaliyetlerine genelde aktif olarak katıldığı, turizme ve turiste olumlu olarak baktığı, turizm olayını ekonomik bir olay olarak görmekle birlikte, bölgede turizmin gelişmesinde çevresel düzenlemelerin olması, özellikle ağaçlandırma ve yeşillendirme faaliyetlerinin artırılması, turizm merkezlerinde plansız, kontrolsüz ve gelişmiş güzel büyümenin önlenmesi, hizmet kalitesinin artırılması ve toplumsal olarak da yerel halkta turizm bilincinin oluşması, termal turizminin yanında tarihi ve kültürel turizm varlıklarının turizme kazandırılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Turizmin olumsuz etkileri fark edilmediğinden turizm gelişmelerine büyük oranda olumlu olarak yaklaşılmakta, olumsuz düşüncede olanlar azınlıkta kalmaktadır. Ancak burada önemli olan, turizmin planlı gelişiminin sağlanmasıdır. Böyle olduğu takdirde, olumsuzluklar ortaya çıkmadan önce gerekli tedbirler

alınır, doğal ve beşeri ortamın özgünlüğü bozulmırsa ve bölgede yaşayan halkın da katılımı sağlanırsa, turizm faaliyetlerinde problemler en aza indirilmiştir olur. Amacımız turizm faaliyetlerinin başlangıç safhasında olan ve son yıllarda tercih edilmeye başlanan alternatif turizm imkanlarının bulunduğu ve gelecekte önemli turizm merkezlerinden biri olacağı tahmin edilen Afyonkarahisar ilinde halkın isteklerinin de dikkate alınmasını sağlayarak, turizminin planlı bir şekilde gelişmesine yardımcı olmaktır.

Turizmin etkileri açısından bakıldığında, yerel halkın büyük çoğunluğu, turizmin gelişiminin ekonomiye ve sosyo-kültürel yapıya olumlu etkisinin olduğunu, ancak çevresel yönden olumlu etkisinin yanında, olumsuz etkilerinin de varlığını belirtmektedirler. Bölgede aralıklarla yaptığımız arazi çalışmalarında, yerel halkın endişelerini doğrular nitelikte niteliksiz yapıların, altyapısı tamamlanmadan yapılan tesislerin ve plansız yerleşmelerin gittikçe artmaya başladığını gözlemledik. Bu tür kontrolsüz ve plansız yapılaşma yerine daha kapsamlı, nitelikli, temiz ve doğal dengenin korunduğu çevresel düzenlemelerin gelecekte ilin turizmini daha güzel seviyelere ulaştıracaktır.

Sonuç olarak, yerel halk Afyonkarahisar'da turizmin gelişmesinin ekonomiye ve toplumsal yapıya olumlu katkı sağlayacağı ancak doğal çevreye olumsuz etki yapacağı görüşünü savunmaktadır. Turizmin Afyonkarahisar ilinde gelişiminin çevreye olumlu yönde etkilerinin artırılmasında, kamu kurumlarına, yerel yönetimlere, özel sektör temsilcilerine, sivil toplum kuruluşlarına, derneklere, oda temsilcilerine ve yerel halka büyük görev düşmektedir. Çünkü bu çevre hepimizin ve bu çevreyi korumak ve kollamak da hepimizin görevidir. Afyonkarahisar ilinde turizmin sürdürülebilir hale gelmesinde alınacak önlemlerin en başında da çevresel olumsuzlukların önlenmesi gelmektedir.

1.2. YERLİ TURİSTLERE YAPILAN ANKETE GÖRE AFYONKARAHİSAR TURİZMİ

Afyonkarahisar turizminin gelişiminde, yerel halkın düşünceleri yanında, bölgeye gelen ziyaretçilerin görüşü de önemlidir. Çünkü, bir bölgede turizmin devamlılığı, gelen ziyaretçilerin memnuniyetine bağlıdır. Ziyaretçilerin taleplerinin belirlenmesi, pazar durumunun tespiti, turistlerin kalış süresi, hangi turistik ürünleri

ziyaret ettiklerinin bilinmesi, hem mevcut turist profilinin belirlenerek talep analizinin yapılmasına, hem de gelecekte yapılacak turizm yatırımlarının planlanmasına yardımcı olacaktır. Turist profilinin devamlı değişen tatil tercihlerinin bilinmesi, turizm planlamasında rol alan aktörlere, hedefledikleri pazara hangi yöntemlerle, nasıl ve ne zaman ulaşabilecekleri konusunda rehber bilgiler sunar. Müşterilerin beklentileri doğrultusunda yapılan düzenlemeler, “*En iyi reklam müşteri memnuniyetidir*” sözü gereğince, gelen ziyaretçilerin tatmin olmasına ve tekrar gelmelerine neden olur.

Turist profiline yönelik çalışmalarda, demografik, psikolojik, coğrafik ve sosyo-ekonomik değişkenlerden oluşan dört unsurun belirlenmesi gerekir. Demografik profili oluşturan unsurlar, turistlerin yaşı, cinsiyeti, medeni hali, mesleği, milliyeti ve sayısıdır. Demografik değişkenler, turizm araştırmalarında yaygın biçimde kullanılmaktadır ve bir turistik destinasyondan duyulan tatmini analiz etmede dikkate alınması gereken önemli unsurlar arasındadır. Coğrafik profili oluşturan unsurlar ise turistin hangi ilden ya da ülkeden geldiği ile ilgilidir. Psikolojik profili oluşturan unsurlar, turistin ziyaret amacı, boş zaman aktiviteleri, kalış süreleri, konaklama tercihleridir. Sosyo-ekonomik profili oluşturan unsurlar ise, yıllık gelir, eğitim düzeyi, ulaşım türü, harcama miktarı ve esnekliğidir (Kotler vd., 1999).

Turist profili aynı zamanda, turist sınıflaması, turist segmentasyonu gibi isimler altında da incelenmektedir. Turist profilinin belirlenmesi, turizm planlaması, turizm yönetimi ve turizm pazarlamasına yarar sağlamakta ve yol göstermektedir. Turist profili bilgisinin elde edilmesi, yöneticilerin farklı motivasyon ve deneyimleri ele almasına olanak sağlamakta ve hangi turist profilinin hangi turizm türü içerisinde yer aldığına belirlenmesine imkan vermektedir. Aynı zamanda turist profilinin belirlenmesi, sürdürülebilir turizm açısından kaynakların doğru ve verimli kullanılmasını sağlamaktadır (Hvenegaard, 2002).

Afyonkarahisar turizminin mevcut durumunun saptanmasında turist profilin belirlenmesi gerektiğinden, Afyonkarahisar iline gelen yerli turistlere anket uygulaması yapılmıştır. Öncelikle anket çalışması için Afyonkarahisar Valiliği’nden gerekli izin alındıktan sonra 40 kişiye rastlantısal ve birebir olarak anket uygulanmış, deneklerin tepkilerine göre birkaç maddede değişiklik yapılmıştır. Anket, 2010

Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık ayları ile 2011 Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında Korel Termal Otel, İkbal Termal Otel, Oruçoğlu Termal Otel, Anemon Afyon Otel, Sandıklı ve Gazlıgöl Turizm Alanları, Afyon Kalesi ve Mihrioğlu Konağı ziyaretçilerine uygulanmıştır. Anket yapılacak denek sayısı, Afyonkarahisar'a 2000 yılından sonra gelen ziyaretçilerin ortalaması dikkate alınarak, % 95 güven aralığında 220 kişi olarak saptanmıştır. Afyonkarahisar'a gelen ziyaretçilere dağıtılan 400 anketin 352'si değerlendirmeye alınmıştır. Daha sonra anket verileri "SPSS 17.00 Statistics" programı kullanılarak sayısal hale getirilmiş ve araştırmanın veri tabanı oluşturularak veriler analiz edilmiştir ve veriler tablolar haline getirilerek yorumlanmıştır.

Ankete katılan yerli turistlerin, %47.4'ü erkek ve %51.2'si kadındır. Yaş ortalamalarına bakıldığında, orta yaş grubunun Afyonkarahisar'a daha fazla geldiği görülmektedir. En fazla bölgeye, 31-40 yaş arası (%24.7) turist gelmesi, bölgedeki turizmin dinamik olduğunu göstermektedir (Tablo 56). Aslında termal turizm merkezlerini genellikle yaşlı nüfus tercih etmektedir. Çünkü belirli bir yaştan sonra, insan vücudunda hastalıkların artmasıyla insanlar, doğal tedavi yöntemi olan SPA merkezlerine gitmektedirler. Afyonkarahisar turizminin "Pazar Analizi"nde ziyaretçilerin yaşları değerlendirildiğinde, yaşlı nüfus oranının az olduğu görülmektedir. Yaşlı nüfusun bölgeye çekilmesi için değişik aktivite ve tanıtımların yapılması, bölgeye gelen ziyaretçilerin yaş ortalamasını artıracaktır.

Tablo 56: Ankete Katılan Turistlerin Cinsiyet ve Yaş Dağılımı

<i>Cinsiyet</i>	<i>Frekans</i>	<i>(%)</i>	<i>Yaş</i>	<i>Frekans</i>	<i>(%)</i>
Erkek	167	47.4	- 18	11	3.1
Kadın	180	51.2	18-30	79	22.4
Cevap vermeyen	5	1.4	31-40	87	24.7
Genel Toplam	352	100.0	41-50	75	21.3
			51-60	57	16.2
			60 üzeri	40	11.4
			Cevap Vermeyen	3	0.9
			Genel Toplam	352	100.0

Ziyaretçilerin eğitim durumuna bakıldığında, ankete katılan 352 kişinin 160'ı (%45.5'i) üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Anketin ağırlıklı olarak nitelikli konaklama tesislerinde yapılması, eğitim seviyesinin yüksek olmasında etkili olmuştur. Ziyaretçilerin büyük bölümü evli insanlardan (%67.3'ü) oluşmaktadır. Bekarların oranı ise %24.4'tür (Tablo 57). Bu konuda cevap vermek istemeyenlerin

oranı da, diğer maddelere göre yüksektir (%5.4). Bölgeye gelen turistlerin büyük çoğunluğu, Avcıkurt (2009)'un sınıflandırdığı turist profillerinden, “Örgütlenmiş Kitle Turisti” grubu içerisinde yer alırlar.

Tablo 57: Ankete Katılan Turistlerin Öğrenim Düzeyi ve Medeni Durumu

Öğrenim Düzeyi	Frekans	%	Medeni durum	Frekans	%
İlkokul	50	14.2	Evli	237	67.3
Ortaokul	28	8,0	Bekar	86	24.4
Lise	99	28.1	Diğer	10	2.8
Üniversite	160	45.5	Cevap vermeyen	19	5.4
Lisansüstü	13	3.7	Genel Toplam	352	100.0
Cevap vermeyen	2	0.5			
Genel Toplam	352	100.0			

Afyonkarahisar’a gelen ziyaretçilerin %19.6’sı ev hanımı, %19.3’ü serbest meslek, %19’u memur, %14.2’si emekli, %14.2’si öğrenci, %7.1’i tüccar, %6.6’sı işçilerden oluşmaktadır. Ziyaretçilerin büyük bölümü serbest meslek sahibi kişiler ve ev hanımları oluşturmaktadır. Ankete katılanların gelir düzeylerine bakıldığında, %29.5’i 1.000-2.000 TL arası, %27.6’sı 2.000-4.000 TL arası, %18.5’i 1.000 TL’nin altında, %18.2’si 4.000 TL’nin üstünde gelire sahiptirler (Tablo 58). Bu sonuçlara göre, Afyonkarahisar’a gelen yerli turistlerin büyük bölümü 1.000 TL ile 4.000 TL arasında orta ve ortanın üstü gelir seviyesine sahip oldukları görülmektedir. Ev hanımlarının bir kısmı “*Gelirim yok*” şeklinde görüş bildirirken (%5.1’i), bir kısmı da ailesinin gelir düzeyine göre görüş bildirmişlerdir.

Tablo 58: Ankete Katılan Turistlerin Meslek ve Aylık Gelir Dağılımı

Meslek	Frekans	%	Aylık Gelir	Frekans	%
İşçi	23	6.6	1.000 TL altı	65	18.5
Memur	67	19.0	1.001 – 2.000 TL	104	29.5
Emekli	50	14.2	2.001 – 4.000 TL	97	27.6
Ev hanımı	69	19.6	4.001 TL üstü	64	18.2
Öğrenci	46	13.1	Gelirim yok	18	5.1
Tüccar	25	7.1	Cevap vermeyen	4	1.1
Serbest meslek	68	19.3	Genel Toplam	352	100.0
Diğer	3	0.9			
Cevap vermeyen	1	0.3			
Genel Toplam	352	100.0			

Afyonkarahisar’a gelen turistlerin büyük bölümü (% 87.5’i) karayolunu tercih etmektedir. Zafer Havaalanının açılması ile birlikte, havayolu ile gelen ziyaretçi sayısında artış olacaktır. Afyonkarahisar’a gelen ziyaretçilerin belli bir bölgede

yoğunlaşmadığı, farklı bölgelerden turistlerin geldiği görülmektedir. Gelen ziyaretçilerin %20.5'i İstanbul, %11.4'ü Ankara, %7.4'ü Afyonkarahisar ve çevresi, %6.5'i İzmir ve yarısından fazlası (%53.4'ü) diğer yerler oluşmaktadır. Diğer yerler içerisinde öne çıkanlar ise, Konya (%10.2), Antalya (%6.8), Adana (%4.8), Hollanda (%2.6), Isparta (%2.6), Almanya (%2.3), Bursa (%1.4) gibi yerlerdir (Tablo 59). Almanya, Hollanda, İsveç ve Belçika gibi ülkelerden gelen ziyaretçilerin büyük bölümünü, bu ülkelerde yaşayan Türk vatandaşları oluşturmaktadır. Yurt dışından gelen ziyaretçilerle birebir anket görüşmelerimiz esnasında, ilin turizmi ile ilgili görüşlerini sorduğumuzda, Afyonkarahisar'ın turizminin gelişiminin, nitelikli tesislerin artmasına bağlı olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca, daha önceki yıllarda, memleketlerinin Afyonkarahisar olmasına karşın, nitelikli tesislerin bulunmamasından dolayı başka yerleri tercih ettiklerini, ancak Afyonkarahisar' da tesislerin kalitesinin artması ile birlikte burada tatil yapmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 59: Ankete Katılan Turistlerin Daimi Oturdukları Yer ve Gelirken Kullandıkları Ulaşım Sistemi

Daimi oturulan yer?	Frekans	%	Kullanılan ulaşım sistemi nedir?	Frekans	%
Afyon ve çevresi	26	7.4	Karayolu	308	87.5
İstanbul	72	20.5	Havayolu-Karayolu	35	9.9
İzmir	23	6.5	Demiryolu	9	2.6
Ankara	40	11.4	Genel Toplam	352	100.0
Diğer	188	53.4			
Cevap vermeyen	3	0.9			
Genel Toplam	352	100.0			

Afyonkarahisar'a gelen ziyaretçilerin %30.1'i ilk kez ve %13.6'sı her yıl geldiklerini söylemişlerdir. Gelen turistlerin yarıya yakını üç ve daha fazla geldiklerini bildirmeleri, bölgeye gelen ziyaretçilerin tekrar tercih ettikleri sonucunu çıkarmaktadır. Afyonkarahisar iline gelen ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun (%52.3'ü) 2 ile 4 gece arasında kaldıklarını beyan etmeleri, termal turizm merkezlerindeki standart kalma sürelerinin altında olduğu sonucunu çıkarmaktadır (Tablo 60). Bu açıdan, gelen ziyaretçilerin daha fazla bölgede kalması için ürün ve alan çeşitlendirmesi konusunda farklı faaliyetlerin yapılması gerekmektedir.

Tablo 60: Ankete Katılan Turistlerin Gelme Sıklığı ve Kalma Süresi

Gelme sıklığı	Frekans	%	Kalma süresi	Frekans	%
İlk kez	106	30.1	Günübirlik	8	2.3
İkinci	70	19.9	1 Gece	27	7.7
Üçüncü	47	13.4	2 – 4 Gece	184	52.3
Dörtten fazla	78	22.2	5 Gecedden fazla	132	37.5
Her yıl	48	13.6	Cevap vermeyen	1	0.3
Cevap vermeyen	3	0.9	Genel Toplam	352	100.0
Genel Toplam	352	100.0			

Afyonkarahisar'a gelen turistlerin %39.5'i tatil, %20.5'i sağlık, %17'si kongre-seminer, %9.4'ü iş, %5.7'si merak, tanıma isteği, %4.3'ü akraba-arkadaş ziyareti ve %3.7'si ise geçerken uğramak, alışveriş amacıyla gelenlerden oluşmaktadır (Tablo 61). Bölgeye yapılan yeni yatırımlarla birlikte sağlık ve kongre turizmi amacıyla gelenlerin artması beklenmektedir.

Ankete katılanların verdiği cevaplara göre, turistler Afyonkarahisar'a genellikle kişisel veya aileleri ile birlikte (% 50.9'u) gelmektedirler. Bunun yanında, akraba-arkadaş grubu ile gelenler % 19.9, dernek veya gezi ile gelenler % 16.5 ve tur ile gelenler ise % 10.2'dir (Tablo 61). Afyonkarahisar turizminde, seyahat acentelerinin payının oldukça düşük olduğu, bundan dolayı tur organizasyonları ile gelenlerin oranının da düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 61: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar'a Gelme Amacive Geliş Şekli

Gelme Amacı	Frekans	%	Geliş şekli	Frekans	%
Tatil	139	39.5	Kişisel – aile ile	179	50.9
Kongre–Seminer	60	17.0	Tur ile	36	10.2
Alışveriş	13	3.7	Arkadaş-akraba	70	19.9
Sağlık	72	20.5	Dernek-gezi grubu	58	16.5
Merak	20	5.7	Diğer	9	2.6
Akraba-arkadaş	15	4.3	Genel Toplam	352	100.0
İş	33	9.4			
Genel Toplam	352	100.0			

Ankete katılan ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun (%67.3'ü) Afyonkarahisar'ı tercih nedeni olarak “Termal kaynaklardan yararlanmak” şeklinde görüş bildirmesi, ilin en önemli turistik değerinin, termal kaynaklar olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bu amaçla, termal kaynakların en verimli, etkin ve kontrollü bir şekilde kullanılması, Afyonkarahisar turizminin sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşımaktadır. Çünkü termal kaynakların bitmesi, Afyonkarahisar'da turizmin de bitmesi sonucunu doğuracaktır. Gelen ziyaretçilerin çok azı tarihi-kültürel değerleri görmek (%6.5'i) ve doğal güzellikleri görmek (%4'ü) amacıyla

Afyonkarahisar İli'ni tercih etmektedirler. Gelen turistlerin %81.3'ü otel-tatil köyünde kaldıklarını bildirmişlerdir. Anket uygulamasının büyük bölümü termal otellerde yapıldığından dolayı, turistlerin çoğunluğu otellerde kaldıklarını belirtmişlerdir (Tablo 62). Araştırma sahasında ayrıca villa, pansiyon, kiralık daire ve apart daire gibi tesislerde bulunmaktadır. Ancak bu tesisler turizm işletme belgeli olmadığından, konaklama ve geceleme bilgileri güvenilir değildir.

Tablo 62: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar'ı Tercih Nedeni ve Kaldıkları Yer

Tercih Nedeni	Frekans	%	Kaldıkları Yer	Frekans	%
Kendi memleket	16	4.5	Otel-tatil köyü	286	81.3
Tarihi- kültürel zenginlik	23	6.5	Pansiyon	21	6.0
Termal kaynaklar	237	67.3	Kiralık ev	22	6.3
Akraba-arkadaş ziyaret	10	2.8	İkinci konut	9	2.6
Tur programı	31	8.8	Akraba-arkadaş evi	14	4.0
Ulaşım kolay	10	2.8	Genel Toplam	352	100.0
Konaklama bol	2	0.6			
Ucuz	8	2.3			
Doğal güzellikleri görme	14	4.0			
Genel Toplam	352	100.0			

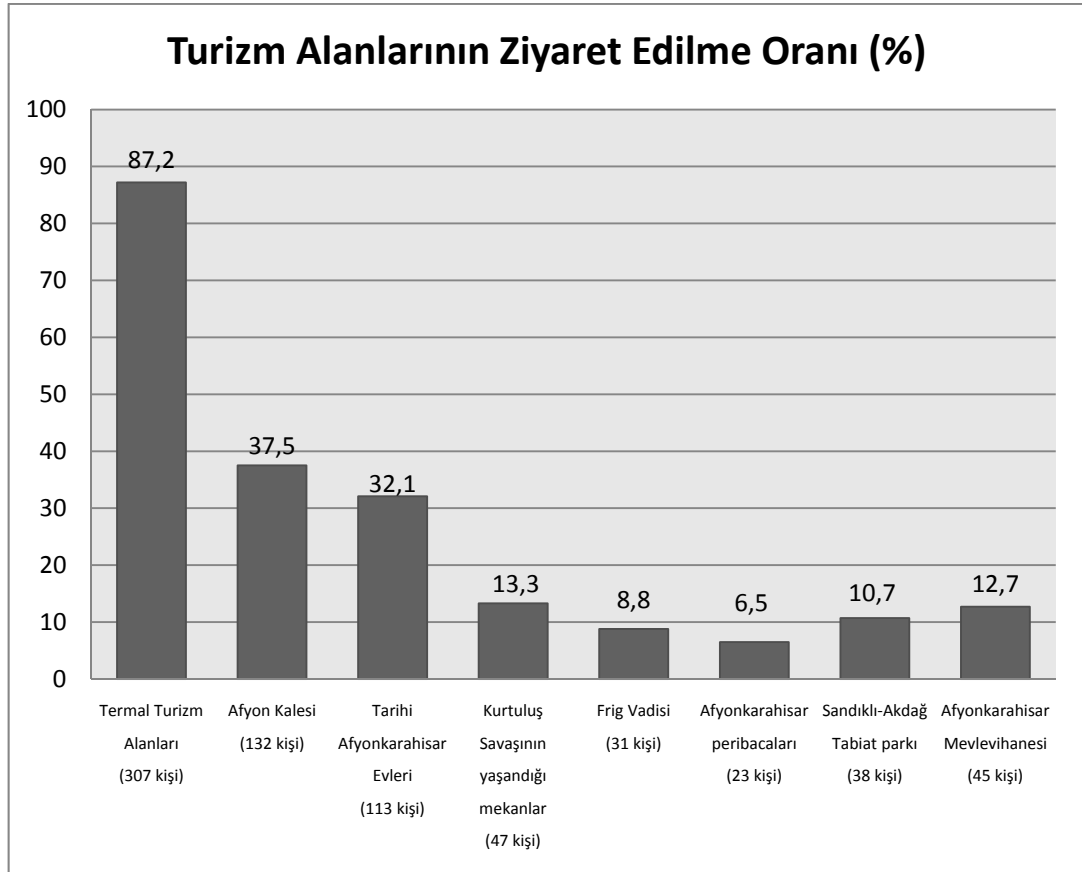
Afyonkarahisar ilini, ankete katılan ziyaretçilerin %35.8'i kişisel merakından, %31'i akraba ve tanıdıklardan, %11.9'u kitap ve broşürlerden, %9.9'u seyahat acentalarından ve % 9.4'ü internetten öğrendiklerini söylemişlerdir (Tablo 63). Yine bu bölümde de seyahat acentalarının, ilin turizminde daha aktif olmaları gerektiği sonucunu çıkarmaktadır. Ayrıca Afyonkarahisar turizminin reklamı ve tanıtımında, teknolojinin daha fazla kullanılması gerektiği savunulmaktadır. Afyonkarahisar'a gelen ziyaretçilerin büyük bölümü, ilden ayrılırken yöresel gıda ürünleri (%45.2'si) ve yöresel hediyelik eşya (%20.5'i) alacaklarını belirtmişlerdir (Tablo 63). Bu konuda kararsız olanların oranı da yüksektir (%18.2).

Tablo 63: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar'ı Öğrenme Şekli ve İlden Ayrılırken Alacakları Eşya

Öğrenme Şekli	Frekans	%	Alacakları Eşya	Frekans	%
Kitap, gazete, broşür	42	11.9	Bilmiyorum	64	18.2
Tanıdıklardan	109	31.0	Almayacağım	51	14.5
Seyahat acentasından	35	9.9	Yöresel hediyelik eşya	72	20.5
Kişisel merak	126	35.8	Yöresel gıda ürünleri	159	45.2
İnternette	33	9.4	Cevap vermeyen	6	1.7
Cevap vermeyen	7	2.0	Genel Toplam	352	100.0
Genel Toplam	352	100.0			

Afyonkarahisar'a gelen yerli turistlere, ilin doğal, tarihi ve kültürel turizm değerleri olan merkezlerden hangilerini ziyaret ettiği sorulmuştur. Ankete katılan

yerli turistlerin; %87.2'si termal turizm alanlarını, %37.5'i Afyon Kalesi'ni, %32.1'i Tarihi Afyonkarahisar Evlerini, %13.3'ü Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı mekanları, %12.7'si Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ni, %10.7'si Sandıklı-Akdağ Tabiat Parkı'nı, %8.8'i Frig Vadisi'ni ve %6.5'i Afyonkarahisar peribacalarını ziyaret etmişlerdir (Şekil 19). Ziyaretçilerin bu bölümde verdikleri cevaplara göre de, termal kaynakların Afyonkarahisar turizmi için hayati önem taşıdığı görülmektedir. Afyon Kalesi'nin ziyaret edilme oranı olarak, termal turizm kaynaklarından hemen sonra gelmesi, hem doğal, hem de tarihi-kültürel özellikler taşıyan kalenin Afyonkarahisar turizminde önemli bir destinasyon alanı olduğunu göstermektedir. Tarihi Afyonkarahisar Evleri'nin restorasyonu ile ilin kültürel turizm yönünden canlılık kazandığı, Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde yapılan düzenlemelerle de ilin inanç turizminin artmaya başladığı görülmektedir. Turizmde koruma-kollama stratejilerinin, hem turizmin canlanmasına, hem de kültürel değerlerin korunarak kullanılmasına güzel bir örnek oluşturmaktadır.

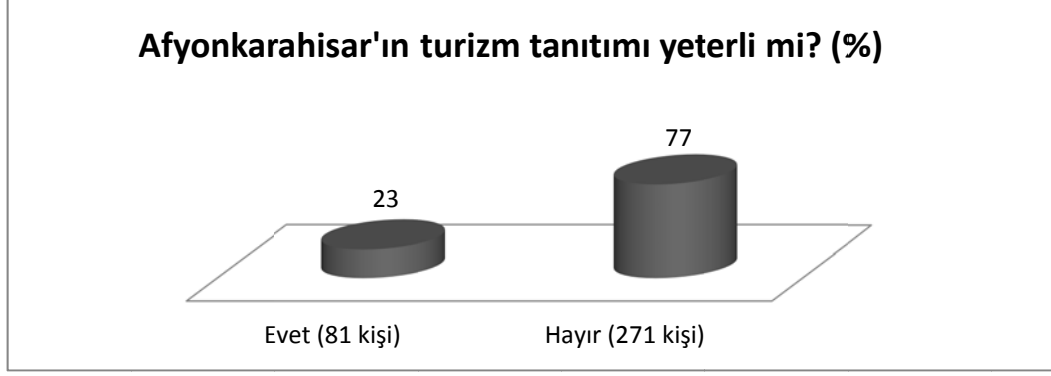
Şekil 19: Afyonkarahisar ilindeki Turizme Konu Olan Alanların, Ankete Katılan Turistlerce (352 Kişi) Ziyaret Edilme Oranları

Afyonkarahisar ilinin önemli doğal, tarihi ve kültürel turizm potansiyelini oluşturan; Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı alanların, Frig Vadisi'nin, Akdağ Tabiat Parkı'nın ve peribacalarının ziyaret edilme oranlarının düşük olmasının nedenleri içerisinde, ankete katılanların %36.9'u "*Tanıtım ve yönlendirme yapılmadığından*" şeklinde görüş bildirmişlerdir. Mekanların ziyaret edilmemesinde, %17.9'u "*Mekanlar hakkında yeterli bilgim olmadığından*", %17'si "*Tur programında olmadığından*", %11.6'sı "*İlgimi çekmediğinden*", %6.3'ü "*Nasıl gidileceğini bilmediğinden*", %3.7'si "*Yeterli zaman olmadığından*" ve %2.8'i "*Turizm altyapısının yetersiz olduğundan*" nedenleri bulunmaktadır (Tablo 64). Turizm potansiyeli olan, ancak ziyaret edilme oranının düşük olmasında, mekanların yeteri kadar tanınmaması, bilgilendirmelerin eksik olması ve tur programlarında bulunmaması nedenleri en önemlileridir. Mekanların turistlerin ziyaret etmesi için çekici hale getirilmesi için yapılacak fiziki düzenlemeler, bu bölgelere olan ziyaretleri artırabilir.

Tablo 64: Ankete Katılan Turistlerin Doğal ve Kültürel Değerleri Ziyaret Etmeme Nedeni ve İlin Turizminin Tanıtımı İle İlgili Görüşleri

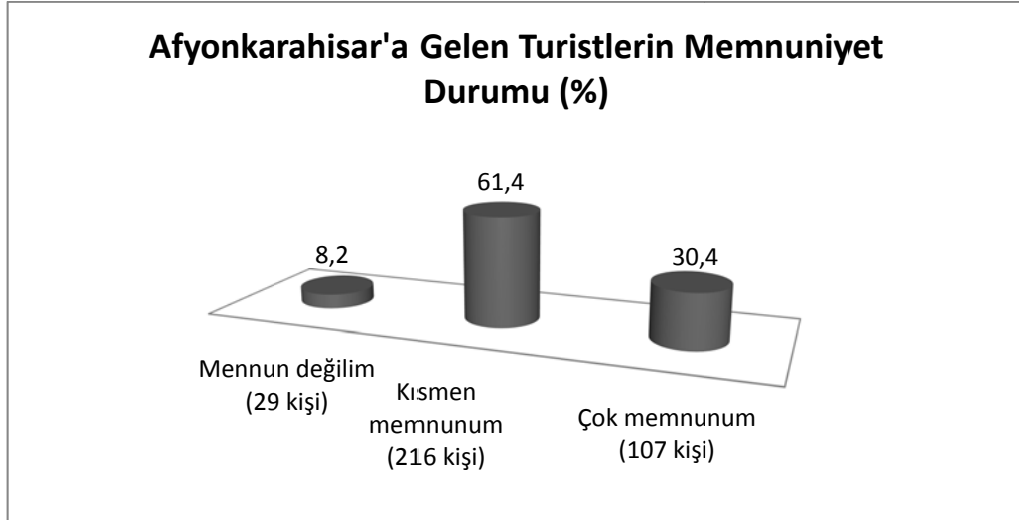
<i>Ziyaret Etmeme Nedeni</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Tanıtım Nasıl Olmalı?</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Tanıtım olmadığından	130	36.9	Broşür ve kitaplar basılmalı	117	11.1
İlgimi çekmediğinden	41	11.6	Web siteleri artırılmalı	117	11.1
Yeterli bilgim olmadığından	63	17.9	Fuarlara katılmalı	191	18.0
Tur programında yok	60	17.0	Şenlik-festival düzenlenmeli	178	16.8
Nasıl gidileceğini bilmiyorum	22	6.3	Dizi-film çekilmeli	124	11.7
Alt ve üst yapı yetersiz	10	2.8	Belgeseller hazırlanmalı	96	9.1
Diğer	13	3.7	Akademik çalışmalar olmalı	85	8.1
Cevap vermeyen	13	3.7	Cevap vermeyen	148	14.1
Genel Toplam	352	100.0	Genel Toplam	1056	100.0

Afyonkarahisar'a gelen yerli turistlerin %77'si ilin turizm tanıtımını yeterli bulmamakta, %23'ü ise yeterli bulmaktadır (Şekil 20). İlin tanıtımı için yapılması gereken çalışmalardan ilk üçünün oranları şöyledir: % 18'i "*Yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katılmalı*", %16.8'i "*şenlik ve festivaller düzenlenmeli*" ve %11.7'si "*televizyon dizileri çekilmeli*". Bu konuda görüş bildirmeyenlerin de oranı (%14.1) yüksektir (Tablo 64). Anket yaparken gerçekleşen görüşmemizde turistler, Afyonkarahisar turizminin komple, bir bütün halinde ele alınarak değerlendirilmesi gerektiği ve buna paralel olarak tanıtımın da bir bütün halinde değişik metodlarla yapılabileceğini belirtmişlerdir.

Şekil 20: Ankete Katılanların (352 kişi) Afyonkarahisar ilinin Turizm Tanıtımı İle İlgili Görüşü

Ankete katılan yerli turistler, Afyonkarahisar’da tatilini geçirmekten genelde memnun, ama büyük çoğunluğunun kararsız olduğu da görülmektedir. Turistlerin %61.4’ü “kısmen memnunum”, %30.4’ü “Çok memnun” ve %8.2’si “Memnun değilim” şeklinde görüş bildirmişlerdir (Şekil 21). Turistlere yapılacak başka bir anket çalışması ile, sorunların ortaya çıkarılması ve önlemlerin alınarak, gelen turistlerin memnuniyet oranları artırılması sağlanabilir.

Şekil 21: Ankete Katılan Turistlerin (352 kişi) Afyonkarahisar ilinde Bulunma Memnuniyeti

Bir toplumun nüfus (demografik) yapısı turizmi etkilemekte; toplumun çeşitli kesimleri arasında turizme katılma düzeyi bakımından ayrılıklar bulunmaktadır. Turizmin gelişmesi ile birlikte, turist–yerli ilişkileri, turistlerin davranışları ve birbiriyle ilişkileri, önemli toplumsal olaylar durumuna gelmiştir. Turist–yerli ilişkisinin yoğunluğu ve biçimini etkileyen etmenleri bilmek önemlidir; çünkü, bu ilişkinin sonuçları, turizmden beklenen yararlarla yakından bağıntılıdır. Yerlilerin, turistlere, yakın ve sıcak biçimde davranması, onlara konukseverlik göstermesi,

turistleri gittikleri ülkeye bağlar; orada daha uzun süre kalmalarını sağlayabilir; ülkelerine döndüklerinde, olumlu propaganda yaparak, başkalarının da oraya gitmelerini sağlamalarına neden olabilir. Turistlere karşı saldırgan ve soğuk davranışlar ise, turizmden beklenen yararların azalmasına yol açabilir. Ayrıca, turizmden beklenen en önemli yararlarından biri, insanlar arasında kaynaşma, anlaşma ve yakınlığı sağlamasıdır. Bunun gerçekleşebilmesi için, turistlerle yerliler arasında yoğun ve doyurucu ilişkilerin olması gerekir (Doğan, 2004).

Afyonkarahisar'a gelen turistlerin kent merkezi hakkında görüşleri incelendiğinde, ankete katılan yerli turistlerin %63.9'u kent merkezinin temiz olduğunu, %58.5'i kentsel kimliğin korunduğunu, %52.8'i tarihi ve kültürel değerlerin korunduğunu, %52'si alışveriş imkanlarının gelişmiş olduğunu, %56.8'i trafik sorununun olmadığını ve %73.3'ü ulaşımın iyi olduğunu bildirmişlerdir. Bunun yanında, deneklerin %57.1'i turizm alt yapısının yetersiz olduğunu, %47.2'si yerel halkın turiste karşı sıcakkanlı olmadığını, %44.9'u doğal çevrenin korunmadığı şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir (Tablo 65). Bu konuda görüş bildirmeyenlerin oranının fazla olmasının nedeni ise, turizm tesislerine gelen turistlerin kent merkezine gitmediğinden, burası ile ilgili yorum yapmamasıdır. Gelen turistlerin kent merkezi ile irtibatlarının artırılması, kent merkezinde yaşayan halkın ekonomisine de katkı sağlayacaktır. Ayrıca sosyo-kültürel kaynaşmanın artırılması, turizmin toplumsal olumsuz etkilerinin azaltılması ve toplumsal uzlaşma açısından turist-yerel halk ilişkilerinin gelişmesi önemlidir.

Tablo 65: Ankete Katılan Turistlerin Afyonkarahisar Kent Merkezi Hakkındaki Görüşleri

Turistlerin Kent Merkezi Hakkındaki Görüşü	Evet (%)	Hayır(%)	Fikrim yok (%)
Temizdir	63.9	23.3	12.8
Doğal çevre korunmaktadır	42.3	44.9	12.8
Tarihi ve kültürel değerler korunmuştur	52.8	31.3	15.9
Kentsel kimlik korunmuştur	58.5	22.4	19.0
Turizm alt ve üst yapısı gelişmiştir	29.0	57.1	13.9
Trafik kötüdür	26.7	56.8	16.5
Yerel halk turiste karşı sıcakkanlıdır	36.1	47.2	16.8
Alışveriş olanakları gelişmiştir	52.0	32.1	15.9
Ulaşım iyidir	71.3	13.6	15.1
Ucuzdur	53.1	32.1	14.8

Afyonkarahisar'a gelen yerli turistlere, ilin rekabet avantajları içerisinde en önemli ilk üçü sorulmuş ve alınan cevaplara göre, yerli turistlerin %30.4'ü "Termal turizmin gelişmiş olması", %16.6'sı "Sakin ve güvenli bir ortam" ve % 14'ü "Ulaşımın kolay olması" görüşlerini bildirmişlerdir. Yerel halka aynı soru sorulmuş ve yerel halkın ilin en önemli rekabet avantajı sıralaması: %29,6'sı "Termal turizmin gelişmiş olması", %24.7 "Ulaşımın kolay olması", %17.2'si "Kurtuluş savaşının yaşandığı yer olması" şeklindedir (Tablo 66). Termal kaynaklar ve ulaşım olanaklarının kolay olması ortak görüşü oluştururken, turistler üçüncü olarak sakin ve güvenilir ortamı, yerel halk ise Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı mekanları önemli rekabet avantajı olarak görmektedirler. Savaş alanlarının turistler tarafından ziyaret edilme oranının düşük olması, bu tarihi alanların turizmde rekabet avantajı olarak görülme oranını da düşürmektedir. Bu da maalesef tarihi-kültürel değerlerin bilinmesinin ne kadar az olduğunu göstermektedir.

Tablo 66: Ankete Katılan Turistlerin, İlin Turizminin Rekabet Avantajları İle İlgili Görüşleri

Size göre Afyonkarahisar ili turizminin rekabet avantajları nelerdir? (En önemli ilk üçü)	Frekans	%
Ulaşımın kolay olması	148	14.0
Sakin ve güvenli bir ortam	176	16.6
Tarihi ve kültürel yapıların korunmuş olması	96	9.2
Doğal güzelliklerin korunmuş olması	44	4.2
Termal turizmin gelişmiş olması	321	30.4
Yakın çevrede turistik bir yer olmaması	43	4.1
Kurtuluş savaşının yaşandığı yer olması	98	9.2
Tatil imkanlarının ucuz olması	48	4.5
Cevap vermeyen	82	7.8
Genel Toplam		100.0

Ankete katılanlara Afyonkarahisar turizminin zayıf yönlerinin ilk üçü sorulmuştur. Alınan cevaplara göre turistlerin, %19.2'si "Turizm çeşitlendirmesinin az olması", %16.7'si "Tanıtımın ve reklamının yeterli olmaması" ve %13.6'sı "Doğal-kültürel kaynakların turistik ürüne çevrilememiş olması" faktörlerini Afyonkarahisar turizminin en zayıf yönü olarak görmektedirler. Bunların yanında yerli turistler, Afyonkarahisar halkının turizm bilincinin gelişmemiş olması (%11.4), turizm yatırımlarının yeterli olmayışı (%10.5) ve Havayolu ulaşımının olmayışı (%8.2) gibi faktörlerin de ilin turizminin zayıf yönlerini oluşturduğunu belirtmişlerdir (Tablo 67).

Tablo 67: Ankete Katılan Turistlerin,İlin Turizminin Zayıf Yönleriyle İlgili Görüşleri

Size göre Afyonkarahisar ili turizminin en zayıf yönleri nelerdir? (En önemli ilk üçü)	Frekans	%
Turizm gelişimi için altyapı ve üstyapının yeterli olmayışı	70	6.6
Turizm yatırımlarının yeterli olmayışı	111	10.5
Turizm çeşitlendirmesinin az olması	203	19.2
Afyon halkının turizm bilincinin gelişmemiş olması	120	11.4
Kamu ve özel kurumların turizm gelişimi için istekli olmayışı	60	5.6
Doğal-kültürel kaynakların turistik ürüne çevrilememiş olması	144	13.6
Tanıtımın ve reklamının yeterli olmaması	176	16.7
Ulaşım imkanları bakımından (havayolu) yeterli olmayışı	87	8.2
Doğal tarihsel ve kültürel yapının korunamamış olması	23	2.2
Turistik hizmet kalitesinin yeterli olmayışı	51	4.9
Cevap vermeyen	11	1.1
Genel Toplam		100.0

Tablo 68: Ankete Katılan Turistlerin,İlin Turizminin Gelişmesi İle İlgili Görüşleri

Size göre Afyonkarahisar İli turizminin gelişmesi için neler yapılmalıdır? (En önemli ilk üçü)	Frekans	%
Daha fazla gelişmemelidir	25	2.3
Mevcut tesisler iyileştirilmeli ve hizmet kalitesi arttırılmalı	147	14.0
Konaklama tesisleri çoğaltılmalı	85	8.0
Çevrenin ağaçlandırılmasına, yeşillendirilmesine önem verilmeli	206	19.6
Fiyatlar ucuzlatılmalı	72	6.8
Yerel halkta turizm bilinci oluşturulmalı	99	9.4
Yenileme ve restorasyona önem verilmeli	33	3.1
Kültür, kongre turizm gibi yeni turizm türleri oluşturulmalı	74	7.0
Turizm mevsiminin bütün yıla yayacak plan ve projeler geliştirilmeli	79	7.4
Turizm alanlarını kullanırken sürdürülebilirliği sağlamalı	32	3.0
Ulaşım olanakları geliştirilmelidir	49	4.6
Daha etkili tanıtım ve pazarlama yapılmalıdır	152	14.5
Cevap vermeyen	3	0.3
Genel Toplam		100.0

Afyonkarahisar’a gelen yerli turistlere, “Size göre Afyonkarahisar İli turizminin gelişmesi için neler yapılmalıdır?” sorusuna, en önemli ilk üçü sorulmuştur. Ankete katılan turistlerin %19.6’sı “Çevrenin ağaçlandırılmasına, yeşillendirilmesine önem verilmeli”, %14.5’i “Daha etkili tanıtım ve pazarlama yapılmalıdır” ve %14’ü “Mevcut tesisler iyileştirilmeli ve hizmet kalitesi

arttırılmalı”faktörlerinin, Afyonkarahisar turizminin gelişmesi için en önemli faktörler olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bunların yanında, %9.4’ü “*Yerel halkta turizm bilinci oluşturulmalı*”, %7.4’ü “*Turizm mevsiminin bütün yıla yayacak plan ve projeler geliştirilmeli*”, %7’si “*Kültür, kongre turizm gibi yeni turizm türleri geliştirilmeli*”ve %6.8’i “*Fiyatlar ucuzlatılmalı*”faktörleri de ilin turizminin gelişimi için yapılması gerekenlerdir (Tablo 68).

Yerel halka ve yerli turistlere göre, Afyonkarahisar turizminin gelişmesi için, çevrenin ağaçlandırılmasına, yeşillendirilmesine önem verilmeli ve mevcut tesisler iyileştirilmeli, hizmet kalitesi arttırılmalı görüşleri ortak görüşleri oluşturmaktadır. Turistlere göre, daha etkili reklam ve pazarlama yapılmalı görüşü diğer önemli faktörü oluştururken, yerel halka göre halkta turizm bilincinin oluşturulması daha önemli faktörü oluşturmaktadır. Genelde ilin turizminin geliştirilmesi için yerel halk ve turistlerin benzer görüşleri savundukları görülmektedir.

Sonuç olarak, Afyonkarahisar’a gelen turistlerin çoğunluğu, dünyada gelişmeye başlayan yeni turizm yaklaşımında olduğu gibi, daha temiz bir çevre, sakin bir doğa, korunan doğal, tarihi ve kültürel yapılar, kaliteli hizmet ve nitelikli tesisler tercih etmektedirler. Bu yeni turizm anlayışına uygun düzenlemeler ve planlamalar yapıldığı takdirde, Afyonkarahisar turizminin daha fazla gelişeceği açıktır. Ancak gelen turistlerin ve yerel halkın görüşleri dikkate alınmadığında, turizmdeki yeni yaklaşımlara ayak uydurulamadığında ve en önemlisi de en değerli turizm kaynakları daha verimli, etkin ve planlı bir şekilde kullanılmadığında, Afyonkarahisar’ın turizminin gelecekte sıkıntı yaşayacağı da bir gerçektir.

1.3. AFYONKARAHİSAR İLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMİNİN SWOT ANALİZİ

FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none">• Dünyada ve Türkiye'de termal turizme artan ilgi• Termal turizm yatırımlarının kamu ve yerel yönetimlerce teşvik edilmesi• Dış yatırımcıların Afyonkarahisar İli'nde turizme yönelik artan yatırımları• Yerel halkın, bölgeye yapılan turizm yatırımlarının, Afyonkarahisar ekonomisini canlandırdığı yönündeki düşünceleri• Termal turizm yatırımlarının daha kârlı olması• Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Frigya bölgesinde termal ve kültür turizmini geliştirme planları• Turizmde koruma - kullanma düşüncesinin artması	<ul style="list-style-type: none">• Termal turizm merkezlerinde artan plansız ve kontrolsüz yapılaşma• Turizm alt yapısının gelişmemiş olması• Bölgeye yakın Kütahya, Denizli, Yalova, Konya, İzmir ve Yalova gibi illerde artan termal turizm yatırımları• Derem bölgesinde bulunması• Jeotermal kaynakların potansiyelinin belli olmaması• Turizm türlerinde çeşitlendirmenin az olması, tek tip turistik ürüne bağlı kalınması• Termal turizm merkezlerinde hızla artan villa tipi konutlar, kaçak sondaj kuyuları• Termal suyun turizm yanında, evlerin ısıtılması amacıyla kullanılması

**AFYONKARAHİSAR İLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMİNİN
SWOT ANALİZİ**

GÜÇLÜ YANLARI	ZAYIF YANLARI
<ul style="list-style-type: none">• Termal kaynaklar yönünden zenginlik• Kaplıcaların eskiden beri tanınmış olması• Doğal, tarihi ve kültürel turizm varlıkları yönüyle zenginlik• Kavşak noktasında bulunduğu karayolu ve demiryolu ulaşımının uygunluğu• Frigya Termal ve Kültürel Turizm Bölgesi'nin büyük bölümünün Afyonkarahisar İli sınırlarında olması• Kültürel turizm, inanç turizmi, eko-turizm, sava alanları turizmi, kırsal turizm potansiyelinin fazla olması• Turizmde destek olan festival, şenlik, fuar organizasyonları ile yöresel yemek ve el sanatlarının yönüyle zengin potansiyele sahip olması• Yerel yönetimlerin ve özel sektör temsilcilerinin bölgenin turizmini geliştirmeye yönelik çalışmaları• Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlayan müzecilik faaliyetleri ile kültürel değerlerinin korunması• Afyonkarahisar Valiliği ve ilçe kaymakamlıklarının turizm değerlerini korumaya yönelik uygulamaları• Yaz mevsimin serin olmasından dolayı spor turizmi, yayla turizmi ve kongre turizmine uygunluk	<ul style="list-style-type: none">• Yeşil alanların azlığı• Nitelikli eleman eksikliği• Hizmet kalitesinin düşüklüğü• Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yetersizliği• Havaalanının olmaması• Turizm kaynaklarının korunması düşüncesinin oluşmaması• Alternatif turizm alanlarında "erişilebilirlik" sorunu• Kültürel turizm varlıklarının tahrip edilmesi ve turizme entegre edilememesi,• Kaplıca tesislerinde temizlik sorunu• Termal turizmde marka oluşturamaması• Dış turizm talebinin çok düşük olması• Büyük Taarruz ve Fig Vadisi bölgesinin yeteri kadar turizmde kullanılmaması• Yerel hakta turizm bilincinin gelişmemiş olması• Turizm merkezleri nin şehir merkezlerine uzak olması• Termal turizm merkezlerinde kaynakların rasyonel kullanılmasına yönelik master planının güncellenmemiş olması

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1. AFYONKARAHİSAR İLİ TURİZMİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu bölümde, çalışma alanı ile ilgili toplanan verilerden, yapılan anket çalışmalarından ve sahada yapılan gözlemlerden elde edilen bulgulardan yola çıkarak, Afyonkarahisar ilindeki doğal, tarihi ve kültürel kaynakların sürdürülebilir turizm açısından çözülmesi gereken sorunlar ve bu sorunlara getirilen çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

Hekimler için söylenir ama coğrafi yaklaşım açısından da geçerli olabilecek bir söz vardır: “Doğru teşhis olmadan, doğru tedaviyi uygulamak mümkün değildir”. Üretilen bilgi eğer toplumsal sorunlara çözüm üretir nitelikte değil ise, bu bilginin işlevselliği ve varlığı ciddi tartışma konusu olur (Kaya, 2010). Turizm, çevresel, ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik etkilere yol açan bir hizmet sektörüdür. Küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşmenin herbirinin farklı etkileri bulunmaktadır. Coğrafya, mekanla ilgili değişiklikleri; ne, nerede, nasıl, neden, ne zaman sorularına cevap arayarak inceler, sonuçları araştırır, geçmişi ve bugünü karşılaştırır, yorum getirir, geleceğe ışık tutar. Coğrafya, topluma yararlı olmayı ilke edinmiştir. Toplumsal güncel olayları, sorunları coğrafi mekanla ilişkilendirir, analiz eder, çözüm arayışlarına gider (Emekli vd., 2006). Bu düşünceler doğrultusunda çalışmada, insan-doğa ilişkisi ve bu ilişki sonucu ortaya çıkan çevresel, ekonomik ve toplumsal etkilerin incelenmesi ile birlikte, bölgedeki sorunlar belirlenmiş ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir.

1.1. TERMAL KAYNAKLAR İLE İLGİLİ SORUNLAR

Afyonkarahisar’ın en önemli turizm ürününü termal kaynaklar oluşturmaktadır. Hem yerel halka, hem de turistlere uygulanan anket sonuçları (Tablo 48) ve ildeki turizm merkezlerinin dördünün termal kaynaklı olması bunun en önemli kanıtıdır. Ancak, jeotermal kaynakların kullanım alanlarının giderek artması (turizm, konutların ısıtılması seracılık vs.), jeotermal kaynaklarla ilgili sorunların da artmasına neden olmaktadır. Termal suların gereğinde fazla, kontrolsüz ve beslenme-boşaltım dengesi gözetilmeden yüzeye çıkarılması, belirli bir süre sonra termal

kaynakların ömrünü azaltmaktadır. Bunun için öncelikle termal sahaların potansiyellerinin tespit edilmesi, rezervuarın beslenme-boşaltım dengesinin korunması ve yeryüzüne çıkarılan sıcak su kaynaklarının belli aralıklarla parametrelerinin (sıcaklık, basınç) izlenmesi, kaynakların sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşır. Çünkü bölgeye yapılacak olan turizm yatırımları, jeotermal suların varlığına bağlıdır. Termal Turizm Merkezleri'nde saha kapasiteleri belirlenmeden yapılan yatırımlarda ve jeotermal rezervuar belirli aralıklarla izlenmediği turizm merkezleri ileride sorunlarla karşılaşabilir. Bunun yaşanmaması için sıcak su kaynakları tüketilirken bilimsel, teknik ve modern yöntemler kullanılmalıdır.

Jeotermal alanlar bilimsel ve kamu hukuku gözetilerek kullanılmalı, sadece ekonomik fayda gözetilerek kaynaklar tüketilmemeli, yerel yönetimler ve özel sektör, sahanın fiziki taşıma kapasitesini dikkate alarak yatırım yapmalıdırlar.

Çalışma alanındaki dört termal turizm merkezinde de sıcak sular birçok kuyudan çıkarılmakta ve her işletme kendi kuyusundan çıkardığı suyu kullanmaktadır. Bu ise havzada, geniş ölçekte düzensizliğe ve denetimsizliğe neden olmaktadır. Çıkarılan termal sular, sanki hiç bitmeyecekmiş gibi aşırı kullanılarak tüketilmekte ve beslenme-boşaltım dengesi bozulmaktadır. Aynı havzada, daha fazla insanın daha az sıcak suyu kullanan nitelikli işletmelerin yanında, daha az insanın daha fazla sıcak su tükettiği tesislerin bulunması, nitelikli tesislerin de geleceğini tehlikeye atmaktadır. Kaçak kuyular açılarak ya da soğuk sondaj suyu çıkarma izni ile sıcak su sondajlarının çıkarılarak, havzadaki suyun kontrolünü zorlaştırmakta ve bir jeotermal havzada onlarca sondaj kuyusu açılarak, havza delik deşik edilmektedir. Özellikle Gazlıgöl Termal Merkezi'nde gittikçe artan kaçak sondaj kuyuların açılması, sahadaki rezervuara zarar vermektedir. Çok fazla kuyunun açılması rezervuar basıncının da düşmesine neden olduğundan, sıcak su havzasının dengesini bozmaktadır. Bunun yerine, Japonya'nın Beppu, Almanya'nın Baden Baden ve Bad Füssing, İtalya'nın Lucca, İngiltere'nin Beau Nash ve Avusturya'nın Baden Termal Turizm Kentleri'nde olduğu gibi sıcak suların tek bir merkezden dağıtımını sağlanmalıdır. Afyonkarahisar'da da her turizm alanında tek bir merkezden suyun dağıtılmasını sağlayan düzenlemelerin yapılması, termal kaynakların devamlılığı açısından zorunluluk oluşturmaktadır.

Termal turizmin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesine yönelik, özel sektörü teşvik amacıyla kamu arazisi ve termal su tahsisleri ve termal projeler için mutlaka uzman kurum ve kişilere fizibilite etütleri yaptırılarak, termal tesisler bir kompleks şeklinde planlanarak, otel ve kür merkezleri etrafında yeşil alanlar, konser salonları, koşu ve gezi parkurları, eğlence mekanları düzenlenerek, imar planlarına otel+kür merkezi+ kür parkı entegrasyonu ile belli araziye yeşil alan hedefi getirilmelidir.

Ayrıca turizmin sürdürülebilirliği açısından çalışma alanındaki termal merkezlerde çözülmesi gereken diğer önemli bir sorun da, çıkarılan termal suların büyük kısmı Afyonkarahisar ve Sandıklı'da evlerin ısıtılmasında kullanılmasıdır. Jeotermal enerji temiz enerji ve alternatif enerji olarak değerlendirilse de, termal suların evlerin ısıtılmasında kullanılması, ilin turizminin geleceği açısından büyük tehlike oluşturmaktadır. Maalesef son yıllarda jeotermal enerji ile konutların ısıtılacağı alan genişletilmekte ve bu konuda yatırımlar artmaktadır. Burada yetkililer şuna karar vermelidirler; Afyonkarahisar'ın kalkınmasında önemli bir sektör haline gelen; turizm yatırımları, istihdam, yerel ekonomiye katkı, toplumsal gelişim gibi etkilere sahip, turizmin geleceği mi, yoksa sadece belli mahalle ve sokakların ısıtılması mı Afyonkarahisar'ın geleceği için önemlidir. Ayrıca Afyonkarahisar'da evlerin ısıtılması konusunda alternatif olarak doğalgaz altyapısı bulunmaktadır. Ancak termal suların bitmesi durumunda, bölgede termal turizmin alternatifi bulunmamaktadır. Balçova gibi bazı merkezlerde, jeotermal enerjiyle evlerin ısıtılması sisteminden kısmi olarak vazgeçildiği ve Afyonkarahisar'da jeotermal suların evlerin ısıtılmasında kullanılmaya başlamasından sonra, jeotermal suların derinliğinin ciddi olarak azaldığı düşünülürse, konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır. Bunun için jeotermal suların turizmde kullanımına öncelik verilmeli ve aşamalı olarak jeotermal suların evlerin ısıtılmasında kullanımından vazgeçilmelidir.

Afyonkarahisar ilinin turizmi, Butler'ın Turistik Merkez Yaşam Süreci Modeli'ne (Şekil 7) göre, ikinci aşama olan gelişme (katılım) aşamasında olduğu görülmektedir. Bu açıdan sahip olduğu en değerli turistik ürünü termal kaynaklar olduğundan, kaynakların bilinçsizce kullanımının engellenmesi, sıcak su kaynaklarının etkin ve kontrollü kullanımı sağlanması ve özellikle fiziki taşıma kapasiteleri dikkate alınarak planlamaların yapılması gerekir.

1.2. ÇEVRESEL VE ARAZİ KULLANIMI İLE İLGİLİ SORUNLAR

Çalışma alanında, turizmin geleceğini tehdit eden en belirgin sorun hızla artan düzensiz yapılaşmadır. Alt yapı oluşturulmadan yapılan binalar, hem çevresel olarak hem de görsel olarak sorunlar oluşturmaktadır. Turizm merkezlerinde nitelikli ve kompleks türü işletmeler yerine, ikinci konut veya villa tipi tesisler artmaktadır. Bu durum aynı zamanda bölgeye nitelikli yatırım yapmak isteyen dış yatırımcıları bölgeden uzaklaştırmaktadır. Termal Turizm Merkezlerinde (özellikle Gazlıgöl) gelişmiş güzel yatırımın engellenmesi, master çevre düzeni planı yapılması ve plan hazırlanırken yerel halkın görüşleri dikkate alınmalıdır.

Yerel halka uygulanan ankette, turizmin çevresel etkilerine verilen yanıtlar içerisinde en fazla dikkati çeken, turizm alanlarının plansız ve gelişmiş güzel büyümesidir (Tablo 53). Yerel halk turizmin gelişmesini istemektedir ancak, çevreyi bozmadan, daha düzenli ve daha planlı olarak gelişmesini istemektedir. Benzer şekilde, Afyonkarahisar'a gelen yerli turistlere, "*Size göre Afyonkarahisar İli turizminin gelişmesi için neler yapılmalıdır?*" sorusuna ankete katılan turistlerin en fazla oranla "*Çevrenin ağaçlandırılmasına, yeşillendirilmesine önem verilmeli*" cevabı olmuştur (Tablo 68). Gelen turistler çoğunlukla çevrenin güzelleştirilmesini ve yeşillendirilmesini beklemektedir.

Turizmin hızla gelişmeye başladığı ilde, çevresel etkiler yavaş yavaş fark edilmeye başlamıştır. Hızlı yapılaşma, su, hava, toprak kirliliği, atık sorunu, verimli arazilerde tesislerin yapılması gibi doğal ortamda ciddi bozulmalara sebep olan uygulamalar çevrede sorunlara da neden olmaktadır. Turizm ile birlikte tarım arazileri imara açılmakta, ormanların, bitki ve hayvan türlerine zarar verebilmektedir. Turizm merkezlerinde yapılaşmaya gitmek suretiyle, tarım topraklarının kullanılması ile birlikte verimli araziler azalmaktadır.

Bir diğer sorun, turizm merkezlerinde kullanılan termal suların çevreye verdiği zararlardır. İşletmelerde kullanılan sular, tesislerin hemen yakınındaki derelere gönderilmektedir (Foto 12-13). Jeotermal akışkanlar içerisinde insan ve canlı yaşamını tehdit eden Arsenik, Civa, Kadmiyum, Kurşun, Krom vb. ağır metaller bulunmaktadır. Bu yüzden içme ve kullanma suyu temin edilen yüzeysel ve yer altı sularına jeotermal akışkanların karışması halinde bu suların kalitesinin bozulmasına, hatta kullanılamaz hale gelmesine sebep olmaktadır (Eroğlu, 2008).

Bunun için, kaynakların uzun yıllar kullanımının sağlanması ve en önemlisi de içerisinde ağır metaller bulunan jeotermal suların yüzey akışı sırasında çevreye zarar vermesinin ve yeraltına süzülmesinde de yer altı su havzalarına karışımının engellenmesi açısından re-enjeksiyon işlemi hayati önem taşımaktadır.

Alt yapısı oluşturulmadan turizm işletmelerinin hızla büyümesi ve bu işletmelerden çevreye gönderilen atıklar akarsuların ve çevrenin kirlenmesine neden olmaktadır. Jeotermal kaynakların bulunduğu alandaki faylar ve kırık hatları, yüzeysel suların yeraltına en hızlı akışa geçtiği alanlar olduğu için, bu alanlarda aşırı yapılaşmaya izin verilmemeli, kirliliğe sebep olacak çöp, evsel atık, gübre, kimyasal atık birikimleri önlenmeli ve özellikle kuyuların etrafı çevresel kirlilikten korunmalıdır. Turizm tesislerinde kullanılan sular, arıtma işleminden sonra şehir atık şebekesine verilmeli, böylelikle civa, arsenik, kurşun, bor gibi toksik özelliğine sahip elementlerin çevreye zarar vermesi engellenmelidir.

Turizmin ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerinin araştırılması için yapılacak çalışmalara ve projelere destek verilmeli, özellikle üniversite ile işbirliği içerisinde olunmalıdır. Çıkarılacak yasalarda koruma mevzuatının imar, çevre ve turizm ile ilgili yönlerinin bütünleşmesi sağlanmalı, böylece koruma kararları, yetki karmaşası ve çok başlılıktan kurtarılmalı, alınacak kararların daha isabetli ve çevreye duyarlı olması sağlanmalıdır.

Planlama yapılırken bölgenin mimarisinin tarihi ve yerel dokuya göre yapılması gerekir. Konaklama tesisleri çevresinde insanların boş zamanlarında gezebileceği, eğlenme, dinlenme ve sportif faaliyetlerinde bulunabileceği yeşil alanların düzenlenmesi bölgeye gelen ziyaretçilerin rekreasyonel aktivitelerini artıracığından, tatillerini monotonluktan kurtaracak ve memnuniyetlerini artıracaktır.

Turizmin gelişmesi ile birlikte aynı zamanda doğal, tarihi ve kültürel kaynaklar üzerindeki yıkıcı etkilerinin önlenmesi amaçlanıyorsa, turizm planlamalarının ve stratejilerinin daha uzun vadeli olması, kararlı olunması, turizme konu olan tüm aktörlerin katılımının sağlanması ve çevreye daha duyarlı gelişmeyöntemlerinin ortaya konulmaya çalışılması gerekmektedir. Başlangıçta çevreye önem verilerek hazırlanan tüm yönetsel stratejiler ve planlamalar, büyük masraflar oluştursa da, turizmin sürdürülebilir gelişimi sağlanmış olacak ve doğal ve kültürel ortamın korunması açısından uzun vadeli gelire dönüşeceklerdir.

1.3. KÜLTÜREL TURİZM DEĞERLERİNİN KORUNMASI SORUNU

Afyonkarahisar'da kültürel değerlerin korunması ve sürdürülebilirliği konusunda hem olumlu hem de olumsuz örnekler bulunmaktadır. Olumlu örnekler Dördüncü Bölümde anlatıldığından, burada sorunlar üzerinde durulacaktır. Afyonkarahisar İli kültürel turizm değerleri yönüyle zengindir. Birçok medeniyete ait kalıntılar, kaya yerleşmeleri, kaya anıtları, kiliseler, mezar odaları, camiler, kervansaraylar, hanlar, külliyeleler gibi daha birçok eser bulunmaktadır. Çalışma alanında yapılan arazi çalışmalarında, maalesef eski dönemlere ait kültürel değerlerin yeteri kadar korunamadığı gözlenmiştir. Antik yapılar büyük tahribata uğramış, kırılmış, dinamitlenmiş, parçalanmış, ve yapılardaki figürlerin çoğu tanınamaz hale gelmiştir. Bazıları yerel halk tarafından depo ve hayvan barınakları olarak halen kullanılmaktadır.

Özellikle defineciler, antik yapılarda define bulunduğu söylentileri sonucu bölgede kaçak kazı çalışmaları yapmaktadırlar, bu sırada birçok yapıya zarar vermektedirler. Kültürel yapıların bulunduğu bölgelerde yapılan kaçak kazıların önlenmesi, bölge halkının bilinçlendirilmesi, eğitilmesi, yapıların çevreleri tel örgüleri ile çevrilmesi zararları azaltacaktır. Konuya, halkın ve yetkili kurumların daha fazla hassasiyet göstermesi amacıyla yerel basında daha fazla yer verilmesi ve akademik çalışmalar, projeler ve üniversite ile sivil toplum kuruluşları arasında yapılacak ortak organizasyonların yapılması gerekmektedir. Kültürel değer taşıyan anıtların yağmur, kar, rüzgar gibi doğal tahribata karşı üzerinin çatı ile örtülmesi ve kaçak kazı gibi beşeri tahribata karşı ise tel örgü ile örülmesi turizm varlıklarının korunması açısından önemlidir.

Kültürel kaynakların turizmde kullanılması, belli bir süre sonra yoğun insan sayısından dolayı problem oluşturduğu gibi, turizm alanında kullanılmaması da korunması konusunda sorun oluşturmaktadır. Çalışma alanındaki sorun, kültürel değerlerin turizmde aktif olarak kullanılmadığından dolayı, tahrip olmakta ve korunamamaktadır. Bunun için bu değerleri korumanın bir yolu da, turistik ürün olarak turizme kazandırılmasıdır.

Frigya bölgesi hem doğal, hem de kültürel değerler yönüyle önemli bir bölgedir. Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya Valilikleri bu bölgenin, Birleşmiş

Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO)'nın dünya mirası listesine alınması için müracaat etmeli ve ortak çalışmalar yapılmalıdır. Frigya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi, günümüzde dünya mirası listesine alınan bir çok merkezden, geri kalmayacak derecede değerlere sahiptir. Hem bölgenin uluslar arası tanınması, hem de değerlerin daha etkili bir şekilde korunmaya alınması için, önce UNESCO dünya mirası geçici listeye, daha sonra kalıcı listeye alınması için başvurular yapılmalıdır. Bunun için bölge ile ilgili öncelikle, kazı çalışmaları yapılmalı, çevre düzenlemeleri planlanmalı ve konunun uzmanlarından oluşan kişilerce alan yönetimi belirlenmelidir. Bölge antik bir alan olduğu için, bölgede kazı çalışmaları yapacak nitelikli uzmanlara ihtiyaç vardır. Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde Arkeoloji bölümünün açılması, bölgede yapılacak kazı çalışmalarını artıracaktır.

Afyonkarahisar İli, Türkiye'de en erken müzecilik faaliyetlerinin başlamasına ve müzelerinde değişik dönem ve medeniyetlere ait zengin eserlerin bulunmasına karşın, müzecilik olarak turizmden yeteri kadar yararlanamamaktadır. Müzelerin ziyaret oranları, sergilenen eserlere ve eserlerin kültürel değerlerine göre oldukça düşüktür. Bunun için öncelikle müzeleri ziyaretçiler için cazip mekanlar haline getirmek gerekmektedir. Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yetkililerinden alınan bilgiye göre Afyonkarahisar Müzesi'nin bulunduğu bina yetersiz kaldığından yeni bir müze binası yapılması planlanmaktadır. Afyonkarahisar-Kütahya karayolu üzerinde yapılacak olan yeni müze binası, modern müze anlayışına uygun, antik eserlerin sergilenmesinin yanında, eğitim, sanat ve sosyal etkinliklerin yapılacağı bir mekan olacaktır. Müzenin daha verimli hizmet verebilmesi için; tanıtım afişlerinin düzenlenmesi ve alanında uzman deneyimli rehberlerin görevlendirilmesi gerekmektedir.

1.4. NİTELİKLİ ELEMAN SORUNU

Geleceğin Türkiye'sinde ekonominin itici gücü olarak kabul edilen turizm sektörünün kendisine yönelen talebin ihtiyaçlarına cevap vermesi ve umulan hedeflere ulaşırken ulusal yararları en üst düzeyde gerçekleştirmesi için var olan sektörel sorunların çözümüne odaklanması gerekmektedir. Bu sorunlar alt yapı, üst yapı sorunlarının yanı sıra, sektörde yer alacak nitelikli insan kaynağıdır. Bu nedenle

bu alanda hizmet veren işgücünün, hizmet içi eğitimi alarak nitelikli bir işgücü olarak, sektörde yerini alması gerekmektedir. Turistik mal ve hizmetin kendine özgü nitelikleri ve verilen hizmetin kalitesine, çalışanın bireysel katkıları, bu kişilere verilecek eğitimin kaliteli bir eğitim olmasını zorunlu kılmaktadır (Olcay, 2008).

Çalışma alanında nitelikli tesisler gün geçtikçe artmasına karşın, nitelikli eleman sayısı artmamaktadır. Şu anda turizm işletmelerinde çalışanların mesleki eğitim yönüyle yeterli olmadığı tespit edilmiştir, gelecekte tesis sayısının artmasıyla birlikte bu sorunun daha fazla artacağı tahmin edilmektedir. Turistik tesislerin ve çevrelerinin belli bir kalitede ve hatta üstünde olma zorunluluğu vardır. Çünkü turistlerin sayısını ve kalitesini belirlemede, turistik tesislerin konforları, sundukları hizmet kalitesi ve hizmetin çeşidi önemli bir belirleyicidir. Turizm işletmelerindeki hizmet kalitesi, tesisin eğitim düzeyi hakkında genel bir bilgi vermektedir. Çalışma alanında nicelik olarak bir artış olsa da, nitelik olarak aynı oranda artış görülmemektedir. Turistlere yapılan ankette, ilin turizm yönüyle gelişmesi için, “işletmelerin niteliğinin ve hizmet kalitesinin artırılması” görüşü başta gelmektedir (Tablo 68). Ayrıca, bölgeye yabancı turistlerin gelmediğini söylüyor ve yabancı turistlerin bölgeye gelmesi için çalışmalar yapılıyor. Ancak unutulmamalıdır ki, bölgeye yabancı turist geldiğinde, onlara hizmet edecek mesleki eğitim almış, nitelikli eleman sorunu daha da fazla fark edilecektir.

İşletmelerdeki eğitim sorununu çözmek için, Afyon Kocatepe Üniversitesi bünyesinde gerek şehir merkezinde, gerekse ilçe merkezlerinde bulunan Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulları, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve turizm işletmelerinin yetkililerinin birlikte planlayacakları organizasyonlar ile, kısa vadede kurslar açarak, uzun vadede ise daha kapsamlı programlar yaparak sorun çözülebilir.

1.5. ALTYAPI SORUNU

Turizmin gelişimine etki eden unsurlarda “erişilebilirlik” özelliği ulaşım hizmetleri ile doğrudan ilişkilidir. Küreselleşen dünyada insanlar ulaşmak istedikleri yerlere hem kısa sürede, hem de rahat bir şekilde ulaşmak istiyorlar. Bir bölgede turizmin gelişiminde önemli bir çekicilik ulaşım imkanlarının yeterli olmasıdır. Afyonkarahisar ili karayolu ve demiryolu açısından kavşak noktasında bulunduğundan avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Ancak günümüzde yurt

dışından gelen ziyaretçiler ve hatta yurt içinden gelen ziyaretçiler için havaalanının olmaması handicap oluşturmakta ve bölgedeki turizmin gelişimi açısından tehdit oluşturmaktadır. Bundan dolayı Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşak illerine hizmet edecek olan Zafer Havaalanı'nın açılması turizmin gelişimine önemli katkı yapacaktır.

Alt yapı olarak bir diğer sorun, gerekli çevre düzenlemeleri yapılmadan turizm merkezlerinde yapılaşmaya izin verilmektedir. Yol, kanalizasyon gibi altyapı imkanlarının oluşturulduktan sonra tesislerin yapılmasına izin verilmelidir. Bunun için özellikle yerel yönetimler çevre düzenlemelerini yaptıktan sonra, imara izin vermelidirler.

Turizm yatırımları planlanırken diğer sektörleri sıkıntıya sokacak adımlardan uzak durmak gerekir. Arazilerin Türkiye'nin güney kıyılarında olduğu gibi bina yığınları haline getirilmesi yerine, diğer sektörleri de dikkate alarak, doğal dengeyi bozmadan, ulaşım sorununun olmadığı, kanalizasyon, elektrik, su gibi gerekli altyapının önceden kurulduğu ve yeşil alanların daha geniş düşünüldüğü planlamalar yapılmalıdır.

1.6. TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİDİNİN AZLIĞI SORUNU

Afyonkarahisar turizmi termal turizme bağlı olarak yürümektedir. Termal turizm merkezleri çevresinde termal turizm ile birlikte, doğa turizmi, inanç turizmi, kültürel turizm, savaş alanları turizmi, kuş gözlemciliği, atlı doğa yürüyüşü, yayla turizmi, kırsal turizm gibi diğer turistik ürünlerle ürün çeşitlendirmesi yaparak desteklenmelidir.

Genel olarak yaz dönemlerinde yoğunluk artmakta, diğer dönemlerde ise azalmaktadır. Bölgedeki turizmi tek düzenlikten çıkarmak ve turizm sezonunu bütün yıla yayabilmek için turizm sezonunu bütün yıla yayılması ve turizm ürününün çeşitlendirilmesi gerekir. Bölgedeki termal turizmi destekleyen diğer alternatif turizm türlerinin entegrasyonu sağlanmalıdır. Bütün bunlar yapılırken doğal ve kültürel yapının korunarak gelecek nesillere aktarılmasına özen gösterilmelidir.

Ayrıca, ülkemizin jeolojik yapısı sonucu birçok bölgesi termal kaynaklar yönüyle zengindir. Dolayısı ile bu yerlerde de termal turizm yatırımları artmaktadır. Daha nitelikli, daha kaliteli ve daha modern turizm merkezleri tercih edilen alanlar

olacaklardır. Böylelikle oluşacak rekabet gücü Afyonkarahisar turizmde baskı oluşturacaktır. Bundan kurtulmanın yolu, turizmin gelişim sürecini iyi okumak, pazar, alan ve ürün çeşitlendirmesi ile turizmi tek tiplikten çıkararak çeşitlendirmek ve oluşan yeni turizm yaklaşımına göre turistik ürünlerini, turizm tesislerini, hizmet kalitesini, yönetim anlayışını değiştirmektir.

Termal turizm merkezleri kısa vadeli değil uzun vadeli master planları doğrultusunda yatırımlar yapılmalı, otel, konaklama tesisi, havuz, hamam, kür merkezi, SPA gibi ünitelerin yanında, geniş alanların yeşillendirilerek insanların koşu, yürüyüş gibi faaliyetlere imkan tanıyan rekreatif alanların oluşturulması.

Termal turizm merkezleri çevresinde tur ve gezi güzergahlarını içeren hinterland kuşakları oluşturulmalı ve organize edilmeli, alan çeşitlendirmesi yaparak turizm alanlarını genişletmeli (örneğin Hüdai termal turizm alanı ile birlikte Akdağ eko-turizm alanının değerlendirilmesi gibi) ve turizm merkezleri bütüncül olarak değerlendirilip planlanmalıdır.

Termal merkezlerdeki tesislerde yöresel el sanatları, yiyecekler gibi geleneksel ürünlerin tanıtımına ve satışına imkan verilmesi, yerel halkın ekonomik gelişimini ve dolayısı ile kırsal gelişimi artıracığından, turizm aracılığı ile sürdürülebilir kalkınma sağlanmış olacaktır.

1.7. TANITIM VE PAZARLAMA SORUNLARI

Reklam tanıtımın turizm talebi üzerindeki etkisi büyüktür. Bundan dolayı gerek ülkemizde gerekse dünyada destinasyonların reklama ayırdıkları para miktarı her geçen gün artmaktadır. Çalışma alanının en önemli problemlerinden birisi de tanıtımını iyi yapamaması ve turistik ürünlerini iyi pazarlayamamasıdır. Afyonkarahisar İl Kültür Müdürlüğü'nün tanıtım konusunda çabaları bulunmaktadır. Ancak, buradaki önemli sorun, çalışma alanındaki destinasyonların parçalanmış bir görüntü oluşturmasıdır. Her turizm merkezi, kendi imkanlarına göre tanıtım yapmaya çalışmakta, ama yeterli olmamaktadır. Bunun için öncelikle il genelindeki turizm işletmelerini kapsayarak kurulan Turizm Derneği, bir bütün olarak Afyonkarahisar turizminin tanıtımını üstlenmeli ve bu konuda profesyonelce hazırlanmış reklam ürünlerini piyasaya sürmelidir.

Çalışma alanında, son 10 yıldaki tesis sayısı iki kat, oda ve yatak kapasitesi dört kattan fazla artmasına (Tablo 29) karşın, konaklama ve geceleme sayılarında çok düşük seviyede bir artış gerçekleşmiştir (Şekil 17-18). Tesis sayısı artmasına karşı konaklama sayısının beklenen seviyede artmamış olması, ilin turizmde pazarlama ve tanıtım problemleri olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, tanıtımın yeterli olmadığına dair önemli bir gösterge, Afyonkarahisar'a gelen yerli turistlerin büyük bir kesiminin (%77'si), ilin turizm tanıtımını yeterli bulmamasıdır. Turistlerin verdiği cevaplara göre ilin tanıtımı için yapılması gereken çalışmalar içerisinde, "*Yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katılmalı*" ve "*şenlik ve festivaller düzenlenmeli*" görüşleri önde gelmektedir.

Afyonkarahisar İli Türkiye'nin önde gelen termal turizm merkezlerinden olmasına karşın, termal turizmde marka olarak tanınabilirliğinin yüksek olmadığı yapılan bir araştırmada ortaya çıkmıştır. Özdemir ve Karaca (2009) tarafından yapılan ve 1072 kişinin katılımcı oldukları bir araştırmada, Afyonkarahisar denilince ilk akla gelen ifadeler sorulmuş, katılımcıların verdiği yanıtlara göre sıralama sonucu şöyledir:1- kaymak, 2- sucuk, 3- şekerleme, 4- kale ve 5- termal ilk beşi oluşturmaktadır. Termal turizmin başkenti olduğunu iddia eden bir ilin halkı tarafından "Termal" ifadesinin katılımcılar arasında ilk kelime olarak 5. sırada ifade edilmesi ilginçtir. Afyonkarahisar'ın, termal turizm olarak 5. sırada değerlendirilmesi, aslında Afyonkarahisar ilinin bir termal turizm destinasyonu olarak zannedildiği kadar da tanınan bir merkez olmadığını göstermektedir. Bu durumda ilin termal turizminin marka haline gelmesi için amatörce pazarlama ve reklam yerine, uzmanlarca yapılacak pazarlama ve tanıtım, Afyonkarahisar termal turizminin daha fazla tanınırlığını artıracaktır.

Bununla birlikte yukarıda anlatılan sorunların yanında, birkaç konuya da kısaca değinmekte fayda vardır.

Sürdürülebilir yönetim sürecinde çevre değerleri önemsenmeli, yerel halkın ekonomik ve sosyal kaygıları dikkate alınmalı ve bu süreç sürdürülebilir kalkınma anlayışına göre planlamalıdır.

Termal kaynakların bulunduğu bölgeler fay kuşakları üzerinde bulunduğundan ve bu bölgelerde geçmiş yıllarda belli dönemlerde depremlerin

görülmesinden dolayı (Harita 3), termal tesislerin depreme dayanıklı olmasına özen gösterilmelidir.

Dış turizme yönelik daha nitelikli tesislerin inşa edilmesi, hizmet kalitesinin artırılması ve nitelikli tesislerin profesyonelce pazarlanması ve tanıtımının yapılması gerekir.

Afyonkarahisar'da profesyonel turist rehberi bulunmamaktadır. Bölgeye gelen turlar kendi rehberleriyle birlikte gelmektedirler ve kendi rehberleri bölgeyi tanıtmaktadırlar. Kültürel turizm yönüyle zengin olan ilin anlatımında yerel turist rehberlerinin bulunması, daha doğru bilgi verilmesi açısından önemlidir. Ayrıca Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından birini oluşturan bu bölgenin uzman ve eğitilmiş rehberlerce anlatılması, Kurtuluş Savaşı'nın daha iyi anlaşılmasına ve tarih bilincimizin daha fazla pekişmesine neden olacaktır.

Afyonkarahisar ilinde imar planları yapılırken bölgenin taşıma kapasitesinin belirlenmesi, doğal, tarihi ve kültürel varlıkların, tarım arazilerinin, milli ve tabiat park haline gelen yerlerin kararlı bir şekilde korunarak ve kollanarak turizmde sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir.

Değişen şartlara ayak uydurabilen, fiziki, ekonomik, ekolojik ve sosyo-kültürel kapasitesini verimli kullanabilen ve kendini zamanın şartlarına göre yenileyebilen termal turizm merkezleri sürdürülebilir gelişme gösterirken, kapasitesini plansız ve bilinçsizce kullanan ve kendini yenileyemeyen merkezler küresel rekabete ayak uyduramayıp sıkıntı yaşayacaklardır.

Turizm olarak gelişmeyi hedefleyen Afyonkarahisar ilinde, yanlış uygulamaların yapılması, yöredeki turizmin geleceğini tehdit etmektedir. İlde, turizmin sürdürülebilirliğin sağlanması için, yanlış düzenlemelerin engellenmesi, turizm merkezlerinde ivedilikle kaynakların korunmasını amaçlayan düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve kısa, orta ve uzun vadeli planlamaların yapılması gerekir.

SONUÇ

Bu çalışmada, son yıllarda artan turizm yatırımlarından dolayı, ülkemizin önemli termal turizm merkezlerinden biri haline gelen Afyonkarahisar ilinin, başlıca doğal, tarihi ve kültürel turizm kaynaklarının, sürdürülebilir kullanımı konu edinilmiştir.

Çalışmada yöntem olarak, yerel halka ve yerli turistlere yapılan anket analizleri, çalışma alanında yapılan arazi çalışmaları sonucu oluşan gözlemler, coğrafi bilgi sistemleri ve uzaktan algılamaya dayalı analizler, konu ile ilgisi olan kişilerle yapılan mülakatlar ve görüşmeler, istatistiksel verilerle ilgili analizler ve bütün bu verilerin sürdürülebilirlik turizm ilkeleri çerçevesinde değerlendirmeleri kullanılmıştır. Çalışma alanındaki turizm değerlerinin her biri ayrı ayrı değerlendirilmiş, turizm envanteri çıkarılarak mevcut durumu ortaya konmuş, mevcut turistik ürünlere destek olabilecek alternatif turistik ürünler belirlenmiş ve bütün bu çalışmalar coğrafi bilgi sistemleri ile haritalandırılarak görselleştirilmiştir.

Afyonkarahisar ilinin turizmine konu olan değerlendirmeler incelendiğinde, Butler'ın "*Turistik Merkez Yaşam Modeli*" ne göre, Gelişme (Katılım) devresinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Afyonkarahisar'ın mevcut ve potansiyel turizm varlıklarının oluşumunda jeolojik, jeomorfolojik, iklim özellikleri gibi fiziki faktörlerin yanında, tarihi ve kültürel faktörlerin de etkili olduğu görülmüştür.

Afyonkarahisar ilinin, turizm potansiyelinin yüksek olduğu görülmektedir. N-S ve NW-SE doğrultusunda uzanan fay hatları boyunca çıkan termal kaynaklar, çalışma alanının asli turizm destinasyonlarıdır. Termal turizm kaynakları yanında kültürel turizm, eko-turizm, inanç turizmi, spor turizmi, kongre turizmi, yayla turizmi, savaş alanları turizmi gibi farklı turizm türlerine kaynak oluşturacak turizm değerleri bulunmaktadır.

Çalışma alanındaki en önemli doğal çekicilikleri termal kaynaklar oluşturur ve bölgede Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın belirlediği dört termal turizm merkezi (Gazlıgöl, Ömer-Gecek, Sandıklı-Hüdayi ve Heybeli) bulunmaktadır. Bölgede klasik hamam işletmeciliğinden, daha konforlu, modern ve içerisinde hem tatil hem de sağlık hizmeti veren termal turizm yatırımlarının her geçen gün arttığı görülmektedir.

Bunların yanında klasik kaplıca işletmeciliğini devam ettiren tesisler de bulunmaktadır.

Termal kaynakların yanında, diğer doğal çekicilikler ise, yaylalar, peribacaları, göller, mağaralar ve Akdağ Kanyonu oluşturmaktadır. Ancak bu çekiciliklerin turizm faaliyetlerinde değerlendirildiği söylenemez. Kaynakların çevresinde turizm aktivitelerinin yapıldığı işletmelerin olmayışı, bazı kaynaklarda erişilebilirlik probleminin olması ve ziyaret edilme oranlarının oldukça düşük olmasından dolayı, bu kaynaklar potansiyel turistik ürünler olarak değerlendirilmektedir.

Afyonkarahisar İli tarihi ve kültürel kaynaklar yönüyle de zengindir. “*Frig Vadisi*” diye bilinen ve Anadolu’nun en eski medeniyetlerinin yaşadığı bölgede; antik kalıntılar olan kaya yerleşmeleri, kaya anıtları, kiliseleri, mezar odaları ve doğal anıtlar olan peribacaları ile hâlâ gizemli ve etkileyici ortamıyla önemli kültürel turizm ürünleri bulunmaktadır. Afyon Kalesi, Tarihi Afyonkarahisar Evleri, Büyük Taarruz ve Başkomutan Milli Parkı, Afyon Müzesi ve diğer müzeler, şenlikler, fuarlar, festivaller, sempozyumlar, yöresel yemek kültürü, halk oyunları, el sanatları çalışma alanının diğer kültürel zenginliklerini oluşturmaktadır.

Çalışma alanındaki konaklama işletmelerinde gerek nicelik olarak, gerekse nitelik olarak artış gözlenmektedir. Bu artışın ildeki dört turizm merkezinde de gerçekleştiğini söyleyemeyiz. Nitelikli turizm işletmeleri Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi çevresinde bulunmaktadır. Diğer termal turizm merkezlerinde, sayı olarak az da olsa nitelikli turizm yatırımları görülmekle birlikte, plansız, kaçak, kontrolsüz ve termal turizm standartlarına uygun olmayan niteliksiz işletmelerin daha fazla arttığı açıkça görülmektedir. Özellikle Gazlıgöl gibi bazı turizm merkezlerinde, bu türlü yatırımların olumsuz etkilerinden hem yerel halkın, hem de ziyaretçilerin rahatsız oldukları görülmüştür.

İlin turizm işletmeleri içerisinde en önde gelenler, termal oteller, kaplıca tesisleri, apart daireler, oteller, pansiyonlar ve villalardır. 1990-2009 yılları arası turizm işletme belgeli tesis, oda ve yatak sayıları komşu illerle karşılaştırıldığında, en fazla artışın Afyonkarahisar’da olduğu görülmektedir. Bu süre içerisinde çevredeki illerdeki artış çok düşük seyrederken, Afyonkarahisar İli, yapılan yatırımlarla bölgenin en fazla yatak sayısına sahip ili konumuna gelmiştir. Kültür ve Turizm

Bakanlığı yatırım belgeli konaklama tesisleri de hizmete açıldığında, ildeki toplam yatak sayısı 20.919'a ulaşacaktır. Bu yatırımlar ile Afyonkarahisar ili, iç kesimlerde olmasına karşın, Türkiye'nin yatak sayısı bakımından önde gelen illerden biri konumuna gelecektir.

Çalışma alanında, son 10 yılda tesis, oda ve yatak sayısı iki kat artarken, konaklama ve geceleme sayıları düzensiz bir seyir izlemiştir. 2005 yılından sonra artan turizm yatırımlarından dolayı, çalışma alanına olan talep sürekli artmış, ancak bu artışın beklenenin altında olduğu sonucuna varılmıştır.

2009 yılı konaklama ve geceleme sayıları bakımından Afyonkarahisar'ı komşu illerle karşılaştırdığımızda, Afyonkarahisar ilinin yerli ziyaretçiler bakımından Denizli ve Konya gibi illerin gerisinde, yabancı ziyaretçi bakımından da Denizli, Konya, Eskişehir ve Isparta'nın gerisinde olduğu görülmektedir. Afyonkarahisar'a yabancı ziyaretçi talebinin oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Çalışmada, sürdürülebilir turizm açısından önem taşıyan; yerel halkın ve ziyaretçilerin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla her iki kesime de anket uygulaması yapılmıştır.

Yerel halka uygulanan anket sonucunda; ankete katılanların cinsiyet oranları hemen hemen eşit, yaş dağılımı 31-40 arası oran en fazla, eğitim düzeyi yüksek, medeni durumu çoğunlukla evli, genelde memur, ev hanımı, serbest meslek sahibi, gelir seviyeleri 1.000 TL üstü değere sahip, yabancı dil bilme oranı ise düşüktür. Ankete göre denekler; çoğunlukla tatile çıkmakta, turizmi ekonomik gelişmeye sebep olan faktör olarak algılamakta, Afyonkarahisar'ın mevcut turizm durumunu yeterli görmemekte, ilin en önemli turizm varlığı olarak termal kaynakları olduğunu düşünmekte, ilin turizminin en zayıf yönü olarak yerel halkta turizm bilincinin olmaması, en üstün yönü ise termal turizmin imkanlarının gelişmiş olması yönünde görüş bildirmişlerdir.

Ankete katılanların turizmin etkileri konusundaki düşüncelerine bakıldığında, yerel halkın büyük çoğunluğu, turizmin gelişiminin ekonomiye ve sosyo-kültürel yapıya olumlu etkisinin olduğunu, ancak çevresel yönden olumlu etkisinin yanında, olumsuz etkilerinin de varlığını belirtmektedirler. Anket sonucuna göre ilin turizminin gelişmesi için; hizmet kalitesinin artırılması, tesislerin iyileştirilmesi,

çevrenin ağaçlandırılması ve yeşillendirmeye önem verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Yerli turistlere uygulanan anket sonucuna göre; ankete katılanların cinsiyet oranları eşit, yaş yapısı olarak orta yaş ağırlıklı, eğitim düzeyi yüksek, büyük oranda evli, meslek olarak serbest meslek ve ev hanımı, gelir düzeyi ortanın üzeri, geldikleri yerler büyük şehirler ve yakın illerden olduğu görülmektedir. Ulaşım olarak karayolunun tercih edildiği, ilk kez gelenlerin çok olduğu, kalış sürelerinin termal merkezlerdeki standartların altında olduğu, tercih nedenlerinin termal kaynaklar olduğu, genellikle dinlenme ve sağlık amacıyla aileleri ile birlikte geldikleri, kalma yeri olarak otelleri tercih ettikleri ve gelen turistlerin çok az kısmı, bölgedeki diğer turizm arzı kaynaklarını ziyaret ettikleri, ziyaret etmeme nedeni olarak tanıtım ve yönlendirme yapılmadığı, burada bulunmaktan kısmen memnun olduğu ve ilin turizm tanıtımının yeterli olmadığı konusunda görüş bildirmişlerdir.

Ankete katılanlara göre, Afyonkarahisar İli turizminin gelişmesi için, çevrenin ağaçlandırılmasına, yeşillendirilmesine önem verilmeli, daha etkili tanıtım ve pazarlama yapılmalı, mevcut tesisler iyileştirilmeli ve hizmet kalitesi artırılmalı görüşleri ağır basmaktadır. Anket sonuçlarına göre, yerli turistlerin yeşil bir çevre, güzel bir hava, bozulmamış doğa ve korunmuş kültürel ortam tercih ettikleri sonucuna varılmıştır.

Çalışma alanının turizm potansiyeli değerlendirildiğinde; bölgenin doğal ve kültürel çekicilikleri ve turizm işletmeleri olarak yeterli arz kaynaklarına sahip olmasına karşılık, bölgeye olan talebin (özellikle yabancı turist) beklenilenin çok altında olduğu, Türkiye'nin birçok bölgesinde artan termal turizm yatırımlarının Afyonkarahisar ili turizminin rekabet gücünü etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Çalışma alanındaki gerek doğal, gerekse tarihi ve kültürel kaynakların korunması konusunda olumlu gelişmeler olmakla birlikte, özellikle termal kaynakların kullanımında ve kültürel kaynakların korunması konusunda olumsuzların daha fazla yaşandığı sonucuna varılmıştır.

Yapılan bütün bu çalışmaların sonucunda, Afyonkarahisar ilinin doğal, tarihi ve kültürel turizm değerlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda sorunlar belirlenmiş, sorunlara çözüm önerileri getirilmiş, kaynakların devamlılığı ve gelecek nesillerin de bu kaynaklardan yararlanması konusunda değerlendirmeler yapılmış. Bu

çalışma ile en azından ilin turizm gelişiminin daha sağlıklı gerçekleşmesi, turizm değerlerin korunması bilincinin oluşturulması ve bu konuda gerekli önlemlerin şimdiden alınması için gerekli adımların atılması gerekli görülmüştür.

Tüm bu sorunlarla ilgili ve genel olarak yapılması gerekenleri şöyle sıralayabiliriz:

- Afyonkarahisar ilinin doğal, tarihi ve kültürel turizm kaynaklarının sürdürülebilirliği, bu kaynakların rasyonel kullanımına bağlıdır. Bundan dolayı sürdürülebilirliğin sağlanması için, öncelikle kaynakların mevcut durumu iyi analiz edilmesi, kaynaklarla ilgili fizibilite çalışmaları yapılması ve kaynakların devamlılığının sağlanması, koruma – kullanma dengesinin oluşturulması için önceden önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu tez çalışması bu konuda altyapı oluşturabilir.

- Afyonkarahisar İli turizminin can damarını termal kaynaklar oluşturmaktadır. Öncelikle bu kaynakların potansiyelinin belirlenmesi ve buna göre planlamaların yapılması gerekmektedir. Jeotermal alanlarda aşırı yapılaşmaya izin verilmemeli, kirliliğe sebep olacak çöp, evsel atık, gübre, kimyasal atık birikimleri önlenmeli ve özellikle kuyuların etrafı çevresel kirlilikten korunmalıdır.

- Jeotermal alanlarda jeotermal akışkan sınırlı olduğundan, kaynakların kullanımında beslenme-boşalım dengesi korunmalı ve re-enjeksiyon mutlaka yapılmalıdır.

- Özellikle Gazlıgöl ve Sandıklı-Hüdayi termal alanlarda kontrolsüz ve kaçak kuyu açılması nedeniyle rezervuar basıncında azalma ve soğumalar meydana gelmeye başlamıştır. Termal Turizm Merkezleri'ndeki jeotermal suların bir bütün olarak planlanması yapılmalı ve en önemlisi de jeotermal suyun tek elden yönetilmesi sağlanmalıdır.

- Çıkarılan termal suların büyük kısmı Afyonkarahisar ve Sandıklı'da evlerin ısıtılmasında kullanılmaktadır. Turizmin geleceği için, jeotermal suların konutların ısıtılması sisteminden aşamalı olarak vazgeçilmelidir.

- Afyonkarahisar ilindeki 5 yıldızlı otellerde servis, konfor, hijyen, yiyecek, içecek hizmetleri gibi alanlarda belli standartların oluşturulduğu görülmektedir. Ancak kaplıcalarda hamam ve havuz gibi toplu olarak girilen

mekanlarda, temizlik ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu konuda kaplıcalarda belli standartların getirilmesi gerekir.

- Termal otellerde kalan turistler belli bir süre sonra sıkılmaya başladıklarından dolayı, turistlerin ilgisini çekecek, tatilini daha zevkli hale getirecek ve kalma sürelerini artıracak alternatif turizm etkinliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

- Bölgedeki kültürel kaynakların turizme kazandırılması, kültürel varlıkların korunmasına daha fazla katkı sağlayacaktır. Turizme kazandırıldığında bir değer, turistik bir ürün olan bu varlıklar, kendi haline bırakıldıklarında sıradan bir taş olarak, mesken olarak ya da bir mekan olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan kültürel varlıkların turizme kazandırılması da sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

- Kültürel turizmin sürdürülebilirliği açısından antik bölgelerde kazılara devam edilmeli, yapılar tel örgü ve çatı yapılarak korunmalı, kazılarda çıkarılan eserler modern müzelerde ve uzman rehberler yönetiminde tanıtılmalıdır.

- Frigya bölgesi hem doğal, hem de kültürel değerler yönüyle önemli bir bölgedir. Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya Valilikleri bu bölgenin, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO)'nın dünya mirası listesine alınması için müracaat etmeli ve ortak çalışmalar yapmalıdır. Bunun için bölge ile ilgili öncelikle, kazı çalışmaları yapılmalı, çevre düzenlemeleri planlanmalı, turizm değerlerini tanıtan afişler hazırlanmalı, yönlendirici levhaların konulmalı ve konunun uzmanlarından oluşan kişilerce alan yönetimi belirlenmelidir. Bunun için Afyon Kocatepe Üniversitesi bünyesinde Arkeoloji Bölümü'nün açılması, bu tür çalışmaları hızlandıracaktır.

- Turizm merkezlerinde bölgenin diğer turistik değerlerini tanıtan afişler, fotoğraflar bulunmalı, otellerde dinlenme salonlarında turizm değerlerinin görüntülü tanıtımı yapılmalı, bu bölgelere turlar düzenlenmelidir. Alternatif turizm merkezlerinde ise, yönlendirici tabelalar konulmalı, ziyaretçilerin ihtiyacını karşılayabilecekleri mekanlar olmalı ve güvenliği sağlanmalıdır.

- Afyonkarahisar turizminin daha etkili ve sağlıklı gelişmesi için, daha nitelikli tesislerin inşa edilmesi, hizmet kalitesinin artırılması ve nitelikli tesislerin profesyonelce pazarlanması ve tanıtımının yapılması, kültürel turizm yönüyle zengin

olan ilin tanıtılmasında turist rehberlerinin bulunması, yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katılmalı, şenlik ve festivaller düzenlenmesi, ilin termal turizminin “marka” olabilmesi için daha etkili çalışmalar yapması ve turizm işletmelerinde mesleki eğitim almış nitelikli elemanların çalıştırılmasına özen gösterilmelidir.

- Afyonkarahisar ilinin turizm yatırımlar planlanırken, sadece termal oteller, havuzlar, kür merkezleri olarak düşünülmemeli, bunun yanında gelen ziyaretçilerin gezebileceği, ağaçlandırılmış, sabah-akşam koşu yapabileceği, bisiklet turlarının olduğu, tarihi olayları anlatan panoromaların bulunduğu, hayvanat bahçelerinin ve at çiftliklerinin yer aldığı, bölüm bölüm yöresel el sanatları ve yemeklerin bulunduğu, yeşil, temiz, otantik ve çekici bir ortamın da olması gerekmektedir. Bunun için, ilin turizminin geleceği açısından, tüm turizm aktörlerinin yer aldığı ve geniş katılımlı bir ortamda, daha önce hazırlanmış olan; “*Afyonkarahisar Turizm Master Planı*” günümüz şartlarına uygun olarak güncellenmeli ve daha aktif hale getirilmelidir.

- Bu çalışmada, Afyonkarahisar’ın turizm potansiyeli yüksek olmasına karşın, ildeki turizmin gelişiminin beklenilenin çok altında olduğu, bununla birlikte çalışmaya konu olan doğal, tarihi ve kültürel kaynakların hem turizmde yeteri kadar kullanılmadığı, hem de sürdürülebilir turizm açısından bu kaynakların korunması ve devamlılığın sağlanması konusunda ciddi sorunların oluşmaya başladığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun için, bölge ile ilgili uzun vadede birçok öneri sunulabilir, planlama yapılabilir ve uygulamaya konulabilir. Ancak ilk aşamada, turizm kaynaklarının rasyonel, etkin ve verimli bir şekilde kullanılması için, sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda pratik, uygulanabilir ve kısa vadede önemli sonuç elde edilebilecek yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir. Afyonkarahisar turizminin sürdürülebilirliği için, bölgenin turizmi bütün olarak ele alınmalı, bölgedeki turizm aktörlerinin yer aldığı alan yönetimi belirlenmeli, turizm merkezlerinin korunması, işletilmesi, pazarlanması, tanıtılması, sorunlara çözüm önerilerinin getirilmesi gibi tüm bu konularla ilgili planlamalar, belirlenen bu yönetimin vereceği kararlar doğrultusunda yapılması gerekir.

KAYNAKÇA

- Afyon Valiliği, (2004). *Anadolu'nun Kilidi Afyon*. Afyon Valiliği, Yayın No:21. Afyonkarahisar.
- Afyon Kocatepe Üniversitesi, (2001). *Afyonkarahisar Kütüğü Cilt 1-2*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No: 35. Afyonkarahisar.
- Akan, B., Tamgaç, Ö.F. ve Ünal, H. (2008). *Afyon-Sandıklı Jeotermal Sahası Koruma Alanlarının Belirlenmesi*. 24-25 Nisan 2008 Termal ve Maden Suları Konferansı, Bildiriler Kitabı, Afyonkarahisar.
- Akbulut, G. (2010). Türkiye’de Kaplıca Turizmi Ve Sorunları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (<http://sbe.gantep.edu.tr>). 9(1):35-54, Gaziantep.
- Akova, İ. (1995). Akarsu Turizmi. *Türk Coğrafya Dergisi*. Sayı 30.S:393-407, İstanbul.
- Akova, İ. (1997). Türkiye’de Turizmin Önemi ve Ekonomideki Yeri. *Türk Coğrafya Dergisi*. Sayı 32.s:163-280, İstanbul.
- Akova, İ. (1998). Türkiye’de Turizm Sektörünün Olanakları ve Ekonomik Fonksiyonları. *Coğrafya Dergisi*. Sayı 6.S:59-92, İstanbul.
- Akova, İ. (2000). Alternatif Turizm Olanaklarımız. *Türk Coğr. Derg.* Sayı:8. S:71-84, İstanbul.
- Alaeddinoğlu, F. (2006). *Van İli'nin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Coğrafya Anabilim Dalı. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara.
- Alaeddinoğlu, F. (2007). Van Halkının Turisti ve Turizmi Algılama Şekli. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. Cilt 5.Sayı 1.S:1-16. Ankara.
- Alaeddinoğlu, F. (2008). Sivas Kentinde Halkın Turiste ve Turizme Bakışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2. İstanbul.
- Alaeddinoğlu, F. (2010). Kocatepe'nin Türk Kültür Turizmi Açısından Önemi. Editör: Şahin, G. *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, No:78. Afyonkarahisar.
- Alaeddinoğlu, F. ve Aliagaoglu, A. (2007). Savaş Alanları Turizmine Tipik Bir Örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihî Milli Parkı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2.

- Aliağaoğlu, A. (2003a). *Afyonkarahisar Şehir Coğrafyası*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Aliağaoğlu, A. (2003b). Afyon'da Şehir Morfolojisinin İki Unsuru: Cadde-Sokak Sistemi ve Konutlar. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt:1 Sayı:2.Ankara.
- Aliağaoğlu, A. (2008). Sosyo-Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye'den Örnekler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. Cilt 25.Sayı 2.Ankara.
- Alkış, S. (2009). *Sürdürülebilir Bir Dünya İçin Coğrafya Eğitimi*. Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Anonymus (2005). Kim, H. *Strategies for Sustainable Community Development: Developing Cultural Resources into Tourism Resources*. Korea Tourism Research Institute, Kore.
- Ardos, M. (1978). *Afyonkarahisar Bölgesinin Jeomorfolojisi*. İ.Ü. Edeb. Fak. Yayınları No: 2418, Coğrafya Enst. Yayınları No: 97, İstanbul.
- Ardos, M. (1985). *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi*. Cilt:2, İ.Ü. Edeb. Fak. Yayınları No: 3215, İstanbul.
- Arhley, K. (2000). *Reflective Practice In Geography Teaching*. London: P. C.Publishing.
- Arı, Y. (2005). Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı. *Doğu Coğrafya Dergisi* 13. Çizgi Kitabevi. Konya.
- Atalay, İ.(1977). *Sultan Dağları ile Akşehir ve Eber Gölleri Havzalarının Strüktürel, Jeomorfolojik ve Toprak Erozyon Etüdü*. Atatürk Üni. Yay. No: 91.Erzurum.
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye Coğrafyası*. İzmir.
- Atalay, İ. (1998). *Genel Fiziki Coğrafya*. Ege Üniversitesi Basımevi. İzmir.
- Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk. 1919-1927*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih YüksekKurumu-Atatürk Araştırma Merkezi Yayını. Ankara.
- Avcıkurt, C.(2009). *Turizm Sosyolojisi Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Detay Yay., Ankara.
- Aygen, M. S. (1979). *Afyonkarahisar Kaplıcaları ve Maden Suları*. Türkeli Yayınları, 2. Afyonkarahisar.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik*. Detay Yayıncılık. Ankara.

- Bahadır, M. (2011). *Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Acıgöl Havzasının Sürdürülebilir Kullanımı ve Yönetimi*. A.K.Ü. Sosyal Bil. Ens. Coğrafya Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar.
- Bal, C. (2004). *Türkiye Coğrafyası ve Turizmde Çeşitlendirme Politikaları*.2. Uluslar arası Turizm, Çevre ve Kültür Sempozyumu.10-11 Mayıs 2004, Ss, 3-10. İzmir.
- Başbüyük, A., Yazıcı, H. ve Ertürk, M. (2001). Eğriçimen Yaylasında (Koyulhisar-Sivas) Rekreatif Yayılacılık. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:36, S:31-48. İstanbul.
- Bateman, I.J. ve Turner, R.K. (1993). Valuation of the Environment, Methods and Techniques: Revealed Preference Methods, In R.K. Turner. *Sustainable Environmental, Economics and Management*, Bellhaven Pres, London.
- Bayar, M. (2010). Afyonkarahisar Kırkgöz Köprüsü. *Taşpınar Dergisi*, Afyonkarahisar Belediyesi, Sayı:5. Afyonkarahisar.
- Baytok, A. (2004). Afyon Yemek Kültürü ve Mutfağı. Afyon Valiliği, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*. Afyon Valiliği Yayın No:21. Afyonkarahisar.
- Bennet, M., King, B. ve Milner, L. (2004). The Health Resort Sector in Australia: A Positioning Study. *Journal of Vacation Marketing*, C-10. S: 126.
- Buhalis, D. & Fletcher, J. (1996). Environmental Impacts On Tourist Destinations: An Economic Analysis, *Sustainable Tourism Development*, Avebury Athenaeum Press Ltd., Netherlands, 15.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, 21 (1).
- Bulu, M. (2007). Kültür Turizmi. Editör: Bulu, M. ve Eraslan, İ.H. *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar*. Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği Yayınları, No:2007/1. İstanbul.
- Butler, R. W. (1991). Tourism, Environment and Sustainable Development. *Journal of Travel Research*, 28 (3).
- Butler, R. W. (1999). Sustainable Tourism: A State of the Art Review. *Tourism Geographies*, 1:1, 7-25.

- Brandenburg, E. (1936). Phrygien (Frikya) ve Anadolu'da Durumu. (Türkçe'ye çeviren: A.Zeki Öktem), *Taşpınar Dergisi*, 40. Afyonkarahisar.
- Çakılcıoğlu, M. (1996).*Sürdürülebilir Turizme Yönelik Bir Yöntem Önerisi, Doğu Karadeniz/ Trabzon İli Özelinde Bir İrdeleme.*(Yayınlanmamış Doktora Tezi), MSÜ, İstanbul.
- Çavuş, Ş. (2008). Turizmde Taşıma Kapasitesi. Editör: Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. *Turistik Ürün Değerlendirmesi*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Çavuş, Ş., Ege, Z. ve Çolakoğlu, O. E. (2009). *Türk Turizm Tarihi*, Detay Yay., Ankara.
- Çelik, S. (2009). *Afyonkarahisar'da Uluslararası Termal Turizm Destinasyonu Oluşturma Potansiyelinin Analizi*. A.K.Ü. Sosyal Bilimler Ens. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Afyonkarahisar.
- Çetin, S.A. (2009). *Otel İşletmelerindeki İşgörenlerin Örgütsel Adalet Algulamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi: Afyonkarahisar'daki 4 ve 5 Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bil. Enst. İşletme Bölümü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya.
- Çıracı, H., Turgut, S. ve Kerimoğlu, E. (2008). Sürdürülebilir Turizm Gelişimi İçin Bir Yönetim Modeli Önerisi: Frig Vadisi Örneği. *İ.T.Ü. Dergisi*, C:7,S:2, İstanbul.
- Dağıstan, H. (2008). *Yenilenebilir Enerji ve Jeotermal Kaynaklarımız*. 24-25 Nisan 2008 Termal ve Maden Suları Konferansı, Bildiriler Kitabı, Afyonkarahisar.
- Dal, N. ve Baysan, S. (2007). Kuşadası'nda Kıyı Kullanımı ve Turizmin Mekansal Etkileri Konusunda Yerel Halkın Tutumları. *Ege Coğrafya Dergisi*-16, İzmir.
- Darkot, B. (1963). *İslam Ansiklopedisi*, C:6, Milli Eğitim Bas., İstanbul.
- Darkot, B. ve Tuncel, M. (1995). *Ege Bölgesi Coğrafyası*. İstanbul Üniv. Coğr. Enst. Yayınları, No:2365-99.İstanbul.
- Demir, C. (2004). Milli Parklar ve Turizm. Editör: Yüksel, A. ve Hançer, M. *Turizm İlkeler ve Yöntemler*. Turhan Yayıncılık,Ankara.
- Demir, C. ve Çevirgen, A. (2006). *Turizm ve Çevre Yönetimi, Sürdürülebilir Çevre Yaklaşımı*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

- Demirci, A. (2008). *Öğretmenler İçin CBS: Coğrafi Bilgi Sistemleri*. Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Dinçer, İ. F. ve Ertuğral, S. (2000). Kültürel Mirasın Korunması Ve İstanbul İlindeki Tarihi Yapıların Turizm Amaçlı Kullanımı Üzerine Bir Deneme. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*. 11. Ankara.
- Doğan, H. Z. (2004). *Turizmin Sosyo – Kültürel Temelleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, Ö.S. (2005). Dikili ve Çevresinin Turizm Faaliyetleri. *Coğrafya Dergisi*. Sayı 14.S:54-65.İstanbul.
- Doğanay, H. (1992). *Coğrafya'da Metodoloji Genel Metodlar ve Özel Öğretim Metodları*. Atatürk Üniv.Yay, Ders Kitapları Serisi, No:739, Erzurum.
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2982, Eğitim Dizisi: 10. İstanbul.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Doğanay, H. (2002). *Coğrafya Öğretim Yöntemleri*. Aktif Yayınevi, Erzurum.
- Doğanay, H. ve Doğanay, S. (2005). *Palandöken Dağı'nın Kış Turizm Potansiyeli ve Değerlendirilmesindeki Yeni Gelişmeler*. Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına, 29-30 Eylül 2005 Ulusal Coğrafya Kongresi, Bildiriler Kitabı, İstanbul:
- Doğaner, S. (1995). Peribacalarının Turizm Bakımından Önemi. *Türk Coğrafya Dergisi*. Sayı 30.S:25-39. İstanbul.
- Doğaner, S. (1997). Türkiye'nin Dağlık Alanlarındaki Kış Turizmini Etkileyen Coğrafi Etmenler. *Coğrafya Dergisi*. Sayı 5.S:19-44.İstanbul.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Doğaner, S. (2003). *Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması*. E.Ü. Coğrafya Bölümü Sempozyumları 2. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu (16-18 Nisan 2003) 1-8.
- Doumandji, N. (2002). *Türkiye Dağları I.Ulusal Sempozyumu Açılış Konuşması*. Türkiye Dağları. I.Ulusal Sempozyumu, 25-27 Haziran 2002, Ilgaz Dağı.Kastamonu.
- Dönmez, S. (2008). *Akdağ Tabiat Parkı'nda Ekoturizm*. Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar.

- Drew Bear, T. (1992). *Frigya Bölgesinde Üç Köy*. IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Çanakkale 27-31 Mayıs 1991.
- Dulupçu, M. (2001). Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler. *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 20.
- Emekli, G.(2001). *Bergama'nın Turizm Coğrafyası ve Turizmin Sosyo- Ekonomik Etkileri*. Bergama Belediyesi Kültür Yayınları. İzmir.
- Emekli, G.(2003). *Kültür Mirasının Kültürel Turizm Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi*.2. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Semp., 16-18,Nisan 2003, İzmir, Ss, 43-49.
- Emekli, G. (2004). *Türkiye'de Kültürel Turizm*. 2. Uluslar arası Turizm, Çevre ve Kültür Sempozyumu.10-11 Mayıs 2004, Ss, 11-20. İzmir.
- Emekli, G. (2005a). Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*. Sayı:14, İzmir.
- Emekli, G. (2005b). *Turizm Coğrafyası Yaklaşımı ile Urla'da Turizmin Çeşitlendirilmesi*. Ulusal Coğrafya Kongresi, 29-30 Eylül 2005 İstanbul.
- Emekli, G.(2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm : Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, S:15, İzmir.
- Emekli, G., İbrahimov, A. ve Soykan, F. (2006). Türkiye'de Küreselleşmeye Coğrafi Yaklaşımlar ve Türkiye. *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:15, S: 1-16, İzmir.
- Emir, O., Soybalı, H.H. ve Baytok, A. (2008). *Afyonkarahisar'da Termal Turizm Potansiyeli ve Geleceğe İlişkin Beklentiler*. 24-25 Nisan 2008 Termal ve Maden Suları Konferansı, Bildiriler Kitabı.Afyonkarahisar.
- Eralp, Z. (1983). *Genel Turizm*. Ankara Üniv. Basın-Yayın Y.O.Yay:3, Ankara.
- Erdoğan, E. ve Aklanoğlu, F. (2008). Termal Turizm ve Afyon-Gazlıgöl Örneği. *e- Journal of New World Sciences Academy Natural and Applied Sciences*, Volume: 3,Number: 1, Article Number: A0053, 83-92.
- Erdoğan, N. (2003). *Çevre ve Eko-turizm*. Erk Yayıncılık, Ankara.
- Erdoğan, S. ve Tiryakioğlu, İ. (2004). *Turizm Tanıtım Faaliyetlerinde Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanımı: Afyon Örneği*. Fatih Üniversitesi 3. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Erinç, S. (1971). *Jeomorfoloji II*. İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 23, İstanbul.

- Eroğlu, V. (2008). *Ülkemizde Termal, Maden Suları Kaynakları ve Kullanımı*. 24-25 Nisan 2008 Termal ve Maden Suları Konf. Afyonkarahisar.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt 9, 1970. Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman. Kardeş Matbaası, İstanbul.
- Gartner, W. (1996). *Tourism Development*. John Wiley and Sons Inc., New York.
- Gönçer, S. (1935). Frigya Abidelerine Doğru Bir Gezinti. *Taşpınar Dergisi* 28, Doğan Basımevi, Afyon.
- Gönçer, S. (1971). *Afyon İli Tarihi I*. Karınca Matbaacılık, İzmir.
- Gönençgil, B. (1998). Türkiye’de Turizmin Gelişme Süreci İçinde Çevresel Etkiler. *Türk Coğrafya Dergisi*. Sayı 32.S:529-536.İstanbul.
- Görktan, B. (1936). Afyon Kaplıcaları. *Taşpınar Dergisi* 42, Doğan Basım. Afyon.
- Gunn, C. A.(2002). *Tourism Planning*. Fourth Edition, Taylor &Francis, New York.
- Güngör, Y. (2003). Jeolojik Miras, *Yeşil Atlas Dergisi*, Sayı:6.
- Günel, V. (2005). Mardin İline Gelen Yerli Turistlerin Profil ve Turistik Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Coğrafi Bilimler Derg.* Cilt 3.Sayı 2.Ankara.
- Gürbüz, A. (2009). Safranbolu’yu Ziyaret Eden Turistlerin Demografik Özelliklerine Göre Turistik Ürünleri Algılama Durumu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (2).
- Gürpınar, E. (2001). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 23-24. İstanbul.
- Hacıoğlu, N. (2007). Turizm Sektöründe Seyahat Acentalarının Rolü ve Önemi. Editör: Bulu, M. ve Eraslan, İ.H. *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar*. Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği Yayınları, No:2007/1. İstanbul.
- Heath, E. (2003). Towards a Model to Enhance Destination Competitiveness: a Southern African Perspective. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 10 (2),
- Himmetoğlu, B. (1996). *Sürdürülebilir Turizmi Gerçekleştirme Yolları, Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım*.19.Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

- Hoşgören, Y. (1979). *Hidrografyanın Ana Çizgileri I*. İstanbul Üniv. Yay. No 2619, Coğrafya Enst. Yay. No.111. İstanbul.
- Hughes, H. ve Allen, D. (2005). Cultural Tourism in Central and Eastern Europe: the Views of Induced Image Formation Agents. *Tourism Management*, 26.
- Hvenegaard, G.T. (2002). Using Tourist Typologies for Eco-tourism Research. *Journal of Eco-tourism*, S.s. 7, 1(1).
- Erol, O. (1999). *Genel Klimatoloji*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Inskeep, E.(1991). *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Approach*. New York, USA.
- Ioannides, D. ve Debbage, K. G. (1998). *The Economic Geography of the Tourist Industry*. Routledge. London.
- Irtem, E., Kabdaşlı, S. ve Azbar, N.(2005). Coastal Zone Problems and Environmental Strategies to be Implemented at Edremit Bay, Turkey. *Environmental Management*. 36:47.
- İlaşlı, A. (2004). Afyon Müzeleri. Afyonkarahisar Valiliği, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyonkarahisar Valiliği Yayın No: 21. Afyonkarahisar.
- İlaşlı, A., Üyümez, M. ve Kaya, F. (2004). Afyon'da Mimari, Afyonkarahisar Valiliği, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyonkarahisar V. Yayın No: 21. Afyonkarahisar.
- İlaşlı, A. ve Üyümez, M. (2008). *Afyonkarahisar Müzeleri ve Ören Yerleri*. Yapı Kredi Yayınları, 2484. Ankara.
- İlban, O.M. ve Kaşlı M. (2009). Termal Turizmin Gelişmesini Etkileyen Sorunları Belirlemeye Yönelik Gönen'de Bir Araştırma. *Ege Akad. Bakış*. 9 (4). İzmir.
- İlgar, Y. ve Karazeybek, M. (2001). Afyonkarahisar'da Cami ve Mescitler. *Afyonkarahisar Kütüğü*, Cilt:1, Afyon Kocatepe Üniv. Yay. Afyonkarahisar.
- İlgar, Y. (2005). Afyonkarahisar Ermenileri'nde Kültürel ve Dini Hayat. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt VII. Afyonkarahisar.
- İlgar, Y. (2008). *Karahisar-ı Sahib Sultani Divani Mevlevihanesi ve Mevlevi Meşhurları*. Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, No:14. Afyonkarahisar.
- İzbrak, R. (1992). *Coğrafya Terimler Sözlüğü*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi:157. İstanbul.

- Joshi, R. & Dhyani, P.P. (2009). *Environmental sustainability and tourism – implications of trend synergies of tourism in Sikkim Himalaya*. Current Science. Vol:07, No:1, July.
- Kafalı Yılmaz, F. (2001). Cestanea Satıva'nın (Kestane) Afyon'da Yayılışı. *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bil. Derg.* Cilt:3, Sayı:1, Afyonkarahisar.
- Kafalı Yılmaz, F. (2009). *İç Anadolu Bölümü'nün İklim Özellikleri ve İklim Değişikliğinin Tarımsal Üretime Etkileri*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No:71. Afyonkarahisar.
- Kahraman, N.ve Türkay, O. (2009). *Turizm ve Çevre*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kanıbir, H. ve Kaşlı, M. (2007). İnanç Turizmi. Editör: Bulu, M. ve Eraslan, İ.H. *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar*. İstanbul: Uluslar arası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği Yayınları, No:2007/1.
- Karaman, A. (1996). *Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Ekolojik Bir Çerçeve*. Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım, 19.Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Karazeybek, M. (2004). Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar. Afyon Valiliği, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*. Afyon Valiliği, Yayın No:21.Afyon.
- Karazeybek, M., Polat, Z. ve İlgar, Y. (2005). *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri*. Afyon Kocatepe Üniv. Yayını, No: 60. Afyonkarahisar.
- Kaya, İ. (1997). *Sürdürülebilir Turizm Kalkınması ve Ülkemiz Açısından Bir Değerlendirme*. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı. (Basılmamış Doktora Tezi), Balıkesir.
- Kaya, İ. (2010). Değişen Sosyal ve Bilimsel Bağlam ve Coğrafyanın Sorumlulukları. Editör: Özey, R. ve İncekara, S. *Coğrafya Eğitiminde Kavram ve Değişimler*. Pegem Akademi. Ankara.
- Kervankıran, İ. (1997). *Afyonkarahisar İlinin Jeotermal Enerji Potansiyeli ve Maden Suları*. (Yayınlanmamış Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kervankıran, İ. (2001). *Sincanlı (Sinanpaşa) İlçesi'nin Coğrafi Etüdü*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

- Kılıç, T. (2003). Akşehir ve Eber Gölleri. Miras Coğrafyalar Nedir? *Yeşil Atlas Dergisi*, Sayı: 6.
- Kınacı, B., Pehlivan, N. A. ve Seyhan, G. (2011). *Turizm ve Çevre*. Pegem Akademi, Ankara.
- Kızılırmak, İ. ve Kurtuldu, H. (2005). Kültürel Turizmin Önemi ve Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fak. Derg.* 1.
- Koçman, A. (1993). *İnsan Faaliyetleri ve Çevre Üzerine Etkileri Açısından Ege Ovalarının İklimi*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 73, İzmir.
- Koçoğlu, M. (2006). *Türkiye’de İnanç Turizmi*. Bahçeşehir Üniversitesi Hükümet ve Liderlik Okulu.İstanbul.
- Korkut, T. (2004). *Kültürel Miras ve Koruma Yöntemleri*.2. Uluslar arası Turizm, Çevre ve Kültür Sempozyumu.10-11 Mayıs 2004,Ss, 49-65, İzmir.
- Kozak, N. (1996). *Termal Turizmi Müşteri Profilini Belirleme Aracı Olarak Tüketici Araştırmaları: İç Turizme Yönelik Bir Uygulama*. Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Turizm İşletmeciliği. İzmir. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Kozak, N., Kozak, M. ve Kozak, M. (2006). *Genel Turizm*.Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kozak, M. A. ve Bahçe, S. (2009). *Özel İlgi Turizmi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kozak, M.A. ve Yılmaz, E.G. (2010). Otel Yöneticilerinin İç Girişimcilik Algılamaları: Frigya Bölgesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1.
- Köksal, A. (1994). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- Kuntay, O. (2004). *Sürdürülebilir Turizm Planlaması*. Alp Yayınevi, Ankara.
- Küçük, M., Arpa, N.Y. ve Özmen, S. (2004). *Türkiye’de Doğa Koruma Çalışmaları, Kaynak Değerlerini Etkileyen Faktörler ve Ekoturizm*.2. Uluslar arası Turizm, Çevre ve Kültür Sempozyumu.10-11 Mayıs 2004, İzmir, Ss, 127-142. İzmir.
- Küpeli, Ü. (2001). Afyonkarahisar’da Kervansaraylar, Bedestenler ve Hanlar. *Afyon Kütüğü*, Cilt:1, Afyon Kocatepe Üniv. Yay. No:35. Afyonkarahisar.
- Lennon, R. J., Weber, M. ve Henson, J. (2001). A Test of A Theoretical Model of Consumer Travel Behaviour: German Consumers' Perception of Northern

- Ireland as A Tourist Destination. *Journal of Vacation Marketing*, 7(1): 51-62.
- Mansuroğlu, S. (2006). Turizm Gelişmelerine Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Akseki/Antalya Örneği. *Akdeniz Üniv. Ziraat Fakóltesi Dergisi*, Sayı:19, Antalya.
- Mc Intosh, R. ve W. Goeldner, C. R. (1990). *Tourism: Principles, Practices and Philosophies*, 7th Edition, John Wiley and Sons Inc., New York.
- Middleton, V. T. (1998). *Sustainable Tourism: A Marketing Perspective*. Butterword-Heinemann, Boston.
- Olalı, H. (1990). *Turizm Politikası ve Planlaması*. İ.Ü. İşlet. Fak. Yay. No:228, İstanbul.
- Olçay, A. (2008). Türk Turizminde Eğitimin Önemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 383-390. Gaziantep.
- Orhan, A. (2010). Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde “Coğrafi İşaretlerin” Kullanımı: İzmit Pişmaniyesi Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2.
- Özav, L. ve Yasak, Ü. (2005). Sandıklı İlçesi’nde Nüfus Gelişimi. *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bil. Derg.* Cilt:7, Sayı:2, Afyonkarahisar.
- Özbey, F.N. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Turizm Kalkınması*. Globalization and Sustainable Development, International Scientific Conference, Book:4, Varna.
- Özçağlar, A. (1997). *Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler)*.Ekol Yayınevi, Ankara.
- Özdemir, M. A. ve Günay, M. (2005). Bolvadin Kentinin Gelişiminde Coğrafi Faktörlerin Rolü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bil. Derg.* Cilt:7, Sayı:2, Afyonkarahisar.
- Özdemir, M. A. ve Uçar, H. (2006). Afyonkarahisar Kent Ekosisteminde Su Kirliliği. *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bil. Derg.* Cilt:8, Sayı:2, Afyonkarahisar.
- Özdemir, M. A. ve şenkul, Ç. (2010). Tüfler İçerisinde Geçen Hayatlar. *Bilim Teknik Dergisi, Eylül Sayısı*. Ankara.

- Özdemir, M.(1992). *Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri*. Turizm Bakanlığı Gençlik Turizmi Konferansı – Workshop, 14-16 Mayıs, Ankara.
- Özdemir, Ş. ve Karaca, Y. (2009). Kent Markası Ve Marka İmajının Ölçümü: Afyonkarahisar Kenti İmajı Üzerine Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi* 11-2, 113-134. Afyonkarahisar.
- Özdipçiner, N.S. (2009). Turistlerin Satın Alma Kararlarındaki Kültürel Farklılıklar Türk Alman Karşılaştırması. *Ege Akademik Bakış* 9 (4).
- Özen, Ö.T. ve Kuru, Ş. (1998). *Turizm Yatırımları*. Özkan Ofset, İstanbul.
- Özey, R. (2002). *20.Yüzyılın Başlarında Afyon'un Tarihi Coğrafyası*. VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları. Yayın No:10, Afyonkarahisar.
- Özey, R. (2005). *Çevre Sorunları*. Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Özgüç, N. (1994). *Beşeri Coğrafya'da Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri*. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3849, Fakülte Yayın No: 2511. İstanbul.
- Özgüç, N. (2007). *Turizm Coğrafyası*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Özpunar, H. (2010). Gazlıgöl Binlerce Yıldır Şifa Veriyor. *Taşpınar Dergisi*, Afyonkarahisar Belediyesi, Sayı:5.Afyonkarahisar.
- Pearce, D.G. (1995). *Tourism Today: A Geographical Analysis*. Longman Publishing.
- Pearce, D.G. (2000). Tourism Plan Reviews: Methodological Considerations and Issues from Samoa. *Tourism Management* 21.
- Pekyaman, A. (2008). *Turistik Satın Alma Davranışında Destinasyon İmajının Rolü Afyonkarahisar Bölgesinde Bir Araştırma*. Afyon Kocatepe Ü. Sosyal Bilimler Enst., İşletme Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Afyonkarahisar.
- Prideaux, B. (2003). Creating Visitor Attractionsin Peripheral Areas. *Managing Visitor Attractions* (Edited By Alan Fyall, Brian Garrod And Anna Leask,s.58-73, Elsevier Printed, Burlington).
- Richards, G. (2001). Development of Cultural Tourism in Europe. *Cultural Attractions and European Tourism*, Edited by Greg Richards, 3-31, CABIPublishing, UK.

- Richards, G. (2007). *Cultural Tourism: Global and Local Perspectives*. The Howard Hospitality Pres. Newyork. USA.
- Rogers, S.(2002). Which Heritage? Nature, Culture, and Identity in French Rural Tourism. *French Historical Studies* Vo: 25, No: 3 page 63-162 Society for French Historical Studies, 6649.EBSCO Publishing.
- Ryan, C. (1995). *Researching Tourist Satisfaction, Issues, Concepts, Problems*. Routletge, London.
- Sandıkçı, M. (2007). Müşteri Memnuniyeti Ölçülmesi ve Sandıklı Hüdai Kaplıcasında Bir Alan Araştırması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi* (C.IX ,S.II.), Afyonkarahisar.
- Sarkım, M. (2007). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Turistik Ürün Çeşitlendirme Politikaları ve Antalya Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Sel, H. (2001). Afyonkarahisar’da Sivil Mimari. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları. *Afyonkarahisar Kütüğü* Cilt-1 427-438.Afyonkarahisar.
- Sezer, M.S. (2010). *Türkiye Turizm Sektöründe Müze Turizmin Payının Değerlendirilmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bilim Dalı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Somuncu, M. (2003). *Türkiye’de Koruma Altındaki Dağlık Alanlarda Turizm/Rekreasyon ve Çevre Etkileşimi: Aladağlar ve Kaçkar Dağları Milli Parkı Örnekleri*. 2. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu, 16-18, Nisan 2003, İzmir, Ss, 65-72.
- Somuncu, M. (2004). Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yarar ve Ekonomik Bedel. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. Cilt 2.Sayı 1.S:1-21.Ankara.
- Somuncu, M. ve Yiğit, T. (2008). *Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanındaki Turizmin Sürdürülebilirlik Perspektifinden Değerlendirilmesi*.Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi V. Ulusal Coğrafya Semp., Bildiri Metinleri, Ankara.
- Somuncu, M. ve Yiğit, T. (2010). World Heritage Sites in Turkey: Current Status and Problems of Conservation and Management. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 8 (1), Ankara.

- Soykan, F. (1997). *Selçuk'ta Turizm ve Yarattığı Mekansal Değişimler*. 4-5-6.Eylül.1997 I.Uluslararası Selçuk Semp. Selçuk-İzmir.
- Soykan, F. (1999). Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*. Yıl:10. Mart-Haziran, S:67-75.
- Soykan, F. (2003). *Coğrafi Çevrenin Turizm Amaçlı Değerlendirilmesinde Turizm Potansiyelini Saptamanın Önemi*. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları.İzmir.
- Soykan, F. (2004). *Kırsal Alanların Turizm Potansiyelinin Saptanması ve Şirince Köyü'ne (İzmir) Uygulanması*. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Swarbrooke, J. (1997). Culture, Tourism and the Sustainability of Rural Areas in Europe. *Managing Cultural Resources for the Tourist*.
- Swarbrooke, J. (1998). *Sustainable Tourism Management*. CABI Publishing. New York.
- Şahin, G. (2008). Son Yıllarda Canlılık Kazanan Kocatepe Zafer Yürüyüşü ve Önemi. *Afyon Kocatepe Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: X, Sayı: 2. Afyonkarahisar.
- Şahin, K. ve Uzun, A. (2000). Vezirköprü Yöresinin Doğal Turistik Çekicilikleri. *OMÜ. Fen-Edb.Fak. Dergisi*, Coğrafya Serisi. 1: 47-58.
- Şahin, K. ve Uzun, A. (2009). Samsun İli'nde Doğal Kaynaklara Dayalı Turizm Arzı ve Planlanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Volume 2/7 Spring.
- T.C. Kültür Bakanlığı (2002). *Türkiye Müzeleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tankut, G. (2005). *Doğal ve Tarihi Çevrenin Korunması: Sorunlar ve Olası Çözümler*.Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 2005/1. Ankara.
- Taş, B. ve Yakar, M. (2009). Afyonkarahisar İlinde Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi* 7 (2). Ankara.
- Taş, B. ve Yakar, M. (2009). Afyonkarahisar İlinde Yükselti Basamaklarına Göre Arazi Kullanımı. *Coğrafi Bilimler Dergisi* 8 (1). Ankara.
- Taş, B. (2010). *Sandıklı İlçesinde Arazi Kullanımı ve Planlama Önerileri*. Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara.

- Taş, B. (2010). Kocatepe ve Büyük Taarruz Savaş Alanlarının Coğrafi Özellikleri. Editör: Şahin, G. *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, No:78.Afyonkarahisar.
- Taşpınar Dergisi. (1968). *Afyon İli'nde Turizm*. Töyko Matbaası, Afyon.
- Tayfun, A. ve Kara, D. (2007). Turizm İşletme Belgeli Restoranlarda Hizmet Alan Müşterilerin Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com*, Yaz-2007 C.6 S.21 (273-292).
- Tekeli, H. (1992). *Türk Turizminin Felsefi Sorunları, Öneriler*. III. Ulusal Turizm Kongresi, Kusadası Belediyesi Yayınları, 5, İzmir.
- Timur, A. (2003). *Sürdürülebilir Turizm ve Çevre*. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Çalıştayı, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 16-18 Nisan 2003, İzmir.
- Tiryakioğlu, Z. (1996). *612 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyeye Sicili (H.1299/1301 M.1881/1883)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Tuna, M. (2007). *Turizm, Çevre ve Toplum*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Tümertekin, E. (1994). *Ekonomik Coğrafya*. İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yay. No:2926, İstanbul.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2005). *Ekonomik Coğrafya*. Çantay Kitabevi. İstanbul.
- Türker, E., Ulutürk, Y., Yıldız, A., Bağcı, M., Erdem, A. ve Dumlupınar, İ. (2008). *Afyonkarahisar'da Alternatif Jeotermal Alanlar ve Mevcut Jeotermal Alanların Geliştirilebilirliği: Ön Çalışma*. 24-25 Nisan 2008 Termal ve Maden Suları Konferansı, Bildiriler Kitabı, Afyonkarahisar.
- Tütengil, A. (1995). *Yapısal Kültür Varlıklarının Fayda - Değer Analizine Bağlı Bir Yöntemle Değerlendirilmesi*. İstanbul: İ.T.Ü Fen Bilim. Ens.(Basılmamış Doktora Tezi).
- Toskay, T. (1989). *Turizm, Turizm Olayına Genel Yaklaşım*. Der Yayınları, İstanbul.
- Urry, J. (1999). *Routledge (Mekanları Tüketmek)*. (Çeviren: Rahmi G. Ögdül) Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Urry, J. (2009). *Turist Bakışı* (Çeviren: Tataroğlu, E. ve Yıldız, İ.) Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Uslu, O. (1990). *Turizm ve Çevresel Etkileri*. Turizm ve Çevre Konferansı. Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını. Kavaklıdere, Ankara. s. 19-47.

- Uslu, A. ve Kiper, T. (2006). Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/ Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 3 Tekirdağ.
- Usta, Ö. (1992). *Turizm*. Altın Yayınevi, İstanbul.
- Uyan, M. (2001). *Anılarda Afyonkarahisar*. Afyon Kocatepe Üniv. Yay. Afyonkarahisar.
- Uyan, M. (2009). Tınaztepe'nin Doğal ve Kültürel Değerleri. Uyan, M., Karazeybek, M., Polat, Z., İlgar, Y., Küçükkurt, Ü., Hüseyinoğlu, Y., İlaslı, A., Türkeş, O., Yetişkin, M., Bisi, H.İ., Kervankıran, İ. ve Özçelik, E. (2009). *Tınaztepe*. Tınaztepe Belediyesi Yayın No:1. Uyum Ajans, Ankara.
- Uygur, S.M. ve Baykan, E. (2007). Kültür Turizm ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1)2, 30-49.
- Üçüncü, U. (2010). Afyonkarahisar'ın Kurtuluşu ve Türkiye'deki Yankıları. Editör: Şahin, G. *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, No:78.Afyonkarahisar.
- Ünlüönen, K. (1993). Türkiye'de Yüksek Öğretim Düzeyinde Turizm Eğitimi ve Öğretimi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (6): 497-521.
- Üyümez, M. ve İlaslı, A. (2009). *Antik Dönemden Günümüze Kaplıcalar ve Afyonkarahisar'da Kaplıca Kültürü Tarihi*. TMMOB Jeotermal Kong.23-25 Aralık 2009.Ankara.
- Yakar, M. (2009). İller Arası ve İl İçi Göçlerde Afyonkarahisar Kenti. *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bil. Derg.* Cilt:3, Sayı:1, Afyonkarahisar.
- Yaşar, S. (2007). *Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960)*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir.
- Yazıcı, H. ve Cin, M. (1997).Uzungöl Turizm Merkezi'nde Coğrafi Gözlemler. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:32, İstanbul, s.57-77.
- Yazıcı, H. ve Doğanay, S. (2000). Alternatif Turizm Merkezlerine Tipik Bir Örnek:Zigana Tatil Köyü. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:35, İstanbul.
- Yazıcı, H., Aliağaoğlu, A. ve Koca, K. (2007). *Afyonkarahisar Şehri'nde Başlıca Planlama ve Altyapı Sorunları*. VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar Belediyesi Yayın No:12.

- Yıldız, C. (2004). Başkomutan Tarihi Milli Parkı. Afyon Valiliği, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon Valiliği, Yayın No:21. Afyonkarahisar.
- Yılmaz, Ö.(1999). *Jeotermal Enerji ve Afyon'da Kullanımı*. İleri Ofset Matbaacılık, Afyonkarahisar.
- Yılmaz, Ö.(2001a). Afyon'un Peribacaları. *Türk Coğrafya Dergisi*. Sayı 36.S:105-127.İstanbul.
- Yılmaz, Ö. (2001b). Tarım Alanlarının Amaç Dışı Kullanımı ve Afyon Örneği. *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bil. Derg. Cilt:3, Sayı:1*, Afyonkarahisar.
- Yılmaz, Ö. (2001c). Afyon ve Çevresinin Bitki Örtüsü. *Türk Coğr. Derg. S. 37*, s. 47-77. İstanbul.
- Yılmaz, Ö.(2004). Afyon İli Genel Coğrafya Özellikleri. Afyon Valiliği, *Anadolu'nun Kilidi Afyon*. Afyon Valiliği, Yayın No:21.Afyon.
- Yurtseven, R. (2007). Yemek (Gastronomi) Turizmi. Editör: Bulu, M. ve Eraslan, İ.H. *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar*. Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği Yayınları, No:2007/1.İstanbul.
- Yüksel, İ. (1995). *Afyonkarahisar'ın Gizli Kalmış Doğa Harikaları*. IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Semp. Bildirileri, Afyon Belediyesi Yay:7.Afyonkarahisar.
- Yüksel, İ. (2004). *Şifalı Frigya II*. Afyonkarahisar Valiliği, Yayın No:22.
- Yüksel, İ. (2005). *Afyonkarahisar'da Canlanan Tarih*. Afyonkarahisar Valiliği, Yayın No:23.Afyonkarahisar.
- Yüksel, İ. ve Yaşayacak, R. (2003). *Afyonkarahisar Halk Bilimi*. Ankara: A.K.Ü. Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Yayın No: 14.
- Zaman, S. (2005). *Kemer'in Turizm Coğrafyası*. Atatürk Üniv, Sosyal Bilimler Enst, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğit. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum.
- Zaman, S. (2007). *Antalya Beydağları Yaylaları*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:967, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 125.Erzurum.
- Zengin, B. (2006). *Turizm Coğrafyası*. Değişim Yayınları, İstanbul
- Zeybek, H. İ. (2003). Akdağ'ın (Tokat) Doğal Ortam Özellikleri ve Turizm Potansiyeli. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Konya.

WEB ADRESLERİ

- <http://www.sgb.gov.tr/Ekonomik%20Gstergeler>. Erişim Tarihi: 25.12.2010.
- <http://www.glovis.usgs.gov/> Erişim Tarihi: 25.06.2011.
- <http://www.oecd.org/dataoecd/35> Erişim Tarihi: 18.07.2010.
- <http://www.tdk.org.tr/terimler.html> Erişim Tarihi: 25.07.2010.
- http://www.turizm.gov.tr./turizm_istatistikleri, Erişim Tarihi: 05.04.2010.
- <http://www.afyon-cevreorman.gov.tr> Erişim Tarihi: 27.07.2011.
- <http://www.turkeligazetesi.com.tr> Erişim Tarihi: 01.08.2011.
- <http://www.gazete3.com.tr> Erişim Tarihi: 01.08.2011.
- <http://www.anemonhotels.com> Erişim Tarihi: 15.07.2011.
- <http://www.ikbal.com.tr>Erişim Tarihi: 15.07.2011.
- <http://www.enerji.gov.tr> Erişim Tarihi: 08.12.2009.
- <http://www.milliparklar.gov.tr>. Erişim Tarihi: 12.08.2011.
- <http://www.kultur.gov.tr>. Erişim Tarihi: 20.10.2009.
- <http://www.tursab.org.tr> Erişim Tarihi: 20.04.2010.
- <http://www.experienceispa.com>. Erişim Tarihi: 22.06.2010.
- <http://www.e-sosder.com>. Erişim Tarihi: 11.02.2010
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/nufus/kocamant/icgoc.pdf> . Erişim Tarihi: 08.06.2011.
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/iller/afyon/1996.pdf>Erişim Tarihi: 08.06.2011.
- <http://www.iula-emme.org/yg21/G21nedir.htm> Erişim Tarihi: 12.04.2008.

BÜLTENLER, İSTATİSTİKLER, RAPORLAR

- Afyonkarahisar Valiliği 2010 ve 2011 Yılı İl Brifingi Raporları.
- Afyonkarahisar İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü Nüfus Verileri.
- Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2008 Turizm Brifing Raporları.
- Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011. Tesis Sayıları, Konaklayan ve Geceleyen Kişi Sayıları Verileri.
- Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü, 2011. Eser ve Ziyaretçi İstatistikleri.
- Afyonkarahisar İl Tarım Müdürlüğü Verileri.
- Afyonkarahisar Sanayi ve Ticaret Odası, (1998). Yerel Ekonomik Gelişme Programı, Afyon. Sayfa:76, Ankara.
- Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, (2008). Milli Parklar Bilgi Sitemi.

- DPT. (1996). Afyon İli Raporu. Bölgesel Gelişme Yapısal Uyum Genel Müd. Yayınları.
- DPT. (2007-2013). 9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- DMİGM, (2010). Meteorolojik Elemanlar (Afyonkarahisar), Ankara.
- ISPA (2008). The ISPA 2007 Spa Industry Study, (<http://www.experienceispa.com>)
- M.T.A. (2005). Türkiye Jeotermal Kaynakları Envanteri, Envanter Serisi: 201.
- TÜRSAB, (2007). *Doğamızı Korumuyoruz*. Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, Ar-Ge Departmanı Şubat 2007 Raporu.
- TÜRSAB, (2010). Raporlar ve İstatistiki Veriler. (<http://www.tursab.org.tr> 20.04.2010).
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü. *2011 İl Durum Raporu*. Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı, (2010). Ekonomik Göstergeler.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Eylem Planı 2007-2013. (<http://www.kultur.gov.tr>)Ankara.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2010),Raporlar ve İstatistiki Veriler.
- TÜİK. Nüfus verileri.
- UNESCO, (2009).*Türkiye'nin Dünya Miras Alanları (Koruma ve Yönetimde Güncel Durum)*. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür KurumuTürkiye Milli Komisyonu. Ankara.
- UNWTO, (1998). *Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism*.(<http://www.unwto.org>).

ÖZGEÇMİŞ

İsim: İsmail KERVANKIRAN

Doğum Tarihi: 01.03.1974

Doğum Yeri: Sincanlı/AFYONKARAHİSAR

Cinsiyeti: Erkek

Medeni Hali: Evli

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

İsmail KERVANKIRAN, 01.03.1974 yılında Afyonkarahisar ili Sincanlı ilçesi Tınaztepe kasabasında doğdu. İlkokul ve ortaokulu Tınaztepe kasabasında, liseyi ise Afyon Ticaret Lisesi'nde tamamladı. 1993 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği Bölümü'ne girmeye hak kazandı ve lisans eğitimini 1997 yılında tamamladı. 1998 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Bölümü'nde yüksek lisansa başlayan araştırmacı, 2001 yılında mezun oldu. Bu süre içerisinde bazı özel eğitim kurumlarında çalışan araştırmacı, 2007 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde doktora başladı. Araştırmacı, coğrafya ana bilim dalında *“Afyonkarahisar İlinin Başlıca Doğal, Tarihi ve Kültürel Kaynaklarının Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi”* başlıklı doktora tezine devam etmektedir.

Çalışma Alanları:

- Turizm Coğrafyası
- Arazi Kullanımı ve Bölgesel Planlama
- Çevre Sorunları
- Kültürel Coğrafya
- Ekonomik Coğrafya
- Nüfus ve Yerleşme
- Coğrafi Bilgi Sistemleri

Yayımları:

A: KİTAPLAR

UYAN, M. ve KERVANKIRAN, İ. 2009. **Tınaztepe'nin Genel Coğrafya Özellikleri**. Editör: Uyan, M. 2009. **Tınaztepe**. Uyum Ajans, Tınaztepe Belediyesi Yayın No:1 Ankara.

B: ULUSAL HAKEMLİ DERGİLERDE YAYINLANAN MAKALELER

ÖZDEMİR M. A. ve KERVANKIRAN, İ. (2010). **Turizm ve Turizmin Etkileri Konusunda Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Afyonkarahisar Örneği**. Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 24, İstanbul.

KERVANKIRAN, İ. 2011. **Afyonkarahisar İlinde Alternatif Tarım Çalışmalarına Bir Örnek: Jeotermal Seracılık**. Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 24, İstanbul.

C: BİLDİRİLER

KERVANKIRAN, İ. 2011. **Sandıklı (Afyonkarahisar) İlçesi'nde Alternatif Tarım Çalışmalarına Bir Örnek: Jeotermal Seracılık**. I. Sandıklı Araştırmaları Sempozyumu. 19-22 Ekim 2011, Afyonkarahisar.

D: PROJELER

ÖZDEMİR M. A. ve KERVANKIRAN, İ. **Afyonkarahisar İlinin Başlıca Doğal, Tarihi ve Kültürel Kaynaklarının Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi**. AKÜ Bilimsel Araştırma Projesi, 2010-2012, 7.500 TL. Devam Ediyor.

E: TEZLER

Bitirme Tezi: *Afyonkarahisar'ın Jeotermal Enerji Potansiyeli ve Maden Suları.*

Yüksek Lisans Tezi: *Sincanlı (Afyonkarahisar) İlçesi'nin Coğrafi Etüdü.*

Doktora Tezi: *Afyonkarahisar ilinin Başlıca Doğal, Tarihi ve Kültürel Kaynaklarının Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi.*